

Sören Holmberg

Svenska väljare

LiberFörlag Stockholm

Svenska väljare utgör rapport nr 4 i statistiska
centralbyråns skriftserie Valundersökningar

Publica är serienamnet på böcker
inom samhällsinformationens område,
utgivna av LiberFörlag
162 89 Vällingby

ISBN 91-38-90027-0

Omslag: Johan Ogden, Liber form

© 1981 Sören Holmberg

Bohusläningens AB, Uddevalla 1981

Innehåll

Förord 7

Väljarna och valet 1979 9

1 Varför röstar väljarna som de gör? 11

Frågeställningar 15 - 1979 års valundersökning 20

2 Valutgången 1979 26

Förändringar i valmanskårens sammansättning 28 - Förändringar i valdeltagandet 31 - Partibyten 36 - När bestämdes partibytetena – under valrörelsen eller tidigare? 44 - Partiernas partibytarvinster och partibytarförluster under valrörelsen 49 - Valutgången 1979 tolkad via väljarströmmarna 57

3 1979 års valfrågor 59

Viktiga frågor för partivalet 1979 61 - Förändringar sedan valet 1976 65 - 1979 års valfrågor ur väljarnas synvinkel 67

Väljarna och partierna 69

4 Partiernas profiler 71

Väljarnas bedömningskriterier när de utvärderar partierna 72 - Partiernas positiva och negativa profilfrågor 78 - Väljarna bedömer det egna och andra partiers starka och svaga sidor 91 - Väljarnas partibild och partiernas profilfrågor 96 - Väljarnas kriterier när de bedömer partierna – en användbar utgångspunkt för studiet av väljarbeteende och partival? 96

5 Väljarna bedömer partiernas politik i olika sakfrågor 99

6 Sambandet mellan klass och parti som väljarna ser det 113

Väljarna ser partierna som klasspartier 114 - Klasspolariseringen i partisystemet har ökat sedan 1976 120 - Klassmässigt egenintresse och partival 122

7 Partiledarnas popularitet 125

Väljarnas uppskattning av partierna och partiledarna 128 - Väljarnas förstapreferenser bland partiledarna 135 - Påverkar partiledarnas popularitet väljarnas partival? 138

8 Väljarna uttalar sig i regeringsfrågan 146

Vilka partier vill väljarna ha med i regeringen? 148 - Väljarna betygsätter partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier 152 - Väljarnas bedömningar av partiernas regerings- och oppositionsinsatser och valet av parti 156

9 Förtroendet för politiker och partier minskar 158

Svenska politiker förlorar alltmer folkets förtroende 163 - Misstron kan inte förklaras av socioekonomiska faktorer 165 - Misstron hänger samman med politiskt missnöje men sambandet är inte speciellt starkt 168 - En hädisk tanke 173

6 Innehåll

10 Partiidentifikation 175

Graden av partiidentifikation har sjunkit något sedan 1968 179 - Ålder och grad av partiidentifikation 182 - Väljarnas känslomässiga bindningar till partierna spelar en roll 186

11 Väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet 192

Väljarna placerar sig själva och partierna på en vänster-högerskala 196 - Väljarnas uppfattningar om partiernas positioner i kärnkraftsfrågan 203 - Väljarnas andrapreferenser bland partierna 207 - Partipreferensordningar och konfliktdimensioner 213

Väljarna och sakfrågorna 221

12 Åsiktsröstningen ökar 223

Opinionsläget bland väljarna 1979 226 - Partipolitiserade sakfrågor på väljarnivå 235 - Högervind 248 - Politiska attityddimensioner på väljarnivå 259 - Åsiktsröstning 271 - V O Keys tes 288

Väljarna och klassamhället 293

13 Socioekonomiska faktorer strukturerar partivalet 295

Klasstillhörighet och partival 1979 298 - Klassröstning i olika åldersgrupper 305 - Klassröstningen minskar 309 - Klassröstning bland män och kvinnor 316 - Social rörlighet och partival 322 - Fackföreningstillhörighet 338 - Boendeform och bostadsort 343 - Politiska åsikters socioekonomiska förankring 355 - Socioekonomiska faktorer och partibyten 362 - Den sociologiska modellen 377

Svenska väljare 379

14 Valet av parti 381

Väljarnas bedömningar av partiernas politik påverkar röstningen 383 - Bedömningarna är förankrade i åsikter 390 - Avstånds- och bedömningsmodellen 399 - Klassröstning och åsiktsröstning 408 - Underskatta inte väljarna 416

Käll- och litteraturförteckning 419

Register 428

Förord

Svenska väljare är en bok om politiska val och väljarbeteende i Sverige. Den bygger på material från en serie intervjuundersökningar med väljare som statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomfört i samarbete med statistiska centralbyrån vid alla ordinarie riksdagsval sedan 1956.

Bokens huvudsakliga frågeställning gäller partivalet. Varför röstar väljare som de gör? Frågan är vad det är för faktorer som bestämmer hur väljarna röstar på valdagen. Vilken roll spelar t ex yrke och samhällsställning och vad betyder väljarnas åsikter och ideologiska uppfattningar när de skall rösta?

Huvuddelen av analyserna i boken gäller 1979 års val och bygger på intervjuer med nära 3 000 väljare som intervjuades strax före eller efter valet. Resultat från de tidigare intervjuundersökningarna vid valen 1956 till 1976 används för att undersöka hur väljarbeteendet har förändrats under de senaste 25 åren.

1979 års valundersökning organiserades – precis som de tidigare studierna – som ett forskningsprojekt vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Projektledare för 1979 års undersökning är Sören Holmberg. De tidigare valundersökningarna har letts av Jörgen Westerståhl (1956), Bo Särilvik (1956–1973) och Olof Petersson (1973–1976). Jörgen Westerståhl, Bo Särilvik och Olof Petersson har också deltagit som vetenskapliga rådgivare i 1979 års undersökning.

Kent Asp och Hans Nordlöf har ingått i forskningsprojektet som vetenskapliga medarbetare. Hans Nordlöf har varit forskningsassistent i projektet och arbetar med en avhandling om politiskt deltagande bland svenska väljare. Kent Asp har haft ansvaret för ett delprojekt om hur press, radio och TV bevakade 1979 års val och förbereder en avhandling om vilken roll massmedia spelar för valrörelserna och väljarbeteendet i Sverige. *Svenska väljare* innehåller därför mycket lite om massmedia och politiskt deltagande. De problemområdena kommer Kent Asp och Hans Nordlöf att analysera i sina avhandlingar.

Anna-Gun Andersson har varit sekreterare i forskningsprojektet. Kodningen av de tusentals intervjuformulären utfördes av Magnus Berg, Christina Hylén och Linda Timle.

Vid statistiska centralbyrån har många olika personer medverkat vid undersökningens planering, vid urvalsdragningen och i fältarbetet. Över 200 intervjuare från hela landet deltog t ex i undersökningen. Ansvariga för

8 Förord

arbetet inom statistiska centralbyrån har främst varit Christina Gustafsson, Olle Johansson, Lars-Ove Larsjö, Ingvar Lyselius, Agneta Sträng-Abrahamsson och Staffan Wahlström.

Jag vill tacka alla som medverkat i 1979 års valundersökning. Boken tillägnas de 2 816 intervjupersoner som ställde upp i undersökningen och lät sig utfrågas i ofta timslånga intervjuer. De är bokens anonyma huvudpersoner. De representerar *de svenska väljarna*.

Göteborg i juni 1981

Sören Holmberg

Väljarna och valet 1979

1 Varför röstar väljarna som de gör?

Valforskning med hjälp av väljarurval och frågeformulär börjar nå mogen ålder. Det är snart femtio år sedan den första politiska opinionsundersökningen genomfördes. Premiären inträffade år 1932 i den amerikanska delstaten Iowa. Det var George Gallup som gjorde undersökningen. Den var en mindre provstudie. Gallup undersökte om hans svärmor hade någon möjlighet att vinna det val som hon ställde upp i. Opinionsmätningen antydde att hon hade en god chans att bli vald. På valdagen visade det sig att Gallup inte tolkat väljaropinionen felaktigt. Hans svärmor gick segrande ur valet. Den första politiska opinionsundersökningen i modern mening lyckades förutse rätt vinnare.

Därefter gick utvecklingen mycket snabbt. Redan vid det amerikanska presidentvalet 1936 genomförde George Gallup och flera andra opinionsmätare riksomfattande intervjustudier i USA. President Franklin D Roosevelt utmanades av den republikanske kandidaten Alf Landon och opinionsundersökarna försökte mäta väljarnas sympatier för de båda kandidaterna. George Gallup lyckades förutse Roosevelts seger men hans prognos var inte speciellt träffsäker. Franklin Roosevelt fick 55,7 procent av rösterna i Gallups valprognos. I verkligheten fick Roosevelt 60,7 procent av rösterna. Gallups mätning hade alltså underskattat Roosevelts styrka med hela fem procentenheter. Men det var inte många som lade märke till det i USA år 1936. Det väsentliga var att George Gallup – och de andra opinionsundersökarna – hade förutspått rätt vinnare. Det hade dåtidens främste konkurrent till opinionsundersökarna inte gjort. Tidskriften *Literary Digest* – ”Amerikas främste spåman” som den kallades ibland på 1930-talet – hade spått fel och inte lyckats förutse Roosevelts seger.

Literary Digest byggde sina prognoser på s k provval. Miljontals valsedlar samlades in från människor som ville vara med och resultaten publicerades som prognoser före valen. *Literary Digest* genomförde sitt första provval vid presidentvalet år 1916 och lyckades förutse Woodrow Wilsons seger. Under 1920-talet och i början av 1930-talet sände *Literary Digest* ut miljoner röstsedlar vid alla presidentval och vid alla viktigare folkomröstningar och lyckades alltid förutse rätt vinnare. Rekordet slogs 1932 då *Literary Digest* sände ut 20 miljoner röstsedlar i samband med presidentvalet. De flesta människor returnerade naturligtvis inte röstsedlarna, men tillräckligt många gjorde det för att *Literary Digest* skulle få miljontals valsedlar att bygga sina prognoser på.

Vid presidentvalet 1936 sände Literary Digest endast ut 10 miljoner röstsedlar. De tidigare framgångarna hade gjort tidskriftsledningen självsäker. Namn och adressuppgifter hämtades från förteckningar över bilägare och telefoninnehavare och från tidskriftens prenumerantregister. Svarefrekvensen var hög. Nära 2,4 miljoner röstsedlar kom tillbaka till Literary Digest. De räknades noggrant innan resultatet publicerades. Valprognosen var mycket entydig. Alf Landon skulle vinna presidentvalet. Han skulle segra med hela 57 procent av rösterna. President Roosevelt skulle endast få 41 procent.

Literary Digests misslyckande var fullständigt. Tidskriften hade missat Roosevelts röstetal med nära 20 procent och utpekade fel vinnare. Misstaget var extra pinsamt eftersom George Gallup några månader före valet hade förutspått att Literary Digest för första gången skulle satsa på fel vinnare. Strax innan Literary Digests valprognos publicerades gick Gallup ut i massmedia och tippade att deras prognos skulle bli 56 procent för Landon och 44 procent för Roosevelt.

Literary Digest totala miss 1936 är inte svårförklarlig. Den berodde varken på fusk, felräkningar eller på att tidskriften medvetet försökte gynna republikanerna. Den berodde på att det enorma utvalet (2,4 miljoner röstsedlar) var felaktigt sammansatt. Det omfattade alldeles för många välsituerade människor från medelklassen och alldeles för få människor som var arbetare, unga, svarta eller arbetslösa. De senare grupperna hade inte telefon eller bil och läste knappast Literary Digest. De blev därför underrepresenterade i urvalet. Tidigare hade denna skevhet i urvalen inte spelat någon större roll. Amerikanska väljare röstade inte efter klasstillhörighet. Men den ekonomiska krisen och Franklin Roosevelts New Deal-politik ändrade på det. Amerikansk politik polariserades. Affärsmän och mer privilegierade väljare stödde republikanen Landon 1936 medan arbetare och sämre lottade människor tenderade att rösta på Roosevelt. George Gallup hade iakttagit denna utveckling i sina opinionsmätningar under 1936 och kunde därför förutse Literary Digests misstag.

George Gallups undersökningsmetoder var bättre än Literary Digests. Och tidskriften fick ta konsekvenserna av det. Provvälsmetoden med sina miljontals röstsedlar försvann liksom Literary Digest. Tidskriften lades ner år 1937. Kvar på arenan blev Gallups metod med små statistiska urval och frågeformulär. Den har alltsedan dess utgjort det väsentligaste analysredskapet för alla som velat studera massopinioner och väljarbeteende.

Den första vetenskapliga väljarundersökning som utnyttjade intervju-tekniken gjordes i samband med 1940 års presidentval i USA. De forskare som genomförde studien hette Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson och Hazel Gaudet. De var verksamma vid Columbia University i New York City, men undersökningen genomfördes inte i storstaden New York utan i ett mindre samhälle som hette Eire County i delstaten Ohio. Deras forskningsprogram omfattade mycket mer än enbart en opinionsmätning av väljarnas

åsikter om kandidaterna. De samlade också in information om hur massmedia bevakade valkampanjen. Och intervjuerna med väljarna genomfördes inte endast vid ett tillfälle. Lazarsfeld och hans medarbetare var intresserade av att studera åsiktsbyten under valrörelsens gång. Därför valde de att arbeta med en paneluppläggnig av intervjuerna – samma människor intervjuades vid flera olika tillfällen. Somliga urvals personer kontaktades inte mindre än sju gånger under kampanjens gång.

Eire County-studien 1940 var en lokal studie inriktad på att studera rörligheten i valmanskåren och effekterna av valrörelsen och massmedias innehåll på väljarnas åsikter och röstande. Den var aldrig avsedd att ge en bild av väljarbeteendet mer allmänt i hela USA. Eire County-undersökningen var utformad för att testa ett antal teoretiska frågeställningar. Den syftade inte till att beskriva amerikanskt väljarbeteende eller valet 1940.

Det skulle dröja till presidentvalen 1948 och 1952 innan några landsomfattande väljarstudier genomfördes av samhällsforskare i USA. Angus Campbell och Robert Kahn, verksamma vid Institute for Social Research vid University of Michigan, rapporterar i boken *The People Elect a President* om den första vetenskapliga väljarundersökningen i Amerika som omfattade ett urval med människor från hela USA. Studien handlar om 1948 års presidentval. Men den innehåller mycket lite data av politisk natur. Undersökningen kom till mest av en slump. Vid tiden för 1948 års val höll Institute for Social Research på med en intervjuundersökning för ett regeringsorgan i Washington. Ett antal frågor om röstning och inställning till presidentkandidaterna "råkade" finnas med i frågeformuläret. När de kommersiella opinionsundersökarna – George Gallup bl a – misslyckades med att förutse rätt vinnare i presidentvalet – alla opinionsmätare tippade republikan Thomas E Dewey som segrare framför president Harry Truman – blev det plötsligt intressant att studera vad som hade hänt i valmanskåren. Och michiganstudien var en av de få oberoende undersökningar som hade tillgång till data om individuellt väljarbeteende från hela USA. Det amerikanska Social Science Research Council använde material från michiganundersökningen när man utvärderade vilka misstag som opinionsmätarna hade gjort. Och Angus Campbell och Robert Kahn passade på tillfället och skrev en bok om väljarbeteendet i 1948 års presidentval.

Den första mer genomarbetade amerikanska väljarundersökningen byggd på intervjuer med väljare från hela USA handlar om 1952 års val och publicerades i Angus Campbells, Gerald Gurins och Warren Millers bok *The Voter Decides*. Sedan dess har varje presidentval i USA studerats med hjälp av stora landsomfattande intervjustudier. Centrum för datainsamling och analysarbete har legat vid University of Michigan.

Till Sverige kom intervjuundersökningstekniken under andra världskriget. Svenska Gallupinstitutet AB grundades 1941. Dagens Nyheter och veckotidningen Vi var med bland tillskyndarna. De abonnerade redan från starten på

gallupinstitutets opinionsjournalistik. Den första riksomfattande intervjuundersökningen genomfördes i februari 1942 och gällde hur spioner skulle bestraffas. De flesta hade ingen åsikt (45 procent). Trettiotvå procent ansåg att dödsstraffet borde återinföras medan 22 procent tyckte att det kunde räcka med förlängt fängelsestraff.

Gallupinstitutet genomförde partisympatimätningar både vid 1944 och 1948 års val. Och man försökte efter föredöme från Amerika att "förutse" valutgångarna. År 1944 gick de exceptionellt bra. Gallupinstitutets prognos lyckades nästan på tiondelen när pricka in valresultatet för samtliga fem riksdagspartier. Vid valet 1948 gick det sämre. Svenska Gallupinstitutets "valprognos" underskattade kraftigt socialdemokraternas röstandel. Socialdemokraterna fick 46,2 procent av rösterna 1948. I Gallupinstitutets sista mätning före valet fick socialdemokraterna endast 42,5 procent.

Gallupinstitutets lyckoträff 1944 hade fått många politiker och journalister att blint lita på institutets mätresultat. Chocken över missen 1948 blev därför stor. Tage Erlander skriver i sina memoarer under rubriken 'Gallup på villovägar':

– Valresultatet föreföll nästan otroligt. De före valet publicerade gallup-siffrorna hade förhäxat oss så att även många inom socialdemokratin trodde på ett katastrofalt nederlag.

Tage Erlanders förklaring till att Gallupinstitutet hamnade så fel 1948, och att socialdemokraterna inte förlorade valet, var att den intensiva valrörelsen drev upp valdeltagandet till den dittills högsta nivån i Sverige – 82,7 procent.

Den mindre lyckade valprognosen 1948 knäckte inte Gallupinstitutet. Det var andra orsaker som gjorde att företaget endast gjorde "hemliga" partisympatimätningar åt partierna under 1950-talets första år. Vid valet 1952 publicerades därför ingen offentlig valprognos. År 1956 köptes svenska Gallupinstitutet upp av ett amerikanskt företag som lade ned opinionsundersökningarna. Än idag lever dock Gallupinstitutet vidare om än enbart till namnet. Det socialdemokratiska partiet äger firmanamnet genom reklamföretaget Arebolagen och genomför sina egna interna opinionsstudier i dess namn.

Under Svenska Gallupinstitutets glansdagar på 1940-talet inleddes ett samarbete mellan institutet och statsvetenskapliga seminariet vid Stockholms högskola. Syftet var att med hjälp av Gallupinstitutets material studera metodproblem vid intervjuundersökningar och genomföra de första vetenskapliga studierna av svenskt väljarbete byggd på intervjudata. De drivande krafterna bakom projektet var direktör Sven Blomqvist och sektionschefen Sten Hultgren från Gallupinstitutet och professor Elis Håstad och dåvarande docenten Jörgen Westerståhl vid Statsvetenskapliga institutionen. Samarbetet resulterade i en bok, "*Gallup*" och *den svenska väljarkåren*, som publicerades 1950. I den återfinns den första mer omfattande analysen av hur svenska väljare röstade efter ålder, kön, socialgrupp, inkomst med flera bakgrundsvariabler. Analysen finns i ett kapitel med titeln "De svenska partiernas

sociala och andra grundvalar” författade av Hans Ingulfson och Rolf Haggman.

I större skala började det svenska valforskningsprojektet dock först 1954. I mars det året sökte Jörgen Westerståhl och Bo Särllvik från statsvetenskapliga institutionen i Göteborg pengar för en mindre intervjuundersökning i samband med höstens kommunalval. Tanken var att testa intervjutekniken genom en lokal undersökning i Göteborg och i någon landsbygdskommun utanför Borås för att sedan komma igen med en större riksomfattande studie vid andrakammarvalet 1956. Westerståhl och Särllvik fick ekonomiskt stöd för sin idé. De politiska partierna, Radiotjänst och Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd finansierade undersökningen. 1954 års väljarundersökning i Göteborg och runt Borås kom till stånd. Den är den första vetenskapliga intervjuundersökningen om svenskt väljarbeteende. Studien var inspirerad av Lazarsfelds, Berelsons och Gaudets undersökning i Eire County. Syftet var att analysera valpropagandans räckvidd och effekt. Westerståhl och Särllvik innehållsanalyserade massmedia och utnyttjade panelintervjutekniken precis som amerikanerna gjort i Eire County. Och precis som i Eire County-studien fick Westerståhl och Särllvik problem på grund av att intervjuurvalen omfattade få väljare och på grund av att stabiliteten i valmanskåren var stor. Andelen partibytare vid valen var mindre i både USA och Sverige på fyrtio- och femtiotalen än vad den är idag. Det är inte lätt att studera mediaeffekter och åsiktsbyten när de allra flesta väljare röstar på samma sätt som de alltid har gjort.

Jörgen Westerståhl och Bo Särllvik fullföljde sin forskningsplan. De genomförde en riksomfattande väljarundersökning i samband med 1956 års val. De politiska partierna och olika forskningsfonder betalade studien. Statistiska centralbyråns utredningsinstitut svarade för urvalsdragnings- och intervjuarbete precis som vid den tidigare undersökningen 1954.

1956 års valundersökning representerar den egentliga starten på det svenska valforskningsprogrammet. Sedan dess har statsvetenskapliga institutionen i Göteborg i samarbete med statistiska centralbyrån genomfört riksomfattande väljarundersökningar i samband med samtliga ordinarie riksdagsval och i samband med folkomröstningarna 1957 och 1980. Forskningsprogrammet finansieras sedan 1960 av riksdagen via anslaget till valstatistiken. De svenska väljarstudierna från valen 1956, 1960, 1964, 1968, 1970, 1973, 1976 och 1979 samt från folkomröstningarna 1957 och 1980 utgör tillsammans med motsvarande undersökningsserie i USA det bästa och det mest omfattande material som finns i världen för studier av väljarbeteende.

Frågeställningar

Valet av parti – varför människor röstar som de gör – har alltid varit den mest centrala frågan inom väljarforskningen. Många andra frågeställningar har

naturligtvis också analyserats av valforskarna. Vilka människor det är som röstar och vilka det är som inte gör det, hur politiska åsikter formas och förändras, vilka människor som aktiveras i politiken och vilka som passiveras, hur politiska inställningar förmedlas mellan olika generationer är exempel på andra frågeställningar som också alltid varit aktuella inom valforskningen. Men frågan om partivalet har ändå varit dominerande. Det är på den frågeställningen som mest tankemöda och resurser offrats genom åren. Resultatet har inte blivit en av de allra flesta accepterad teori eller modell som generation efter generation av valforskare finslipat. Resultatet har snarare blivit det motsatta. Ett flertal olika förklaringar till varför människor röstar som de gör har lanserats. Något standardsvar på frågan varför människor röstar på olika partier och varför de byter parti finns inte att få inom valforskningen.

Två av de mest diskuterade modellerna för väljarbeteende konfronterades redan i Eire County-studien 1940. Lazarsfeld och hans medarbetare planlade undersökningen med utgångspunkt från en bestämd modell men tolkade sedan resultaten utifrån en annan. De tyckte inte att den ursprungliga modellen kunde förklara de amerikanska väljarnas beteende i 1940 års presidentval. Paul Lazarsfeld hade under 1930-talet forskat kring konsumentbeteende och radiolyssnande. Han föreställde sig att väljare, liksom medvetna konsumenter, samlade in information om de handlingsalternativ som fanns, lyssnade på argument och vägde för- och nackdelar innan de bestämde sig. Lazarsfeld utgick ifrån en slags rationalistisk modell inspirerad av konsumentbeteendeforskningen.

Men de amerikanska väljarna i Eire County 1940 uppträdde inte som Lazarsfeld hade tänkt sig. De tvekade inte mellan kandidaterna under valrörelsen och de vägde inte olika alternativ mot varandra in i det sista. De allra flesta hade redan bestämt sig för hur de skulle rösta långt innan valkampanjen kom igång. 1940-talets amerikanska väljare var mycket mer stabila än vad Lazarsfeld hade trott. Valkampanjens diskussioner och upptåg påverkade väljarna föga. De flesta röstade på samma parti som de gjort sedan länge.

Lazarsfeld, Berelson och Gaudet begravde *konsumentmodellen* i tysthet. I den bok som de skrev om Eire County-studien – *The People's Choice* – finns den inte med. Istället lanserades en *sociologisk förklaringsmodell*. Deras undersökningsmaterial visade att det fanns ett klart samband mellan människornas socio-ekonomiska status, religiösa tillhörighet och var de bodde någonstans – på landet eller i en stad – och hur de röstade. Protestanter som bodde på landsbygden och hade hög social status hade den högsta benägenheten att rösta republikanskt medan katolska väljare som bodde i städer och hade låg social status tenderade att stödja demokraterna. Väljarnas grupp tillhörighet förklarade i en statistisk mening en relativt stor del av skillnaderna i partivalet. Lazarsfeld, Berelson och Gaudet tolkade det som att de sociala omständigheter som människor lever under till stor del bestämmer hur de

tänker politiskt och hur de röstar. Modellen specificerar ett samband mellan sociologiska strukturfaktorer och röstning men den förklarar inte varför sambandet såg ut som det gjorde 1940. Den förklarar inte varför just protestanter tenderade att stödja republikanerna eller varför arbetare tenderade att rösta på demokraterna. Den sociologiska modellen förbiser de politiska faktorerna och säger ingenting om vilka mekanismer det är som förmedlar påverkan från väljarnas sociala erfarenheter till politisk handling.

Angus Campbell, Warren Miller och de andra michiganforskarna lade mindre vikt vid de socio-ekonomiska faktorerna när de försökte förklara väljarnas röstning. De betonade istället andra förklaringsfaktorer som låg orsaksmässigt närmare röstningsbeslutet än olika sociala gruppfaktorer. De utgick ifrån en *social-psykologisk förklaringsmodell* som satte väljarnas åsikter i olika sakfrågor och dess känslomässiga och politiska knytning till partier och kandidater i centrum för analysen. Teorin utvecklades i michiganskolans klassiska bok, *The American Voter*, som publicerades 1960.

Väljarnas känsla av anhängarskap med partierna är michiganmodellens mest centrala förklaringsfaktor. Angus Campbell och hans medarbetare lanserade begreppet partiidentifikation för att beteckna fenomenet. De tänkte sig att de flesta människor redan i unga år förvärvade en partiidentifikation genom påverkan från i första hand föräldrarna och att denna partiidentifikation sedan spelade en avgörande roll för hur väljarna bedömde olika sakfrågor och partiernas kandidater. Michiganforskarna beskriver processen i form av en orsakskedja. De talar om en "orsakstratt". Det som skall förklaras – valet av parti eller kandidat – befinner sig i trattens trånga öppning. Valet har förorsakats av en mängd olika faktorer som har inträffat tidigare. Tratten rymmer alla relevanta orsaksfaktorer och de blir fler och fler ju längre tillbaka i tiden som vi går. Vid trattens breda mynning återfinns alla strukturella och historiska faktorer som spelat en roll för röstningen. Närmare den trånga mynningen finns sociala, psykologiska och politiska omständigheter som i en mer omedelbar mening påverkat röstningen. Michiganskolan betraktar väljarnas partiidentifikation som en långsiktigt verkande kraft som åstadkommer stabilitet i röstningen. Den befinner sig någonstans mot mitten i orsakstratten. Närmare själva röstningsbeslutet finns de kortsiktigt verkande krafterna – väljarnas åsikter i olika frågor och deras uppfattningar om de aktuella kandidaterna. Sakfrågor och presidentkandidater varierar mellan olika valår och väljarnas inställning till frågor och kandidater bestäms inte fullständigt av partiidentifikationen. De påverkas också av vad som sägs under valrörelserna och av hur massmedia bevakar politiken. Det är de dagspolitiska faktorerna – de kortsiktigt verkande krafterna – som i huvudsak skapar dynamiken i modellen.

Michiganmodellen ser elegant ut på papperet. Den omfattar det mesta från historiska och strukturella faktorer, över sociala och psykologiska mekanismer, till politiska aktualiteter. Men i praktiken, som den används i t ex *The*

American Voter, har den kommit att representera en mer begränsad teori om väljarbeteende. Det är väljarnas partiidentifikation och uppfattning om kandidaterna som kommit att stå i centrum när michiganforskarna analyserat amerikanskt väljarbeteende. Faktorer längre bak i orsakstratten har inte uppmärksammats lika mycket. Man har koncentrerat sig på psykologiska och attitydmässiga faktorer som ligger nära det som skall förklaras. De politiska faktorerna har också tenderat att komma bort. Åsiktsröstning existerade knappast i Amerika på 1950-talet om man får tro *The American Voter*. Väljare framstår som okunniga och ointresserade av politik. De följer partiidentifikationen när de röstar. Om de tillfälligt avviker från den beror det på att de attraherats av någon kandidats utstrålning.

Redan på 1960-talet fanns det valforskare som reagerade mot denna bild av den amerikanske väljaren. V O Key bland andra ställde upp till väljarnas försvar. I boken *The Responsible Electorate* drev han tesen att väljarna inte är några dumbommar. Key utgick ifrån att väljare är så rationella som omständigheterna tillåter dem att vara. Om politikerna inte presenterar klara valalternativ för väljarna tvingas de att rösta vanemässigt eller irrationellt. Väljarnas beteende kan inte ses isolerat från olika elitors handlande. Väljarnas domslut på valdagen kan inte gälla annat än de alternativ som presenterats för dem. Om partier och kandidater inte intar klart åtskilda ståndpunkter i olika sakfrågor och om de inte för ut sin politik och försöker profilera sig så kan inte väljarna anklagas för bristande rationalitet, hävdade Key.

V O Keys syn på väljarnas handlande utgick ifrån den demokratiska teorins klassiska bild av den rationelle väljaren. Han argumenterade för en *rationell förklaringsmodell* som satte politiken i centrum för analysen. Väljarnas åsikter i olika sakfrågor var för Key de viktigaste förklaringarna till hur de röstade. Människor stödjer de partier eller de kandidater vars åsikter de står närmast. Hur väljarna förvärvat de åsikter som de har preciseras inte i den rationella modellen. De kan ha formats av socio-ekonomiska omständigheter, partiidentifikationen eller massmedia. Det väsentliga i den rationella modellen är sambandet mellan åsikter och beteende, inte hur åsikterna bildats.

De diskuterade förklaringsmodellerna kan vid en första anblick tyckas vara konkurrerande teorier. Allihop kan inte gärna samtidigt vara sanna. Men så är det endast delvis. I modellerna utpekas olika faktorer som de väsentligaste vid analysen av väljarnas handlande. Strukturella faktorer och det faktum att människor tillhör olika grupper och klasser betonas i den sociologiska modellen. Michiganskolans socialpsykologiska modell sätter människornas upplevelser av politikens aktörer och sakfrågor i centrum för analysen. Väljarnas identifikationer med olika sociala grupper och med partierna blir viktiga förklaringsfaktorer. I den rationella modellen är väljarnas åsikter i olika frågor och deras uppfattningar om vad partierna står för de mest väsentliga faktorerna. Valet av parti grundas på en kalkyl som varje väljare gör.

Partiernas ståndpunkter jämförs med de egna åsikterna och väljarna stöder de partier som står dem åsiktsmässigt närmast.

I var och en av modellerna utpekas alltså ett antal väsentliga förklaringsfaktorer. Men det sägs inte att alla övriga faktorer är irrelevanta. Modellerna är inte heltäckande. Varje enskild modell uttalar sig inte om alla tänkbara förklaringsfaktorer. Det gör att modellerna kan ses som delvis kompletterande varandra, snarare än som konkurrerande. Var och en av dem innehåller förklaringsfaktorer som måste tas med i en samlad generell modell för väljarbeteende.

Förklaringsfaktorer från alla de diskuterade modellerna kan och bör alltså kombineras med varandra vid studiet av väljarnas handlande. Denna tanke har styrt uppläggnings- och analysarbetet i denna bok. Den överordnade frågeställningen gäller väljarnas partival – varför röstar väljarna som de gör? Tre olika typer av förklaringsfaktorer analyseras.

Den första förklaringsansatsen sätter *partierna* i centrum. Svenska väljare röstar på partier, inte på individuella kandidater. Människornas uppfattningar om de alternativ som de har att välja mellan på valdagen är naturligtvis ett viktigt fenomen att analysera om man vill förstå varför de röstar som de gör. De förklaringsfaktorer som kommer att beröras hör hemma både i den rationella modellen och i michiganskolans modell. Frågan är i vilken utsträckning som partival och partibyten kan förklaras av de olika bedömningar och uppfattningar som människor har om partierna. Vilka olika typer av bedömningar var tex starkast relaterade till partibytena vid valet 1979? Väljarnas allmänna uppfattningar om partiernas goda och dåliga sidor, deras bedömningar av partiernas politik i olika sakfrågor och deras uppskattning av partiledarna är exempel på problem som kommer att diskuteras. Andra frågor som också kommer att analyseras gäller väljarnas förtroende för partier och politiker, deras känsla av anhängarskap med partierna, deras bedömning av partiernas insatser som regerings- respektive oppositionspartier och deras kunskaper om vilka positioner partierna intar på de grundläggande konfliktdimensionerna i svensk politik.

Analysen av väljarnas partiidentifikation tar upp den socialpsykologiska modellens mest centrala begrepp. Undersökningen av hur väljarna bedömer partiernas politik i olika sakfrågor och av hur de uppfattar åsiktsavstånden mellan vad de själva och vad partierna står för berör på samma sätt några av de mest centrala faktorerna i den rationella modellen.

Förklaringsansats nummer två utgår från den klassiska demokratiska teorin och från den rationella modellen. Det sätter människornas åsikter i olika *sakfrågor* i centrum för analysen. I en demokrati skall väljarna åsiktsrösta. De skall stödja de partier som står dem åsiktsmässigt närmast. Frågan är i vilken utsträckning ideologiska uppfattningar och åsikter i olika politiska sakfrågor påverkar svenska väljare när de bestämmer sitt partival. Vilken roll

spelade tex kärnkraftsfrågan, skattefrågan eller de ideologiska vänster-högerfrågorna för väljarnas val av parti 1979.

Väljarnas olika bedömningar av partierna är en typ av förklaringsfaktor som teoretiskt sett ligger nära det som skall förklaras. Det samma kan kanske sägas om åsikter och ideologiska inställningar fast inte i samma grad. I båda fallen är det emellertid frågan om subjektiva fenomen – attityder och uppfattningar – som finns i människors medvetande.

Den tredje förklaringsfaktorn utgår inte som de båda övriga från vad människor tycker och tänker. Den utgår istället från olika objektiva fenomen som har att göra med under vilka villkor människor lever och vilka olika grupper som de tillhör. Den sociologiska modellens tes om att väljarnas partival i stor utsträckning bestäms av olika *socio-ekonomiska faktorer* kommer att prövas. Klassröstningen har minskat i Sverige under 1960- och 1970-talen. Frågan är om den trenden fortsatte även 1979. En annan viktig frågeställning som också kommer att analyseras gäller vilken betydelse människornas boendesituation har för röstningen. Röstar villaägare mer borgerligt än hyresgäster även sedan vi tagit hänsyn till klasstillhörighet?

En frågeställning av ett annat slag som också kommer att diskuteras gäller i vilken utsträckning som väljarnas åsikter i skilda frågor är strukturerade av olika bakgrundsfaktorer som tex ålder, kön, utbildning och yrkesgrupps-tillhörighet. Är det så som Paul Lazarsfeld och hans medarbetare hävdade i *The Peoples Choice*, att människors politiska åsikter bestäms av hur de lever socialt och ekonomiskt?

Boken avslutas med en diskussion kring några olika konkreta modeller för väljarnas partival. Modellerna omfattar förklaringsfaktorer som hör hemma i såväl den sociologiska som den social-psykologiska och den rationella modellen. Men tonvikten ligger på de politiska faktorerna och den rationella modellen. En analysmodell presenteras där väljarnas partival förklaras i termer av hur de uppfattar partiernas ståndpunkter i olika sakfrågor, hur de bedömer partiernas politik i frågorna och vilka egna åsikter de har. Model-lens användbarhet testas med utgångspunkt från väljarnas bedömningar och åsikter när det gäller kärnkraftsfrågan och de ideologiska vänster-högerfrågorna. Och vi visar att människors partibedömningar och uppfattningar om åsiktsavstånden till partierna inte hänger i tomma luften. De är förankrade i människors sociala och ekonomiska erfarenheter.

1979 års valundersökning

Valundersökningarna har inte varit upplagda på exakt samma sätt sedan den första riksomfattande studien genomfördes vid valet 1956. Undersöknings-uppläggning och urvalsdesign har varierat något mellan de olika studierna. 1956 års undersökning var en panelstudie med besöksintervjuer före och

efter valet. Urvalet omfattade cirka 1200 personer. 1960 gjordes ingen panelundersökning. Urvalspersonerna intervjuades bara vid ett tillfälle – antingen före eller efter valet. Storleken på urvalet var 1 600 personer. Vid valen 1964, 1968 och 1970 genomfördes en trestegs panelundersökning. Samma personer intervjuades vid alla tre valtillfällena. Urvalets storlek fördubblades jämfört med 1956 och 1960 års undersökningar. Panelstudien 1964, 1968 och 1970 omfattade cirka 3 000 intervjupersoner.

En ny panelundersökning inleddes 1973, men denna gång i form av en slags ”rullande” tvåstegspanel. Urvalet 1973 omfattade ungefär 3 300 personer. Hälften av dem återintervjuades vid valet 1976 medan den andra urvalshälften ersattes med nya intervjupersoner. Urvalet 1976 kom på så sätt att omfatta cirka 3 700 personer, inklusive ett tilläggsurval med unga förstagångsväljare som blivit röstberättigade sedan 1973. De ”nya” intervjupersonerna i 1976 års undersökning återintervjuades 1979 medan de ”gamla” intervjupersonerna som ingått i panelurvalet 1973–1976 ersattes med ett nytt urval 1979. Urvalet 1979 består alltså till hälften av personer som intervjuades 1976 och till hälften av nya intervjupersoner. 1979 års urval omfattar också ett mindre tilläggsurval med förstagångsväljare. Totalt ingick 3 498 personer i 1979 års urval.

Den undersökningsuppläggning som inleddes 1973 ger oss ett rullande panelurval, där vid varje undersökningstillfälle hälften av intervjupersonerna varit med och blivit intervjuade en gång tidigare medan den andra hälften är med för första gången. Sett över en serie undersökningar kommer varje person att intervjuas två gånger. Den rullande paneluppläggningsen har valts för att vi vill kunna studera individuella förändringar samtidigt som vi försöker undvika alltför stora bortfall. Svarsvägran och andra typer av bortfall blir ofta höga vid flerstegs panelundersökningar.

En detaljerad redogörelse för uppläggning och genomförande av 1979 års valundersökning utges separat. Urvalet om 3 498 personer avser att representera röstberättigade svenska medborgare vid valet 1979. Utländska medborgare ingår inte i undersökningen. Precis som vid de tidigare undersökningarna sattes en övre åldersgräns för intervjuerna. Personer över 80 år kontaktades ej för intervju. En mindre del av de röstberättigade – totalt cirka 3 procent – bortdefinierades alltså på detta sätt från undersökningen.

1979 års urval består av tre delar – ett panelurval som intervjuades både 1976 och 1979 omfattande 1 558 personer, ett nytt urval med 1 845 intervjupersoner och ett tilläggsurval med 95 förstagångsväljare. Tillsammans utgör de tre urvalsdelarna ett självvägt representativt sannolikhetsurval av 1979 års valmanskår. Urvalen har dragits från statistiska centralbyråns register över totalbefolkningen. Urvalsdragningarna har gjorts så att totalurvalet är ett obundet slumpmässigt urval.

Intervjuarbetet genomfördes i två etapper. Halva antalet personer kontaktades för intervju före valet medan den andra hälften intervjuades efter valet.

Fältarbetet startade i mitten av augusti och pågick till slutet av oktober. Några enstaka intervjuer gjordes i november månad. Intervjuerna genomfördes som besöksintervjuer hemma hos urvalspersonerna. I några fall utfördes intervjuerna per telefon.

De personer som intervjuades före valet fick besvara en kort brevenkät efter valet. Enkäten innehöll ett antal frågor om hur intervjupersonerna röstat och om de sett partiledardebatten i TV strax före valet. Bortfallet i brevenkäten blev ovanligt litet (1,5 procent).

Det totala antalet intervjuade personer i 1979 års valundersökning blev 2 816. Efter vägning – för att korrigera för att personer som var bortfall 1976 endast drogs med halv urvalssannolikhet 1979 och för att nya svenska medborgare inte ingick i tilläggsurvalet – blev antalet intervjuade personer 2 905.

Bortfallet i 1979 års valundersökning blev totalt 19,5 procent. Större delen av bortfallet beror på vägran att delta i undersökningen (16,3 procent). Övriga bortfallsanledningar – sjukdom, ej anträffad eller intagen på institution – omfattar mycket få personer.

Bortfallet är mindre än i 1976 års undersökning. Då var det 25,9 procent. 1979 års bortfall är ungefär lika stort som det var 1973. Men det är avsevärt större än i de första valundersökningarna på 1950-talet. Bortfallet i 1956 års valundersökning var tex endast 5,1 procent. Under 1960-talet blev svarsvägran vanligare och bortfallen blev större. De kommersiella opinionsundersökarna har upplevt samma utveckling – ökande bortfall under 1960-talet och början av 1970-talet. Sedan mitten av sjuttioalet tycks emellertid läget ha stabiliserats. Andelen människor som vägrar att ställa upp för intervjuer när Sifo och SCB knackar på dörren ökar inte längre.

En av orsakerna till att bortfallet i 1979 års undersökning blev mindre än 1976 är att vi tillät intervjuarna att genomföra förkortade intervjuer med personer som var ovilliga att ställa upp eller som hade ont om tid. Frågeformuläret var mycket omfattande. Den genomsnittliga intervjutiden för en fullständig intervju var hela 78 minuter. Den förkortade intervjun kunde genomföras på ungefär en halvtimme och omfattade bara de allra viktigaste frågorna (röstning, vissa attitydfrågor och bakgrundsfakta). Sammanlagt 204 personer (5,8 procent av totalurvalet) intervjuades med ett förkortat frågeformulär.

Ett bortfall på 19 procent är en normal siffra för politiska intervjustudier i dagens Sverige. Siffran kan förefalla hög. Absolut sett – och i jämförelse med läget för tjugofem år sedan – är den naturligtvis det. Men om vi tänker på risken för att bortfallet skall snedvrída resultaten på något mer avgörande sätt är ett 19-procentigt bortfall inte speciellt allvarligt. Bortfallspersonerna måste avvika mycket drastiskt från dem som ställer upp för intervjuer för att resultaten skall påverkas med mer än en eller annan procentenhet. De bortfallsanalyser som genomförts visar att vissa grupper är underrepresenterade bland de intervjuade medan andra grupper är överrepresenterade. Men

skillnaderna är oftast obetydliga. Exempel på grupper som är underrepresenterade i intervjuurvalet – som alltså oftare vägrar att ställa upp för intervjuer än andra – är kvinnor, äldre personer, människor som inte röstar, ogifta personer och människor i storstadsområden. Kvinnorna omfattar t ex 50,4 procent i totalurvalet och 48,6 bland de intervjuade – en underrepresentation på 1,8 procentenheter.

Bortfallet får allvarligare konsekvenser när det gäller gruppen icke-röstare. Människor som röstar är klart överrepresenterade i intervjuurvalet. Nitiofem procent av de intervjuade hade röstat. I valmanskåren som helhet var det endast 90,7 procent som röstade 1979. Valdeltagandet bland de intervjuade är högre än i väljarkåren som helhet därför att bortfallet är så stort i gruppen icke-röstande. Politiska intervjuundersökningar är ingen bra datainsamlingsteknik om man vill studera valskolkare. Bortfallet bland dem blir alltid mycket stort. I 1979 års valundersökning blev bortfallet bland röstskolkarna hela 51 procent. Varannan röstskolkare ställde inte upp för någon intervju.

Bortfallet bland dem som röstade blev mycket lägre – endast 17,6 procent. Och det är de röstande som står i centrum i denna bok. Det är partivalet som skall analyseras, inte röstskolket. Partiernas styrkeförhållanden är någorlunda väl representerade i intervjuurvalet. Resultaten i tabell 1.1 visar att inget parti är markant över- eller underrepresenterat. I tabellen jämförs uppgifter om hur intervjupersonerna röstade med motsvarande siffror för hur väljarna röstade i valet 1979.

Tabell 1.1 Partifördelning i undersökningsurvalet och i valmanskåren 1979 (procent)

<i>Parti</i>	<i>Undersökningsurvalet</i>	<i>Valmans-kåren</i>	<i>Skillnad</i>
vpk	5,4	5,6	-0,2
s	44,8	43,2	+1,6
c	16,7	18,1	-1,4
fp	11,1	10,6	+0,5
m	20,0	20,3	-0,3
Övriga partier	2,0	2,2	-0,2
Summa procent	100,0	100,0	
Antal intervjuade	2 639		

Kommentar: Totala antalet intervjuade som röstade var 2 754. Av dem uppgav 115 (4,2 procent) inte vilket parti de röstade på.

Socialdemokraterna är överrepresenterat i intervjuurvalet med 1,6 procentenheter medan främst centerpartiet är underrepresenterat. Övriga partier är nästan på tiondelen när lika starka i urvalet som de var i 1979 års val.

Partisystemets två flygelpartier – vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna – är dock något underrepresenterade i urvalet. Överrepresentationen för socialdemokraterna är ingenting speciellt för 1979 års valundersökning. Den har uppträtt i samtliga valundersökningar sedan 1956 och den brukar också ofta återfinnas i oviktat råmaterial från de partisympatimätningar som SCB, PUB och andra opinionsmätare gör.

En faktor som kan förklara den systematiska överrepresentationen för socialdemokraterna är människors tendens att inte avvika alltför mycket från majoriteten och att undvika socialt sett mindre acceptabla svarsalternativ. Socialdemokraterna är det stora partiet nära mitten i svensk politik medan moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna är två mindre flygelpartier. Det är lättare att uppge att man är socialdemokrat än kommunist eller moderat för en okänd intervjuare. Kommunist och moderat svarsvägrar därför mer än socialdemokrater. Det var 4,2 procent av intervjupersonerna som deltog i 1979 års val men som inte ville uppge hur de röstade. Bland dem återfinns troligen, relativt sett, något fler moderater och kommunist än socialdemokrater.

Vid sidan av de mätfel som bortfallet och alla andra felkällor kan åstadkomma i stickprovsundersökningen måste man också räkna med vissa "slumpfel". Resultat från intervjuundersökningar är förföriska. De ger alltid ett så exakt intryck. Siffror och procenttal inger förtroende i vår kultur. Vi är vana att lita på dem. Men resultaten från en urvalsundersökning är endast uppskattningar av de sanna värdena i den population från vilken urvalet har dragits. Procenttal och opinionssiffror hämtade från en intervjuundersökning är alltså inte så exakta och säkra som de kan verka. Men om urvalet är ett sannolikhetsurval kan graden av säkerhet i uppskattningarna beräknas. Den brukar uttryckas som ett intervall kring den aktuella uppskattningen, t ex 60 procent \pm 3 procent, vilket skall tolkas som att det sanna värdet ligger inom intervallet 57 till 63 procent med en viss känd sannolikhet (dvs grad av säkerhet). Inom samhällsvetenskapen brukar man vanligen vara nöjd med en 95-procentig säkerhet. Man tolererar med andra ord att göra felaktiga uppskattningar i fem procent av fallen. I fem fall av hundra kommer det sanna värdet att ligga utanför intervallet.

Osäkerhetsmarginalen – eller konfidensintervallet som det också kallas inom statistiken – för uppskattningar av procenttal är något större vid uppskattningar kring 50 procent än vid uppskattningar kring t ex 30 eller 70 procent. Säkerheten varierar dessutom med urvalets storlek. Ju fler intervjupersoner desto säkrare uppskattningar. Osäkerhetsmarginalen måste därför göras större om antalet intervjupersoner minskar. Uppskattningar grundade på få intervjupersoner måste förses med större intervall för att samma säkerhetsgrad skall kunna bibehållas.

Resultaten i tabell 1.2 visar hur osäkerhetsmarginalen varierar beroende på antalet intervjupersoner och på vilket procenttal det är som uppskattas.

Siffrorna gäller på 95 procents säkerhetsnivå och kan användas vid läsningen av resultaten i de följande kapitlen. Osäkerhetsmarginalerna gäller emellertid endast för uppskattningar av enskilda procenttal. De kan inte utnyttjas för att avgöra om skillnader mellan olika procenttal är statistiskt säkerställda.

Tabell 1.2 Valundersökning 1979 – osäkerhetsmarginaler för procenttal (95 procents säkerhetsnivå)

Procenttal som uppskattas	Antal intervjupersoner					
	200	400	600	1 000	2 000	3 000
10 eller 90 procent	±4	±3	±2	±2	±1	±1
20 eller 80 procent	±6	±4	±3	±2	±2	±1
50 procent	±7	±5	±4	±3	±2	±2

Resultaten i tabellen visar att om 80 procent av en väljargrupp på 200 personer har en viss åsikt så blir osäkerhetsmarginalen på 95 procentnivå ± 6 procent. Det sanna värdet befinner sig med 95-procentig säkerhet i intervallet 74 till 86 procent. En säkerhetsmarginal på 12 procent, från 74 till 86 procent, är stor och den blir så stor därför att antalet intervjupersoner är så litet, endast 200 personer. Om väljargruppen istället hade omfattat 1 000 personer hade osäkerhetsmarginalen blivit väsentligt mindre, ± 2 procent.

Den statistiska säkerheten hos många av de resultat som presenteras i de följande analyserna är emellertid större än osäkerhetsmarginalerna i tabell 1.2 ger ett intryck av. Intervallerna i tabellen gäller för resultat från enstaka intervjuundersökningar. Men en stor del av de undersökningsresultat som kommer att presenteras har återfunnits i tidigare valundersökningar eller passar väl in i någon form av trend. Sannolikheten för att resultat av detta slag kan ha framkallats av slumpen är liten.

De statistiska slumpfelen är ett problem i alla intervjuundersökningar. Men de tillhör inte de mest allvarliga problemen. De kan inte elimineras, men de kan beräknas. Och det är viktigt. Därigenom kan vi ta hänsyn till hur osäkra resultaten är vid slutsatsdragning och analys. Vi befinner oss på mindre fast mark när det gäller många andra felkällor. Hur intervjufrågor formuleras, hur olika mått konstrueras och hur analysresultat tolkas är mycket mer problematiska felkällor vid opinionsmätningar än den statistiska osäkerhetsmarginalen. Det är på den senare typen av felmöjligheter som en läsare bör vara mest uppmärksam.

2 Valutgången 1979

De borgerliga partierna lyckades rädda regeringsmakten med ett nödrop vid 1979 års val. Valvakan blev en politisk rysare. Ömsom ledde socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna i sammanräkningen. Ömsom de borgerliga partierna. Majoriteten skiftade ett tiotal gånger mellan det socialistiska och det borgerliga blocket under kvällens lopp. Men när valnatten var slut tycktes socialdemokraternas partiledare Olof Palme stå som valets segerherre. Den preliminära röstsammanräkningen hade givit socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna en knapp röstövertikt över de borgerliga partierna. Socialdemokraterna tog dock inte ut någon seger i förskott. De visste att marginalen till de borgerliga var så liten att valdagens poströster, som inte räknades på valnatten, skulle kunna kasta om valutslaget ännu en gång. Väntan varade i tre dagar. På onsdagen veckan efter valsöndagen var poströsterna räknade. Resultatet blev som socialdemokraterna fruktat. De borgerliga partierna vann tillräckligt med poströster för att vinna hela valet. De fick totalt 8404 fler röster än socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna. Den segermarginalen är den näst minsta i modern svensk valhistoria. Under de senaste femtio åren har röstmarginalen mellan det socialistiska och det borgerliga blocket endast varit mindre en gång, 1973, då socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna vann med 3 798 röster över de borgerliga partierna.

1979 års val blev ett typiskt sjuttiotalsval – ett jämnt valutslag mellan de politiska blocken men med stora omkastningar för enskilda partier. De borgerliga partiernas röstövertikt på 3,3 procent vid valet 1976 (50,8 procent av rösterna mot 47,5 procent för s och vpk) är den största differensen mellan blocken under 1970-talet. Vid valen 1970, 1973 och 1979 blev skillnaden mellan blocken mindre – 2,5 procent, 0,1 procent respektive 0,2 procent. Man får gå tillbaka till 1950-talet för att finna en period när det var lika jämnt mellan blocken. Vid valen 1952, 1956 och 1958 skilde det mindre än 1 procent mellan de borgerliga och de socialistiska partiernas röstandelar.

1970-talets jämnviktsläge mellan de politiska blocken är inte en följd av stabilitet i de enskilda partiernas valresultat eller en följd av trögrörlighet hos väljarna. Tvärtom, 1970-talet kan uppvisa några av de mest dramatiska valsegrar och valförluster vi känner till sedan det nuvarande partisystemet formades i början av 1930-talet. Socialdemokraternas nedgång med 4,8 procentenheter vid valet 1970 är den största röstförändring partiet upplevt i fredstid. Endast valen 1940 och 1944 kan uppvisa större förskjutningar för socialdemokraterna. Centerpartiets vinster 1970 och 1973 liksom förlusten

1979 är de största i partiets historia. Moderaternas framgång 1979 med en röstökning på 4,7 procentenheter är den största röstförändring partiet upplevt sedan 1930-talet. Även folkpartiet slog rekord under 1970-talet. Förlusten vid 1973 års val, då partiet gick tillbaka 6,8 procentenheter, är den största folkpartiet haft.

Tabell 2.1. Resultat av riksdagsvalen 1976 och 1979

	Riksdagsvalet 1976		Riksdagsvalet 1979		Förändring 1976–1979	
	Antal röster	Procent	Antal röster	Procent	Antal röster	Procent
vpk	258 432	4,8	305 420	5,6	+46 988	+0,8
s	2 324 603	42,7	2 356 234	43,2	+31 631	+0,5
c	1 309 669	24,1	984 589	18,1	-325 080	-6,0
fp	601 556	11,1	577 063	10,6	-24 493	-0,5
m	847 672	15,6	1 108 406	20,3	+260 734	+4,7
kds	73 844	1,4	75 993	1,4	+2 149	±0,0
apk	–	–	10 725	0,2	+10 725	+0,2
skp	17 309	0,3	10 862	0,2	-6 447	-0,1
Övriga partier	4 663	0,1	19 346	0,4	+14 683	+0,3
Ogiltiga/ blanka röster	19 295	–	31 488	–	+12 193	–
Antal röstande	5 457 043	91,8	5 480 126	90,7	+23 083	-1,1
Antal röst- berättigade	5 947 077	–	6 040 461	–	+93 384	–

Källa: Allmänna valen 1976 och 1979 (SOS). Statistiska centralbyrån, Stockholm.

De officiella valresultaten från riksdagsvalen 1976 och 1979 återfinns i tabell 2.1. Vänsterpartiet kommunisterna gjorde ett bra val och gick fram 0,8 procentenheter till 5,6 procent av rösterna – den högsta röstandel kommunisterna haft i ett riksdagsval sedan 1948. Även socialdemokraterna ökade sin röstandel, men mycket litet, från 42,7 till 43,2 procent. Det var ett resultat som många socialdemokrater upplevde som en halv förlust. Man hade väntat sig en större framgång. Valresultatet 1979 är det näst sämsta socialdemokratins uppnått i ett riksdagsval sedan början av 1930-talet. Endast valet 1976 uppvisar sämre siffror.

Men det var på den borgerliga kanten som de största förändringarna skedde 1979. Moderaterna fortsatte den frammarsch som inleddes 1973. Partiet fick för första gången sedan 1932 över tjugo procent av rösterna. Centerpartiet blev valets stora förlorare och gick miste om större delen av de vinster som partiet gjort i början av 1970-talet. Centern gick tillbaka 6,0 procentenheter och fick 18,1 procent av rösterna. Även folkpartiet gick tillbaka något från 11,1 till 10,6 procent – ett resultat som gjorde många folkpartister besvikna. Man hade trott att regeringsinnehavet skulle ge utdelning i form av en röstökning i valet.

Officiella valresultat av det slag som återfinns i tabell 2.1. är inte särskilt användbara om man skall analysera en valutgång. De kan istället vara vilseledande. De visar endast nettoresultaten av många olika förändringsprocesser som ibland kan ta ut varandra och ibland förstärka varandra. Bakom små nettoförskjutningar kan ligga stora bruttoförändringar. Om man vill analysera *varför* det gick som det gick i ett val måste man undersöka *vad* som hände i valmanskåren. Man måste se bortom de publicerade valsiffrorna och studera de väljarströmmar som gav upphov till resultatet.

En mängd olika faktorer påverkar naturligtvis partiernas resultat i ett val. Bo Särilvik har lanserat en användbar modell för att analysera de förändringsprocesser som ligger bakom förskjutningar i partiernas röstandelar i politiska val. Han urskiljer tre olika typer av förändringar som kan åstadkomma förskjutningar i partiets röstetal. *Förändringar i valmanskårens sammansättning* är den första. Gamla väljare avlider och unga förstagångsväljare kommer istället. Somliga väljare blir omyndigförklarade och förlorar rösträtten, andra återfår den. Invandrare blir svenska medborgare och får rösträtt i riksdagsvalen. Dessa förändringar kan sällan åstadkomma dramatiska förskjutningar, men de är inte försumbara. Det är trots allt effekten av över en halv miljon människors valbeteende vi talar om. Antalet förstagångsväljare var 302 224 år 1979 medan antalet väljare som avlidit eller förlorat rösträtten sedan 1976 var 208 840. Den andra förändringsfaktor som Bo Särilvik urskiljer är *förändringar i valdeltagandet*. De flesta väljare i Sverige deltar numera regelbundet i valen. En mycket liten minoritet röstar aldrig. En något större grupp människor röstar oftast men inte alltid. Vi får en viss om än inte speciellt stor variation i väljarnas valdeltagande som kan påverka partiernas valresultat. *Partibyten*, slutligen, är den tredje förändringsfaktor som inverkar på partiernas valresultat. Den är potentiellt den faktor som kan ge upphov till de största förändringarna. Dess verkan är dubbel. En förlorad röst för ett parti är en vunnen röst för ett annat.

Syftet med detta kapitel är att klarlägga väljarströmmarna mellan valen 1976 och 1979. I senare kapitel kommer förändringarna att analyseras. Då kommer varför-frågorna att besvaras. Bo Särilviks modell kommer att användas för att kunna särskilja effekterna av partibytena, förändringarna i valmanskårens sammansättning och förändringarna i valdeltagandet på partiernas valresultat. Valrörelsens betydelse kommer att specialstuderas. Frågan är när partibytena bestämde sig för att ändra sitt partival – under valrörelsen eller tidigare under mellanvalsperioden?

Förändringar i valmanskårens sammansättning

Förstagångsväljarna utgjorde 1979 fem procent av valmanskåren. Den överväldigande delen av dem var ungdomsväljare mellan 18 till 21 år. En mindre

del, cirka en sjättedel, utgjordes av invandrare som blivit svenska medborgare sedan valet 1976. Tre och en halv procent av de väljare som var röstberättigade 1976 avled eller förlorade rösträtten på annat sätt fram till valet 1979. Nytillskottet till valmanskåren var således större än avgången. Väljarkårens storlek ökade netto med 93 384 personer.

Vilken betydelse dessa förändringar hade för partiernas röstandelar visas i tabell 2.2. Uppgifterna om de avlidna väljarnas röstning 1976 har hämtats från panelurvalet. Resultaten i tabell 2.2 bygger på mycket få intervjupersoner. Den statistiska osäkerheten blir därför stor. Effektmåtten är teoretiska konstruktioner som visar hur partiernas röstandelar skulle förändrats om förstagångsväljarna *inte* röstat 1979 respektive om de avlidna väljarna kunnat rösta 1979 och stött samma partier som de gjorde 1976. En plussiffra anger att ett parti gynnades av förstagångsväljarnas entré på väljararenan eller att partiet vann på att de avlidna väljarna *inte* kunde rösta 1979. Minussiffror visar att de partier det gäller relativt sett förlorade på förstagångsväljarnas röstning eller att de relativt sett missgynnades av att de avlidna väljarna försvann från valmanskåren.

Tabell 2.2. Förändringar i väljarkårens sammansättning 1976–1979: Effekter på partiernas röstandelar 1979 (procent)

	Partival 1976 respektive 1979						Antal intervjuade	
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	Övriga		
Avlidit eller förlorat rösträtt mellan 1976 och 1979	0	58	19	10	10	3	100	31
Förstagångsväljare 1979	11	32	19	13	21	4	100	151
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	Övriga		
Effekt av avgången från väljarkåren	+0,1	-0,3	-0,1	+0,1	+0,3	-0,1		
Effekt av nytillskottet till väljarkåren	+0,3	-0,8	+0,1	+0,1	+0,2	+0,1		
Nettoeffekt av förändringar i väljarkårens sammansättning	+0,4	-1,1	±0,0	+0,2	+0,5	±0,0		

Kommentar: Effektmåtten visar hur partiernas röstandelar 1979 skulle ha påverkats om förstagångsväljarna *inte* deltagit i valet respektive om de avlidna kunnat rösta och stött samma partier som de gjorde 1976. De avlidna väljarna (31 personer) har vid effektmåttsberäkningen vägt upp till 62 personer eftersom de enbart tillhör panelurvalet (= halva totalurvalet).

En majoritet av de väljare som avlidit sedan valet 1976 var socialdemokrater (58 procent). Socialdemokraterna förlorade således på avgången från väljarkåren medan moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna, som hade relativt sett få väljare bland dem som försvann från valmanskåren, gynnades. Om de väljare som dog mellan 1976 och 1979 fått leva och röstat

på sina gamla partier 1979 hade vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna gjort ett sämre val än vad som nu blev fallet. Deras röstandelar hade blivit 0,1 respektive 0,3 procentenheter mindre. Det är vad effektmåttén säger. För socialdemokraterna hade resultatet blivit det omvända. Om de som lämnade valmanskåren mellan 1976 och 1979 återfunnits bland de röstande 1979 hade socialdemokraterna vunnit 0,3 procentenheter fler röster. Det är inget ovanligt att socialdemokraterna drabbas hårdast av den avgång från valmanskåren som uppstår när äldre väljare avlider.

Resultaten i 1976 års valundersökning visade t ex att inte mindre än 68 procent av de väljare som avled mellan 1973 och 1976 röstade på socialdemokraterna 1973.

Även förstagångsväljarna blev en minuspost för socialdemokraterna i 1979 års val. Endast en tredjedel av de väljare som fått rösträtt sedan valet 1976 röstade på socialdemokraterna. Det var moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna som vann mest på förstagångsväljarnas röstning 1979. Till en del vann också centerpartiet och folkpartiet röstandelar bland de nya väljarna. Vänsterpartiet kommunisternas styrka bland förstagångsväljarna är remarkabel. Den beror på att vänsterpartiet kommunisterna attraherade många ungdomsväljare. Det var först och främst bland unga väljare och inte bland de nya svenska medborgarna som vänsterpartiet kommunisterna vann stöd 1979.

En specialanalys av hur unga förstagångsväljare röstat under de senaste tjugofem åren återfinns i tabell 2.3. Uppgifterna för åren 1956–1976 har hämtats från tidigare valundersökningar. Antalet intervjupersoner är litet, speciellt för de äldsta studierna. Resultaten måste därför tolkas försiktigt. Siffrorna för 1960 års undersökning t ex, som avviker något från mönstret i tabellen, kan mycket väl vara resultatet av ett snett urval.

Under 1950- och 60-talen fick kommunisterna ett mycket svagt stöd från unga förstagångsväljare. Det är först under 1970-talet som vänsterpartiet

Tabell 2.3. Unga förstagångsväljares partival 1956–1979 (procent)

Valår	Ålder	Partival						Antal intervjuade	
		vpk	s	c	fp	m	Övriga		
1956	21–22	0	54	9	26	11	0	100	35
1960	21–22	0	65	10	6	19	0	100	43
1964	21–22	0	52	13	23	7	5	100	87
1968	21–22	2	57	14	18	6	3	100	100
1970	20–22	11	46	28	10	5	0	100	226
1973	20–22	12	36	36	3	10	3	100	126
1976	18–22	9	41	26	12	10	2	100	211
1979	18–21	11	33	20	13	20	3	100	133

Källa: Valundersökningar 1956–1979. Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976*.

kommunisterna vunnit insteg bland ungdomsväljarna. Socialdemokraterna uppvisar ett motsatt utvecklingsmönster med stora framgångar bland ungdomsväljarna vid valet 1956–1968 men sämre resultat därefter. På 1970-talet har partiet haft svårt att hävda sig bland de unga förstagångsväljarna. Och trenden tycks inte vara på väg att vända. 1979 års val är det sämsta socialdemokraterna gjort bland ungdomsväljarna sedan valundersökningar inleddes 1956. Endast 33 procent av de unga förstagångsväljarna röstade på socialdemokraterna 1979. Siffran 33 procent är naturligtvis statistiskt osäker. Den grundas på ett hundratal intervjupersoner. Andra studier som statistiska centralbyrån genomförde i samband med valet och i november 1979 (partisympatiundersökningar) pekar på att andelen socialdemokratiska ungdomsväljare kan ha varit något större vid valet (cirka 40 procent).

Centerpartiet var något svagare bland unga förstagångsväljare än bland äldre väljare på 1950- och 60-talen. Men under 1970-talet har centerpartiet varit mer framgångsrikt bland ungdomsväljarna. Centerns kurva under 1970-talet är dock vikande även bland förstagångsväljarna precis som i valmanskåren som helhet. 1979 års val innebar en dramatisk förändring för moderaterna vad gäller partiets stöd bland ungdomsväljarna. För första gången (jag bortser från den osäkra uppgiften från 1960 års val) sedan valundersökningarna startade, lyckades moderaterna vinna ett lika starkt stöd bland de unga förstagångsväljarna som bland väljare i övrigt.

Den sänkta rösträttsåldern och moderaternas starka ställning bland skolorngdomen är två faktorer som utpekats som förklaringen till moderaternas genombrott bland ungdomsväljarna. Socialdemokraternas svaga ställning bland unga väljare kan då på ett motsvarande sätt förklaras av att allt fler ungdomar fortsätter skolan till 18–20 års ålder, eller ännu längre för universitetsstuderande, och att inträdet i arbetslivet därigenom i dag sker senare i livet för de flesta människor än vad som varit fallet för 20 eller 30 år sedan.

Förändringar i valdeltagandet

Valdeltagandet i Sverige är bland det högsta i världen. Ett valdeltagande på över 90 procent är en sällsynthet i länder med ett fritt valsysteem. Österrike och Västtyskland är exempel på andra nationer där valdeltagandet nått över 90 procent på 1970-talet. I våra nordiska grannländer brukar andelen väljare som röstar hålla sig mellan 80 och 90 procent.

Valdeltagandet sjönk något i valet 1979 efter att ha stigit både 1973 och 1976. Nedgången 1979 blev obetydlig från 91,8 procent 1976 till 90,7 procent. Men den lilla minskningen i valdeltagandet har ändå givit upphov till oro och en diskussion om huruvida en ny trend inletts med ett sjunkande politiskt deltagande. Bakgrunden är det minskade förtroende för politiker och partier

som kunnat iaktas i opinionsmätningar under hela 1970-talet. I andra länder som t ex England och USA har valdeltagandet varit sjunkande sedan många år.

Svensken röstar när det är val. Mycket få människor avstår från att rösta i val efter val. Andelen apatiska väljare som är avskärmade från allt vad politik heter och som aldrig deltar i politiska val är mycket liten i Sverige. Likaså kan man slå fast att andelen väljare som medvetet och rationellt avstår från att rösta därför att "valen är jippon utan verklig betydelse" eller därför att "en enskild röst hit eller dit inte spelar någon roll" också är mycket liten. Resultaten i tabell 2.4 visar det. Endast 2,7 procent av valmanskåren avstod t ex från att rösta i samtliga val 1973, 1976 och 1979 medan hela 83,1 procent deltog i alla tre.

Valdeltagandeanalysen bygger på uppgifter från de offentliga röstlängderna som insamlats av Statistiska centralbyrån. De uppgifter som intervjupersonerna gav om sitt valdeltagande används inte. De är mycket otillförlitliga. Väljare som inte röstat har en tendens att "komma ihåg" att de röstat. En svensk "bör" rösta. Intervjupersoner som röstskolkat känner ett socialt tryck och vill ogärna erkänna att de inte röstade, därför säger många av dem att de gjorde det. I 1979 års eftervalsundersökning intervjuade vi 98 personer som inte deltog i valet. Tjugosju procent av dem uppgav trots det att de röstade. Bland de intervjupersoner som verkligen röstade 1979 sade mindre än en procent att de inte röstade. Det visar att svenska väljare inte är rädda för att erkänna att de deltar i politiska val.

Tabell 2.4. Valdeltagande 1973, 1976 och 1979 (procent)

<i>Valdeltagande 1976 och 1979</i>	<i>Andel av personer som var röstberättigade 1976 o. 1979</i>	<i>Valdeltagande 1973, 1976 o. 1979</i>	<i>Andel av personer som var röstberättigade 1973, 1976 o. 1979</i>
Röstade både 1976 o. 1979	88,0	Röstade i alla tre valen	83,1
Röstade 1976, men inte 1979	4,1	Röstade i två val	11,1
Röstade inte 1976 men röstade 1979	3,8	Röstade i ett val	3,1
Röstade varken 1976 eller 1979	4,1	Röstade inte i något val	2,7
Summa	100,0	Summa	100,0
Antal personer	3514	Antal personer	1606

Kommentar: Uppgifterna om valdeltagande har hämtats från de offentliga röstlängderna. Bearbetningen bygger på hela urvalet 1979 respektive på panelurvalet. Även ej intervjuade personer ingår i analysen.

Åttioåtta procent av de väljare som var röstberättigade 1976 och 1979 deltog i båda valen. Andelen personer som varken röstade 1976 eller 1979 var endast fyra procent. Gruppen rörliga väljare som växlar mellan valdeltagande och icke-valdeltagande, omfattade 1979 åtta procent av de röstberättigade vid valen 1976 och 1979. Något över hälften av dem (4,1 procent) röstade 1976 men valskolkade 1979. De demobiliserades från den aktiva väljarkåren. En något mindre andel (3,8 procent) gick den motsatta vägen och mobiliserades in i väljarkåren. De satt hemma 1976 men röstade 1979.

Dessa siffror är inte unika för 1979 års val. De har sett ungefär likadana ut under hela sjuttioalet. Vid valen 1970, 1973 och 1976 var t ex andelen väljare som mobiliserades till eller demobiliserades från den aktiva väljarkåren 8 procent, 9 procent, respektive 8 procent. Tidigare, när valdeltagandet var lägre, växlade fler människor mellan röstning och icke-röstning. Mellan valen 1964 och 1968 gick t ex 12 procent av de röstberättigade från valdeltagande till röstkolk eller tvärtom. På 1950-talet spelade denna form av rörlighet en ännu större roll. Enligt en osäker och förmodligen för låg siffra från 1956 års valundersökning växlade 14 procent av de röstberättigade mellan att rösta och att inte rösta mellan valen 1954 och 1956. Andelen partibytare bland dem som deltog i bägge valen var i samma undersökning endast 7 procent.

De potentiella möjligheterna att vinna eller riskerna att förlora röstandelar på grund av förändringar i valdeltagandet var alltså större förr när rörligheten in och ut ur den aktiva valmanskåren var mer omfattande. Idag när endast sju-åtta procent av väljarna växlar mellan röstning och icke-röstning är risken för stora förluster eller möjligheten till stora vinster begränsad. På 1970-talet blev det istället bland partibytarna som de stora segrarna eller nederlagen utkvitterades. Det var fler väljare som bytte parti vid valen på 1970-talet än som växlade mellan att rösta och inte rösta. På 1950-talet och i början av 1960-talet var situationen omvänd. Fler väljare växlade då mellan röstning och icke-röstning än som bytte parti.

Resultaten i tabell 2.5 visar vilka partier som gynnades och vilka som missgynnades av förändringar i valdeltagandet mellan 1976 och 1979. Siffrorna bygger inte enbart på uppgifter från personer som intervjuades 1979. Ett antal personer som inte intervjuades 1979, men som utfrågades 1976 i panelurvalet, är också medtagna i analysen. Valdeltagandeuppgifterna är insamlade från röstlängderna.

Socialdemokraterna var starkt överrepresenterat bland de demobiliserade (59 procent) väljarna vid valet 1979. Moderaterna var underrepresenterat bland såväl de väljare som röstkolkade 1976 som bland dem som satt hemma 1979. Resultatet är inte överraskande. Socialdemokratin är traditionellt starkt företrätt bland arbetare och lägre utbildade väljare – grupper med ett något lägre och mer rörligt valdeltagande än genomsnittet – medan moderaterna har mer stöd från högre tjänstemän, företagare och högutbildade väljare, grupper med ett högt och stadigt valdeltagande.

Det gamla påståendet att ett sänkt valdeltagande främst drabbar socialdemokraterna får ett visst stöd av resultaten i tabell 2.5. Fler väljare demobiliserades än mobiliserades 1979. Och de flesta som stannade hemma var socialdemokrater. De kunde inte kompenseras av de mobiliserade väljare, av

Tabell 2.5. Mobiliserade och demobiliserade väljare 1979: Effekter på partiernas röstandelar (procent)

	<i>Partival 1976 respektive 1979</i>						<i>Övriga</i>	<i>Antal intervjuade</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>			
Demobiliserade väljare; röstade 1976, men inte 1979	2	59	25	10	2	2	100	80
Mobiliserade väljare; röstade inte 1976, men röstade 1979	7	44	18	13	16	2	100	86
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>Övriga</i>		
Effekt av demobiliseringen	+0,1	-0,5	-0,3	+0,1	+0,6	±0,0		
Effekt av mobiliseringen	+0,0	+0,0	-0,0	+0,1	-0,1	±0,0		
Nettoeffekt av växlingar i valdeltagandet	+0,1	-0,5	-0,3	+0,2	+0,5	±0,0		

Kommentar: Uppgifter om valdeltagandet har hämtats från de offentliga röstlängderna 1976 och 1979. Analysen omfattar, förutom intervjuade väljare 1979 också ett antal väljare från panelurvalet som enbart intervjuades 1976.

vilka en stor andel visserligen var socialdemokrater, men som totalt sett var färre än de demobiliserade. Moderaterna, å andra sidan, gynnades av att valdeltagandet sjönk. Partiet hade få sympatisörer bland dem som valskolkade och vann därför relativt sett på att de inte röstade. Bland de mobiliserade väljarna var moderaterna också svagt representerade, men de var färre så relativt sett missgynnade deras röstning inte moderaterna så mycket. Nettoeffekten blev klart positiv. Moderaterna vann 0,5 procentenheter på de individuella valdeltagandeförändringarna vid valet 1979 medan socialdemokraterna förlorade 0,5 procentenheter.

Ett annat parti som också förlorade på förändringarna i valdeltagandet mellan 1976 och 1979 var centerpartiet. 0,3 procentenheters sämre valresultat fick partiet vidkännas på grund av att gamla centerväljare demobiliserades och satt hemma 1979. Folkpartiet och vänsterpartiet kommunisterna gynnades något av både demobiliseringen av gamla väljare och mobiliseringen av nya. Nettoeffekten av valdeltagandeförändringarna mellan 1976 och 1979 blev positivt för båda partierna.

Effektanalysen i tabell 2.5 bygger på ett antagande som inte är självklart. Den utgår ifrån att väljare som valskolkade 1979 skulle stött sina gamla partier från 1976 om de röstat. Och omvänt, att väljare som inte röstade 1976 skulle ha röstat med samma parti då som 1979 om de gått till valurnorna. Ett sådant antagande är naturligtvis en förenkling. Vi vet från tidigare väljarforskning att icke-röstning kan vara ett uttryck för tvekan mellan olika partier och att partibyten ibland föregås av röstskolk i ett tidigare val. Reservationer av detta slag är viktiga men de rubbar knappast de slutsatser som kan dras av analysen i tabell 2.5. När det gäller effekten av demobiliseringen kan vi testa resultaten på ett annat sätt. En klar majoritet av de väljare som inte röstade 1979 hade oftast någon form av preferens eller sympati för något parti. Det gällde för 84 procent av de valskolkare som vi lyckades intervjua 1979. Partisympatierna bland icke-röstare 1979 ger en antydning om vilka partier som gynnades och vilka som missgynnades av att de satt hemma på valdagen. Resultaten presenterades i tabell 2.6. Förstagångsväljare som inte röstade 1979 är medtagna i tabellen. Om de utesluts och analysen begränsas till enbart de demobiliserade väljarna förändras resultaten obetydligt.

Tabell 2.6. Partisympatier hos valskolkare 1979 (procent)

<i>Partisympati</i>	<i>Andel av valskolkare med partisympati</i>
vpk	5
s	54
c	23
fp	8
m	8
Övriga	2
	100
Antal intervjuade	127

Kommentar: Icke-röstarnas partisympati har fastställts med hjälp av en serie frågor som rör partipreferens och hur de skulle röstat *om* de röstat.

Resultaten överensstämmer mycket nära med dem vi fick tidigare. Majoriteten av valskolkarna 1979 sympatiserade med socialdemokraterna. Även centerpartiet var överrepresenterat bland dem. Det är ingen tvekan om att dessa båda partier förlorade på att röstskolkarna inte deltog i 1979 års val. Moderaterna däremot var svagt företrädda bland icke-röstande och vann, relativt sett, på att de stannade hemma.

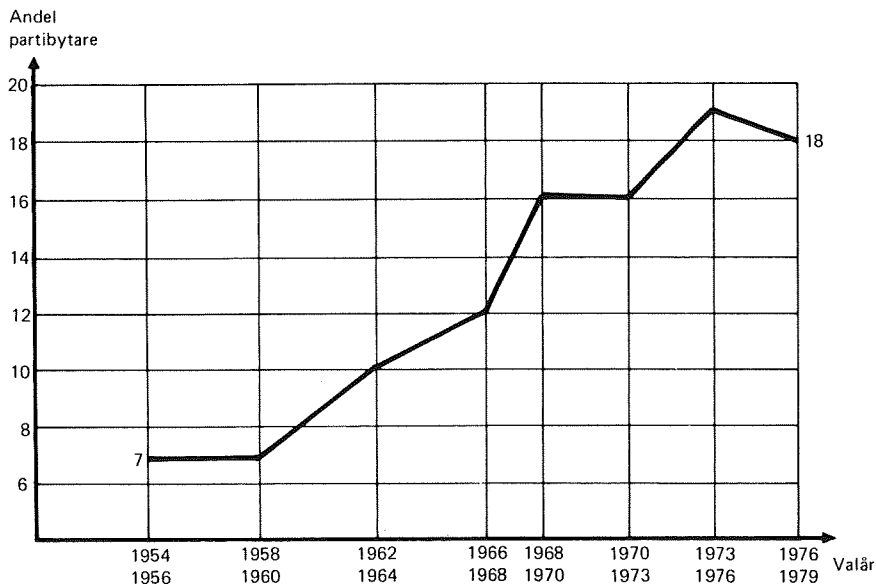
Partibytten

Rörligheten i den svenska väljarkåren har ökat mycket markant sedan den första valundersökningen gjordes 1956. Mycket få väljare bytte parti på 1950-talet. Andelen väljare som ändrade sitt partival mellan valen 1954 och 1956 eller mellan valen 1958 och 1960 var endast 7 procent bland dem som röstade vid båda tillfällena. Under 1960-talet ökade andelen partibytare vid varje val och nådde 16 procent 1970. Trenden fortsatte under 1970-talet. Vid valen 1976 och 1979 bytte 19 respektive 18 procent av väljarna parti.

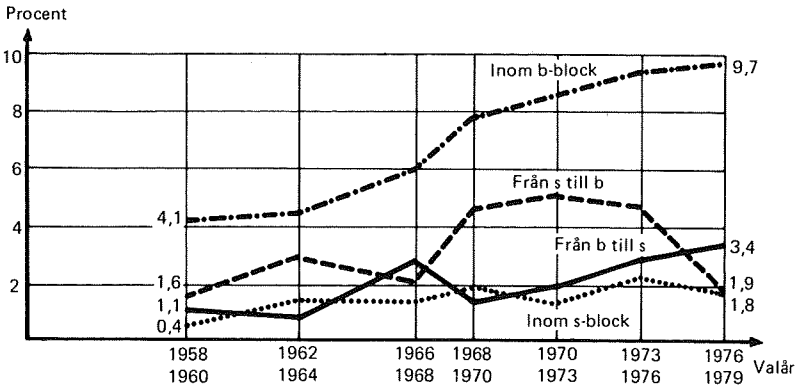
Rörligheten har ökat kraftigt under de senaste tjugofem åren, men fortfarande byter relativt sett få väljare parti i Sverige. I Danmark och Norge t ex har andelen partibytare vid flera tillfällen legat över 20 procent under 1970-talet.

Den ökade rörligheten är en källa till oro för alla partistrateger. Den öppnar nya vinstmöjligheter men skapar samtidigt osäkerhet. Det är lätt att snabbt förlora det man har vunnit. Dessa problem har främst drabbat de borgerliga partiernas strateger. Kurvorna i figur 2.1 visar tydligt att det är bland borgerliga väljare och inom det borgerliga blocket som rörligheten ökat mest. Mellan valen 1958 och 1960 bytte 4 procent av de väljare som röstade vid båda tillfällena parti mellan centerpartiet, folkpartiet och dåvarande högerpartiet. Tjugo år senare vid valet 1979, hade motsvarande siffra

Figur 2.1 Rörligheten ökar i valmanskåren: andelen partibytare 1956–1979

Partibyten inom och mellan de politiska blocken 1960–1979

Partibyten 1956–1979 (procent av röstande vid båda valen)

	1954	1958	1962	1966	1968	1970	1973	1976	1979
	1956	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979	
Byten inom s-block	–	0,4	1,3	1,3	1,9	1,2	2,2	1,8	
Byten från s-block till b-block	–	1,6	3,0	1,8	4,7	5,0	4,9	1,9	
Byten från b-block till s-block	–	1,1	0,9	2,9	1,2	1,6	2,4	3,4	
Byten inom b-block	–	4,1	4,4	6,0	7,9	8,4	9,2	9,7	
Partibytare (inkl bytare med övriga partier)	7	7	10	12	16	16	19	18	

Kommentar: Procentbasen vid varje mätillfälle är lika med antalet intervjupersoner som röstat vid båda valen. Det socialistiska blocket (s-block) är definierat som s och vpk och det borgerliga blocket (b-block) som c, fp och m.

Källa: Valundersökningar 1956–1979. Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976*.

stigit till 10 procent. Andelen partibytare inom det socialistiska blocket har också stigit, från 0,4 procent 1960 till 1,8 procent 1979. Proportionellt sett är den ökningen kraftigare än den inom det borgerliga blocket.

De flesta människor som byter parti gör det inom det egna partiblocket. Andelen väljare som byter över blockgränserna har alltid varit lägre än andelen som byter inom blocken. Även "blockbyttarna" har dock blivit fler under 1960- och 1970-talen. Deras andel har ökat från 2,7 procent 1960 till 7,3 procent 1976 och 5,3 procent 1979. Men blockbyttarnas andel av samtliga partibytare har inte ökat. Den har hållit sig kring 30–40 procent ända sedan slutet av 1950-talet.

Vi vet från tidigare valundersökningar att mycket få väljare är "hoppjerkor" och byter parti vid val efter val. Olof Petersson visar i sin studie från 1976 års val att endast fyra procent av de väljare som deltog i de fyra valen 1968, 1970, 1973 och 1976 röstade på tre eller fyra olika partier. Tjugosex

procent av väljarna hade stött två olika partier. Bland dessa återfanns en mindre grupp som växlat mellan två partier och alltså bytt parti mer än en gång. En stor majoritet av undersökningspersonerna, 70 procent, hade stött ett och samma parti vid alla fyra valen.

Resultaten från 1979 års valundersökning bekräftar ånyo att antalet partipolitiska "hoppjerkor" är litet i väljarkåren. Andelen väljare som vid valen 1973, 1976 och 1979 var maximalt rörliga och röstade på tre olika partier var endast tre procent. Procentandelarna för övriga partibytarkategorier framgår av tabell 2.7. I 1979 års undersökning hade vi inte tillgång till uppgifter om intervjupersonernas röstningshistoria över fyra val. Vi frågade endast om partivalet 1973, 1976 och 1979. Hur intervjupersonerna röstade 1970 frågade vi aldrig. Anledningen är att minnesfel gör data av detta slag mycket osäkra.

Tabell 2.7. Partibytare 1973, 1976 och 1979 (procent av röstande vid alla tre valtillfällena)

	<i>Andel av väljare som röstade i valen 1973, 1976 och 1979</i>
Röstade på samma parti 1973, 1976 och 1979	74
Bytte parti en gång: 1976 eller 1979	19
Bytte parti två gånger: röstade på två olika partier	4
Bytte parti två gånger: röstade på tre olika partier	3
Summa procent	100
Antal intervjuade	2005

Sjuttiofyra procent av de väljare som deltog i alla tre valen 1973, 1976 och 1979 röstade på samma parti. En femtedel bytte parti en gång. Andelen väljare som förändrade sitt partival två gånger var endast 7 procent. Bland dem återfanns en grupp väljare som 1979 ångrade sitt partival från 1976 och gick tillbaka till sitt gamla parti från 1973. Denna grupp omfattade fyra procent av de röstande 1973, 1976 och 1979.

Tjugosex procent av de som deltog i valen 1973, 1976 och 1979 bytte således parti minst en gång. De flesta av dem rörde sig inom ett och samma partiblock (16 procent). Andelen väljare som någon gång bytte från socialistiskt röstande till borgerligt eller tvärtom var 10 procent.

En detaljerad analys av väljarströmmarna vid 1979 års val återfinns i tabellerna 2.8 och 2.9. Procentberäkningen har gjorts på två olika sätt. I tabell 2.8 har procenten räknats vågrätt. Vi får reda på vart 1976 års väljare gick 1979. Tabell 2.9 ger en annan typ av information. Procentberäkningen har gjorts lodrätt och visar varifrån 1979 års väljare kom. När man studerar förändringsmönstren bör man hålla i minnet att vi rör oss med urvalsdata och intervjuuppgifter. En mängd olika felkällor kan ha påverkat resultaten. Information om hur undersökningspersonerna röstade 1979 inhämtades vid

intervjun eller genom en brevenkät efter valet. Dessa uppgifter är förhållandevis tillförlitliga. Mer problematisk är informationen om hur intervjupersonerna röstade 1976. För de personer som intervjuades för första gången 1979 har vi inte tillgång till någon annan information än intervjupersonernas egna minnesuppgifter. När det gäller väljare i panelurvalet har vi säkrare uppgifter. De tillfrågades om hur de röstade vid valet 1976 både vid intervjun 1976 och vid intervjun 1979. Vi kan således undersöka i vilken utsträckning som väljarna minns fel om sitt tidigare partival. Metodstudier på området har visat att människor har en viss tendens att harmonisera hågkomster av tidigare röstningsbeteende med det nuvarande partivalet. Vissa människor vill ogärna erkänna att de bytt åsikt eller parti. Minnesfelen gör att stabiliteten i partivalet framstår som alltför hög.

Rörligheten kommer att underskattas. Effekten brukar inte vara dramatisk men andelen stabila partiväljare kan komma att överskattas med någon eller några procent. I 1976 års valundersökning var tex andelen partibytare fyra procentenheter större i ett panelurval där väljarna intervjuades både 1973 och 1976 än i ett vanligt urval där personerna enbart intervjuades 1976 och frågades om sitt partival tre år tidigare. Skillnaden är mindre i 1979 års studie, men tendensen är densamma. Andelen partibytare är 1 procentenhet större i panelurvalet än i det urval som intervjuades för första gången 1979. Andelen undersökningsspersoner i panelurvalet som lämnat uppgift om partivalet 1976 både vid intervjun 1976 och vid intervjun 1979 och som uppger olika partier är 8 procent. Övriga 92 procent anger samma parti vid båda tillfällena. "Minnesfelet" var något större i panelurvalet i 1976 års valundersökning. Då uppgav 10 procent olika partier. Uppgifterna om partival 1976 i tabellerna 2.8 och 2.9 och i fortsättningen bygger om möjligt på intervjuuppgifter inhämtade 1976, annars används minnesdata. Valdeltagandeuppgifterna är inte behäftade med minnesfel. De har samlats in från röstlängderna.

Socialdemokraterna och moderaterna har en större andel trogna väljare än de övriga partierna. Det är ett mönster som kunnat iakttas under hela sjuttioalet och det går igen även i 1979 års undersökning. Socialdemokraterna och moderaterna förlorade få av sina gamla väljare 1979. Nittio procent av de väljare som stödde socialdemokraterna 1976 gjorde det ånyo tre år senare. Motsvarande siffra för moderaterna är ännu högre, 93 procent.

Var femte väljare som röstade på vänsterpartiet kommunisterna 1976 övergav partiet 1979. Rörligheten var än mer markerad för mittenpartierna. Fyra av tio väljare som röstade på centern eller folkpartiet 1976 bytte parti 1979. En stor del av dem gick till moderaterna.

Socialdemokraterna tappade få av sina gamla väljare 1979 men vann samtidigt få nya väljare. Åttiosex procent av partiets väljare 1979 hade röstat socialdemokratiskt också 1976. De nyvunna väljarna utgjorde endast 14 procent. Centerpartiet, som gick tillbaka kraftigt i valet 1979 uppvisar samma mönster som socialdemokraterna – en stor andel gamla väljare och en liten

Tabell 2.8. Röstförändringar 1976–1979: Vart gick 1976 års väljare?

Partival 1976	Partival 1979						Ej röst- tande 1979	S:a pro- cent	Antal inter- vjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övr.			
vpk	78	20	0	0	0	1	1	100	91
s	2	90	1	2	1	1	3	100	1107
c	2	7	62	10	15	1	3	100	575
fp	1	6	5	63	21	1	3	100	268
m	0	1	3	3	93	0	0	100	337
Övriga partier	5	10	7	7	7	64	0	100	42
Ej röstande 1976	4	25	10	7	9	2	43	100	151
Ej röstberättigade 1976	10	29	17	11	19	4	10	100	168

Tabell 2.9. Röstförändringar 1976–1979: Varifrån kom 1979 års väljare?

Partival 1976	Partival 1979						Ej rös- tande 1979
	vpk	s	c	fp	m	Övr	
vpk	52	2	0	0	0	2	1
s	18	86	3	7	2	8	24
c	10	4	81	20	16	15	11
fp	2	1	3	59	11	4	6
m	1	0	2	3	61	2	0
Övriga partier	1	0	1	1	1	53	0
Ej röstande 1976	4	3	3	4	3	4	46
Ej röstberättigande 1976	12	4	7	6	6	12	12
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	137	1170	437	287	516	51	141

Stabila partiväljare och partitytare 1976–1979

	<i>Andel av väljare som röstade både 1976 o. 1979</i>
Stabila partiväljare (röstade på samma parti 1976 o. 1979)	81,9
Byten från socialistiskt till borgerligt block	1,9
Byten från borgerligt till socialistiskt block	3,4
Byten inom det socialistiska blocket	1,8
Byten inom det borgerliga blocket	9,7
Byten mellan riksdagsparti och övriga partier	1,3
Summa procent	100,0
Antal intervjuade	2361

andel nya. Folkpartiet, som också förlorade röstandelar i 1979 års val, kan däremot trösta sig med en stor andel nyvunna väljare. Fyra av tio folkpartister 1979 hade inte röstat på partiet 1976. Att även moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna kan uppvisa många nya väljare 1979 är mindre anmärkningsvärt. Det brukar partier som går framåt oftast kunna göra. Nära hälften av vänsterpartiet kommunisternas väljare år 1979 stödde inte partiet 1976. Motsvarande andel för moderaterna var 39 procent.

En illustrativ sammanfattning av hur partiernas väljargrupper var sammansatta 1979 återfinns i tabell 2.10. De röstande vid valet har delats in i fyra grupper: *Stabila partiväljare* är väljare som röstade på samma parti 1976 och 1979; *Partibytare* är väljare som röstade annorlunda 1979 än 1976; *Mobiliserade väljare* är personer som inte deltog i valet 1976 men som röstade 1979; *Förstagångsväljare* är definierade som ungdomsväljare och nya svenska medborgare.

Tabell 2.10. Partiernas väljare 1979 (procent av röstande 1979)

	<i>Partival 1979</i>				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
Stabila väljare 1976–1979	52	86	81	59	61
Partibytare till partiet 1979	31	7	9	31	30
Mobiliserade väljare 1979	4	3	3	4	3
Förstagångsväljare 1979	13	4	7	6	6
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	137	1170	437	287	516

Centern och socialdemokraterna drog till sig få partibytare och därför blev nytillskottet av förstagångsväljare och mobiliserade väljare lika betydande för dessa båda partier som tillskottet av partibytare. För de övriga partierna betydde tillflödet av partibytare mycket mer än tillskottet av mobiliserade väljare och förstagångsväljare.

En analys av vilka effekter partibytena fick på partiernas valresultat återfinns i tabell 2.11. Resultaten visar nettoeffekterna av partibytena mellan partierna. Procentberäkningen har gjorts med samtliga röstande 1979 som bas.

Moderaterna, vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna vann fler väljare än de förlorade till följd av partibyten vid 1979 års val. Moderaternas nettovinst var hela 5,1 procentenheter. Så gott som hela nytillskottet kom från centern (2,9 procentenheter) och från folkpartiet (1,8 procentenheter). Nettoöverskottet i partibytena med socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna blev endast 0,3 procentenheter. Det var fortfarande sällsynt 1979 att vandra direkt från det socialistiska lägret till moderaterna.

Tabell 2.11. Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibyten mellan valen 1976 och 1979 (procent av röstande 1979)

	Parti									
	vpk		s		c		fp		m	
Nettovinst (+) eller nettoförlust (-) till följd av partibyten med angivet parti	s	+0,3	vpk	-0,3	vpk	-0,5	vpk	-0,1	vpk	±0,0
	c	+0,5	c	+1,2	s	-1,2	s	+0,1	s	+0,3
	fp	+0,1	fp	-0,1	fp	-1,7	c	+1,7	c	+2,9
	m	±0,0	m	-0,3	m	-2,9	m	-1,8	fp	+1,8
	Övr	±0,0	övr	±0,0	övr	-0,2	övr	±0,0	övr	+0,1
Nettoeffekt av partibyten		+0,9		+0,5		-6,5		-0,1		+5,1

Kommentar: Procentbasen är definierad som röstande 1979 med uppgift om partivalet 1976 och 1979, sammanlagt 2598 intervjupersoner.

Vänsterpartiet kommunisterna gjorde partibytarvinster på samtliga andra partiers bekostnad. Vinster i bytena med moderaterna och gruppen övriga partier var så små att de inte ens utgör en tiondel procent. Nettotillskottet från övriga tre partier var större. Vänsterpartiet kommunisterna ökade 0,9 procentenheter till följd av partibytarvinster från socialdemokraterna, centerpartiet och folkpartiet. Större delen av denna framgång vanns inte på socialdemokraternas bekostnad, även om också socialdemokraterna fick släppa till väljare. Den vanns istället på centerpartiets bekostnad. Något över hälften av vänsterpartiet kommunisternas partibytarvinst 1979 kom från centerpartiet. Detta är ett helt nytt fenomen i svensk valhistoria. Direkta partibyten från de borgerliga partierna till kommunisterna eller tvärtom har hittills varit mycket sällsynta.

Socialdemokraterna gjorde en nettovinst på partibytena 1979, men den var helt och hållet en följd av vinster från centerpartiet. Gentemot övriga partier förlorade partiet fler väljare än det vann. Centerpartiet och folkpartiet gjorde båda partibytarförluster 1979. Centerpartiet förlorade till alla andra partier men allra mest till moderaterna. Förlusten till moderaterna utgjorde nästan hälften av centerns sammanlagda partibytarförluster. Folkpartiet inregistrerade både vinster och förluster till följd av partibytena. Från socialdemokraterna och centern fick partiet ett nettotillskott men det var inte tillräckligt stort för att väga upp den stora förlusten till moderaterna. Resultatet blev en liten partibytarförlust för folkpartiet.

En väljares tidigare röstning påverkar nuvarande röstning. Ju oftare en väljare stödjer ett parti desto mindre sannolikt är det att han eller hon överger det. Vanans makt är en viktig faktor som hjälper partierna att hålla samman sina väljarskaror. En god strategi för ett parti som förlorat väljare i ett val är att försöka få igen dem redan i nästa val. Sannolikheten är stor att lojalitetsbanden till de nya partierna ännu är svaga.

Resultaten i tabell 2.12 visar hur väljarnas tidigare röstningshistoria vid valen 1973 och 1976 påverkade partivalet 1979. Alla tänkbara partikombinationer är inte medtagna i tabellen. Endast de som omfattar åtminstone 15–20 intervjupersoner finns med.

Tabell 2.12. Röstning 1979 bland stabila partiväljare och partibytare 1973–1976 (procent)

Partival		Röstning 1979							Ej röstning 1979	Antal intervjuade
1973	1976	vpk	s	c	fp	m	Övriga			
<i>Stabila partiväljare</i>										
vpk	vpk	89	9	0	0	0	0	2	100	46
s	s	1	92	1	2	1	0	3	100	923
c	c	0	4	75	7	11	1	2	100	353
fp	fp	0	4	3	68	21	0	4	100	161
m	m	0	1	1	1	97	0	0	100	210
<i>Partibytare</i>										
vpk	s	7	86	0	7	0	0	0	100	15
s	vpk	63	32	0	0	0	0	5	100	19
s	c	6	36	25	11	17	2	3	100	64
c	s	7	73	7	0	0	0	13	100	15
c	fp	0	6	12	61	21	0	0	100	33
fp	c	3	0	43	34	17	3	0	100	35
c	m	0	0	18	3	79	0	0	100	39
m	c	0	0	29	0	64	7	0	100	14
s	fp	0	16	10	39	32	0	3	100	31
fp	m	0	0	0	7	93	0	0	100	27

Moderaterna lyckades 1979 behålla 97 procent av sina stabila väljare från 1973 och 1976. Vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna var nästan lika framgångsrika. De lyckades behålla 89 respektive 92 procent. Centern och folkpartiet var mindre lyckosamma. Tjugofem procent av centerpartiets och 32 procent av folkpartiets väljare vid valen 1973 och 1976 stödde inte längre sina gamla partier 1979. En femtedel av folkpartiets trogna väljare 1973 och 1976 gick t ex till moderaterna 1979.

Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna lyckades dåligt med att återerövra sina förluster från 1976. Endast 7 procent av centerns förlust till socialdemokraterna vid 1976 års val återvände t ex till centern 1979. Samma sak gäller för vänsterpartiet kommunisternas förluster till socialdemokraterna 1976. Enbart 7 procent av dem lyckades vänsterpartiet kommunisterna vinna åter. Totalt sett återerövrade centern 15 procent och vänsterpartiet kommunisterna 12 procent av sina förluster 1976 vid valet tre år senare.

Moderaterna var bättre på att få hem vilsegångna väljare till fadershuset. Nästan hälften av de väljare som övergav partiet 1976 (43 procent) återvände 1979. Bland de väljare som 1976 gick från moderaterna till centern återvann moderaterna inte mindre än 64 procent 1979. Även folkpartiet och socialdemokraterna var förhållandevis framgångsrika när det gällde att få tillbaka väljare som lämnat partiet 1976. Folkpartiet återerövrade 1979 36 procent och socialdemokraterna 30 procent av de väljare som övergav respektive parti tre år tidigare. Socialdemokraterna vann tex tillbaka inte mindre än 36 procent av de väljare som 1976 gick till centern. Centerns väljarvinst från socialdemokraterna vid 1976 års val var överhuvudtaget mycket flyktig. Inte nog med att en tredjedel återvände till socialdemokraterna 1979. En annan tredjedel vandrade 1979 vidare till folkpartiet och moderaterna. Centern fick endast behålla 25 procent av dem.

Vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna gjorde klara nettovinster på partibytena 1979. Nio av tio väljare som bytte till moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna var riktiga nytillskott. De var inte väljare som återkom efter en tillfällig röstavvikelse 1976. De var istället väljare som stött andra partier 1973 och 1976. Centerpartiet förlorade stort på partibytena 1979. En majoritet av de få partibytare som gick till centern 1979, var gamla centerpartister (59 procent) som återkom efter en röst på ett annat parti 1976. Socialdemokraterna vann något på partibytena vid valet 1979, men majoriteten av vinsten (58 procent) hämtades bland gamla socialdemokrater som återerövrades 1979 efter att ha stött andra partier, främst centern, 1976. Nytillskottet av väljare som inte tidigare röstat med partiet blev magert för socialdemokraterna 1979. Folkpartiet gjorde en liten nettoförlust till följd av partibytena 1979. Men majoriteten av de väljare som bytte till folkpartiet var inte gamla folkpartister. De flesta (78 procent) var istället väljare som inte stött partiet 1973 eller 1976. Att folkpartiet förlorade på partibytena 1979 berodde inte på att partiet inte lyckades attrahera nya väljare. Det lyckades man med. Det berodde istället på att partiet förlorade alltför många gamla väljare.

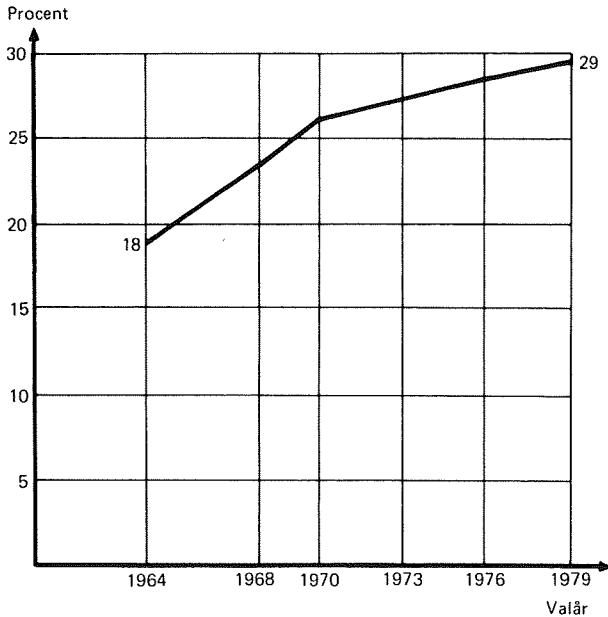
Socialdemokraterna däremot gjorde nettovinster på partibytena, inte därför att man lockade till sig många nya väljare. Det gjorde partiet inte – utan därför att man förlorade så få av de gamla väljarna.

När bestämdes partibytena – under valrörelsen eller tidigare?

Allt fler väljare bestämmer sitt partival under valrörelserna. Vid 1964 års val uppgav 18 procent av de intervjuade väljarna, på en fråga om när de bestämde sig för vilket parti som de skulle rösta på, att de bestämt sig ”under sista veckan före valet” eller ”tidigare under hösten och sommaren”. Femton år

senare hade motsvarande siffra stigit till 29 procent. Andelen väljare som sade att de bestämt sig under sista veckan före valet har ökat från 10 procent 1964 till 14 procent 1979 (se figur 2.2 och tabell 2.13). Tidpunkten för

Figur 2.2. Allt fler väljare bestämmer sitt partival under valrörelsen. Andelen intervju personer i valundersökningarna 1964–1979 som uppgett att de bestämt sitt partival "under sista veckan före valet" eller "tidigare under hösten och sommaren" (procent)

Tabell 2.13. Tidpunkt för röstringsbeslut 1964–1979

Intervjufråga: "När bestämde Ni Er för vilket parti Ni skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten och sommaren eller visste Ni sedan länge hur Ni skulle rösta?"

Tidpunkt för röstringsbeslut	1964	1968	1970	1973	1976	1979
Under sista veckan före valet	10	12	13	13	13	14
Tidigare under hösten och sommaren	8	11	13	14	15	15
Partivalet bestämt sedan länge	81	76	73	72	70	70
Vet inte/vill ej svara	1	1	1	1	2	1
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	2455	2764	4194	2384	2529	2769

Kommentar: De intervju personer som intervjuades före valet fick besvara frågan i en postenkät efter valet.

röstningsbeslutet har krupit allt närmare valdagen för allt fler väljare.

Det innebär att valrörelserna blivit alltmer betydelsefulla. Om många av de tveksamma väljarna bestämmer sig för att byta parti under valkampens sista veckor kan det avgöra valutgången. Frågan är hur stor andel av väljarna som bytte parti under 1979 års valrörelse och vilka partier som gynnades respektive missgynnades av partibytena under valspurten. De frågeställningarna skall analyseras i detta avsnitt med hjälp av två olika slags material – dels med utgångspunkt från intervjupersonernas egna uppgifter om när de bestämde sitt partival dels med hjälp av paneldata om intervjupersonernas röstningsavsikt före valet och uppgifter om faktisk röstning efter valet.

Få människor kan väl exakt säga när de bestämde sitt partival. Det är sällan så enkelt som att en viss händelse eller ett partiledarframträdande öppnar ögonen på villrådiga väljare och får dem att fatta sitt beslut. Att välja parti är en utdragen beslutsprocess. På 1970-talet har den tenderat att bli permanent för många väljare. De allt vanligare partisympatimätningarna, som snart sagt varje vecka återfinns i massmedia, tvingar även människor som inte intervjuas att fundera över var de står. När den senaste Sifo- eller PUB-undersökningen publiceras stimuleras människor att reflektera över om de själva följt trenden och gått över till moderaterna eller till socialdemokraterna, eller vilket parti det nu är som för tillfället är på väg upp, eller om de troget hållit fast vid sitt gamla parti även om det rasar utför på väljarbarometern.

Vår intervjufråga om när väljarna bestämde sitt partival ger en mycket grov bild av hur människor uppfattar denna beslutsprocess. Frågan mäter snarast någon form av osäkerhet eller tveksamhet. Människor som säger att de bestämde sitt partival under sista veckan före ett val har troligen varit mer tveksamma om sitt beslut – även om själva beslutet inte gjordes sista veckan – än väljare som uppger att de bestämt sitt partival sedan länge. Det finns ett klart samband mellan hur människor besvarar frågan om när partivalet bestämdes och stabiliteten i röstningen. De väljare som svarade att de bestämde sig sista veckan under valrörelsen hade ofta bytt parti (45 procent 1979) medan de som upp gav att partivalet varit bestämt sedan länge sällan röstat annorlunda än tidigare. Endast 8 procent av dem bytte parti 1979. De rörliga väljarna tenderar att bestämma sig närmare valdagen. Eller mer försiktigt uttryckt: De tenderar att påstå att de bestämmer sig senare än stabila partiväljare. Trettioen procent av partibyterna 1979 sade att partivalet bestämdes sista veckan. Motsvarande procentandel bland de väljare som inte förändrade sitt partival mellan 1976 och 1979 var 8 procent.

Unga väljare avgör mycket sent under valrörelsen hur de skall rösta. Tjugosju procent av de unga förstagångsväljarna 1979 upp gav att de bestämt sitt partival först sista veckan före valet. Endast 45 procent av dem angav att de sedan länge vetat hur de skulle rösta. Bland väljare över 50 år är det bara

Tabell 2.14. Unga väljare bestämmer sitt partival senare än äldre. Tidpunkt för röstningsbeslut 1979 efter ålder (procent)

Tidpunkt för röstningsbeslut	Ålder						
	18-21	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80
Under sista veckan före valet	27	21	18	14	11	7	4
Tidigare under hösten och sommaren	27	19	20	14	14	8	8
Partivalet bestämt sedan länge	45	59	62	71	75	85	87
Vet inte/minns inte	1	1	0	1	0	0	1
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	144	493	563	406	491	413	259

Kommentar: Åldersgruppen 18-21 år var förstagsängsväljare 1979.

några få procent som säger att de bestämt partivalet sista veckan före valet. En överväldigande majoritet av äldre väljare uppger att de sedan länge vet hur de skall rösta (se tabell 2.14). Det är alltså bland ungdomsväljarna, inte bland pensionärerna, som partierna har störst möjligheter att göra vinster under valsapurten.

Folkpartiets och centerpartiets väljare bestämde i genomsnitt sitt partival senare än övriga väljare. Detta resultat gäller även för de stabila partiväljarna som stödde samma parti 1976 och 1979. Arton procent av de folkpartister som röstade på partiet både 1976 och 1979 uppgav att de bestämde sitt partival under sista veckan av valrörelsen 1979. Motsvarande procentandel är 15 procent för centerpartisterna. Resultaten i tabell 2.15 visar att mycket färre stabila moderater, socialdemokrater och kommunister väntade så länge innan de beslöt sig för att stödja sina gamla partier igen. Endast mellan två och sex procent av dem gjorde det. Detta mönster är inte någon tillfällighet för 1979. Det har återfunnits även i tidigare valundersökningar. Tveksamheten om partivalet är större i politikens mittfält än på ytterkanterna.

Resultaten i tabell 2.15 visar också när bytare till respektive från de olika partierna bestämde sitt partival. De flesta uppgav att de gjorde det under valrörelsen, antingen under sista veckan eller tidigare under hösten och sommaren. Härav bör man naturligtvis inte dra slutsatsen att majoriteten av partibytarna verkligen fattade sina beslut att byta parti under valrörelsen. Vi skall senare analysera det här problemet mer i detalj och då visa att andelen partibytan som sker under valrörelsen troligen är något lägre än vad man kan förledas att tro när man enbart utgår ifrån väljarnas egna uppgifter om tidpunkten för partivalet.

Om vi för resonemangets skull tar väljarnas egna uppgifter *ad notam* säger

resultaten i tabell 2.15 en del om när partierna vann respektive förlorade väljare. De flesta väljare som bytte parti från vänsterpartiet kommunisterna hävdade att de bestämt sig sedan länge. Mycket få bland dem uppger att de fattat beslutet under valsapurten. En stor del (37 procent) av vänsterpartiet kommunisternas nytillkomna väljare uppger däremot att de bestämt sitt partival under sista veckan före valet. Vänsterpartiet kommunisternas valrörelse tycks ha varit lyckosam. Större delen av röstförlusterna gjordes innan valrörelsen började och en stor del av vinsten hämtades hem i valsapurten. Socialdemokraterna verkar däremot ha gjort en sämre valrörelse. Närapå hälften av de väljare som övergav partiet (47 procent) sade att de fattade sitt beslut under den sista veckan före valet. Bland de väljare som bytte till socialdemokraterna var det endast 17 procent som uppger att de bestämde sig under valsapurten. Majoriteten av dem hade redan beslutat sig för att rösta med socialdemokraterna innan valrörelsen inleddes. Partibytare till och från centerpartiet skiljde sig inte åt vad gäller tidpunkten för röstningsbeslutet. Cirka en tredjedel av dem hävdade att de fattade sitt beslut under valkampens sista vecka medan en annan tredjedel sade att de sedan länge vetat hur de skulle rösta.

Tabell 2.15. Tidpunkt för röstningsbeslut och partival 1979 (procent)

<i>Stabila partiväljare 1976–1979</i>	<i>Tidpunkt för röstningsbeslut</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>
	<i>Under sista veckan före valet</i>	<i>Tidigare under hösten och sommaren</i>	<i>Partivalet bestämt sedan länge</i>	<i>Vet inte, minns inte</i>		
vpk	4	7	89	0	100	69
s	6	7	87	0	100	995
c	15	10	75	0	100	351
fp	18	16	66	0	100	169
m	2	15	83	0	100	312
<i>Partibytare 1976–1979</i>						
Byte från vpk	16	21	63	0	100	19
Byte till vpk	37	21	42	0	100	43
Byte från s	47	26	27	0	100	73
Byte till s	17	27	56	0	100	84
Byte från c	31	35	34	0	100	204
Byte till c	32	39	29	0	100	38
Byte från fp	24	45	31	0	100	90
Byte till fp	42	32	25	1	100	88
Byte från m	17	46	33	4	100	24
Byte till m	28	44	27	1	100	156

Folkpartiet vann en stor del av sitt nytillskott under valsapurten. Fyrtiotvå procent av dem som bytte till folkpartiet uppgav att de fattade beslutet under den sista veckan före valet. Bland den något större grupp väljare som lämnade folkpartiet var det en lägre andel (24 procent) som sade att de bestämde sig under valrörelsens sista vecka. De flesta som övergav folkpartiet angav att de beslutat sig tidigare under hösten eller sommaren.

Moderaterna tycks liksom vänsterpartiet kommunisterna ha genomfört en framgångsrik valrörelse. En tredjedel (28 procent) av de väljare som bytte till moderaterna påstod att de fattat sitt beslut under valkampens sista vecka. Bland dem som lämnade moderaterna sade endast 17 procent att de bestämt sig under valsapurten. De flesta som bytte till eller från moderaterna uppgav att de fattade sina beslut tidigare under hösten och sommaren.

Partiernas partibytarvinster och partibytarförluster under valrörelsen

Svaren på intervjufrågan om tidpunkten för röstningsbeslutet är inte det enda material vi kan använda för att bedöma valrörelsens betydelse för valutgången 1979. Vi kan också på ett mer direkt sätt studera vilka som bytte och inte bytte parti under valrörelsen. Valundersökningen inrymmer inte bara en panelstudie för åren 1976 och 1979. Den omfattar också en mindre panelundersökning under valrörelsen. Den halva del av undersökningsurvalet som intervjuades före valet fick en hel serie frågor om partisympati och röstningsavsikt. Efter valet samlade vi in uppgifter om deras faktiska röstning med hjälp av en postenkät som ca 99 procent av intervjupersonerna besvarade. För de personer som intervjuades före valet 1979 och som efter valet i brevenkäten uppgav hur de röstat – totalt något över 1200 personer – har vi alltså tillgång till individuella förändringsuppgifter som kan användas för att detaljstudera valrörelsens betydelse.

Undersökningens uppläggning är naturligtvis inte den bästa tänkbara för att studera valrörelseeffekter. Den är heller inte gjord för det ändamålet. Det idealiska hade varit att ha haft en panelstudie med en första intervjuomgång innan den egentliga valrörelsen började. Som det nu är har vi ett intervju-material som insamlats under själva valrörelsen. Intervjuarbetet med förvalsundersökningen startade den 20 augusti och avslutades två dagar före valet. Någon ren valrörelseeffekt kan inte uppskattas utifrån ett sådant datamaterial.

De förändringar vi kan iaktta mellan vad intervjupersonerna säger om sitt partival före valet och deras uppgifter om den faktiska röstningen efter valet kan vi tillskriva valrörelsen i vid mening. De måste ha inträffat medan den pågick. Men hur bedömer vi förändringar i partivalet mellan 1976 och 1979 när undersökningspersonerna redan i intervjun före valet indikerat att de

tänker byta parti? Har de bytt partisynpaty innan valrörelsen drog igång eller ändrade de sig under valkampen? Eftersom våra intervjuer genomfördes under valrörelsen kan vi inte avgöra det utifrån tillgängligt material. För de personer som intervjuades tidigt – i slutet av augusti – är sannolikheten större att förändringen skett innan valrörelsen startade än den är för de personer som intervjuades strax före valet. En uppdelning av materialet med avseende på när intervjuerna utfördes och separata analyser vecka för vecka kan tyckas vara ett sätt att undersöka detta problem. Vi har genomfört den typen av analys men den stöter på andra svårigheter. Antalet intervjupersoner i de olika delurvalen blir så litet att vi får utkämpa en omöjlig kamp mot de statistiska slumpfaktorerna. De resultat som återfinns i detta avsnitt bygger därför inte på en uppdelning av materialet i olika tidsperioder. Analyserna grundas genomgående på hela förvalsurvalet, men de slutsatser som dras har kontrollerats mot de resultat som en studie byggd på en periodindelning av urvalet ger.

En konsekvens av vår undersökningsuppläggnig är att valrörelseeffekterna kommer att underskattas. Somliga av de väljare som bytte parti mellan 1976 och 1979 och som redan i intervjun före valet indikerat att ett byte var på väg, och alltså inte förändrade sin partisynpaty mellan intervjun i augusti/september och valet, kan naturligtvis trots det ha påverkats att ändra sitt partival under valrörelsen. De kan ha ändrat sina partisynpatier strax innan de blev intervjuade. Men deras partibyte kommer med vår undersökningsmetod inte att tillskrivas valrörelsen utan antas ha inträffat tidigare. Vi får en skattning av valrörelseeffekten som ger en minimal siffra – minst så många väljare ändrade sitt partival men i verkligheten var det troligen fler.

De flesta intervjupersonerna röstade i valet på det parti som de före valet sagt att de skulle rösta på. Andelen väljare som *inte* ändrade sitt partival bland dem som före valet uppgav en klar partipreferens och som sedan röstade var 91 procent. Övriga nio procent av undersökningspersonerna bytte partisynpaty under valrörelsen. Minst nio procent av väljarkåren påverkades således i sitt partival av olika saker som inträffade under valrörelsen eller av omständigheter som är förknippade med att väljarna på valdagen måste manifesteras sina synpatier och antipatier i konkret handling.

Valrörelsen som sådan med alla utspel och framträdanden av partiledare är inte den enda faktor som kan få människor att ändra partipreferens under en valkampanj. Själva beslutssituationen oberoende av allt larm och stöj under en valkamp spelar förmodligen också en roll. Det går an att hysa synpatier för diverse partier när valet är avlägset. Men när valet närmar sig börjar lojaliteten till det gamla partiet göra sig alltmer påmind. Och på valdagen återvänder många till de partier de röstat på tidigare.

Om denna förändringsprocess verkar med samma styrka i valrörelse efter valrörelse har den ingenting att göra med de händelser som inträffar i de enskilda valkampanjerna. Den är istället orsakad av människornas ofta livs-

långa lojalitetsband med partierna och den beslutssituation som själva valet försätter väljarna i.

Vi kan inte utifrån intervjudata vid ett eller två tillfällen avgöra vilka av de väljare som "byter parti" under en valrörelse, som egentligen aldrig hade tänkt att överge sina gamla partier och vilka som återvänder till sina gamla partier efter noggranna överväganden. Båda väljargrupperna påverkas dock i vid mening av valrörelsen. Det är ju den som aktualiserar lojalitetsbanden och föranleder övervägandena.

Intervjupersonernas partipreferenser vid valet 1976 över partisymptierna vid intervjun under valrörelsen 1979 till valet av parti 1979 kan indelas i fem olika kategorier. Vi kan klassificera väljarna efter om, och hur de bytte partipreferens mellan de tre mättillfällena. De *stabila partiväljarna* föredrog hela tiden samma parti. De *vacklande partiväljarna* röstade på samma parti 1976 och 1979, men i intervjun före valet sympatiserade de med ett annat parti. Kanske var de på väg att byta parti men ångrade sig under valsporten? Eller kanske den ändrade partiuppfattningen i intervjun före valet inte var så allvarligt menad? *Mellanvalsbyterna* röstade på ett annat parti 1976 än 1979 och de föredrog redan vid intervjun före valet sitt nya parti. Bland dessa väljare kan dölja sig ett antal personer som inte ändrade sitt partival under mellanvalsperioden, utan gjorde det under valrörelsen. För att i någon mån minimera faran för att överskatta andelen mellanvalsbytare har en korrigeringsgjorts. Ingen intervjuperson som själv uppgivit att han eller hon bestämde sitt partival under sista veckan före valet har klassificerats som mellanvalsbytare. De har istället förts till gruppen *Valrörelsebytare*, som dessutom omfattar de väljare som ändrade partisympti mellan intervjutillfället före valet och valdagen och som därigenom bytte parti jämfört med valet 1976. *Trepartisympatisörer*, slutligen, är en mycket lättroblig väljargrupp. De har sympatiserat med olika partier vid alla tre mättillfällena. Resultaten i tabell 2.16 visar hur intervjupersonerna i förvalsundersökningen fördelade sig på dessa fem väljargrupper.

Åttiotvå procent av undersökningspersonerna röstade på samma parti vid valen 1976 och 1979. Den övervägande delen av dem sympatiserade också med sitt parti vid intervjutillfället före valet 1979. En mindre grupp, sammanlagt 3 procent av intervjupersonerna, vacklade dock i sitt partival innan de bestämde sig för att ta det säkra före det osäkra och stanna hos sitt gamla parti. Vid intervjun före valet sympatiserade de med ett annat parti. Hälften av dessa uppgav att de fattade sitt röstningsbeslut under sista veckan före valet.

Den största gruppen bland dem som ändrade sitt partival från 1976 till 1979 var mellanvalsbyterna. De hade redan ändrat partipreferens vid intervjun före valet. Sammanlagt omfattade de 10 procent av intervjupersonerna eller 54 procent av partibyterna. Valrörelsebyterna var färre – sex procent totalt enligt vår uppskattning. Mycket få personer uppgav att de röstat på två olika

Tabell 2.16. Partibyten under valrörelsen eller tidigare? En analys av väljarströmmarna från valet 1976 över partisympatier vid en intervju före valet 1979 till valet 1979 (procent)

Stabila partiväljare		79
Vacklande partiväljare		3
Mellanvalsbytare		10
Valrörelsebytare		6
Trepartisympatisörer		2
	Summa procent	100
	Antal intervjuade	974
<hr/>		
Andel väljare som bytte partisympati <i>mellan valet 1976 och starten av valrörelsen 1979</i>		15
<i>därav</i> mellanvalsbytare	10	
trepartisympatisörer	2	
vacklande partiväljare	3	
Andel väljare som bytte partisympati <i>under valrörelsen 1979</i>		11
<i>därav</i> valrörelsebytare	6	
trepartisympatisörer	2	
vacklande partiväljare	3	

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner som ingick i förvalsundersökningen 1979 och som uppgett partival eller röstningsavsikt vid alla tre mätillfällena. En beskrivning av vad de olika väljarkategorierna står för återfinns i texten. Gruppen mellanvalsbytare har minskats med 2 procentenheter till 10 procent och gruppen valrörelsebytare ökats från 4 till 6 procent för att minska den underskattning av valrörelseeffekten som ligger inbyggd i undersökningsuppläggnen. Korrigeringen har gjorts med hjälp av frågan om tidpunkt för röstningsbeslut. De mellanvalsbytare som själva angett att de bestämde sitt partival under sista veckan före valet har förts till kategorin valrörelsebytare.

partier 1976 och 1979 och att de sympatiserat med ett tredje strax före valet 1979. Denna väljargrupp – trepartisympatisörerna – omfattade endast 2 procent av intervjupersonerna.

Andelen väljare som ändrade partisympati från valet 1976 till starten av valrörelsen 1979 var enligt vår uppskattning 15 procent. Två tredjedelar av dem (mellanvalsbytarna) röstade sedan på sina nya partier i valet medan en tredjedel inte gjorde det. De vacklande partiväljarna återvände till sina gamla partier på valdagen medan trepartisympatisörerna vandrade vidare till ett tredje parti.

Elva procent av undersökningspersonerna förändrade sitt partival under valrörelsen. Tidigare uppgav vi att nio procent bytte parti under valkampen, men den siffran var okorrigerad. Om man också tar hänsyn till vad intervjupersonerna själva säger om när de fattade sina partivalsbeslut får man ett mer realistiskt estimat. Ett antal mellanvalsbytare, motsvarande totalt två procent av intervjupersonerna, hävdade att de bestämde sitt partival under sista veckan före valet och har därför omklassificerats till valrörelsebytare.

Cirka 70 procent av dem som ändrade sig under valrörelsen bytte parti jämfört med valet 1976. De övriga 30 procenten var på väg att byta men ångrade sig och röstade till slut på samma parti som 1976. Dessa väljare återvann av sina gamla partier under valrörelsen.

Frågan är hur dessa väljarrörelser påverkade partiernas valresultat 1979. Vilka partier vann och vilka partier förlorade på partibytana under valrörelsen? Resultaten i tabell 2.17 visar partiernas nettovinster (+) eller nettoförluster (-) till följd av partibytana mellan valet 1976 och starten av valrörelsen 1979 respektive under valrörelsen fram till valet 1979. Analysen omfattar de intervjupersoner som uppgav någon partipreferens eller röstningsavsikt vid intervjun före valet 1979 och som röstade 1976 eller 1979. De väljare som inte föredrog ett bestämt parti framför de övriga utan tvekade mellan två eller flera partier är inte medtagna i tabell 2.17. De utgjorde tre procent av undersökningsspersonerna. En specialanalys av deras röstning 1979 visar att vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna och moderaterna lika ofta vann en röst som de förlorade en när de tveksamma väljarna bestämde sitt partival. Centerpartiet och folkpartiet förlorade däremot fler tveksamma väljare än de vann.

Vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna och framförallt moderaterna gjorde nettovinster på partibytana mellan valet 1976 och 1979 medan centerpartiet förlorade. Resultaten i tabell 2.17 stämmer på denna punkt mycket nära överens med de resultat som vi tidigare redovisat och som gällde hela undersökningssurvalet och inte, som här, enbart förvalsurvalet. En jämförelse mellan analyserna visar att estimaten för de olika partierna endast skiljer sig åt med några få tiondels procent (jfr tabell 2.11). Det stärker tilltron till resultaten.

Vänsterpartiet kommunisterna gjorde större delen av sin nettovinst under valrörelsen. Socialdemokraterna vann också fler partibytare än vad partiet förlorade under valrörelsen, men i jämförelse med vänsterpartiet kommunisterna var socialdemokraterna relativt sett mindre lyckosamma under valrörelsen. Socialdemokraterna vann de flesta av sina partibytare innan valkampanjen startade. Centerpartiet gjorde ungefär två tredjedelar av sina partibytarförluster innan valrörelsen började. Resten gick partiet miste om under valkampanjen. Centerns nettoförlust till följd av partibytan under valrörelsen blev hela 2,4 procentenheter enligt våra beräkningar.

Folkpartiet hade innan valrörelsen startade vunnit något fler partibytare än vad partiet förlorat i jämförelse med valet 1976. Under valrörelsen gick det sämre. Folkpartiets partibytarförlust blev netto cirka 1 procentenhet under de sista veckorna före valet.

Moderaternas nettovinst bland partibytarna var ungefär lika stor innan valkampanjen kom igång som den blev under valrörelsen. Moderaternas valrörelse var mycket framgångsrik. Partiet gick fram med ungefär 2,5 till 3

procentenheter till följd av partibytarvinsterna under valkampens sista veckor. Den övervägande delen av detta nytillskott kom från centern.

En detaljanalys av partibytena under valrörelsen byggd på de intervjupersoner som uppgivit partivals- eller partisympatiuppgifter vid alla tre mättill-

Tabell 2.17. Partiernas nettovinster och nettoförluster till följd av partibyten mellan valet 1976 och starten av valrörelsen 1979 respektive under valrörelsen 1979 (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
Nettoeffekt av partibytena mellan valet 1976 och starten av valrörelsen 1979	+0,1	+0,7	-4,4	+0,8	+3,2
Nettoeffekt av partibytena under valrörelsen 1979	+0,4	+0,2	-2,4	-0,8	+2,7
Summa = nettoeffekt av partibytena 1976-1979:	+0,5	+0,9	-6,8	-0,0	+5,9

En detaljanalys av partibytena under valrörelsen (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
<i>Valrörelseförlust</i> – förlust av gamla väljare som 1976 och i intervjun före valet stödde partiet	-0,2	-1,5	-2,9	-1,4	-0,1
<i>Valrörelseförlust</i> – förlust av tillfälliga sympatisörer som föredrog partiet i intervjun före valet men som inte röstat på partiet 1976	-0,4	-0,6	-0,8	-1,8	-0,7
<i>Valrörelsevinst</i> – återvinst av gamla väljare från 1976 som i intervjun före valet sympatiserade med ett annat parti	+0,2	+0,8	+0,7	+0,6	+0,4
<i>Valrörelsevinst</i> – vinst av nya väljare som 1976 och i intervjun före valet stödde andra partier	+0,8	+1,4	+0,6	+1,6	+3,3
Summa = nettoeffekt av partibytena under valrörelsen:	+0,4	+0,1	-2,4	-1,0	+2,9

Kommentar: Analyserna i den övre och den nedre tabellen bygger inte på samma intervjupersoner. Nettoeffekten av partibytena mellan valet 1976 och starten av valrörelsen 1979 har beräknats med hjälp av partivals- och partisympatiuppgifter från de personer som ingick i förvalsundersökningen 1979. Endast de personer för vilka partiuppgifter från båda mättillfällena föreligger har tagits med i analysen. Antalet intervjupersoner är 1059. Nettoeffekten av partibytena under valrörelsen har beräknats på ett motsvarande sätt. Underlaget har varit de intervjupersoner som uppgivit partisympati- respektive partivalsuppgifter vid de två relevanta mättillfällena. Antalet intervjupersoner är här 1089. Estimatet i nedre tabellen bygger på de personer som i förvalsundersökningen och i postenkäten uppgav partiuppgifter för alla tre mättillfällena. Antalet intervjupersoner är något färre än i de två andra analyserna, totalt 974 personer. Antalet mellanvalsbytare har precis som i tabell 2.16 minskats något för att få ett bättre estimat. De mellanvalsbytare som uppgav att de bestämde sitt partival under sista veckan före valet har klassificerats som valrörelsebytare. På så sätt minskas underskattningen av valrörelseffekten något.

fällena (valet 1976, intervjun före valet och valet 1979) ger ytterligare information om vad det var för slags väljare partierna vann respektive förlorade under valkampanjen.

De två olika uppskattningar som återfinns i tabell 2.17 av hur partibytena påverkade partiernas valresultat (jfr procentandelarna i rad 2 i den övre tabellen med procentandelarna i summeraden i den nedre tabellen) är inte beräknade på exakt samma intervjupersoner men resultaten är ändå mycket samstämmiga. De skillnader som finns är små, som mest någon eller några tiondels procent.

Socialdemokraternas mindre lyckade valrörelseresultat berodde inte på att partiet inte förmådde attrahera nya väljare. Det gjorde partiet. Bland väljare som inte röstade på socialdemokraterna 1976 och som inte sympatiserade med partiet i intervjun före valet rekryterade partiet under valkampanjen nya röster motsvarande 1,4 procent av väljarkåren. Det magra utfallet av valrörelsen berodde på att partiet samtidigt som det vann nya väljare också förlorade gamla väljare. Bland de väljare som stött socialdemokraterna 1976 och som fortfarande stödde partiet i intervjun före valet lämnade så många partiet att de motsvarade 1,5 procent av valmanskåren. Folkpartiets valrörelse var också föga framgångsrik, men för folkpartiet var det den stora förlusten bland väljare som var på väg att byta till partiet som var allvarligast. Den största delen av folkpartiets partibytarförlust under valrörelsen kom bland väljare som inte stött partiet 1976 men som i intervjun före valet hävdade att de avsåg att rösta på folkpartiet 1979. Förlusten bland dessa väljare, som folkpartiet inte lyckades förmå att gå från sympati till handling motsvarade hela 1,8 procent av väljarkåren. Under valrörelsen gick också folkpartiet miste om gamla väljare som röstade på partiet 1976, men den förlusten uppvägdes gott och väl av vinster bland väljare som inte givit sin röst till partiet 1976. Folkpartiets valrörelse 1979 var endast ett misslyckande i den mening att partiet inte lyckades behålla de partibytarvinster som gjorts innan valkampanjen började.

Alla partier förlorade en del av sina nyvunna sympatisörer under valrörelsen. Men centern och folkpartiet gjorde, relativt sett, de största förlusterna. Cirka 45 procent av de väljare som i förvalsintervjuerna uppgivit att de tänkte byta parti till centern eller folkpartiet röstade sedan inte på partiet i valet. Motsvarande procentandel för moderaterna var endast 17 procent.

Moderaterna behöll således de flesta av sina nyvunna anhängare under valrörelsen. Ännu färre gamla väljare försvann när valdagen närmade sig. Större delen av moderaternas partibytarvinst gjordes bland väljare som varken stött partiet 1976 eller i intervjun före valet. Moderaternas valrörelsevinst av nya väljare omfattade hela 3,3 procent av väljarkåren. Vi har inte tillgång till några exakt jämförbara data för tidigare val men moderaternas valrörelse 1979 måste vara en av de framgångsrikaste i modern tid.

En valrörelse leder inte endast till att vissa väljare ändrar sina partisympatier. Den spelar också en roll för röstviljan och valdeltagandet. Väljare, för vilka det inte är självklart att man skall rösta, bestämmer sig under valkampanjen för om de skall sitta hemma eller om de skall gå till vallokalen och rösta. Somliga väljare, som inte tänkt sig att delta, ändrar sig och mobiliseras till den aktiva väljarkåren medan andra som övervägt att rösta tappar lusten under valkampanjen och demobiliseras.

Våra möjligheter att analysera effekterna av denna förändringsprocess är mycket begränsade. Antalet intervju personer i förvalsurvalet som uppgav att de inte, eller kanske inte, skulle rösta och som sedan gjorde det ändå, är mycket litet. Detsamma gäller för de personer som sade att de skulle rösta men som sedan satt hemma på valdagen. En detaljanalys av dessa personers valbeteende ger naturligtvis osäkra resultat men de tendenser man finner stämmer väl med dem vi fann tidigare vad gäller effekterna av valdeltagandeförändringarna mellan valen 1976 och 1979.

På valdagen röstade 68 procent av de väljare som före valet varit tveksamma till om de skulle delta eller som sagt att de inte skulle rösta. Denna väljargrupp, totalt cirka två procent av valmanskåren, mobiliserades till den aktiva valmanskåren under valrörelsen. Andelen väljare som demobiliserades under valkampanjen, dvs personer som vid intervjun före valet sagt att de skulle rösta men som sedan inte gjorde det, var något lägre, totalt sett ungefär en och en halv procent av väljarkåren.

De väljare som i intervjun före valet sade att de inte, eller kanske inte skulle rösta var inte utan partisympatier. Åttio procent av dem föredrog ett bestämt parti. Man kan alltså undersöka vilka partier som var mest framgångsrika i att mobilisera sina sympatisörer bland de väljare som övervägde att bli valskolkare. Resultaten visar att moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna lyckades få cirka 60 procent av de potentiella röstskolkare som föredrog dem i intervjun före valet att verkligen gå ut och stödja dem också på valdagen. Socialdemokraterna, centerpartiet och folkpartiet lyckades något sämre. Cirka hälften av deras sympatisörer bland de väljare som tvekade om de skulle rösta eller inte stödde dem inte i valet.

Det var socialdemokraterna och centern som drabbades hårdast av demobiliseringen under valrörelsen. Cirka tre procent av centerpartiets och socialdemokraternas sympatisörer i intervjun före valet röstade inte på valdagen. Motsvarande demobiliseringsförlust var något lägre för de övriga partierna, mellan en och två procent.

En beräkning av effekten på partiernas valresultat av mobiliseringen och demobiliseringen under valrörelsen blir naturligtvis mycket osäker givet det material vi har till hands. Några exakta sifferuppgifter kan därför inte ges, men resultaten pekar på att vänsterpartiet kommunisterna var det parti som vann mest netto medan socialdemokraterna var det parti som förlorade mest.

Valutgången 1979 tolkad via väljarströmmarna

Centerpartiet var valets stora förlorare och vår analys har visat att partiet förlorade på nästan alla fronter. Den viktigaste faktorn bakom tillbakagången var emellertid de stora partibytarförlusterna. Centerpartiet förlorade fler väljare än det vann i partibytena med samtliga andra partier. Men det var till moderaterna som partiet förlorade mest. Stora delar av centerpartiets partibytarförluster hade gjorts redan innan valrörelsen drog igång, men cirka en tredjedel av förlusten inträffade under de sista veckorna före valet. De individuella förändringarna i valdeltagandet mellan 1976 och 1979 drabbade också centern negativt. Förhållandevis många väljare som stött partiet 1976 satt hemma 1979. Partiet lyckades också dåligt med att mobilisera centerpartister som röstskolkat 1976. Partiet förlorade dessutom någon tiondels procent på att de som dog mellan 1976 och 1979 inte längre tillhörde valmanskåren. Den enda ljusglimten för centerpartiet är att det gjorde ett något så när bra val bland de unga förstagsväljarna.

Folkpartiets lilla tillbakagång vid valet berodde helt och hållet på nettoförlusten i partibytena med andra partier. Partiet förlorade fler väljare till moderaterna än vad det lyckades vinna från centerpartiet och socialdemokraterna. Partibytarförlusten var inte stor men tillräckligt stor för att inte fullt ut uppvägas av de små vinster som folkpartiet gjorde på förändringarna i valmanskårens sammansättning och på valdeltagandeförändringarna mellan 1976 och 1979. Folkpartiets valkampanj var inte helt lyckosam. Partiet förlorade en relativt stor andel av de röstvinster som gjorts innan valrörelsen började under de sista veckorna före valet.

1979 års val blev en framgång för vänsterpartiet kommunisterna. Partiet gjorde nettovinster på partibytena gentemot samtliga andra partier, vann på förändringarna i valdeltagandet, gjorde ett bra val bland ungdomsväljarna och genomförde en lyckad valkampanj – stora delar av vinsten bärgades under valrörelsen. Vänsterpartiet kommunisterna vann t o m något på att de som avled mellan 1976 och 1979 försvann ur valmanskåren.

Socialdemokraterna gick fram en halv procentenhet i valet. Det resultatet har i eftervalsdebatten tolkats som ett halvt nederlag. Framgången borde blivit större. Två faktorer som bidrog till att hålla röstökningen nere var valdeltagandeförändringarna mellan 1976 och 1979 och förändringarna i valmanskårens sammansättning. Socialdemokraterna förlorade på att valdeltagandet gick ned. En stor del av de väljare som demobiliserades var socialdemokrater och de var fler än de socialdemokrater som röstskolkat 1976 och som partiet lyckades mobilisera 1979.

Socialdemokraterna förlorade också på att valmanskårens sammansättning förändrades. Socialdemokraterna var det parti som hade störst anledning att sörja att de väljare som avlidit sedan 1976 inte längre kunde rösta. Majoriteten av dem var socialdemokrater. Partiet gjorde inte heller något starkt val

bland de unga förstagsångsväljarna. Enligt våra siffror, som dock är statistiskt osäkra, gjorde socialdemokraterna 1979 bland ungdomsväljarna det sämsta val partiet gjort sedan valundersökningarna startade i mitten av 1950-talet.

Att socialdemokraterna kunde öka sin röstandel i valet berodde på att partiet lyckades kompensera alla dessa minusposter med nettovinster i parti-bytena. Partiet gjorde visserligen partibytarförluster gentemot vänsterpartiet kommunisterna, folkpartiet och moderaterna men de var förhållandevis obetydliga och uppvägdes mer än väl av vinsterna från centerpartiet. Cirka en tredjedel av röstvinsten från centern bestod av gamla socialdemokrater som hade stött centerpartiet tillfälligt 1976 och som nu återvände "hem". Större delen av socialdemokraternas partibytarvinst vanns innan valkampanjen började. Under själva valrörelsen förlorade partiet nästan lika många röster som det vann.

Moderaternas framgång vid valet 1979 kan främst tillskrivas de stora partibytarvinsterna från de andra borgerliga partierna. Från socialdemokraterna rekryterades också nya väljare men proportionellt sett var de inte många. Moderaternas valrörelse var framgångsrik. Nästan hälften av partiby-tarvinsterna gjordes under de sista veckorna före valet.

Moderaterna vann också något på förändringarna i valmanskårens sammansättning – bland ungdomsväljarna gjorde partiet t ex ett ovanligt bra val. Partiet gynnades av att valdeltagandet sjönk. Mycket få väljare bland dem som röstat 1976, men som röstskolkade 1979, var moderater.

3 1979 års valfrågor

Mittenpolitik är struntprat, påstod Gösta Bohman i en intervju i den finska radion några dagar före valet 1979 och lyckades därmed fånga all mediauppmärksamhet för någon dag i valrörelsens slutspurt. Centerpartiet, som samma dag presenterade en ekonomisk kalkyl för en avveckling av kärnkraften, fick se sitt utspel förvisat till tidningarnas insidor. Det begravdes under spaltmeter av diskussioner om Gösta Bohman, mittenpolitiken och vem som pratade mest strunt. Vad Bohman menat med struntprat blev dagens politiska nyhet.

Händelsen illustrerar massmedias betydelse under en valrörelse. Vilka utspel som "går hem" och vilka som försvinner avgörs till stor del av media. Partierna har ett visst inflytande över sin egen press men den samlade mediabevakningen under en valrörelse kan ett enskilt parti inte påverka i någon större utsträckning. Partierna är naturligtvis inte omedvetna om massmedias betydelse. De planerar sina valkampanjer med tanke på bl a genomslagskraften i press, radio och TV. Partiledarnas resor och utspelen i olika frågor är ofta bestämda månader i förväg. Varje parti försöker få valrörelsen att handla om sina favoritfrågor, dvs sådana frågor där partiet sedan länge har en trovärdighet och en positiv profil. Alla vill utkämpa valrörelsen på hemmaplan, på ett välkänt underlag och med en entusiastisk publik.

Men politik är inte enbart vilja. Ett parti kan visserligen välja spelplan, men om ingen motståndare dyker upp blir det inget spel. Och det är massmedia och i viss mån de andra partierna som avgör om det blir en publikdragande seriefinal eller en inställd match.

I 1979 års valrörelse inväntade inte alltid massmedia partiernas olika utspel. Press, radio och TV var själva med och bestämde vilka frågor som skulle diskuteras. Och partierna fick ofta vackert foga sig i att spela på en ogästvänlig bortaplan. Både folkpartiet och socialdemokraterna råkade t ex ut för denna behandling 1979. Folkpartiets trovärdighet när det gällde att lösa ungdomsarbetslösheten ifrågasattes i valrörelsen sedan partiledaren – statsminister Ola Ullsten – vid en presskonferens i radion inte kunnat värja sig mot journalisternas frågor om vad han menade med att garantera full sysselsättning åt ungdomen. Sysselsättningspolitiken blev, delvis som en följd av denna mediahändelse, en av de mest debatterade frågorna i 1979 års valrörelse.

Olof Palme utsattes för en liknande behandling i en TV-intervju i slutet av valrörelsen. Han tvingades erkänna att hans kunskaper om villapriserna i storstäderna var bristfälliga och han lyckades inte klargöra socialdemokraternas politik beträffande ränteavdragen för villaägarna. Massmedia tycker om att följa upp de frågor de själva varit med att lansera. Det fick Olof Palme och socialdemokraterna erfara under den sista veckan av valrörelsen. Snart sagt varje dag under valsapurten skärskådades socialdemokraternas bostadspolitik och partierna tvingades utfärda fribrev åt småhusägarna i press, radio och TV.

Partiernas utspel under 1979 års valrörelse var massmedia däremot mycket skeptiska till. Många journalister ansåg att media alltför lättvändigt hade "gått på" centerns kärnkraftsutspel i 1976 års valrörelse. Denna gång skulle man inte låta sig luras lika lätt. Partiernas utspel skulle inte bara på sikt vidarebefordras till läsare, lyssnare och tittare. De skulle också granskas kritiskt.

Centerpartiet fick naturligtvis känna av denna nya skepticism från massmedias sida. Det var ju centern som "förfört" press, radio och TV 1976. Centern hade mycket svårare att få utrymme för sitt kärnkraftsbudskap i media 1979 än 1976. Men även andra partier fick sina utspel nagelfarna och nedtonade i tidningar, radio och TV. Folkpartiets och centerns gemensamma "mittenutspel" om skatter och ekonomi, Gösta Bohmans avslöjande att Gunnar Sträng som finansminister varit med och tagit upp miljardlån av shahen av Iran och socialdemokraternas lansering av ett 100-dagars program för att få Sverige på rätt köl igen möttes alla av ett ljumt intresse och en kritisk bevakning. Inget av dessa utspel blev någon framgång i massmedia.

Det enda exemplet på ett utspel (som kanske inte var något planerat sådant) som blev en framgång i 1979 års valrörelse var Sten Anderssons, socialdemokraternas partisekreterare, avståndstagande från giftbesprutning i skogsbruket och attack på centerns miljöpolitik vid en miljödemonstration på Sergels torg i Stockholm i valrörelsens upptakt. Frågan om giftbesprutningen i skogen blev därefter ett diskussionsämne under hela valrörelsen. Centerpartiet försattes på defensiven i miljödebatten.

En modern valrörelse är i stor utsträckning en mediahändelse. Väljarna följer valkampen i press, radio och TV. Direktkontakter med partierna och deras kandidater är en sällsynthet för de flesta människor. Partierna behöver media för att nå ut till väljarna. Väljarens bild av partiernas politik och uppfattning om vilka frågor som är viktiga påverkas av massmedia. Men inte bara av massmedia. Det finns naturligtvis många andra faktorer som är väsentliga i sammanhanget: människors personliga erfarenheter, deras sociala situation och tidigare bindningar till partierna t.ex. Det viktiga är dock att media fått ett allt starkare inflytande och att mediabilden ibland betyder mer än andra omständigheter.

Huvudfrågeställningen i detta kapitel gäller inte valrörelsen i massmedia utan hur väljarna uppfattade den. Partier och massmedia betonade vissa frågor i valrörelsen och tonade ned andra. Frågan är vilka problem väljarna uppfattade som de väsentligaste valfrågorna. Var det kärnkraften, giftbesprutningen i skogarna, sysselsättningen eller ränteavdragen? Eller var det mindre uppmärksammade problem som t ex utbildningsfrågorna, familjepolitiken och åldringsvården?

Syftet är att kartlägga väljarnas uppfattningar om vilka frågor som var viktigast vid 1979 års val. Resultaten kan användas för att bedöma i vilken utsträckning massmedia och partierna lyckades få människor att tänka i de banor som eftersträvades.

Viktiga frågor för partivalet 1979

Det finns flera olika sätt att gå tillväga om man vill undersöka vilka sakfrågor som väljarna anser vara viktiga i ett val. Vi vet att resultaten delvis kommer att vara beroende av vilken undersökningsmetod som väljs. Om man presenterar en lista med viktiga frågor för intervjupersonerna och ber dem pricka för de frågor som de personligen tycker är betydelsefulla, kan man försäkra sig om att alla väsentliga problem verkligen kommer med i undersökningen. Men samtidigt styr man intervjupersonerna eftersom de inte kan välja fritt utan måste välja bland just de frågor som valts ut. Intervjupersonerna får inte chansen att helt frigöra sig från undersökningsledarens uppfattning om vad som var viktigt i valet.

En öppen intervjufråga utan fasta svarsalternativ är bättre i detta sammanhang. Den styr inte intervjupersonernas svar lika hårt och den lämnar utrymme för överraskningar. Den ger väljarna chansen att med egna ord uttrycka sina uppfattningar. Den största nackdelen med öppna intervjufrågor är att de inte ger upphov till exakt jämförbara data på individnivå. Det är lätt gjort i en stressig intervjusituation, att glömma nämna ett speciellt problem som man tycker är viktigt. Att dra slutsatsen, att en väljare som nämner en fråga som väsentlig, verkligen också tycker att den är viktig är föga problematiskt. Men att hävda att en väljare som *inte* nämner en fråga, *inte* tycker den är betydelsefull, är mer tvivelaktigt. Han eller hon kan ju bara tillfälligtvis ha missat nämna frågan vid intervjun. Denna svaghet hos öppna intervjufrågor är dock mindre allvarlig när man utnyttjar resultaten i aggregerad form och uttalar sig om olika gruppers åsikter och inte om enskilda individers uppfattningar.

Vårt syfte är inte att undersöka väljarnas uppfattning om politiskt viktiga frågor i största allmänhet. Vi vill studera vilka sakfrågor väljarna ansåg vara viktiga för partivalet 1979. Avsikten med vår öppna intervjufråga var att få intervjupersonerna att nämna de sakfrågor som de ansåg spelat en roll för

deras partival. Intervjufrågan hade följande lydelse: "Om Ni tänker på valet i år. Var det någon eller några frågor som var viktiga för Er när det gällde vilket parti Ni röstade på vid riksdagsvalet den 16 september?" Resultaten från en sådan intervjufråga kan inte tolkas som en mätning av vilka frågor som väljarna tycker är viktigast i politiken. De säger däremot en del om vilka problem som väljarna uppfattade som konfliktnöjda under valrörelsen och vilka frågeområden som de själva ansåg låg bakom deras partival.

En majoritet av intervjupersonerna (57 procent) uppgav att någon eller några sakfrågor varit viktiga för dem vid valet av parti. De allra flesta som inte nämnde någon fråga som viktig för partivalet uppgav att ingen fråga var speciellt viktig när de valde parti. Och det är naturligtvis ett fullt rimligt svar. Många väljare och då speciellt stabila väljare som sällan byter parti, röstar inte på sitt parti på grund av någon eller några speciella sakfrågor. De hyser ett allmänt förtroende för partiet eller stödjer det av ideologiska skäl. För denna typ av väljare spelar enskilda sakfrågor en underordnad roll.

Andelen väljare som uppgav att olika sakfrågor var viktiga för partivalet har ökat sedan förra valet. Vid valet 1976 var det knappt hälften av valmanskåren (52 procent) som kunde peka ut någon eller några frågor som viktiga för partivalet. Tre år senare hade den siffran stigit med fem procent, till 57 procent. Större delen av denna ökning berodde på att fler socialdemokrater uppgav olika sakfrågor som betydelsefulla för sitt partival. 1979 sade 57 procent av de intervjuade socialdemokraterna att någon eller några sakfrågor hade varit viktiga för deras partival. Motsvarande procentandel var endast 45 procent 1976. Även centerpartiets, moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare angav oftare olika sakfrågor som viktiga för partivalet 1979 än 1976. Folkpartiets väljare gick däremot en motsatt väg. 1976 pekade drygt 70 procent av folkpartiets väljare på någon speciell fråga som motiverat deras partival. Den siffran minskade till 56 procent 1979. Det är möjligt att vi här ser en av effekterna av en "låg" profil och en utslätad valkampanj. Men det kan också vara en effekt av regeringsinnehavet.

Resultaten i tabell 3:1 visar vilka sakfrågor som partiernas väljare angav som viktiga för valet av parti 1979. Frågor som nämnts av fler än två procent av intervjupersonerna har fått bilda en egen kategori i tabellen. Procentberäkningarna har gjorts med samtliga intervjupersoner som bas. Procentsummorna överstiger hundra procent eftersom varje intervjuperson kan ha uppgivit upp till fem olika sakfrågor. I genomsnitt nämndes 2,2 olika sakfrågor av de intervjupersoner som angav att någon eller några frågor var viktiga för deras partival.

När beslutet att Sverige skulle ha en folkomröstning om kärnkraften fattades våren 1979 hoppades många politiker, speciellt de som var för en utbyggnad av kärnkraften, att kärnkraftsfrågan inte skulle spela någon roll i 1979 års val. Denna förhoppning uppfylldes inte. Kärnkraftsfrågan dominerade inte massmediadebatten under valrörelsen men bland väljarna var den utan kon-

kurrens den sakfråga som av flest människor uppfattades som en viktig fråga för partivalet. På det subjektiva planet, som rationalisering eller som medveten motivering, var kärnkraftsfrågan för väljarna mer än någon annan jämförbar fråga en avgörande faktor vid valet av parti 1979. Nästan en fjärdedel (24 procent) av intervjupersonerna uppgav att energi- och kärnkraftsfrågorna var viktiga för dem när de skulle välja parti i valet. Övriga valfrågor utpekades inte som viktiga av lika många väljare. Sysselsättningsproblemen och skattefrågorna, som var de sakfrågor som samlade mest röster efter kärnkraften, nämndes tex av mellan 15 till 17 procent av väljarna som viktiga orsaksfaktorer bakom valet av parti. Familjepolitiken och de ekonomiska frågorna nämndes av åtta procent av intervjupersonerna. Än färre väljare uppgav att miljöfrågorna, socialpolitiken eller pensionerna varit viktiga för dem vid valet av parti. Inte heller den ideologiskt färgade debatten kring statens inflytande över näringslivet, socialism, jämlikhet eller marknadsekonomi nämndes som väsentlig för partivalet av särskilt många väljare (4 procent). Dessa frågor brukar definieras som de centrala vänster-högerfrågorna. Fyra procent av intervjupersonerna uppgav att löntagarfondsfrågan var viktig för deras röstning.

Tabell 3.1. 1979 års valfrågor – andel intervjupersoner som nämner respektive sakfråga som viktig för valet av parti (procent)

Intervjufråga: "Om Ni tänker på valet i år. Var det någon eller några frågor som var viktiga för Er när det gällde vilket parti Ni röstade på vid riksdagsvalet den 16 september."

Sakfråga	Partival 1979					Samtliga intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	
Energi och kärnkraft	45	17	52	26	20	24
Sysselsättning	23	25	12	15	9	17
Skatter	8	13	10	18	35	15
Familjepolitik	14	10	8	6	6	8
Ekonomi	10	7	6	8	13	8
Utbildning	8	3	3	5	17	6
Pensioner/åldringsvård	1	8	4	2	4	5
Miljöfrågor	9	4	12	6	4	5
Bostadspolitik	12	6	2	4	4	4
Ideologiska frågor	9	2	3	7	10	4
Löntagarfonder	2	3	3	5	8	4
Socialpolitik/sjukvård	2	4	2	5	4	3
Antal intervjuade	141	1152	433	284	513	2824

Kommentar: Procentbasen är lika med antalet intervjupersoner. Procentsummorna överstiger hundra procent, eftersom varje intervjuperson kunde nämna upp till fem olika sakfrågor.

Tre frågor dominerade 1979 års val, åtminstone om man får tro vad väljarna själva säger om vilka frågor som var viktiga för deras partival. Det var kärnkraften, sysselsättningen och skatterna. Andra frågor som rönt stor uppmärksamhet i media, t ex frågan om giftbesprutning i skogsbruket eller frågan om ränteavdragen för villaägare, uppfattades inte som lika viktiga frågor för partivalet. Endast ett 10-tal intervjupersoner utpekade t ex frågan om giftbesprutningen i skogen som en väsentlig partivalsfråga. Avdragsrätten för småhusägarna berördes av än färre väljare. Något fler väljare, ett 70-tal, motsvarande cirka 2 procent av intervjupersonerna, angav att frågan om hur ungdomsarbetslösheten bekämpades var viktig för deras partival.

Dessa resultat tyder på att den direkta röstvinsten för socialdemokraterna av Sten Anderssons utspel om den kemiska bekämpningen i skogsbruket måste ha varit mycket begränsad, även om det är lätt att förledas att tro att det hade stor betydelse av massmediebevakningen att döma. Likaså måste den direkta skada som folkpartiet respektive socialdemokraterna åsamkades på grund av att radio och TV-journalisterna snärjde Ola Ullsten i frågan om ungdomsgarantin och Olof Palme i frågan om villapriserna och avdragsrätten varit minimal. Mycket få människor angav att dessa frågor var viktiga för dem när de valde parti 1979. Detta betyder naturligtvis inte med nödvändighet att de indirekta effekterna också var små. Ränteavdragsdebattens viktigaste roll t ex var kanske att den, just genom att dominera valspruten, blockerade många andra frågor från att komma med i valdebatten. Socialdemokraterna fick svårt att föra ut sina egna frågor. Olof Palme fick utkämpa valspruten på bortaplan.

De olika partiernas väljare påverkades inte av samma frågor när de röstade. Cirka hälften av centerpartiets och vänsterpartiet kommunisternas väljare angav att kärnkraften var viktig för deras partival. Motsvarande procentandel för socialdemokraternas och moderata samlingspartiets väljare var endast cirka 20 procent. Folkpartiets väljare var i något högre grad motiverade av kärnkraften i sitt val av parti. Tjugosex procent av dem pekade på energi- och kärnkraftsfrågorna som en viktig faktor bakom partivalet. De allra flesta som angav kärnkraften som en viktig valfråga var motståndare till kärnkraften.

Sysselsättningsfrågorna var viktiga för socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare. En fjärdedel av de väljare som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna 1979 angav att sysselsättningen var en väsentlig fråga för dem när de valde parti. Arbetslöshetsproblemen nämndes inte lika ofta som en väsentlig partivalsfråga bland de borgerliga väljarna. Endast 9 procent av moderaternas väljare utpekade t ex sysselsättningsfrågorna som viktiga för valet av parti. Skattefrågorna var ett viktigt problem för de moderata väljarna. Trettiofem procent av dem angav att skatterna var en betydelsefull fråga när de valde parti. För de övriga partiernas väljare var skattefrågorna mindre viktiga. Andelen socialdemokrater och

centerpartister som uppgav att skatterna spelat en roll för deras partival var endast 13 respektive 10 procent.

Andra frågeområden där partiernas väljare uppvisar relativt olika svars-
mönster är utbildningspolitiken, pensionsfrågorna, miljövården och de ideo-
logiska frågorna om statens inflytande över näringslivet. Det var moderata
väljare och i viss mån också vänsterpartiet kommunisternas väljare som främst
berörde utbildningsfrågorna som väsentliga valfrågor. Pensionärernas pro-
blem nämndes oftast av socialdemokratiska väljare. Vänsterpartiet kommu-
nisternas väljare angav mycket sällan åldringsvården eller pensionerna som
viktiga frågor för partivalet. Miljöproblemen däremot nämndes förhållandevis
ofta av vänsterpartiet kommunisternas och centerns väljare som betydelsefulla
valfrågor. De ideologiska spörsmålen om socialism, liberalism och konserva-
tism och debatten kring statens förhållande till näringslivet och marknadseko-
nomin utpekades oftast som viktiga valfrågor av väljare på politikens ytterkan-
ter. Det var främst moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare
som angav de ideologiska vänster-högerfrågorna som viktiga för partivalet.

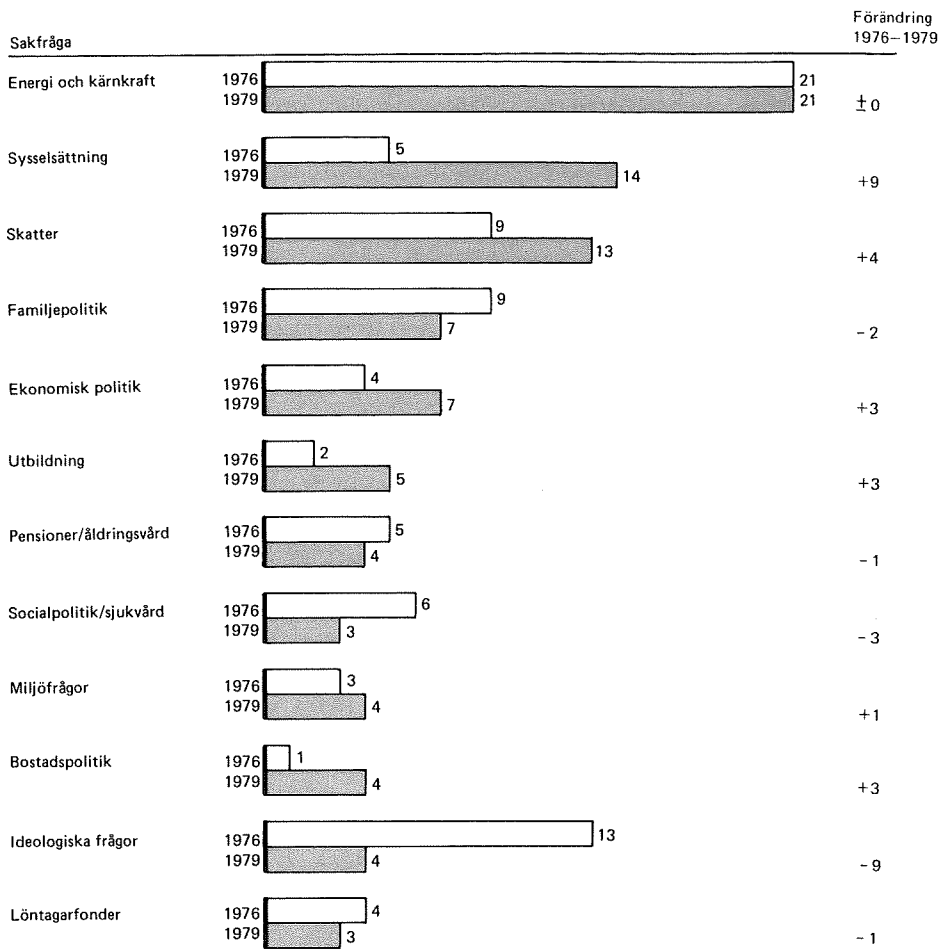
Förändringar sedan valet 1976

Fler väljare angav kärnkraften som en viktig fråga för partivalet 1979 än
1976. Tjugofyra procent av intervjupersonerna i valundersökningen 1979
utpekade energi- och kärnkraftsfrågorna som väsentliga valfrågor. Motsva-
rande siffra var 21 procent i en intervjuundersökning som Statsvetenskapliga
institutionen i Göteborg genomförde i samarbete med Sifo vid valet 1976.
Intervjufrågan var formulerad på samma sätt som i valundersökningen och
svaren klassificerades enligt likartade kodscheman.

I figur 3:1 jämförs resultaten från 1976 med resultaten från 1979. Fler
väljare angav olika sakfrågor som viktiga för partivalet 1979 än 1976. Denna
skillnad kan till en del vara förorsakad av att olika undersökningsinstitut
använts för intervjuarbetet vid de båda tillfällena. Det kan vara så att fler
människor tar sig tid och besvarar öppna frågor om politik när SCB ringer på
och vill göra intervjuer för en valundersökning än när Sifo hör av sig och
ställer frågor i alla möjliga ämnen, däribland politik. För att eliminera en
eventuell effekt av att olika fältarbetsorganisationer utnyttjats har procentbe-
räkningen i figur 3:1 inte gjorts med antalet intervjupersoner som bas utan
med antalet uppgivna sakfrågor som bas. Resultaten i figur 3.1 gör det
möjligt att bedöma vilka sakfrågor som ur väljarnas synvinkel blivit relativt
sett mer respektive mindre viktiga som faktorer bakom valet av parti.

En femtedel av alla svar som nämndes 1976 på intervjufrågan om vilka
frågor som var viktiga för partivalet gällde kärnkraften. Tre år senare var den
andelen fortfarande en femtedel. Räknet på detta sätt varken ökade eller
minskade kärnkraftens betydelse som valfråga för väljarna mellan 1976 och

Figur 3.1. Valfrågor 1976 och 1979 – andel intervju svar som berör respektive sakfråga som viktig för valet av parti 1976 och 1979 (procent)

Kommentar: Procentbasen är lika med totala antalet sakfrågor nämnda som viktiga för partivalet. 1976 avgavs 2.366 svar. 1979 avgavs 3.613 svar. Datamaterialet för 1976 års val kommer från en intervjuundersökning som Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomförde i samarbete med Sifo före och efter valet 1976.

Källa: Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl, Karl Branzén, "Väljarna och kärnkraften" (Liber 1977).

1979. Ett problemområde som emellertid gick framåt kraftigt som en väsentlig fråga för partivalet var sysselsättningsfrågan. 1976 berördes arbetslöshetspolitiken endast i fem procent av svaren. 1979 hade den siffran stigit med nio

procentenheter till 14 procent. Övriga sakfrågor, som också ökat i betydelse sedan 1976, om än inte lika mycket som sysselsättningspolitiken, var skatterna, ekonomin, utbildningspolitiken, miljövården och bostadsfrågorna.

De frågor som gick tillbaka jämfört med 1976 var de gamla klassiska sakfrågorna i svensk politik; frågor som utgjort grunden för konfliktstrukturen i det svenska partisystemet alltsedan det fick sin nuvarande utformning på 1920- och 1930-talen: pensionerna, socialpolitiken, vårdfrågorna, familjepolitiken och de ideologiska frågorna om statens inflytande över näringslivet. När det gäller de ideologiska vänster-högerfrågorna var minskningen dramatisk från 13 procent 1976 till endast fyra procent 1979. Det finns mycket som tyder på att det inte var 1979 års val som avvek speciellt mycket från ett traditionellt mönster. Snarare var det 1976 års valrörelse som var ovanligt ideologiskt färgad med en affekterad debatt om öststatsocialism, om mark-socialisering och om en förvuxen statlig byråkrati.

1979 års valfrågor ur väljarnas synvinkel

1979 års valrörelse uppfattades, redan medan den pågick, som tråkig och profillös av många politiker och journalister. Omedvetet jämförde nog många bedömare den med 1976 års valrörelse, som på många sätt var ovanlig. Kärnkraftsdebatten, som gick på tvärs mot den vanliga konfliktlinjen i svensk politik, den intensiva ideologiska debatten om löntagarfonder och socialism, pampanklagelserna mot socialdemokraterna och de många sk "affärerna" gör 1976 års valrörelse till någonting unikt i svensk valhistoria. I jämförelse med 1976 års valrörelse framstår inte bara 1979 års valrörelse som lite tam. Det samma kan också sägas om 1973 års och många andra valrörelser under efterkrigstiden.

Huruvida väljarna tyckte 1979 års valrörelse var tråkig eller inte, vet vi inte. Det har vi inte frågat dem om. Däremot vet vi att de flesta väljare 1979, och fler än 1976, kunde peka ut någon eller några sakfrågor som var väsentliga för deras partival. Så även om valrörelsen var matt fann majoriteten av väljarna ändå någon fråga som de kunde motivera sitt partival med. Det är möjligt att detta resultat visar på en trend i svensk politik. Sakfrågornas betydelse ökar. Politikens innehåll, de konkreta frågorna och partiernas åsikter och handlande, blir allt väsentligare för väljarna på valdagen.

De tre frågor som för väljarna 1979 var de viktigaste valfrågorna gällde samtliga konkreta problem – energiförsörjningen och kärnkraftens framtida roll, hur vi skall kunna upprätthålla den fulla sysselsättningen och hur ett rättvist skattesystem med helst lägre skatter skall utformas. Jämfört med 1976 hade sysselsättningsfrågorna och skattepolitiken ökat i betydelse som

valfrågor för väljarna medan kärnkraftsfrågans betydelse inte förändrats. De frågor som minskat i vikt som partivalsfrågor var antingen välfärdssamhällets traditionella stridsfrågor – pensionerna, vården och barnomsorgen – eller de ideologiska vänster-högerfrågorna.

Väljarna och partierna

4 Partiernas profiler

En demokrati utan politiska partier är svår att föreställa sig. Historiskt sett finns det inget exempel på något demokratiskt system med allmän rösträtt och fri opinionsbildning som fungerat utan två eller flera partier. Men förekomsten av partier är naturligtvis inte en logisk förutsättning för den politiska demokratin. I teorin kan man skissera system där folkviljan förmedlas och formas på andra sätt än via politiska partier. Förekomsten av partier är inte heller någon garanti för en livskraftig demokrati. Politiska partier fanns i de flesta västerländska stater innan demokratin slog igenom i början av 1900-talet. Och världen idag uppvisar gott om exempel på politiska system som inrymmer ett eller flera partier utan att för den skull kunna kallas demokratiska.

I Sverige har partierna varit de dominerande aktörerna i det politiska systemet sedan det moderna partisystemet formades efter första världskriget. Det svenska valsyste­met med proportionella val i flermansvalkretsar har givit partierna en stark ställning. Väljarna röstar på partier och inte på enskilda kandidater. På valdagen står partierna i centrum. Namnen på valse­dlarna spelar en underordnad roll. Det betyder inte att enskilda kandidater med starka personligheter är betydelselösa som dragplåster i svenska val. En populär kandidat kan naturligtvis dra några röster till sitt parti liksom en impopulär kandidat kan stöta bort ett antal väljare. Men i jämförelse med andra faktorer som avgör hur väljarna röstar är personfaktorer av begränsad betydelse i Sverige. Speciellt tydligt framgår detta om man jämför med andra länder med mer individorienterade valsystem, som t ex USA, där personlig utstrålning och andra individuella karaktärsdrag hos kandidaterna kan spela en stor roll i valen.

I Sverige är det partierna som spelar huvudrollen vid de politiska valen. Det är därför naturligt att inleda en undersökning av vilka faktorer som bestämmer väljarnas handlande på valdagen med en analys av hur de uppfattar och bedömer de alternativ de har att välja mellan. Väljarnas subjektiva bild av partiernas starka och svaga sidor är en viktig faktor att studera om man vill förstå partivalet.

Väljare uppfattar inte de olika partierna på ett och samma sätt. Somliga ser t ex det socialdemokratiska partiet som ett parti som byggt upp Välfärdssverige och som värnar om fortsatt välfärd medan andra uppfattar socialdemokraterna som maktfullkomliga pampar som vill avskaffa marknadsekonomin och

införa planhushållning i Sverige. På ett motsvarande sätt uppfattas tex centerpartiet olika av olika väljare. En del ser i centern ett miljöparti som kämpar för ett samhälle i ekologisk balans med naturen medan andra uppfattar centern som ett snävt intresseparti med böndernas välfärd närmast hjärtat. Väljarnas partibild – i anglosaxisk litteratur talar man om ”party image” – är en väsentlig faktor om man vill analysera väljarbeteende i ett politiskt system dominerat av partier.

I detta kapitel skall vi inleda analysen av väljarnas partibild med att studera vad väljarna uppfattar som positiva respektive negativa sidor hos de fem riksdagspartierna. Undersökningen grundas på intervjupersonernas svar på en serie öppna intervjufrågor där de helt fritt fick ange vad de ”särskilt uppskattade eller sympatiserade med” hos partierna eller vad de ”ogillade” hos dem. Vi kommer att undersöka vilka kriterier väljarna utnyttjar när de bedömer partierna. I vilken utsträckning pekar intervjupersonerna på ståndpunkter i sakfrågor, ideologiska positioner, partiledarnas skicklighet eller vilka klasser och grupper i samhället som partierna gynnar eller missgynnar när de uttalar sig om vad som är bra respektive dåligt hos de olika partierna?

Materialet kan också utnyttjas för att studera partiernas positiva och negativa profilfrågor, dvs sådana frågor där många väljare tycker att ett parti är bra och få tycker att det är dåligt respektive sådana frågor där många människor uppfattar ett parti negativt och få uppfattar det positivt. Ett parti vill naturligtvis helst utkämpa en valrörelse med sina positiva profilfrågor i centrum och undvika de negativa profilfrågorna som kan skada partiet även bland de egna väljarna.

Väljarnas bedömningskriterier när de utvärderar partierna

För var och en av de fem riksdagspartierna ställde vi följande två intervjufrågor: ”Är det något hos (partinamn . . .) som Ni särskilt uppskattar eller sympatiserar med?” och ”Är det något hos (partinamn . . .) som Ni ogillar?” Båda frågorna följdes av en serie uppföljningsfrågor för att ge intervjupersonerna chansen att ge så fullständiga svar som möjligt. Upp till fem positiva och fem negativa svar per parti kodades för varje intervjuperson. Det klassificeringsschema som utnyttjades var mycket detaljerat med ett 150-tal olika koder. De flesta av dem gällde olika sakfrågor och ideologiska inställningar men det fanns också koder för personreferenser, partiernas regeringsduglighet och samarbetsvilja, politikerns och partiets trovärdighet och vilka samhällsklasser som partierna favoriserade och vilka de missgynnade. En överväldigande majoritet av intervjupersonerna besvarade åtminstone någon av utvärderingsfrågorna. Mycket få väljare (8 procent) kunde eller ville inte besvara någon av dem.

Partierna var olika populära som utvärderingsobjekt. De flesta väljare var beredda att uttala sig om socialdemokraternas starka och svaga sidor. Femtiosju procent av valmanskåren uppgav någonting som de sympatiserade med hos socialdemokraterna. Andelen väljare som hade någonting negativt att säga om socialdemokraterna var något högre, 65 procent. Färre människor uttalade sig positivt eller negativt om de övriga partierna. Mellan 40 och 50 procent av väljarna uppgav någonting som de sympatiserade med eller ogillade hos centern, vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna. Folkpartiet var det få väljare som hade någon uppfattning om. Endast 29 procent av valmanskåren kunde uppges någonting som de uppskattade hos folkpartiet. Å andra sidan hade endast 31 procent av väljarna något negativt att komma med. En låg profil har både sina fördelar och sina nackdelar. Resultatet för vänsterpartiet kommunisterna (se tabell 4.1) är anmärkningsvärt. Hela 37 procent av valmanskåren hade någonting uppskattande att säga om partiet. Det är en högre andel än för folkpartiet och en nästan lika hög andel som uttalade sig positivt om moderaterna (40 procent). De flesta väljare som besvarat utvärderingsfrågorna har nämnt en eller flera positiva eller negativa saker per parti. Socialdemokraterna är det parti som väljarna hade mest åsikter om. De intervjupersoner som uttalade sig om socialdemokraterna uppgav i genomsnitt 1,7 bra och 1,8 dåliga saker.

En analys av vilka olika bedömningskriterier väljarna utnyttjade när de nämnde partiernas goda och dåliga sidor återfinns i tabell 4.1. Intervjupersonernas svar har klassificerats i sju olika kategorier. Väljarna kan bedöma partierna utifrån deras *ståndpunkter i olika sakfrågor*. Uttalandena kan gälla tidigare insatser, nuvarande positioner eller löften om framtiden. Partierna kan också bedömas utifrån vilken *ideologiska positioner* som de intar. Vad som menas med ideologi är naturligtvis inte självklart. Vi har utnyttjat en tämligen traditionell definition. När intervjupersonerna använder begrepp som socialism, liberalism, konservatism eller talar om att ett parti blivit alltför radikalt eller gått för mycket till höger eller vänster har vi klassificerat svaret som en ideologisk utvärdering. Andra begrepp som vi också hänfört till ideologikategorin är individualism, kollektivism, reaktionär och korporativism. Intervjusvar som anger att en person uttalar sig om partiernas demokratiska sinnelag eller deras syn på jämlikheten mellan människor och klasser har också klassificerats som ideologiska. Vår definition måste betraktas som en slags minidefinition. Den omfattar i allt väsentligt de termer och begrepp som är förknippade med de gamla klassiska ideologierna utefter vänsterhögerskalan. Andra intervjusvar som vi enligt vårt analyschema klassificerat under olika sakfrågor, t ex under religion och moral eller under energi och kärnkraft, skulle kanske med ett vidare ideologibegrepp kunna kategoriseras som ideologiska. Men det skulle inte gälla för särskilt många svar. De flesta väljare som t ex pekade på energi- och kärnkraftsfrågorna när de utvärderade partierna använde inte "ideologiska begrepp" om ekologisk balans, nolltill-

växt eller småskalig produktion. De talade istället om sakfrågorna – behovet av energi och om kärnkraften skall stoppas eller inte.

Väljarna kan också bedöma partiernas och politikernas trovärdighet. Intervjupersoner som hävdar att ett parti står för sina ståndpunkter, håller sina löften, är konsekvent, har kontakt med vanligt folk eller är hederligt, gör en positiv bedömning av partiet utifrån en slags *förtroendedimension*. En negativ utvärdering på trovärdighets- eller förtroendedimensionen kan omfatta uttalanden som att partiet ej håller sina löften, kör med valfläsk, vacklar emellan olika ståndpunkter, utnyttjar alltför mycket partitaktik, har få ståndpunkter i sakfrågor eller att partiet lanserar orealistiska och luftiga planer. Intervjusvar som innebär en anklagelse mot ett partis politiker för att vara maktfullkomliga, styva i korgen eller pampar har också klassificerats under förtroendedimensionen. De uttrycker ett starkt misstroende.

Väljarnas bedömning av hur partiernas politik förhåller sig till olika samhällsklasser har fått bilda en egen kategori. De svenska partierna har sina historiska rötter i olika klasser och många väljare röstar än idag på partierna utifrån klassmässiga grunder. Svar som visar att intervjupersonerna anser att ett parti stöder eller motarbetar någon klass eller grupp som t ex arbetarna, de svaga i samhället, låginkomsttagarna, de små, medelklassen, de rika och besuttna, kapitalisterna eller storföretagarna har klassificerats under kategorin *klasspolitik*.

Hänvisningar till partiledarnas insatser eller egenskaper har förts till en speciell kategori, *personfaktorer*. Här återfinns också övriga uttalanden om namngivna politiker i partierna. Men de allra flesta svar som kodats under kategorin personfaktorer gäller partiledarna.

Intervjusvar som tar upp partiernas regeringsduglighet eller brist på regeringsduglighet, eller som berör vilka partier som samarbetar eller inte samarbetar med andra partier har klassificerats under kategorin *partisamarbete*. De flesta svar i denna kategori gäller partiernas samverkansvillighet och huruvida de samarbetar för mycket eller för litet med andra namngivna partier.

Den sjunde och sista kategorin i tabell 4.1 omfattar starkt affektiva svar som oftast innebär att intervjupersonen i fråga gillade *allt eller intet* hos ett parti. Dessa referenser är nästan alltid opreciserade. Någoting konkret positivt eller negativt sägs inte. Ett antal konkreta men mycket känsloladdade svar har dock kodats under denna kategori. Den intervjuperson som ansåg att alla kommunister skulle skjutas har fått sitt svar kodat som negativt för vänsterpartiet kommunisterna och fört till denna kategori.

Det är partiernas insatser och ståndpunkter i olika sakfrågor som är den klart viktigaste faktorn när väljarna skall bedöma partierna. Fyrtio till sextio procent av alla svar på intervjufrågorna om goda och dåliga sidor hos socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna handlade om vad partierna stod för i olika sakfrågor. Utvärderingen av centern och vänsterpartiet kommunisterna uppvisar ett något annorlunda mönster. I vänsterpartiet kommunist-

Tabell 4.1. Olika bedömningskriterier som används när väljarna bedömer partiernas positiva och negativa sidor. Procentandel avgivna svar på två öppna frågor om vad intervjupersonerna uppskattade (pos) eller ogillade (neg) hos de fem riksdagspartierna.

Bedömnings- kriterier	Parti som bedöms									
	vpk		s		c		fp		m	
	pos	neg	pos	neg	pos	neg	pos	neg	pos	neg
Sakfråge- ståndpunkter	55	17	60	57	89	56	57	38	62	42
Ideologisk position	15	41	14	18	2	4	19	8	16	12
Klass- politik	11	2	16	2	1	1	2	4	1	21
Förtroende- misstroende	6	19	2	12	2	22	5	29	10	6
Parti- samarbete	3	2	0	4	1	6	6	11	1	2
Person- faktorer	4	0	2	5	3	7	6	2	7	3
Allt eller intet	6	19	6	2	2	4	5	8	3	14
Summa procent:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inter- vjusvar:	1593	1851	2615	3108	2056	1697	1215	1153	2011	2046
Andel inter- vjuade som be- svarade resp fråga	37	51	57	65	49	43	29	31	40	50

Kommentar: Antalet intervjupersoner är 2684 som fått två öppna frågor om vad de uppskattar (pos) resp ogillar (neg) hos de fem riksdagspartierna. Upp till fem olika svar per fråga och intervjuperson har kodats.

nas fall hänvisade intervjupersonerna lika ofta till sakfrågepositioner när de bedömde partiets positiva sidor som när de talade om vad de uppskattade hos socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna. Men när väljarna skulle precisera vad de ogillade hos vänsterpartiet kommunisterna talade de inte längre om sakfrågor. Endast 17 procent av de negativa svaren om vänsterpartiet kommunisterna handlade om partiets politik i olika sakfrågor. Väljarna kritiserade istället partiet utifrån ideologiska synpunkter. Partiets inställning till marknadsekonomi och företagsamheten ifrågasattes. Så gott som samtliga kritiska synpunkter kom från höger. Vänsterpartiet kommunisterna ansågs alltför socialistiskt och för långt till vänster. Partiet var för mycket

inriktat på kollektiva lösningar på samhällsproblem och gav för lite spelrum åt individernas initiativförmåga och ansvar.

Räknat i andel intervjupersoner var det nästan en tredjedel som anförde ideologiska argument när de kritiserade vänsterpartiet kommunisterna. Internationellt sett är det en hög siffra. Liknande studier i andra länder, främst i USA, har visat att väljare sällan använder ideologiska begrepp när de bedömer partier. Många forskare, tex författarna till *The American Voter*, har härav dragit slutsatsen att mycket få väljare är sofistikerade nog att kunna förstå och diskutera politik i ideologiska termer. Våra resultat visar att svenska väljare förstår och kan utnyttja ideologiska begrepp när de ombeds att uttala sig om ett parti med en klar ideologisk profil. Det är kanske inte så konstigt att få amerikaner diskuterar i ideologiska termer när de talar om det republikanska eller demokratiska partiet i USA. Den ideologiska skillnaden mellan dessa båda partier är inte speciellt framträdande. Orsaken till att amerikanska väljare sällan utnyttjar ideologiska begrepp när de bedömer partierna skall inte ensidigt sökas hos väljarna.

Partiernas politik och framtoning spelar också en roll när det gäller att avgöra valmanskårens ideologiska kunskapsnivå. De svenska väljarnas bedömning av centerpartiet visar det. Mycket få väljare bedömde centerpartiet i ideologiska termer. Centerns ståndpunkter i tre sakfrågeområden dominerade istället totalt väljarnas bild av partiets goda sidor. Åttionio procent av samtliga positiva svar om centern pekade på vad partiet stod för i olika sakfrågor och nästan alla svar gällde kärnkraften, miljöfrågorna och jordbruks- och regionalpolitiken. Samma frågor var vanligast förekommande även när det gällde väljarnas negativa bild av centern. Centerpartiet har under sjuttioalet ibland anklagats för att vara ett enfrågeparti. Våra resultat från 1979 års val visar klart att centern i väljarnas ögon inte är ett enfrågeparti utan ett trefrågeparti.

"Partiet stöder de rika" eller "partiet gynnar storföretagarna" är relativt vanliga svar när väljarna skall peka på vad de ogillar hos moderaterna. En femtedel av samtliga negativa svar om moderata samlingspartiet handlade om att partiet favoriserade redan gynnade grupper i samhället eller missgynnade sämre lottade grupper. Socialdemokraterna fick ett bättre betyg på detta område. Sexton procent av de positiva svaren om partiet gällde att socialdemokraterna stödde de svaga, de små eller arbetarna. Annars var politikens effekter på olika klassers förhållanden inte något speciellt vanligt förekommande bedömningskriterium. En ideologisk utvärdering var tex i de flesta fall vanligare.

Förtroendet för politiker och partier har sjunkit under senare år. Det är en trend som har kunnat iakttas i de flesta länder där opinionsmätningar görs någorlunda regelbundet. I Sverige har vi mätserier sedan slutet av 1960-talet (i kapitel 9 kommer vi att presentera och analysera dem i detalj) som visar på en stadig ökande misstro mot politiker. Allt fler väljare tycker att partierna

inte går att lita på, att politiker bara tänker på sig själva och sina förmåner och inte på väljarnas problem, att partierna är för taktiska och inte står för sina ståndpunkter även om det blåser motvind. Den här typen av sentiment dyker förhållandevis ofta upp när väljarna uttalar sig om partiernas negativa sidor. Det är framförallt centern och folkpartiet som råkar illa ut. Nästan en tredjedel (29 procent) av alla negativa svar om folkpartiet i vår undersökning handlade om att partiet vacklade mellan olika ståndpunkter eller att det var anonymt och inte talade om vad det stod för. Motsvarande procentandel var 22 procent för centern. Även socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna fick kritik för att de är taktiska och inte håller vad de lovar, men inte lika ofta som mittenpartierna. I vänsterpartiet kommunisternas fall gällde misstron oftast att partiet är utlandsberoende eller ryssvänligt. Moderaterna utvärderades också relativt ofta ur förtroendesynpunkt, men resultatet blev oftare ett positivt betyg än ett negativt. Tio procent av alla positiva svar om moderaterna handlade om att partiet står för vad det lovar, att det är konsekvent, att det går att lita på.

Det har blivit vanligare att utvärdera partierna i förtroendetermer. I 1968 års valundersökning användes samma öppna intervjufrågor om partiernas goda och dåliga sidor som vi utnyttjade i 1979 års studie. När det gäller i vilken utsträckning som väljare bedömer partierna utifrån en förtroendedimension visar preliminära resultat att endast 5 procent av väljarna 1968 talade i misstroendetermer när de pekade på negativa sidor hos socialdemokraterna. 1979 var motsvarande procentandel 13 procent. Även centern och vänsterpartiet kommunisterna kritiserades mer 1979 än 1968 för att de inte gick att lita på eller att de inte höll vad de lovade. Centerpartiet fick negativ kritik när det gällde tilltro och förtroende av 6 procent av väljarna 1968. 1979 hade den procentandelen stigit till 13 procent.

Folkpartiet fick redan 1968 mycket kritik på förtroendedimensionen. Tretton procent av intervjupersonerna i 1968 års undersökning var negativa till folkpartiet för att det vinglade mellan olika ståndpunkter och inte höll givna löften. 1979 var motsvarande siffra 11 procent. Väljarnas bedömning av moderaterna har däremot förändrats sedan slutet av 1960-talet. 1968 framförde fler intervjupersoner negativa (8 procent) än positiva (2 procent) synpunkter på moderaterna när det gällde förtroendefrågor. Tio år senare hade det förhållandet ändrats. I 1979 års valundersökning uppgav sju procent av intervjupersonerna att de uppskattade moderaterna för att de är konsekventa och går att lita på medan endast fyra procent hävdade att moderaterna vacklar i politiken och inte står för vad de säger.

Få väljare talade om partiernas samverkan eller brist på samverkan med varandra när de bedömde partierna. Ännu färre människor berörde partiernas insatser som regerings- eller oppositionspartier. Folkpartiet var det enda parti som relativt ofta kritiserades eller berömdes när det gällde rege-

ringsduglighet och partisamarbete. En tänkbar förklaring till detta förhållande är naturligtvis folkpartiets agerande i regeringsfrågan sedan valet 1976.

Partiledarna och andra ledande personer nämndes sällan spontant när väljarna bedömde partierna. I vår undersökning är det moderaternas partiledare Gösta Bohman som oftast framträder som en positiv faktor för sitt parti. Även folkpartiets Ola Ullsten och i viss mån också vänsterpartiet kommunisternas Lars Werner fick förhållandevis många positiva omnämningar av väljarna. Olof Palme och Thorbjörn Fälldin råkade däremot sämre ut. De nämndes sällan när väljarna talade om vad de uppskattade hos socialdemokraterna eller centerpartiet, men utpekades oftare när väljarna skulle ange vad de ogillade hos centern eller socialdemokraterna.

Partisystemets flygelpartier, vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna, var de partier som gav upphov till flest affektiva svar bland intervjupersonerna. Nitton procent av de negativa svaren om vänsterpartiet kommunisterna var kompromisslösa avståndstaganden. Allt vad partiet stod för ogillades. Motsvarande procentandel för moderaterna var 14 procent. Övriga partier hade färre uppenbara motståndare bland väljarna. Endast två procent av de negativa svaren om socialdemokraterna var textuttalanden om att allt vad partiet stod för var felaktigt. Kritiken av socialdemokraterna var oftare både mer nyanserad och mer preciserad. Väljarna råkade sällan i affekt när de skulle kritisera folkpartiet, centern eller socialdemokraterna. Det hände oftare när de skulle bedöma vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas negativa sidor.

När svenska väljare skall uttala sig om vad de uppskattar eller sympatiserar med hos partierna pekar de oftast på vad partierna står för i olika sakfrågor eller vilka ideologiska positioner de intar. Politikens innehåll dominerar väljarnas bild av partierna. Politikens formfrågor – hur partipolitiken bedrivs, vilka som leder partierna och om man kan lita på dem – spelar en underordnad roll men är vanligare som bedömningskriterium när partiernas negativa sidor skall utvärderas. Den svenske väljaren tycks ligga nära de samhällsvetenskapliga läroböckernas idealbild av den rationelle väljaren som i första hand bedömer politikens innehåll och inte dess utanverk, åtminstone om man som i vårt fall ser honom eller henne via ett frågeformulär. Svenska väljare har föga likhet med den bild av okunniga och ideologiskt ointresserade väljare som ibland framtonar i amerikanska böcker om väljarbeteende.

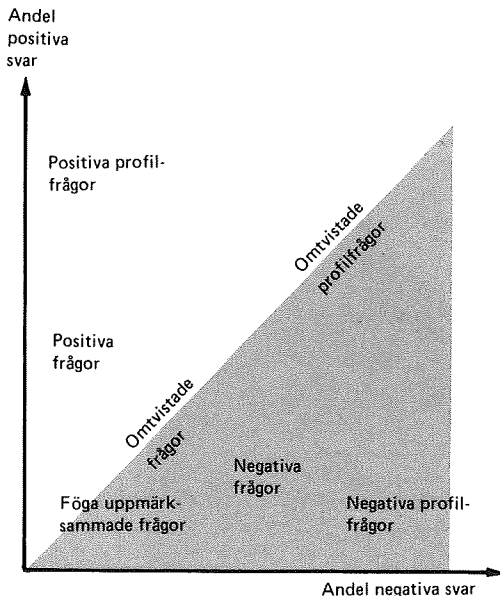
Partiernas positiva och negativa profilfrågor

Ett parti blir inte framgångsrikt bara genom att föra en bra politik. Det måste också göra sina insatser och ståndpunkter kända och uppskattade bland väljarna. Det bör skaffa sig så många positiva profilfrågor som möjligt och

undvika att få negativa profilfrågor i sitt politiska budskap. En positiv profilfråga är en sakfrågeståndpunkt eller annat förhållande som många väljare uppskattar och få ogillar. En negativ profilfråga har omvända förtecken. Få människor uppskattar vad partiet står för medan många ogillar det. De exakta avgränsningarna kan naturligtvis diskuteras. Hur många väljare måste uppskatta ett partis ståndpunkt i en fråga – och hur många kritiska röster kan vi tillåta – innan vi kan tala om en positiv profilfråga? Gränsdragningen måste till en del bli godtycklig och beroende av hur man mäter andelen väljare som gillar respektive ogillar partiernas olika ståndpunkter. När man som i vårt fall arbetar med öppna intervjufrågor där människor spontant får uttrycka sina sympatier och antipatier måste kraven på vad som skall menas med många respektive få väljare sättas lågt. Redan en så modest siffra som tio procent som spontant nämner en och samma sakfrågeståndpunkt som positiv för ett parti är en hög siffra i sammanhanget.

I figurerna 4.2–4.6 har vi för varje parti klassificerat sakfrågor och andra omständigheter efter i vilken utsträckning som de är positiva, negativa, omtvistade eller föga uppmärksammade frågor bland väljarna. Principerna för gränsdragningarna framgår av den detaljerade kategoriindelningen under respektive figur. Analysen bygger på väljarnas svar på intervjufrågorna om vad de uppskattade respektive ogillade hos de fem riksdagspartierna.

Figur 4.1. Partiernas profiler: En klassifikationsmodell

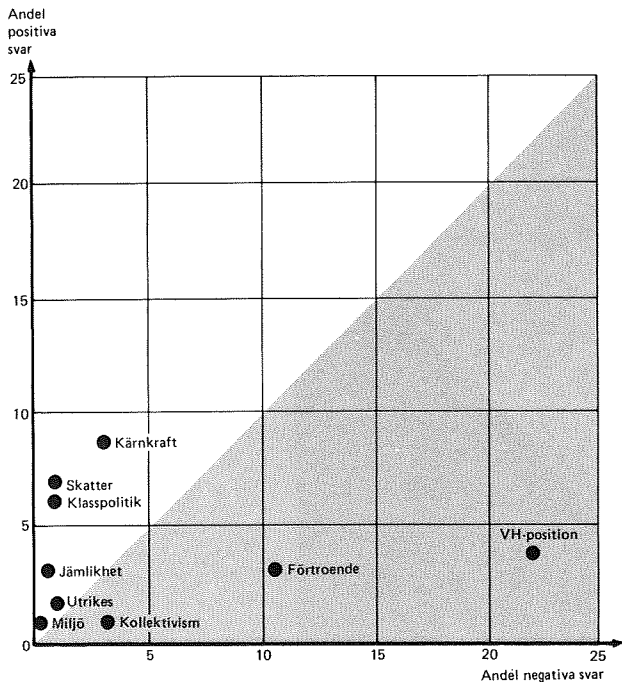

Vi urskiljer sju olika typer av frågor i ett partis profil. Klassificeringen bygger på hur väljarnas sympatier och antipatier är fördelade när det gäller partiets sakfrågeståndpunkter, ideologiska position, ledaruppsättning etc. De sju frågetyperna definieras i figur 4.1. På den vågräta axeln avsätter vi andelen väljare som utpekar en sak som negativ för ett parti. På den lodräta axeln avsätts andelen väljare som nämner samma sak som en positiv faktor för partiet i fråga.

Alla frågor som hamnar i det gråtonade fältet under 45-graders linjen i figuren är *negativa* för partiet. Fler väljare tycker partiet är dåligt än bra i dessa frågor. De negativa rösterna överväger. De frågor som kommer i det ljusa fältet över 45-graderslinjen är partiets *positiva frågor*. Andelen väljare som uppskattar partiet är större än andelen som ogillar partiet i dessa frågor. *Positiva* och *negativa profilfrågor* är sådana frågor där övervikten för uppskattande eller kritiska svar är speciellt markant.

Frågor som hamnar nära 45-graderslinjen i figur 4.1, dvs frågor där ungefär lika många väljare har en positiv som en negativ uppfattning om ett parti, kan kallas *omtvistade frågor* om få väljare uttalar sig och *omtvistade profilfrågor* om relativt många människor hänvisar till dem när de bedömer partiet. *De*

Figur 4.2 Vänsterpartiet kommunisternas profil bland väljarna. Andel väljare som uppskattar eller ogillar vpk i respektive fråga (procent)

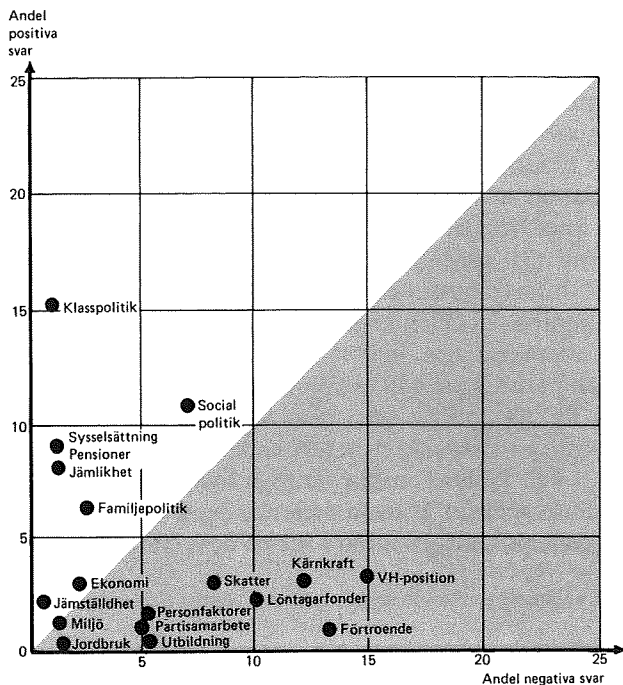
föga uppmärksammade frågorna, slutligen, är alla de frågor och andra förhållanden som få eller inga väljare nämner när de skall utvärdera ett partis goda och dåliga sidor. Bland de föga uppmärksammade frågorna återfinns de sakfrågor där partierna, på gott eller ont, har en låg eller obefintlig profil.

Vänsterpartiet kommunisterna (figur 4.2) har en skarp profil bland väljarna på två områden. Och i bägge fallen är uppmärksamheten negativ. Många väljare är kritiska mot partiets ideologiska position. En fjärdedel av valmanskåren 1979 ogillade vänsterpartiet kommunisternas position på vänster-högerskalan. De flesta av dem tyckte att partiet var för radikalt och socialistiskt. Fyra procent av väljarna förklarade att de uppskattade partiets ideologiska inriktning. Den andra negativa profilfrågan var förtroendet eller tilltron. En relativt stor andel av väljarna (11 procent) sade att de inte litade på vänsterpartiet kommunisterna. Intervjupersonerna hävdade att många av partiets förslag var luftiga och orealistiska och många väljare misstänkte att partiet fortfarande var moskvaorienterat och inte självständigt. När man studerar dessa siffror måste man naturligtvis hålla i minnet att de gäller för hela valmanskåren alltså även för borgerliga och socialdemokratiska väljare. Den stora övervikten för kritiska synpunkter beträffande vänsterpartiet kommunisternas tillförlitlighet och radikalism blir då föga överraskande. Vi skall senare analysera hur vänsterpartiet kommunisternas egna väljare bedömer partiet och hur tex socialdemokratiska väljare ser på dess starka och svaga sidor.

En klassificering av vänsterpartiet kommunisternas starka och svaga sidor ur väljarnas synpunkt

	<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>		<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>
Positiva profilfrågor			Föga uppmärksammade frågor		
Inga			Socialpolitik	1	0
Positiva frågor			Pensioner	1	0
Skatter	7	1	Familjepolitik	2	0
Kärnkraft	9	3	Utbildning	1	0
Klasspolitik	6	1	Sysselsättning	2	0
Jämlikhet	3	1	Jordbrukspolitik	0	0
Omtvistade frågor			Miljö	1	0
Inga			Lag o ordning	0	0
Omtvistade profilfrågor			Utrikes o försvar	1	1
Inga			Ekonomi	1	1
Negativa frågor			Löntagarfonder	0	1
Inga			Jämställdhet	1	0
Negativa profilfrågor			Individualism		
Vänster-högerposition	4	22	kollektivism	0	3
Förtroende	3	11	Personfaktorer	3	0
			Partisamarbete	1	1
			Bostäder	2	0

Figur 4.3 Socialdemokraternas profil bland väljarna. Andel väljare som uppskattar eller ogillar s i respektive fråga (procent)

Bortsett från socialismen och tillförlitligheten så har vänsterpartiet kommunisterna en positiv profil bland väljarna. Partiet fick fler uppskattande än ogillande omdömen när det gällde skattepolitik (det är främst kravet att maten borde befrias från moms som vunnit bifall), kärnkraften, jämlikhetssträvandena och stödet till arbetare och de svaga i samhället. Även partiets sysselsättningspolitik och Lars Werners partiledarskap fick mer beröm än kritik bland väljarna. I de flesta andra frågor uppmärksammades vänsterpartiet kommunisterna föga. I sakområden som socialpolitiken, pensionsfrågorna, löntagarfonderna, utbildningsfrågorna och ekonomin, för att nämna några, var intervjupersonerna varken negativt eller positivt inställda till partiet. Väljarna berörde sällan eller aldrig dessa frågeområden när de skulle bedöma vänsterpartiet kommunisternas goda och dåliga sidor.

Väljarnas bild av socialdemokraterna var mer varierad. Socialdemokraterna hade ett antal klara profilfrågor av både positivt och negativt slag. De positiva profilfrågorna återfanns samtliga inom ramen för välfärdspolitiken. Sysselsättningsfrågorna, jämlikhetssträvandena, stödet till arbetare och "vanligt folk" samt pensionerna var socialdemokraternas starkaste kort

En klassificering av socialdemokraternas starka och svaga sidor ur väljarnas synpunkt

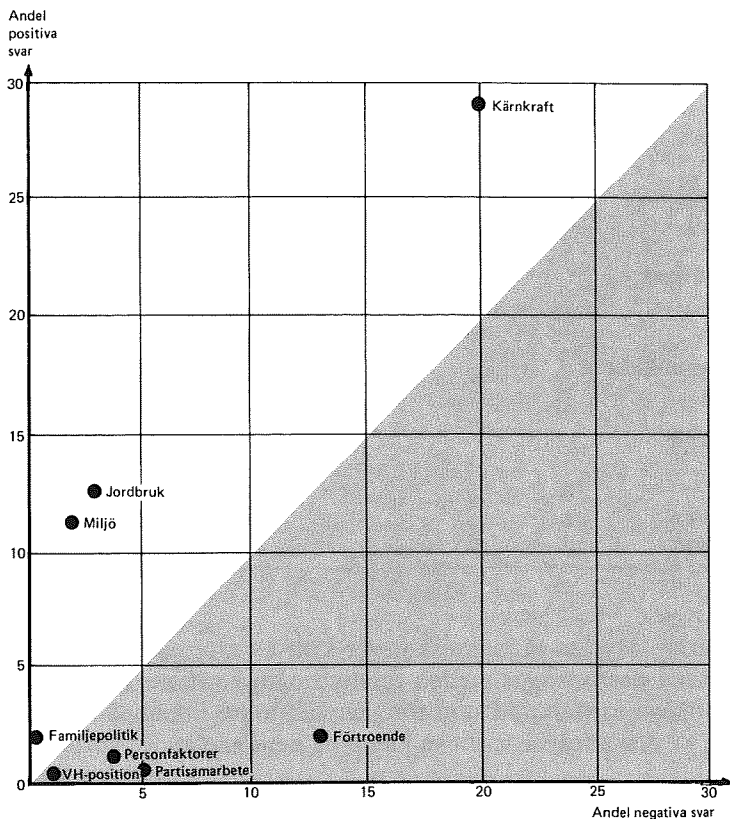
	<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>		<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>
Positiva profilfrågor			Negativa profilfrågor		
Klasspolitik	15	1	Kärnkraft	3	12
Pensioner	9	1	Löntagarfonder	2	10
Sysselsättning	9	1	Vänster-högerposition	3	15
Jämlikhet	8	1	Förtroende	1	13
Positiva frågor			Föga uppmärksammade frågor		
Familjepolitik	6	2	Jordbruk	0	3
Omtvistade frågor			Miljö	1	1
Ekonomi	3	2	Lag o ordning	0	1
Bostäder	2	2	Utrikes o försvar	1	1
Omtvistade profilfrågor			Jämställdhet	2	0
Socialpolitik	11	7	Individualism/ kollektivism	0	2
Negativa frågor					
Utbildning	1	5			
Skatter	3	8			
Personfaktorer	1	5			
Partisamarbete	0	5			

bland väljarna. Mycket få människor var kritiska mot partiets insatser eller ståndpunkter i dessa frågor medan relativt många väljare uppskattade vad partiet gjort och fortfarande stod för. En valrörelse utkömpad kring någon eller några av dessa frågor är en valkamp på hemmaplan för socialdemokraterna.

Socialdemokraternas negativa profilfrågor var emellertid lika markanta som de positiva. Kärnkraftsfrågan och löntagarfondsfrågan var klart negativa profilfrågor i 1979 års val. Få väljare (två-tre procent) förklarade att de uppskattade vad partiet stod för i dessa frågor. Många fler (10-12 procent) var kritiska. Men de mest negativa profilfrågorna för socialdemokraterna var inte några konkreta sakfrågor utan partiets ideologiska inriktning och förtroendefrågorna. Samma saker som också drabbade vänsterpartiet kommunisterna negativt.

En klar majoritet av dem som ogillade socialdemokraternas ideologiska inställning kritiserade partiet från höger. Man ogillade att partiet inte stödde företagsamheten mer och hävdade att partiet gått till vänster i politiken. De negativa omdömena på förtroendedimensionen gällde främst att partiet vacklade mellan olika ståndpunkter och inte höll sina löften, men också att många ledande socialdemokrater var pampar och maktfullkomliga.

Figur 4.4 Centerpartiets profil bland väljarna. Andel väljare som uppskattar eller ogillar centerpartiet i respektive fråga (procent)

Socialpolitiken var en positiv fråga för socialdemokraterna. Fler väljare gav uppskattande än kritiska omdömen. Men den var inte odelat positiv för partiet. Andelen väljare som ogillade socialdemokraternas politik i sociala frågor var relativt hög (7 procent). Socialpolitiken var en omtvistad profilfråga för socialdemokraterna. Anhängare och motståndare till partiets insatser på området talade emellertid inte om samma saker. De som var positiva pekade antingen på att socialdemokraterna genomfört många bra sociala reformer och att partiet skall ha äran för det uppbyggnadsarbete som skett eller så hänvisade man till att socialdemokraternas socialpolitik var bra för att den syftade till allas trygghet. De kritiska väljarna sköt oftast in sig på socialdemokraternas förmenta slöseri och slapphänthet med sociala bidrag.

En klassificering av centerpartiets starka och svaga sidor ur väljarnas synpunkt

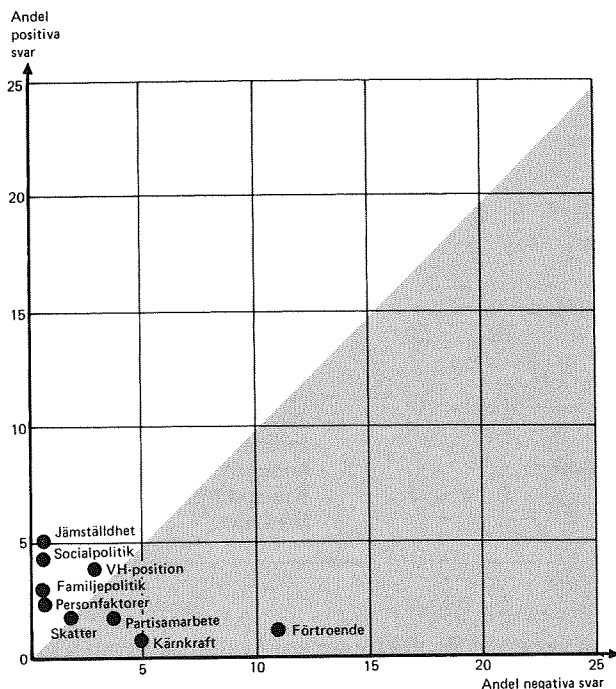
	<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>		<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>
Positiva profilfrågor			Föga uppmärksammade frågor		
Jordbruk	13	3	Skatter	1	1
Miljö	12	2	Socialpolitik	0	0
Positiva frågor			Pensioner	1	0
Inga			Familjepolitik	2	1
Omtvistade frågor			Utbildning	0	0
Inga			Lag o ordning	0	0
Omtvistade profilfrågor			Utrikes o försvar	0	0
Kärnkraften	29	20	Sysselsättning	1	1
Negativa frågor			Ekonomi	1	1
Partisamarbete	1	4	Vänster-högerposition	1	2
Personfaktorer	2	4	Löntagarfonder	0	0
Negativa profilfrågor			Jämställdhet	0	0
Förtroende	2	13	Jämlikhet	0	0
			Individualism/ kollektivism	0	0
			Klasspolitik	1	1
			Bostäder	0	0

Miljöfrågorna var en av de sakfrågor som väljarna uppmärksammade föga hos socialdemokraterna. En procent av väljarna gillade partiets miljöpolitik. En lika stor andel var kritiska. Debatten om gifterna i skogs- och jordbruket, som socialdemokraterna startade i valrörelsen, hade ingen större positiv genomslagskraft för partiet.

Och centern skadades inte heller av den debatten (figur 4.4). Centerpartiet hade två klara positiva profilfrågor i 1979 års val. Den ena var miljöpolitiken och den andra jordbruks- och regionalpolitiken. Endast två procent av intervjupersonerna uppgav att de ogillade centerns ståndpunkter i miljöfrågorna medan 12 procent var positiva. Andelen som uppskattade centerpartiets politik när det gällde jordbruks- och regionalpolitiken var 13 procent. De kritiska rösterna omfattade tre procent. De flesta som var positiva hänvisade inte till centerns stöd till jordbruket eller till bönderna. De talade istället om utlokalisering av industrin, stoppannet av landsbygdens avfolkning eller stöd till eftersatta regioner. En större andel av de fåtaliga kritikerna pekade däremot på partiets gynnande av bönderna och jordbruket.

Centerpartiets negativa frågor gällde samtliga hur partiet bedrev politik och inte vilken politik som bedrevs. Förtroendefrågorna var en klart negativ profilfråga för partiet. Många väljare hävdade att centern inte höll löften och att partiet svängde för mycket mellan olika ståndpunkter. Personfaktorerna

Figur 4.5 Folkpartiets profil bland väljarna. Andel väljare som uppskattar eller ogillar folkpartiet i respektive fråga (procent)

och partiets samverkan eller brist på samverkan med andra partier rönt också mer kritik än beröm bland väljarna. Thorbjörn Fälldin som partiledare fick dubbelt så många negativa som positiva omdömen.

Centerpartiets kärnkraftspolitik var den utan konkurrens mest uppmärksammade frågan bland väljarna i 1979 års val. Och det var en positiv faktor för centern. Inte mindre än 29 procent av intervjupersonerna uppgav att de gillade vad centern stod för i energi och kärnkraftsfrågorna. Det är en mycket hög siffra, speciellt om man betänker att den bygger på svaren på en öppen intervjufråga där människor kunde uppges vad de ville helt spontant. Men kärnkraften var inte enbart en bra sak för centerpartiet. Hela 20 procent av väljarna förklarade att de ogillade partiets kärnkraftspolitik. Nästan hälften av intervjupersonerna (49 procent) uttalade sig m o helt frivilligt för eller emot centerns inställning i kärnkraftsfrågan. Det är ingen tvekan om att kärnkraften var en omtvistad profilfråga för centern 1979.

Men kärnkraften, miljöfrågorna och jordbruks- och regionalpolitiken var de enda sakfrågor som väljarna hade någon uppfattning om i centerpartiets politik. Centerns insatser eller ståndpunkter i alla andra politiska stridsfrågor

En klassificering av folkpartiets starka och svaga sidor ur väljarnas synpunkt

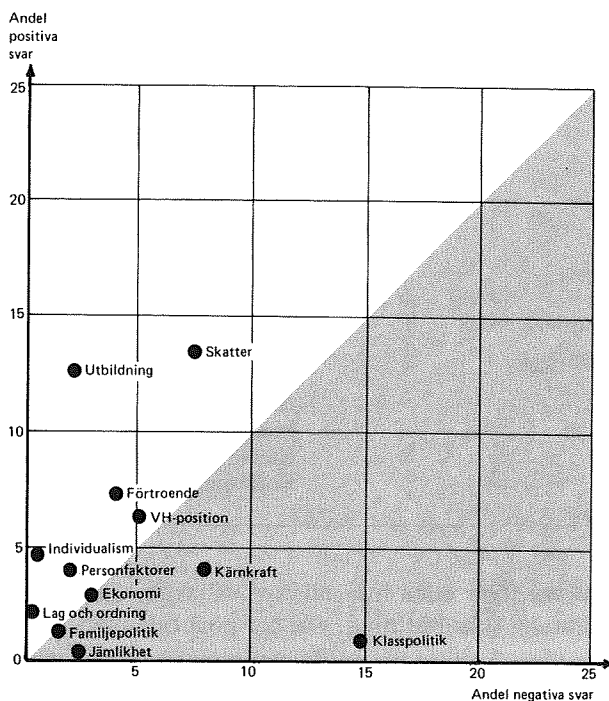
	<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>		<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>
Positiva profilfrågor			Negativ profilfråga		
Inga			Förtroende	2	11
Positiva frågor			Föga uppmärksammade frågor		
Jämställdhet	5	1	Pensioner	1	0
Socialpolitik	4	1	Utbildning	2	0
Familjepolitik	3	1	Jordbruk	0	0
Personfaktorer	3	1	Miljö	0	0
Omtvistade frågor			Lag o ordning	0	0
Skatter	2	2	Utrikes o försvar	1	1
Vänster-högerposition	4	3	Sysselsättning	1	0
Omtvistade profilfrågor			Ekonomi	1	1
Inga			Löntagarfonder	0	0
Negativa frågor			Jämlikhet	2	0
Kärnkraft	2	5	Individualism/ kollektivism	2	0
Partisamarbete	2	4	Klasspolitik	1	1
			Bostäder	0	0

uppmärksammades föga eller inte alls av väljarna. Ekonomi, utbildning, socialpolitik, skatter, sysselsättning, vänster-högerideologi, jämställdhet m fl frågor nämndes nästan aldrig när centerpartiets bra och dåliga sidor bedömdes av väljarna 1979. Partiets profilfrågor överskuggade allt annat.

Om centerpartiet var ett parti med en skarp profil 1979 så var folkpartiet dess raka motsats. Få väljare hade några åsikter, positiva eller negativa, om partiets ståndpunkter i olika sakfrågor. Det fanns några frågor som var positiva för folkpartiet men ingen klar profilfråga. Det område där partiets politik erhöill mest sympatier var jämställdhetsfrågorna. Folkpartiets insatser för en ökad jämställdhet mellan kvinnor och män fick beröm av fem procent av väljarna. Endast en procent ogillade partiets jämställdhetspolitik. Social- och familjepolitiken är två andra sakfrågeområden som var positiva för folkpartiet. Ola Ullsten var också en positiv faktor i någon mån. Han fick fler uppskattande än negativa omnämmanden.

Kärnkraften var den enda sakfråga som var negativ för partiet. Fem procent av väljarna kritiserade partiets energi- och kärnkraftspolitik medan två procent gillade den. Folkpartiets turer i regeringsfrågan och samlingspolitiken gentemot övriga partier var en annan faktor som drabbade partiet negativt opinionsmässigt 1979. Det var inte partiets regeringsduglighet som sådan som i första hand ifrågasattes. Ungefär lika många väljare var positiva som negativa till partiets förmåga att styra landet. Det var folkpartiets

Figur 4.6 Moderaternas profil bland väljarna. Andel väljare som uppskattar eller ogillar moderaterna i respektive fråga (procent)

samverkan med övriga partier som kritiserades. En del väljare, oftast socialdemokrater, ogillade att partiet samarbetade så nära med övriga borgerliga partier. Andra väljare, vanligen moderater, kritiserade folkpartiet för att det flirtade med socialdemokraterna och samarbetade för lite med centern och moderaterna inom det borgerliga blocket.

Folkpartiet hade en klar negativ profilfråga. Det var bristen på förtroende för partiet. De negativa omdömena gällde inte så mycket att folkpartister var pampar eller maktsugna, även om den typen av kommentarer förekom, utan mer att partiet inte höll sina löften, att det var taktiskt och svängde mellan olika uppfattningar. Elva procent av intervjupersonerna framförde denna typ av kritik mot folkpartiet.

Till skillnad från folkpartiet hade moderaterna flera olika profilfrågor 1979. Utbildningsfrågorna var moderaternas bästa tillgång opinionsmässigt. Tolv procent av väljarna gillade partiets satsning på bättre utbildning och på betyg och mer ordning och reda och disciplin och betyg i skolan. Endast två

En klassificering av moderaternas starka och svaga sidor ur väljarnas synpunkt

	<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>		<i>Andel positiva väljare</i>	<i>Andel negativa väljare</i>
Positiva profilfrågor			Negativa frågor		
Utbildning	12	2	Kärnkraft	4	7
Positiva frågor			Negativ profilfråga		
Förtroende	7	4	Klasspolitik	1	15
Individualism/ kollektivism	5	1	Föga uppmärksammade frågor		
Personfaktorer	5	2	Jämställdhet	0	1
Lag o ordning	3	1	Socialpolitik	1	1
Omtvistade frågor			Pensioner	0	0
Ekonomi	4	3	Jordbruk	0	0
Familjepolitik	2	2	Miljö	0	0
Utrikes o försvar	2	3	Sysselsättning	1	1
Omtvistade profilfrågor			Löntagarfonder	0	0
Skatter	13	8	Jämlikhet	0	3
Vänster-högerposition	6	5	Partisamarbete	0	2
			Bostäder	1	0

procent framförde negativ kritik. Utbildningspolitiken var en positiv profilfråga för moderaterna 1979. Skattefrågorna och partiets ideologiska inriktning på att gynna marknadsekonomin och motarbeta socialismen var uppmärksammade frågor bland väljarna men åsikterna var delade om moderaternas ståndpunkter var bra eller dåliga. Partiets vänster-högerposition och skattepolitiken var omtvistade profilfrågor för moderaterna.

Moderata samlingspartiets förhållande till klassamhället var den enda riktigt negativa faktorn för partiet 1979. Många väljare (15 procent) förknippade partiet med överklassen, de rika och företagarna och var kritiska mot att moderaterna favoriserade de redan gynnade och motarbetade arbetare och fattiga i samhället. Ytterligare tre procent av intervjupersonerna kom med en likartad men mer ideologiskt färgad kritik. De ogillade att moderaterna motsatte sig jämlikhetssträvandena och att partiet försökte bevara gamla klasskillnader.

Moderaterna var det enda parti som fick nåd i väljarnas ögon på förtroendimensionen. Relativt många intervjupersoner hävdade att partiet inte gick att lita på (4 procent). Men ännu fler (7 procent) hävdade att moderaterna var konsekventa, stod för vad de sa och inte vacklade fram och tillbaka. Förtroendespekten var en positiv faktor för moderaterna 1979. Det samma kan sägas om partiets ideologiska satsning på den "nya individualismen". Inte mindre än fem procent av intervjupersonerna pekade på moderaternas

betoning av individens frihet och ansvar och motstånd mot kollektivismen som någonting bra hos partiet. Få väljare kritiserade moderaternas nya individualism. Endast en procent gjorde det.

Den sakfråga som väckte mest sentiment i valet 1979 var alltså kärnkraften och det var centerpartiet som fick ta emot mest beröm men också mest kritik för sin inställning i frågan. Socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna drabbades opinionsmässigt negativt av energi- och kärnkraftsdebatten. De flesta intervjupersoner som yttrade sig om deras kärnkraftspolitik var kritiska. Vänsterpartiet kommunisterna gynnades däremot av kärnkraftsstriden. Det var klart fler väljare som sade att de uppskattade partiets kärnkraftspolitik än som uppgav att de ogillade den.

Bristen på förtroende för partier och politiker var en annan faktor som spelade en stor roll när väljarna bedömde partiernas bra och dåliga sidor 1979. Samtliga partier utom moderaterna fick ta emot övervägande negativ kritik när det gällde tilltron till politiker.

Partiernas ideologiska inställning till kapitalism, marknadsekonomi, socialism och statens inflytande över näringslivet – de gamla klassiska vänsterhögerfrågorna – fanns med i många väljares bedömning av alla partier utom av centerpartiet. Den ideologiska vänster-högerpositionen var negativa profilfrågor för vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna. Få väljare förklarade uttryckligen att de gillade vad partierna stod för ideologiskt medan många tog avstånd från vad de uppfattade som alltför radikala eller socialistiska planer. Folkpartiet och moderaterna fick också utstå en ideologisk kritik men av färre väljare och ungefär lika många berömde deras ideologiska uppfattningar.

Partiernas förhållande till olika klasser eller grupper i samhället var ytterligare en faktor som påverkade väljarnas bedömning av partierna. Socialdemokraterna och i viss mån vänsterpartiet kommunisterna förknippades med arbetarna eller de små och fattiga i samhället av många väljare och den relationen gynnade dem. Klasspolitiken och jämlikhetsfrågorna var positiva profilfrågor för socialdemokraterna 1979. För moderata samlingspartiet var det tvärtom. Det uppfattas av relativt många väljare som ett överklassparti. Jämlikhetsfrågorna och bilden av att vara de besuttnas parti var de enda riktigt negativa faktorerna för moderaterna 1979.

Övriga frågor som uppmärksammades förhållandevis mycket när väljarna bedömde partierna 1979 var utbildningsproblemen som var en positiv profilfråga för moderaterna och en negativ fråga för socialdemokraterna, miljöjordbruks- och de regionalpolitiska frågorna som var centerpartiets positiva profilfrågor och sysselsättningen och pensionerna som var positiva profilfrågor för socialdemokraterna. Moderaternas skattepolitik och socialdemokraternas socialpolitik var också uppmärksammade frågor men de gynnade inte entydigt moderaterna respektive socialdemokraterna. De var omtvistade profilfrågor.

Väljarna bedömer det egna och andra partiets starka och svaga sidor

Analysen av partiernas positiva och negativa profilfrågor byggde på samtliga intervjupersoners syn på partiernas för- och nackdelar. Den visade hur valmanskåren som helhet bedömde partierna men den gav ingen information om vilka olika typer av väljare det var som berömde eller kritiserade partierna i olika sakfrågor. Frågan är vilken roll partitillhörigheten spelar för bedömningen av de olika partiernas starka och svaga sidor. I vilken utsträckning sammanfaller tex moderata och socialdemokratiska väljares värdering av socialdemokratiska partiets politik? Uppskattar eller ogillar socialdemokrater och moderater i stort sett samma frågor i socialdemokraternas politiska profil eller har de vitt skilda uppfattningar om vad som är bra och dåligt?

Resultaten i tabell 4.2 ger ett underlag för en analys av dessa frågor. Undersökningen omfattar enbart de sakfrågor eller andra faktorer som uppmärksammades av åtminstone tre till fyra procent av intervjupersonerna när de bedömde partiernas politik. Resultaten visar hur de fem riksdagspartiernas väljare värderade det egna och de andra partiernas starka och svaga sidor. Sakfrågorna har för varje parti som bedöms rangordnats från mest positiva till mest negativa med utgångspunkt från hur samtliga intervjupersoner bedömde partiets politik.

Tabellen är svårforcerad. Den omfattar en avskräckande mängd siffror. Men den är väl värd ett närmare studium. Den säger mycket om svensk politik och hur väljarna ser på partierna.

Ett första intryck man får efter att ha studerat tabell 4.2 lite närmare är att de olika partiernas väljare ofta var förvånansvärt överens i sina värderingar av partiernas politik. Andelen väljare som uppskattade eller ogillade ett partis ståndpunkt i någon viss sakfråga kan skifta mellan partierna men flertalets (bland dem som uttalar sig) uppfattning i varje parti var ofta densamma. Fler väljare i samtliga partier uppskattade än ogillade tex vänsterpartiet kommunisternas skattepolitik, socialdemokraternas sysselsättnings-, jämlikhets- och pensionspolitik, centerns miljö- och regionalpolitik, folkpartiets inställning i jämställdhets- och socialpolitiska frågor och moderaternas betoning av lag och ordning.

Samstämmigheten var också stor när det gällde partiernas svaga punkter. Samtliga partiets väljare, alltså även det berörda partiets egna väljare, gjorde en övervägande negativ bedömning utifrån förtroendedimensionen av vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna, centern och folkpartiet. De är för taktiska och håller inte sina löften var väljarnas dom. Endast moderaterna fick godkänt när det gällde tilltrofrågorna. Väljare i samtliga partier utom socialdemokraterna gav moderata samlingspartiet mer beröm än kritik på förtroendedimensionen. Tre procent av socialdemokraternas väljare upp-

Tabell 4.2. Väljarnas bedömning av det egna och andra partiers starka och svaga sidor. Andel intervjupersoner som uppskattar eller ogillar partierna i respektive frågor (procent)

Andel intervjupersoner som anger uppskattande (pos) eller ogillande (neg) svar

Väljare bedömer vpk	vpk-väljare om vpk		s-väljare om vpk		c-väljare om vpk		fp-väljare om vpk		m-väljare om vpk		Samtliga om vpk							
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff						
Skatter	10	0	+10	9	0	+9	6	0	+6	8	2	+6	6	1	+5	7	1	+6
Kärnkraft	32	4	+28	6	4	+2	19	1	+18	8	4	+4	3	3	±0	9	3	+6
Klasspolitik	13	0	+13	10	1	+9	3	1	+2	2	3	-1	1	1	±0	6	1	+5
Jämlikhet	10	0	+10	3	0	+3	2	1	+1	4	2	+2	1	2	-1	3	1	+2
Individualism/kollektivism	1	1	±0	0	2	-2	0	3	-3	0	4	-4	0	4	-4	0	3	-3
Förtroende	9	17	-8	4	11	-7	1	10	-9	4	11	-7	3	11	-8	3	11	-8
Vänster-högerposition	29	3	+26	5	15	-10	1	30	-29	2	34	-32	1	34	-33	4	22	-18
Andel väljare som svarar	93	37	+56	47	41	+6	34	61	-27	31	73	-42	24	78	-54	37	51	-14
	vpk-väljare om s		s-väljare om s		c-väljare om s		fp-väljare om s		m-väljare om s		Samtliga om s							
Väljare bedömer s	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
Klasspolitik	15	3	+12	27	1	+26	8	2	+6	7	1	+6	5	2	+3	15	1	+14
Pensioner	7	0	+7	13	0	+13	6	1	+5	6	1	+5	5	0	+5	9	1	+8
Sysselsättning	9	1	+8	14	1	+13	4	1	+3	7	1	+6	4	3	+1	9	1	+8
Jämlikhet	15	1	+14	10	0	+10	5	1	+4	11	2	+9	4	2	+2	8	1	+7
Socialpolitik	7	2	+5	15	6	+9	8	7	+1	8	6	+2	9	11	-2	11	7	+4
Familjepolitik	10	1	+9	8	1	+7	4	3	+1	7	3	+4	2	2	±0	6	2	+4
Ekonomi	4	4	±0	4	1	+3	2	2	±0	1	3	-2	1	4	-3	3	2	+1
Personfaktorer	2	4	-2	2	1	+1	1	8	-7	1	7	-6	1	9	-8	1	5	-4
Utbildning	1	4	-3	2	3	-1	1	4	-3	0	7	-7	1	7	-6	1	5	-4
Partisamarbete	0	7	-7	0	3	-3	0	4	-4	0	7	-7	0	8	-8	0	5	-5
Skatter	8	5	+3	6	4	+2	1	9	-8	1	11	-10	1	15	-14	3	8	-5
Löntagarfonder	5	4	+1	3	5	-2	1	12	-11	1	15	-14	0	22	-22	2	10	-8
Kärnkraft	6	28	-22	4	13	-9	2	14	-12	5	7	-2	3	6	-3	3	12	-9
Förtroende	3	31	-28	2	8	-6	0	12	-12	1	15	-14	1	17	-16	1	13	-12
Vänster-högerposition	7	21	-14	4	5	-1	1	20	-19	3	26	-23	3	30	-27	3	15	-12
Andel väljare som svarar	70	86	-16	83	51	+32	36	78	-42	52	83	-31	38	91	-53	57	65	-8

Väljare bedömer c	om c		om c		om c		om c		om c		om c							
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff						
Miljö	16	3	+13	8	2	+6	18	1	+17	16	2	+14	13	2	+11	12	2	+10
Jordbruk	13	3	+10	6	4	+2	29	0	+29	11	3	+8	16	2	+14	13	3	+10
Kärnkraft	47	10	+37	20	19	+1	58	6	+52	30	28	+2	23	38	-15	29	20	+9
Personfaktorer	1	3	-2	1	4	-3	2	2	+0	1	5	-4	3	5	-2	2	4	-2
Partisamarbete	0	12	-12	0	4	-4	1	2	-1	1	3	-2	1	4	-3	1	4	-3
Förtroende	1	24	-23	1	15	-14	2	7	-5	2	12	-10	3	13	-10	2	13	-11
Andel väljare som svarar	69	67	+2	35	50	-15	85	23	+62	61	49	+12	54	59	-5	49	43	+6
vpk-väljare																		
om fp																		
s-väljare																		
om fp																		
c-väljare																		
om fp																		
fp-väljare																		
om fp																		
m-väljare																		
om fp																		
Samtliga																		
om fp																		
pos																		
neg																		
diff																		
Väljare bedömer fp	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
Jämställdhet	7	0	+7	3	0	+3	5	1	+4	13	0	+13	7	1	+6	5	1	+4
Socialpolitik	4	1	+3	3	1	+2	3	0	+3	7	0	+7	5	1	+4	4	1	+3
Familjepolitik	1	1	+0	3	1	+2	5	0	+5	5	1	+4	4	1	+3	3	1	+2
Personfaktorer	2	3	-1	2	2	+0	3	1	+2	5	1	+4	3	1	+2	3	1	+2
Vänster-högerposition	1	16	-15	1	3	-2	4	0	+4	13	0	+13	8	2	+6	4	3	+1
Skatter	1	2	-1	1	3	-2	2	0	+2	7	1	+6	3	1	+2	2	2	+0
Partisamarbete	2	7	-5	1	5	-4	2	3	-1	6	1	+5	2	7	-5	2	4	-2
Kärnkraft	0	11	-11	2	3	-1	0	10	-10	8	9	-1	3	4	-1	2	5	-3
Förtroende	2	17	-15	1	10	-9	1	7	-6	6	11	-5	2	16	-14	2	11	-9
Andel väljare som svarar	27	58	-31	19	36	-17	34	25	+9	72	30	+42	41	39	+2	30	32	-2
vpk-väljare																		
om m																		
s-väljare																		
om m																		
c-väljare																		
om m																		
fp-väljare																		
om m																		
m-väljare																		
om m																		
Samtliga																		
om m																		
pos																		
neg																		
diff																		
Väljare bedömer m	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
Utbildning	3	7	-4	6	1	+5	14	1	+13	15	3	+12	27	0	+27	12	2	+10
Skatter	0	22	-22	4	12	-8	15	5	+10	16	3	+13	36	1	+35	13	8	+5
Individualism/kollektivism	1	4	-3	1	1	+0	5	1	+4	5	1	+4	16	0	+16	5	1	+4
Förtroende	10	4	+6	3	5	-2	6	3	+3	9	3	+6	16	2	+14	7	4	+3
Personfaktorer	4	3	+1	3	4	-1	5	1	+4	7	1	+6	8	1	+7	5	2	+3
Lag o ordning	1	1	+0	2	0	+2	3	0	+3	3	1	+2	5	1	+4	3	1	+2
Vänster-högerposition	1	19	-18	1	5	-4	6	3	+3	6	8	-2	18	2	+16	6	5	+1
Ekonomi	0	7	-7	1	4	-3	4	2	+2	8	2	+6	12	0	+12	4	3	+1
Familjepolitik	0	4	-4	1	2	-1	2	0	+2	3	3	+0	7	1	+6	2	2	+0
Utrikes o försvar	0	9	-9	1	2	-1	1	3	-2	1	5	-4	5	4	+1	2	3	-1
Kärnkraft	1	12	-11	2	2	+0	1	15	-14	7	8	-1	9	9	+0	4	7	-3
Klasspolitik	0	21	-21	0	21	-21	1	13	-12	0	13	-13	2	3	-1	1	15	-14
Andel väljare som svarar	22	89	-67	20	65	-45	47	43	+4	64	54	+10	88	30	+58	40	50	-10

gav att något de gillade hos moderaterna var att det är ett parti som står för vad det säger. Men något fler socialdemokrater (fem procent) hade motsatt uppfattning. De anklagade moderaterna för att köra med valflask och för att inte vara konsekventa.

Väljare i samtliga partier är också mer kritiska än uppskattande mot socialdemokraterna och folkpartiet i kärnkraftsfrågan. Endast fyra procent av socialdemokraternas egna väljare uppgav tex spontant att de gillade partiets inställning till kärnkraften medan 13 procent var kritiska.

Mer överraskande är kanske att samtliga partiers väljare var mer negativa än positiva när det gällde socialdemokraternas ideologiska inriktning. Även socialdemokraternas egna väljare framförde mer kritik än beröm. De kritiska var emellertid inte skeptiska till samma saker. De borgerliga väljarna ogillade främst socialdemokraternas alltför dåliga stöd till näringslivet. Kommunisterna anklagade socialdemokraterna för att vara alltför lite socialistiskt medan de egna väljarna snarast tyckte partiet var för radikalt.

Moderaterna och socialdemokraterna hade båda en skarp profil när det gällde förhållandet till olika klasser i samhället. Fler väljare i alla partier uppskattade än ogillade det socialdemokratiska partiet för att det stöder arbetare och fattiga i samhället. Bilden av att vara ett arbetarparti gav socialdemokraterna opinionsmässiga vinster i alla läger. På ett motsvarande sätt kan man säga att moderaterna förlorade i alla läger på att förknippas med de rika och besuttna. Även bland moderaternas egna väljare återfinns mer kritiska röster (3 procent) än positiva (2 procent) till att partiet stödde företagarna, de förmögna och de som hade det bra i samhället.

Men det fanns naturligtvis frågor där väljarnas bedömningar var mer polariserade. Moderaternas skattepolitik är ett bra exempel. Borgerliga och socialistiska väljare hade helt olika uppfattningar om dess välsignelser. De allra flesta centerpartistiska, folkpartistiska och moderata väljare som berörde frågan var uppskattande. Och det var relativt många borgerliga väljare som uppmärksammade moderaternas skattepolitik i vår undersökning. Fyra av tio moderater uppgav att de gillade partiets skattepolitik. Nästan en femtedel av centerns och folkpartiets väljare sade också att de uppskattade moderaternas insatser i skattefrågorna. Vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraternas väljare var däremot övervägande kritiska till moderaternas skattepolitik. Tjugotvå procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare och 12 procent av socialdemokraternas uppgav att utformningen av skattepolitiken var en av de saker de ogillade hos moderaterna. Bland de socialdemokratiska väljarna återfanns en mindre grupp (fyra procent) som uppskattade moderaternas ståndpunkter i skattefrågorna.

Väljarnas bedömning av socialdemokraternas skattepolitik uppvisade ett motsatt mönster med socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare övervägande positiva och de borgerliga sympatisörerna övervägande skeptiska. Den positiva övervikten var emellertid knapp bland de

socialistiska väljarna. Sex procent av socialdemokraternas väljare uppgav att de gillade partiets skattepolitik medan fyra procent hävdade att den var felaktig. Bland kommunisterna var motsvarande siffror åtta respektive fem procent.

Moderaternas ekonomiska politik var en annan fråga där väljarnas värderingar gick isär. Borgerliga väljare tenderade att vara positiva medan socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare var kritiska.

Socialdemokraternas insatser när det gällde löntagarfrågan var också ett exempel på en fråga där väljarnas bedömningar var olika. Relativt många borgerliga väljare hade uppmärksammat socialdemokraternas förslag om att införa någon form av löntagarfonder och de flesta var avvisande. Få socialistiska väljare berörde problemet, men de flesta kommunister som gjorde det var positiva medan de socialdemokratiska väljare som tog upp frågan var delade i två ungefär lika stora läger. Löntagarfondsfrågan var en negativ profilfråga för socialdemokraterna endast bland borgerliga väljare.

De frågor som vi tidigare klassificerade som positiva och negativa profilfrågor för partierna visar sig alltså oftast vara frågor där partierna får positivt eller negativt gensvar i de flesta partigrupper. Socialdemokraterna fick tex mer sympati än kritik bland samtliga partiers väljare när det gällde sysselsättning, pensioner, jämlikhet, familjepolitik och stödet till samhällets svaga grupper. När det gällde partiets ideologiska inriktning, kärnkraftspolitiken eller förtroendefrågorna var bilden omvänd. Väljare ur alla läger hade mer kritiska synpunkter än uppskattning att komma med. Centerpartiets ståndpunkter i miljöfrågorna och i regionalpolitiken fick mer stöd än kritik bland väljare från alla partier. Men i förtroendefrågorna var läget detsamma som för socialdemokraterna. De negativa synpunkterna övervägde från alla håll, även från det egna partiets sympatisörer. Utbildningspolitiken var ett starkt kort för moderaterna i alla väljargrupper utom bland vänsterpartiet kommunisternas väljare. Moderaternas stöd till redan gynnade grupper i samhället gav partiet en negativ bild bland såväl socialistiska som borgerliga väljare. Förtroendefrågorna var en black om foten för vänsterpartiet kommunisterna och för folkpartiet i alla väljargrupper.

Det enda exemplet på en profilfråga som var klart negativ för ett parti i valmanskåren som helhet, men där partiets egna väljare uppskattade vad partiet stod för, var vänsterpartiet kommunisternas ideologiska inriktning. Många fler av partiets väljare var positiva än negativa till vänsterpartiet kommunisternas ideologiska vänster-högerposition. Bland socialdemokraternas och de borgerliga partiernas väljare rådde en helt motsatt uppfattning. De flesta som berörde frågan ansåg att vänsterpartiet kommunisterna var alltför socialistiskt och radikalt.

När det gällde de omtvistade profilfrågorna, var väljarna oftast splittrade i sina bedömningar även inom partierna. Bedömningen av socialdemokraternas socialpolitik, moderaternas ideologiska vänster-högerinriktning och i viss

mån också värderingen av centerpartiets energi- och kärnkraftspolitik var exempel på detta. Väljarnas bedömning av moderaternas skattepolitik uppvisade däremot ett något annorlunda mönster. Uppfattningarna var splittrade men skiljelinjerna gick inte i huvudsak inom partierna utan mellan socialistiska och borgerliga väljare. Skattefrågan var en positiv profilfråga för moderaterna bland borgerliga väljare men en negativ profilfråga bland socialdemokrater och kommunister.

Väljarnas partibild och partiernas profilfrågor

De svenska partierna – möjligen med ett visst frågetecken för folkpartiet – hade förhållandevis klara profiler bland väljarna. De allra flesta människor hade uppfattningar om goda eller dåliga sidor hos åtminstone två eller tre av partierna. Och när de bedömde partierna utgick de oftast från politikens innehåll – vad partierna stod för ideologiskt eller vilka ståndpunkter de intog i olika sakfrågor – och mera sällan från politikens personfrågor och partitaktiska problem.

Partierna hade olika profilfrågor i väljarnas ögon. Speciellt socialdemokraterna hade många olika positiva och negativa profilfrågor. Och flera av dem har varit opinionsmässiga tillgångar eller belastningar sedan länge. Det vet vi från tidigare undersökningar. Inte heller de borgerliga partiernas profilfrågor är några nyheter för just 1979 års val. De har också återfunnits tidigare bland väljarna.

Det är alltså inte så konstigt att svenska valrörelser inte bara utkämpas kring *hur* olika problem skall lösas utan minst lika mycket gäller *vilka* problem som skall lösas och vilka frågor som skall diskuteras. Alla partier har ett kortsiktigt intresse av att en valrörelse i första hand handlar om det egna partiets positiva profilfrågor och inte om partiets negativa frågor. Helst bör en valrörelse helt och hållet utkämpas kring motståndarnas negativa profilfrågor och det egna partiets positiva frågor. 1979 års valrörelse var inte en valrörelse som ensidigt gynnade eller missgynnade något parti. Kärnkraften, sysselsättningen och skatterna var de dominerande valfrågorna ur väljarnas synpunkt och det var inte helt bra eller helt dåligt för något av partierna.

Väljarnas kriterier när de bedömer partierna – en användbar utgångspunkt för studiet av väljarbeteende och partival?

Politiska partier kan bedömas på många olika sätt. Analysen i detta kapitel har visat att det går att klassificera de kriterier som väljarna använder i ett

begränsat antal kategorier. Indelningen är grov och inte alltid så nyanserad som man skulle vilja ha den. De intervjuuppgifter som klassificeringen bygger på tillåter inte alltid att man gör de distinktioner som man ibland skulle vilja göra utifrån teoretiska synpunkter. Intervjusvaren är tex sällan så utförliga att vi kan urskilja om väljarna i första hand tänker på ett partis tidigare insatser eller på dess nuvarande ställningstagande eller på löften inför framtiden, när de hänvisar till en sakfrågeståndpunkt som något bra eller dåligt hos ett parti. Det skulle varit fördelaktigt om en sådan distinktion kunnat upprätthållas. Huruvida väljare i första hand ser bakåt eller framåt när de värderar politiska partier, är en viktig och omdebatterad fråga i den litteratur som analyserar förutsättningarna för rationellt väljarbeteende. Men vårt material tillåter inte en dylik uppdelning. Vi måste nöja oss med en sammanhållen kategori för olika sakfrågebedömningar.

Fördelen med vår indelning i sju olika bedömningsfaktorer är att den är både överskådlig och teoretiskt relevant. Den omfattar ett fåtal kategorier, som vi vet är väsentliga vid en analys av väljarbeteende. Sakfrågor, ideologier, klasser, personfaktorer, förtroende för politiker, kompetens hos partier samt känslomässiga bindningar till partier är analysbegrepp som förekommer i väljarstudier över hela västvärlden.

Klassificeringen utgör en slags modell för vilka faktorer som bör tas med om man vill studera partival bland svenska väljare. Att den bygger på väljarnas subjektiva uppfattningar om partierna är en fördel i sammanhanget. Människornas bild av den politiska verkligheten och partierna är helt avgörande när valdagen närmar sig. Och det oavsett om människorna duprats av massmedia och smarta politiker och bibringats en falsk verklighetsbild eller om de ser den politiska världen som den "verkliga" är. Den subjektiva verklighetsuppfattningen, sann eller falsk, är en väsentlig faktor bakom partivalet.

Det är därför som det är så viktigt att närmare analysera de delar av den politiska verkligheten som väljarna själva hänvisar till när de bedömer partierna. En sådan analys måste för det första kartlägga mer i detalj hur väljarna värderar partierna när det gäller sakfrågor, ideologisk position, förhållande till olika klasser etc. Därefter bör man dels studera hur väljarna kommit fram till den politiska syn som de har, dels hur de olika komponenterna i väljarnas politiska verklighetsbild inverkar på deras valbeteende. Vilken roll spelar tex uppväxtförhållanden, grupp- eller klasstillhörighet och massmediakonsumtion för människors uppfattning om partierna? Betyder väljarnas ofta negativa förtroendebedömningar av partierna någonting för partivalet eller är de främst ett utslag av en ökad skepticism mot etablerade grupper över huvud taget?

I de följande kapitlen skall vi detaljgranska väljarnas partibild och utnyttja annat intervjumaterial än det som härrör från de öppna intervjufrågorna. Syftet med analyserna är besläktat med det vi haft i detta kapitel, men nu

kommer väljarnas syn på partierna att preciseras och göras mycket mer detaljrik.

Vi kommer först att studera hur väljarna värderade partiernas politik i åtta olika konkreta *sakfrågor*. Därefter analyseras hur intervjupersonerna uppfattade partiernas *klasspolitik*. Vilket eller vilka partier anser väljarna gynnar respektive missgynnar jordbrukare, småföretagare, arbetare m fl grupper i samhället? Väljarnas uppskattning av *partiledarna* kommer också att studeras i detta sammanhang. Vi har utnyttjat en frågeteknik som gör det möjligt att särskilja partiledarnas popularitet från sympatierna för partierna. *Förtroendefrågorna* kommer att analyseras med utgångspunkt från ett antal intervjufrågor av påståendetyp som funnits med i valundersökningarna alltsedan slutet av 1960-talet. Vi kan studera hur misstron mot partier och politiker förändrats under loppet av 1970-talet. Väljarnas uppfattning om *partisamarbete* och om hur *partierna skött sig som regerings- och oppositionspartier* kommer också att analyseras. Vi skall bl a undersöka vilket eller vilka partier som väljarna helst ville ha med i regeringen efter valet 1979. Frågan är hur djupt förankrad tvåblocksuppdelningen är när väljarna själva får önsketänka om en regering.

De två övriga faktorerna i modellen, väljarnas *känslomässiga bindningar till partierna* och deras uppfattning om partiernas *ideologiska positioner*, kommer också att studeras i var sitt kapitel.

Att hänvisa till sakfrågor, ideologier, partiledare eller klassmässiga förhållanden när man bedömer partiernas goda och dåliga sidor är en sak, att verkligen påverkas av samma faktorer när man gör sitt partival kan vara en annan. I de följande kapitlen kommer vi endast delvis att ta ställning till detta problem. Vi återkommer till det i det avslutande kapitlet i boken. Då kommer samma datamaterial som används här att utnyttjas på nytt, men i form av variabler på individnivå, för att testa olika modeller för väljarbeteende.

5 Väljarna bedömer partiernas politik i olika sakfrågor

När vi frågade intervjupersonerna om partiernas goda och dåliga sidor användes en öppen frågeteknik. Vi utnyttjade en liknande metod för att undersöka hur väljarna bedömde partiernas politik i olika sakfrågor. Åtta olika sakområden valdes ut och intervjupersonerna tillfrågades vilket eller vilka partier som hade en bra respektive en dålig politik i de olika frågorna. Intervjufrågan var formulerad på följande sätt: *"Jag skulle vilja ställa några frågor om vad Ni tycker om partiernas politik i olika sakfrågor. På det här kortet har vi ställt samman några frågeområden som varit aktuella i svensk politik under senare år."* Intervjuaren räckte över ett kort där de åtta sakfrågorna fanns upptagna och frågade för var och en av dem: *"Är det något eller några partier som enligt Er mening har en bra politik i (. . . sakfråga)?"* följt av *"Är det något eller några partier som enligt Er mening har en dålig politik i (. . . sakfråga)?"* Intervjuarna var instruerade att vid behov utnyttja uppföljningsfrågor för att försäkra sig om att intervjupersonerna uppgivit alla partier de ville nämna.

Fördelen med en öppen frågeteknik är i detta sammanhang tvåfaldig. Dels kan antalet intervjufrågor begränsas, dels får vi ett mått på i vilken utsträckning som olika partiers politik har uppmärksammats av väljarna. Den största nackdelen är att vi inte får någon säker information om hur alla intervjupersoner bedömer samtliga partiers insatser i de åtta sakfrågorna. För de väljare som anger att ett bestämt parti för en bra eller en dålig politik i någon fråga vet vi hur de värderar partiet, men för de väljare som varken anger att ett visst parti för en bra eller en dålig politik, kan vi inte dra några säkra slutsatser. Frånvaron av ett omdöme kan tolkas på flera olika sätt. Den kan ses som ett utslag av att intervjupersonerna är ambivalenta eller attitydmässig mittemellan när det gäller partiets politik i den aktuella sakfrågan. De nämner inte partiet, därför att de varken tycker att partiets politik är bra eller dålig. Men tystnaden behöver inte tolkas som att intervjupersonerna gör en neutral bedömning. Den kan bero på att intervjupersonerna glömt av partiet, kanske beroende på att det har en så låg profil i den aktuella frågan, eller att det är ett litet parti.

Den frågeteknik vi utnyttjade ledde till att sexton intervjufrågor ställdes: Två frågor för var och en av de åtta sakområdena – en fråga om vilka partier som för en bra politik och en fråga om vilka partier som för en dålig politik. Hade vi istället valt att använda en annan frågemetod och undersökt hur väljarna bedömde samtliga partiers insatser i alla de åtta sakfrågorna hade vi

tvingats ställa fyrtio olika intervjufrågor – en fråga per parti och sakområde. Och vi hade då dessutom förlorat möjligheten att mäta i vilken utsträckning som väljarna uppmärksammat och reagerat positivt eller negativt på partiernas ståndpunkter i olika frågor.

De sakfrågor som togs med i undersökningen är inte heller självklara. De är inte resultatet av något slumpmässigt urval. Tvärtom. De har valts ut medvetet för att representera sakområden med olika partipolitiska laddningar. Några av dem togs med för att vi bedömde att de skulle spela en roll i 1979 års valrörelse och att de därmed skulle kunna påverka väljarnas partival. *Sysselsättningen, skatterna och kärnkraften* är exempel på sådana starkt partipolitiserade frågor som togs med av denna anledning. Andra frågor, som t ex *barnomsorgen* och *jämställdheten mellan könen* inkluderades av delvis andra skäl. De representerar problem som inte var speciellt partipolitiserade 1979, men partierna har relativt olika profiler i frågorna och partimotsättningar kan uppstå och fördjupas under 1980-talet. *Löntagarfondsfrågan* och frågan om *statens inflytande över näringslivet* tog vi med dels för att de är mycket klart partipolitiserade utefter den traditionella vänster-högerskalan, dels därför att de kan bli centrala stridsfrågor redan vid valet 1982. *Skol- och utbildningsfrågor* inkluderades av delvis samma skäl. De kan bli väsentliga valfrågor under åttiotalet, även om de ännu inte partipolitiserats fullt ut. Utbildningsfrågan var dock redan 1979 en klar positiv profilfråga för moderata samlingspartiet.

De frågeställningar som skall analyseras här gäller väljarnas partibild och partiernas profiler och är relaterade till dem som studerades i kapitel 4 utifrån de öppna intervjufrågorna om goda och dåliga sidor hos partierna. Frågan är i vilka sakfrågor som partierna har en skarp profil som har uppmärksammat positivt eller negativt av väljarna. Och är profilfrågorna till fördel eller till nackdel för partierna? Överväger de positiva eller de negativa omdömena? En annan fråga är om väljare från skilda partier i huvudsak bedömer de olika partiernas politik på samma sätt eller om värderingarna går skarpt isär. Socialdemokratiska och moderata väljare är naturligtvis inte lika benägna att säga att moderata samlingspartiets politik i olika frågor är bra eller dålig. Moderata väljare tenderar att ha en positiv bedömning i de flesta fall medan socialdemokratiska väljare oftast är kritiska. Andelen positiva och negativa omdömen är alltså mycket olika men frågan är om resultaten för de båda väljargrupperna ger upphov till en likartad rangordning av moderaternas politik i de åtta sakfrågorna. Är moderata och socialdemokratiska väljare överens om i vilka frågor som de är relativt sett mest respektive minst nöjda med moderata samlingspartiets politik? Eller är det så att det som socialdemokratiska väljare tycker minst illa om hos moderaterna, det tycker moderata väljare relativt sett minst bra om? Höga negativa rangkorrelationer mellan bedömningarna tyder på mycket olika och polariserade värderingar av partiernas politik. Positiva korrelationer betyder inte att väljare från olika partier gör samma värderingar – andelen intervjupersoner som säger att ett

parti för en bra eller dålig politik kan vara mycket olika men de indikerar att väljare från olika läger åtminstone relativt sett är överens om vad som är partiernas starka och svaga frågor.

Resultaten i figur 5.1 och tabell 5.1 kan tjäna som underlag för en diskussion av dessa problemställningar. Stapeldiagrammen i figur 5.1 visar hur väljarna bedömde sitt eget partis politik i de åtta sakområdena. Frågorna har rangordnats med hjälp av ett balansmått som kan variera från +100 till -100. Det visar skillnaden mellan andelen intervjupersoner som uppger att ett partis politik är bra i en viss fråga minus andelen som uppger att den är dålig. Ju högre positivt värde, desto större övervikt för positiva omdömen. Resultaten i tabell 5.1 dokumenterar inte endast hur väljarna bedömde sina egna partiers politik utan också hur de värderade andra partiers politik.

En större andel av intervjupersonerna uttalar sig positivt eller negativt om partiernas politik i var och en av sakfrågorna här än vad som var fallet i kapitel 4. Det är ingenting underligt med det. De öppna intervjufrågor som användes för analysen i kapitel 4 innehöll i sina formuleringar inte några omnämmanden av specifika sakfrågor. Intervjupersonerna ombads inte att uttala sig om partiernas politik i olika frågor. I detta sammanhang arbetar vi emellertid med ett datamaterial där vi just bett intervjupersonerna bedöma partiernas insatser i olika sakfrågeområden. Och det har naturligtvis lett till att fler väljare värderat partiernas ståndpunkter. De allra flesta intervjupersoner, som redan vid de öppna partifrågorna kritiserade eller berömde ett partis politik i en viss fråga, gör sedan samma bedömning när de ombads att ange partier med bra eller dålig politik vid de specificerade utvärderingsfrågorna. Det existerar ett relativt starkt samband mellan svaren på utvärderingsfrågorna och de öppna partifrågorna. Sextioåtta procent av de väljare som tex på den öppna partifrågan uppgav att de ogillade centerpartiets kärnkraftspolitik upprepade sitt omdöme vid den preciserade utvärderingsfrågan. Motsvarande andel för de intervjupersoner som på den öppna partifrågan förklarade att de uppskattade centerns politik när det gäller energi och kärnkraft var 83 procent. Nyttillskottet av intervjupersoner som först vid utvärderingsfrågan om kärnkraften uttalade sig om centerns kärnkraftspolitik var inte stort (24 procent). De flesta väljare hade redan vid den öppna partifrågan givit sitt omdöme om centerns energipolitik. I de övriga sakfrågorna är tillskottet av väljare som bedömer partierna först vid de preciserade utvärderingsfrågorna större. Ett sätt att tolka att vissa intervjupersoner både vid de öppna partifrågorna och vid utvärderingsfrågorna avgav konsistent negativa eller positiva omdömen om vissa partiers politik, medan andra endast bedömde partiernas sakfrågepolitik vid utvärderingsfrågorna, är att se det som en avspiegling av olika grader av engagemang eller intensitet i gillandet respektive ogillandet.

Den klassificering av positiva och negativa frågor för partierna, som gjordes i kapitel 4, kan sägas vara grundad på hur de väljare som var mest

engagerade i olika frågor bedömde partierna. Den måste delvis modifieras när vi ser hur intervjupersonerna besvarade de preciserade utvärderingsfrågorna. Därigenom tar vi också hänsyn till hur partiernas sakfrågepolitik bedöms av väljare som inte lika starkt uppskattar eller ogillar vad partierna står för. Några drastiska modifieringar behöver emellertid inte göras. De frågor, som bedömdes övervägande positivt eller negativt för ett parti av intervjupersonerna vid de öppna partifrågorna värderades i allmänhet på samma sätt vid de preciserade utvärderingsfrågorna. Procentdifferenserna mellan andelen positiva och andelen negativa bedömningar kan naturligtvis skifta, men övervikten för uppskattande eller ogillande svar har oftast samma riktning. Rangordningen från positiva till negativa frågor är dessutom mycket likartad för samtliga partier. Rangkorrelationskoefficienterna överstiger +0.75 för socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna. De är något lägre för vänsterpartiet kommunisterna och centern, kring +0.40.

Det är framförallt en sakfråga där resultaten från utvärderingsfrågorna inte överensstämmer särskilt väl med dem som framkom vid de öppna partifrågorna. Det gäller skattepolitiken. Skatterna blev en positiv fråga för vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna, och en negativ för socialdemokraterna när vi klassificerade svaren på de öppna partifrågorna. Fler intervjupersoner uppgav spontant att de uppskattade än ogillade moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas politik i olika skattefrågor. För socialdemokraterna var svarsmönstret det omvända. Fler väljare angav att de ogillade än gillade partiets skattepolitik.

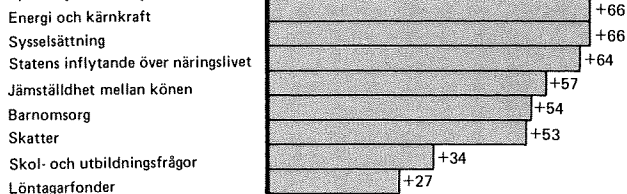
Resultaten från utvärderingsfrågorna kring skattepolitiken uppvisar emellertid motsatta förtecken för socialdemokraterna, moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna. Socialdemokraterna får nu mer beröm (26 procent) av väljarna än kritik (23 procent), medan vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna råkar ut för mer negativa än positiva omdömen. I vänsterpartiet kommunisternas fall gällde de uppskattande svaren på den öppna partifråga oftast kravet att momsens på maten skulle bort. Utvärderingsfrågan gällde skattepolitik i allmänhet och då fick vänsterpartiet kommunisterna ta emot mer kritik än beröm från framförallt borgerliga väljare.

Resultatsskillnaderna i skattefrågan skall emellertid inte överdrivas. Skatterna är en sakfråga, där väljarnas bedömningar av partierna är mycket polariserade. Tretton procent av intervjupersonerna uppgav t ex på de öppna partifrågorna att de uppskattade moderaternas skatteinsatser medan åtta procent var av motsatt åsikt. Utvärderingsfrågorna fick fler väljare att ta ställning till moderaternas skattepolitik. Tjugosex procent av väljarkåren uppgav nu att moderaternas politik i skattefrågor var bra medan en något högre andel, tjugosju procent, ansåg att den var dålig. I båda mätningarna är det framförallt socialistiska väljare som är kritiska och borgerliga väljare som är positiva. Den riktiga slutsatsen angående skatterna är naturligtvis att de är omtvistade profilfrågor för både socialdemokraterna och moderaterna.

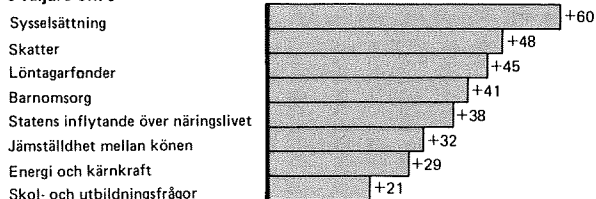
Figur 5.1. Väljarna bedömer sina egna partiers politik i åtta olika sakfrågor (procent)

Balansmått – andel intervjupersoner som anger att ett partis politik är bra i en viss sakfråga minus andelen som anger att politiken är dålig.

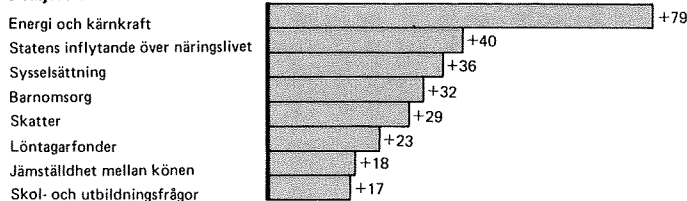
vpk-väljare om vpk

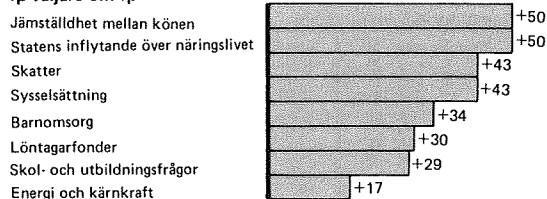
s-väljare om s

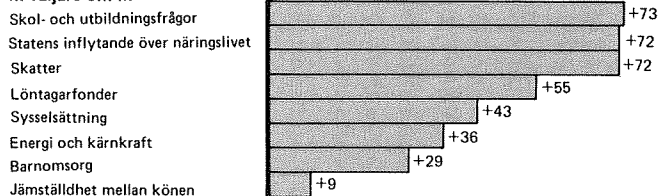
c-väljare om c

fp-väljare om fp

m-väljare om m

Kommentar: Underlaget för stapeldiagrammen redovisas i tabell 5.1. Ju högre positivt värde för balansmättet desto större övervikt för positiva utvärderingsvar. Balansmättet kan variera mellan +100 till -100.

Tabell 5.1. Véljarna bedömer vilka partier som har en bra respektive dålig politik i åtta olika sakfrågor (procent)

Andel intervjupersoner som angav att ett parti har en bra (pos) eller en (neg) politik i respektive fråga																		
Bedömning av vpk när det gäller:	vpk-väljare om vpk			s-väljare om vpk			c-väljare om vpk			fp-väljare om vpk			m-väljare om vpk			Samtliga om vpk		
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
	Jämställdhet mellan könen	57	0	+57	9	2	+7	4	4	±0	5	3	+2	4	4	±0	9	3
Barnomsorg	54	2	+52	11	2	+9	2	9	-7	3	7	-4	1	15	-14	9	6	+3
Sysselsättning	66	0	+66	10	2	+8	2	7	-5	2	11	-9	0	14	-14	8	6	+2
Energi och kärnkraft	69	3	+66	9	13	-4	24	4	+20	11	19	-8	4	20	-16	14	13	+1
Skol- och utbildningsfrågor	34	0	+34	4	2	+2	1	6	-5	0	10	-10	0	16	-16	4	6	-2
Skatter	51	1	+53	8	2	+6	0	15	-5	1	23	-22	0	33	-33	7	13	-6
Löntagarfonder	28	1	+27	6	4	+2	1	17	-16	2	22	-20	0	35	-35	4	14	-10
Statens inflyt. över näringslivet	66	2	+64	11	8	+3	1	37	-36	1	33	-32	1	60	-59	9	27	-18
Genomsnitt åtta sakfrågor	54	1	+53	13	9	+5	4	13	-9	3	16	-13	1	24	-23	8	11	-3
Bedömning av s när det gäller:	vpk-väljare om s			s-väljare om s			c-väljare om s			fp-väljare om s			m-väljare om s			Samtliga om s		
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
	Sysselsättning	43	4	+39	60	0	+60	12	14	-2	18	18	±0	8	24	-16	34	9
Barnomsorg	41	4	+37	43	2	+41	11	15	-4	22	13	+9	11	23	-12	27	10	+17
Jämställdhet mellan könen	26	7	+19	34	2	+32	11	6	+5	18	6	+12	7	8	-1	21	5	+16
Skatter	37	8	+29	51	3	+48	5	29	-24	7	43	-36	2	59	-57	26	23	+3
Energi och kärnkraft	16	39	-23	39	10	+29	2	49	-47	15	29	-14	15	23	-8	22	23	-1
Löntagarfonder	43	8	+35	51	6	+45	5	46	-41	8	53	-45	3	73	-70	27	31	-4
Statens inflyt. över näringslivet	35	16	+19	42	4	+38	3	40	-37	5	51	-46	1	65	-64	21	28	-7
Skol- och utbildningsfrågor	22	10	+12	29	8	+21	4	32	-28	5	36	-31	2	57	-55	15	24	-9
Genomsnitt åtta sakfrågor	33	12	+21	44	4	+40	7	29	-22	12	31	-19	6	42	-36	24	19	+5
Bedömning av c när det gäller:	vpk-väljare om c			s-väljare om c			c-väljare om c			fp-väljare om c			m-väljare om c			Samtliga om c		
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
	Energi och kärnkraft	47	20	+27	26	33	-7	82	3	+79	40	28	+12	30	41	-11	40	27
Statens inflyt. över näringslivet	3	37	-34	3	13	-10	40	0	+40	34	1	+33	24	2	+22	17	8	+9
Barnomsorg	2	28	-26	8	8	±0	32	0	+32	15	3	+12	16	3	+13	14	6	+8
Sysselsättning	6	28	-22	4	20	-16	37	1	+36	19	3	+16	23	3	+20	15	11	+4
Jämställdhet mellan könen	3	18	-15	6	6	±0	19	1	+18	9	2	+7	8	1	+7	8	4	+4
Skol- och utbildningsfrågor	1	14	-13	4	3	+1	18	1	+17	5	3	+2	6	4	+2	7	3	+4
Skatter	1	28	-27	2	12	-10	30	1	+29	2ä	3	+17	12	6	+6	11	8	+3
Löntagarfonder	0	29	-29	1	18	-17	24	1	+23	16	2	+14	17	4	+13	9	10	-1
Genomsnitt åtta sakfrågor	8	25	-17	7	14	-7	35	1	+34	21	4	+17	19	11	+8	15	10	+5
Bedömning av fp när det gäller:	vpk-väljare om fp			s-väljare om fp			c-väljare om fp			fp-väljare om fp			m-väljare om fp			Samtliga om fp		
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
	Jämställdhet mellan könen	28	10	+18	27	3	+24	36	1	+35	51	1	+50	34	3	+31	32	3
Barnomsorg	7	20	-13	14	6	+8	20	2	+18	35	1	+34	21	3	+18	18	5	+13
Skol- och utbildningsfrågor	1	13	-12	9	3	+6	18	2	+16	30	1	+29	14	3	+11	13	3	+10
Statens inflyt. över näringslivet	1	39	-38	6	12	-6	22	0	+22	50	0	+50	29	3	+26	17	8	+9
Sysselsättning	3	26	-23	6	12	-6	24	1	+23	43	0	+43	25	0	+25	16	7	+9
Skatter	2	29	-27	5	12	-7	21	3	+18	44	1	+43	18	6	+12	14	9	+5
Energi och kärnkraft	1	38	-37	11	11	±0	7	23	-16	24	7	+17	19	6	+13	14	13	+1
Löntagarfonder	1	31	-30	3	18	-15	14	2	+12	31	1	+30	18	6	+12	10	11	-1
Genomsnitt åtta sakfrågor	5	26	-21	10	10	±0	21	4	+17	39	2	+37	22	4	+18	17	7	+10
Bedömning av m när det gäller:	vpk-väljare om m			s-väljare om m			c-väljare om m			fp-väljare om m			m-väljare om m			Samtliga om m		
	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff	pos	neg	diff
	Skol- och utbildningsfrågor	10	37	-27	13	18	-5	37	3	+34	45	4	+41	73	0	+73	32	11
Statens inflyt. över näringslivet	3	91	-88	4	33	-29	31	3	+28	42	5	+37	73	1	+72	26	19	+7
Skatter	2	66	-64	6	45	-39	28	12	+16	33	12	+21	73	1	+72	26	27	-1
Löntagarfonder	1	51	-50	2	42	-40	19	3	+16	26	9	+17	57	2	+55	18	22	-4
Barnomsorg	0	47	-47	4	23	-19	9	6	+3	13	11	+2	32	3	+29	11	15	-4
Energi och kärnkraft	4	60	-56	15	21	-6	4	43	-39	24	19	+5	45	9	+36	19	24	-5
Sysselsättning	1	52	-51	1	31	-30	19	6	+13	16	5	+11	44	1	+43	14	19	-5
Jämställdhet mellan könen	1	40	-39	2	21	-19	7	9	-2	5	14	-9	14	5	+9	6	16	-10
Genomsnitt åtta sakfrågor	3	55	-52	6	29	-23	19	11	+8	25	10	+15	51	3	+48	19	19	±0

I övrigt överensstämmer resultaten från de båda mätningarna någorlunda väl. Vänsterpartiet kommunisternas politik uppmärksammas sällan varken positivt eller negativt. I genomsnitt utpekade färre än tjugo procent av intervjupersonerna partiets politik som bra eller dålig på de åtta utvärderingsfrågorna. De sakområden som uppmärksammades mest när det gällde vänsterpartiet kommunisternas politik var kärnkraftsfrågan och de ideologiska frågorna om statens inflytande över det privata näringslivet. I kärnkraftsfrågan var fler väljare (14 procent) positiva än negativa (13 procent). I frågan om statens inflytande över näringslivet var läget omvänt. Nio procent av intervjupersonerna uppgav att vänsterpartiet kommunisternas politik var bra medan 27 procent utpekade den som dålig. Det var framförallt borgerliga väljare som var negativa.

Löntagarfonder, skatter, frågan om statens inflytande över näringslivet, kärnkraften och sysselsättningen var de sakfrågor som väljarna uppmärksammade mest hos socialdemokraterna. Löntagarfonderna var den fråga som uppmärksammades allra mest. Femtioåtta procent av intervjupersonerna utpekade socialdemokraternas politik som antingen bra (27 procent) eller dålig (31 procent). Bedömningen var mycket nära förknippad med partisympati. Borgerliga väljare var mycket kritiska. Sjuttiofyra procent av moderaterna ansåg t ex att socialdemokraternas löntagarfondspolitik är dålig medan socialistiska väljare tenderade att vara uppskattande. Nästan hälften (43 procent) av vänsterpartiet kommunisternas väljare uppgav t ex att de tyckte socialdemokraternas politik var bra när det gällde löntagarfonder. Sysselsättningen var socialdemokraternas stora positiva profilfråga. Trettiofyra procent av intervjupersonerna angav att de uppskattade partiets sysselsättningspolitik medan endast nio procent var kritiska. Det var endast moderata väljare som var markant mer negativa (24 procent) än positiva (8 procent) till socialdemokraternas politik i sysselsättningsfrågor. Bland socialdemokraternas egna väljare var sysselsättningen den klart mest populära frågan med hela sextio procent av väljarna positiva och färre än en procent negativa.

Utbildningspolitiken och frågan om statens inflytande över näringslivet var de sakfrågor där socialdemokraternas politik fick minst stöd och mest kritik. De var negativa frågor för partiet i högre grad än kärnkraften och löntagarfonderna. Utbildningspolitiken var det område där socialdemokraterna fick minst positiva omnämningen av de egna väljarna. Endast 29 procent uppgav att partiets politik var bra medan åtta procent utpekade den som dålig.

Centern hade kärnkraften som en mycket markerad profilfråga bland de åtta som vi undersökte. Hela 67 procent av intervjupersonerna hade uppmärksammat partiets energipolitik positivt eller negativt. Det var fler intervjupersoner (40 procent) som uppskattade centerpartiets kärnkraftspolitik än som ogillade den (27 procent). Bedömningen var till en del betingad av partipolitiska sympatier. Vänsterpartiet kommunisternas, folkpartiets och centerns egna väljare var övervägande positiva medan socialdemokraternas

och moderaternas väljare tenderade att vara mer kritiska. Men uppskattande och kritiska röster återfanns i alla läger. Tjugosex procent av socialdemokraternas väljare uppgav t ex att de ansåg att centerns kärnkraftspolitik var bra. Andelen negativa socialdemokrater var något högre, 33 procent.

I de övriga sakfrågorna hade centern en låg profil. Endast 20 till 25 procent av väljarna utpekade partiets politik som bra eller dålig när det gällde t ex barnomsorg, sysselsättning eller skatter. Bland de egna väljarna fick centern minst stöd i jämställdhets- och utbildningsfrågorna. Färre än tjugo procent av centerpartisterna uppgav att partiet förde en bra politik i dessa frågor.

Även folkpartiet hade en låg profil. Partiet hade dock en klart positiv profilfråga, jämställdheten. I övrigt var det få väljare som uppmärksammade partiets ståndpunkter positivt eller negativt. När det gällde jämställdhetsfrågan var emellertid väljare ur alla läger övervägande positiva till folkpartiets insatser och något över fyrtio procent av intervjupersonerna uttalade sig om partiets politik – 32 procent uppskattande och nio procent kritiskt.

Moderaternas stora positiva profilfråga var utbildningen. Trettiofem procent av intervjupersonerna uppgav att de ansåg att partiets politik var bra när det gällde skol- och utbildningsfrågor medan endast 11 procent framförde kritiska synpunkter. Borgerliga väljare var mest positiva. Bland vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare övervägde de kritiska rösterna, men utbildningspolitiken var, relativt sett, den fråga i moderaternas politik som möttes med minst onåd bland kommunister och socialdemokrater. Jämställdheten mellan män och kvinnor var moderaternas svagaste fråga. Få väljare hade uppmärksammat partiets insatser och de flesta som gjort det var negativa. Jämställdhetspolitiken var också helt klart det område där moderata samlingspartiet fick minst stöd från de egna väljarna. Endast 14 procent av de moderata väljarna tyckte att partiets politik var bra. I de flesta andra frågor var annars moderaternas väljare entusiastiska över partiets politik. Över sjuttio procent av dem uppgav t ex att moderaternas politik var bra, när det gällde utbildning, skatter och frågor som rörde statens inflytande över näringslivet. Det var endast centerpartiets väljare som i kärnkraftsfrågan var lika eniga i sitt beröm av det egna partiets politik. Åttiofem procent av centerpartisterna ansåg att centerns kärnkraftspolitik var bra.

Partisystemets flygelpartier var de som i genomsnitt fick mest stöd av de egna väljarna när det gällde sakfrågepolitiken. I genomsnitt något över hälften av vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas väljare uppgav på de åtta utvärderingsfrågorna att det egna partiets politik var bra. Motsvarande procentandel för socialdemokraterna var något lägre, 44 procent, och än lägre för folkpartiet (39 procent) och centern (35 procent). Centerpartiet var alltså det parti som erhöll minst positivt stöd bland de egna väljarna i de åtta sakfrågor vi undersökte. Och bortser man från kärnkraften, som var en mycket positiv fråga för centern bland de egna, markerar partiets svaga

sakfrågeprofil än mer. I genomsnitt utpekade endast 28 procent av centerpartiets egna väljare partiets politik som bra i de övriga sju sakfrågorna.

Väljarnas bedömning av partiernas starka och svaga sidor var förhållandevis likartad oavsett vilka partisympatier de hade. Det framgick av analysen av svaren på de öppna partifrågorna i kapitel 4. Överensstämmelsen var störst beträffande sådana saker som partiernas förhållande till olika klasser och grupper, partiledarnas insatser och förtroendefrågorna. När det gällde partiernas sakfrågepolitik var samstämmigheten mindre. Några partiers ståndpunkter i vissa frågor tenderade att få övervägande positiva omdömen från alla håll. Bra exempel är folkpartiet och jämställdheten, socialdemokraterna och pensionerna och centern och miljöpolitiken. Andra ståndpunkter tenderade att polarisera bedömningarna och fick väljare från olika läger att göra olika värderingar. Exempel på sådana mer partipolitiserade ställningstaganden är väljarnas bedömningar av moderaternas skattepolitik, av socialdemokraternas politik i löntagarfondsfrågan och i viss mån också av centerns kärnkraftspolitik.

Det fanns exempel på partiståndpunkter som fick övervägande positiv kritik av väljare från alla partier även vid de preciserade utvärderingsfrågorna – folkpartiet och jämställdheten är ett exempel – men i huvudsak gav utvärderingsfrågorna upphov till mer polariserade och mer partipolitiskt färgade bedömningar än de öppna partifrågorna. Det förekom sällan att en väljare uppgav att det egna partiets politik var dålig när han eller hon tillfrågades om vilket eller vilka partier som förde en dålig politik i en viss sakfråga. Socialdemokraterna var det parti som hade flest sympatisörer som öppet var kritiska mot det egna partiet. I genomsnitt fyra procent av socialdemokraternas väljare uppgav att partiets politik var dålig i de åtta undersökta sakfrågorna. Övriga partier hade ännu färre kritiska väljare. Utvärderingsfrågorna stimulerade intervjupersonerna att jämföra partiernas insatser och att ange ett eller flera partier med bra respektive dålig politik. Det är inte underligt, alldeles oavsett hur den politiska verkligheten ser ut, att intervjupersonerna i en sådan situation i första hand utpekar andra partiers politik som dålig och undviker att ställa det egna partiet i skamvrån. De öppna partifrågorna tvingar inte intervjupersonerna att jämföra partierna på samma sätt. De är utformade så att det skall vara lättare att komma med kritiska synpunkter. Analysen i kapitel 4 visade också att cirka 20–30 procent av intervjupersonerna pekade på något negativt hos det egna partiet.

Utvärderingsfrågorna väcker till liv intervjupersonernas lojalitet mot det egna partiet och antipatier mot andra partier. De utgör därför ett bra redskap om man vill studera konfliktstruktur och polarisering i det svenska partisystemet. Resultaten i tabell 5.1 visar t ex att väljarnas bedömningar i de flesta sakfrågor (alla utom kärnkraften) följer ett tydligt vänster-högermonster. Den politik som grannpartier på vänsterhögerskalan för bedöms oftast mer välvilligt än mer avlägsna partiers politik.

Det är därför inte förvånande att det var den ideologiskt färgade frågan om statens inflytande över det privata näringslivet som gav upphov till de mest polariserade utvärderingarna i vårt material. Intervjupersoner från olika partier hade mycket skilda uppfattningar om vilka partier som har en bra eller dålig politik i detta sakområde. Svarmönstren tyder på en stark partipolitisering, där socialistiska väljare ogillade de borgerliga partiernas politik och borgerliga väljare var kritiska mot vad vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna stod för. Men det är inte enbart frågan om ett avståndstagande över blockgränsen mellan socialister och borgerliga sympatisörer. Någon större uppskattning av varandras politik rådde inte heller inom blocken, speciellt inte mellan socialdemokrater och kommunister. Löntagarfondsfrågan var partipolitiserad enligt samma mönster och polariseringen var nästan lika stark. Det var den fråga där socialdemokratiska och borgerliga väljare skilde sig mest åt när det gällde att värdera socialdemokraternas politik. Cirka 50 procent av folkpartiets och centerns väljare och hela 73 procent av moderaternas var kritiska till socialdemokraternas politik i löntagarfondsfrågan medan något över femtio procent av socialdemokraternas egna väljare var positiva.

Väljarnas bedömning av partiernas jämställdhetspolitik följer också ett vänster-höger mönster men partipolitisereringen är mycket mindre. Intervjupersoner med olika partisympatier skilde sig inte så drastiskt åt i sina värderingar av t ex socialdemokraternas eller centerpartiets politik i jämställdhetsfrågor. Trettiofyra procent av socialdemokraternas väljare uppgav att de tyckte att det egna partiets politik var bra. Två procent tyckte att den var dålig. De moderata väljarna var den väljargrupp som var minst positiv till socialdemokraternas jämställdhetspolitik. Sju procent av moderaterna tyckte socialdemokraterna förde en bra politik medan åtta procent var negativa. De socialdemokratiska väljarnas övervägande positiva bedömning ger ett balansmått på +32, som skall jämföras med de moderata väljarnas balansmått på -1. Skillnaden mellan dessa båda balansmått ger en uppfattning om hur mycket socialdemokraternas och moderaternas väljare skilde sig åt i sina bedömningar av socialdemokraternas jämställdhetspolitik. Och den differensen (33) är relativt liten. Den kan t ex jämföras med motsvarande skillnad för de socialdemokratiska och moderata väljarnas värdering av socialdemokraternas politik i löntagarfondsfrågan. Den var 115. Bedömningen i löntagarfondsfrågan är klart mer partipolitiserad.

Den största bedömningsskillnad, som återfinns i vårt material, gällde hur moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare värderade moderata samlingspartiets politik i frågan om statens inflytande över det privata näringslivet. Nästan alla kommunister (över 90 procent) var kritiska till moderaternas politik medan en mycket hög andel av moderaterna (73 procent) var positiva. Differensen mellan balansmåttan blev hela 160.

Resultaten i figur 5.2 visar hur väljare från olika partier skilde sig åt när de värderade partiernas ståndpunkter i olika sakfrågor. Jämförelsen omfattar fem par av väljargrupper, som parvis bedömer samma partis politik. Teoretiskt kan femtio olika sådana jämförelser göras. Fyra av de fem, som vi valt ut att ta med i figuren illustrerar hur väljare, som är grannar på vänsterhögerskalan, bedömde sitt eget och grannpartiets politik. Den femte jämförelsen gäller hur socialdemokratiska och moderata väljare utvärderade moderata samlingspartiets politik, och demonstrerar hur polariserade bedömningarna kunde vara. Det mått som utnyttjas är differensen mellan de olika väljargruppernas balansmått i de åtta sakfrågorna. Jämförelsen visar i vilka frågor väljargruppernas bedömningar skilde sig mest respektive minst åt, och hur stora bedömningsskillnaderna var i olika frågor. Det bör observeras att det är balansmåten och inte andelen positiva eller negativa svar som används för beräkningen av skillnaderna mellan olika bedömningar. Det är alltså övervikten för positiva eller negativa omdömen hos olika väljargrupper som jämförs och inte enbart andelen positiva svar till exempel.

Vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare skilde sig förhållandevis mycket åt vid bedömningen av vänsterpartiet kommunisternas politik i olika sakfrågor. Den genomsnittliga differensen mellan balansmåten är 49. Det var kärnkraftsfrågan som gav upphov till den största skillnaden (70). Vänsterpartiet kommunisternas egna väljare var övervägande positiva till partiets energipolitik, medan de flesta socialdemokrater som uttalade sig var negativa. Även när det gäller de ideologiska frågorna om statens inflytande över näringslivet skilde sig partiernas väljare relativt mycket åt vid värdering av vänsterpartiet kommunisternas insatser (61). Utbildningsfrågorna och löntagarfonderna var de områden där socialdemokraternas och kommunisternas väljare var minst oeniga vid bedömningen av vänsterpartiet kommunisternas politik. Och det beror främst på att de kommunistiska väljarna i dessa frågor var föga entusiastiska över sitt eget partis politik. Få ansåg att den var bra. Endast 28 procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare uppgav tex att partiet förde en bra politik när det gällde löntagarfonder. Socialdemokratiska väljare uppskattade relativt sett inte samma frågor hos vänsterpartiet kommunisterna som vänsterpartiet kommunisternas egna väljare gjorde. Rangordningarna av vilka frågor som uppskattades mest respektive minst var förhållandevis olika. Korrelationskoefficienten var endast 0.07.

Socialdemokratiska och centerpartistiska väljare var också relativt oeniga, när det gällde att värdera socialdemokratiska partiets politik i olika frågor. Skillnaden mellan balansmåten var i medeltal 61. Allra störst var differensen i löntagarfondsfrågan (86). Den var starkt partipolitiserad. De socialdemokratiska väljarna var övervägande positiva till sitt partis politik. Deras balansmått var +45. Centerpartisterna var negativa med ett balansmått på -41. Kärnkraft, skatter och frågor som rör statens förhållande till näringslivet var

ytterligare tre sakområden, där socialdemokraternas och centerns väljare var förhållandevis oeniga i sina bedömningar av socialdemokratiska partiets insatser. Differenserna mellan balansmåten var något över 70 för dessa tre sakområden. Jämställdheten mellan män och kvinnor var den fråga som gav upphov till minst bedömningsskillnader. Både socialdemokraternas och centerns väljare var övervägande positiva till socialdemokraternas insatser. Skillnaden mellan balansmåten blev endast 27.

Centerns och folkpartiets väljare skilde sig föga åt vid bedömningen av centerpartiets politik. Den genomsnittliga differensen mellan balansmåten var endast 20. Resultatet blev detsamma när folkpartiets och centerns väljare värderade folkpartiets insatser. Bedömningsskillnaderna var små med en differens mellan balansmåten på i medeltal 21 enheter. Och bortser man från kärnkraften, som var den sakfråga som förorsakade de största skillnaderna, blir likheten mellan centerns och folkpartiets väljare i bedömningen av de båda mittenpartierna än större. Centerpartister och folkpartister tyckte dessutom i stor utsträckning bra och mindre bra om samma saker i respektive partiets politik. Rangordningarna från mest till minst positiva frågor blev mycket lika när centerns och folkpartiets väljare bedömde partiernas insatser. Rangkorrelationskoefficienterna översteg 0.60 trots att kärnkraften fanns med och skapade oenighet och därmed sänkta korrelationer.

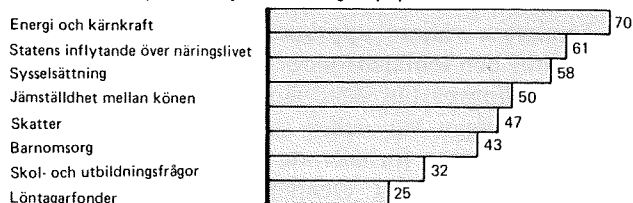
Den genomsnittliga differensen mellan balansmåten för folkpartiets och moderaternas väljare vid bedömningen av folkpartiets politik var också den relativt liten. Den var endast 19. Folkpartister och moderater var något mer oeniga vid värderingen av moderata samlingspartiets insatser. Det genomsnittliga differensmättet blev då 32. Det var skattepolitiken som gav upphov till mest skiljaktiga bedömningar. Få moderater var förtjusta i folkpartiets skattepolitik (endast 18 procent). Kärnkraften var den fråga som framkallade minst bedömningsskillnader. Men det berodde inte på att folkpartister och moderater i stora skaror uttalade sin uppskattning av folkpartiets politik. Det berodde tvärtom på att relativt få av dem var positiva till folkpartiets energipolitik. Folkpartister och moderater bedömde sina partiets starka och svaga frågor på samma sätt. De tyckte mer eller mindre bra om samma frågor. Korrelationskoefficienterna för de rangordnade frågorna översteg 0.70.

Folkpartister och moderater var således förhållandevis positivt inställda till varandras politik. I genomsnitt 22 procent av de moderata väljarna uppgav att folkpartiets politik var bra i de åtta sakfrågorna. Endast fyra procent i genomsnitt kom med kritik. Folkpartisterna var lika vänliga när de bedömde moderaternas politik. I medeltal 25 procent av dem utpekade moderaternas politik som bra i de studerade frågorna medan i genomsnitt tio procent var kritiska.

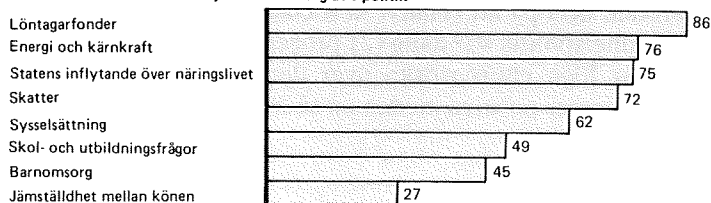
Moderata och socialdemokratiska väljare skilde sig däremot drastiskt åt i sin bedömning av moderata samlingspartiets respektive socialdemokratiska partiets politik. Skillnaden mellan balansmåten vid utvärderingen av mode-

Figur 5.2 Väljare från olika partier bedömer det egna och andra partiers politik i åtta sakfrågor. En rangordning av sakfrågorna med avseende på i vilken utsträckning partigrupperna har olika uppfattningar om vad som är bra och dåligt i ett partis politik.

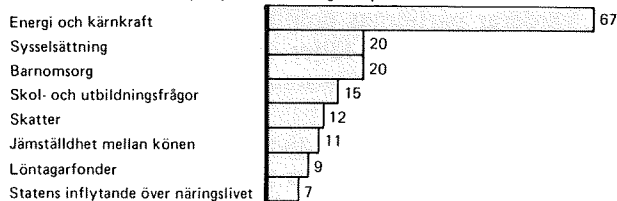
Skillnaden mellan vpk- och s-väljares bedömning av vpk-politik

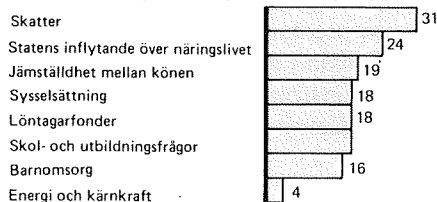
Skillnaden mellan s- och c-väljares bedömning av s-politik

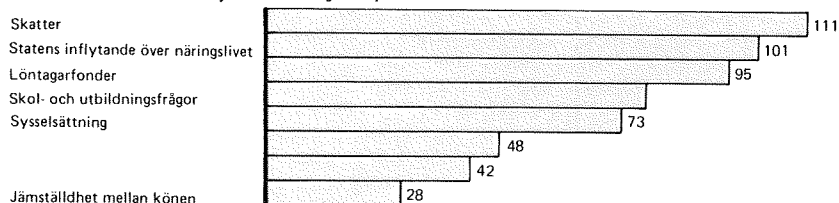
Skillnaden mellan c- och fp-väljares bedömning av c-politik

Skillnaden mellan fp- och m-väljares bedömning av fp-politik

Skillnaden mellan m- och s-väljares bedömning av m-politik

Differens mellan balansomått – ju högre värde desto större skillnad i bedömningen av ett partis politik i en sakfråga. Det maximala värdet är 200, det minimala 0.

Kommentar: Underlaget för beräkningen av differensen mellan balansomåtten återfinns i tabell 5.1.

rata samlingspartiets politik var i genomsnitt 72 och något högre, 75, vid bedömningen av socialdemokratiska partiets sakfrågepolitik. Socialdemokrater och moderater tyckte heller inte, relativt sett, om samma saker hos moderata samlingspartiet. Korrelationen mellan de rangordnade balansmåtteten var negativ, -0.10 . Moderata väljare uppskattade mycket sitt partis politik när det gällde tex skatter och löntagarfonder medan socialdemokratiska väljare gav moderata samlingspartiet dess sämsta betyg i just dessa frågor. Polariseringen i bedömningen var också stark när det gällde de ideologiskt färgade frågorna om statens förhållande till näringslivet. Differensen mellan balansmåtteten var här hela 101. Oenigheten i bedömningen av moderaternas politik var minst i de föga uppmärksammade jämställdhetsfrågorna (28). Det berodde dels på att relativt få socialdemokrater uppgav att moderaternas jämställdhetspolitik var dålig (21 procent), dels på att moderaternas egna väljare var föga entusiastiska över det egna partiets politik. Endast 14 procent av dem var positiva medan en så förhållandevis hög andel som fem procent var kritiska.

Väljare från olika partier värderar partiernas politik i skilda sakfrågor på förhållandevis olika sätt och bedömningarna följer oftast ett klart vänster-högermonster. Det var endast i kärnkraftsfrågan som väljarnas partibedömningar inte följde ett vänster-högermonster.

Socialdemokraterna och moderaterna hade relativt klara profiler i många frågor och bedömningarna av deras politik var ofta mycket polariserad och färgad av partipolitiska sympatier. Övriga partiers politik uppmärksammades mer sällan av väljarna. De var mer anonyma. Men helt profillösa var de dock inte. Vänsterpartiet kommunisterna hade sin ideologiska inställning till det privata näringslivet som en negativ profilfråga bland borgerliga väljare. Folkpartiet uppmärksammades positivt i jämställdhetsfrågorna och centern hade sin kärnkraftspolitik som en mycket starkt profilerad fråga.

6 Sambandet mellan klass och parti som väljarna ser det

De svenska partierna har sina historiska rötter i olika klasser i samhället. Moderata samlingspartiets föregångare, det gamla högerpartiet, var ursprungligen ett parti som hade sitt starkaste fäste bland större företagare, ämbetsmän och högre tjänstemän. Det var den gamla överklassens parti. Folkpartiet stöddes delvis av samma grupper men hade sitt främsta stöd bland småföretagare och lägre tjänstemän. I jämförelse med övriga partier var folkpartiet mindre klassmässigt homogent. Partiet hade ett inte obetydligt väljarstöd i alla samhällsklasser, även bland arbetare och bönder. Centerpartiets föregångare bondeförbundet var däremot ett parti med en mycket homogen klassbas. Det var ett rent jordbrukarparti som under 1930- och 40-talen långsamt expanderade till att bli ett landsbygdsparti som inte enbart stöddes av bönder utan också av andra väljargrupper utanför städerna. Socialdemokratiska partiet och vänsterpartiet kommunisterna har båda sin förankring i arbetarklassen. Socialdemokraterna har också alltid haft ett visst stöd bland egendomslösa på landsbygden och bland lägre tjänstemän. Det gamla kommunistpartiets väljarstöd bestod däremot nästan enbart av arbetare.

Partierna har fortfarande kontakt med sina rötter. Moderaterna stöds idag, mer än något annat parti, av de besuttna i samhället. En klar majoritet av jordbrukarna röstar fortfarande på centerpartiet. En stor del av socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare utgörs även under 1970-talet av arbetare. Men stora förändringar har också inträffat. Samtliga partier har vidgat sitt väljarstöd till nya grupper. Partierna har blivit mindre klassmässigt homogena. Under 1960- och 1970-talen har alltfler arbetare börjat rösta med något borgerligt parti och alltfler tjänstemän börjat stödja socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Klassröstningen har minskat. Centerpartiet är inte längre ett rent landsbygdsparti. Under sextio-talet vann partiet insteg i de större tätorterna och därmed också i viss mån bland arbetare och lägre tjänstemän. Socialdemokraterna har i ökad omfattning vunnit stöd bland tjänstemannagrupperna. Inbrytningen är av relativt sent datum. Den inleddes under 1960-talet. Även vänsterpartiet kommunisterna har lyckats bredda sitt väljarunderlag. Under 1970-talet har partiet fått alltmer stöd från unga tjänstemän och studerande ungdom. Andelen arbetare bland partiets väljare har samtidigt sjunkit.

Sambandet mellan klasstillhörighet och partival har således blivit mindre i Sverige under 1960- och 70-talen. Men sambandet har inte försvunnit och det är fortfarande, internationellt sett, ett av de starkaste vi känner till. Klassröstningen i Sverige är starkare än i de flesta andra jämförbara länder i Europa och i Nordamerika. Väljarnas röstning avslöjar att det fortfarande finns ett samband mellan olika klasser och partier i Sverige. Men väljarnas partival på valdagen kan naturligtvis vara mer eller mindre slentrianmässigt och inte nödvändigtvis ett uttryck för att de betraktar partierna ur ett klassperspektiv.

Frågan är alltså inte hur olika yrkesgrupper röstar utan hur väljarna uppfattar partiernas politik gentemot olika klasser i samhället. I vilken utsträckning tycker väljarna att partierna för en politik som gynnar eller missgynnar olika grupper eller klasser? Är det en stor eller liten andel av väljarkåren som betraktar partierna som klasspartier, dvs som partier som gynnar vissa klassers intressen och missgynnar andras. Vilka klassprofiler har partierna i väljarnas ögon? Dessa frågeställningar kommer att studeras i detta kapitel. Analysen bygger på en serie intervjufrågor som också fanns med i 1976 års valundersökning. Vi kan alltså jämföra resultaten över tid och se i vad mån tre års borgerligt regeringsinnehav och tre års socialdemokratisk oppositionspolitik förändrat väljarnas syn på partiernas politik visavi olika samhällsklasser.

Väljarna ser partierna som klasspartier

De intervjufrågor som analysen bygger på är öppna utan fasta svarsalternativ. Vi specificerade fem grupper eller klasser i samhället – jordbrukare, småföretagare, storföretagare, arbetare, tjänstemän – och frågade för var och en av dem: "*Anser Ni att det finns något parti eller några partier som för en politik som gynnar (. . . gruppbeteckning)?*" följt av "*Är det något parti eller några partier som missgynnar (. . . gruppbeteckning)?*" Intervjupersonerna fick, helt ostyrt, nämna det eller de partier vars politik de tyckte gynnade eller missgynnade någon grupp. De intervjupersoner som angav att "inget parti" eller "alla partier" favoriserade eller missgynnade en viss grupp registrerades naturligtvis för dessa svar.

Intervjufrågorna är inte några utvärderingsfrågor. De mäter inte hurvida intervjupersonerna tyckte partiernas politik visavi de olika klasserna var bra eller dålig. En moderat väljare kan t ex hävda att vänsterpartiet kommunisternas politik gynnar arbetarna utan att för den skull tycka att vänsterpartiet kommunisternas arbetarpolitik är bra. Likaså kan en socialdemokratisk väljare anse att moderata samlingspartiet för en politik som gynnar storföretagarna utan att därmed ha försvurit sig till moderaternas marknadsinriktade näringslivspolitik. En socialdemokratisk väljare som tycker att vänsterpartiet kommunisternas politik missgynnar småföretagarna behöver inte uppfattas

som kritisk till vänsterpartiet kommunisternas politik gentemot företagsamheten.

Intervjufrågorna mäter väljarnas subjektiva uppfattning av om hur partier och klasser är relaterade till varandra i Sverige. De är perceptionsfrågor som säger någonting om hur människor uppfattar en bit av den politiska verkligheten, men de säger inte automatiskt någonting om hur väljarna värderar vad de ser. I många fall kan man kanske utläsa en bestämd värdering bakom en verklighetsuppfattning. När kommunister och socialdemokrater t ex hävdar att moderaternas politik missgynnar arbetarna är de nog oftast också kritiska till den politik som moderaterna för men i andra fall är kopplingen mellan värdering och perception mindre självklar. Frågan är om t ex folkpartister som anser att socialdemokraterna missgynnar storföretagarna, tycker det är bra eller dåligt?

Den första fråga vi vill ha besvarad är i vilken utsträckning väljarna ser partierna som klasspartier som gynnar eller missgynnar olika samhällsklasser. Resultaten i tabell 6.1 visar hur stor andel av intervjupersonerna som angav att något eller några partiers politik gynnade eller missgynnade de olika klasserna.

Tabell 6.1. Andel intervjupersoner som anger att något eller några partiers politik gynnar (g) eller missgynnar (mg) respektive samhällsklass

	Jordbrukarna		Småföretagarna		Storföretagarna		Arbetarna		Tjänstemännen	
	g	mg	g	mg	g	mg	g	mg	g	mg
Något eller några partiers politik gynnar eller missgynnar klassen	86	26	72	48	73	62	83	43	47	18
Alla partiers politik gynnar eller missgynnar klassen	1	0	4	1	1	0	8	0	6	0
Inget partis politik gynnar eller missgynnar klassen	7	52	10	31	9	21	4	43	23	52
Vet inte/vill ej svara	6	22	14	20	13	17	5	14	24	30
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Antalet intervjupersoner (= procentbasen) är 1325. Perceptionsfrågorna om partiernas klasspolitik fanns endast med i eftervalsundersökningen.

Storföretagare och arbetare är de grupper som flest väljare ansåg antingen gynnades eller missgynnades av olika partiers politik. De representerar den klassiska konflikten mellan arbete och kapital och när det gällde detta stridsområde såg en stor majoritet av valmanskåren skillnader mellan partiernas politik. Över 80 procent av väljarna angav något eller några partier som

gynnade arbetare. Något färre väljare (73 procent) utpekade partier som gynnade storföretagarna. När det gäller den negativa sidan var det fler väljare som uppgav partier som missgynnade storföretagarna (62 procent) än som angav partier som missgynnade arbetarna (43 procent). En lika stor andel av väljarna uppgav partier som gynnade småföretagarna (72 procent) som uppgav partier som favoriserade storföretagarna, men färre intervju-personer utpekade partier som motarbetade småföretagarna (48 procent) än som utpekade partier som missgynnade storföretagarna.

Den grupp som flest väljare ansåg varken gynnades eller missgynnades av något partis politik var tjänstemännen. Endast 47 procent av väljarna uppgav något eller några partier som gynnade tjänstemännen. Och ännu färre intervju-personer (18 procent) kunde utpeka något parti som de ansåg missgynnade tjänstemännen. Majoriteten av väljarkåren såg inga skillnader mellan partiernas politik när det gällde inverkan på tjänstemannagruppernas villkor.

Jordbrukarna hade i väljarnas ögon en klar vän och få fiender bland partierna. Hela 86 procent av valmanskåren angav något parti (nästan alltid centern) som gynnade bönderna medan endast 26 procent angav något parti (oftast socialdemokraterna och/eller vänsterpartiet kommunisterna) som missgynnade dem. Jordbrukarna som grupp uppfattades således av de flesta väljare som påverkade av partipolitiken, men på ett i huvudsak positivt sätt. Väljarmajoritetens bild av böndernas politiska läge var att de gynnades av ett parti och att de inte missgynnades av de övriga partierna. Bilden av småföretagarnas, storföretagarnas och arbetarnas politiska situation är mer konfliktfylld. Stora delar av valmanskåren uppfattade att dessa grupper hade både vänner och fiender bland partierna. Väljarnas uppfattning om tjänstemännens läge var minst partipolitiserad. De flesta väljare uppfattade inte tjänstemannagrupperna som utsatta för någon partisk politik, varken positiv eller negativ, från partiernas sida.

En klar majoritet av väljarna uppfattade att inverkan av partiernas politik inte var neutral när det gällde olika klassers intressen. De flesta väljare såg alltså partierna som klasspartier som gynnade eller missgynnade bestämda grupper eller klasser i samhället. Resultaten i figur 6.1 och tabell 6.2 visar hur väljarna förknippade partierna med klasserna – vilka grupper som uppfattades som gynnade respektive missgynnade av vilka partier.

Stapeldiagrammen i figur 6.1 visar om den övervägande delen av de intervju-personer som nämnt ett visst partis politik som något positivt eller negativt för en grupp ansåg att politiken gynnade eller missgynnade gruppen. Bedömningen av partiernas klasspolitik har vi mätt som differensen mellan andelen väljare som hävdade att ett partis politik gynnade en grupp minus andelen som hävdade att den tvärtom missgynnade gruppen. Måttet kan variera från -100 till +100 och finns angivet vid sidan om varje stapel.

Resultaten i figur 6.1 gäller hela valmanskåren. Hur väljare från skilda

partier uppfattade de olika partiernas politik gentemot klasserna redovisas i tabell 6.2.

Fyra av de fem riksdagspartierna hade mycket klara klassmässiga profiler i väljarnas ögon. Centerpartiet sågs som ett parti som gynnade jordbrukarna av inte mindre än 84 procent av väljarna och det var ingen skillnad mellan väljare från olika partier. I samtliga partigrupper ansåg över 80 procent av väljarna att jordbrukarna var en grupp som gynnades av centerns politik. Övriga partier hade mycket låga profiler när det gällde jordbrukarna. Fler väljare hävdade att socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas politik missgynnade än gynnade jordbrukarna men det var få människor, färre än 20 procent, som hade uppmärksammat hur de socialistiska partiernas politik invercade på böndernas villkor. Inte heller folkpartiets och moderata samlingspartiets politik uppmärksammades något särskilt i sammanhanget.

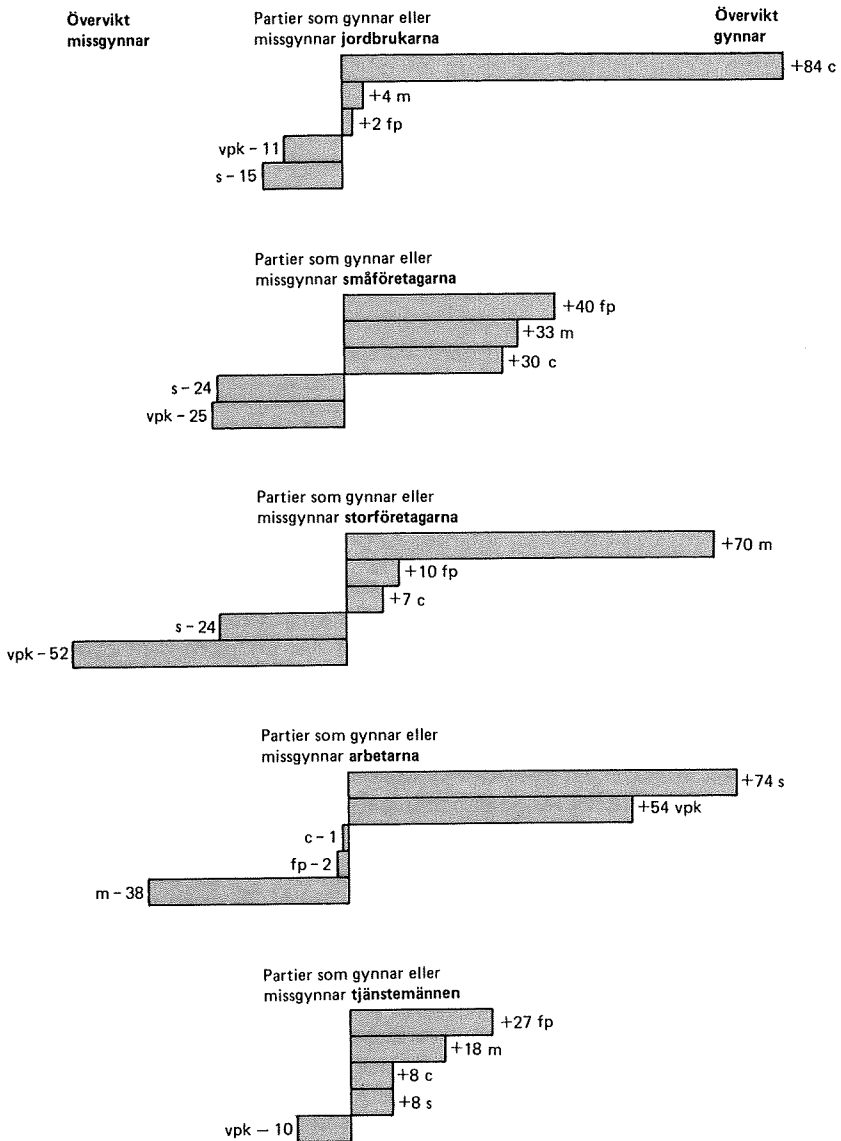
När det gällde inverkan på storföretagarnas, arbetarnas eller tjänstemännens villkor uppmärksammades centerns politik nästan inte alls. Få intervju-personer ansåg att centerpartiets politik gynnade eller missgynnade någon av dessa grupper. Centern hade däremot en i viss mån positiv profil när det gällde småföretagare. De flesta väljare som uppmärksammat centerns politik gentemot mindre företag ansåg att den gynnade småföretagarna.

Moderata samlingspartiet uppfattades som ett parti som stöder storföretagarna. Det var moderaternas mest utmärkande klassprofil. Något över 70 procent av väljarkåren hävdade att moderaterna var ett parti som gynnade storföretagarna. Och detta var väljarna i samtliga partigrupper överens om. Bland moderaternas egna väljare ansåg t ex 58 procent att partiet favoriserade storföretagarna i sin politik. Moderata samlingspartiet sågs också, om än inte lika markant, som ett parti som bekämpade arbetarnas intressen. Fyrtio procent av väljarna tyckte att moderaternas politik missgynnade arbetarna. I alla partigrupper, utom bland moderaternas egna väljare, var de allra flesta som berörde frågan ense om att moderaternas politik missgynnade arbetarna. Moderata väljare undvek att beröra ämnet. Endast 10 procent bedömde moderaternas arbetarpolitik och bland dem var det hälften (5 procent) som ansåg att partiet missgynnade arbetarna medan den andra hälften hävdade att partiets politik tvärtom gynnade arbetarna.

Moderata samlingspartiet hade en övervägande positiv (= gynna) profil när det gällde småföretagare och i viss mån också när det gällde tjänstemän. Samtliga väljargrupper var överens om att moderaternas politik snarare gynnade än missgynnade småföretagarnas och tjänstemännens intressen. Den positiva profilen för moderaternas tjänstemannapolitik var emellertid inte lika markant som den negativa (= missgynna) profilen för arbetarpolitiken. Balansmättet är +18 för tjänstemannapolitiken jämfört med -38 för arbetarpolitiken.

Socialdemokraterna uppfattades av en mycket stor del av valmanskåren

Figur 6.1 Väljarna ser partierna som klasspartier

Kommentar: Analysen bygger på en serie frågor från eftervalsstudien 1979 om vilket eller vilka partiets politik som gynnade eller missgynnade olika yrkesgrupper i samhället. Siffrorna vid staplarna anger för respektive parti om den övervägande delen av intervjupersonerna ansåg att partiets politik gynnade (+) eller missgynnade (-) en viss yrkesgrupp. Övertikten för gynnar- eller missgynnar svar har mätts som procentdifferensen mellan gynnar- eller missgynnar svar. Resultaten dokumenteras i tabell 6.2.

Tabell 6.2. Väljare från olika partier bedömer vilka partiers politik som gynnar (g) eller missgynnar (mg) fem skilda samhällsklasser (procent)

Grupper som gynnas eller missgynnas av vpk-politik	vpk-väljare om vpk			s-väljare om vpk			c-väljare om vpk			fp-väljare om vpk			m-väljare om vpk			Samtliga om vpk		
	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff
Jordbrukarna	3	3	±0	0	5	-5	0	18	-18	0	14	-14	0	19	-19	0	11	-11
Småföretagarna	8	9	-1	2	12	-10	1	39	-38	1	48	-47	1	45	-44	2	27	-25
Storföretagarna	0	68	-68	1	42	-41	2	55	-53	1	68	-67	0	67	-67	1	53	-52
Arbetarna	95	0	+95	62	0	+62	37	0	+37	52	0	+52	48	4	+44	55	1	+54
Tjänstemännen	10	5	+5	3	6	-3	0	12	-12	0	27	-27	0	19	-19	2	12	-10
Grupper som gynnas eller missgynnas av s-politik	vpk-väljare om s			s-väljare om s			c-väljare om s			fp-väljare om s			m-väljare om s			Samtliga om s		
	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff
Jordbrukarna	4	5	-1	3	3	±0	0	49	-49	1	17	-16	0	22	-22	2	17	-15
Småföretagarna	10	14	-4	17	9	+8	3	54	-51	3	53	-50	3	66	-63	9	33	-24
Storföretagarna	9	21	-12	3	23	-20	12	31	-19	9	39	-30	10	54	-44	7	31	-24
Arbetarna	75	0	+75	92	0	+92	66	2	+64	71	1	+70	64	5	+59	76	2	+74
Tjänstemännen	29	3	+26	16	3	+13	8	6	+2	10	10	±0	9	9	±0	13	5	+8
Grupper som gynnas eller missgynnas av c-politik	vpk-väljare om c			s-väljare om c			c-väljare om c			fp-väljare om c			m-väljare om c			Samtliga om c		
	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff
Jordbrukarna	81	0	+81	85	0	+85	89	1	+88	83	1	+88	83	0	+83	84	0	+84
Småföretagarna	27	1	+26	22	2	+20	55	0	+55	33	0	+33	39	1	+38	31	1	+30
Storföretagarna	14	4	+10	11	1	+10	3	4	-1	4	1	+3	10	1	+9	9	2	+7
Arbetarna	3	23	-20	4	15	-11	20	0	+20	6	1	+5	7	0	+7	7	8	-1
Tjänstemännen	11	3	+8	7	1	+6	7	0	+7	10	1	+9	12	0	+12	9	1	+8
Grupper som gynnas eller missgynnas av fp-politik	vpk-väljare om fp			s-väljare om fp			c-väljare om fp			fp-väljare om fp			m-väljare om fp			Samtliga om fp		
	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff
Jordbrukarna	1	0	+1	3	1	+2	4	1	+3	2	0	+2	1	0	+1	3	1	+2
Småföretagarna	51	3	+48	36	1	+35	42	0	+42	56	0	+56	45	0	+45	41	1	+40
Storföretagarna	22	3	+19	12	0	+12	6	0	+6	31	1	+2	13	0	+13	11	1	+10
Arbetarna	3	30	-27	5	16	-11	9	1	+8	17	0	+17	6	1	+5	7	9	-2
Tjänstemännen	32	3	+29	33	1	+32	24	0	+24	25	0	+25	27	0	+27	28	1	+27
Grupper som gynnas eller missgynnas av m-politik	vpk-väljare om m			s-väljare om m			c-väljare om m			fp-väljare om m			m-väljare om m			Samtliga om m		
	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff	g	mg	Diff
Jordbrukarna	5	1	+4	4	5	-1	13	4	+9	5	2	+3	11	0	+11	7	3	+4
Småföretagarna	46	8	+38	29	10	+19	34	5	+29	40	2	+38	68	1	+67	39	6	+33
Storföretagarna	91	0	+91	81	1	+80	63	1	+62	68	0	+68	58	0	+58	71	1	+70
Arbetarna	0	84	-84	0	66	-66	3	19	-16	2	23	-21	5	5	±0	2	40	-38
Tjänstemännen	22	14	+8	25	6	+19	19	0	+19	20	2	+18	22	0	+22	22	4	+18

Kommentar: Följande antal intervjupersoner (= procentbas) återfinns inom respektive väljargrupp: vpk 79, s 531, c 216, fp 126 och m 241. Totala antalet intervjuade är 1325 (samtliga).

som ett arbetarparti. Cirka tre fjärdedelar av intervjupersonerna ansåg att socialdemokraternas politik gynnade arbetarna. Den uppfattningen hyste majoriteten av väljarna i samtliga partier. Socialdemokratiska partiet hade en viss negativ profil när det gällde hur dess politik inverkade på små- och storföretagare. Balansmättet är i båda fallen -24. När det gällde storföretagarna fanns det dock relativt många väljare i samtliga partier som hävdade att socialdemokraternas politik tvärtom var fördelaktig för storföretagarna, men de flesta ansåg att den missgynnade storföretagarna. Beträffande småföretagarna ansåg fler socialdemokratiska väljare (17 procent) att partiets politik gynnade än missgynnade (8 procent) mindre företagare. En majoritet av de borgerliga väljarna hävdade att socialdemokraternas politik gentemot mind-

re företag missgynnade småföretagarna. Få väljare uppmärksammade socialdemokraternas politik när det gällde vilka partier som gynnade eller missgynnade tjänstemännen. Det flesta som gjorde det ansåg dock att socialdemokraternas politik var fördelaktig för tjänstemän.

Få väljare överhuvudtaget ansåg att partiernas politik gynnade eller missgynnade tjänstemännen. Men det parti som uppfattades som mest tjänstemannavänligt var folkpartiet. Cirka 30 procent av intervjupersonerna nämnde att folkpartiets politik gynnade tjänstemännen. Väljare från alla läger var ense i det omdömet. Men folkpartiet sågs inte enbart som ett tjänstemannaparti bland vissa väljare. Det uppfattas också som en förkämpe för småföretagsamheten. Folkpartiets politik var den som flest väljare ansåg gynnade småföretagarna (balansmätt +40). Partiets närmaste konkurrent som småföretagarnas förkämpe nummer ett i väljarnas ögon var moderaterna med ett balansmätt på +33.

Folkpartiets klassmässiga profil var emellertid inte speciellt utpräglad när det gällde tjänstemän eller småföretagare. En majoritet av väljarna hade inte uppfattat partiets politik som varken fördelaktig eller ofördelaktig för tjänstemän eller mindre företagare. Men profilen var i alla fall mer markant beträffande småföretagare och tjänstemän än när det gällde arbetare, storföretagare eller jordbrukare. Mycket få väljare berörde folkpartiets politik när de angav vilka partiets politik som gynnade eller missgynnade arbetarna, jordbrukarna eller storföretagarna.

Vänsterpartiet kommunisterna hade en klarare profil när det gällde politiken visavi olika klasser än när det gällde sakfrågeståndpunkter. Över halva valmanskåren ansåg att vänsterpartiet kommunisternas politik missgynnade storföretagarna och gynnade arbetarna. När det gällde storföretagarna hade vänsterpartiet kommunisterna en klarare profil än socialdemokraterna. Fler väljare såg vänsterpartiet kommunisterna än socialdemokraterna som ett parti som bekämpade storföretagarna. Väljare i alla partier uppfattade vänsterpartiet kommunisterna på detta sätt. Även när det gällde hur partiernas politik inverkade på arbetarna var väljare ur alla läger ense om att vänsterpartiet kommunisternas politik var fördelaktig för arbetarna. En så hög andel som 62 procent av socialdemokraternas väljare angav t ex att vänsterpartiet kommunisternas politik var gynnsam för arbetarna. Vänsterpartiet kommunisterna hade en negativ (= missgynnare) profil när det gällde småföretagare, bönder och tjänstemän. Få väljare hade emellertid uppmärksammat vänsterpartiet kommunisternas politik, framförallt beträffande tjänstemännen och jordbrukarna.

Klasspolariseringen i partisystemet har ökat sedan 1976

1976 ansåg 17 procent av väljarna att socialdemokratiska partiets politik gynnade storföretagarna. En något större andel (18 procent) hävdade tvärtom

att socialdemokraternas politik missgynnade storföretagarna. Valmanskårens uppfattning om socialdemokraternas politik gentemot storföretagsamheten var splittrad. Och det var den även inom de olika partiernas väljargrupper. Tre år senare hade denna oenighet om vad socialdemokraterna stod för minskat märkbart i alla läger och en klar övervikt av väljarna uppfattade nu att socialdemokraternas politik missgynnade storföretagarna.

Trettiöen procent av väljarna ansåg 1979 att socialdemokraternas politik missgynnade storföretagarna medan endast sju procent hyste den motsatta uppfattningen, att socialdemokraternas politik gynnade storföretagarna. Väljarnas uppmärksamhet på socialdemokraternas politik visavi storföretagsamheten hade inte ökat 1979. Den förblev densamma som 1976. Cirka 35 till 40 procent hävdade både 1976 och 1979 att socialdemokraternas politik påverkade storföretagarna fördelaktigt eller ofördelaktigt. Det var uppfattningen om vilken inriktning den socialdemokratiska politiken hade som förändrades mellan 1976 och 1979. Tre års oppositionspolitik fick som effekt att socialdemokraterna mer uppfattades som ett parti som bekämpade storföretagarnas intressen och mindre sågs som ett parti som samarbetade med och gynnade storföretagsamheten.

Väljarnas uppfattning om vilka klasser som moderaternas politik gynnade respektive missgynnade förändrades också relativt mycket mellan år 1976 och 1979. Resultaten i tabell 6.3 visar att moderata samlingspartiet 1979 än mer än 1976 uppfattades som en förkämpe för små- och storföretagare och som ett parti som missgynnade arbetarna. 1976 ansåg 26 procent av väljarna att moderaternas politik gynnade småföretagarna. 1979 hade den procentandelen ökat till 39 procent. Sex procent av väljarna ansåg både 1976 och 1979 att

Tabell 6.3. Väljarnas syn på vilka partiets politik som gynnar eller missgynnar olika samhällsklasser. En jämförelse mellan resultaten från 1976 och 1979 års valundersökningar (balansmått)

Samhällsklasser som gynnas eller missgynnas av partiernas politik

Partier vars politik bedöms av väljarna	Jordbrukarna		Småföretagarna		Storföretagarna		Arbetarna		Tjänstemännen	
	1976	1979	1976	1979	1976	1979	1976	1979	1976	1979
vpk	-11	-11	-19	-25	-50	-52	+36	+54	-14	-10
s	-14	-15	-30	-24	-1	-24	+74	+74	+10	+8
c	+79	+84	+30	+30	+3	+7	+3	-1	+8	+8
fp	+3	+2	+41	+40	+6	+10	±0	-2	+28	+27
m	±0	+4	+20	+33	+61	+70	-29	-38	+14	+18

Kommentar: Balansmättet är definierat som differensen mellan andelen väljare som ansåg att ett partis politik gynnade en viss klass minus andelen som tyckte att partiets politik missgynnade samma klass. Balansmättet kan variera mellan -100 och +100. Ju högre positivt värde desto större övervikt för intervjuvar som anger att ett partis politik gynnar en viss klass. Resultaten från 1976 års valundersökning redovisas i Olof Peterssons, *Väljarna och valet 1976*.

moderaternas politik missgynnade småföretagarna. Balansmättet för moderaternas politik gentemot småföretagare ökade därför från +20 till +33 mellan 1976 och 1979. Det är en av de största förändringarna i tabell 6.3. Balansmättet för moderaternas politik visavi arbetare försköts också relativt mycket men åt motsatt håll, från -29 till -38. Fler väljare hävdade 1979 än 1976 att moderaterna missgynnade arbetarna. 1979 ansåg 40 procent att arbetarna missgynnades av moderaternas politik. 1976 var det endast 31 procent som hävdade samma sak.

Socialdemokraterna uppfattades 1979 som mer fientligt till storföretagarna än 1976 medan moderaterna sågs som mer företagervänligt och mer arbetarfientligt. Det blev effekten av tre års borgerlig regering och tre års socialdemokratisk opposition. Klasspolariseringen i partisystemet ökade i väljarnas ögon. Och den polariseringen omfattade också vänsterpartiet kommunisterna som 1979 i högre grad än 1976 uppfattades som en motståndare till företagsamheten och ett parti som gynnade arbetarna. Väljarnas syn på centerpartiets och folkpartiets politik förändrades däremot mycket lite. Deras politik uppfattades dock i ökad omfattning som fördelaktig för storföretagarna och ofördelaktig för arbetarna, men förskjutningarna var mycket små. Centerpartiet uppfattades 1979, mer än 1976, som ett parti som gynnade jordbrukarna. Balansmättet ökade från +79 till +84.

Väljarnas uppfattning om partiernas tjänstemannapolitik förändrades inte nämnvärt mellan 1976 och 1979. De flesta väljare ansåg vid bägge tillfällena att tjänstemännen varken gynnades eller missgynnades av de olika partiernas politik. Folkpartiet behöll 1979 precis som 1976 positionen som det parti som flest väljare ansåg gynnade tjänstemännen, men moderaterna knappade in något på folkpartiets försprång. Folkpartiets balansmätt vad gäller tjänstemannapolitiken var +28 1976 och +27 1979. Moderaternas var +14 1976 och +18 1979.

Klassmässigt egenintresse och partival

De allra flesta väljare uppfattade att de svenska partierna gynnade eller missgynnade olika samhällsklasser med sin politik. Väljarna såg partierna som klasspartier och den synen har snarast förstärkts under de senaste tre åren. Partiernas relationer till olika klasser och grupper i samhället är fortfarande en viktig faktor för väljarna när de bedömer partiernas politik. Det är för tidigt att sortera bort klassamhället och klassindelningen som förklaringsfaktorer när man studerar svensk politik och svenskt väljarbeteende, även om klassröstningen minskat under 1960- och 1970-talen.

En stor majoritet av väljarna uppfattar klasskillnader i partiernas politik och den kunskapen kan naturligtvis påverka partivalet även om den inte leder till att man röstar på den egna klassens parti. Väljare kan av ideologiska

eller andra skäl rösta på partier som de uppfattar gynnar andra klasser eller grupper än de som de själva tillhör. En tjänsteman kan rösta på ett arbetarparti även om han eller hon uppfattar att det missgynnar tjänstemännen. Han eller hon kan anse att ett parti *bör* gynna arbetarna och missgynna tjänstemännen. I verkligheten var det inte så många bland de tjänstemän som röstade på *te* socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna som ansåg att det parti som de stödde missgynnade tjänstemännen. De flesta tjänstemän som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna uttalade sig inte om socialdemokraternas eller vänsterpartiet kommunisternas tjänstemannapolitik eller så ansåg de att den gynnade deras egen grupp. Samma mönster kan man återfinna hos arbetare som röstade på något borgerligt parti. Mycket få bland dem ansåg att det parti som de röstade på missgynnade arbetarna. Å andra sidan var det inte många bland dem som hävdade att de borgerliga partierna gynnade arbetarna heller. Det var fler borgerliga arbetarväljare som ansåg att socialdemokraternas politik gynnade arbetarna än som ansåg att något borgerligt partis politik var fördelaktigt för arbetarna.

Arbetare som röstade borgerligt undvek *mao* att beröra hur det egna partiets politik påverkade arbetarna. Det klassmässiga egenintresset kan inte ha spelat någon större roll för dessa väljare när de valde parti. Andra faktorer måste ha varit viktigare.

Det fanns ett samband mellan vilket parti väljarna röstade på och hur de bedömde partiernas politik visavi olika klasser i samhället. Större delen av det sambandet kvarstår även sedan hänsyn tagits till väljarnas egen klasstillhörighet. Väljare med samma partisympati, men med olika klasstillhörighet, uppfattade de skilda partiernas politik på i stort sett samma sätt. Men klasstillhörigheten är inte helt ointressant i sammanhanget. Människor med olika klasstillhörighet gjorde till viss del skilda bedömningar även om de tillhörde samma parti. Väljarnas erfarenheter som arbetare, tjänstemän eller bönder spelade en viss självständig roll för hur de bedömde partiernas politik gentemot olika samhällsklasser oberoende av vilka partier de sympatiserade med.

Sambanden mellan klasstillhörighet, partisympati och bedömningen av partiernas klasspolitik kan tolkas på flera olika sätt. Man kan till en del se dem som ett stöd för att många väljare röstar i enlighet med sitt klassmässiga egenintresse. Väljarna stödjer partier som de uppfattar gynnar den egna klassens intressen. En stor majoritet av arbetarväljarna röstade med vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna och de ansåg till 90 procent att det parti som de röstade på gynnade arbetarna. En teori av detta slag, som sätter det klassmässiga egenintresset i centrum, kan emellertid inte förklara de flesta tjänstemäns röstande. Det var endast cirka en tredjedel av tjänstemännen som uppgav att det parti som de röstade på gynnade tjänstemännen i sin politik.

En annan tolkning av sambanden mellan klasstillhörighet, partisympati och bedömning av partiernas klasspolitik är att det är väljarnas partisympatier och i viss mån klasstillhörighet som färgar av sig på deras bedömning av partiernas klasspolitik. Det är m a o inte bedömningarna av vilka klasser som gynnas eller missgynnas som påverkar partivalet utan det är tvärtom partisympatierna som påverkar hur man bedömer partiernas politik. Om påverkan för de flesta människor i huvudsak går denna väg, från partisympati till bedömning och inte den omvända vägen från bedömning till röstning, betyder det att det klassmässiga egenintresset spelar en begränsad roll som faktor bakom valet av parti. Det är i så fall andra omständigheter som avgör partivalet för de flesta. Det är mycket svårt att särskilja vad som påverkat vad i detta sammanhang. Man skulle behöva studera ett urval människor över en längre tidsperiod för att kunna analysera samspelet mellan objektiva faktorer som klasstillhörighet och partival och subjektiva fenomen som partisympati och bedömning av partiernas politik.

Utifrån det material vi har tillgång till kan vi endast konstatera att det existerar ett visst samband mellan valet av parti och bedömningen av partiernas klasspolitik. Om det är bedömningar som påverkat partivalet eller om det är partisympatierna som färgat av sig på bedömningarna kan vi inte avgöra.

7 Partiledarnas popularitet

Gösta Bohman är den partiledare som har mest stöd bland de egna väljarna. Sjuttio till sjuttiofem procent av moderaternas väljare har under hela sjuttio-talet sagt att han "inger stort förtroende" när Sifo frågat om förtroendet för partiledarna. Även Olof Palme får ett gott betyg av de socialdemokratiska sympatisörerna. Mellan 60 och 65 procent av socialdemokraternas väljare har under de senaste åren på Sifos fråga uppgivit att Olof Palme "inger stort förtroende". Motsvarande siffror för de övriga partiledarna är något lägre, kring 50 procent för Ola Ullsten och Thorbjörn Fälldin och kring 40-45 procent för Lars Werner.

Sifo har mätt förtroendet för partiledarna alltsedan 1969. Två eller tre undersökningar per år brukar genomföras. Den intervjufråga som Sifo använder mäter inte popularitet i allmänhet eller hur partiledarna sköter sitt jobb. Den syftar istället till att mäta just förtroendenaspekten. Frågan lyder: *"Tycker Ni att (. . . namn på partiledare) inger stort förtroende, varken stort eller litet förtroende eller föga förtroende?"* Det förtroende partiledarna åtnjuter idag inom sina egna väljarled är lågt jämfört med det stöd som den äldre partiledargenerationen hade. Både Tage Erlander och Gunnar Hedlund kunde uppvisa förtroendesiffror på över 90 procent i Sifos mätningar i slutet av 1960-talet.

Sifo är inte ensam om att mäta partiledarnas popularitet i Sverige. Även PUB på Sveriges Radio genomför ett antal undersökningar per år, men med en annan typ av intervjufråga. PUB frågar om hur partiledarna sköter sitt jobb: *"Hur tycker Ni att (. . . namn på partiledare) sköter sitt arbete som . . . partiets ledare. Tycker Ni att han sköter sitt arbete mycket bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt eller mycket dåligt?"* I maj 1979, i PUBs sista mätning före valet, ansåg 65 procent av moderaternas sympatisörer att Gösta Bohman skötte sitt arbete som partiledare mycket bra. Övriga partiledare fick mycket sämre betyg av sina anhängare. Cirka 30 procent av socialdemokraternas och folkpartiets väljare tyckte att Olof Palme respektive Ola Ullsten gjorde ett mycket bra jobb. Något färre centerpartister (22 procent) ansåg att Thorbjörn Fälldin skötte sig mycket bra som partiledare. Vänsterpartiet kommunisternas partiledare Lars Werner var den partiledare som fick minst beröm av de egna väljarna. Endast 12 procent tyckte att han skötte sitt jobb mycket bra. Efter valet 1979 har uppskattningen av Lars Werner stigit mycket markant. I maj 1980 tyckte t ex 32 procent av vänsterpartiet kommu-

nisternas sympatisörer att Lars Werner gjorde ett mycket bra arbete. Ola Ullstens siffror har däremot sjunkit. Det var endast 11 procent av folkpartiets anhängare som i maj 1980 ansåg att Ola Ullsten skötte sitt jobb mycket bra. Palmes, Fälldins och Bohmans siffror förändrades inte efter valet. De var desamma i maj 1980 som ett år tidigare.

Sådana här mätningar av partiledarnas popularitet har naturligtvis ett intresse i sig. Resultaten blir ofta läsvärd opinionsjournalistik. Men mätningarna ger inte bara upphov till harmlös förströelseläsning. De kan också påverka stämningläget i partierna och inverka på partiledarnas auktoritet och inflytande.

Popularitetsmätningarna är alltså ingen oskyldig lek. De säger någonting om hur partiledarna uppfattas av sina anhängare och om den interna sammanhållningen i partierna. De mäter m a o någonting reellt och kan därför bli en faktor som påverkar partiledarnas positioner i och utanför de egna partierna.

Problemet med dem är att man inte riktigt vet vad de mäter. Människor har ofta en mångfasetterad bild av så kända personer som partiledarna. Att mäta den med en enda intervjufråga med enbart några få svarsalternativ leder naturligtvis till ett svårtolkat resultat. Personer som säger att Bohman "inger stort förtroende" eller att Palme "sköter sitt arbete mycket bra" kan mena många olika saker. De kan tex tänka på partiledaren som enskild individ, som representant för sitt parti eller som personlighet. Man kan tycka att en person gör ett mycket bra jobb som partiledare utan att för den skull vara speciellt positivt inställd till honom. En partiledare som "inger stort förtroende" hos sina anhängare behöver naturligtvis inte också vara älskad av dem.

Det viktigaste mätproblemet är emellertid att resultaten i hög grad påverkas av vad intervjupersonerna tycker om de *partier* som partiledarna representerar. Resultaten av popularitetsmätningarna blir därför en sammanvägning av tre olika saker. De mäter dels en personfaktor, dels partipreferens och dels grad av partiidentifikation. Partisympatierna färgar av sig på uppskattningen av partiledarna. Människor tenderar att vara positivt inställda till saker och ting som är förenat med någonting som de tycker om. Och tvärtom. Människor blir ofta negativa till saker som är relaterade till någonting som de ogillar. Inom psykologin förklarar man dessa tendenser med att människor strävar efter balans i sina perceptioner och bedömningar av omvärlden. I statsvetenskapliga studier av internationell politik talar man om samma fenomen under benämningen arabisk logik: En vän till min vän är också min vän eller en vän till min fiende är också min fiende.

Översatt till svensk väljarlogik betyder det att väljare som sympatiserar med tex centern också tenderar att uppskatta centerns ledare medan tex väljare som ogillar socialdemokraterna också ofta är negativa till partiets ledare. Människor som är starkt övertygade anhängare av sitt parti kommer

också att bedöma partiledaren mer positivt än andra som är mer svala sympatisörer. Intervjupersonerna projicerar sina sympatier och antipatier för partierna på partiledarna. När popularitetssiffrorna för t ex Ola Ullsten går upp eller ned behöver det m a o inte vara Ullstens fel eller förtjänst. Det kan istället vara folkpartiet som vunnit eller förlorat sympatisörer om popularitetsmätningen gäller hela valmanskårens inställning till Ullsten. Eller folkpartisterna som blivit mindre entusiastiska över sitt parti om mätningen gäller uppskattningen bland de egna väljarna.

Det är inte lätt att göra någonting åt det här mätproblemet. Sympatier för partier och partiledare går hand i hand och det är mätmässigt svårt att separera dem. Speciellt om man utnyttjar den typ av intervjufrågor som Sifo och PUB och de flesta andra opinionsundersökare över hela västvärlden gör. Allmänna frågor om förtroende, kompetens eller popularitet utan någon form av kontroll för partipreferens eller grad av partisympati inbjuder till intervjusvar som blir färgade av partifaktorn. Sifo och PUB försöker minimera det problemet genom att i huvudsak endast redovisa resultat för hur populära partiledarna är inom de egna partiernas led. Popularitetssvängningarna i partiledarsiffrorna kan då inte vara orsakade av att partierna gått fram eller tillbaka i väljaropinionen. Den tolkningsfelkällan har man eliminerat. Men man har därmed inte helt blivit kvitt inverkan av partifaktorn. Graden av sympati för partierna är inte eliminerad. Vad som ser ut som en upp- eller nedgång i förtroendet för en partiledare kan i själva verket vara en förändring i graden av uppskattningen av partiet bland dess egna väljare.

Att undersöka partiledarnas popularitet och betydelse för väljarnas röstning är således förenat med många metodiska problem. De resultat som redovisas på de följande sidorna representerar ett försök att komma tillrätta med några av dem. Vi har utnyttjat en serie intervjufrågor som skiljer sig från dem som Sifo och PUB använder. Vår mätteknik är utformad så att inverkan från partifaktorn skall kunna kontrolleras när vi uttalar oss om partiledarnas popularitet.

Två olika frågeställningar kommer att analyseras. Den första gäller hur väljarna bedömer partiledarna, både det egna partiets och andra partiers. Frågan är hur populära partiledarna är i förhållande till sina partier. Är t ex Olof Palme mer eller mindre populär än det socialdemokratiska partiet bland borgerliga väljare?

En partiledare som bedöms mer kritiskt än sitt parti kan vara en opinionsmässig belastning för partiet medan en partiledare som väcker mer sympati än sitt parti kan vara en opinionstillgång. En partiledare som är populär utanför de egna leden väcker positiva sentiment som på sikt kan leda till att partipreferenser omprövas. Detsamma gäller omvänt. En partiledare som ogillas av många av det egna partiets sympatisörer kan på sikt stöta bort väljare.

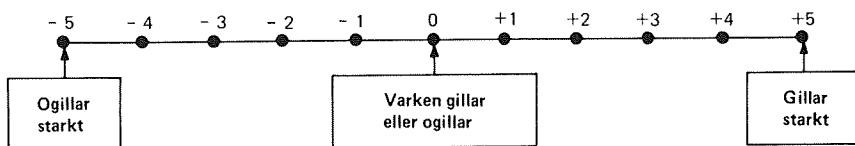
Partiledarnas betydelse för väljarnas partival skall också analyseras i detta kapitel. Partiledarna är olika populära både inom de egna leden och bland andra partiets väljare. Men frågan är om partiledarpopulariteten spelar någon roll för väljarna när de röstar. Kan man t ex spåra någon inverkan av partiledarfaktorn bakom partibytena vid 1979 års val?

Väljarnas uppskattning av partierna och partiledarna

Den metod som vi har använt för att mäta partiledarnas popularitet är enkel. Men inte så enkel att resultaten blir felaktiga. Den systematik som finns i resultaten antyder att vi lyckats mäta det vi var ute efter, dvs partiledarnas popularitet kontrollerat för partifaktorn. Vi gick tillväga på följande sätt: Vi presenterade en skala för intervjupersonerna (se figur 7.1) och läste upp följande information för dem: *På det här kortet finns en slags skala (visa skalan). Jag skulle vilja att Ni använde den för att ange hur mycket Ni gillar eller ogillar de olika partierna. Ni använder plussiffrorna om Ni gillar ett parti. Ju mer Ni gillar ett parti desto högre plussiffra använder Ni. Minussiffrorna använder Ni för partier Ni ogillar. Ju mer Ni ogillar något parti desto högre minussiffra väljer Ni. Nollpunkten på skalan markerar att Ni varken gillar eller ogillar ett parti. Därefter ombads intervjupersonerna att med skalans hjälp ange hur mycket de gillade var och en av de fem riksdagspartierna: Var skulle Ni placera (. . . partinamn)?*

När intervjupersonerna hade placerat partierna på skalan fick de en motsvarande fråga om partiledarna: *"Om Ni skulle använda samma skala för partiledarna var skulle Ni placera (. . . namn på partiledare)?"*

Figur 7.1. Bedömningskala för partier och partiledare

Metodens enkelhet, plus det faktum att intervjupersonerna uppenbarligen tyckte det var intressant och roligt att poängsätta partier och partiledare, ledde till att över 90 procent av de intervjuade personerna placerade *samtliga* partier och partiledare på skalan. De flesta utnyttjade skalans olika värden och spred ut partier och partiledare utefter skalan. En majoritet av intervjupersonerna har genom sina poängsvar fullständigt rangordnat åtminstone tre eller fyra av partierna respektive partiledarna. Andelen intervjupersoner

som placerade partier eller partiledare på nollpunkten – ett problem vid skalfrågor eftersom nollsvar kan tyda på att intervjupersonerna inte kan eller vill delta i poängsättningen – varierade något mellan partierna och partiledarna, från 9 procent för Palme och Bohman till 20 procent för folkpartiet, men var inte onormalt hög.

Syftet med mättekniken är att kunna undersöka partiledarnas popularitet efter det att partifaktorn konstanthållits. Det är därför som vi använt så allmänna begrepp som gillar respektive ogillar. De ger upphov till mycket generella attitydmått men de gör det möjligt att jämföra människors inställning till fenomen – partier och deras ledare – som de flesta annars inte skulle vara villiga att jämföra om de ombads att göra det. Vi hade aldrig fått 90 procent av intervjupersonerna att uppge om de gillade t ex Bohman eller Palme mer eller mindre än moderata samlingspartiet respektive socialdemokratiska partiet. Många människor hade vägrat att besvara en sådan fråga:

”Det går väl inte att jämföra ett parti med en person. De är inte jämförbara”, hade många sagt. Och det är naturligtvis riktigt på ett sätt, men likväl är det ett faktum att många väljare gör jämförelser av det slaget, även om de inte vill göra det öppet i en intervjusituation.

Vår frågeteknik gör det möjligt för intervjupersonerna att ange om de tycker bättre eller sämre om en partiledare än om hans parti utan att den ”omöjliga” jämförelsen görs explicit. Men det innebär samtidigt att vi inte har några garantier för att intervjupersonerna verkligen har gjort en jämförelse innan de satte sina poäng. Jämförelsen behöver naturligtvis inte vara medvetet gjord men poängsättningen skall avspegla intervjupersonernas uppskattning av partierna jämfört med deras ledare. Att den verkligen gör det är ett antagande som den fortsatta analysen bygger på.

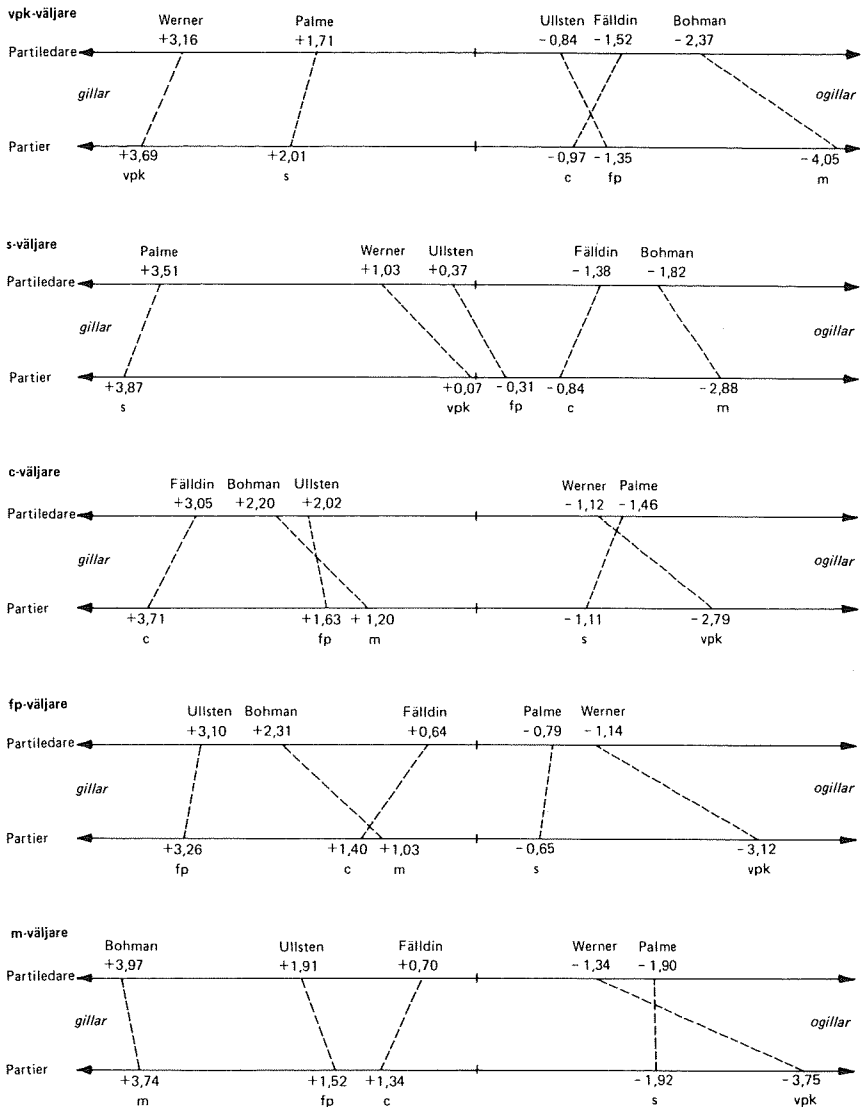
På det individuella planet håller naturligtvis inte alltid ett sådant antagande streck. Det finns intervjupersoner, även om de är få, som systematiskt använder t ex höga negativa och höga positiva tal när de placerar ut partierna men som utnyttjar poängtal närmare noll eller i huvudsak positiva tal när de bedömer partiledarna. Resultaten för dessa personers poängsättning ger inget rent mått på det vi vill mäta. Deras svar avspeglar ingen jämförelse, utan kanske snarare en personlighetsfaktor; vissa människor tycker det är obehagligt att uppge att man ”starkt ogillar” en annan människa och undviker att ge höga negativa poäng till partiledarna. Det är lättare att ange att man ogillar någonting mer abstrakt, som ett parti. Men förekomsten av ”personliga” poängsättningar av detta slag kommer inte att snedvrider våra resultat om de inte är mycket vanligt förekommande och dessutom samvarierar med vår viktigaste analysvariabel, väljarnas partisympati. Resultaten tyder på att de inte är vanliga och det finns inget som pekar på att väljare i vissa partier, mer än i andra partier, använder skalans värden på ett avvikande sätt. Idiosynkratiska poängsättningar förekommer men de tycks vara lika vanliga eller ovanliga bland väljare från samtliga partier.

Resultaten i figur 7.2 och i tabellerna 7.1 och 7.2 visar i vilken utsträckning väljare från olika partier uppskattade partierna och partiledarna vid 1979 års val. Siffrorna i figur 7.2 är medeltal och anger hur de olika partiernas väljare placerade riksdagspartierna och deras ledare på en skala från +5 (gillar) till -5 (ogillar). I tabell 7.1 jämförs väljarnas uppskattning av partierna och partiledarna med hjälp av ett skillnadsmått som visar huruvida partierna eller partiledarna fick högst uppskattningspoäng. Ett positivt (+) skillnadsmått visar att partiledaren tenderade att få högre positiva poäng än partiet. En negativ (-) skillnad däremot anger att partiledaren i genomsnitt fick lägre poäng än partiet. Resultaten i tabell 7.2, slutligen, visar hur stor andel av samtliga väljare och av partiernas egna väljare som uppskattade de olika partiledarna mer, lika mycket eller mindre än deras partier.

Tre partiledare, Lars Werner, Gösta Bohman och Ola Ullsten, var mer populära i valmanskåren som helhet än sina respektive partier vid 1979 års val. Lars Werner var den partiledare som i jämförelse med sitt parti var mest populär. Det innebär inte att Lars Werner var speciellt uppskattad. Totalt sett bland samtliga väljare var han den partiledare som fick lägst poäng. Men i jämförelse med sitt parti fick han en relativt positiv bedömning. Vänsterpartiet kommunisterna var det parti som väljarnas i genomsnitt gav klart lägst uppskattningspoäng. I jämförelse med ett impopulärt parti framstår Lars Werner som populär. Och i detta sammanhang är det jämförelsen mellan bedömningen av parti och partiledare som står i centrum.

Lars Werner uppskattades klart mer än vänsterpartiet kommunisterna i samtliga väljargrupper förutom bland vpk:s egna sympatisörer. Femtiotre procent av väljarna gav högre uppskattningspoäng till Werner än till vänsterpartiet kommunisterna. Endast 11 procent gjorde tvärtom och gav partiet högre poäng än Lars Werner. Vänsterpartiet kommunisternas egna väljare gav däremot, precis som socialdemokraternas, folkpartiets och centerpartiets väljare, i genomsnitt högre uppskattningspoäng till det egna partiet än till partiledaren. Socialdemokratiska väljare placerade alltså i genomsnitt det socialdemokratiska partiet på en högre poäng än Olof Palme. Centerpartiets och folkpartiets väljare gjorde samma sak och tilldelade i genomsnitt centerpartiet respektive folkpartiet högre poäng än Thorbjörn Fälldin respektive Ola Ullsten. Det är partierna väljarna röstar på och känner sig som anhängare av. Det är därför inte så underligt att de flesta väljare – om de bedömer det egna partiet annorlunda än partiledaren – sätter partiet först. Det var endast de moderata väljarna som avvek från detta mönster. Vid valet 1979 var Gösta Bohman mer populär än moderata samlingspartiet i alla läger, även bland moderaternas egna väljare. I valmanskåren som helhet fick Gösta Bohman högre uppskattningspoäng än sitt parti av 43 procent av intervjupersonerna. Endast 14 procent av väljarna gillade moderata samlingspartiet mer än Gösta Bohman.

Figur 7.2. Väljarna anger hur mycket de gillar och ogillar partierna och partiledarna på en skala från +5 till -5 (medelvärden)

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från en serie intervjufrågor där intervjupersonerna på en skala från +5 till -5 först fick ange hur mycket de gillade (+) eller ogillade (-) de fem riksdagspartierna och sedan på samma skala fick ange vad de tyckte om partiledarna. Siffrorna i figuren är medelvärden och visar hur respektive väljargrupp bedömde de olika partierna och partiledarna.

Ola Ullsten var också mer populär än sitt parti vid 1979 års val, men inte i samma utsträckning som Lars Werner och Gösta Bohman. Bland folkpartiets egna väljare gav 21 procent Ola Ullsten högre uppskattningspoäng än partiet medan 32 procent gjorde tvärtom och satte högre poäng på folkpartiet än på Ola Ullsten. Men i valmanskåren som helhet och bland andra väljare än folkpartister uppskattades Ullsten mer än folkpartiet.

Tabell 7.1. Partiernas popularitet bland väljare från olika partier (medeltal)

	<i>vpk- väljare</i>	<i>s- väljare</i>	<i>c- väljare</i>	<i>fp- väljare</i>	<i>m- väljare</i>	<i>Samtliga väljare</i>
Lars Werner	+3,16	+1,03	-1,12	-1,14	-1,34	+0,01
vpk	+3,69	+0,07	-2,79	-3,12	-3,75	-1,38
<i>Skillnad</i>	-0,53	+0,96	+1,67	+1,98	+2,41	+1,39
Olof Palme	+1,71	+3,51	-1,46	-0,79	-1,90	-0,88
s	+2,01	+3,87	-1,11	-0,65	-1,92	+1,16
<i>Skillnad</i>	-0,30	-0,36	-0,35	-0,14	+0,02	-0,28
Thorbjörn Fälldin	-1,52	-1,38	+3,05	+0,64	+0,70	+0,08
c	-0,97	-0,84	+3,71	+1,40	+1,34	+0,67
<i>Skillnad</i>	-0,55	-0,54	-0,66	-0,76	-0,64	-0,59
Ola Ullsten	-0,84	+0,37	+2,02	+3,10	+1,91	+1,19
fp	-1,35	-0,31	+1,63	+3,26	+1,52	+0,74
<i>Skillnad</i>	+0,51	+0,68	+0,39	-0,16	+0,39	+0,45
Gösta Bohman	-2,37	-1,82	+2,20	+2,31	+3,97	+0,49
m	-4,05	-2,88	+1,20	+1,03	+3,74	-0,42
<i>Skillnad</i>	+1,68	+1,06	+1,00	+1,28	+0,23	+0,91

Kommentar: Siffrorna för varje parti och partiledare är medelvärden på en skala från +5 (gillar) till -5 (ogillar) och anger hur respektive väljargrupp bedömde de olika partierna och partiledarna. Om skillnaden mellan medelvärdena är positiv (+) har partiledarna i genomsnitt bedömts mer uppskattande eller mindre ogillande än partiet. En negativ (-) skillnad visar att partiet i genomsnitt bedömts mer positivt än partiledaren.

Två partiledare var mindre populära än sina partier. Det var Olof Palme och Thorbjörn Fälldin. Olof Palme uppskattades mindre än det socialdemokratiska partiet i samtliga läger utom bland moderata väljare, som i genomsnitt gav något högre negativa poäng för socialdemokratiska partiet (-1,92) än för Olof Palme (-1,90). Övriga väljargrupper uppgav i medeltal högre poäng på partiet än på Palme.

I hela valmanskåren satte 37 procent av intervjupersonerna högre uppskattningspoäng på det socialdemokratiska partiet än på Olof Palme. En femtedel av väljarna gjorde tvärtom. De gav Olof Palme högre poäng än partiet.

Tabell 7.2. En jämförelse av väljarnas uppskattning av partiet och partiledare (procent)

Parti- och partiledare som bedöms	Väljare som bedömer	Gillar partiet mer än partiledaren	Gillar partiet och partiledare lika mycket	Gillar partiledaren mer än partiet	S:a %
vpk/Werner	Samtliga väljare	11	36	53	100
	vpk-väljare	40	43	17	100
s/Palme	Samtliga väljare	37	43	20	100
	s-väljare	32	56	12	100
c/Fälldin	Samtliga väljare	42	38	20	100
	c-väljare	44	46	10	100
fp/Ullsten	Samtliga väljare	19	42	39	100
	fp-väljare	32	47	21	100
m/Bohman	Samtliga väljare	14	43	43	100
	m-väljare	16	53	31	100

Kommentar: Jämförelserna i tabellen bygger på de poäng från -5 (ogillar) till +5 (gillar) intervjupersonerna givit partierna och partiledarna. Ett högre poängtal för ett parti än för dess partiledare har tolkats som att intervjupersonen uppskattar partiet mer än partiledaren. Och omvänt. Ett högre värde för en partiledare än för hans parti tolkas som att intervjupersonen gillar partiledaren mer än partiet.

Men den partiledare som var minst populär i förhållande till sitt parti vid 1979 års val var den blivande statsministern Thorbjörn Fälldin. Väljare i samtliga partier uppskattade Thorbjörn Fälldin mindre än centerpartiet. I genomsnitt gav intervjupersonerna från 0,54 (socialdemokraterna) till 0,76 (folkpartisterna) lägre poäng för Fälldin än för centerpartiet. Thorbjörn Fälldin var också den partiledare som uppskattades minst i förhållande till det egna partiet bland de egna väljarna. Centerpartiets väljare gav i genomsnitt 0,66 lägre uppskattningspoäng åt sin partiledare än åt partiet. Motsvarande siffra för socialdemokraterna, folkpartiets och vänsterpartiet kommunisternas väljare var 0,36, 0,16 respektive 0,53. Moderaternas väljare tyckte bättre om Bohman än partiet. De gav i genomsnitt 0,23 poäng *högre* uppskattning åt Gösta Bohman än om det parti som de röstade på.

Resultaten i figur 7.2 ger också intressant information om hur väljare i olika partier, i genomsnitt, rangordnade partier och partiledare vid valet 1979. När det gäller poängsättningen av partierna ser man tydligt att väljare i samtliga partier följt ett vänster-högermonster när de angivit i vilken utsträckning de gillade eller ogillade partierna. Vänsterpartiet kommunisternas väljare gav tex högst uppskattningspoäng åt vpk följt av s, c, fp och m. Moderaternas väljare som befinner sig längst ut på vänster-högerskalans andra kant rangordnade partierna på samma sätt fast spegelvänt. De satte

högst poäng för m följt av fp, c, s och vpk. Vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas väljare tenderade att se samma partisystem. Men de såg det inte från samma håll. De hade olika politiska uppfattningar vilket gjorde att de värderade partierna olika.

Socialdemokraternas, folkpartiets och centerpartiets väljare rangordnade också, i genomsnitt, partierna i enlighet med ett vänster-högermonster. Socialdemokraternas sympatisörer gav högst uppskattningspoäng till s följt av vpk, fp, c och m. Vänsterpartiet kommunisterna fick alltså i genomsnitt högre poäng av socialdemokraternas väljare än vad centerpartiet eller folkpartiet fick. I kapitel 11 kommer vi att visa att alltfler socialdemokratiska väljare under 1970-talet har fått vänsterpartiet kommunisterna som andra-preferens.

Mittenpartiernas väljare uppskattade fortfarande vid 1979 års val det andra mittenpartiet mer än moderata samlingspartiet, men skillnaderna var små. Folkpartiets väljare satte i genomsnitt fp först följt av c (+1,40), m (+1,03), s och vpk. Centerns sympatisörer gjorde på ett liknande sätt. De satt c först följt av fp (+1,63), m (+1,20), s och vpk.

Väljarna rangordnade inte alltid partiledarna på samma sätt som partierna. Vänsterpartiet kommunisternas väljare gav t ex i genomsnitt Ola Ullsten högre uppskattningspoäng än Thorbjörn Fälldin, trots att de gav centerpartiet högre poäng än folkpartiet. Gösta Bohman var mer populär bland centerns väljare än Ola Ullsten, även om skillnaden var mycket liten. Samma gäller för Lars Werner och Olof Palme bland centerpartiets och moderaternas väljare. Lars Werner fick i genomsnitt inte så höga *negativa* poäng som Olof Palme, trots att vänsterpartiet kommunisterna bland centerpartister och moderater ogillades mycket mer än det socialdemokratiska partiet. Folkpartiets väljare tyckte mycket bättre om Gösta Bohman än om Thorbjörn Fälldin. Bohman fick i medeltal en uppskattningspoäng på +2,31 bland folkpartisterna. Fälldin endast +0,64.

En intressant fråga som inställer sig när man studerar utfallet av jämförelsen mellan partiernas och partiledarnas popularitet i tabell 7.1 är om resultaten är specifika för just de partiledare som fanns 1979 eller om de avspeglar något mer generellt. Gösta Bohman och Lars Werner var, jämfört med sina partier, mest populära bland väljarna 1979. Frågan är om det berodde på att de var partiledare för två flygelpartier som många väljare ogillade starkt och därför gav höga negativa poäng eller om det berodde på att Bohman och Werner verkligen var jämförelsevis uppskattade bland väljarna vid valet. Det kan vara lättare för partiledare för flygelpartier att framstå som populära när de jämförs med impopulära partier än det är för partiledare för centrumpartier som leder partier som färre väljare tycker illa om. Med hjälp av material från en enda tidpunkt kan vi emellertid inte urskilja vad som är generellt från vad som var specifikt för just 1979 års partiledare och partier.

Väljarnas förstapreferenser bland partiledarna

En populär partiledare är naturligtvis en tillgång för ett parti. Vår analys har visat att vid 1979 års val var Lars Werner och Gösta Bohman de partiledare som uppskattades mest jämfört med sina partier bland väljare utanför de egna leden. Gösta Bohman var också den partiledare som var mest populär bland de egna väljarna medan Thorbjörn Fälldin var den partiledare som uppskattades minst jämfört med sitt parti både bland egna väljare och bland andra partiets sympatisörer.

Dessa resultat bygger på en analys av de uppskattningspoäng intervjupersonerna gav partier och partiledare. Men de säger ingenting om hur intervjupersonerna *rangordnade* partiledarna. Personlighetsfaktorer av olika slag kan leda till att människor tillämpar olika principer när de sätter sina poäng. Två intervjupersoner kan t ex båda uppskatta Gösta Bohman mest bland partiledarna men den ene är en försiktig person och sätter endast +2 på Bohman och +1 eller lägre poäng på övriga partiledare medan den andre är mindre modest och ger Bohman +5 poäng och de övriga partiledarna negativa poäng.

En partiledare bör inte endast vara så populär som möjligt bland egna och andra partiets väljare. Han bör också vara en partiledare som så många väljare som möjligt har som sin förstapreferens. Sannolikheten att en partiledare skall stöta bort egna väljare är naturligtvis mycket liten om nästan alla människor som stödjer partiet har honom som sin favorit bland partiledarna. Möjligheten att rekrytera nya väljare och partibytare är på ett motsvarande sätt större om en partiledare inte bara är omtyckt utan också är den som många väljare utanför det egna partiet har som förstapreferens bland partiledarna.

Resultaten i tabell 7.3 visar vilka partiledare som de olika partiernas väljare tyckte bäst om vid 1979 års val. Två olika typer av information redovisas. Dels hur stor andel av varje partis väljare som hade var och en av partiledarna som *odelad förstapreferens* dels hur stor andel som hade respektive partiledare som *delad förstapreferens*. Den senare uppgiften anger hur vanligt det var att intervjupersonerna gav sina högsta positiva uppskattningspoäng till två eller flera olika partiledare. De som gjorde det utpekade ingen entydig förstapreferens bland partiledarna. De tyckte lika bra om flera olika partiledare, oftast två stycken som de uppskattade lika mycket.

Sjuttioåtta procent av intervjupersonerna hade en klar förstapreferens bland partiledarna. De gillade en partiledare mer än de andra. Konkurrensen om vem som hade flest personliga sympatisörer stod mellan Olof Palme och Gösta Bohman. Trettioen procent av väljarna satte högst uppskattningspoäng på Palme medan 23 procent hade Bohman som första namn. Werner, Fälldin och Ullsten var sällan väljarnas förstaval. De var förstapreferens för mellan 6 till 9 procent av väljarna.

Tabell 7.3. Väljarnas förstapreferenser bland partiledarna (procent)

		<i>Partiledare som rangordnas</i>					
		<i>Lars Werner</i>	<i>Olof Palme</i>	<i>Thorbjörn Fälldin</i>	<i>Ola Ullsten</i>	<i>Gösta Bohman</i>	<i>Summa procent</i>
vpk- väljare	Odelad förstapreferens	57	16	2	0	3	78
	Delad förstapreferens	19	15	4	5	6	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>76</i>	<i>31</i>	<i>6</i>	<i>5</i>	<i>9</i>	
s- väljare	Odelad förstapreferens	5	67	1	4	3	80
	Delad förstapreferens	11	17	4	8	6	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>16</i>	<i>84</i>	<i>5</i>	<i>12</i>	<i>9</i>	
c- väljare	Odelad förstapreferens	2	2	42	7	19	72
	Delad förstapreferens	2	5	20	18	22	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>4</i>	<i>7</i>	<i>62</i>	<i>25</i>	<i>41</i>	
fp- väljare	Odelad förstapreferens	1	3	3	41	25	73
	Delad förstapreferens	6	7	9	22	20	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>7</i>	<i>10</i>	<i>12</i>	<i>63</i>	<i>45</i>	
m- väljare	Odelad förstapreferens	0	1	1	5	76	83
	Delad förstapreferens	3	2	7	9	15	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>8</i>	<i>14</i>	<i>91</i>	
Samtliga väljare	Odelad förstapreferens	6	31	9	9	23	78
	Delad förstapreferens	8	11	8	12	12	
	<i>Summa förstapreferens</i>	<i>14</i>	<i>42</i>	<i>17</i>	<i>21</i>	<i>35</i>	

Kommentar: Analysen bygger på en serie intervjufrågor där intervjupersonerna med hjälp av en skala fick uppge hur mycket de gillade eller ogillade partiledarna. Procentsiffrorna för de odelade förstapreferenserna är beräknade vågrätt. De procentandelar som finns angivna under kolumnen "summa procent" visar hur stor andel av respektive väljargrupp som hade en odelad förstapreferens bland partiledarna. Procentsiffrorna för "summa förstapreferens" överstiger hundra procent eftersom intervju svar med delad förstapreferens räknats med mer än en gång. Siffrorna kan tolkas på följande sätt: Vi tar vpk-väljarna som exempel. Femtiosju procent av vpk:s väljare hade Lars Werner som förstapreferens bland partiledarna; 16 procent satte Olof Palme främst, två procent Fälldin och tre procent Bohman. Sammanlagt var det 78 procent av vpk:s väljare som hade en klar förstapreferens. Förutom de 57 procenten av vpk:s sympatisörer som hade Werner som första namn var det ytterligare 19 procent som också satte Werner främst ehuru tillsammans med någon eller några andra partiledare. Totalt sett var det alltså 76 procent av vpk:s väljare 1979 som hade Lars Werner som odelad eller delad förstapreferens.

Bakom de här resultaten ligger naturligtvis i stor utsträckning väljarnas partisympatier. Om man studerar resultaten för varje partigrupp för sig finner man att partiledarna ofta är förstapreferens för de egna väljarna men sällan är det för andra väljare.

Men preferensordningarna är inte endast ett uttryck för partisympati. Det finns mönster i resultaten som inte kan förklaras av partifaktorn. Gösta Bohman t ex var inte bara mycket populär bland moderater – 76 procent av de moderata väljarna hade honom som odelad förstapreferens och ytterligare 15 procent satte honom främst ehuru tillsammans med någon eller några

andra partiledare. Men han var också *odelad* förstapreferens för inte mindre än 25 procent av folkpartiets väljare och för 19 procent av centerpartiets. Ola Ullsten och Thorbjörn Fälldin var populärare än Gösta Bohman bland de egna väljarna men inte utan konkurrens av moderatledaren. Om vi också tar hänsyn till att många av mittenpartiernas väljare gav samma uppskattningspoäng till Bohman som till sitt eget partis ledare blir bilden av Gösta Bohmans popularitet bland borgerliga väljare än mer påfallande. Fyrtioen procent av centerpartiets väljare och 45 procent av folkpartiets hade Gösta Bohman som *odelad* eller *delad* förstapreferens bland partiledarna. Sextiotvå procent av centerpartiets väljare och 63 procent av folkpartiets väljare hade på ett motsvarande sätt sina egna partiledare som förstapreferens.

Endast cirka 40 procent av centerpartiets och folkpartiets väljare gav *odelat* högst uppskattningspoäng åt den egna partiledaren. Motsvarande siffra för de övriga partiledarna var klart högre. Femtiosju procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare hade Lars Werner ensam som första namn, 67 procent av socialdemokraterna satte Olof Palme *odelat* på första plats och 76 procent av moderaternas väljare hade Gösta Bohman som ensam favorit bland partiledarna.

Thorbjörn Fälldin var mycket sällan förstapreferens för väljare från andra partier än centern. Ola Ullsten var något oftare första namn för andra partiets sympatisörer. Sju procent av centerpartiets väljare satte t ex Ullsten ensam som översta namn på sina rangordningar och ytterligare 18 procent hade honom som *delad* förstapreferens. Tolv respektive 14 procent av socialdemokraternas och moderaternas väljare hade Ola Ullsten som förstapreferens, ofta tillsammans med det egna partiets ledare.

Olof Palme var populär inom det egna partiet. Hela 84 procent av socialdemokraternas väljare hade honom som en *odelad* eller *delad* förstapreferens. Bland vänsterpartiet kommunisternas väljare fanns det också relativt många som satte Palme på första plats. Sexton procent av vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer hade Olof Palme som ensam förstapreferens vid valet 1979. Ytterligare 15 procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare hade Palme som första namn men tillsammans med någon annan, oftast Werner. Bland borgerliga väljare var Olof Palme däremot sällan förstapreferens. Mest uppskattades han av folkpartisterna. Tre procent av dem hade Palme som *odelad* förstapreferens och sju procent som *delad*.

Lars Werner var klart mer populär bland socialdemokratiska och borgerliga väljare än vänsterpartiet kommunisterna. Det visade den tidigare analysen av hur väljarna poängsatte partierna och partiledarna. Men resultaten i tabell 7.3 visar att Lars Werners popularitet utanför det egna partiet sällan var så stor att han blev väljarnas förstapreferens. Sexton procent av socialdemokraternas väljare satte emellertid Werner, oftast tillsammans med Palme, som första namn på sina rangordningar. Bland borgerliga väljare förekom Lars Werner ytterst sällan som första namn.

Påverkar partiledarnas popularitet väljarnas partival?

Partiledarna var olika populära bland de egna väljarna och bland andra partiets väljare. Gösta Bohman och Thorbjörn Fälldin representerade vid 1979 års val ytterpunkterna på partiledarnas popularitetsskala. Gösta Bohman var den partiledare som uppskattades mest av de egna väljarna samtidigt som han var populär även utanför det egna lägret. Thorbjörn Fälldin var inte speciellt uppskattad utanför centerleden och bland de egna var han den partiledare som uppskattades minst jämfört med hur de övriga partiledarna uppskattades av sina egna väljare.

Det finns ett samband här. Gösta Bohman var populär och hans parti blev den stora segerherren 1979 medan Thorbjörn Fälldin var mindre uppskattad och hans parti förlorade stort. Frågan är om det är en tillfällighet eller om partiledarnas popularitet verkligen spelade en roll för valutgången 1979.

Det finns få europeiska studier gjorda kring vilken betydelse som valkandidater eller partiledare har för väljarnas partival. Det mesta som gjorts på området härstammar från USA. De amerikanska erfarenheterna kan svårigen generaliseras till Västeuropa. I USA röstar man på individuella kandidater. Partierna för en tynande tillvaro, alltmer undanträngda av opinionsundersökare och mediakonsulter. Det är inte så underligt att amerikanska valforskare finner att tex presidentkandidaternas personlighet och kompetens spelar en stor roll för väljarnas röstande på valdagen. Amerikanska presidentval är ju en fråga om personval – vem skall sitta i Vita huset – och valdebatten och propagandan handlar ofta mera om kandidaternas personligheter och kompetens än om vad de vill utträta eller har utträttat.

De politiska partierna är starkare i Europa än i USA. Proportionella val i flermansvalkretsar försvårar för enskilda kandidater att skapa sig en egen profil. Val i enmanskretsar, som i USA, gör det lättare för enskilda politiker att skaffa sig ett politiskt stöd oberoende av sitt parti. Men om partisystemet är starkt kan det ändå vara svårt att skaffa sig en egen bas. Det visar studier från valen i England där man utnyttjar ett valsysteem med majoritetsval i enmansvalkretsar.

Det är mycket sällsynt i engelska val att resultatet i olika valkretsar avviker från den nationella valvinden. I de fall där det har gjorts det har det oftast berott på regionala variationer eller på att kandidater från andra partier än labour och de konservativa har stört den vanliga ordningen. Sällan har engelska valforskare kunnat peka på enskilda parlamentskandidaters dragningskraft som en orsak till avvikande valresultat.

När det gäller partiledarnas betydelse är bilden delvis annorlunda, både i England och i andra länder. Det finns exempel på forskningsresultat från många håll, tex från Danmark, England och Frankrike, som antyder att partiledarnas popularitet kan spela en roll i valen. David Butler och Donald Stokes visar tex med hjälp av bla paneldata i boken *Political Change in*

Britain. Forces Shaping Electoral Choice”, att labourledaren Harold Wilsons popularitet förmodligen var en faktor bakom labours framgångar vid valet 1966. Väljare som stödde de konservativa 1964 men som redan då uppskattade Wilson hade en större tendens att byta till labour 1966 än väljare som inte gillade Wilson. Harold Wilsons popularitet drog nya väljare till labour. Uppskattningen av Labours partiledare underlättade partibytet för många väljare.

Några svenska undersökningar av motsvarande slag finns inte. Det spekuleras ibland i den politiska journalistiken om att det ena eller andra partiet skulle vunnit eller förlorat röster på grund av sin partiledare: 1968 års val skulle, menar en del, inte ha varit så mycket ett socialdemokratiskt segerval som en avskedspresent till landsfadern Tage Erlander. Moderaternas dåliga valresultat i slutet av 1960-talet var Yngve Holmbergs fel, har det sagts, och de stora framgångarna på 1970-talet beror på att han ersattes av Gösta Bohman. Socialdemokraternas minskade väljarstöd under 1970-talets början skulle, enligt vissa bedömare, till en del ha berott på att partiet hade en ung och aggressiv partiledare som inte väckte förtroende bland marginalväljarna.

Resonemang av detta slag är ofta önsketänkande och framförs med ett polemiskt syfte i den politiska debatten. Och det kan göras därför att inga välgrundande studier kring partiledarnas betydelse för väljarbeteendet har gjorts i Sverige.

Vår undersökning kan inte helt och hållet avhjälpa den bristen. Orsaken till det är främst metodisk. Vi har endast tillgång till intervjuuppgifter om partiledarnas popularitet från ett måttillfälle, 1979. För att kunna studera i vilken utsträckning partiledarfaktorn verkligen påverkar väljarnas partival, och eventuellt förmår människor att byta parti, skulle vi behöva uppgifter om intervjupersonernas röstning och uppfattning om partiledarna från flera olika måttillfällen. En noggrann studie av det komplicerade samspelet mellan partisympati och partiledaruppskattning på väljarnivå kräver paneldata. Vi får vänta tills nästa val och hoppas att vi då får tillfälle att upprepa våra mätningar och att inte alltför många partier bytt partiledare till dess.

Data från en enda tidpunkt gör det alltid svårt att belägga kausala samband. Man kan inte vara säker på vad som drabbat väljarna först, sympatier för partiet eller för partiledaren. Är det partisympatin som färgat av sig på partiledaren eller är det uppskattningen av partiledaren som lett till den positiva synen på partiet. I verkligheten påverkar naturligtvis attityder till partiet och till partiledarna varandra i ett svårbestämt samspel, även om vi utgår ifrån att inställningen till partiet är den dominerande faktorn för de flesta människor.

Tvärnsnittsdata från en tidpunkt kan inte utnyttjas för att nysta upp detta samspel. Men de är inte helt oanvändbara för den skull. De kan användas för att studera det statistiska sambandet mellan våra variabler 1979, och vi kan undersöka i vilken utsträckning väljarnas uppskattning av partiledarna hade

Tabell 7.4. Sambandet mellan uppskattningen av parti respektive partiledare och röstning i valet 1979 (procent)

		Uppskattning av Lars Werner					Uppskattning av Olof Palme								
		-5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5	-5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
Andel som röstade på vpk		0	0	0	0	0	0	-	0	2	5	0	-	-	-
		2	0	0	2	0	-	-	3	17	19	-	-	-	-
	Uppskattning av vpk	+1	0	-	5	0	0	-	+1	12	31	24	22	-	-
		+2	-	-	8	5	5	4	+2	6	35	48	45	-	-
		+3	-	-	-	8	22	19	+3	-	58	75	74	73	-
	+4	-	-	-	-	29	24	+4	-	-	-	82	80	91	93
	+5	-	-	-	-	-	65	+5	-	-	-	-	93	97	99
		Uppskattning av Thorbjörn Fälldin					Uppskattning av Ola Ullsten								
		-5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5	-5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
Andel som röstade på c		0	1	0	-	-	-	-	0	0	0	0	0	-	-
		0	2	0	7	-	-	-	2	1	1	0	3	-	-
	Uppskattning av c	+1	3	3	6	7	-	-	+1	4	11	4	4	10	-
		+2	0	15	15	13	15	-	+2	-	7	13	9	8	15
		+3	17	44	24	42	27	19	+3	-	-	-	22	22	20
	+4	-	-	-	83	71	51	+4	-	-	-	-	32	38	40
	+5	-	-	-	70	88	88	+5	-	-	-	-	80	80	72
		Uppskattning av Gösta Bohman													
		-5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5							
Andel som röstade på m		0	1	2	3	0	3	0							
		0	1	0	3	4	-	-							
	Uppskattning av m	+1	4	-	4	10	8	10							
		+2	-	-	29	13	24	17							
		+3	-	-	-	-	43	42							
	+4	-	-	-	-	72	62								
	+5	-	-	-	-	-	93								

Kommentar: Om man vill utläsa en eventuell partiledareffekt på parti-valet skall resultatet läsas radvis. Procentsiffrorna visar hur stor andel av intervjupersonerna som röstade på var och en av partierna med hänsyn tagen till uppskattningen av parti och partiledare.

något samband med hur de röstade efter det att vi tagit hänsyn till hur mycket de gillade partierna. En sådan studie säger ingenting om huruvida partiledarpopulariteten påverkar partisympatierna eller påverkas av partisympatierna med den säger någonting om i vad mån det existerar en *direkt* partiledareffekt på röstningen oberoende av partifaktorn. Vi kan också specialstudera vilken roll partiledarnas popularitet spelade för partibytena. Kan man spåra någon inverkan av partiledarpopulariteten på tendensen att byta parti 1979 efter det att partifaktorn konstanthållits?

Resultaten i tabell 7.4 kan användas för en diskussion av den första frågeställningen – i vilken utsträckning kan man spåra en partiledareffekt på röstningen efter det att inverkan av partifaktorn kontrollerats. De fem deltabellerna visar hur stor andel av väljarnas som röstade på var och en av partierna med hänsyn tagen till graden av uppskattning av partiet och partiledaren eller utmärkta med ett streck (–) omfattar färre än tjugo intervjupersoner.

En partiledare har betydelse för väljarnas partival om procentsiffrorna i tabellerna tenderar att öka när vi, rad för rad, går från negativ till positiv uppskattning av honom. I så fall gäller att ju mer en väljare gillar partiledaren desto mer tenderar han eller hon också att rösta med partiet oavsett graden av partisympati.

Effekten av partifaktorn, oberoende av partiledarnas popularitet, kan man avläsa genom att i tabellerna, kolumn för kolumn, studera hur procentsiffrorna stiger vartefter uppskattningen av partiet ökar. Procentsiffrorna kan tolkas som sannolikheter. De anger hur stor sannolikheten är att en väljare röstar på ett parti givet en viss grad av uppskattning av partiet respektive partiledaren. En positiv partiledareffekt på partivalet kan definieras som att sannolikheten att rösta på ett parti, oberoende av graden av partiuppskattning skall öka ju mer populär partiledaren är.

Ju mer en väljare uppskattade en partiledare desto större var sannolikheten att han eller hon också röstade på hans parti. Ett sådant samband fanns vid valet 1979. Men det bevisar naturligtvis inte att det existerade en oberoende partiledareffekt på partivalet. Partiuppskattningen är inte konstanthållen och det kan vara den snarare än partiledarpopulariteten som ligger bakom valet av parti. Man måste ta hänsyn till inverkan av partifaktorn innan man kan uttala sig om en eventuell partiledareffekt på röstningen. Om man gör det visar det sig att partiledarnas popularitet spelade en mycket liten självständig roll för partivalet 1979. Uppskattningen av partiledarna ökade eller minskade inte sannolikheten att rösta på ett parti på något systematiskt sätt. Det visar resultaten i tabell 7.4. Om man i tabellerna, rad för rad, följer procentsiffrorna finner man att de *inte* stiger gradvis med ökande popularitet hos partiledarna, som de borde om en oberoende partiledareffekt förelåg. Istället varierar de lite oregelbundet men inte särskilt mycket, precis som man skulle förvänta sig om partiledareffekten var obetydlig. De delvis ore-

gelbundna variationerna är inte överraskande. Resultaten grundas på urvalsdata och antalet intervjupersoner bakom varje procentsiffra är ofta litet.

Tilltron till resultaten och till den mätteknik som utnyttjas ökar när man studerar vilken effekt partiuppskattningen hade på partivalet. Sannolikheten att rösta med ett parti stiger stegvis och regelbundet vartefter partiets popularitet ökar. Och det sambandet ser i huvudsak likadant ut oberoende av uppskattningen av partiledaren. Att det finns ett starkt samband mellan partivalet och poängsättningen av partierna gör oss naturligtvis inte mycket klokare när det gäller att *förstå* röstningsbeteendet men det stärker vår tilltro till mätmetoden. Intervjupersonerna har uppenbarligen inte satt sina parti- och partiledarpoäng hur som helst.

Sannolikheten att rösta med ett parti stiger inte linjärt och trappstegsformat vartefter partiuppskattningen tilltar. Mycket få väljare sätter minuspoäng på det parti som de röstar på. Röstningssannolikheten är därför nära noll för samtliga partier när uppskattningspoängen är negativa. Först vid poäng kring ± 0 eller $+1$ börjar röstningssannolikheterna att stiga. Ökningen är obetydlig mellan ± 0 och $+1$ poäng respektive mellan $+1$ och $+2$ poäng. Den håller sig kring 2 till 10 procent för de olika partierna. Den blir mer utpräglad när poängen blir högre. Sannolikheten att rösta på ett parti stiger med mellan 20 till 30 procent för varje poängs ökning över 2 poäng. Resultaten är mycket likartade för de fem partierna.

Den analys som återfinns i tabell 7.4 är instruktiv. Den visar på ett påtagligt sätt hur uppskattningen av parti och partiledare är relaterade till röstningen. Svagheten är att resultaten, cell för cell i tabellerna, ofta är så statistiskt osäkra att de ej kan redovisas. Många av de procenttal som redovisas är behäftade med stora osäkerhetsmarginaler. Orsaken till detta mätproblem är dels att vi har få intervjupersoner att grunda analysen på dels att sambandet mellan uppskattningen av parti och partiledare är så högt. Nästan hälften av väljarna sätter samma poäng på parti och partiledare. De flesta intervjupersonerna återfinns därför nära diagonalen i tabellerna. Korrelationen mellan poängsättningen för partierna och poängsättningen för partiledarna varierar något för de olika partierna men håller sig kring 0,70 och 0,80.

Det höga sambandet mellan uppskattningen av parti och partiledare speglar en verklighet. Många människor tycker lika bra eller lika dåligt om partierna som om deras ledare. De kan eller vill inte skilja dem åt. Att verkligheten är beskaffad på detta sätt skapar problem för den som vill separera effekten av partiledarpopulariteten från effekten av partisympati-faktorn. Svårigheterna kan delvis övervinnas om man istället för tabellanalys som i tabell 7.4 använder multipel regressionsanalys. Vi blir då mindre beroende av att antalet intervjupersoner är litet i vissa celler och kan nå mer generella resultat. Men problemet med den mycket höga korrelationen mellan uppskattningen av parti och partiledare kan man naturligtvis inte trollas

bort genom att utnyttja regressionsanalys. Det kvarstår och visar sig genom att göra alla effekttestimat statistiskt osäkra, speciellt när vi inkluderar interaktionstermer i analyserna för att testa den kombinerade effekten av parti och partiledare.

Svårigheterna till trots bekräftar resultaten från de regressionsanalyser vi genomfört att partiledarpopulariteten inte hade någon självständig betydelse utöver partiuppskattningen för hur väljarna röstade 1979. Vi har genomfört analyser för vart och ett av partierna med poängsättningen för parti och partiledare som oberoende variabler och röstning på partiet eller på något annat parti (dikotomi) som beroende variabel. Och resultaten blir genomgående desamma. Regressionskoefficienterna (= effektmått) för partifaktorn blir i samtliga fall signifikanta och relativt höga (mellan +0,10 och +0,18) medan koefficienterna för partiledarpopulariteten blir låga (kring 0,0) och ej statistiskt säkra på 95-procentsnivån.

De citerade resultaten bygger på regressionsanalyser där vi antagit att sambanden är linjära och där vi begränsat variationsvidden för de oberoende variablerna till mellan ± 0 och +5 poäng. Linjäritetsantagandet gör ett visst våld på verkligheten men inte speciellt mycket. Regressionskoefficienterna visar hur mycket sannolikheten att rösta på ett parti i genomsnitt ökar för varje poängs ökning i partiuppskattningen. De koefficienter vi fick för partierna visar m a o att sannolikheten att rösta med ett parti stiger med i genomsnitt mellan 10 till 18 procent för varje poäng (från 0 till +5) som partiuppskattningen går upp. Vi vet att ökningen i röstningssannolikheten är något långsammare för låga poäng än för höga. Koefficienterna för partiledarna var i samtliga fall nära noll. Sannolikheten att rösta med ett parti ökar eller minskar inte med graden av partiledarpopularitet.

Dessa resultat gäller när man skall förklara partival i allmänhet. Vad väljarna tyckte om t ex Bohman, Palme eller Fälldin, kontrollerat för vad de tyckte om moderata samlingspartiet, socialdemokraterna eller centerpartiet, spelade alltså en mycket liten roll för valet av parti 1979. När man läser denna slutsats bör man emellertid hålla i minnet att vi talar om *direkta* effekter. Uppskattningen av Bohman, Palme eller Fälldin kan naturligtvis indirekt ha inverkat på röstningen genom att partiuppskattningen påverkats av partiledarpopulariteten innan vi genomförde vår studie. Vi måste vänta tills vi får tillgång till paneldata innan betydelsen av denna indirekta påverkansväg kan analyseras.

Partiledarpopularitetens betydelse var alltså begränsad när det gällde att förklara partivalet i allmänhet. Och det kanske inte är så konstigt. De flesta väljare röstar på samma parti i val efter val. Rörligheten i valmanskåren har visserligen ökat under 1970-talet. Men fortfarande röstar cirka 8 väljare av 10 på samma parti som i föregående val. Det kan tänkas att uppskattningen av partiledarna spelar en större roll för partibytare än för stabila partiväljare.

Om så är fallet kommer det inte till synes i en analys där man har val av parti, och inte byte av parti, som beroende variabel.

Frågan är alltså om inställningen till partiledarna spelade någon roll för partibyternas röstningsbeslut 1979. Bidrog Gösta Bohmans popularitet till att locka över centerväljare till moderaterna? Eller var det Thorbjörn Fälldin som skrämde bort gamla centerpartister till moderaterna och folkpartiet?

Frågor av detta slag kan analyseras utifrån vårt datamaterial förutsatt att vi begränsar slutsatserna till *direkta* partiledareffekter. Indirekta effekter där partiledarpopulariteten påverkar röstningen via partiuppskattningen kan vi som tidigare påpekats inte studera utan paneldata. Men den direkta effekten av partiledarinställningen, med kontroll för partifaktorn, kan analyseras med hjälp av regressionstekniken.

Resultaten av den serie av multipla regressionsanalyser som genomförts för olika partibytkategorier är mycket entydiga. Väljarnas inställning till det parti som de lämnar men också till det parti som de går till påverkar benägenheten att byta parti. Partibyten kommer till stånd både som en följd av att det nya partiet drar och att det gamla partiet stöter bort. Analysresultaten tyder tex på att centerpartiets förluster till moderaterna kan ha berott mer på en negativ inställning till centern än på en positiv inställning till moderaterna. Benägenheten att byta från centerpartiet till moderata samlingspartiet påverkades något mer av inställningen till centern än av inställningen till moderaterna. Samma sak kan sägas om vänsterpartiet kommunisternas röstförluster till socialdemokraterna. Regressionsresultaten pekar på att bedömningen av vänsterpartiet kommunisterna kan ha varit en väl så viktig faktor som bedömningen av socialdemokraterna.

Folkpartiets förluster till moderaterna, liksom centerpartiets till folkpartiet, tycks däremot vara exempel på väljarströmmar där det nya partiets dragande kraft varit ungefär lika betydelsefull som det gamla partiets fränstötande roll.

Partierna verkade således både tilldragande och fränstötande. Men frågan gällde vilken roll partiledarnas popularitet spelade i sammanhanget. Regressionsresultaten är också här mycket entydiga. Partiledarna hade ingen eller en mycket liten egen dragningskraft eller bortstötande effekt. Det var inställningen till partierna som var den helt dominerande faktorn bakom partibytet 1979. Benägenheten att byta parti påverkades inte i något fall på ett signifikant sätt av väljarnas inställning till det gamla eller det nya partiets ledare. Efter det att partifaktorerna kontrollerats försvann alla samband mellan inställningen till partiledarna och tendensen att byta parti.

En populär partiledare är naturligtvis en fördel för ett parti både propagandamässigt och internt. Och han eller hon kan på sikt underlätta för sitt parti att rekrytera nya sympatisörer. En populär partiledare utgör åtminstone inget hinder när det gäller att övertyga tveksamma väljare att stödja "rätt" parti. Men samtidigt bör betydelsen av partiledarens popularitet inte överdri-

vas. Analysresultaten i detta kapitel har visat att den *direkta* partiledareffekten på röstningsbeteendet, efter det att partifaktorn kontrollerats, var mycket obetydlig i Sverige vid 1979 års val.

8 Väljarna uttalar sig i regeringsfrågan

Att spekulera om tänkbara regeringskoalitioner och betygsätta partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier är en populär sysselsättning bland politiker och journalister. Detta speciellt efter valet 1976 när resonemangen kunde bidra till att fälla eller bilda regeringar. "Kungamakarens" roll utövar alltid en lockelse på människor som lever i en politisk värld. Och även om det inte blir några direkta resultat gör kannstöperierna vardagsarbetet i riksdag och partikanslier mer spännande. Ledarskribenterna får också något att skriva om.

Motsättningarna i Thorbjörn Fälldins trepartiregering, regeringskrisen på hösten 1978 och socialdemokraternas agerande i den ovana rollen som oppositionsparti har ständigt givit ny näring åt debatten i regeringsfrågan. Vi har fått höra att socialdemokraterna och folkpartiet varit på väg att bilda en koalition. Eller att socialdemokraterna borde bilda en egen minoritetsregering när de borgerliga inte kan hålla sams. Understundom har to m kravet rests på att den gamla röd-gröna koalitionen mellan socialdemokraterna och centern skulle återupprättas. Och detta trots motsättningarna i kärnkraftsfrågan. Tanken på en bred samlingsregering har vädrats liksom drömmen om att forma ett starkt borgerligt mittenparti genom en sammanslagning av centerpartiet och folkpartiet.

Partiernas agerande i de nya rollerna som regerings- eller oppositionspartier har också utvärderats och kritiserats i den politiska debatten. Centerpartiet har från moderat och folkpartistiskt håll fått höra många hårda omdömen om sin insats i trepartiregeringen. Partiet tog det här med kärnkraften för allvarligt, hävdades det.

De folkpartistiska regeringsledamöterna fick veta – speciellt under Ola Ullstens statsministertid – att de var bra administratörer om än lite kyliga och föga folkliga. Socialdemokraterna har fått påskrivet för att deras oppositionspolitik varit alltför gnällig och innehållit för lite konkreta motalternativ till den borgerliga regeringspolitiken.

Den här typen av resonemang och bedömningar är kanske naturliga om man betraktar det politiska spelet från nära håll. Men bland "vanliga" människor, som inte lever sina liv med politiken ständigt i centrum, är de med all sannolikhet mindre vanliga. Det var tex endast några få procent av intervjupersonerna som berörde partisamarbetsproblem, regeringskoalitioner eller partiernas arbetsstil när de skulle uttala sig om bra och dåliga sidor hos partierna. Väljarna koncentrerade sig istället på sakfrågor och ideologiska målsättningar när de skulle utvärdera partierna.

Men resonemang om partiernas insatser i regeringen och om för mycket eller för lite samarbete mellan olika partier förekom även bland väljarna när de betygsatte partierna; speciellt när folkpartiets och centerpartiets positiva och negativa sidor bedömdes. Något över tio procent av alla kritiska omdömen om folkpartiet gällde t ex regeringsinsatserna eller att partiet samarbetade med fel partier.

Regeringsfrågan står i centrum i detta kapitel. Tre frågeställningar kommer att analyseras. Den första gäller vilken regering väljarna vill ha. Om vi låter intervjupersonerna önsketänka och helt fritt komponera en egen regering vilka partier och partikombinationer är då mest populära som innehavare av regeringstabetterna? Vi har tillgång till ett jämförbart intervjumaterial från tidigare undersökningar. Frågan är om väljarnas önskemål vad gäller regeringens partisammansättning ändrats under 1970-talet och speciellt sedan 1976. Hur har tre års borgerligt regeringsinnehav påverkat väljarnas syn i regeringsfrågan?

Den andra frågeställningen berör väljarnas värderingar av partierna som regerings- och oppositionspartier. Om man i en intervjusituation ber människor poängsätta t ex folkpartiets insatser i Thorbjörn Fälldins trepartiregering eller socialdemokraternas agerande som oppositionsparti ställer de allra flesta upp och ger betyg. Det var åtminstone vår erfarenhet. Men frågan är i vilken utsträckning bedömningarna enbart är avspeglings av intervjupersonernas uppskattningar av partierna eller om bedömningarna i viss mån är oberoende av partisympatierna.

Frågan är alltså om det på väljarnivå existerar en värdering av partierna som regerings- och oppositionspartier som går att skilja från den allmänna bedömningen av partierna. Om en stor del av väljarkåren gör delvis olika värderingar av partierna som partier och partierna som regeringspartier blir regeringsinnehavet en faktor som på ett självständigt och direkt sätt kan påverka väljarnas ställningstaganden på valdagen.

Intervjupersonernas värdering av partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier har vi mätt på samma sätt som vi mätte partiledarnas popularitet. Vi använde en skala från -5 till +5 och bad intervjupersonerna att placera ut partierna. Resultaten innehåller mycket information av politiskt intresse, t ex hurvida väljarna uppskattade folkpartiets arbete i trepartiregeringen mer än partiets insatser i den egna regeringen eller om de tvärtom var mer positiva till folkpartiet som enpartiregering. Och hur bedömde intervjupersonerna socialdemokraterna som oppositionsparti? Har den ofta negativa mediakritiken av socialdemokraternas insatser en resonansbotten bland väljarna?

Den tredje frågeställningen gäller regeringsinnehavets betydelse för väljarnas röstning. Under 1920-talet, på minoritetsparlamentarismens tid, var politiker sällan förtjusta i att ha regeringsansvaret när ett val närmade sig. Regeringspartierna försattes på defensiven i valrörelserna. De tvingades att

försvara en politik som de inte alltid var glada åt. Politiken var ofta ett resultat av kompromisser. Det var en etablerad sanning på 1920-talet att regeringsansvar mera var en nackdel än en fördel i valtider.

När folkpartiet bildade minoritetsregering på hösten 1978 hade erfarenheterna från 1920-talet glömts bort. Partiledningen räknade med att regeringsinnehavet skulle ge medvind i valet 1979. Och länge såg det ut som om partiet kalkylerat rätt. Folkpartiet hade en smekmånad med massmedia och Sifo innan de övriga partierna gick till motattack på senvåren 1979. Folkpartiet fick på nytt erfara vad politikerna lärde sig för sextio år sedan. Regeringsansvar, speciellt när det rör sig om en minoritetsregering, utgör inte någon självklar fördel på valdagen.

En regering kan naturligtvis utnyttja regeringsinnehavet på många olika sätt för att påverka ett val. I amerikansk politik är välplanerade utspel med nya regeringsprogram och statsbesök legio i presidentvalskampanjer. En president som vill bli omvald har en stor fördel av att bara sitta i Vita huset. Det svenska parlamentariska systemet ger inte en svensk regering samma spelutrymme. Men det är klart att även i Sverige kan regeringsmakten utnyttjas för att försöka påverka väljarnas röstning. Känsliga beslut kan skjutas upp och publikfriande program kan lanseras under valrörelsen.

Men vår undersökning gäller inte hela detta problemområde. Vår frågeställning är mer begränsad och konkret. Den berör frågan om väljarnas bedömningar av partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier spelar någon självständig roll för partivalet. Frågan är tex om folkpartiet vann röster på att axla regeringsansvaret inför valet. Partiet gick visserligen tillbaka i 1979 års val men det kan ju i huvudsak ha berott på andra faktorer. Regeringsinnehavet kan, i princip, ha varit en positiv faktor för folkpartiet bland väljarna även om dess effekt inte kom till synes på grund av att andra negativa faktorer betydde mer.

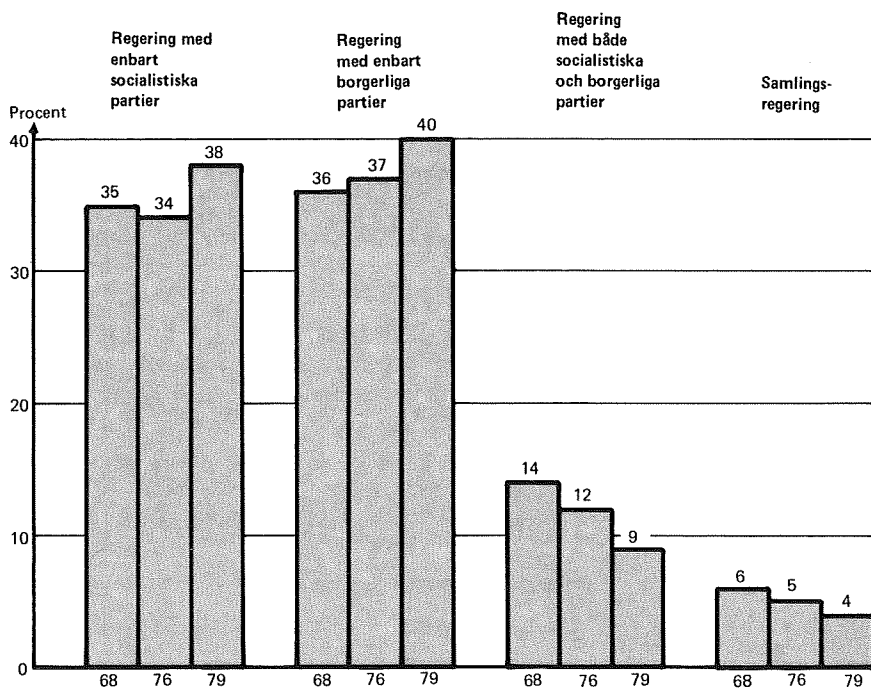
Vilka partier vill väljarna ha med i regeringen?

Vi ställde intervjupersonerna inför följande fråga: "*Vilket eller vilka partier skulle Ni helst vilja ha med i regeringen efter valet i år?*" Frågan förekom endast i förvalsundersökningen. Valresultatet var alltså inte känt när den skulle besvaras. Intervjupersonernas uppgift var därför på sätt och vis svårare än talmannens. När han försöker få fram en regeringsbildare är det parlamentariska läget känt.

Men det spelar ingen roll i detta sammanhang. Det var inte meningen att intervjupersonerna skulle leka talmän och få fram en regering som kunde tolereras av riksdagsmajoriteten. De skulle uppge vilket eller vilka partier som de helst ville ha med i regeringen. Önsketänkande var tillåtet. Väljarna

kunde utan att skämmas sätta samman parlamentariskt helt omöjliga regeringar. I praktiken önskade sig emellertid de flesta "realistiska" regeringar. Det visar resultaten i figur 8.1 och i tabell 8.1. Många väljare önskade sig visserligen minoritetsregeringar med enbart det egna partiet i kanslihuset men det hade ju folkpartiregeringen visat att det inte var ett helt realistiskt alternativ.

Figur 8.1. Väljarna talar om vilka partier de ville ha med i regeringen efter valen 1968, 1976 och 1979 (procent)

Kommentar: Procentsiffrorna, år för år, summerar inte till 100 procent eftersom ett antal intervjupersoner inte upp gav hur de ville ha regeringen sammansatt. Se tabell 8.1.

Valmanskårens önskemål om vilka partier som bör ingå i regeringen har inte förändrats särskilt mycket sedan 1968. Det dominerande intrycket av resultaten är att väljarkårens preferenser när det gäller regeringens sammansättning påverkats mycket lite av vad som hänt under 1970-talet. Erfarenheten av tre år med borgerliga regeringar ledde inte till att väljarna ändrade sina uppfattningar i regeringsfrågan på något mer dramatiskt sätt.

Men de små förskjutningar som inträffat är intressanta. De tyder på en ökad polarisering i politiken och på ett förstärkt tvåblockstänkande bland

Tabell 8.1. Väljarnas önskemål om regeringens sammansättning 1968, 1976 och 1979 (procent)

Partier som bör ingå i regeringen	Paritival 1968, 1976 resp 1979																			
	vpk			s			c			fp			m			Samtliga väljare				
	68	76	79	68	76	79	68	76	79	68	76	79	68	76	79	68	76	79		
Enbart socialistiska partier																				
enbart vpk	15	19	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	
enbart s	15	12	4	61	54	64	3	3	0	1	1	3	0	1	2	32	26	29		
vpk och s	35	43	67	4	12	11	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3	7	8
Enbart borgerliga partier																				
enbart c	0	0	0	1	3	0	5	16	16	1	1	0	0	0	1	1	2	5	3	
enbart fp	0	2	0	0	1	0	2	0	0	4	11	12	0	0	1	1	2	2	2	
enbart m	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	5	10	13	1	2	3		
c och fp	0	0	0	1	0	0	25	19	11	33	19	17	2	2	1	10	6	4		
c och m	0	0	0	0	0	0	4	5	5	0	1	1	8	3	1	1	2	2		
fp och m	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	5	5	8	6	9	1	2	2		
c, fp och m	0	0	0	1	0	0	33	29	42	38	37	42	75	58	63	20	18	24		
Både socialistiska och borgerliga partier																				
s och c	5	0	0	12	6	5	6	4	3	0	1	0	0	0	0	0	0	8	4	3
s och fp	0	5	2	2	7	7	0	0	0	3	9	6	0	0	0	2	5	4		
s, c och fp	5	7	0	4	1	1	5	4	4	4	2	3	0	1	0	3	2	1		
övriga kombinationer	5	0	4	2	1	1	2	0	1	0	1	1	0	0	2	1	1	1		
Samlingsregering																				
samlingsregering/alla partier	5	2	4	4	3	3	8	9	7	8	5	2	6	7	1	6	5	4		
Vet inte/vill ej svara	15	10	0	8	10	7	8	11	11	5	6	7	2	6	4	9	12	9		
Summa procent:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Datamaterialet har insamlats vid intervjuer före valen 1968, 1976 och 1979. Önskemål om att kds skulle vara med i regeringen förekom ibland men det har inte påverkat klassificeringen av svaren. En intervjuerson som t ex ville ha en c, fp och kds-regering har kodats för en c- och fp-regering i tabellen. Samma princip har använts beträffande omnämningen av vpk när det gäller s- och c-regering, s- och fp-regering eller s-, c- och fp-regering. Intervjuersoner som också velat inkludera vpk i regeringar av detta slag har klassificerats på samma sätt som de som inte nämnde vpk. Bakom beteckningen "övriga kombinationer" döljer sig ett antal partikombinationer som samtliga omfattar ett eller flera borgerliga och socialistiska partier. En s-, c-, fp- och m-regering har klassificerats under beteckningen "samlingsregering". Antalet intervjuersoner är 1243 för 1976 och 1235 för 1979.

väljarna. Andelen väljare som ville ha en regering med enbart socialistiska eller enbart borgerliga partier var 71 procent både 1968 och 1976. Vid valet 1979 hade den andelen stigit till 78 procent. Samtidigt minskade andelen väljare som ville ha en bred samlingsregering eller en koalitionsregering med både borgerliga och socialistiska partier från 20 procent 1968 och 17 procent 1976 till 13 procent 1979. Vid valet 1968 kunde t ex åtta procent av väljarna tänka sig en regering bestående av centerpartiet och socialdemokraterna. Bland de socialdemokratiska väljarna var det t ex 12 procent som önskade en sådan regering. I slutet av 1970-talet var en regering med denna partisammansättning mindre populär. Endast tre procent av valmanskåren och fem procent av socialdemokraternas väljare hoppades fortfarande på ett regeringssamarbete mellan socialdemokraterna och centern.

Drömmen om en röd-grön koalition har endast till en mycket liten del ersatts av en förhoppning om ett regeringssamarbete mellan socialdemokraterna och folkpartiet. 1968 var det två procent av väljarna som önskade en s/fp-regering. Elva år senare hade den siffran enbart stigit till fyra procent.

En borgerlig mittenregering med centerpartiet och folkpartiet är också ett exempel på en regeringskonstellation som förlorat i popularitet under 1970-talet. 1968 var det tio procent som ville ha en c/fp-regering. Vid valet 1979 hade den siffran minskat till fyra procent.

Det är de rena blockregeringarna som har vunnit fler anhängare under 1970-talet. Tjugotre procent av väljarna önskade en s/vpk- eller en c/fp/m-regering 1968. Motsvarande andel hade ökat till 32 procent 1979.

De olika partiernas väljare har tenderat att få en alltmer polariserad syn i regeringsfrågan. 1968 önskade 65 procent av de socialdemokratiska väljarna en ren s-regering eller en s/vpk-regering. Resterande 35 procent hade ingen åsikt eller ville ha en regering med representanter även för de borgerliga partierna. Vid 1979 års val hoppades 75 procent av de socialdemokratiska väljarna på en ren socialistisk regering. Motsvarande utveckling kan också iaktas bland centerpartiets väljare, men däremot inte bland folkpartiets och moderaternas. Centerväljare var 1979 jämfört med 1968 mer inställda på en ren borgerlig regering.

Bland folkpartiets och moderaternas väljare var önskemålet om en borgerlig regering redan starkt 1968. Sjuttionio procent av folkpartisterna och 91 procent av dåvarande högerpartiets väljare ville ha en borgerlig regering 1968. 1979 var motsvarande siffror ungefär desamma, 77 procent bland folkpartisterna och 91 procent bland moderaterna.

Tvåblockstänkandet i regeringsfrågan har således blivit vanligare sedan 1968 bland väljarna. Större delen av den förskjutning som kan iaktas har inträffat efter 1976. Trenden mot en ökad polarisering mellan blocken på väljarnivå har ökat, inte minskat, som en följd av erfarenheterna under 1970-talets sista år.

Väljarna betygsätter partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier

Så långt väljarnas önskemål om regeringens partisammansättning. Frågan är nu hur de värderade de regeringar som suttit vid makten mellan valen 1976 och 1979. Önskemål om framtiden kan styra väljarnas handlande men så kan också bedömningar av det som just varit. Problemet gäller hur väljarna tyckte att de borgerliga partierna skötte sig som regeringspartier under åren 1976 till 1979 och hur de värderade socialdemokraternas insats som oppositionsparti.

Efter det att intervjupersonerna placerat ut fem partier och fem partiledare på vår bedömnings skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) fortsatte vi med att be dem att också betygsätta partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier på en liknande skala med värden från -5 (skött sig dåligt) till +5 (skött sig bra).

Frågesviten som endast fanns med i intervjuerna före valet introducerades på följande sätt: *"Jag skulle vilja att Ni använde en liknande skala för att ange hur Ni tycker att centerpartiet, moderaterna och folkpartiet skött sig som regeringspartier sedan valet 1976 och hur socialdemokraterna skött sig som oppositionsparti?"* Därefter ställdes sex konkreta frågor som inleddes med en fråga om trepartiregeringen: *"Hur tycker Ni att trepartiregeringen med centerpartiet, moderaterna och folkpartiet skötte sig som regering åren 1976 till 1978? (Var någonstans på skalan skulle Ni vilja placera trepartiregeringen?)"* Frågan följdes av tre olika frågor om hur centerpartiet, moderaterna och folkpartiet skötte sig i trepartiregeringen. Folkpartiets insatser i fp-regeringen 1978-1979 bad vi intervjupersonerna bedöma i en speciell fråga: *"Hur tycker Ni att folkpartiet skötte sig som regeringsparti sedan det ensamt bildade regering 1978?"* Frågeserien avslutades med en fråga om socialdemokraterna som oppositionsparti: *"Hur tycker Ni att socialdemokraterna skött sig som oppositionsparti sedan valet 1976?"*

Det var många frågor att ta ställning till. Men det var över 90 procent av intervjupersonerna som besvarade allihop. Andelen intervjupersoner som utnyttjade nollan (varken skött sig bra eller dåligt) när de betygsatte partierna var inte heller oroande hög. Mellan 13 och 24 procent av dem gjorde det på de sex olika frågorna. Folkpartiets insats som ensamt regeringsparti var det som intervjupersonerna hade svårast att bedöma. Tjugofyra procent av väljarna var ambivalenta och angav att folkpartiet varken skött sig bra eller dåligt.

Den första fråga som vi vill ha besvarad är i vad mån väljarnas bedömningar av partiernas regerings- och oppositionsinsatser är självständiga värderingar eller om de i allt väsentligt är avhängiga den allmänna synen på partierna. En hög korrelation mellan hur väljarna bedömer partierna som sådana och hur de värderar partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier

säger naturligtvis i princip ingenting om vad som påverkat vad, dvs om det är partisympatierna som inverkat på värderingen av regeringsinsatserna eller om det är bedömningen av partiernas regerings- och oppositionsarbete som påverkat synen på partierna. Men eftersom partisympatierna för de flesta människor är av gammalt datum medan värderingen av regeringsinsatserna är mer sentida kan vi utgå ifrån att det oftast är partisympatierna som färgat av sig på bedömningen av regeringsarbetet snarare än tvärtom. Men oavsett vad som påverkat vad så indikerar höga positiva korrelationer att de flesta väljare inte gör någon skillnad mellan hur mycket de gillar partierna och hur de tycker att partierna skött sig som regerings- och oppositionspartier. De båda bedömningarna går samman. Det eller de partier som man uppskattar tycker man har skött sig bra. Partier man ogillar tycker man däremot har gjort ett dåligt arbete.

Resultaten visar att korrelationerna mellan väljarnas allmänna uppskattning av partierna och värdering av deras regerings- och oppositionsinsatser är mycket hög, från +0,65 när det gäller bedömningen av socialdemokraterna till +0,83 när det gäller synen på moderaterna. Det betyder inte nödvändigtvis att intervjupersonerna använde samma poäng när de betygsatte partierna och partiernas regeringsinsatser – majoriteten av dem gjorde inte det – men det betyder att höga poäng vid partibedömningen tenderade att följas av höga poäng vid värderingen av regeringsinsatsen och att låga poäng ofta följde på låga poäng. Korrelationerna är inte perfekta. Man kan inte säga att bedömningarna av partiernas regerings- och oppositionsinsatser till hundra procent är avspeglningar av partisympatierna. Det finns en viss grad av oberoende i utvärderingarna. Men till största delen är det frågan om sammanfallande attityder som inte går att skilja åt.

De skillnader som existerar mellan bedömningarna är emellertid intressanta. De är inte några produkter av slumpsvår från intervjupersonernas sida. Det finns en systematik i resultaten som tyder på att poängsättningen av partiernas regerings- och oppositionsinsatser mäter någonting utöver partisympatierna. Det gäller speciellt bland socialdemokratiska väljare och deras syn på socialdemokraterna som oppositionsparti. Sambandet mellan graden av uppskattning av socialdemokratiska partiet och bedömningen av partiet som oppositionsparti är relativt svagt bland socialdemokratiska väljare. Korrelationskoefficienten är endast +0,40, en låg siffra i detta sammanhang. Den antyder att förhållandevis många socialdemokratiska väljare poängsatt partiet på ett annorlunda sätt än partiets insats som oppositionsparti.

Resultaten i tabell 8.2 visar hur väljare från olika partier poängsatt partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier. Siffrorna är medeltal för respektive väljargrupp på bedömningsskalan från -5 till +5. Differensmått i tabell 8.3 anger om de olika partiernas väljare i genomsnitt gav ett partis regerings- eller oppositionsinsatser högre (+) eller lägre (-) poäng än de uppskattningspoäng partiet erhöll. Ju större positiv skillnad desto mer

uppskattades ett partis insatser som regerings- eller oppositionsparti i jämförelse med uppskattningen av partiet.

Tabell 8.2. Väljarna betygsätter partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier på en skala från -5 (skött sig dåligt) till +5 (skött sig bra) (medeltal)

	<i>Partival 1979</i>					<i>Samtliga intervjuade</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	
Trepartiregeringen	-3,31	-2,39	+2,57	+2,23	+2,44	0,00
Centerpartiets insats i trepartiregeringen	-2,24	-1,75	+3,11	+1,29	+0,97	-0,04
Folkpartiets insats i trepartiregeringen	-2,20	-0,78	+1,85	+2,56	+2,03	+0,55
Folkpartiets insats i folkpartiregeringen	-1,35	-0,21	+1,87	+3,04	+1,66	+0,87
Moderaternas insats i trepartiregeringen	-3,00	-2,19	+1,50	+1,78	+2,91	-0,08
Socialdemokraternas insats som oppositionsparti	+0,06	+1,93	-1,15	-0,91	-1,47	+0,26

Tabell 8.3. Skillnaden mellan väljarnas bedömning av partierna i allmänhet och bedömningen av partierna som regerings- eller oppositionspartier (differensmått)

	<i>Partival 1979</i>					<i>Samtliga intervjuade</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	
Centerpartiets insats i trepartiregeringen - centerpartiet	-1,28	-1,16	-0,63	-0,35	-0,44	-0,86
Folkpartiets insats i trepartiregeringen - folkpartiet	-0,61	-0,61	+0,12	-0,79	+0,58	-0,30
Folkpartiets insats i folkpartiregeringen - folkpartiet	+0,24	-0,04	+0,14	-0,31	+0,11	+0,02
Moderaternas insats i trepartiregeringen - moderaterna	+1,02	+0,66	+0,39	+0,68	-0,57	+0,35
Socialdemokraternas insats som oppositionsparti - socialdemokraterna	-2,02	-1,94	-0,08	-0,40	+0,37	-0,96

Kommentar: Analysen gäller endast för förvalsundersökningen 1979. Differensmättet anger om intervjupersonerna i genomsnitt gav högre (+) eller lägre (-) poäng åt partierna som partier än åt partierna som regerings- eller oppositionspartier. Ju större positiv skillnad desto mer uppskattades ett partis regerings- eller oppositionsinsats i jämförelse med uppskattningen av partiet. Ju större negativ differens desto mer uppskattades partiet i jämförelse med partiets insats som regerings- eller oppositionsparti.

Denna tolkningsregel är inte självklar. Vi jämför poäng som visserligen har satts med hjälp av en skala med samma värden (från -5 till +5), men som gäller olika saker. I det ena fallet gäller mätningen hur mycket människor gillar respektive ogillar partierna. I det andra fallet gäller undersökningen hur de fyra partierna skött sig som regerings- och oppositionspartier. Poängsättningarna i sig är naturligtvis inte jämförbara.

Men om analysen gäller hur olika väljargrupper värderade partiernas regeringsinsatser i förhållande till uppskattningen av partierna blir en jämförelse meningsfull. Socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare gav t ex i genomsnitt moderaterna högre negativa poäng när de skulle ange hur mycket de gillade eller ogillade partiet än när de skulle uppge hur de tyckte moderaterna skött sig i trepartiregeringen. Bedömningen av centerpartiet var den omvända. Socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare satte högre negativa poäng när de skulle betygsätta partiets regeringsinsatser än när de angav vad de tyckte om partiet. Tolkningen av detta resultat är att socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare, i förhållande till hur mycket de uppskattade centern och moderaterna, var relativt sett mer kritiska till centerns regeringsinsatser än till moderaternas. Ser man enbart till poängsättningen av regeringsarbetet, utan att ta hänsyn till graden av uppskattning av partierna, blir bilden annorlunda. Då visar resultaten i tabell 8.2 att socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare i medeltal ansåg att moderaterna skött sig något sämre än centerpartiet i trepartiregeringen.

Centerpartiet fick inte bara lägre poäng som regeringsparti än som parti bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare. Samma mönster återfinns också bland de borgerliga partiernas väljare. Centerpartiets regeringsinsats fick således inte något särskilt bra betyg i något läger. Folkpartiets väljare gav t ex i genomsnitt moderaterna högre positiva poäng (+1,78) för arbetet i trepartiregeringen än centerpartiet (+1,29).

Bedömningen av moderaternas regeringsinsats var relativt sett mer positiv, och inte bara bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare utan också bland centerns och folkpartiets sympatisörer. Bland de egna väljarna fick moderaterna i genomsnitt lägre poäng för regeringsinsatsen än det fick som parti. Men det är inte ett resultat som är unikt för moderaterna. Samtliga partier fick något lägre poäng av sina egna väljare för insatserna som regerings- och oppositionspartier än vad de fick som partier.

Resultaten för folkpartiet är mer splittrade. Samtliga väljargrupper utom moderaternas ansåg att folkpartiet skött sig bättre i folkpartiregeringen än i trepartiregeringen. De moderata väljarna var däremot mer förtjusta i folkpartiets arbete i trepartiregeringen än i partiets insatser i fp-regeringen. Trettionio procent av samtliga väljare gav högre poäng till folkpartiet som ensamt regeringsparti än till folkpartiets insats i trepartiregeringen. Den motsatta bedömningen, att folkpartiet skött sig bättre i trepartiregeringen än

i fp-regeringen, gjordes endast av 21 procent av intervjupersonerna. Resterande 40 procent gav folkpartiet samma poäng i båda fallen.

Centerpartiets och moderaternas väljare gav i genomsnitt högre poäng till folkpartiets båda regeringsinsatser än till folkpartiet som parti. Borgerliga väljare utanför folkpartiets egna led hade alltså i huvudsak en positiv bild av partiets insatser i regeringsställning även sedan hänsyn tagits till de allmänna partisympatierna. Socialdemokraternas väljare uppvisar ett motsatt mönster. De var, relativt sett, mer förtjusta i folkpartiet än i dess regeringsarbete. Det var speciellt insatsen i trepartiregeringen som ogillades.

Socialdemokraternas insatser som oppositionsparti fick i förhållande till uppskattningen av partiet, mycket låga poäng bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare. Socialdemokraterna fick alltså relativt sett ett dåligt betyg för oppositionspolitikerna bland de egna väljarna och bland vänsterpartiet kommunisternas väljare. Centerpartiets och folkpartiets väljare var också mer kritiska till socialdemokraternas oppositionspolitik än till partiet som sådant, men skillnaderna var mycket små. Bland moderaternas väljare var däremot bedömningen den omvända. Socialdemokraternas oppositionsinsatser ogillades relativt sett mindre än partiet.

Väljarnas bedömningar av partiernas regerings- och oppositionsinsatser och valet av parti

Centerpartiet och socialdemokraterna fick således relativt sett ett sämre betyg av väljarna för sina regerings- och oppositionsinsatser än folkpartiet och moderaterna. Frågan är i vilken utsträckning som partivärderingar av detta slag påverkar väljarnas partival. Den direkta effekten kan undersökas utifrån det material som vi har till vårt förfogande. Tänkbara indirekta effekter – t ex att bedömningen av ett partis regeringsinsatser på sikt inverkar på uppfattningen av partiet och därmed också på röstningen – kan vi däremot inte analysera. Vi har endast tillgång till väljarnas bedömningar från 1979. En test av eventuella indirekta och långsiktiga effekter kräver paneldata.

En analys av förhållandet mellan väljarnas bedömningar av partiernas insatser i regering och opposition och hur de röstade 1979 visar på ett starkt statistiskt samband. De allra flesta röstade på partier vars insatser man uppskattade. Men detta samband försvinner i de flesta fall nästan helt när partifaktorn kontrolleras. Väljarnas värderingar av partiernas regerings- och oppositionsinsatser spelar en mycket liten självständig roll för röstningen sedan vi tagit hänsyn till graden av partiuppskattning.

De enda exempel på när väljarnas bedömning av ett partis regeringsinsats kan ha påverkat valet av parti på ett självständigt sätt är partibytena från centerpartiet till moderaterna och från centerpartiet till socialdemokraterna.

Regressionsanalyser visar att en negativ bedömning av centerns regeringsinsatser i båda fallen kan ha spelat en roll för det ändrade partivalet. En positiv bedömning av moderaterna respektive socialdemokraterna som partier och en negativ av centerpartiet är naturligtvis de dominerande förklaringsfaktorerna bakom partibytena, men härutöver spelar värderingen av centerns regeringsinsatser också en viss roll.

Det är med avsikt som ett försiktigt ordval utnyttjas. Analysen bygger endast på intervjuer från förvalsundersökningen. Antalet intervjupersoner är mycket begränsat, speciellt när vi talar om partibyten mellan olika partier. Några mer långtgående slutsatser kan därför inte dras utifrån resultaten. Analyserna måste upprepas vid andra val innan något mer bestämt kan sägas om i vilken utsträckning som väljarnas bedömningar av partierna som regerings- och oppositionspartier spelar en roll för röstningen.

Det känns tråkigt att behöva sluta analysen på detta helgarderade sätt. Man känner sig som en ängslig bokhållare. Men med tanke på att resultaten är osäkra och att det i debatten kring dessa ting ofta tas för givet att vanliga människor, precis som politiska journalister och politiker, noggrant följer partiernas agerande i riksdag och regering och påverkas av vad de ser är det kanske berättigat med en försiktig slutsats som antyder att det inte behöver vara så.

Våra resultat från 1979 års val visar att de flesta väljare var kapabla att värdera partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier, men att bedömningarna ofta sammanföll med hur mycket de uppskattade partierna. Den *troligaste* orsaken bakom detta resultat är att partisympatierna färgat av sig på bedömningen av regerings- och oppositionsinsatserna. För många människor har det inte varit frågan om någon självständig utvärdering av partiernas insatser. De har tyckt att det egna partiet skött sig bra även om de kanske inte alltid varit så insatta i vad partiet gjort eller inte gjort i regering eller opposition. Någon nämnvärd direkt effekt av hur väljarna värderade partiernas regerings- eller oppositionsinsatser på partivalet har inte kunnat spåras.

Kanske är det de indirekta och långsiktiga effekterna som är de mest intressanta i sammanhanget. Partiernas insatser i regering och opposition kan om de är profilerade och om de uppmärksammas tillräckligt i massmedia leda till att väljarnas perceptionsprocess skakas om. En del människor slutar att se det de vill se och upptäcker kanske istället att det egna partiets insats inte var så bra. Somliga kommer att finna att något annat parti gör ett bättre jobb. Om detta inträffar kan det vara den första droppen som börjar urholka stenen. Den gamla partiloyaliteten kan börja brytas ned.

För att kunna studera denna långsiktiga process måste vi ha tillgång till undersökningar med samma människor vid flera olika tidpunkter. Utifrån den kunskap vi har tillgång till idag kan man inte säga något bestämt om hur en sådan förändringsprocess går till.

9 Förtroendet för politiker och partier minskar

Förtroendet för politiker och partier minskar i de flesta västerländska stater. Det visar undersökningsresultaten från opinionsinstitut. Den längsta mätserien kring problemet har insamlats av valforskarna vid University of Michigan i USA. De inledde sina systematiska studier av väljarnas förtroende för politikerna redan i slutet av 1950-talet. De kommersiella opinionsinstitut och samhällsforskare i andra länder startade sina mätserier senare. Majoriteten av de förtroendemätningar som finns kom igång först i mitten eller slutet av 1960-talet.

Resultaten från en av de intervjufrågor som michiganforskarna använt alltsedan 1958 illustrerar mycket bra den förändring som inträffat i väljarnas syn på politikerna. Frågans formulering är mycket amerikansk och måste avnjutas på originalspråket: *"Do you think that quite a few of the people running the government are a little crooked, not very many are, or do you think hardly any of them are crooked at all?"* Tjugosex procent av de amerikanska väljarna tyckte 1958 att rätt många ("quite a few") av de som styrde i Washington var "lite ohederliga" medan 28 procent ansåg att knappast någon ("hardly any of them") var det minsta ohederlig. Övriga 46 procent svarade att inte särskilt många ("not very many") var "a little crooked".

Dessa siffror är inte speciellt smickrande för amerikanska politiker eller amerikansk politik under 1950-talet men de är ändå det "bästa" resultat som uppnåtts med frågan. Under 1960- och 1970-talen började allt fler amerikaner tycka att rätt många av regeringspolitikerna var lite ohederliga samtidigt som allt färre ansåg att nästan ingen av makthavarna i Washington hade något fuffens för sig. Botten nåddes 1974 när Watergateskandalen tvingade president Nixon att avgå. Nästan hälften av den amerikanska valmanskåren (47 procent) ansåg då att rätt många i regeringskretsen var ohederliga medan endast 10 procent tyckte att knappast någon var "crooked".

Förtroendet för politiker har inte ökat sedan 1974 i USA. Det har fortsatt att minska om än i en något långsammare takt än tidigare. Men just intervjufrågan om hur många bland de styrande i Washington som människorna upplever som ohederliga har efter Watergate gett upphov till något mer trösterika resultat för politikerna. Vid presidentvalet 1976 hade andelen väljare som ansåg att rätt många bland de styrande var ohederliga sjunkit från 47 till 44 procent medan andelen som litade på regeringsmedlemmarnas ärlighet och hävdade att knappast någon var "crooked" ökat från 10 till 14 procent.

Men det är inte bara politiker som råkat ut för ett minskat förtroende och en ökad skeptisism under sjuttioalet. Det har de flesta etablerade institutioner och makthavare gjort. I USA sågs t ex fackföreningsledare, storföretagare, kyrkornas ledare och militären med större misstro i slutet av 1970-talet än under 1960-talet. Det visar jämförande studier som opinionsundersökaren Louis Harris genomfört sedan 1966. Det finns två institutioner i USA som inte tycks ha fått vidkännas ett minskat förtroende. Det är pressen och TV-nyheterna, enligt Harris mätningar. Men det skall tilläggas att tilltron till massmedia var låg redan på 1960-talet i USA. Den har inte sjunkit ytterligare sedan dess.

Politiker i de flesta länder i Västeuropa och i Nordamerika har alltså fått se sitt förtroendekapital urholkas successivt under 1970-talet. Men det finns länder där utvecklingen inte har följt samma mönster. Danmark är ett exempel på ett sådant land. Misstron mot politiker och etablerade partier ökade mycket snabbt i början av sjuttioalet i Danmark och nådde sin topp vid valet 1973 och 1975 då Mogens Glistrups framstegsparti och andra småpartier slog igenom och fick fotfäste i folketinget. Valforskarna pekade på en ny protest- eller missnöjesdimension som en viktig faktor bakom Glistrups framgångar. Men förtroendet för politikerna fortsatte inte att sjunka efter valet 1975. Redan vid nästa val, 1977, fann de danska valforskarna att väljarnas misstro minskat något. Och vid valet 1979 gick Glistrups missnöjesparti kraftigt tillbaka. Det gamla danska partisystemet höll på att övervinna chocken från 1973. Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen och de andra danska valforskarna kunde visa att väljarnas förtroende för politikerna återvänt till samma nivå som i början av sjuttioalet.

Begrepp som förtroende, tillit och misstro är mycket vaga. Det är inte underligt att de opinionsforskare som ägnat sig åt att mäta och tolka människors tilltro till politiker och partier ofta har olika uppfattningar om vad de sysslar med. Meningsskiljaktigheterna gäller inte hur politiskt förtroende skall definieras på ett allmänt plan. De flesta accepterar den definition som michiganforskaren Arthur Miller formulerat: "Politiskt förtroende är övertygelsen att regeringen/partiet/politikerna/systemet fungerar i enlighet med de normativa förväntningar människor har på hur regeringen/partiet/politikerna/systemet bör fungera."

Begreppet är förknippat med legitimitetstanken. En regim som väljarna har förtroende för tenderar att uppfattas som legitim. Beslut av makthavare som man har förtroende för har en större chans att bli uppfattade som legitima även om man ogillar besluten jämfört med motsvarande beslut av makthavare som man hyser ringa förtroende för. På ett begreppsligt plan är termen politiskt förtroende också kopplat till begrepp som identifikation och främlingskap. Människor som identifierar sig med ett politiskt system hyser också ofta förtroende för systemet. Politiskt alienerade människor som tyc-

ker att systemet är oemottagligt för krav och önskemål tenderar däremot att misstro systemet och dess representanter.

Debatten kring förtroendemätningar gäller alltså inte främst hur de teoretiska begreppen skall avgränsas. Opinionsforskare är ofta praktiskt och empiriskt orienterade människor. Diskussionen har därför kommit att koncentreras till hur väljarnas förtroende eller misstro lämpligen skall mätas och hur resultaten skall tolkas. Den tekniskt orienterade debatten kring mätproblemen har bl a gällt hur man skall kunna mäta och hålla isär väljarnas förtroende för olika instanser i ett politiskt system. Även om man teoretiskt kan skilja mellan begrepp som politiker, partier, regering, de politiska institutionerna eller det politiska systemet så visar det sig i praktiken vara mycket svårt att mäta människors inställning till dem på ett renodlat sätt. Mätningar av människors misstro eller förtroende för olika instanser i ett politiskt system uppvisar ofta en hög positiv korrelation. Frågan är om dessa empiriska samband har att göra med de mätmetoder som används eller om de existerar utanför opinionsforskarnas tabeller också.

Ett annat mätproblem som också diskuteras är huruvida den typ av attitydfrågor som används överhuvudtaget skall utnyttjas vid förtroendemätningar. De flesta mätserier bygger på mycket allmänt formulerade frågor, ofta av påståendetyp, som inbjuder intervjupersoner till att välja ett visst svarsalternativ. De danska valforskarna ber tex intervjupersonerna att instämma i eller att ta avstånd från följande påstående: "De människor som vill nå toppen i politiken måste ge avkall på de flesta av sina principer". Det är naturligtvis lättare i en intervjusituation att hålla med och svara ja på en sådan fråga än att säga "nej, politiker måste inte alls ge upp sina principer". Människor är ofta tillmötesgående mot främmande intervjuare. Frågetekniken leder därför till att det politiska misstroendet överskattas om man inte också lyckas formulera påståendefrågor där instämmer-alternativet innebär förtroende för politiker och partier vilket inte är så lätt. Påståendefrågor av det slaget blir lätt troskyldiga eller självklara. Det är lättare att formulera negativa och cyniska påståenden.

Men även då påståendetekniken inte utnyttjas kan allvarliga snedvridningar uppkomma i resultaten. En intervjufråga av det slag som tex det engelska gallupinstitutet använder – "Tycker Ni att engelska politiker främst arbetar för sig själva, för sina partier eller för landets bästa?" – gör det lätt för intervjupersonerna att avge det cyniska svaret, "de arbetar främst för sig själva". En person som vill svara: "De arbetar för landets bästa" kan avstå därför att han kan vara rädd för att framstå som, om inte dum så åtminstone som lite naiv i intervjuarens ögon.

Debatten kring mätfrågorna är viktig men dess betydelse skall inte överdrivas. De problem som diskuteras är inte unika för förtroendemätningarna. De gäller, ehuru i varierande grad, för alla mätningar som bygger på intervjuun-

dersökningar. Den debatt som förs kring hur väljarnas förtroende för politiken och partier skall tolkas och hur förändringarna kan förklaras är viktigare.

Många olika teorier har föreslagits för att förklara vad det är som ligger bakom det minskade förtroendet för politiker och partier i västvärlden. De flesta har framförts av amerikanska forskare. Debatten kring den ökande misstron mot politikerna är mycket omfattande i USA, speciellt efter president Carters stora tal sommaren 1979 då han lanserade tesen om en "förtroendekris som hotade själva livsnerven i vårt samhälle". Amerikanska massmedia utmålade Carters opinionsmätare Patrick Caddell som arkitekten bakom talet. Huvudingrediensen i Caddells teori är att förtroendekrisen inte har så mycket att göra med vad president Carter gjort eller inte gjort. Den beror i stället på ett missnöje som ackumulerats under lång tid och som är förorsakad av impopulära presidenter och olyckliga beslut. Amerikanska folket har inte fått tillfälle att hämta sig efter vietnamkriget, Watergate och stagflationen. Sviterna efter Lyndon Johnson och Richard Nixon har ännu inte övervunnits. Misstroendet mot några få politiker har spritt sig och lett till ett minskat förtroende för politiker i allmänhet och en ökad skepsis mot partier och politiska institutioner överhuvudtaget.

President Carter och Patrick Caddell lanserade naturligtvis sin tes just på sommaren 1979 därför att den behövdes när Carters opinionssiffror var i botten. Men den teori som den byggde på hade de inte hittat på själva. Den hade den amerikanske samhällsvetaren William Gamson lanserat redan i slutet av 1960-talet. Gamsons teori gäller förändringar över tid och betonar hur politikermisstro kan ackumuleras och smitta av sig på "oskyldiga" politiker och institutioner.

En annan teori, av ett mer traditionellt sociologiskt slag, som framförts för att förklara förtroendet för politiker och partier pekar på betydelsen av människors socio-ekonomiska omständigheter. Det är bland unga väljare som ännu inte socialiserats in i politiken och bland fattiga och underprivilegierade människor som tilltron till politiker är som minst. En teori av detta slag säger någonting om vilka faktorer som eventuellt kan ge upphov till politisk alienation. Men den är inte särskilt användbar när den kraftiga ökningen i politikermisstron skall förklaras. Det finns visserligen något fler unga väljare idag än på femtiotalet (rösträttsåldern har sänkts i många länder) men den förändringen är inte tillräckligt stor för att förklara den kraftiga minskningen i förtroendet för politikerna. Och på femtiotalet när tilltron till partier och politiker var högre än nu fanns det knappast färre fattiga och underprivilegierade människor än idag.

En teori som sätter politiska faktorer i centrum i stället för sociologiska har lanserats av bl a Arthur Miller i USA och av Olof Petersson i Sverige. Det är människors missnöje med den politik som förs inom olika sakområden som leder till politikermisstro, hävdar Miller. När regeringen eller partier inte kan uppfylla de förväntningar som de skapat genom överdrivna vallöften blir

följden ett minskat förtroende. Misstron är också till en del partipolitiskt influerad. När tex president Carter kom till makten 1976 sjönk förtroendesiffrorna framförallt bland övertygade republikaner medan de steg bland det demokratiska partiets sympatisörer.

Olof Petersson har pekat på samma tendenser i Sverige: "Förtroendet för partier och politiker hänger samman med tillfredsställelsen med politikens resultat och uppslutningen bakom den sittande regeringens politik." Men han kvalificerar sin teori. "Det är inte inställningen till den förda regeringspolitiken i och för sig som är korrelerad med förtroendet för partisystemet, utan bedömningen av i vad mån *det egna* partiet förmår att föra en god politik om det kommer i regeringsställning." Politiskt misstroende, säger Olof Petersson, är en signal att väljarna anser att det egna partiet inte kan lösa de aktuella politiska problemen.

En annan teori, som är speciellt populär bland politiker, hävdar att det är massmedia, särskilt TV, som ligger bakom den ökande misstron mot partier, politiker och politiska institutioner. Media koncentrerar sig på negativa nyheter och betonar ofta politikens taktiska sida. Partiernas valstrategiska motiv sätts i centrum snarare än de sakliga och ideologiska skäl som finns bakom olika förslag. Politiken framställs som ett spel eller som en kapplöpning där alla deltagare försöker lura varandra. Journalisternas cynism skulle, enligt denna teori, ha spritt sig till väljarna. Och det är främst via TV som detta skulle ha skett. TV:s genombrott på sextiotalet förändrade helt det politiska klimatet och villkoren för politisk opinionsbildning.

En teori som inte direkt utnämner massmedia till busen i dramat, men som är av besläktad natur i den meningen att den fritar politikerna från det mesta av ansvaret, pekar på betydelsen av det sena sextiotalets och sjuttiotalets *zeitgeist*. Politikermisstron har ökat men det har inte så mycket med politiken att göra. Ökningen beror på tidsandan. Det är modernt att vara kritisk mot etablerade institutioner. Cyniska yttranden om politiker och partier tyder på att man genomskådat det politiska spelet. Den amerikanske forskaren Jack Citrin, som framfört denna teori tolkar mycket av det minskade förtroendet för olika politiska institutioner som ett utslag av en ritualistisk negativism snarare än som ett tecken på en verklig politisk alienation.

Avsikten med det här kapitlet är att undersöka vad som hänt med svenska väljares tilltro till politiker och partier under sjuttiotalet. Oavsett om vi väljer att tala om ritualistisk negativism eller om politisk alienation är det intressant att fastställa hur utvecklingen sett ut och varthän kurvorna pekar. Har utvecklingen i Sverige följt samma mönster som i USA med en stadigt ökande misstro mot politiker eller har sjuttiotalets sista år, precis som i Danmark, inneburit att förtroendet för politiker börjat återhämta sig.

Valundersökningarna har sedan 1968 innehållit en serie intervjufrågor kring väljarnas förtroende för politiker och partier. En jämförelse mellan resultaten från dessa mätningar ger oss en möjlighet att analysera utveckling-

en under sjuttioalet. Frågorna gäller inte tilltron till hela det politiska systemet eller förtroendet för det eller de partier som har regeringsmakten. De berör istället väljarnas misstroende eller förtroende för politiker och partier i allmänhet.

Frågan om vilka faktorer det är som förklarar förändringar i människors förtroende för sina politiska ledare kommer inte att analyseras på ett systematiskt sätt i detta sammanhang. De olika teorier som presenterats kommer alltså inte att testas på ett svenskt material i detta kapitel. Däremot kommer vi diskussionsvis att återvända till dem vid tolkningen av de empiriska resultaten som kommer att redovisas på de kommande sidorna.

Svenska politiker förlorar alltmer folkets förtroende

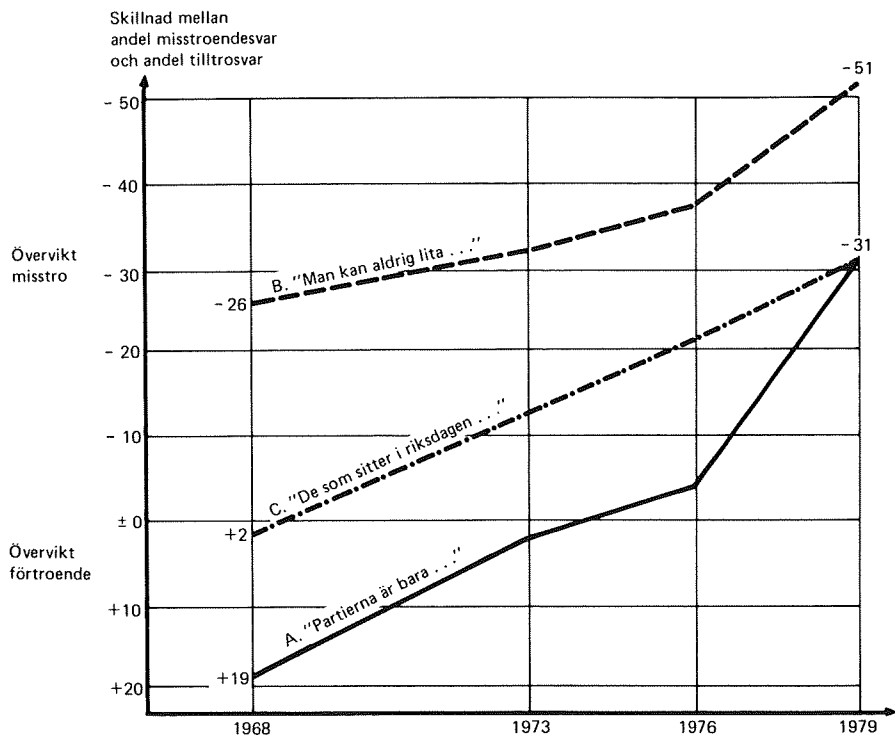
1979 års valundersökning innehåller tre olika intervjufrågor om väljarnas tilltro till politiker och partier. Identiskt lika frågor återfinns också i 1968, 1973 och 1976 års studier. Tyvärr är frågorna utformade som påståendefrågor där intervjupersonerna ombedes att instämma i eller ta avstånd från vad som sägs. Jag säger tyvärr därför att påståendefrågor alltid är problematiska i intervjuundersökningar. De tenderar att ge snedvridna resultat. Intervjupersoner har en benägenhet att instämma i påståenden oavsett vad de handlar om. Det gäller speciellt äldre och lägre utbildade människor. Att vi trots det valde att ta med frågorna i 1979 års valundersökning berodde naturligtvis på att vi inte ville bryta tidsserien. Resultaten på individnivå vid varje undersökningstillfälle blir osäkra och delvis missvisande. Men det finns ingenting som tyder på att förändringarna över tid skulle vara påverkade av intervjupersonernas tendens att hellre hålla med än att säga emot.

I figur 9.1 presenteras frågornas lydelse och svarsfördelningarna från valundersökningarna 1968, 1973, 1976 och 1979. Samtliga frågor är formulerade så att ett instämmande svar innebär ett lågt förtroende för politiker eller partier. Det politiska misstroendet kommer därför att överskattas. Uppmärksamheten bör därför koncentreras till en jämförelse av resultaten över tid. Det politiska misstroendets absoluta nivå är av mindre intresse i sammanhanget; om inte annat därför att vi på grund av intervjufrågornas utformning inte har något bra mått på det.

Misstroendet mot partier och politiker har ökat under hela sjuttioalet. Och utvecklingen har inte bromsats upp efter regeringsskiftet 1976. Förtroendet har snarare minskat snabbare under sjuttioalets senare år. Det visar resultaten i figur 9.1 på ett mycket tydligt sätt. 1968 instämde t ex 37 procent av intervjupersonerna i påståendet "Partierna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter" medan 56 procent tog avstånd från det. 1976 hade andelen väljare som höll med om påståendet ökat till 49 procent

medan 46 procent inte instämde. Tre år senare var det hela 63 procent som instämde i att partierna bara är intresserade av folks röster. Endast 32

Figur 9.1. Förtroendet för politiker och partier sjunker. Resultat från valundersökningarna 1968, 1973, 1976 och 1979

Påstående	Valår	Instämmer helt	Instämmer i stort sett	I stort sett motsatt åsikt	Helt motsatt åsikt	Vet inte	S:a proc	Skilnad mellan andel motsatt åsikt (förtroende) och andel instämmer (misstro)
A. Partierna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter	1968	14	23	32	24	7	100	+19
	1973	12	34	36	12	6	100	+2
	1976	11	38	38	8	5	100	-3
	1979	24	39	25	7	5	100	-31
B. Man kan aldrig lita på att något av partierna tänker hålla sina löften	1968	27	34	25	10	4	100	-26
	1973	23	40	26	6	5	100	-31
	1976	23	43	25	5	4	100	-36
	1979	31	43	19	4	3	100	-51
C. De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker	1968	19	27	33	15	6	100	+2
	1973	17	36	32	9	6	100	-12
	1976	18	40	31	6	5	100	-21
	1979	25	38	27	5	5	100	-31

Kommentar: Differensmättet visar om intervjupersonerna avgivit övervägande förtroendefulla svar (+) eller om de avgivit övervägande misstroendesvar (-) på tre påståendefrågor om tilltron till politiker och partier.

procent tog avstånd från påståendet.

Förtroendet har minskat, eller om man vill använda en annan terminologi: Cynismen har ökat. Människor är mycket mer skeptiska och kritiska till politiker och partier idag än vad de var för tio-femton år sedan. Till en del kan naturligtvis denna utveckling tolkas som någonting positivt. John Stuart Mill och andra demokratiska teoretiker, liksom folkbildare genom alla tider, har ständigt betonat hur viktigt det är för den politiska demokratin att människorna tänker självständigt och kritiskt. Hellre överdrivet skeptiska väljare än "fåraktigt" lojala. Men frågan är om sjuttioalets trend mot ett ökat misstroende kan tolkas som ett hälsotecken. Politiker kan naturligtvis tänkas gilla en sådan tolkning. Den förvandlar ju ett, ur deras synvinkel anklagande pekfinger till ett utropstecken. Statsvetaren och förre högerledaren Gunnar Heckscher pekade t ex på en sådan tolkning när han i en intervju för TV-aktuellt i november 1978 hävdade att den ökade misstron mot politiker och partier kunde ses som ett uttryck för en ökad vilja till kritik och därigenom också som ett hälsotecken för demokratin.

Problemet med en sådan tolkning är att det *inte* är de mest kunniga och mest engagerade människorna som också är de mest misstroende mot politiker och partier. Sambandet är snarare det motsatta. Det är väljare med låg utbildning och ett svagt politiskt intresse som är mest skeptiska. Till en del beror naturligtvis detta samband, som statistiskt sett är mycket svagt, på människors tendens att hellre hålla med om ett påstående än att säga emot. Den tendensen är, det vet vi erfarenhetsmässigt, något starkare bland lågutbildade. Men den snedvridning av resultaten som blir följderna är inte så stor att den kan förklara bort det faktum att de mest kunniga och intresserade *inte* är de mest kritiska och misstroende mot politiker och partier. Undersökningar med förtroendefrågor som varit vända åt motsatt håll, där ett instämmande svar betyder tilltro till politiker och inte misstro som i vårt fall, har visat samma sak. Skillnaden i graden av misstro mot politiker är mycket liten mellan olika utbildningsgrupper. Det finns inget empiriskt material att stödja sig på om man vill driva tesen att politikermisstron är kopplad till kunskap och engagemang. De försök som gjorts i Sverige och i andra länder att mäta sambandet mellan människors politiska självförtroende, dvs känslan av att kunna påverka politiken, och deras förtroende för politiker och partier pekar åt samma håll. Det är människor med ett lågt snarare än med ett högt politiskt självförtroende som är mest misstroende mot politiker.

Misstron kan inte förklaras av socio-ekonomiska faktorer

En analys av vilka människor det är som är mest misstroende mot politiker och partier och vilka det är som är mest förtroendefulla måste genomföras om vi skall kunna få reda på vad den tilltagande misstron betyder och vilka

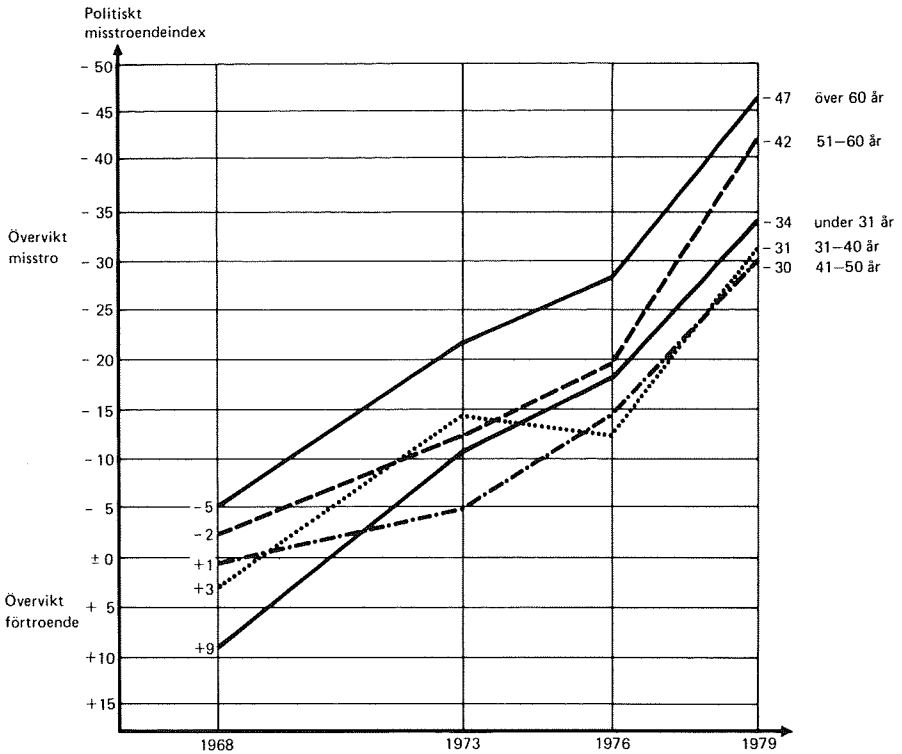
faktorer det är som kan ha orsakat den. Spelar t ex de sociala och ekonomiska omständigheter under vilka människor lever någon roll för deras politiska misstro? Och vad betyder politiska faktorer, som t ex väljarnas partisympatier och deras bedömningar av partiernas insatser på olika områden för förtroendet? Är det minskande förtroendet en följd av ett missnöje med den förda politiken snarare än ett missnöje med politikerna och systemet?

De flesta studier som gjorts av sambandet mellan social position och politiskt misstroende har kommit till samma resultat. Det existerar inget eller ett mycket svagt samband mellan socio-ekonomisk grupptillhörighet och grad av förtroende eller misstro visavi politiker och partier. Frånvaron av samband återfinns både i svenska och utländska studier och gäller så vitt skilda bakgrundsfaktorer som kön, ålder, yrke och utbildning. Den enda sociala omständighet som visat sig ha ett starkt samband med politisk alienation är rastillhörighet i USA. Svarta väljare har ett lägre förtroende för politiker och de politiska institutionerna än vita.

Resultaten från 1979 års valundersökning bekräftar i allt väsentligt att socio-ekonomiska faktorer har ett mycket obetydligt samband med politiskt misstroende. De små skillnader som existerar mellan olika grupper kan oftast föras tillbaka på det systematiska mätfel som vi vet att våra mätningar är behäftade med. Högre tjänstemän och akademiker tenderar t ex enligt våra resultat att vara något mindre misstroende mot politiker än övriga yrkesgrupper. Men den skillnaden speglar troligen ingenting annat än att högutbildade människor inte så lättvindigt instämmer i allehanda påståenden som intervjuare ställer dem inför. I 1976 års valundersökning återfanns även påståendefrågor där ett instämmande svar betydde tilltro till politiker och partier. Svartmönstret på dessa frågor bekräftar vår misstanke. Högre tjänstemän och högutbildade visade sig inte ha ett högre förtroende för politiker än andra. Tvärtom, de tenderar att hålla med om påståendena mindre ofta än andra yrkes- och utbildningsgrupper och framstod därför i samband med dessa frågor som *mer* politiskt misstroende. Frågornas utformning spelar alltid en betydelsefull roll för resultaten vid intervjuundersökningar. Opinionssiffror måste alltid tolkas med hänsyn till den frågeteknik som använts.

Det minskade förtroendet för politiker och partier är emellertid ingen mätartefakt. Osäkerheten i våra resultat gäller inte de förskjutningar över tid som vi har kunnat iaktta under hela sjuttioalet. Misstron mot politiker har ökat i alla samhällsgrupper: bland högre tjänstemän och bland arbetare, bland unga och gamla väljare, bland hög- och lågutbildade, bland män och kvinnor. Ökningstakten kan variera något mellan olika grupper men riktningen är densamma och utvecklingen har inte ändrats i och med regerings-skiftet 1976. Förtroendet för politiker och partier har fortsatt att sjunka i alla grupper även efter 1976. Resultaten i figur 9.2 visar hur det politiska misstroendet vuxit i alla åldersgrupper under sjuttioalet. Det misstroendemått som används i figuren är ett sammanvägt index byggt på de tre påståendefrågorna

Figur 9.2. Politisk misstro och ålder 1968–1979

Kommentar: Det mått som används i figuren (politiskt misstroendeindex) bygger på tre påståendefrågor om förtroende för politiker och partier. Måttet kan variera mellan +100 (högt förtroende) och -100 (stort misstroende). Större delen av den skillnad mellan åldersgrupperna som finns vid varje mätillfälle är ett utslag av mätfel. Tendensen att instämma i påståendefrågor ökar något med stigande ålder (och kortare utbildning) oavsett vad påståendena gäller. Våra tre påståendefrågor var formulerade så att ett instämmande svar betyder misstroende mot politiker och partier. Förändringarna över tid påverkas emellertid inte av osäkerhet i våra mätningar.

om förtroende för partier och politiker. Måttet kan variera mellan +100 (högt förtroende) och -100 (stort misstroende). Man skapar inte något konstlat mått när frågorna slås samman till ett index. De mäter samma fenomen. De parvisa korrelationerna mellan intervjupersonernas svar på påståendefrågorna är hög, i genomsnitt +0,80 (Yule's Q för fyrfältstabeller).

Den skillnad i politiskt misstroende som finns mellan åldersgrupperna kan i huvudsak förklaras av att tendensen att instämma i olika påståenden är större bland äldre än bland yngre intervjupersoner. Det är förändringen över tid som är den mest väsentliga i figur 9.2. Och resultaten visar mycket tydligt

att misstroendet mot politiker och partier ökat i alla åldersgrupper. Den politiska cynismen och misstron har mao ökat lika mycket bland äldre människor som bland yngre. Och ökningstakten har snarare tilltagit än minskat sedan 1976. Regeringsskiftet ledde inte till att förtroendet för politiker började stiga igen i Sverige. Det politiska misstroendet fortsatte att öka i snabbare tempo.

Den ökande förtroendeklyftan mellan politiker och vanliga väljare kan inte förklaras i sociologiska gruppertermer. Det är inte några speciella grupper av människor som är mer eller mindre misstroende mot politiska instanser. Och förtroendet har inte sjunkit snabbare i vissa grupper än i andra. Förklaringen till varför den politiska misstron ökar måste sökas i politiska eller kulturella omständigheter.

Misstron hänger samman med politiskt missnöje men sambandet är inte speciellt starkt

Misstron har politiska orsaker. Den återspeglar negativa bedömningar av regeringen och den förda regeringspolitiken. Människor som blir missnöjda över att ingenting görs för att lösa de problem de står inför, eller att fel saker görs, riktar inte bara sin besvikelse mot regeringen och de partier och politiker som för tillfället styr. De tappar förtroendet för allt vad politiker och partier heter. Regeringsparti eller opposition, skyldig eller oskyldig. Det spelar ingen roll. Alla drabbas. Cynismen och misstron följer i det politiska missnöjets fotspår.

Så kan en politisk förklaring till misstron mot partier och politiker se ut. Grunden är missnöje med konkreta förhållanden och den politik regeringen för. Men missnöjet leder inte bara till kritik av regeringen utan generaliseras till ett misstroende mot partier och politiker överhuvudtaget.

En enkel test på om det ligger någonting i en förklaring av detta slag är att undersöka vad som hänt med det politiska förtroendet inom partiernas väljargrupper. Om misstron till en del genereras av missnöje över den förda regeringspolitiken borde socialdemokratiska väljare förlorat mycket av sitt politiska förtroende sedan 1976. Och borgerliga väljare borde, enligt samma resonemang, ha ökat sin tilltro till politiker. De blev ju 1976 "äntligen" av med en fyrtiofemårig socialdemokratisk regim.

Resultaten i tabell 9.1 ger inget odelat stöd åt den teorin. De socialdemokratiska väljarnas misstroende ökade visserligen dramatiskt mellan 1976 och 1979 men de borgerliga väljarnas misstro minskade inte. Den ökade istället. Centerpartiets, moderaternas och folkpartiets väljare var mer misstroende mot politiker och partier 1979, efter tre år med borgerliga regeringar, än de var 1976.

Tabell 9.1. Förtroende för politiker och partier bland väljare från olika partier 1968–1979

	Politiskt misstroendeindex				Förändring		
	1968	1973	1976	1979	1968–1973	1973–1976	1976–1979
vpk	+6	-25	-31	-23	-31	-6	+8
s	+8	-3	-9	-38	-11	-6	-29
c	-11	-24	-34	-41	-13	-10	-7
fp	-4	-14	-16	-35	-10	-2	-19
m	-7	-12	-20	-29	-5	-8	-9
Ej röstande	-26	-31	-37	-57	-5	-6	-20
Samtliga	-2	-14	-20	-38	-12	-6	-18

Kommentar: Politiskt misstroendeindex kan variera mellan +100 (högt förtroende) till -100 (stor misstroende). En negativ förändringssiffra (-) visar att misstron ökat, en positiv (+) att misstroendet minskat.

Förtroendet för politiker sjönk i samtliga väljargrupper, utom bland vänsterpartiet kommunisternas väljare, mellan 1976 och 1979. Förtroendeminskningen var störst bland socialdemokratiska väljare. Värdet på det politiska misstroendeindexet sjönk med hela 29 enheter mellan 1976 och 1979 för socialdemokratiska väljare.

Även folkpartiets väljare blev klart mer cyniska och misstroende mot politiker under samma period. Deras indexvärde gick ned med 19 enheter. Centerns och moderaternas väljare har också fått ett mindre förtroende för politiker och partier sedan 1976 men minskningen är inte så stor som för socialdemokraternas och folkpartiets väljare. Värdet på misstroendeindex sjönk med 7 enheter för centerns väljare och med 9 enheter för moderaternas.

En viktig effekt av de stora förskjutningar som inträffat i väljargruppernas politiska misstro sedan 1976 är att de skillnader som fanns tidigare mellan socialdemokratiska och borgerliga väljare jämnats ut. Socialdemokratiska väljare hade tidigare ett större förtroende för politiker och partier än vad borgerliga väljare hade. Den skillnaden är numera försvunnen. Väljare i alla läger är idag i stort sett lika misstroende mot politiker.

Men de människor som går och röstar är inte de som är mest misstroende. Det är röstskolkarna som är det. Värdet på misstroendeindexet har ända sedan den första mätningen 1968 legat högst för de intervjupersoner som inte deltar i valen. Och även för denna grupp, som redan tidigare hade ett lågt förtroende för politiker och partier, ökade misstron kraftigt mellan 1976 och 1979 (20 enheter).

Det finns alltså ett samband mellan icke-röstning och politiskt misstroende bland våra intervjupersoner. Detta samband behöver emellertid inte nödvändigtvis tolkas som att det är det sviktande förtroendet för politiker och partier

som leder till att människor stannar hemma på valdagen. Det kan också vara så att intervjupersoner som av olika andra skäl inte röstat eller inte tänker rösta tagit chansen och rättfärdiggjort sitt valskolk med hjälp av våra förtroendefrågor. Inför sig själva och inför intervjuarna utmålar de politikerna som trolösa skurkar som det inte är någon idé att rösta på. Och därmed har de rationaliserat sitt beslut att inte delta i valet.

De borgerliga väljarnas förtroende för politiker och partier ökade alltså inte mellan 1976 och 1979 när Sverige hade borgerliga regeringar. Och det borde det ha gjort om väljarnas tilltro till politiker enbart hängde på vilka partier som sitter i kanslihuset. Men det är uppenbarligen en alltför enkel förklaring. Vilka partier som innehar regeringsmakten är en viktig faktor i sammanhanget men bedömningen av vad de gör med den spelar också en roll. De borgerliga väljarna som förlorat förtroendet för politikerna sedan 1976 kan ju ha gjort det därför att de är besvikna på hur de borgerliga partierna skött sig i regeringsställning.

En variant av detta argument kan även användas för att förklara de socialdemokratiska väljarnas minskade politikerförtroende. Det är inte så mycket den borgerliga regeringens göranden och låtanden som fått de socialdemokratiska väljarna att tvivla på partier och politik utan mera det egna partiets insatser som oppositionsparti.

En argumentering enligt dessa linjer utgår ifrån att politiskt missnöje är en drivkraft bakom politikerföraktet, men att misstron inte nödvändigtvis sprider sig via negativa bedömningar av regeringspolitiken. Människors direkta värderingar av partiernas insatser, oavsett om de sitter i regeringen eller befinner sig i opposition, är en viktigare faktor i sammanhanget. Den politiska misstron ökar därför att alltfler väljare är missnöjda med den politik som deras egna partier står för och därför att de upplever sig inte ha några andra alternativ att gå till. Så kan den teori som ligger bakom argumenteringen formuleras. Den sätter partierna och deras insatser i olika sakområden i centrum. Vilket eller vilka partier som har regeringsmakten är av mindre betydelse.

Men innan vi lämnar den regeringscentrerade förklarings teorin och istället tittar närmare på den som sätter partiernas politik i första rummet måste effekten av regeringsinnehavet som sådant analyseras närmare. Det finns ingen som hävdar att frågan om vilket eller vilka partier som innehar regeringsmakten skulle vara den *enda* förklaringen till att det politiska misstroendet varierar mellan olika väljargrupper. Vilka som sitter i kanslihuset är en faktor bland flera som påverkar människors allmänna förtroende för politiker och partier.

Att frågan om vilka som har regeringsmakten, oberoende av vad de gjort eller inte gjort, påverkar människornas politiska tilltro kan man visa genom att gå tillbaka till de förtroendemätningar som gjordes i valundersökningen 1976. Regeringsskiftet då tillhandahåller en slags pseudoexperimentell situa-

tion. Vi kan genom att jämföra resultaten från förvals- och eftervalsundersökningarna testa vilken effekt ett regeringsbyte fick på de olika väljargruppernas politiska misstro. Eventuella förskjutningar kan inte gärna ha orsakats av negativa eller positiva bedömningar av den nya regeringens insatser. Den borgerliga trepartiregeringen hann ju knappt komma igång med arbetet under september och oktober 1976 när fältarbetet med eftervalsstudien pågick. Det är rimligare att tolka de förtroendeförändringar som förekom som effekter av själva regeringsskiftet och de positiva och negativa förväntningar som det gav upphov till.

Resultaten visar inte på några dramatiska effekter bland de socialdemokratiska väljarna. Men misstron ökade i enlighet med hypotesen med några enheter på misstroendeindexet (från -6 till -11). De socialdemokratiska väljarna förlorade alltså inte förtroendet för politikerna bara därför att de borgerliga fick makten. Större delen av socialdemokraternas minskade politiska tilltro kom senare. Mellan eftervalsundersökningen 1976 och motsvarande studie 1979 sjönk de socialdemokratiska väljarnas förtroende för politiker och partier med 23 enheter.

Regeringsbytet 1976 fick en större effekt bland de borgerliga väljarna. Bland centerns och folkpartiets väljare ökade den politiska tilltron mellan för- och eftervalsstudierna med så mycket som 21 respektive 16 enheter på misstroendeindexet. Även moderaternas väljare fick tillbaka något av sin tro på politiker i och med regeringsskiftet 1976. Deras värde på misstroendeindexet förbättrades dock endast med sju enheter. Den borgerliga trepartiregeringen möttes alltså med en ökad tilltro och positiva förhoppningar bland de egna väljarna. Det minskade politikerförtroendet drabbade de borgerliga väljarna senare. Det minskade förtroendet bland tex folkpartiets och centerns väljare från eftervalsstudien 1976 till eftervalsstudien 1979 var nästan lika omfattande som bland socialdemokraterna. Värdet på misstroendeindexet sjönk med 18 enheter för centerväljarna och med 19 enheter för folkpartisterna.

Regeringsskiftet efter valet 1979 fick också en viss effekt på väljarnas politikerförtroende. Men det var i huvudsak endast moderaternas väljare som påverkades. Deras tilltro ökade med hela 14 enheter på indexet.

Vilket eller vilka partier som innehar regeringsmakten spelar alltså en viss roll för väljarnas politikerförtroende. Människor tenderar att se ljusare på partier och politiker om det egna partiet har makten. Men den regeringscentrerade teorins begränsning är likaså uppenbar. Att de socialdemokratiska väljarnas politiska tilltro sjönk mellan 1968 och 1976 under en socialdemokratisk regering, och att de borgerliga väljarnas förtroende på ett motsvarande sätt urholkats sedan 1976 trots att deras egna partier suttit i kanslihuset, kan inte förklaras av en teori som i huvudsak ser politiskt misstroende som en återspeglning av om det är det egna eller motsidans partier som har regeringsmakten. Den regeringscentrerade teorin måste kompletteras med

andra faktorer för att vi skall kunna förstå utvecklingen mellan regeringsskiftena. Väljarnas värderingar av partiernas politik måste föras in i bilden.

1979 års valundersökning innehåller många olika frågor där intervjupersonerna får bedöma partiernas politik. Vi har dels de öppna frågorna om partiernas goda och dåliga sidor dels utvärderingsfrågorna om partiernas ståndpunkter i olika sakfrågor och dessutom frågeserien om partiernas insatser som regerings- eller oppositionspartier. Svaren på alla dessa intervjufrågor utgör ett rikhaltigt material som kan utnyttjas för att undersöka i vad mån väljarnas förtroende för politiker och partier är kopplat till deras bedömningar av det egna och andra partiers politik. För att kunna genomföra en sådan analys har en mängd utvärderingsvariabler skapats som är byggda på svaren på de öppna partiifrågorna och på frågorna om vilket eller vilka partier som har en bra respektive dålig politik i olika sakfrågor. Korrelations- och regressionsanalys har använts för att studera sambandet mellan dessa partipolitiska utvärderingsvariabler och graden av politiskt misstroende.

Resultaten utgör en nedslående läsning för dem som hade väntat sig starka och entydiga samband. Politisk misstro är visserligen kopplat till missnöje med det egna partiets politik, precis som vår teori förutsade: Ju mer kritisk en väljare är mot det egna partiets politik i olika avseenden desto större sannolikhet att han också är allmänt cynisk och misstroende mot politiker och partier. Men sambandet är inte särskilt starkt. Korrelationskoefficienterna håller sig kring 0,15–0,20 för de olika partiernas väljargrupper. Det betyder att många väljare som inte är speciellt missnöjda med sitt partis insatser trots det är misstroende mot politiker och att många människor som är kritiska mot sina egna partiers politik inte för den skull förlorat tilltron till politiker och partier.

En panelanalys av väljarnas individuella attitydförändringar på förtroendimensionen mellan 1976 och 1979 förändrar inte bilden. Överensstämmelsen mellan intervjupersonernas svar på förtroendefrågorna 1976 och 1979 är stor; egentligen förvånansvärt stor med tanke på att vi rör oss med frågor som formulerats på ett föga konkret sätt. Men det är klart, tendensen att instämma i påståendena bidrar till att höja överensstämmelsen. Korrelationen mellan intervjupersonernas svar på förtroendefrågorna 1976 och 1979 är dock i genomsnitt så hög som 0,60 för de tre påståendena (Yule's Q får dikotomiserade svar). Det betyder att sextio till sjuttio procent av intervjupersonerna *inte* förändrade sitt förtroende eller sin misstro mot politiker och partier mellan 1976 och 1979. Bland dem som svarade annorlunda 1979 jämfört med 1976 fanns naturligtvis både de som blivit mer respektive mindre misstroende. Redan den mätosäkerhet som vi alltid måste räkna med vid panelanalyser gör att vi förväntar oss att vissa intervjupersoner svarar olika vid skilda undersökningstillfällen utan att det för den skull behöver betyda att de bytt åsikt. Men de flesta som svarade olika vid de båda mätillfällena hade gått från ett förtroendefullt svar 1976 till ett misstroende svar 1979. Det gäller

speciellt för de socialdemokratiska väljarna. I genomsnitt gick tjugofem procent av dem från förtroendefulla svar 1976 till misstroende svar 1979 på de tre påståendefrågorna medan endast 10 procent vandrade den motsatta vägen från skepticism gentemot politiker 1976 till tilltro 1979.

Tendensen i panelmaterialet är således detsamma som den som vi fann när resultaten från 1976 och 1979 års förtroendemätningar i hela materialet jämfördes. Den ökning i den politiska misstron som kan iakttas bland väljarna mellan de två studierna har sin motsvarighet på individnivå. Panelundersökningen visar att många av väljarna blivit mer misstroende mot politiker och partier sedan 1976. Individuella attitydförändringar har ägt rum.

En analys av i vilken utsträckning dessa individuella förändringar hänger samman med intervjupersonernas bedömningar av partiernas politik visar, precis som tidigare, endast på mycket svaga samband. Någon enkel koppling mellan missnöje med det egna eller andra partiers insatser och en ökad allmän misstro mot politiker och partier existerar inte på individnivå.

En hädisk tanke

Faktorer som har att göra med människors sociala omständigheter kan inte förklara variationer eller förändringar i det politiska misstroendet. Politiska fenomen, som t ex vilket eller vilka partier som har regeringsmakten eller väljarnas missnöje eller tillfredsställelse med det egna partiets politik, spelar däremot en roll för misstron. Men deras betydelse skall inte överbetonas. De samband vi har kunnat iakttä har över lag varit relativt svaga.

Frågan varför förtroendet för politiker och partier minskat under sjuttio-talet kvarstår alltså i stort sett obesvarad. Det finns inget enkelt svar på den. Patentsvar med hänvisning till att olika samhällsgrupper är besvikna eller att väljarna är trötta på sina gamla partier eller missnöjda med regeringen håller inte. De är för enkla.

Det är möjligt att svaret måste sökas i mer allomfattande teorier. Vårt datamaterial kan inte användas för att testa t ex Jack Citrins tes om att cynism och misstro mot etablerade auktoriteter är ett speciellt utmärkande drag för vår tid. Materialet kan inte heller utnyttjas för att undersöka om det är journalisternas skepticism inför politiker, förmedlad via TV, som gjort att människor har mindre förtroende för politiker idag än för tio-tjugo år sedan. Men det är kanske hos teorier av detta slag som en del av svaret på varför politikermisstron ökat skall sökas.

Det minskade förtroendet för politiker och partier har till en del politiska orsaker. Men en sådan förklaring räcker inte. Andra orsaksfaktorer måste till. Tidsandan blir då naturligtvis en frestande förklaringsfaktor. Svagheten med en sådan förklaring är dels att ett begrepp som tidsandan är alldeles för

allmänt, dels att förklaringsproblemet endast förskjuts bakåt i orsakskedjan. Om tidsandan utmärks av skepticism och misstro inställer sig genast frågan vad det är som givit upphov till att tidsandan fått denna karaktär.

En förklaring till den cyniska tidsandan, och därmed också till människors politiska misstro, som framförts i debatten är att den orsakats av den ekonomiska krisen. Politikerna har inte lyckats lösa inflationen, arbetslösheten och den låga tillväxten. Väljare i de flesta länder i västvärlden är besvikna på partier och politiska institutioner som trots alla löften inte åstadkommit några förbättringar. Patrick Caddell avvisar denna teori för USAs del. Han hävdar att han har studerat samvariationer över tid mellan olika ekonomiska indikatorer och resultaten från förtroendemätningarna och han tycker sig inte finna några systematiska samband.

Man kan inte undgå att bli betänksam när man ser alla dessa negativa resultat och svaga samband. Det politiska misstroendet verkar leva ett eget liv. Det korrelerar nästan inte alls med en mängd tänkbara förklaringsfaktorer. Och sambandet mellan graden av misstroende och valdeltagande eller andra former av politisk aktivitet är dessutom ofta obetydligt. Den misstro som opinionsmätarna registrerar i sina undersökningar tycks varken ha några orsaker eller några konsekvenser.

En hädisk tanke smyger sig på. Kan det vara så att det är något fel på mätningarna? Inte så att misstron inte skulle existera eller att den inte skulle ha ökat under sjuttioalet. Men däremot att resultat från intervjuundersökningar kring politiskt förtroende, speciellt resultat grundade på tvärsnittsdata från en tidpunkt, är mycket otillförlitliga.

10 Partiidentifikation

Det etablerade partisystemet befinner sig i en förtroendekris. Allt fler väljare har blivit skeptiska och misstroende mot politiker och partier. Politikerföraktet växer medan förtroendet för partierna sjunker. Nya partier eller nya partipolitiska lösningar måste till för att lösa åttio- och nittioalets problem.

Så har det låtit ibland i den politiska debatten under senare år. Beväpnade med resultaten från opinionsmätarnas förtroendemätningar har både kritiker och försvarare av de gamla partierna målat upp en bild av kris och förestående omvälvningar. Belackarna har skadeglatt pekat på den ökande misstron och förutspått en snar kollaps för ett överårigt partisystem. Försvararna målar också delvis i svart. De har upptäckt den annalkande stormen men hoppas fortfarande att systemet skall kunna rida ut den med hjälp av mindre reformer och nya koalitions- och samarbetsformer mellan partierna.

Frågan är om inte båda sidor i debatten målat en väl negativ bild av partisystemets tillstånd. Den politiska misstron ökar men är det verkligen fråga om en förtroendekris? De allra flesta människor röstar ju fortfarande på något av de fem gamla partierna. De småpartier som försökt att etablera sig i riksdagen eller i de kommunala församlingarna har i allmänhet varit föga framgångsrika under sjuttioalet. Valdeltagandet sjönk visserligen en aning 1979 men håller sig fortfarande över 90 procent. Förtroendemätningarna ger kanske en överdrivet krisartad bild. De etablerade partiernas förankring är måhända inte så försvagad som förtroendemätningarna tycks ge sken av.

Syftet med det här kapitlet är att undersöka om den ökande politiska misstron under sjuttioalet också inneburit att de etablerade partierna börjat förlora sitt känslomässiga grepp över valmanskåren. Politiska partier är inte bara röstningsalternativ på valdagen. De utgör också gruppbildningar som människor utvecklar mer eller mindre varaktiga och djupa känslor för. Vissa människor känner starkt för sitt parti. De hyser förtroende för det och identifierar sig med dess strävanden. De har utvecklat en stark känsla av anhängarskap med sitt parti. Andra människor upplever sig visserligen som anhängare av något parti, men inte helhjärtat och inte utan reservationer. De har inte utvecklat en lika stark känsla av anhängarskap. Sedan finns det naturligtvis väljare som tycker sig stå närmare något av partierna men som för den skull inte känner sig som anhängare av det. Det finns också väljare som röstar i valen utan att känna någon form av anhängarskap med de partier som de stödjer.

I den valsociologiska litteraturen brukar begreppet partiidentifikation användas för att beteckna väljarnas känsla av anhängarskap till något parti. Det är ett socialpsykologiskt begrepp som lanserades på 1950-talet av michiganforskarna Angus Campbell och Warren Miller. Begreppet har två komponenter: identifikationens *riktning* och *styrka*. Med riktningen avses vilket parti en väljare känner sig som anhängare av medan styrkan betecknar graden av sympati. Partiidentifikation är en attityd som i princip inte behöver ha någonting med medlemskap eller aktivitet i ett parti att göra.

Partiidentifikationsbegreppet spelar en mycket central roll i michiganskolans modell för amerikanskt väljarbeteende. Tanken är att partiidentifikationen dels utgör en långsiktigt verkande kraft som indirekt påverkar röstningen genom att färga av sig på väljarnas sakfråge- och kandidatpreferenser, dels utgör en direkt verkande faktor som spelar en roll för väljarnas val av president, senator, sheriff m fl kandidater som man röstar på i USA. Kortsiktiga faktorer kan få en väljare att svika sitt partis kandidat vid ett val men det behöver inte innebära att partiidentifikationen påverkas. Vid nästa val, när andra kortsiktiga krafter verkar, leder partiidentifikationen honom eller henne hem till den gamla partifällan igen. Partiidentifikationen är en stabiliserande faktor i ett partisystem. Den motverkar tendensen till både varaktiga och tillfälliga partibyten.

En central distinktion i michiganskolans teori är skillnaden mellan partiidentifikationens riktning och den faktiska röstningen. En väljare kan vara demokrat och ändå rösta på Nixon eller Reagan. Partiidentifikationen är en attityd medan valet av presidentkandidat är ett beteende. Michiganmodellen utgår ifrån att de båda fenomenen inte bara teoretiskt utan också mätmässigt går att skilja åt. Och det är ingen tvekan om att det går i det amerikanska systemet. Väljarna röstar ju inte med hjälp av partivalsedlar som i Sverige. De röstar *de facto* på individuella kandidater. En amerikan kan rösta på ett annat partis kandidat utan att det behöver upplevas som ett påtagligt svek mot det egna partiet.

Men frågan är om partiidentifikationens riktning är ett användbart analysredskap i västeuropeiska partisystem. Undersökningar som t ex Jacques Thomassen gjort i Holland och Ivor Crewe, Bo Särilvik och James Alt genomfört i Storbritannien visar att partiidentifikationens riktning svårigen kan skiljas mätmässigt från valet av parti. När europeiska väljare byter parti ändrar de också oftast partiidentifikation. Genom att i Europa mäta partiidentifikationens riktning på samma sätt som michiganskolan gör mäter man inte en långsiktig benägenhet att stödja ett visst parti. Man mäter endast aktuell partisympati eller röstning. Det är slutsatsen av den kritik som många europeiska valforskare riktat mot michiganskolans partiidentifikationsbegrepp.

Data från de svenska valundersökningarna tenderar att underbygga denna slutsats. Resultaten i tabell 10.1 bygger på panelundersökningarna vid valen 1973 och 1976 respektive 1976 och 1979 och visar att de allra flesta väljare

som bytte parti också ändrade sin partiidentifikation. Michiganmodellens grundantagande att partiidentifikationens riktning skall vara mer stabil än själva partivalet håller inte i Sverige.

Sjuttioåtta procent av intervjupersonerna bytte varken parti eller partiidentifikation mellan valen 1973 och 1976 eller mellan valen 1976 och 1979. Sju procent av väljarna i panelundersökningen 1973–1976 och fem procent i undersökningen 1976–1979 betedde sig i enlighet med michiganmodellen. De bytte parti men inte partiidentifikation. Men ännu fler intervjupersoner följde inte modellens föreskrifter. De bytte både parti och partiidentifikation.

Tabell 10.1. Partiidentifikationens riktning och partival – paneldata från valundersökningarna 1973–1976 och 1976–1979 (procent)

	1973–1976	1976–1979
Byter varken parti eller partiidentifikation	78	78
Byter partiidentifikation men inte parti	4	5
Byter parti men inte partiidentifikation	7	5
Byter både parti och partiidentifikation	11	12
Summa procent	100	100

Kommentar: Resultaten grundas på panelundersökningarna 1973–1976 och 1976–1979. Endast personer som röstat 1973 och 1976 resp 1976 och 1979 och som uppgett att de identifierar sig med något parti vid de relevanta intervjutillfällena är medtagna i tabellen. Procentsiffrorna för 1973–1976 har hämtats från Olof Peterssons, "Väljarna och valet 1976".

Det var 11 procent av väljarna som gjorde så 1973–1976 och 12 procent 1976–1979. Bland partibyterna var det 61 procent i panelstudien 1973–1976 och 71 procent i undersökningen 1976–1979 som ändrade partiidentifikation samtidigt som de bytte parti.

Partiidentifikationens riktning är därför inte på samma sätt som i USA ett användbart analysinstrument vid studier av väljarbeteende i Sverige. Den mäter i alltför stor utsträckning faktisk röstning och ligger därför måtmässigt alldeles för nära det som skall förklaras. Partiidentifikationsbegreppets andra komponent, identifikationens styrka, drabbas däremot inte av denna kritik. Graden av partisympati är ett viktigt analysredskap även bland svenska väljare.

Tre frågeställningar som berör väljarnas känsla av anhängarskap gentemot partierna kommer att analyseras i detta kapitel. Den första gäller i vad mån graden av partiidentifikation förändrats i valmanskåren under 1970-talet. Den politiska misstron har ökat men har den också drabbat väljarnas känslomässiga knytning till sina egna partier? Frågan är alltså om graden av partiidentifikation sjunkit bland svenska väljare under de senaste tio åren.

Frågeställning nummer två gäller hur graden av partiidentifikation förändras över tid bland de enskilda människorna. I de flesta västerländska länder har äldre människor en högre grad av partiidentifikation än yngre. I den valsociologiska litteraturen talas det om två olika utvecklingsprocesser som kan förklara detta samband. Det kan antingen ses som en livscykeleffekt eller som en generationseffekt. Livscykelteorin utgår från att människors livserfarenheter och åldrande får bestämda effekter, mer eller mindre oberoende av andra faktorer. Äldre väljare som röstat i otaliga val kommer med tiden att utveckla en känsla av anhängarskap med sina partier. Yngre väljare är i mindre grad övertygade anhängare av partierna därför att de ännu inte har hunnit utveckla några djupare känslor för dem. Livscykelmodellen förutsätter att väljarnas kärlek till det egna partiet fördjupas med åren.

Generationsmodellen är inte lika troskyldig. Den antar inte att väljarnas känslor för de egna partierna tilltar ju mer de blir bekanta med dem. Men den antar inte heller att graden av partiidentifikation minskar över tid – att "kärleken" avtar med åren. Generationsteorin förutsätter istället att väljare är ett trofast släkte. Den känsla av anhängarskap med något parti som de flesta väljare förvärvat i ungdomen behåller de flesta också genom livet.

Människors uppfattningar i grundläggande frågor tenderar att utbildas i unga år, och förändras sedan mycket måttligt. Vilka uppfattningar som kommer att slå rot och utvecklas skiftar emellertid från tidsålder till tidsålder. Varje generation kommer att präglas av sin tidsanda. Enligt detta synsätt är äldre människor inte mer religiösa eller i högre grad anhängare av de politiska partierna därför att de är gamla, utan därför att de växte upp i ett samhälle med mer utpräglat religiösa värderingar och med partier som människor identifierade sig med och med politiker som ännu inte blivit utsatta för en tilltagande misstro. Dagens äldre väljare har, enligt generationsteorin, bevarat sin ungdomstids lojalitet och känsla för de egna partierna. De har inte förvärvat den på sin ålders höst.

Livscykel- och generationsmodellerna ger upphov till svårtestade hypoteser som kräver paneldata över lång tid för att kunna undersökas på ett riktigt sätt. Vi har inte tillgång till någon sådan mätserie. Valundersökningarnas partiidentifikationsmätningar sträcker sig inte längre tillbaka än till 1968. Någon egentlig prövning av om det är generations- eller livscykeleffekten som är den dominerande bland svenska väljare kan därför inte genomföras. Det material som kommer att redovisas gäller enbart sjuttioalet. Men för denna period ger resultaten en uppfattning om vilka förändringsprocesser som inverkat på väljarnas grad av partiidentifikation.

Den tredje frågeställningen som skall analyseras i detta kapitel gäller vilka beteendemässiga konsekvenser som är förknippade med graden av partiidentifikation. Det är kanske självklart att starkt övertygade partianhängare inte byter parti lika ofta som väljare som inte identifierar sig med något parti. Men frågan är hur starkt detta samband mellan graden av partiidentifikation

och partitycke är. Hur stor är benägenheten att byta parti bland övertygade partianhängare respektive bland väljare som inte har någon känsla av anhängarskap med något parti? Frågan är i vad mån det ligger någon sanning i påståendet att en hög grad av partiidentifikation bland väljarna utgör en stabiliserande faktor i ett partisystem.

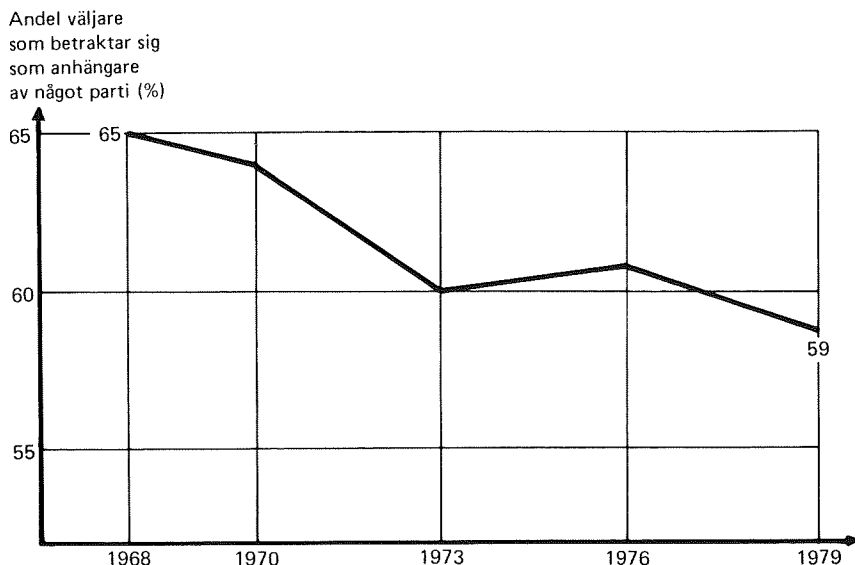
Graden av partiidentifikation har sjunkit något sedan 1968

Väljarnas partiidentifikation mäts i valundersökningarna med en serie intervjufrågor, som inleds med följande fråga: *"Många känner sig som anhängare av ett bestämt parti. Men det finns ju också många som inte har någon sådan inställning till något av partierna. Brukar Ni själv betrakta Er som t ex folkpartist eller socialdemokrat eller moderat eller centerpartist eller kommunist? Eller har Ni inte någon sådan inställning till något av partierna?"* De intervjupersoner som säger att de betraktar sig som anhängare av ett bestämt parti får två följdfrågor: *"Vilket parti tycker Ni bäst om?"*, respektive, *"En del är ju starkt övertygade anhängare av sitt parti. Andra är inte så starkt övertygade. Hör Ni själv till de starkt övertygade anhängarna av Ert parti?"*

De intervjupersoner som på den inledande frågan om de betraktade sig som anhängare av något parti eller inte sade "nej, jag är inte anhängare av något parti" fick också en uppföljningsfråga: *"Är det något parti som Ni ändå tycker Er stå närmare än de andra partierna? (Vilket parti?)"*

Mättekniken gör det möjligt att urskilja fyra olika grader av partiidentifikation: *stark partiidentifikation* (starkt övertygade anhängare), *svag partiidentifikation* (anhängare, men inte starkt övertygad), *enbart partipreferens* ("står närmare" något av partierna) och *ingen partipreferens* (varken anhängare eller "står närmare" något av partierna). Partiidentifikationens riktning mäts med hjälp av frågorna om vilket parti som intervjupersonerna tycker bäst om respektive vilket parti som de tycker sig stå närmast.

Resultaten i figur 10.1 och i tabell 10.2 visar hur graden av partiidentifikation utvecklats i valmanskåren sedan 1968. Partiidentifikationen har försvagats något i den svenska valmanskåren sedan 1968. Andelen väljare som betraktade sig som anhängare av något parti var 65 procent 1968. Vid valet 1979 hade motsvarande siffra sjunkit till 59 procent. Minskningen är liten och dessutom inte helt entydig. Andelen väljare med en *stark* partiidentifikation har t ex inte minskat kontinuerligt under de senaste tio åren. Andelen starkt övertygade partianhängare var högre vid valet 1979 (36 procent) än vid något annat val under sjuttioalet och endast obetydligt lägre än 1968 (39 procent). Man kan inte heller spåra någon tendens till att allt fler väljare helt har förlorat banden till partierna. Andelen väljare som inte betraktar sig som

Figur 10.1. Andelen väljare som betraktar sig som anhängare av något parti 1968–1979 (procent)

Kommentar: Intervjupersoner med en stark eller svag partiidentifikation har definierats som anhängare. De har själva uppgivit att de betraktar sig som anhängare av något parti. Siffran för 1979 (59 procent) grundar sig på något fler intervjupersoner än som finns med i tabell 10.2.

Tabell 10.2. Graden av partiidentifikation 1968–1979 (procent)

<i>Grad av partiidentifikation</i>	1968	1970	1973	1976	1979
Stark partiidentifikation	39	33	31	34	36
Svag partiidentifikation	26	31	29	27	22
Enbart partipreferens	28	28	28	29	33
Ingen partipreferens	7	8	12	10	9
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	2943	2840	2596	2686	2669

Kommentar: Intervjupersoner som uppgivit att de är starkt övertygade anhängare av sitt parti har klassificerats som väljare med en *stark partiidentifikation*. De som enbart betraktar sig som anhängare, men inte starkt övertygade, har kategoriserats under *svag partiidentifikation*. Intervjupersoner som inte betraktar sig som partianhängare men som säger sig "stå närmare" något parti har förts till kategorin *enbart partipreferens*. De väljare, slutligen, som varken betraktar sig som partianhängare eller uppger sig stå närmare något parti har klassificerats under rubriken *ingen partipreferens*. Uppgifterna för valen 1968–1976 har hämtats från Olof Peterssons, "Väljarna och valet 1976".

anhängare av något parti eller som är helt utan partipreferens har hållit sig kring 10 procent i alla undersökningarna sedan 1968.

Partiidentifikationen är inte lika stark bland de olika partiernas väljare. Socialdemokratiska väljare har ända sedan 1968 haft en mycket högre grad av partiidentifikation än andra partiers väljare. Andelen intervjupersoner som betraktar sig som partianhängare har hållit sig kring 76 till 78 procent bland socialdemokratiska väljare. Motsvarande siffra för övriga partiers väljare är klart lägre, kring 40 till 60 procent (se tabell 10.3). Andelen partianhängare bland moderaternas väljare var tex 64 procent vid valet 1970. Ett decennium senare hade den siffran minskat till 53 procent. Variationer av detta slag bland ett partis väljare bör emellertid tolkas försiktigt. Graden av partiidentifikation har ett relativt starkt samband med benägenheten att byta parti. Partibytare har ofta en låg partiidentifikation. Ett parti med många nyrekryterade partibytare, som moderaterna 1979, bör därför präglas av en lägre genomsnittlig partiidentifikation än ett parti med få nyvunna partibytare, som moderaterna 1970.

Tabell 10.3. Andel partianhängare bland partiernas väljare 1968–1979 (procent)

Valår	Partival respektive valår				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
1968	33	76	53	50	63
1970	49	77	59	50	64
1973	46	77	44	51	58
1976	43	78	47	43	55
1979	53	77	57	39	53

Kommentar: Resultaten visar hur stor andel av respektive partis väljarkår som vid varje valtillfälle räknat sig som anhängare av partiet. Källa för åren 1968–1976: Olof Petersson "Väljarna och valet 1976".

Tabell 10.4. Andel partianhängare bland partiernas stabila väljare 1968–1979 (procent)

Valtillfällen	Partival vid respektive par av val				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
1968–1970	72	79	74	58	71
1970–1973	65	81	60	59	72
1973–1976	56	84	59	65	68
1976–1979	68	82	62	52	67

Kommentar: Resultaten visar hur stor andel av respektive partis stabila väljarkår som vid valen 1970, 1973, 1976 och 1979 betraktade sig som anhängare av partiet. En stabil partiväljare har definierats som en person som röstar på samma parti i två på varandra följande val.

Om man vill analysera partiidentifikationens utveckling inom partierna bör alltså partibyterna inte tas med. Resultaten i tabell 10.4 visar att den minskade känslan av anhängarskap med partierna i huvudsak är ett fenomen bland borgerliga väljare. Andelen anhängare bland centerpartiets stabila väljare har t ex sjunkit med 12 procentenheter från 74 procent 1968 till 62 procent 1979. Bland moderaternas och folkpartiets väljare är motsvarande nedgång fyra respektive sex procentenheter. Trenden bland socialdemokraternas stabila väljare är snarast motsatt. Sjuttionio procent av socialdemokraternas stabila väljare 1970 betraktade sig som anhängare av partiet. Vid valet 1979 var motsvarande siffra 82 procent.

Det politiska misstroendet och väljarnas känsla av anhängarskap med sina egna partier har alltså endast delvis förändrats på samma sätt under sjuttio-talet. Bland borgerliga väljare har både det allmänna förtroendet för politiker och partier och graden av identifikation med det egna partiet minskat sedan slutet av 1960-talet. Socialdemokratiska väljare har också tappat mycket av sin gamla tilltro till politiker och partier under sjuttio-talet men känslan av anhängarskap med det socialdemokratiska partiet har inte försvagats. Åtta av tio socialdemokratiska väljare räknade sig fortfarande 1979 som anhängare till partiet. Det är en mycket hög siffra även internationellt.

Att graden av partiidentifikation och den politiska misstron inte följt helt parallella utvecklingsbanor under sjuttio-talet kan tyckas förvånande men är egentligen inte det. Grad av partiidentifikation och politisk misstro är fenomen som naturligtvis är besläktade med varandra. Men de står inte för samma sak, varken teoretiskt eller empiriskt. Partiidentifikationsbegreppet täcker den känslomässiga relationen mellan väljarna och *deras egna partier* medan den politiska misstron gäller förtroendet för *politiker och partier i allmänhet*. Det statistiska sambandet mellan väljarnas grad av partiidentifikation och deras grad av politiskt misstroende är positivt – ju starkare partiidentifikation desto mer förtroende för politiker och partier. Men sambandet är inte speciellt starkt. Produktmomentkorrelationen var 0,18 i 1979 års valundersökning.

Ålder och grad av partiidentifikation

Sambandet mellan ålder och grad av partiidentifikation är mycket markerat bland svenska väljare. Känslan av anhängarskap med något parti är mer utpräglat bland äldre väljare än bland yngre. Resultaten i figur 10.2 visar att endast 40 procent av 1979 års unga förstagångsväljare betraktade sig som anhängare av något parti. Bland de äldsta väljarna var det en nästan dubbelt så hög andel som räknade sig som anhängare av något parti. Sjuttio till åttio procent av väljarna över 60 år betraktade sig som partianhängare 1979.

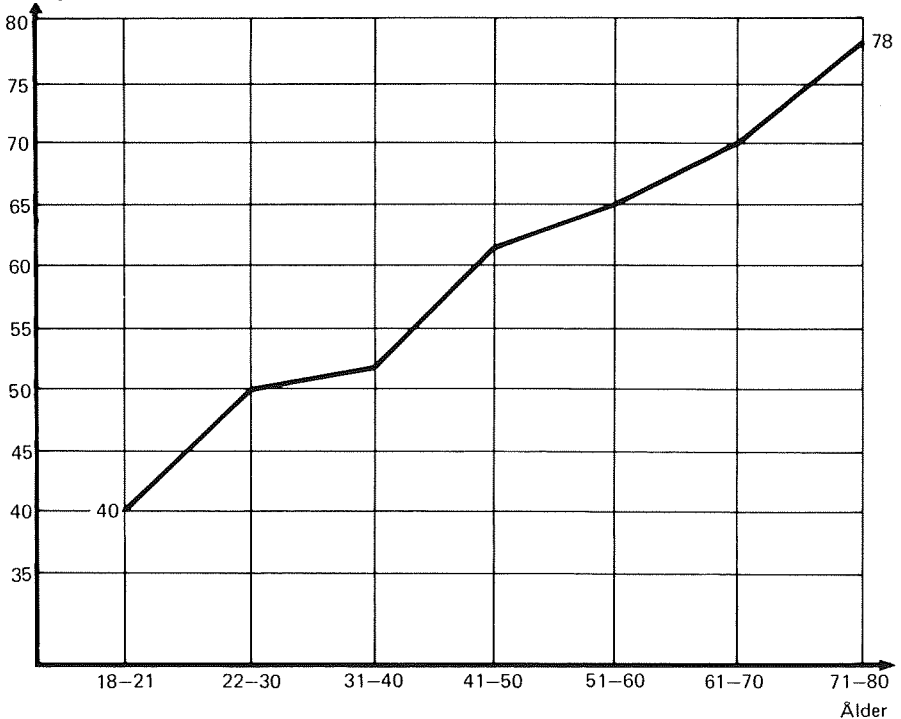
Det mest intressanta med kurvan i figur 10.2 är vad den säger om framtiden. Om väljarnas grad av partiidentifikation förändras enligt livscykelmodellen behöver de etablerade partiernas företrädare inte oroa sig. Den unga generationens bristande identifikation med partierna kommer i så fall inte att hota systemets stabilitet om tio eller femton år när de äldre partilovjala väljarna försvunnit. Dagens unga väljare kommer att bli äldre och utveckla en känsla av tillhörighet med något parti precis som deras föräldrar och farföräldrar gjorde.

Om däremot väljarnas känsla av anhängarskap med partierna utvecklas i enlighet med generationsmodellen så finns det anledning för de gamla partiernas politiker att se framtiden mörkare an.

Sjuttioalets unga väljare kommer då inte automatiskt att anamma en högre grad av partiidentifikation på 1980-talet. De kommer istället att förbli skeptiska till politiker och inte utveckla några starkare känslomässiga band

Figur 10.2. Ålder och grad av partiidentifikation 1979 (procent)

Andel intervju personer
som betraktar sig
som anhängare
av något parti (%)

till partierna. Och om det händer så kan politikerna se fram emot en än mer rörlig och svårhanterlig valmanskår på åttio- och nittiotalen än vad de är vana vid i dag.

Politiker som tycker dessa framtidsutsikter ser dystra ut kan söka tröst i den valsociologiska litteraturen. Många forskare menar att det är livscykelteorin som är den rätta. Det sade redan författarna till *The American Voter* på femtiotalet och Philip Converse har sedan dess försvarat teorin i flera skrifter. Den har blivit en etablerad sanning inom väljarforskningen även utanför USA.

Men Converse påpekar att det inte är åldrandet i sig som gör att människor fördjupar sina känslomässiga band med partierna. Det är snarare vanan att rösta på samma parti i val efter val som leder till en ökad partiidentifikation. Philip Converse formulerar teorin på följande sätt: Styrkan i partiidentifikationen är en funktion av den tidsrymd under vilken en människa sympatiserat med ett visst parti och upprepade gånger röstat på det. Äldre väljare som bytt parti i mogen ålder utvecklar därför inte samma höga grad av partiidentifikation som de äldre väljare gör som aldrig har bytt parti.

På senare tid har livscykelteorin börjat ifrågasättas i USA. Paul Abramson har t ex genomfört kohortanalyser på samma datamaterial som Converse och han kunde inte finna att graden av partiidentifikation ökade över tid inom skilda ålderskohorter som livscykelmodellen predicerar. Kohortanalys är en teknik som kan användas för att studera sambandet över tid mellan ålder, generationstillhörighet och en beroende variabel, som t ex partiidentifikationens styrka, när man inte har paneldata men däremot tillgång till en lång serie tvärsnittsundersökningar från olika tidpunkter. Enligt Abramssons tolkning av kohorttabellerna hade partiidentifikationens styrka bland amerikanska väljare snarare utvecklats enligt generations- än enligt livscykelmodellen.

Kent Jennings och Richard Niemi, två andra amerikanska forskare, har också satt frågetecken för livscykelteorins riktighet. De utgår från en stor panelundersökning med ungdomar och föräldrar och visar att graden av partiidentifikation i båda grupperna inte steg utan sjönk mellan 1965 och 1973. Och en sådan förändring är inte förenlig med livscykelmodellen, åtminstone inte som den traditionellt har uppfattats.

Generations- och livscykelmodellen är två renodlade teorier. Det finns naturligtvis många fler faktorer än generationstillhörighet och åldrande som spelar en roll för hur partiidentifikationens styrka förändras hos väljarna. Vad som händer i politiken och hur partierna sköter sig är självfallet relevanta fenomen i sammanhanget. Det är faktorer av det slaget som ger upphov till generationseffekter om de påverkar unga människors attityder. Om de samtidigt också påverkar äldre människors attityder är det egentligen inte frågan om en ren generationseffekt. En sådan skall enbart prägla den generation som håller på att socialiseras in i politiken. Inom kohortanalysen talar man

om periodeffekter när alla åldersgrupper under en tidsepok samtidigt påverkas åt samma håll. Jennings och Niemis resultat från slutet av sextioalet var kanske en följd av en speciell periodeffekt orsakad av de amerikanska partiernas oförmåga att handskas med vietnamkriget, rasupploppen och studentrevolten. Med hjälp av enbart kohortanalys kan man inte entydigt skilja generations-, livscykel- och periodeffekter åt. Alla tolkningar blir mer eller mindre godtyckliga om inte mer information kan tillföras analyserna.

Kohortanalysens begränsningar behöver emellertid inte bekymra oss i detta sammanhang. Vi har inte tillgång till en så lång mätserie att en regelrätt kohortanalys skulle kunna genomföras. Vi har endast uppgifter om väljarnas partiidentifikation från den senaste tioårsperioden. Och det materialet ger oss enbart en mycket begränsad möjlighet att analysera hur partiidentifikationens styrka utvecklats över tid. Men ett visst underlag för att diskutera vad som hände under sjuttioalet ger dock materialet.

Tabell 10.5. Graden av partiidentifikation bland väljarna ökade inte enligt livscykelmodellen under sjuttioalet (procent)

Ålder 1968 resp 1979	Andel partianhängare		Livscykeffekt: ökad (+) eller minskad (-) partiidentifikation inom ålderskohorter
	1968	1979	
21-30	52	50	
31-40	61	52	0
41-50	69	62	+1
51-60	71	65	-4
61-70	75	70	-1
71-80	73	78	+3

Resultaten i tabell 10.5 visar hur stor andel av väljarna i olika ålderskohorter som betraktade sig som anhängare av något parti år 1968 och 1979. De diagonala pilarna visar hur siffrorna skall jämföras om man letar efter en livscykeffekt.

Graden av partiidentifikation ökade inte mellan 1968 och 1979 inom ålderskohorterna som den borde ha gjort om en livscykeffekt återfunns under perioden. Ålderskohorten 21 till 30-åringar år 1968 hade inte blivit mer identifierade med partierna år 1979 när de hunnit bli elva år äldre än vad de var 1968. Femtiotvå procent av dem betraktade sig som partianhängare 1968. Elva år senare när kohorten blivit 31 till 40 år gammal var det fortfarande endast 52 procent av dem som räknade sig som anhängare av något parti. Och samma mönster går igen också för de andra ålderskohorterna. Känslan av anhängarskap med partierna ökar inte när kohorterna åldras. För den allra äldsta kohorten ökar visserligen graden av partiidentifikation något,

men här är siffrorna speciellt osäkra med tanke på det stora bortfallet av äldre intervjupersoner. Det är rimligt att anta att det framförallt är äldre människor med en låg partiidentifikation och ett svagt politiskt intresse som inte ställer upp för intervjuer.

Så ser alltså resultaten ut: Ett starkt samband mellan ålder och grad av partisynpaty både i 1968 års och i 1979 års valundersökningar men inga tecken på att väljarnas känsla av anhängarskap med partierna ökat över tid inom olika ålderskohorter mellan 1968 och 1979. Frågan är hur resultaten skall tolkas. Någon självklart riktig tolkning finns inte. Livscykelmodellen kan naturligtvis inte ensam förklara sambanden. Men, å andra sidan, kan vi inte heller slå fast att den är felaktig, inte ens för sjuttioalet. Livscykeleffekten kan ju till en del ha existerat men motverkats och dolts av en periodeffekt under det senaste decenniet. En sådan tolkning är kanske överdrivet försiktig. Någon tendens till ökad partiidentifikation kan tex inte spåras bland intervjupersonerna i panelundersökningen 1976–1979.

Väljarnas grad av partiidentifikation har alltså inte ökat i enlighet med livscykelmodellen under 1970-talet. De olika ålderskohorterna var lika identifierade med partierna 1968 som 1979. Svaret på frågan varför äldre människor har en starkare känsla av anhängarskap med partierna än yngre måste därför sökas i utvecklingen före 1968. Skillnaden kan ha uppkommit som en följd av att livscykelmodellen fungerade bättre på femtio- och sextiotalen när rörligheten i valmanskåren var mindre och förtroendet för partierna större; kanske kombinerat med att en generationseffekt gjorde de väljare som växte in i valmanskåren på tjuogo- och trettiotalen, när partierna var unga och rösträtten ny, speciellt bundna till sina partier. Utifrån det material som vi har tillgång till kan vi inte säga någonting om vilka förändringsprocesser som verkade under mellankrigstiden eller under femtio- och sextiotalen.

Livscykelmodellen fungerade inte som väntat under sjuttioalet. Graden av partiidentifikation ökade inte automatiskt vartefter väljarna blev äldre. Politikerna kan alltså inte lita på att livscykeleffekten gör att dagens unga väljare växer upp till stadgade partianhängare på åttio- och nittiotalen. Om utvecklingsprocessen från 1970-talet fortsätter kommer allt färre väljare att identifiera sig med de nuvarande partierna i framtiden.

Väljarnas känslomässiga bindningar till partierna spelar en roll

Graden av partiidentifikation är inte en attityd som svävar omkring fritt utan samband med andra attityder och beteenden. Till skillnad från vårt mått på den politiska misstron uppvisar styrkekomponenten i partiidentifikationsvariabeln relativt starka samband med sådana saker som politiskt intresse,

uppskattning av partierna och byte av parti.

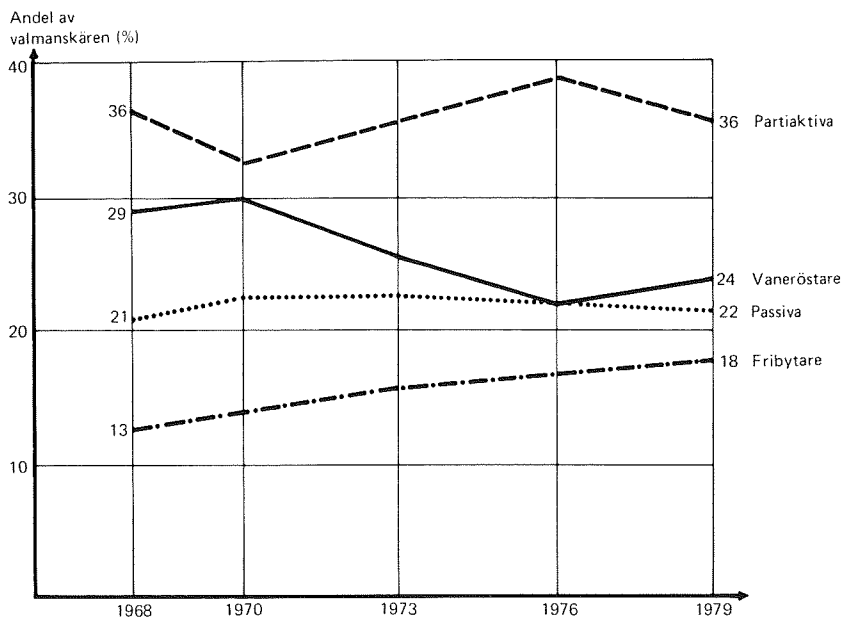
Väljare som uppger sig vara mycket intresserade av politik tenderar att också vara starkt identifierade med något parti. Människor som säger sig inte alls vara intresserade av politik är däremot sällan starkt övertygade anhängare av något parti. Produktmomentkorrelationen mellan ett mått på självuppskattat politiskt intresse och graden av partiidentifikation var +0,26 i 1979 års undersökning. En förhållandevis hög siffra som betyder att människors politiska intresse fortfarande i hög grad är kopplat till de etablerade partierna. Men siffran visar samtidigt att det måste finnas relativt många människor för vilka politiskt intresse inte går hand i hand med en känslomässig anknytning till riksdagspartierna.

I boken "*Väljarna och valet 1976*" korstabulerar Olof Petersson väljarnas självuppskattade politiska intresse med deras grad av partiidentifikation och lanserar en typologi med fyra olika väljartyper. En av dessa väljartyper kallar Petersson för *fribytare*. De kännetecknas av ett högt politiskt intresse som inte kanaliseras via partierna. De betraktar sig inte som anhängare av något parti men säger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik. Övriga väljartyper i Olof Peterssons typologi har också fått målade namn. Väljare som räknar sig som anhängare av något parti och som samtidigt uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik kallas *partiaktiva*. Människor som betraktar sig som partianhängare men som anger att de inte är särskilt intresserade eller inte alls intresserade av politik benämns *vaneröstare*. De väljare, slutligen, som varken räknar sig som partianhängare eller är intresserade av politik ges benämningen *passiva*.

Resultaten i figur 10.3 visar att storleksförhållandena mellan dessa fyra väljargrupper varit i stort sett stabil under sjuttioalet men att andelen fribytare tenderat att öka något på vaneröstarnas bekostnad. Andelen människor som intresserar sig för politik men utanför de gamla partiernas hägn, har alltså ökat medan andelen människor som identifierar sig med partierna utan att vara intresserade av politik minskat.

Tendensen är alltså densamma som vi iakttagit tidigare. Partiernas grepp över väljarna har försvagats under sjuttioalet. Andelen fribytare har stigit från 13 procent 1968 till 18 procent 1979 medan andelen vaneröstare under samma period minskat från 29 procent till 24 procent. Andelen partiaktiva har hållit sig kring 35–36 procent under hela perioden. Även andelen passiva väljare har varit stabil och hållit sig kring 21–22 procent ända sedan 1968.

Graden av partiidentifikation är inte bara relaterad till väljarnas politiska intresse. Den har också ett klart samband med hur mycket väljarna uppskattar partierna och hur de bedömer deras insatser i olika frågor. Korrelationen mellan graden av partiidentifikation och poängsättningen av det egna partiet på gillar/ogillar-skalan är mycket hög; från +0,35 för moderata väljare till +0,56 för vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer. Väljare som bara röstar på partierna utan att betrakta sig som anhängare sätter klart lägre

Figur 10.3. Fyra olika väljartyper 1968–1979 (procent)

Självuppskattat intresse och grad av partiidentifikation – fyra olika väljartyper. 1979 års valundersökning (procent av väljarkåren)

	Anhängare av något parti	Ej anhängare av något parti
Mycket eller ganska intresserad av politik	partiaktiva 36 procent	fribytare 18 procent
Inte särskilt eller inte alls intresserad av politik	vaneröstare 24 procent	passiva 22 procent

Kommentar: Typologin har lanserats av Olof Petersson i *Väljarna och valet 1976*.

uppskattningspoäng på partierna än väljare som räknar sig som partianhängare.

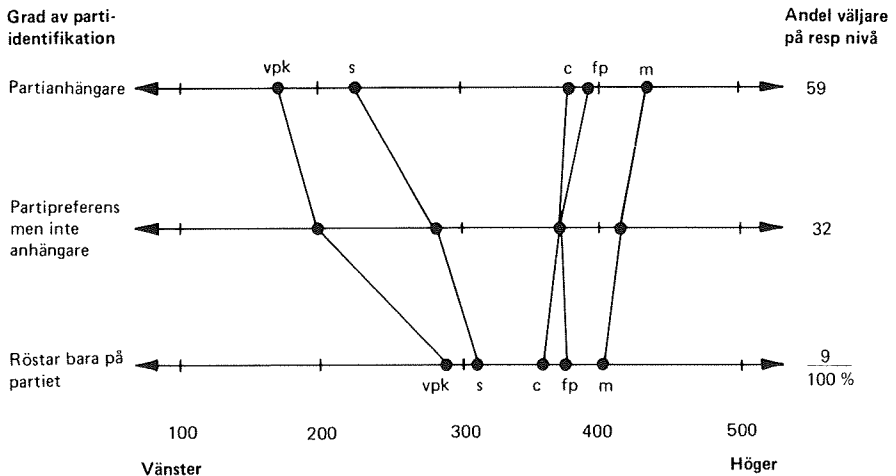
Sambandet mellan styrkan i partiidentifikationen och väljarnas värdering av partiernas politik i olika sakfrågor är nästan lika starkt. Korrelationen mellan väljarnas bedömning av det egna partiets politik och deras grad av partiidentifikation håller sig mellan +0,26 för moderata väljare till +0,43 för socialdemokratiska. Väljare som enbart röstar på partierna utan att känna sig som anhängare är mycket mindre förtjusta i partiernas politik än väljare som är övertygade partianhängare.

Väljare med en svagt utvecklad partiidentifikation är således en slags marginalväljargrupp. De har inga eller nästan inga känslomässiga band med de partier som de röstar på. Och de är inte heller speciellt entusiastiska över sina partier som partier betraktade eller över den politik som de för. Deras poängsättning av de olika partierna, eller utvärdering av deras politik, skiljer sig inte speciellt mycket åt. Åtminstone inte om man jämför med hur partierna bedöms av de väljare som betraktar sig som partianhängare. Ju starkare partiidentifikationen är desto mer polariserad är också väljarnas partibedömning.

Även åsiktmässigt skiljer sig starkt partiidentifierade väljare klart från väljare utan känslomässiga band till partierna. Väljare som röstar utan att egentligen föredra något parti särskilt mycket framför de övriga har tex föga polariserade åsikter i vänster-högerfrågor. Deras positioner på en vänster-högerskala skiljer sig inte mycket åt (se figur 10.4). Partianhängarnas positioner är mycket mer polariserade. Åsiktsavståndet mellan det socialistiska och det borgerliga blockets väljare är klart mer markerat ju mer partiidentifierade väljarna är.

Rangordningen mellan partigrupperna från vänster till höger följer det traditionella vänster-högermönstret på alla tre identifikationsnivåerna. Men avståndet mellan blocken blir större med en ökad grad av partiidentifikation.

Figur 10.4. Grad av partiidentifikation och partigruppernas positioner på en vänster-högerskala (medeltal)

Kommentar: Vänster-högerskalan presenteras i kapitel 12. Den bygger på en serie frågor om socialisering, löntagarfonder och statens inflytande över det privata näringslivet. Skalan kan variera mellan 100 (vänster) och 500 (höger).

Partigruppernas vänster-högerplaceringar på de olika partiidentifikationsnivåerna formar ett tydligt solfjädersmönster.

Majoriteten av valmanskåren betraktar sig som anhängare av något parti (59 procent). Det är bland dessa väljare som åsiktsskillnaderna i vänster-högerfrågor är som störst mellan det socialistiska och det borgerliga blockets väljare. Det är relativt få väljare, endast 9 procent i vårt material från 1979, som röstar utan att tycka sig stå närmast något speciellt parti. Bland dessa väljare utan partiidentifikation skiljer sig åsikterna i vänster-högerfrågor föga åt. De tenderar att befinna sig mot skalans mitt.

Mot denna bakgrund är det kanske inte så förvånande att graden av partiidentifikation är starkt relaterad till benägenheten att byta parti. Väljare utan någon uttalad partipreferens har ju oftast en mycket kortare väg att vandra till ett nytt parti – psykologiskt, utvärderingsmässigt och åsiktmässigt – än väljare med en stark känsla av partitillhörighet.

Resultaten i tabell 10.6 med uppgifter från panelundersökningarna 1973–1976 och 1976–1979 visar att väljare utan någon känsla av anhängarskap med något parti hade en mycket högre sannolikhet att byta parti 1976 respektive 1979 än väljare som hade en stark partiidentifikation.

Tabell 10.6. Grad av partiidentifikation och partibyte. Panelundersökningarna 1973–1976 och 1976–1979 (procent)

<i>Partiidentifikation 1973 resp 1976</i>	<i>Andel som bytte parti</i>	
	<i>1973–1976</i>	<i>1976–1979</i>
Stark partiidentifikation	6	8
Svag partiidentifikation	21	20
Enbart partipreferens	33	30
Ingen partipreferens	43	28

Kommentar: Uppgifterna från panelundersökningen 1973–1976 har hämtats från Olof Petersson, "Väljarna och valet 1976".

Cirka en tredjedel av de väljare som 1973 respektive 1976 *inte* betraktade sig som anhängare av något parti bytte parti i valen tre år senare. Färre än 10 procent av de starkt partiidentifierade väljarna vid valen 1973 och 1976 ändrade sitt partival tre år senare.

* * *

Partiidentifikationens riktning är inte ett speciellt användbart analysinstrument i svenska väljarstudier. Den går inte mättnässigt att skilja från den faktiska röstningen. Och det är naturligtvis inte bra. Tanken var ju att partiidentifikationen skulle vara en långsiktigt verkande kraft som kan förklara stabiliteten i röstningen. Om partiidentifikationens riktning inte kan

mätas självständigt, utan empiriskt sammanfaller med det faktiska partivalet, blir den självfallet ointressant som förklaringsfaktor.

Graden av partiidentifikation är däremot ett viktigt analysredskap även i svenska valundersökningar. Väljare med en stark känsla av anhängarskap med något parti skiljer sig på många sätt från väljare som inte identifierar sig med något parti. Partiidentifierade väljare är mer nöjda med sina partier och deras insatser och blockpolitikens åsiktsgränser är mer väldefinierade bland dem. Väljare utan känslomässiga band till partierna är inte lika förtjusta i sina partier och de skiljer sig inte heller åsiktsmässigt lika mycket åt.

Det är därför mycket lättare för dem att byta parti vid valen. Det kostar inte på så mycket. Benägenheten att byta parti är klart större bland väljare utan partiidentifikation än bland väljare som är starkt övertygade partianhängare. Graden av partiidentifikation bland väljarna är därför kopplad till stabiliteten i partisystemet. Den långsamt minskade graden av partiidentifikation bland framförallt borgerliga väljare under 1970-talet har varit en av faktorerna bakom den ökande tendensen till partibyten. En minskad känsla av anhängarskap med partierna leder till en ökad rörlighet i valmanskåren.

De gamla partiernas känslomässiga grepp över väljarna har alltså börjat lossna lite under sjuttioalet. Kanske är det någonting som etablerade politiker borde oroa sig över lika mycket som de oroar sig över det tilltagande politikerföraktet. Den ökande misstron debatteras visserligen mer i massmedia men det är kanske den långsamma söndervittringen av väljarnas känslomässiga band med sina egna partier som kommer att betyda mest i det långa loppet.

11 Väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet

Partipolitiska konflikter i Sverige bjuder sällan på några överraskningar. Partierna bekämpar oftast varandra enligt välkända mönster. Partiernas positioner i olika sakfrågor kan nästan alltid rangordnas på ett och samma sätt. Likartade partikonstellationer återkommer i fråga efter fråga. Politiken blir på det sättet förutsebar och mindre svårhanterlig för både politiker och väljare. Men samtidigt blir den kanske också mindre spännande. Udda koalitioner och överraskande ställningstaganden bryter sällan upp de gamla frontlinjerna mellan partierna.

Att de svenska partierna uppvisar ett begränsat antal konfliktmönster beror inte på att partisystemet enbart omfattar fem riksdagspartier. Det antalet räcker mer än väl till för att forma en hel mängd olika partipolitiska konfliktdimensioner. Fem partier kan rangordnas på 120 olika sätt. Hälften av dessa rangordningar är spegelbilder av varandra. Det maximala antalet unika rangordningar av de fem riksdagspartierna är således 60. Var och en av dem utgör potentiellt en partipolitisk konfliktdimension. Partierna kan i teorin bekämpa varandra utefter sextio olika partipolitiska konfliktlinjer. Det är alltså politiska faktorer och inte det begränsade antalet partier i riksdagen som gör att det svenska partisystemet utmärks av så få konfliktmönster.

Två av de sextio rangordningarna brukar benämnas partisystemets vänster-högerordningar: (1) $vpk - s - c - fp - m$ och (2) $vpk - s - fp - c - m$. Man kan tala om två olika vänster-högermodeller. Skillnaden mellan dem gäller enbart mittenpartiernas placeringar. Enligt modell I befinner sig centerpartiet till vänster om folkpartiet. I modell II är rangordningen omvänd med folkpartiet till vänster om centerpartiet.

Om man studerar partiernas ställningstaganden i olika sakfrågor, tex i riksdagen vid voteringar eller i olika programskrifter, finner man att partierna i de flesta frågor intar positioner i enlighet med någon av vänster-högerrangordningarna. Och så har det varit ända sedan det moderna partisystemet formades på 1920-talet. De undersökningar som gjorts av partikonstellationerna vid voteringar i riksdagen under tex mellankrigstiden eller under sextio- och sjuttiotalen visar att cirka 70 procent av alla omröstningar följt ett vänster-högermönster.

De mest omstridda valfrågorna har likaså utkämpats utefter vänster-högerdimensionen. Kampen om Wigforss "konfiskatoriska" arvskatter i 1948 års

val är ett exempel, ATP-striden under slutet av 1950-talet ett annat. Sjuttio-talets löntagarfondsdebatt utgör ett tredje exempel. Och den ideologiskt färgade diskussionen kring socialism och kapitalism eller kring statens inflytande över det privata näringslivet, som i varierande utsträckning förekommit i de flesta valrörelser ända sedan tjugotalet, är naturligtvis också exempel på vänster-högerkonflikter.

Regeringskoalitioner eller tillfälliga partiallianser formas i Sverige oftast mellan grannpartier på vänster-högerskalan. 1930-talets kohandel mellan socialdemokraterna och bondeförbundet liksom 1950-talets röd-gröna regeringssamverkan utgör två exempel på dylika koalitioner. Centerpartiets och folkpartiets mittensamverkan i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet och blockindelningen i ett borgerligt och ett socialistiskt läger är ytterligare exempel på samarbete mellan närliggande partier på vänster-högerskalan.

Men det vore en överdrift att hävda att konfliktstrukturen i det svenska partisystemet är endimensionellt. Vänster-högerdimensionen är den klart dominerande konfliktlinjen, men det är inte omöjligt att finna exempel på sakfrågor där partierna bekämpar varandra enligt andra mönster. Debatten kring u-hjälpens omfattning och enprocentsmålet i slutet av sextioalet följde t ex inte det vanliga vänster-högermönstret.

Kampen om kärnkraften under 1970-talet har inte heller utkämpats utefter de sedvanliga frontlinjerna. Ståndpunktsmönstret i kärnkraftsfrågan är mycket ovanligt i svensk politik. Både det borgerliga och det socialistiska blocket är splittrat. Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna har format en udda "allians" och motsatt sig en satsning på kärnkraften medan socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna varit positiva till en utbyggnad.

Samhällsforskare och politiker har talat om kärnkraftsfrågan som en ingrediens i en ny konfliktlinje, som går på tvären mot vänster-högerdimensionen. Den nya ekologiska konfliktlinjen, som den kallats ibland, kommer inte att dö och försvinna även om kärnkraftsfrågan avpolitiserats, har det hetat. Den är ingen politisk dagslända. Den har tvärtom alla förutsättningar att växa ut till en generell konfliktdimension som omspannar många olika sakområden, har det hävdats. Kampen utefter den ekologiska dimensionen kommer att gälla vad som skall produceras och hur det skall ske. Och den kommer att omfatta många frågor som under sjuttioalet diskuterades i utkanten av energidebatten, som t ex miljöfrågor, tillväxtens storlek, livskvalitetsfrågor, små- eller storskalig produktion och decentraliseringsfrågor. Åttioalets politik kommer att utvisa om dessa spådomar slår in.

Frågan är alltså om motsättningarna i det svenska partisystemet kommer att återgå till det traditionella mönstret med en dominerande vänster-högerkonflikt under 1980-talet eller om den nya ekologiska konfliktlinjen skall vinna fotfäste, och därmed förvandla det i huvudsak endimensionella svenska partisystemet till ett system med två grundläggande konfliktlinjer.

Opinionsbildning och propaganda i ett politiskt system struktureras i stor utsträckning av hur partierna är placerade på de dominerande konfliktdimensionerna. Väljare liksom partistrateger tenderar att orientera sig med hjälp av den vanliga partikartan. Det är därför som det är viktigt att analysera konfliktstrukturen i ett partisystem. Åsiktsbildning och väljarbeteende påverkas av hur partierna grupperar sig och hur de bekämpar varandra.

Frågeställningarna i detta kapitel gäller hur väljarna uppfattar konfliktstrukturen i det svenska partisystemet och enligt vilka mönster de utvecklar sympatier och antipatier för de olika partierna. Huvudsyftet är att undersöka vilken eller vilka partipolitiska konfliktdimensioner som dominerar väljarnas syn på partisystemet. Vilken roll spelar t ex kärnkraftsfrågans konfliktmönster. Har den nya ekologiska dimensionen redan hunnit färga av sig på väljarnas uppskattning av de olika partierna? Eller är det fortfarande vänster-högerkonflikten som strukturerar väljarnas partipolitiska preferensordningar?

Fyra konkreta frågeställningar kommer att analyseras för att belysa dessa problem. Den första frågeställningen gäller vänster-högerkonflikten. Kan väljarna använda abstrakta begrepp som vänster och höger och hur placerar de partierna på en vänster-högerskala? Vi skall också undersöka hur väljarna placerar sig själva på samma vänster-högerskala. Frågan är hur intervjupersonerna placerar sig själva i förhållande till partierna. Uppfattar t ex de flesta väljare att de står till vänster om de partier som de röstar på? Eller tycker de att de står till höger om dem? Eller är det så att majoriteten av valmanskåren placerar sig på samma position som det egna partiet? Och är det någon skillnad mellan partiernas väljargrupper i dessa avseenden?

Men det viktigaste problemet är väljarnas placering av partierna på vänster-högerskalan. Hur stor andel av väljarkåren kan och är villig att placera ut alla de fem riksdagspartierna på skalan? Vilken vänster-högermodell utnyttjar väljarna när de anger partiernas positioner? Är det folkpartiet eller centerpartiet som de flesta väljare ser som socialdemokratins närmaste borgerliga granne på vänster-högerskalan?

Frågeställning nummer två gäller väljarnas syn på partimotsättningarna i kärnkraftsfrågan. Frågan är om det finns någon eller några partirangordningar som dominerar väljarnas uppfattning om konfliktmönstret i kärnkraftsdebatten. Om man utgår från väljarnas egna attityder till kärnkraften och går från mest negativ till en satsning på kärnkraften till mest positiv får man fram följande rangordning av partigrupperna vid valet 1979: c - vpk - fp - s - m. Men frågan är om det är den rangordningen som är den vanligaste när intervjupersonerna anger hur de uppfattar partiernas positioner i kärnkraftsfrågan. Eller om något annat mönster, som t ex följande, vpk - c - fp - s - m, med vpk som mer mot kärnkraften än centern, är det som de flesta väljare uppfattar som det dominerande konfliktmönstret i kärnkraftsdebatten. En annan intressant fråga är hur intervjupersonerna ser på socialdemokraternas

och folkpartiets inbördes positioner. Var det socialdemokraterna eller folkpartiet som uppfattades som mest kärnkraftsvänligt vid valet 1979?

Analyserna av väljarnas syn på partimotsättningarna på vänster-högerdimensionen och i kärnkraftsdebatten kommer att ge ett mycket konkret resultat. Vi får fram ett begränsat antal partirangordningar som visar hur majoriteten av 1979 års väljare uppfattade motsättningarna mellan partierna på sjuttioalets två dominerande konfliktdimensioner. Den mest intressanta frågan blir då i vad mån som dess partirangordning strukturerat väljarnas preferenser för de olika partierna. Problemet kan analyseras på individnivå men i detta sammanhang begränsar vi oss till en analys på systemnivå. Frågan är i vilken utsträckning som väljarnas partipolitiska preferensordningar är förenliga med de olika vänster-högerordningar och kärnkraftsrankordningar som vi vet är de vanligaste i valmanskåren.

Frågeställning nummer tre gäller väljarnas sympatier för de olika partierna, men inte deras totala preferensordningar utan endast vilka partier som de tycker näst bäst om. Vi har tillgång till uppgifter om väljarnas andrahandsval bland partierna ända sedan 1968 och kan alltså analysera eventuella förändringar under 1970-talet. Materialet kan endast i begränsad omfattning användas för att studera vilket eller vilka partipolitiska konfliktmönster det är som i första hand strukturerar väljarnas preferensordningar. Vi kan enbart undersöka i vad mån andrahandspreferenserna är förenliga med en eller flera av de dominerande kärnkrafts- eller vänster-högerrangordningarna.

Frågeställning nummer fyra gäller däremot väljarnas hela preferensordningar. Intervjupersonernas placering av partierna på den tidigare diskuterade gillar-ogillarskalan gör det möjligt att fastställa varje individs partipolitiska preferensordning. Frågan är i vilken utsträckning som dessa preferensordningar är förenliga med de olika partipolitiska konfliktmönster som dominerat sjuttioalets politik i Sverige.

För att undersöka i vad mån som intervjupersonernas partirangordningar passar ihop med de partisystemmodeller som vi är intresserade av att testa kommer vi att använda en dimensionsanalytisk teknik som utvecklats av den amerikanske forskaren Clyde Coombs. Tekniken kallas för "unfolding analysis" på engelska. Utvikningsanalys skulle kunna vara en svensk översättning. Den går ut på att undersöka huruvida olika individuella preferensordningar kan föras tillbaka på en och samma underliggande rangordning eller dimension. Om det går betyder det att människorna sett samma verklighet, om än från olika utgångspunkter, och använt den som en referensram när de format sina preferensordningar. Passar inte alla eller de flesta preferensordningar in på en och samma dimension visar det att människorna utnyttjat olika kriterier eller sett skilda verkligheter när de utvecklat sina sympatier och antipatier.

Vi kommer att utnyttja Coombs unfoldingteknik för att testa i vilken utsträckning som svenska väljares preferensordningar av partierna är förenliga med två olika partipolitiska vänster-högermodeller och en modell för partimotsättningarna i kärnkraftsfrågan. Som en kontrast kommer också en udda modell att testas. Vi kommer att undersöka hur stor andel av väljarnas preferensordningar som är förenliga med följande partirangordning: c – s – m – fp – vpk. Konfliktmönstret är inte helt godtyckligt valt. Det svarar mot partiernas relativa förankring bland väljare på landsbygden och i städerna. Rangordningen kan ses som en partipolitisk modell för den gamla motsättningen mellan landsbygd och stad i Sverige.

Väljarna placerar sig själva och partierna på en vänster-höger skala

Den vänster-höger skala som vi presenterade för intervjupersonerna hade elva olika skalvärden, från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Intervjufrågan inleddes med en förklaring: *"Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en slags skala. Jag skulle vilja att Ni placerade de politiska partierna på skalan. Ju mer till vänster Ni tycker ett parti står desto lägre siffra väljer Ni. Och ju mer till höger Ni tycker ett parti står desto högre siffra väljer Ni."* Därefter ombads intervjupersonerna att placera de fem riksdagspartierna på skalan: *"Var någonstans på skalan skulle Ni vilja placera (. . . partinamn)?"* Frågesviten avslutades med en fråga om hur intervjupersonerna såg på sin egen vänster-högerposition: *"Var någonstans på skalan skulle Ni vilja placera Er själv?"*

Inte mindre än 95 procent av intervjupersonerna placerade *samtliga* partier på skalan. Det var endast tre procent som inte ville eller kunde placera något parti. Intervjupersonerna var heller inte rädda för att placera sig själva på skalan. Nittiofyra procent av dem gjorde det.

Men att många var villiga att besvara frågorna och placera partierna och sig själva på skalan är naturligtvis inget bevis på att intervjupersonerna också förstått de abstrakta termerna vänster och höger och uppfattat deras politiska och ideologiska betydelse på samma sätt. Vi frågade inte intervjupersonerna hur de definierade begreppen eller hur de uppfattade deras betydelse. Studier av människors förståelse för den politiska vänster-högerterminologin som gjorts i andra länder indikerar att begreppen kanske inte är vardagsord för alla.

Den västtyske statsvetaren Hans Klingemann har genomfört en omfattande undersökning kring problemet i USA och i fyra europeiska länder och hans resultat visar att mellan 10 till 20 procent av intervjupersonerna inte

kunde ange vad begreppen vänster och höger stod för eller hade missuppfattat deras betydelse helt. Bekantskapen med termerna var störst i Västtyskland och minst i England. Kunskapsnivån i Holland, Österrike och USA låg däremellan.

Klingemanns undersökning gjordes i början av 1970-talet. Tidigare studier av Converse i USA från femtiotalet och av Butler och Stokes från tidigt sextiotal i England tyder på att förståelsen för vänster-högertermerna var sämre då än på sjuttioalet. Bekantskapen med de ideologiska begreppen vänster-höger tycks ha ökat något sedan 1950- och 60-talen, åtminstone i USA och Storbritannien.

Någon förståelsestudie av motsvarande slag har inte genomförts i Sverige. Men vi har grundad anledning att utgå ifrån att bekantskapen med vänster-högerbegreppen är minst lika hög i Sverige som i t ex Västtyskland. Inget av de länder som ingick i Klingemanns undersökning har på samma sätt som Sverige ett partisystem som utmärks av en dominerande vänster-högerkonflikt. I Holland, Österrike och Västtyskland är t ex religiöst färgade konfliktlinjer mycket betydelsefulla. Och inget av de studerade länderna har etablerade partier som inkorporerat begreppen vänster eller höger i sina officiella namn. Det har Sverige. Högerpartiet bytte visserligen namn för tio år sedan och övergav det gamla ideologiskt laddade namnet. Men kommunisterna gick motsatt väg och anammade prefixet vänsterpartiet för att markera vad de stod för.

Sambandet mellan väljarnas åsikter i olika vänster-högerfrågor och deras placering av sig själva på vänster-högerskalan är mycket högt. Korrelationen mellan ett attitydindex byggt på väljarnas åsikter i vänster-högerfrågor och deras subjektiva uppfattning om var de själva står någonstans på vänster-högerskalan var +0,68 (Pearsons r) i 1979 års valundersökning. Ett så starkt samband är ingen slumpprodukt. Det visar att de flesta förstått vad termerna vänster och höger betyder. Stabiliteten i väljarnas subjektiva uppfattning om den egna positionen på vänster-högerskalan är dessutom också mycket hög över tid. Produktmomentkorrelationen mellan intervjupersonernas vänster-högerplacering av sig själva 1976 och 1979 var +0,67 i panelundersökningen.

En annan indikator på att svenska väljare är bekanta med vänster-högerbegreppen är resultaten av rangordningsanalysen i detta kapitel. En överväldigande majoritet av intervjupersonerna visade sig kunna placera samtliga fem riksdagspartier på ett meningsfullt sätt. Det var t ex endast 13 procent av de intervjupersoner som försökte sig på att placera ut alla partierna på skalan som *inte* gjorde det i enlighet med något av de två traditionella sätten att rangordna de svenska partierna på från vänster till höger. Det är ingen tvekan om att en klar majoritet av väljarna förstår vad som menas med vänster och höger i svensk partipolitik.

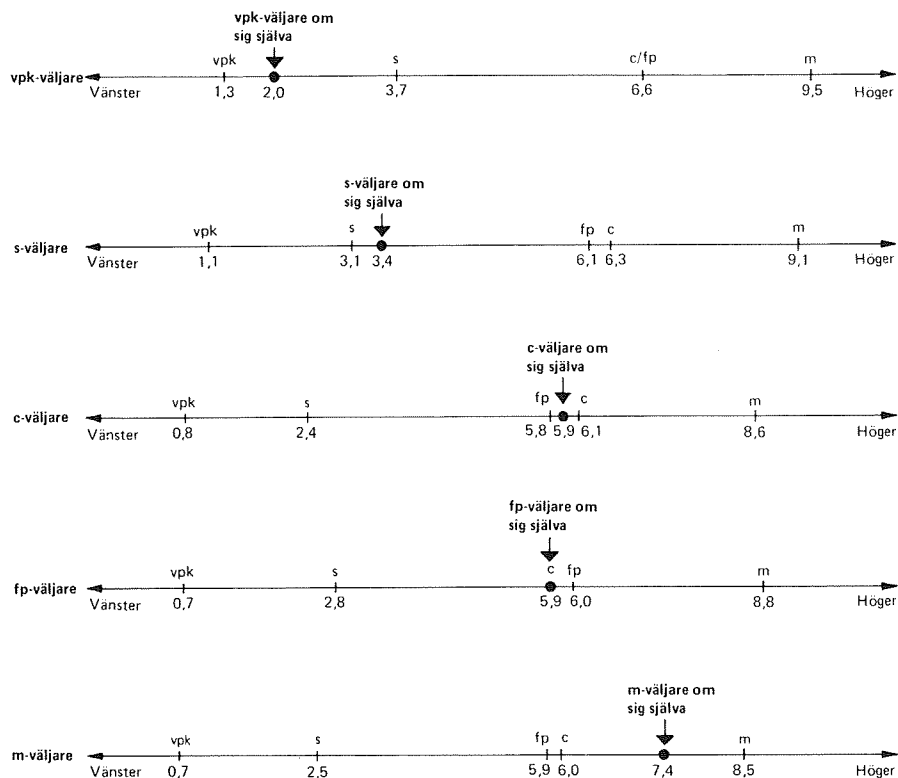
Resultaten i figur 11.1 och tabell 11.1 visar hur väljarna placerade sig själva och partierna på vänster-högerskalan år 1979. Siffrorna under respektive

partibeteckning anger hur de olika partigruppernas väljare i genomsnitt placerade partierna på skalan. Var någonstans på skalan som väljare från olika partier i medeltal placerade sig själva har utmärkts med fyllda ringar (●) i figuren.

Väljare från olika politiska läger är förvånansvärt överens om partiernas positioner på vänster-högerskalan. Väljarnas placering av sig själva inverkar mycket lite på hur de placerar partierna. Vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas väljare placerar sig själva på var sin kant på skalan men deras placering av moderata samlingspartiet och vänsterpartiet kommunisterna skiljer sig inte mycket åt.

En svag tendens till samband mellan partitillhörighet och uppfattning om var de olika partierna står finns dock. Borgerliga väljare tenderar att placera vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna längre till vänster och

Figur 11.1. Väljarna placerar riksdagspartierna och sig själva på en vänster-högerskala (medeltal från 0 till 10)

Tabell 11.1. Väljarnas placering av det egna partiet i förhållande till sig själva på vänster-högerskalan (procent)

<i>Partival 1979</i>	<i>Placerar partiet till vänster om sig själv</i>	<i>Placerar partiet på samma plats som sig själv</i>	<i>Placerar partiet till höger om sig själv</i>	<i>Summa procent</i>
vpk	52	37	11	100
s	37	49	14	100
c	15	59	26	100
fp	19	55	26	100
m	4	29	67	100

Kommentar: Resultaten i figur 11.1 och i tabell 11.1 bygger på en serie intervjufrågor där intervjupersonerna fick placera sig själva och riksdagspartierna på en vänster-högerskala från 0 (vänster) till 10 (höger).

moderata samlingspartiet mindre till höger än socialistiska väljare. Om man i figur 11.1 går från vpk-väljare till m-väljare placeras vänsterpartiet kommunisterna allt mer till vänster och moderaterna allt mindre till höger. Det finns alltså en svag tendens att placera partier som man närmast sympatiserar med mot mitten av skalan och förskjuta partier man ogillar mot ytterpunkterna. Borgerliga väljare placerar också socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna något närmare varandra än vad socialistiska väljare gör.

Det råder ingen tvekan om vänsterpartiet kommunisternas, socialdemokraternas eller moderaternas positioner på skalan. Samstämmigheten är stor om hur de skall placeras. Samma sak kan egentligen också sägas om folkpartiets och centerpartiets positioner. De allra flesta intervjupersonerna var överens om att de stod varandra mycket nära på vänster-högerskalan, och att de intog en position som var klart skild från både socialdemokraternas och moderaternas.

Däremot rädde det ingen enighet om huruvida det var folkpartiet eller centerpartiet som stod längst till vänster. Väljarna var splittrade på den punkten. Något fler intervjupersoner placerade dock folkpartiet till vänster om centerpartiet än tvärtom. Folkpartiet håller i väljarnas ögon långsamt på att passera centerpartiet och lägga sig närmast socialdemokraterna på vänster-högerskalan. Denna process var redan synlig vid valet 1976. I den analys kring avstånden mellan partierna som Olof Petersson då utförde, med hjälp av en annan teknik än den som vi använder, fann han att fler väljare placerade folkpartiet än centerpartiet som närmaste parti till socialdemokraterna.

Partisystemet framstår som mer polariserat när väljarna placerar ut partierna på vänster-högerskalan än när de anger sina egna positioner. Avståndet mellan intervjupersonernas placering av vänsterpartiet kommunisterna och moderata samlingspartiet är klart större än avståndet mellan de kommunistiska och moderata väljarnas placering av sig själva. Och det beror på att

vänsterpartiet kommunisternas väljare i genomsnitt uppfattar att vänsterpartiet kommunisterna befinner sig till vänster om den egna positionen medan moderata väljare tvärtom i genomsnitt anser att moderata samlingspartiet står till höger om den position som de själva intar.

Femtio två procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare placerade 1979 partiet till vänster om sig själva medan endast 11 procent gjorde tvärtom och satte partiet till höger om den egna positionen. Även socialdemokraternas väljare tenderar att placera partiet till vänster om sig själva. Trettiosju procent av socialdemokraternas väljare i valet 1979 gjorde så medan endast 14 procent gjorde tvärtom och satte partiet till höger om den egna positionen. Resultaten är mer dramatiska för moderaterna. Hela 67 procent av moderaternas väljare vid valet 1979 uppfattade partiet som stående till höger om sig själva. Endast fyra procent av de moderata väljarna placerade moderata samlingspartiet till vänster om den egna positionen på skalan. Mittenpartiernas väljare placerade sig oftast på samma position som det egna partiet. En svag tendens till att sätta partiet till höger om den egna positionen existerar dock.

Resultaten i figur 11.1 tyder på att partipolitikens vänster-högermonster är väl förankrat i den svenska valmanskåren. Men analysen bygger på medeltal för olika väljargrupper och kan i princip dölja många udda och avvikande rangordningar av partierna. För att kunna avgöra hur väl förankrad vänster-högerordningen av partierna är bland väljarna måste vi genomföra en individanalys. Varje intervjupersons rangordning av partierna måste undersökas för att se om den är förenlig med någon av vänster-högermodellerna.

I teorin kan fem partier rangordnas på 120 olika sätt, om varje parti tilldelas en egen rang. Men eftersom våra intervjupersoner kunde placera ett eller flera partier på samma skalvärde får vi många rangordningar där partierna har delade rangpositioner. Med hjälp av matematisk kombinatorik kan man räkna ut att fem partier kan placeras på inte mindre än 541 olika sätt om man tillåter delade rangpositioner. Vi har då inte bortsett från alla rangordningar som är spegelbilder av andra rangordningar. Det skall man naturligtvis inte göra när man ber människor placera partierna på en specificerad skala med definerade ändpunkter. På en vänster-höggerskala blir en $vpk - s - c - fp - m$ -rangordning självklart inte identisk med en $m - fp - c - s - vpk$ -rangordning.

Den 541:a "rangordningen" är trivial och ett slags "vet inte"-svar – alla partier placeras på samma ställe på skalan. Åtta intervjupersoner i vårt material utnyttjade den svarstekniken och undvek på så sätt att avslöja sina partipreferenser. De ingår inte i den fortsatta analysen. Men alla övriga intervjupersoner placerade partierna så att åtminstone ett parti skilde sig från de övriga. Deras rangordningar kan testas mot vänster-högermodellernas partirangordningar.

Chansen att slumpvis rangordna fem partier enligt ett vänster-högermöns-
ter är mycket liten. Det är endast 15 av de 540 rangordningarna som är
förenliga med vänster-högermodell I (c till vänster om fp). Åtta av dessa 15
rangordningar är unika för vänster-högermodell I medan 7 av dem också
passar ihop med vänster-högermodell II (fp till vänster om c). Ytterligare 8
rangordningar är förenliga med enbart vänster-högermodell II. Det betyder
att det sammanlagt endast finns 23 rangordningar som passar in på någon av
vänster-högermodellerna. Slumpen kan spela oss ett spratt men i en mycket
begränsad omfattning. Endast fyra av hundra rangordningar kommer att bli
förenliga med någon vänster-högermodell om man rangordnar partierna
slumpmässigt.

Resultaten i tabell 11.2 visar vilka rangordningar av partierna på vänster-
högerskalan som var vanligast förekommande bland väljarna 1979. Resulta-
ten i tabell 11.3 visar i vilken utsträckning som de olika rangordningarna var
förenliga med de båda vänster-högermodellerna. Beteckningen c/fp betyder
att centerpartiet och folkpartiet placerades på samma ställe på vänster-
högerskalan.

**Tabell 11.2. Väljarnas rangordning av partierna på en vänster-högerskala.
De fem vanligaste rangordningarna (procent)**

Rangordning från vänster till höger	Partival 1979					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
vpk s fp c m	31	30	31	32	36	31
vpk s c/fp m	27	23	23	27	24	24
vpk s c fp m	30	22	20	25	25	23
vpk/s fp c m	1	1	2	2	2	1
vpk/s c/fp m	1	1	3	1	2	1

Kommentar: Resultaten visar hur stor andel av samtliga intervjupersoner och av respektive partis väljare 1979 som på en vänster-högerskala rangordnade partierna på angivet sätt. Endast intervjupersoner som placerade alla fem partierna på skalan är medtagna i analysen (2550 personer, 95 procent av samtliga intervjuade). Beteckningen c/fp betyder att c och fp placerats på samma ställe på skalan.

Femhundrafyrtio olika rangordningar återfanns naturligtvis inte i vårt un-
dersökningsmaterial men väl 126 stycken och redan det är en oroväckande
hög siffra. Är svenska folket verkligen så oenigt eller förvirrat när det gäller
att placera ut partierna på en vänster-högerskala? En närmare analys av hur
många människor som stod bakom var och en av de 126 rangordningarna ger
dock lugnande besked. Det är nog inte något fel på varken mätmetoderna
eller väljarna. Bakom över hälften av rangordningarna återfanns endast en
intervjuperson. Det var bara ett femtontal olika rangordningar som stöddes
av fler än tio personer. Och bland dem återfanns tre totalt dominerande
rangordningar som samlade hela 78 procent av väljarna.

Tabell 11.3. Hur stor andel av väljarnas rangordningar är förenliga med någon form av vänster-högerordning av partierna? (procent)

Vänster-högermodell						Partival 1979					Samtliga
						vpk	s	c	fp	m	
I	vpk	s	c	fp	m	64	51	50	57	55	53
II	vpk	s	fp	c	m	63	60	63	63	67	62
I-II	vpk	s	c fp		m	97	85	85	91	94	87

Kommentar: Resultaten visar hur stor andel av samtliga intervjupersoner och av respektive partis väljare 1979 som rangordnade de fem riksdagspartierna på en vänster-högerskala i enlighet med angivna modeller. I modell I-II har den inbördes placeringen mellan folkpartiet och centerpartiet lämnats öppen. Procentsiffrorna för modell I-II anger m a o hur stor andel av undersökningspersonerna som rangordnade partierna så att resultatet antingen passade modell I eller II eller både modell I och II.

Cirka en tredjedel av intervjupersonerna (31 procent) rangordnade partierna enligt vänster-högermodell II: vpk s fp c m. Tjugofyra procent av väljarna placerade centerpartiet och folkpartiet på samma position och rangordnade partierna på följande sätt: vpk s c/fp m. Nästan lika många intervjupersoner – 23 procent – placerade partierna enligt vänster-högermodell I: vpk s c fp m.

Partisystemets gamla vänster-högermodell med centern till vänster om folkpartiet, som dominerat väljarnas uppfattning om konfliktstrukturen i det svenska partisystemet åtminstone sedan 1960-talet när sådana här mätningar började göras, har börjat ersättas av en ny modell i väljarnas ögon. Resultaten i tabell 11.3, där de olika vänster-högermodellernas förankring bland väljarna testas, visar det på ett mycket tydligt sätt. En större andel av intervjupersonernas rangordningar av partierna är förenliga med vänster-högermodell II (62 procent) än med modell I (53 procent). Rangordningen vpk s fp c m är den nya dominerande vänster-högermodellen. Och det gäller inte bara för valmanskåren som helhet utan också för väljare i alla politiska läger; möjligen med ett visst frågetecken för vänsterpartiet kommunisternas väljare som är jämnt splittrade mellan de båda modellerna.

Ett annat intressant resultat i tabell 11.3, som visar hur väl förankrat det svenska partisystemets vänster-högerstruktur är bland väljarna, är att inte mindre än 87 procent av intervjupersonerna rangordnade partierna enligt ett vänster-högermonster. Det är en rätt fantastisk siffra i intervjuundersökningssammanhang. Det är ju inte frågan om resultatet från en enskild attitydfråga. Det rör sig istället om resultatet från en serie intervjufrågor som tillsammans egentligen utgör en slags kunskapstest. Och så gott som samtliga intervjupersoner klarade det provet. Det är alltså ingen tvekan om att svenska väljare är väl förtrogna med partiernas positioner i förhållande till varandra på den grundläggande vänster-högerdimensionen.

Väljarnas uppfattning om partiernas positioner i kärnkraftsfrågan

Väljarnas uppfattning om partiernas ståndpunkter i kärnkraftsfrågan undersökte vi inte med hjälp av skaltekniken. Vi vågade inte satsa på skalfrågor i alla sammanhang. Istället valde vi att utnyttja en mer konventionell frågemetod. Intervjupersonerna tillfrågades först om de "märkt någon skillnad mellan partiernas åsikter när det gäller utbyggnaden av kärnkraften". En mycket stor andel av valmanskåren – hela 88 procent – sade sig ha gjort det. Vid valet 1976 var motsvarande andel 90 procent. De intervju personer som uppgav att de märkt någon skillnad mellan partiernas positioner presenterades därefter för fyra olika ståndpunkter i kärnkraftsfrågan och fick besvara följande fråga för vart och ett av partierna ". . . vilket av förslagen här på kortet tycker Ni ligger närmast (. . . partinamn) åsikt när det gäller utbyggnaden av kärnkraften?".

Resultaten återfinns i tabell 11.4. Två olika svarsfördelningar redovisas för varje parti: En för hur samtliga väljare uppfattade respektive partis position i kärnkraftsdebatten och en för hur väljarna uppfattade det egna partiets ståndpunkt. Frågan är vilken bild valmanskåren hade av tex socialdemokraternas åsikt i kärnkraftsfrågan och hur socialdemokraternas egna väljare såg på partiets politik.

Centerpartiets position i kärnkraftsdebatten var välkänd. Det var endast fem procent av intervjupersonerna som inte kunde eller ville uppge vad centern stod för. Och de allra flesta (93 procent) hade uppfattat att centerpartiet ville avveckla kärnkraften. Men hur snabbt centern ville gå fram var väljarna inte lika ense om. En majoritet – 57 procent av väljarkåren och 48 procent av partiets egna väljare – trodde att centerpartiet genast ville avveckla de aggregat som var i drift. Den officiella partilinjens under valrörelsen – att avveckla kärnkraften på 10 år – nådde partiet inte ut med lika bra. Endast 36 procent av valmanskåren och 48 procent av centerpartisterna hade uppfattat att den ståndpunkten var partiets linje vid valet 1979.

Men centerpartiets avvisande hållning till kärnkraften var trots allt välkänd bland väljarna. Få trodde att partiet ville bygga fler aggregat. Väljarnas kunskaper om övriga partiets ståndpunkter var inte lika goda. En femtedel av de intervju personer som sade sig ha märkt skillnader mellan partiernas åsikter i kärnkraftsfrågan kunde inte ange vad vänsterpartiet kommunisterna stod för och sju procent av dem trodde att vpk ville bygga ut kärnkraften. Även folkpartiets och socialdemokraternas positioner var många väljare osäkra på. Sexton-sjuttio procent kunde eller ville inte säga vad socialdemokraterna eller folkpartiet stod för medan 20 procent (vad gäller folkpartiet) och 14 procent (vad gäller socialdemokraterna) hävdade att partierna ville avveckla kärnkraften direkt eller inom 10 år.

Vad moderaterna hade för åsikt visste väljarna bättre besked om. Elva

Tabell 11.4. Väljarnas uppfattning om partiernas ståndpunkter i kärnkraftsfrågan (procent)

	<i>Samtliga väljares bedömning av respektive partis ståndpunkt</i>					<i>Väljarnas bedömning av det egna partiets ståndpunkt</i>				
	<i>vpk</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>s</i>	<i>m</i>	<i>vpk</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>s</i>	<i>m</i>
Vi skall <i>avstå från kärnkraften</i> och direkt <i>avveckla</i> de aggregat som nu är i drift	57	57	2	2	1	53	53	2	2	0
Vi skall <i>avstå från kärnkraften</i> och <i>avveckla</i> de aggregat som nu är i drift under de närmaste 10 åren	17	36	18	12	5	44	48	20	11	4
Vi skall <i>utnyttja kärnkraften</i> och använda de 12 aggregat som redan är byggda eller på väg men inga fler skall tas i drift	4	2	58	48	40	3	1	67	58	61
Vi skall <i>utnyttja kärnkraften</i> och bygga fler aggregat än de 12 som nu är byggda eller på väg	3	0	6	21	43	0	0	3	19	30
Vet inte/vill ej svara	19	5	16	17	11	0	3	8	10	5
Summa procent:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner som sade sig ha "märkt någon skillnad mellan partiernas åsikter när det gäller utbyggnaden av kärnkraften". Åttioåtta procent påstod att de gjort det (2 434 personer).

procent kunde visserligen inte ange vad partiet stod för men enbart sex procent hade missuppfattat läget och uppgav att moderaterna ville avveckla kärnkraften inom högst 10 år. Hela 83 procent av intervjupersonerna hade uppfattat att moderata samlingspartiet var positivt till att utnyttja kärnkraften. Och de flesta bland dem – 43 procent av samtliga intervjupersoner och 30 procent bland moderaternas egna väljare – trodde att partiet önskade bygga fler än 12 aggregat.

Även socialdemokraterna uppfattades av relativt många människor som positivt till en satsning på fler än 12 reaktorer. Tjugoen procent av valmanskåren och 19 procent av de egna väljarna såg partiets politik på det sättet vid valet 1979. Men majoriteten av väljarna uppfattade att partiets position var mindre kärnkraftsvänlig. Fyrtioåtta procent av väljarkåren och 58 procent av de egna väljarna trodde att socialdemokraternas politik gick ut på att använda de 12 aggregat som redan var byggda eller på väg men att inga fler skulle tas i drift.

Väljarnas uppfattningar om partiernas positioner i kärnkraftsfrågan 1979 har ändrats en hel del sedan 1976. Kunskapen om de olika partiernas ståndpunkter har tex förändrats. Socialdemokraternas position var inte lika välkänd 1979 som tre år tidigare. Vid valet 1976 var det endast sju procent av intervjupersonerna som inte hade någon uppfattning om socialdemokraternas ståndpunkt i kärnkraftsfrågan. 1979 hade den andelen stigit till 17 procent. Den ökade osäkerheten om vad socialdemokraterna stod för kan ha orsakats av partiets omprövning av kärnkraftsfrågan efter Harrisburgolyckan och dröjsmålet med att ta ställning för något alternativ inför folkomröstningen.

Centerpartiets profil var emellertid lika skarp 1979 som 1976 i väljarnas ögon. Det var endast fem procent av intervjupersonerna både 1979 och 1976 som inte hade någon uppfattning om partiets ståndpunkt. Men centerpartiet uppfattades inte som en kompromisslös motståndare till kärnkraften av lika många väljare 1979 som 1976. Sjuttioen procent av intervjupersonerna 1976 trodde att centerpartiet syftade till att avveckla kärnkraften direkt. Tre år senare hade andelen väljare som trodde att centern ville snabbstoppa kärnkraften sjunkit till 57 procent.

Folkpartiets kärnkraftspolitik var väljarna osäkra på redan 1976. Kunskaperna var inte mycket bättre 1979. Vid båda tillfällena var det 16 procent av intervjupersonerna som inte visste vilken ståndpunkt som partiet intog. Men 1979 var väljarna något mer ense om vad som var folkpartiets åsikt än 1976. Vid valet 1976 var det endast 44 procent av väljarna som kände till den dåvarande partilinjens att bygga elva aggregat. 1979 hävdade 58 procent av intervjupersonerna att folkpartiets ståndpunkt var att bygga 12 reaktorer men inga fler. Och det visade sig ju vara en bra gissning. Den blev senare folkpartiets linje vid folkomröstningen.

Moderaternas åsikt i kärnkraftsfrågan kände däremot väljarna bättre till 1979 än 1976. Moderaterna liksom folkpartiet hade en låg profil i energidebatten inför valet 1976. Då gällde det att inte äventyra ett hägrande regeringsskifte. Situationen var annorlunda 1979 sedan trepartiregeringen fallit på kärnkraftsfrågan hösten 1978. Moderaterna hade i trepartiregeringen och under folkpartiets regeringstid öppet argumenterat för en utbyggnad av åtminstone 12 reaktorer. Det är således inte så underligt att fler människor hade en uppfattning om vilken kärnkraftspolitik moderaterna bedrev 1979 (89 procent) än 1976 (83 procent). Vid valet 1976 var väljarnas uppfattningar om vad moderaterna stod för splittrade. 1979 visste däremot de allra flesta (83 procent) att moderaterna ville utnyttja kärnkraften, inte avveckla den.

Även vänsterpartiet kommunisternas profil har blivit tydligare markerad bland väljarna sedan 1976. Fler människor hade en uppfattning om partiets kärnkraftsposition 1979 (81 procent) än 1976 (73 procent). Och fler väljare uppfattade partiets politik som ett otvetydigt ställningstagande mot kärnkraften 1979 än 1976. Femtiosju procent av intervjupersonerna 1979 uppfattade

att vänsterpartiet kommunisterna ville snabbavveckla kärnkraften. Motsvarande andel var 42 procent 1976.

Väljarnas uppfattning om partiernas konfliktmönster förändrades också mellan 1976 och 1979. Vid valet 1976 kunde partierna enligt de flesta väljare rangordnas på följande sätt från mest negativ till kärnkraften till mest positiv: c – vpk – fp – m – s. Tre år senare hade väljarnas syn på partimotsättningen i kärnkraftsfrågan ändrats relativt mycket. Centern uppfattades inte längre tveklöst som den mest långtgående kärnkraftsmotståndaren. Vänsterpartiet kommunisterna hade börjat göra centerpartiet den rangen stridig.

På andra kanten av kärnkraftsdimensionen inträffade också förskjutningar. 1979 uppfattades inte längre socialdemokraterna som kärnkraftens främsta tillskyndare. Den positionen hade partiet haft i väljarnas ögon år 1976. Vid valet 1979 var det istället moderaterna som uppfattades som det mest kärnkraftsvänliga partiet.

Det dominerande konfliktmönstret i kärnkraftsfrågan hade 1979 ändrats till: vpk – c – fp – s – m. Vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna hade således i väljarnas ögon hoppat bock över centern respektive moderaterna på kärnkraftsdimensionen och kommit att uppfattas som relativt sett mer negativa till kärnkraften än tidigare.

Resultaten i tabell 11.5 visar i vilken utsträckning som intervjupersonernas "rangordningar" av partiernas positioner i kärnkraftsfrågan är förenliga med fyra olika modeller för partimotsättningen i energipolitiken. Analysen i tabell 11.5 omfattar enbart de intervjupersoner som hade någon uppfattning om samtliga fem partiers ståndpunkter i kärnkraftsfrågan. Procentsummorna överstiger 100 procent. Det beror inte på något räknefel. Partierna kan placeras på samma ståndpunkter, vilket betyder att en och samma "rangordning" kan passa in på flera olika partimodeller.

1976 års dominerande rangordning: c – vpk – fp – m – s, är inte medtagen i tabellen. Det var endast 34 procent av intervjupersonerna år 1979 som placerade partierna i enlighet med det mönstret. Nästan dubbelt så många väljare – 61 procent – rangordnade partierna i enlighet med kärnkraftens nya partipolitiska konfliktmodell: vpk – c – fp – s – m. Färre intervjupersoner placerade partiernas positioner enligt mönstret c – vpk – fp – s – m (52 procent).

Det partipolitiska konfliktmönstret som kom att prägla folkomröstningen om kärnkraften 1980 var väl förankrat bland väljarna redan vid valet 1979. Åttiotre procent av de intervjupersoner som uppgav en kärnkraftsståndpunkt för vart och ett av partierna placerade dem i enlighet med folkomröstningens samarbetsmönster: vpk|c fp|s m. Den inbördes ordningen mellan vpk och c respektive mellan fp och s har lämnats öppen i modellen.

Sannolikheten att en så hög andel av intervjupersonerna slumpmässigt skulle placera partierna enligt just detta mönster är mycket liten. Fem partier kan "rangordnas" på 420 olika sätt om antalet möjliga ranger (ståndpunkter)

Tabell 11.5. Andel rangordningar av partiernas positioner i kärnkraftsdebatten som är förenliga med fyra olika partipolitiska konfliktmodeller i kärnkraftsfrågan (procent)

Partipolitisk kärnkraftsmodell						Partival 1979					
	vpk	s	c	fp	m	vpk	s	c	fp	m	Samtliga
I vpk c fp s m						57	65	58	63	58	61
II vpk c s fp m						62	60	48	57	58	57
III c vpk fp s m						56	57	41	51	46	52
IV c vpk s fp m						56	51	37	51	46	47
I-IV vpk c fp s m						93	86	74	83	83	83

Kommentar: I modell I-IV har den inbördes ordningen mellan vpk och c respektive mellan fp och s lämnats öppen. Resultaten visar hur stor andel av intervjupersonerna som rangordnade de fem riksdagspartiernas ståndpunkter i kärnkraftsfrågan i enlighet med de angivna modellerna. Endast intervjupersoner som angivit en ståndpunkt för vart och ett av partierna i kärnkraftsfrågan är medtagna i analysen (1 551 personer, 54 procent av samtliga intervjupersoner).

är fyra. Inga fullständiga rangordningar med alla partier på olika positioner kan förekomma när intervjupersonerna endast kan tillskriva partierna fyra olika åsikter. Trettiioen av de 420 rangordningarna är förenliga med folkomröstningsmodellen (vpk|c fp|s m). Sannolikheten att helt slumpmässigt rangordna partiernas kärnkraftspositioner enligt detta mönster blir därför endast en på fjorton (sju procent).

Väljarnas andrapreferenser bland partierna

De flesta svenska väljare har inte bara ett parti som de tycker bäst om. De hyser också i varierande grad sympatier och antipatier för de partier som de inte röstar på. En mycket stor del av valmanskåren är kapabel att preferensordna samtliga svenska riksdagspartier. Frågan är om dessa preferensordningar avspeglar de dominerande konfliktmönster som återfinns i partisystemet. Analysen i detta avsnitt gäller dock enbart intervjupersonernas andrapreferenser. Den viktigaste frågeställningen är i vilken utsträckning som väljarnas val av näst bästa parti struktureras av någon partipolitisk vänsterhögermodell eller av någon form av kärnkraftsmodell.

Väljarnas andrapreferens bland partierna frågade vi om efter intervjufrågorna om partiidentifikationen. Samtliga intervjupersoner som uppgav att de tyckte bäst om något parti eller tyckte sig stå närmare något parti tillfrågades om vilket parti de tyckte näst bäst om. Samma frågeteknik har använts sedan 1968.

Resultaten i tabell 11.6 visar hur väljarnas andrapreferenser förändrats under 1970-talet. I figur 11.2 särredovisas utvecklingen bland socialdemokratiska väljare.

Vänsterpartiet kommunisternas väljare tenderar att ha socialdemokraterna som näst bäst parti. Mellan 75 till 80 procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare har under hela sjuttioåret haft socialdemokratiska partiet som andrapreferens. Övriga partiets sympatisörer har mer splittrade andrapreferenser.

Resultaten för de socialdemokratiska väljarna är speciellt intressanta. Vid valet 1968 hade en majoritet av socialdemokraternas väljare centerpartiet som näst bästa parti (56 procent). Mycket få hade vänsterpartiet kommunisterna (12 procent) eller folkpartiet (13 procent) som andrahandspartier. Och ändå färre satte dåvarande högerpartiet som nummer två (3 procent). Två år senare vid valet 1970 förstärktes centerns ställning ytterligare bland socialdemokratiska väljare. Femtionio procent av socialdemokraternas väljare 1970 hade centerpartiet som andrapreferens. Men starkare än så skulle inte centern bli bland socialdemokratiska sympatisörer. Redan vid valet 1973 hade centerpartiets andel som näst bästa parti sjunkit till 44 procent bland socialdemokratiska väljare. Nedgången fortsatte 1976 och 1979. 1976 var andelen socialdemokrater som hade centern som andrahandsval nere i 25 procent. Vid valet 1979 var det endast 15 procent av socialdemokraternas väljare som hade centern som andrahandsparti.

Det är till vänsterpartiet kommunisterna och folkpartiet som centerpartiet har förlorat mark bland socialdemokraternas väljare. Främst vänsterpartiet kommunisterna har vunnit alltfler andrahandsympatisörer bland socialdemokratiska väljare. Vid valet 1968 var det enbart 12 procent av socialdemokraternas väljare som hade vänsterpartiet kommunisterna som andrapreferens. Den andelen har ökat vid varje val sedan dess. 1979 hade en tredjedel av socialdemokraternas väljare vänsterpartiet kommunisterna som näst bästa parti. Folkpartiet har också under sjuttioårets senare hälft ökat sin andel som näst bästa parti bland socialdemokratiska väljare. Men 1979 var det fler socialdemokratiska väljare som hade vänsterpartiet kommunisterna (33 procent) än folkpartiet (27 procent) som andrahandspreferens. Vänsterpartiet kommunisterna blev vid valet 1979 för första gången det största andrahandspartiet bland socialdemokratiska väljare.

Centerpartiet har även gått tillbaka som andrahandsparti bland folkpartiets och moderaternas väljare. Vid valet 1968 hade 58 procent av folkpartiets väljare centern som näst bästa parti medan endast 18 procent satte moderaterna på andra plats. Elva år senare var centern och moderaterna jämnstarka som andrahandsval bland folkpartiets väljare (35 procent vardera). Bland moderata väljare var centern lika starkt som andrahandsparti 1979 som 1968 (cirka 35 procent). Men i jämförelse med valet 1973 och 1976 har partiet blivit mindre populärt även bland moderata sympatisörer. Moderata väljare

är splittrade mellan centern och folkpartiet men flera satte 1979 folkpartiet (49 procent) än centerpartiet (38 procent) på andra plats.

Socialdemokraternas popularitet som andrahandsparti har inte ökat bland borgerliga väljare under sjuttioalet. Bland centersympatisörer har den minskat från 29 procent 1968 till 11 procent 1979. Moderata väljare har sällan socialdemokraterna som näst bästa parti. Andelen har legat kring två till fem procent ända sedan 1968. Bland folkpartiets väljare kan däremot en tendens till en förstärkt ställning för socialdemokraterna spåras. Ökningen i andelen folkpartister som har socialdemokraterna som andrapreferenser är visserligen obetydlig om man jämför 1968 och 1979 – från 16 till 20 procent. Men tar man bottennoteringen från 1973 i beaktande – endast nio procent av folkpartisterna hade då socialdemokraterna som näst bästa parti – blir ökningen något mer imponerande, från 9 procent 1973 till 20 procent 1979.

Ett generellt intryck av förändringarna i väljarnas andrapreferenser är att blockgränserna blivit tydligare under sjuttioalets senare hälft. Allt färre socialdemokrater och kommunister har något borgerligt parti som andrapreferens. Och allt färre centersympatisörer har något socialistiskt parti som andrahandsval. Utvecklingen har gått mot en ökad polarisering mellan blocken. Det var färre väljare 1979 än 1968 som hade ett parti utanför det egna blocket som näst bästa parti. Allt fler väljare har anammat partier inom det egna blocket som andrahandsval.

Uppgifterna om intervjupersonernas näst bästa parti kan användas för att analysera partisystemets konfliktdimensioner. Vi kan testa i vilken utsträckning som väljarnas andrahandsval är förenliga med olika endimensionella partimodeller. Materialet är naturligtvis inte idealiskt. Ett test enbart på väljarnas första och andra preferenser bland partierna diskriminerar dåligt mellan olika modeller. Samma svarsmönster passar ihop med många olika partirangordningar.

Resultaten i tabell 11.7 illustrerar de svårigheter som man stöter på om man vill genomföra en dimensionsanalys med bristfälliga preferensdata men också hur långt man kan komma med hjälp av enbart information om väljarnas bästa och näst bästa parti. Tre olika partimodeller testas; dels de båda vänster-högermodellerna dels den dominerande kärnkraftsmodellen. Vi undersöker inte vilka faktorer som ligger bakom väljarnas val av näst bästa parti. Analysen gäller enbart i vad mån intervjupersonernas andrapreferenser är förenliga med de tre specificerade partimodellerna.

Testningen utgår ifrån att väljarna bedömer partierna utifrån en dominerande dimension och att de röstar på det parti som befinner sig närmast den egna positionen medan det parti som är näst närmast blir andrahandsvalet. Om partipreferenserna struktureras enligt detta mönster kommer intervjupersonerna enbart att anamma grannpartier till det egna partiet som näst bästa partier. Om vänster-högermodell I (vpk s c fp m) är den dominerande skall t ex socialdemokratiska väljare enbart ha vpk eller c som andrapreferen-

Tabell 11.7. Partipolitiska konfliktmodeller och väljarnas andrapreferenser (procent)

	<i>Vänster-högermodell I</i>					<i>Vänster-högermodell II</i>					<i>Kärnkraftsmodell I</i>				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>fp</i>	<i>c</i>	<i>m</i>	<i>vpk</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>s</i>	<i>m</i>
Parti som anses bäst	Andrapreferens förenlig med modellen: s					Andrapreferens förenlig med modellen: s					Andrapreferens förenlig med modellen: c				
	Andel med s som andrapreferens					Andel med s som andrapreferens					Andel med c som andrapreferens				
vpk	1968	74				1968	74				1968	12			
	1970	71				1970	71				1970	17			
	1973	75				1973	75				1973	7			
	1976	83				1976	83				1976	6			
	1979	82				1979	82				1979	4			
	Andrapreferens förenlig med modellen: vpk och c					Andrapreferens förenlig med modellen: vpk och fp					Andrapreferens förenlig med modellen: fp och m				
	Andel med vpk eller c som andrapreferens					Andel med vpk eller fp som andrapreferens					Andel med fp eller m som andrapreferens				
s	1968	68				1968	25				1968	16			
	1970	76				1970	25				1970	9			
	1973	65				1973	28				1973	9			
	1976	49				1976	47				1976	26			
	1979	48				1979	60				1979	31			
	Andrapreferens förenlig med modellen: s och fp					Andrapreferens förenlig med modellen: fp och m					Andrapreferens förenlig med modellen: vpk o fp				
	Andel med s eller fp som andrapreferens					Andel med fp eller m som andrapreferens					Andel med vpk eller fp som andrapreferens				
c	1968	78				1968	61				1968	50			
	1970	78				1970	57				1970	52			
	1973	61				1973	53				1973	34			
	1976	68				1976	70				1976	51			
	1979	53				1979	69				1979	45			
	Andrapreferens förenlig med modellen: c och m					Andrapreferens förenlig med modellen: s och c					Andrapreferens förenlig med modellen: s och c				
	Andel med c eller m som andrapreferens					Andel med s eller c som andrapreferens					Andel med s eller c som andrapreferens				
fp	1968	76				1968	74				1968	74			
	1970	82				1970	85				1970	85			
	1973	77				1973	64				1973	64			
	1976	69				1976	67				1976	67			
	1979	70				1979	55				1979	55			
	Andrapreferens förenlig med modellen: fp					Andrapreferens förenlig med modellen: c					Andrapreferens förenlig med modellen: s				
	Andel med fp som andrapreferens					Andel med c som andrapreferens					andel med s som andrapreferens				
m	1968	50				1968	35				1968	4			
	1970	47				1970	40				1970	2			
	1973	28				1973	61				1973	2			
	1976	39				1976	49				1976	3			
	1979	49				1979	38				1979	5			

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 11.6. Vet inte-svar ingår i procentbasen.

ser. Förekomsten av andra partier som andrahandsval, t ex fp eller m, tyder på att vänster-högermodell I inte kan vara den enda partipolitiska konfliktdimensionen i socialdemokratiska väljares ögon. En socialdemokratisk väljare som har moderaterna som andrapreferens kan t ex inte ha bedömt partierna utifrån en konventionell vänster-högerdimension. Han eller hon måste ha gjort sitt andrahandsval utifrån andra bedömningskriterier.

Resultaten i tabell 11.7 visar hur stor andel av de olika partiernas väljare som hade andrapreferenser som är förenliga med de tre partimodellerna.

Det är de två vänster-högerrangordningarna som är intressanta. Kärnkraftsmodellen är endast av begränsat intresse. Mycket få väljares andrapreferenser är förenliga med kärnkraftsfrågans partirangordning. Det är enbart bland folkpartiets väljare som det finns många intervjupersoner med andrahandsval som passar ihop med kärnkraftens partimodell. Men det skall inte tolkas som att folkpartister tenderade att se andra konfliktmönster än väljare från övriga partier. Orsaken är snarare att när det gäller folkpartisterna kan vår testteknik inte skilja mellan vänster-högermodell II (vpk s fp c m) och kärnkraftsmodellen (vpk c fp s m). Samma andrahandspartier (c och s) passar in på båda modellerna. Centerpartiet och socialdemokraterna är grannpartier till folkpartiet i båda fallen. Utifrån enbart andrapreferenser kan vi inte skilja modellerna åt.

Vänster-högermodell I med centern till vänster om folkpartiet var den partirangordning som var bäst förenlig med de socialdemokratiska väljarnas andrapreferenser fram t o m 1976 års val. Men år 1979 inträffade en förändring. Vänster-högermodell I:s relevans har försvagats ända sedan 1970 bland socialdemokratiska väljare. Och 1979 överflyglades den av vänster-högermodell II. En partirangordning med folkpartiet till vänster om centern blev nu den modell som var bäst förenlig med de flesta socialdemokraters andrahandsval av parti.

En liknande utveckling kan spåras bland centerpartiets väljare. Cirka 80 procent av centerpartisternas andrahandspreferenser 1968 och 1970 var förenliga med vänster-högermodell I. Vid valet 1979 hade motsvarande andel sjunkit till 53 procent. Samtidigt ökade vänster-högermodell II:s relevans bland centerpartiets väljare. Andelen intervjupersoner med näst bästa partier som var förenliga med vänster-högermodell II steg bland centerpartisterna från 57 procent 1970 till 69 procent 1979.

Bland folkpartisterna var de båda vänster-högermodellerna lika relevanta i slutet av 1960-talet. Mellan 75 till 85 procent av folkpartisternas andrapreferenser var förenliga med var och en av modellerna. Under sjuttioalet har emellertid vänster-högermodell II förlorat mark bland folkpartisterna. Vid valet 1979 var 70 procent av folkpartiväljarnas andrahandspreferenser förenliga med vänster-högermodell I medan endast 55 procent passade ihop med vänster-högermodell II. Bakom detta resultat ligger det förhållandet att mycket fler folkpartister hade moderaterna (35 procent) än socialdemokra-

terna (20 procent) som andrahandsparti 1979. Elva år tidigare, vid valet 1968, var socialdemokraterna och moderaterna lika populära som näst bästa parti bland folkpartiets väljare.

En renodlad vänster-högerrangordning enligt antingen modell I eller II har aldrig passerat särskilt väl ihop med moderata väljares val av andrahandsparti. Det beror på att moderata väljare ända sedan 1968 har varit splittrade i två ungefär jämnstarka läger när det gäller vilket parti som är näst bäst. Vid de flesta valtillfällen har dock folkpartiet haft mer sympatisörer än centern bland moderaternas väljare vilket betyder att vänster-högermodell I varit mer relevant än modell II.

Analysen av väljarnas andrapreferenser ger inte upphov till några definitiva slutsatser. Men resultaten antyder att partiernas konfliktmönster i kärnkraftsfrågan inte kan ha färgat av sig på speciellt många väljares preferensordningar. Partisystemets vänster-högermodell är fortfarande det dominerande när väljarna skall preferensordna partierna. Dessa båda utsagor skall tolkas som hypoteser. Frågan är i vilken utsträckning dessa håller för en empirisk prövning när vi inte bara tar hänsyn till intervjupersonernas näst bästa partier utan till deras fullständiga preferensordningar.

Partipreferensordningar och konfliktdimensioner

Inte mindre än 96 procent av intervjupersonerna poängsatte alla fem riksdagspartierna på ogillar-gillarskalan. Och de allra flesta gav olika uppskattningspoäng åt partierna. Det var endast två procent av intervjupersonerna som placerade alla partierna på samma ställe och som därigenom undgick att säga någonting om sina partipreferenser. Övriga 94 procent gav åtminstone något parti högre eller lägre poäng än de andra partierna. Nästan samtliga intervjupersoner indikerade m a o någon form av partirangordning även om den inte alltid innebar att samtliga partier hamnade på olika ranger.

En dimensionsanalys av intervjupersonernas partirangordningar, enligt Clyde Coombs unfoldingteknik, för att testa i vilken utsträckning som olika endimensionella partimodeller strukturerat preferensordningarna är i teorin lätt att genomföra; speciellt om samtliga intervjupersoner har placerat alla partier på olika ranger. Varje partipolitisk konfliktdimension – tex vänster-högermodell I: vpk s c fp m – är endast förenlig med 16 olika preferensordningar av de totalt 120 som kan förekomma. Väljare som närmast sympatiserar med vänsterpartiet kommunisterna och som ser partisystemet i vänster-högertermer enligt modell I kan endast rangordna partierna på ett sätt: vpk s c fp m. Moderata väljare kan också bara preferensordna partierna på ett sätt om de uppfattar de viktigaste partimotsättningarna i enlighet med vänster-högermodell I. De moderata väljarnas rangordning blir spegelbilden av kommunisternas: m fp c s vpk.

Väljare som befinner sig mer mot mitten på vänster-högerskalan kan rangordna partierna på flera olika sätt utan att avvika från modell I:s partimönster. Socialdemokratiska och folkpartistiska väljare kan vardera preferensordna partierna på fyra olika sätt. Väljare som ligger närmast modellens mittersta parti – centern – kan rangordna partierna på sex olika sätt. De socialdemokratiska väljare som ser partimotsättningarna i termer av vänster-högermodell I kan preferensordna partierna på följande olika sätt beroende på hur de uppfattar avstånden mellan sig själva och partierna: (1) s vpk c fp m, (2) s c vpk fp m, (3) s c fp vpk m eller (4) s c fp m vpk.

Coombs unfoldinganalys är alltså förhållandevis lättöverskådlig när man arbetar med fullständiga preferensordningar. Den blir mycket mer svårhanterlig om man, som i vårt fall, måste utgå från ofullständiga preferensordningar där två eller flera partier kan ha samma rangposition. Det maximala antalet ”rangordningar” växer då från 120 till 540 och varje given partimodell är inte längre förenlig med endast 16 fullständiga preferensordningar utan också med 99 ofullständiga partirangordningar där partierna kan ha samma ranger.

Väljare som åsiktsmässigt ligger närmast något av ytterpartierna på en dimension, t ex närmast vänsterpartiet kommunisterna eller moderaterna på vänster-högerskalan, kan ordna partierna på 15 olika sätt utan att avvika från det endimensionella partimönstret. Väljare närmare mitten på olika dimensioner kan rangordna partierna på fler sätt utan att bryta mot kravet på endimensionalitet i preferensordningarna. Socialdemokrater och folkpartister kan t ex utifrån vänster-högermodell I ordna partierna på 39 legitima sätt. De väljare som sympatiserar mest med centerpartiet kan utifrån samma förutsättningar preferensordna partierna på ändå fler sätt – hela 51 stycken.

Flera av dessa rangordningar sammanfaller emellertid. En socialdemokrat kan t ex utifrån vänster-högermodell I ha följande preferensordning av partierna: s/c vpk fp m. Men det kan också en centerpartist ha. Om man undviker att dubbelräkna överlappande rangordningar av detta slag finns det 115 legitima preferensordningar som är förenliga med varje given partimodell. Sannolikheten att helt slumpmässigt ordna partierna så att resultatet passar ihop med en given modell är alltså relativt stor. Var femte preferensordning (21 procent) kommer att bli förenlig med t ex kärnkraftsmodellen eller vänster-högermodell I om väljarna helt godtyckligt placerar partierna huller om buller på ogillar-gillarskalan. Nu vet vi att intervjupersonerna inte gjorde det. De poängsatte i de flesta fall partierna på ett mycket systematiskt sätt. Men sannolikhetsresonemanget är ändå användbart. Det ger oss en jämförelsepunkt att relatera de empiriska resultaten till.

Alla de 540 teoretiskt tänkbara preferensordningarna återfanns naturligtvis inte i intervjumaterialet, men bra nära. Hela 321 partirangordningar lyckades intervjupersonerna åstadkomma. De allra flesta rangordningarna samlade bara en eller två personer. En tredjedel av preferensordningarna

omfattade t ex endast en intervjuperson. Det kan tyckas mycket, men det innebär att endast fyra procent av intervjupersonerna (150 personer) uppgav helt udda och idiosynkratiska preferensordningar. Övriga rangordningar stöddes av åtminstone två personer. Intervjupersonerna var mycket spridda över de olika partirangordningarna. Det fanns inte ett fåtal preferensordningar som samlade en majoritet av väljarna. De fem mest förekommande partirangordningarna omfattade t ex endast 17 procent av väljarkåren.

Resultaten i tabell 11.8 visar vilka preferensordningar som var vanligast förekommande i hela valmanskåren och bland de fem partiernas väljare 1979. Analysen omfattar enbart de väljare som poängsatte alla partier på ogillar-gillarskalan och som åtminstone uppskattade ett parti mer eller mindre än de övriga.

Partisystemets grundläggande vänster-högermonster är väl förankrat bland väljarna. Det bekräftas eftertryckligt i tabell 11.8. Samtliga preferensordningar som förekommer i tabellen är förenliga med antingen vänster-högermodell I eller II.

Den mest frekventa partirangordningen bland vänsterpartiet kommunisternas väljare är t ex vänster-högermodell I med centern till vänster om folkpartiet. Trettio procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare omfattade den preferensordningen. De moderata väljarna ser samma partisystem som kommunisterna men preferensordnar partierna helt omvänt. Den vanligaste preferensordningen bland moderaterna är en spegelbild av den populäraste rangordningen bland vpk-väljarna.

Vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas väljare var mer samlade kring ett fåtal preferensordningar än övriga partiets väljare. Cirka 60 procent av moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer stod bakom de fem vanligaste rangordningarna inom respektive parti. Motsvarande procentandelar är endast 35 procent bland socialdemokraternas, folkpartiets och centerpartiets väljare. Väljare som sympatiserar med vänster-högerskalans tre mittersta partier är mer splittrade över olika preferensordningar än väljare som stödjer flygelpartierna.

Det kan alltså tyckas som om vänster-högermonstret vore svagare förankrat bland väljare mot vänster-högerskalans mitt än bland väljare vid dess ytterkanter. Så är emellertid inte fallet. Socialdemokraternas, folkpartiets och centerns väljare kan teoretiskt sett preferensordna partierna på flera olika sätt utan att bryta mot vänster-högermonstret än moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare. Och det är det som har hänt i praktiken. En analys av samtliga preferensordningar – och inte bara de fem vanligaste – visar att partisystemets vänster-högermonster är lika väl förankrat bland alla partiets väljare oavsett var de befinner sig på vänster-högerdimensionen.

Inte mindre än 84 procent av intervjupersonernas preferensordningar var förenliga med någon av vänster-högermodellerna. Det visar resultaten i

Tabell 11.8. Väljarnas preferensordningar av riksdagspartierna. De vanligast förekommande rangordningarna (procent)

<i>vpk-väljare</i>						<i>Procentandel</i>
1	vpk	s	c	fp	m	30
2	vpk	s	fp	c	m	12
3	vpk	s	c/fp		m	12
4	vpk	s/c		fp	m	5
5	vpk	s			c/fp/m	4
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						63
<i>s-väljare</i>						<i>Procentandel</i>
1	s	vpk	fp	c	m	10
2	s	vpk	c/fp		m	8
3	s	vpk	c	fp	m	6
4	s	vpk/c/fp			m	5
5	s	vpk	fp		c/m	4
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						33
<i>c-väljare</i>						<i>Procentandel</i>
1	c	m	fp	s	vpk	12
2	c	fp	m	s	vpk	10
3	c	fp/m		s	vpk	8
4	c	m	fp		s/vpk	4
5	c/m		fp	s	vpk	4
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						38
<i>fp-väljare</i>						<i>Procentandel</i>
1	fp	c	m	s	vpk	10
2	fp	c/m		s	vpk	9
3	fp	m	c	s	vpk	9
4	fp/m		c	s	vpk	3
5	fp/c		m	s	vpk	3
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						34
<i>m-väljare</i>						<i>Procentandel</i>
1	m	fp	c	s	vpk	21
2	m	c	fp	s	vpk	16
3	m	fp/c		s	vpk	14
4	m	c	fp		s/vpk	4
5	m	fp/c			s/vpk	4
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						59
<i>Samtliga intervjupersoner</i>						<i>Procentandel</i>
1	m	fp	c	s	vpk	4
2	s	vpk	fp	c	m	4
3	m	c	fp	s	vpk	3
4	s	vpk	c/fp		m	3
5	m	c/fp		s	vpk	3
Summa för de fem vanligaste preferensordningarna						17

Kommentar: Procentbasen är 131 personer för vpk, 1 050 för s, 402 för c, 270 för fp och 483 för m samt 2 550 för hela valmanskåren.

tabell 11.9. Och skillnaderna mellan partigrupperna var obetydliga. Mellan 81 och 87 procent av partiernas väljare preferensordnade riksdagspartierna i enlighet med antingen vänster-högermodell I eller II.

Tabell 11.9. Andel av intervjupersonernas preferensordningar av partierna som är förenliga med ett antal partipolitiska konfliktmodeller (procent)

Partipolitisk konfliktmodell	Partival 1979					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
Vänster-högermodell I (vpk s c fp m)	64	50	57	70	55	56
Vänster-högermodell II (vpk s fp c m)	45	65	77	62	51	62
Vänster-högermodell I-II (vpk s c fp m)	87	86	84	81	81	84
Kärnkraftsmodell I (vpk c fp s m)	6	31	22	34	7	24
"Landsbygd-stadmodellen" (c s m fp vpk)	2	11	9	14	13	12
Antal intervjuade: 131 1050 402 207 483 2550						

Kommentar: Analysen bygger på Clyde Coombs unfoldinganalys. Resultaten visar i vilken utsträckning intervjupersonernas preferensordningar av partierna är förenliga med de fyra specificerade endimensionella partimodellerna. I vänster-högermodell I-II har den inbördes placeringen av c och fp lämnats öppen.

Det är vänster-högermodell II med folkpartiet till vänster om centerpartiet som passar ihop med flest partirangordningar. Sextiotvå procent av intervjupersonerna preferensordnade partierna i enlighet med vänster-högermodell II. En nästan lika stor andel av preferensordningarna (56 procent) var förenliga med vänster-högermodell I. Bland vänsterpartiet kommunisternas, moderaternas och folkpartiets väljare dominerar fortfarande vänster-högermodell I. En något högre andel av preferensordningarna bland dessa partiers väljare är förenliga med en partimodell som har centern till vänster om folkpartiet än en modell som har folkpartiet till vänster om centern. Mönstret är det omvända bland centerpartiets och socialdemokraternas väljare. Vänster-högermodell II passar klart bättre ihop med centerpartisternas och socialdemokraternas preferensordningar än vänster-högermodell I.

Mittenpartiernas väljare tenderar att preferensordna partierna så att det egna partiet inte hamnar som granne till socialdemokraterna men väl som granne till moderaterna. I vänster-högermodell I som dominerar bland folkpartisterna är centern placerat närmast socialdemokraterna. I vänster-högermodell II som passar bäst ihop med de flesta centerpartisters preferensordningar av partierna befinner sig folkpartiet närmast socialdemokraterna.

Resultaten i tabell 11.9 visar också mycket tydligt att partikonflikten i kärnkraftsfrågan inte kan ha spelat någon större roll för väljarnas preferensordningar av partierna. Endast 24 procent av intervjupersonernas partirangordningar var förenliga med det dominerande partimönstret i kärnkraftsfrå-

gan. Och det är en låg andel. En helt godtycklig partimodell skulle omfatta 21 procent av väljarna om alla intervjupersonerna rangordnade partierna rent slumpmässigt.

Ett annat tecken på att kärnkraftfrågan varit föga betydelsefull som strukturerande faktor bakom väljarnas preferensordningar är att hela 85 procent av de partirangordningar som var förenliga med kärnkraftsmodellen också var förenliga med någon av vänster-högermodellerna. Totalt sett var det endast fyra procent av intervjupersonernas preferensordningar som passade ihop med kärnkraftsmodell I utan att också samtidigt vara oförenliga med någon vänster-högermodell.

Det förhållandet att en högre andel av socialdemokraternas, folkpartisternas och centerpartisternas preferensordningar är förenliga med kärnkraftsmodellen än moderaternas och kommunisternas beror främst på att en stor andel av de rangordningar som för s-, fp- och c-väljare är förenliga med någon vänster-högermodell också passar in på kärnkraftsmodellen. Ett exempel är följande preferensordning – fp c s m vpk – som passar ihop med både vänster-högermodellerna och kärnkraftsmodell I. Motsvarande överlappning mellan preferensordningar som är förenliga med både kärnkrafts- och vänster-högermodellerna existerar inte för moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare.

Den udda partimodellen i tabell 11.9 – "landsbygd-stadmodellen" – är medtagen för att utgöra en kontrast till de övriga modellerna, som har en förankring i 1970-talets politik. Och det har knappast "landsbygd-stadmodellen". Det illustreras av resultaten i tabellen. Endast 12 procent av intervjupersonernas preferensordningar passade ihop med den udda partimodellen. Det är en lägre andel än vad slumpen skulle ha åstadkommit om vi hade lottat resultatet. Och det bör vara så. Intervjupersonerna har inte rangordnat partierna slumpmässigt på ogillar-gillarskalan. De flesta har medvetet preferensordnat partierna i enlighet med ett vänster-högermonster. Och då blir med nödvändighet partirangordningar som inte passar ihop med någon vänster-högermodell sällsynta. Partimodeller som avviker drastiskt från vänster-högermonstret, som t ex "landsbygd-stadmodellen", kommer då att omfatta färre väljare än om alla intervjupersonerna hade placerat ut partierna slumpmässigt.

De viktigaste resultaten i detta kapitel är två. Det första gäller väljarnas kunskaper om partiernas inbördes placering på de konfliktdimensioner som dominerat svensk politik under 1970-talet. En mycket stor andel av den svenska valmanskåren kan relatera de ideologiska begreppen vänster-höger till partierna. Och de allra flesta kan också placera partierna på en vänster-högerskala enligt någon av de konventionella vänster-högermodellerna.

Kunskaperna om partiernas positioner på den andra konfliktlinjen – kärnkraftsdimensionen – var sämre, vilket kanske inte är så konstigt med tanke på att de tre partier som kom att stödja linje I och linje II i folkomröstningen

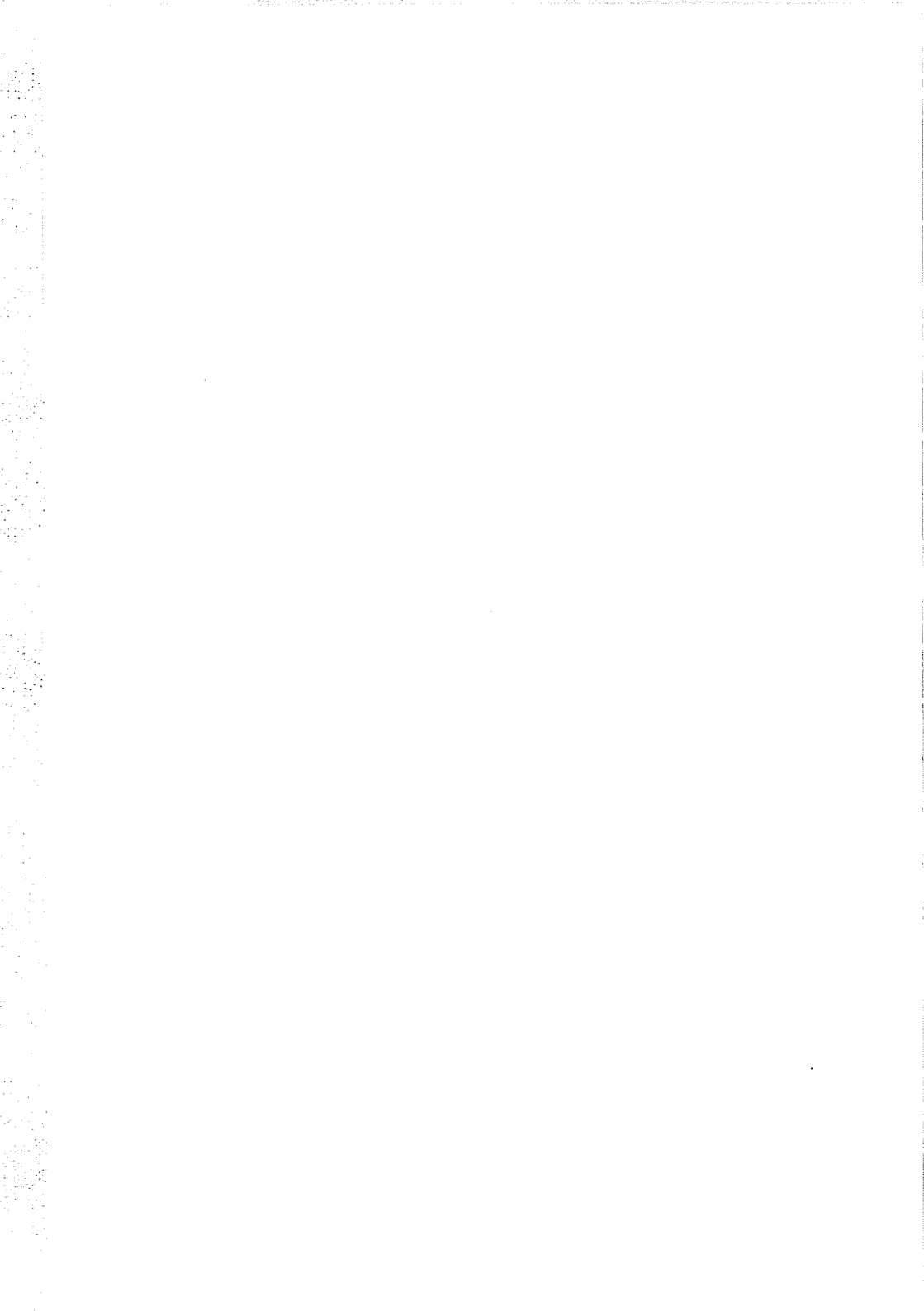
1980 inte officiellt hade bundit sig för några ståndpunkter i valrörelsen 1979. Men trots det hade över hälften av valmanskåren någon uppfattning om ståndpunkterna i kärnkraftsfrågan hos vart och ett av riksdagspartierna. Och en stor majoritet av dem "rangordnade" partiernas positioner på ett rimligt sätt.

Det andra viktiga resultatet gäller vilka principer som väljarna utnyttjar när de preferensordnar partierna. Analysresultaten har mycket entydigt visat att det fortfarande är någon form av vänster-högermodell som strukturerar de flesta väljares sympatier och antipatier för de olika partierna.

Kärnkraftskonfliktens avvikande partimönster har ännu inte avsatt några påtagliga spår bland väljarnas preferensordningar av partierna. Moderata väljare placerade sällan socialdemokratiska partiet högt upp på sina preferensordningar. Detsamma gäller för de socialdemokratiska väljarnas placering av moderaterna på sina preferensordningar. Vänsterpartiet kommunisternas väljare föredrog likaså sällan centerpartiet framför socialdemokraterna. Och den bristen på affektion besvarades av centerpartisterna som nästan aldrig hade vänsterpartiet kommunisterna som andrahandsparti.

Det är viktigt att betona att några sambandsanalyser i konventionell mening inte genomförts i detta kapitel. Dimensionsanalyserna har utförts på individnivå men väljarnas preferensordningar och andrahandspreferenser har inte relaterats till olika tänkbara förklaringsfaktorer på individnivå. De samband som vi funnit på systemnivå – t ex att passningen är mycket god mellan väljarnas preferensordningar och någon form av partipolitisk vänster-högermodell – kan naturligtvis också undersökas på individnivå. Väljarnas preferensordningar av samtliga partier – och inte bara vilket parti som de tycker bäst om – kan definieras som en beroende variabel och relateras till olika tänkbara förklaringsfaktorer. En relevant förklaringsvariabel vore då väljarnas uppfattning av partiernas inbördes placering på de dominerande konfliktdimensionerna. Frågeställningen blir då om det individ för individ finns något samband mellan synen på konfliktstrukturen i partisystemet och preferensordningen av partierna. En sådan analys kommer emellertid inte att genomföras i detta sammanhang. Några forskningsproblem måste sparas till framtiden.

Väljarna och sakfrågorna

12 Åsiktsröstningen ökar

Väljarnas förtroende för politiker och deras känsla av anhängarskap med partierna är viktiga ting i en demokrati. Det är saker som säger någonting om hälsotillståndet och stabiliteten i ett politiskt system. Men det vore illa om faktorer av detta slag spelade en huvudroll när väljare bestämmer hur de skall rösta eller när partistrateger lägger upp taktiken för valrörelser. Förtroende och känsla av anhängarskap är väsentliga inslag i en demokrati. Men om väljarnas förtroende eller identifikation med partierna inte är förankrat i en ideologi eller en åsiktsmässig gemenskap med de partier och politiker som de ger sina röster riskerar demokratin att enbart bli en fasad. Ett vanemässigt röstande byggt på en gammal känslorbindning till ett visst parti löper med tiden risken att bli irrationellt. Väljare som enbart röstar med hjärtat riskerar att stödja partier som står för åsikter som kanske är dem helt främmande.

Det kan vara fördelaktigt för ett parti att i en valrörelse betona förtroendefrågorna och väljarnas gamla lojalitetsband med partiet. Det är en defensiv strategi ägnad att avhålla potentiella partibytare från att svika partiet. En valrörelseuppläggning av det slaget är inte ovanlig bland partier i Västeuropa och den är naturligtvis inte illegitim. Men om den – som ofta är fallet i USA – förenas med en taktik som går ut på att försöka ligga lågt i många politiska sakfrågor och undvika att ta öppen ställning till olika samhällsproblem kan den få negativa konsekvenser på lång sikt. Politikens innehåll riskerar att hamna på undantag. Politikernas förmåga att dra fördel av väljarnas lojalitetsband med partierna kommer då istället att bli de faktorer som avgör politiska val. Och i så fall blir demokratin enbart en potemkukuliss. Folkviljan styr inte utvecklingen. Det gör istället de krafter som spelar på människors känsloträngar och håller verklighetens problem borta från valrörelserna.

Att partierna intar olika ståndpunkter i politiska sakfrågor och profilerar sig är alltså en viktig förutsättning för att en demokrati skall vara en demokrati, inte bara till namnet utan också till gagnet. I tidigare kapitel har vi sett att det svenska politiska systemet uppfyller detta krav; åtminstone när det gäller väljarnas kunskaper om partiernas åsikter. En mycket stor majoritet av valmanskåren kunde tex placera samtliga partier på ett rimligt sätt på den dominerande vänster-högerdimensionen i svensk politik. Och de flesta väljare visste vad partierna stod för i kärnkraftsfrågan.

Detsamma gäller för den ändå "svårare" löntagarfondsfrågan. Sjuttiosju procent av intervjupersonerna uppgav att de märkt att partierna hade olika inställningar i frågan. Bland dem visste hela 97 procent att vänsterpartiet kommunisterna och/eller socialdemokraterna var positiva till löntagarfonder. De uppgav vänsterpartiet kommunisterna och/eller socialdemokraterna som svar på följande fråga: "*Vilket eller vilka partier tycker Ni är för att införa löntagarfonder kontrollerade av de anställda genom de fackliga organisationerna?*" Endast sju procent angav att något borgerligt parti var intresserat av att införa löntagarfonder av detta slag. Majoriteten av väljarna visste att de borgerliga partierna var emot denna typ av löntagarfonder. På en fråga om vilka partier som är "*emot* att införa löntagarfonder kontrollerade av de anställda genom de fackliga organisationerna?" angav t ex 92 procent av de intervjupersoner som lagt märke till att partierna hade olika ståndpunkter i frågan moderata samlingspartiet.

Men det räcker inte med att väljarna har en relativt god uppfattning om vad partierna står för. Röstningen på valdagen blir ändå innehållslös om väljarna inte har några egna uppfattningar i de sakfrågor som debatteras i politiken. Det måste finnas en folkvilja annars kan den inte styra politiken. Väljarna måste ha åsikter i politikens stridsfrågor och helst också påverkas av dem när de röstar annars kan inte valinstitutionen och partierna förmedla folkviljan till parlamentet.

Åsiktsbildningen i olika sakfrågor och sambandet mellan åsikter och partival är därför ett viktigt problemområde inom forskningen kring väljarbeteende. Det finns här en direkt och mycket central koppling till demokratisk teoribildning.

Fem frågeställningar som berör väljarnas åsikter i olika sakfrågor, och i vad mån dessa åsikter är relaterade till valet av parti, kommer att analyseras i detta kapitel.

Den första frågeställningen gäller i vilken utsträckning väljarna hade bildat sig några uppfattningar i ett femtontal olika sakfrågor som i varierande grad var aktuella under valrörelsen 1979. Analysen är endast översiktlig. Den berör t ex inte hur väl förankrade intervjupersonernas åsikter var kunskapsmässigt; inte heller hur engagerade väljarna var i de olika frågorna. Analysen gäller enbart i vilken utsträckning som intervjupersonerna kunde och ville uppge någon åsikt i de olika sakfrågorna.

Frågeställning nummer två gäller opinionsläget vid valet 1979. Vad tyckte väljarna i de sakfrågor som dominerade valrörelsen? Och vilka skillnader fanns det mellan de olika partiernas väljare? Frågan är i vad mån olika sakfrågor var partipolitiserade bland väljarna eller om åsiktsskillnaderna lika ofta fanns inom partigrupperna som mellan dem. Om partierna tar ställning i olika frågor och bedriver ett aktivt opinionsbildningsarbete, och om väljarna röstar efter sina åsikter kommer olika partigrupper i valmanskåren att uppvisa stora åsiktsskillnader. Många sakfrågor kommer då att vara klart partipoli-

tiserade bland väljarna. Om däremot partierna inte profilerar sig i olika frågor och väljarna därför inte kan åsiktsrösta kommer partigrupperna att uppvisa obetydliga åsiktsdifferenser. Många politiska frågor kommer då att vara föga partipolitiserade på väljarnivå.

En intressant fråga är vilka sakfrågor som var mest respektive minst partipolitiserade bland väljarna vid valet 1979. Svaret på den frågan säger en hel del om vilka frågor som troligen spelat en roll för väljarnas partival och vilka frågor som knappast kan ha haft någon betydelse.

Den tredje frågeställningen gäller hur opinionsläget förändrats bland väljarna under 1970-talet. I debatten efter 1979 års val talades det mycket om en högervind som skulle ha blåst under hela sjuttioalet men speciellt efter år 1976. Den skulle vara den viktigaste förklaringen till moderata samlingspartiets framgångar, hävdades det. Vad som menas med högervind kan naturligtvis diskuteras. Men förutsatt att man menar någonting mer än att moderaterna vunnit ökat stöd, tex att människorna blivit alltmer skeptiska till sociala bidrag eller blivit alltmera negativa till statligt inflytande över det privata näringslivet kan vi undersöka om det verkligen blåst en högervind under sjuttioalet.

Men kanhända är det inte i de traditionella vänster-högerfrågorna utan i andra frågor som opinionsklimatet förändrats allra mest under senare år. Det har tex talats om en växande nymoralism. Sextioalets liberalism när det gäller samlevnadsfrågor skulle vara på återgång. Även dessa frågor kan belysas med hjälp av valundersökningarnas material. Vi har tillgång till uppgifter från en serie intervjufrågor kring olika problem som ställdes både 1976 och 1979. Genom att jämföra resultaten kan vi analysera opinionsutvecklingen i många olika frågor.

En stor del av intervjupersonerna hade åsikter om alla de problem vi frågade om. De angav en ståndpunkt i så vitt skilda ämnen som tex u-hjälp till Vietnam, giftbesprutning i skogen, kärnkraft, statlig kontroll över det privata näringslivet, barndaghem, försvarsutgifter, löntagarfonder och könskvotering till riksdagen. Det är svårt att tänka sig att människor kan bilda sig en uppfattning i så många olika ämnen utan att det finns några ideologier eller bakomliggande attityddimensioner som strukturerar åsiktsbildningen i de konkreta frågorna. Frågeställning nummer fyra gäller detta problem. Med hjälp av en statistisk teknik för dimensionsanalys (faktoranalys) skall vi undersöka vilka underliggande attityddimensioner som kan ha styrt intervjupersonernas svar på de enskilda åsiktsfrågorna. Resultatet av analysen ger en uppfattning om vilka ideologiska skiljelinjer som existerade bland väljarna vid valet 1979.

Den femte frågeställningen gäller vilken roll som väljarnas åsikter i olika frågor spelat för deras partival. I detta sammanhang skall vi endast undersöka sambandet mellan väljarnas åsikter och partivalet. I kapitel 14 kommer analysen att fördjupas. Då skall vi också analysera väljarnas uppfattningar

om vad de olika partierna har för åsikter i frågorna och deras bedömningar av partiernas politik i sakfrågorna.

Det är en omöjlig uppgift att fastställa exakt vilka väljare som påverkats av en viss fråga vid valet av parti. Man kan inte komma längre än till sannolikhetsutsagor. Däremot går det att specificera vilka väljare som *inte* kan ha påverkats av en fråga. En väljare måste uppfylla vissa villkor för att kunna influeras av en viss fråga på valdagen.

Ett självklart minimikrav är att väljarna har någon form av åsikt i frågan. En sakfråga kan rimligen inte motivera en väljare till ett visst beteende om han inte är medveten om problemets existens och inte har någon egen ståndpunkt. Ett annat grundläggande krav är att väljaren kan relatera sina åsikter till de alternativ som han skulle välja mellan. En väljare måste ha en uppfattning om vad partierna har för ståndpunkter för att kunna låta sina egna åsikter styra partivalet. Han behöver inte nödvändigtvis känna till vilka åsikter som samtliga partier har men han bör helst känna till fler än ett partis ståndpunkt så att han kan jämföra. Uppfattningarna om partiståndpunkterna behöver inte vara riktiga. Även felaktiga uppfattningar om vad partierna står för kan påverka väljarna på valdagen.

Dessa båda villkor är snarast av logisk natur. Om de inte är uppfyllda är det inte rimligt att påstå att en viss sakfråga påverkat en väljares partival. Ett tredje villkor, som emellertid inte har denna logiska karaktär, gäller väljarnas grad av engagemang i frågorna och i det problem det gäller. Den intensitet med vilken väljarna omfattar en åsikt spelar en viktig roll för huruvida tankar eventuellt omsätts i handling eller enbart förblir idéer. En väljare måste uppfatta en sakfråga som viktig annars är sannolikheten låg för att hans agerande verkligen påverkas av problemet i fråga.

I detta kapitel begränsar vi emellertid analysen till sambandet mellan väljarnas åsikter och valet av parti. En speciell frågeställning i detta sammanhang är vilken roll som olika sakfrågor spelade för partibyternas beslut att ändra sitt partival. Vilken betydelse hade t ex kärnkraftsfrågan och de ideologiska vänster-högerfrågorna för den stora väljargrupp som bytte parti från centern till moderata samlingspartiet 1979?

Opinionsläget bland väljarna 1979

Vad svenska väljare tyckte i ett antal sakfrågor vid valet 1979 framgår av tabell 12.1. Resultaten fick vi fram på följande sätt. Intervjupersonerna fick granska sexton olika politiska förslag och ombads att uppge om de tyckte det var bra eller dåliga förslag och hur pass viktigt det var att förslagen genomfördes eller inte genomfördes. Frågeserien introducerades så här: "*Jag skall nu*

läsa upp en lista på saker som en del människor tycker borde genomföras i Sverige. För vart och ett av dessa förslag kan Ni säga om det är: (1) bra förslag – mycket viktigt att det genomförs (2) bra förslag – ganska viktigt att det genomförs (3) spelar ingen större roll (4) dåligt förslag – ganska viktigt att det inte genomförs (5) dåligt förslag – mycket viktigt att det inte genomförs.” Därefter fick intervjupersonerna ta ställning till vart och ett av de sexton förslagen.

För översiktlighetens skull återges resultaten i något förenklad form i tabell 12.1 Endast fyra svarsalternativ redovisas – *bra förslag, spelar ingen större roll, dåligt förslag* och *vet inte/vill ej svara*. I detta sammanhang, bryr vi oss alltså inte om huruvida intervjupersonerna tyckte det var ganska viktigt eller mycket viktigt att ett förslag genomfördes eller inte genomfördes. Förslagen redovisas i popularitetsordning – först kommer de förslag som flest väljare tyckte var bra och sist de förslag som var mest impopulära.

Åsiktsbildningen varierade förhållandevis mycket mellan de olika sakfrågorna. Resultaten i tabell 12.2 visar hur stor andel av väljarna som inte hade någon uppfattning om de olika förslagen eller som var ambivalenta och tyckte att det inte spelade någon större roll om ett förslag genomfördes eller ej. Förslagen har rangordnats efter andelen intervjupersoner som inte bildat sig en klar uppfattning i frågorna. Väljare som sade ”vet inte” eller ”spelar ingen större roll” som kommentar till förslagen har klassificerats som utan en klar åsikt i frågorna. Det är naturligtvis ingen självklar klassificering. Väljare som har en klart utformad ståndpunkt i en fråga, t ex en mittenposition, kan ange det genom att svara att det inte spelar någon större roll om förslaget genomförs eller ej. Men i de flesta fall kan man nog utgå ifrån att ett ”spelar ingen roll”-svar betyder att intervjupersonen inte tycker att frågan är speciellt viktig och att han därför inte bildat sig någon åsikt eller att han är osäker om vad han tycker.

Olof Petersson konstaterade i samband med 1976 års valundersökning att den svenska opinionen var informerad. De flesta väljare hade bildat sig egna åsikter i politikens stridsfrågor. Samma slutsats kan dras utifrån 1979 års undersökningsmaterial. Det genomsnittliga antalet ”vet inte”-svar var endast 1,0 för de 15 frågor som ingick i både för- och eftervalsundersökningarna. Intervjufrågan om giftbeslutningen i skogen återfanns endast i eftervalsstudien. Om vi också betraktar spelar ingen roll-svar som ett tecken på att intervjupersonerna inte bildat sig någon klar uppfattning i sakfrågorna stiger andelen väljare utan åsikter något. Det totala genomsnittet av både ”vet inte” – och ”spelar ingen roll”-svar var dock inte större än 3,1. En klar majoritet (86 procent) hade en åsikt i minst 10 av våra 15 frågor. De var beredda att bedöma förslagen som bra eller dåliga.

Åsiktsbildningen varierade dock relativt mycket mellan de olika sakfrågorna. Andelen intervjupersoner som inte hade någon klar ståndpunkt var som lägst i frågan om giftbeslutningen och i frågan om en skattesänkning på

Tabell 12.1. Opinionsläget i valmanskåren 1979 (procent)

	Bra förslag	Spelar ingen större roll	Dåligt förslag	Vet inte/ vill ej svara	Summa procent	Skillnad mellan andelen bra och dåligt förslag
Stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast	74	5	15	6	100	+59
Bygga fler barndaghem	66	11	19	4	100	+47
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	65	11	20	4	100	+45
Förbjuda alla former av pornografi	47	32	18	3	100	+29
Minska försvarsutgifterna	48	12	33	7	100	+15
Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	45	11	34	10	100	+11
Begränsa ränteavdragen för villaägare	44	11	36	9	100	+8
Bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor	39	26	32	3	100	+7
Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast	45	6	39	10	100	+6
Vid arbetslöshet – ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete	45	9	40	6	100	+5
Stoppa u-hjälpen till Vietnam	40	14	36	10	100	+4
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	36	19	38	7	100	-2
Höjja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	32	24	41	3	100	-9
Föra över en del av företagets vinster till löntagar- fonder som styrs av de fackliga organisationerna	32	7	45	16	100	-13
Socialisera de stora företagen	25	10	57	8	100	-32
Sänka skatten på höga inkomster	27	8	60	5	100	-33

Kommentar: Resultaten i tabellen gäller för samtliga intervjupersoner. Förslaget: "Stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast" fanns endast med i eftervalsundersökningen, övriga förslag återfanns i både förvals- och eftervalsstudierna.

Tabell 12.2. Åsiktsbildningen bland väljarna i olika sakfrågor 1979 (procent)

	Andel intervjuade som svarade:		Andel väljare utan klar åsikt
	Spelar ingen större roll	Vet inte/vill ej svara	
Stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast	5	6	11
Sänka skatten på höga inkomster	8	5	13
Bygga fler barndaghem	11	4	15
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	11	4	15
Vid arbetslöshet – ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete	9	6	15
Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast	6	10	16
Socialisera de stora företagen	10	8	18
Minska försvarsutgifterna	12	7	19
Begränsa ränteavdragen för villaägare	11	9	20
Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	11	10	21
Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna	7	16	23
Stoppa u-hjälpen till Vietnam	14	10	24
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	19	7	26
Höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	24	3	27
Bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor	26	3	29
Förbjuda alla former av pornografi	32	3	35

Kommentar: Väljare utan en klar åsikt har definierats som de intervjuade personer som besvarade respektive förslagsfråga med antingen "vet inte" eller "spelar ingen större roll".

höga inkomster. Båda frågorna hade spelat en framträdande roll i 1979 års valrörelse. Det var endast 11 procent av väljarna som inte kunde eller ville ta ställning till om den kemiska besprutningen i skogen skulle stoppas genast. I skattefrågan var andelen väljare utan en klar åsikt obetydligt högre – 13 procent.

De frågor där andelen intervjuade personer utan åsikter var som högst utmärks samtliga av att de inte var speciellt omdebatterade inför 1979 års val. Det gäller t ex frågan om att förbjuda alla former av pornografi (35 procent utan åsikt) eller om hälften av riksdagsledamöterna skall vara kvinnor (29 procent

utan åsikt). Inte heller alkoholpolitiken (27 procent utan åsikt) eller frågan om u-hjälpen till Vietnam (24 procent utan åsikt) var några framträdande frågor i 1979 års valrörelse.

Valrörelsens inriktning – vilka frågor som partierna tar upp och vilka frågor som massmedia koncentrerar sig på – tycks således spela en viktig roll för åsiktsbildningen bland väljarna. Och det är kanske inte något överraskande resultat. Men det vore fel att se inriktningen på valdebatten som den enda förklaringsfaktorn i sammanhanget. Många andra omständigheter spelar också in, som t ex partiernas ställningstaganden, graden av konflikt i frågorna och hur komplexa och svårförståeliga problemen är. Relativt många människor var exempelvis inte villiga att ta en klar ställning i kärnkraftsfrågan (16 procent utan åsikt), löntagarfondsfrågan (27 procent utan åsikt) eller i debatten om ränteavdragen för villaägare (20 procent utan åsikt). Och dessa frågor var inte problem som intog en undanskymd plats i 1979 års valrörelse. Däremot var de komplicerade frågor där partierna inte alltid intog entydiga ståndpunkter och där åsiktsbrytningarna i debatten ofta var mycket hätska.

Människorna tyckte inte att kärnkrafts- eller löntagarfondsfrågorna var oviktiga. Endast sex respektive sju procent av intervjupersonerna svarade att det inte spelade någon större roll hur frågorna löstes. Det var ställningstagandet som var svårt. I löntagarfondsfrågan svarade t ex hela 16 procent av intervjupersonerna att de inte visste eller inte ville säga vad de tyckte.

När det däremot gäller frågan om alkoholpriserna, debatten om en eventuell könskvotering till riksdagen eller frågan om att förbjuda pornografin var bilden den omvända. De allra flesta som inte hade någon åsikt svarade att förslagen inte spelade någon större roll. Mellan 24 och 32 procent av väljarna avgav sådana svar i de tre frågorna. Mycket få intervjupersoner sade att de inte ville eller inte kunde ta ställning till förslagen. Endast tre procent av intervjupersonerna gjorde det för vart och ett av förslagen. Att åsiktsbildningen var förhållandevis låg i dessa frågor 1979 berodde därför knappast på att väljarna ansåg att det var svårt att ta ställning till dem utan snarare på att de inte tyckte att frågorna var så viktiga.

De sakfrågor som finns med i 1979 års valundersökning utgör naturligtvis endast ett begränsat urval av alla de frågor som var aktuella i politiken under sjuttioalets slut. Det fanns alldeles säkert politiska förslag som var mer populära vid valet 1979 än de som samlade flest röster i vår studie. Och det fanns säkert också förslag som var mer impopulära än de som hamnade i botten på vår lista. Olof Petersson hade t ex med förslag i sin undersökning från 1976 som fick ett mycket starkare stöd eller mycket mer kritik än något av våra förslag från 1979. De mest populära förslagen i 1979 års studie var att *stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast* (74 procent tyckte det var ett bra förslag) att *bygga fler barndaghem* (66 procent positiva) och att *stoppa privatbilismen i innerstäderna* (65 procent positivt inställda). År 1976 var det hela 88 procent av intervjupersonerna som tyckte att det var ett bra förslag

att sänka skatten på låga inkomster. Ett så unisont stöd fick inget av de förslag som var med i 1979 års undersökning.

Två förslag var klart mest impopulära 1979. Det gällde dels förslaget att sänka skatten på höga inkomster dels förslaget att socialisera de stora företagen. I båda fallen var cirka 60 procent av väljarna negativa. I 1976 års studie fanns det två förslag som möttes med ändå mer motstånd. Det ena gällde att

Tabell 12.3. Två intervjufrågor om väljarnas inställning till kärnkraften vid valet 1979 (procent)

Fråga: "Det finns olika uppfattningar om kärnkraften som energikälla. Vilken är Er inställning? Är Ni i huvudsak för eller emot att kärnkraften utnyttjas som energikälla i Sverige eller har Ni ingen bestämd åsikt i frågan?" (Om åsikt) "Har Ni en bestämd uppfattning i den här frågan eller känner Ni Er mer tveksam?"

	Andel intervjupersoner	
	1976	1979
I huvudsak emot kärnkraften – bestämd uppfattning	32	32
I huvudsak emot kärnkraften – mera tveksam	14	11
I huvudsak för kärnkraften – mera tveksam	11	11
I huvudsak för kärnkraften – bestämd uppfattning	17	27
Ingen bestämd åsikt, vet inte/vill ej svara	26	19
Summa procent	100	100

Kommentar: Antalet intervjupersoner är 2 802 år 1979 och 2 463 år 1976. Resultaten för år 1976 har hämtats från en undersökning som statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomförde i samarbete med Sifo vid det årets val. *Källa:* Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl och Karl Branzén. "Väljarna och kärnkraften".

Fråga: "I den politiska debatten har olika förslag framförts om i vilken utsträckning vi skall utnyttja kärnkraften i framtiden. På det här kortet har vi sammanställt några av de förslag som framförts. Vilket av förslagen stämmer bäst överens med Er egen uppfattning?"

Förslag	Andel intervjupersoner
Vi skall avstå från kärnkraften och direkt avveckla de aggregat som nu är i drift	12
Vi skall avstå från kärnkraften och avveckla de aggregat som nu är i drift under de närmaste 10 åren	28
Vi skall utnyttja kärnkraften och använda de 12 aggregat som redan är byggda eller på väg men inga fler skall tas i drift	46
Vi skall utnyttja kärnkraften och bygga fler aggregat än de 12 som nu är byggda eller på väg	8
Vet inte/vill ej svara	6
Summa procent	100

Kommentar: Antalet intervjupersoner är 2 787.

införa republik i Sverige och det andra att *lägga ner olönsamma järnvägsdelar*. Sextiosju procent av väljarna 1976 tyckte i båda fallen att förslagen var dåliga.

I de flesta av frågorna var dock opinionen mer jämnt fördelad. Det gällde tex frågan om ränteavdragen för villaägare. Fyrtiofyra procent av väljarna tyckte att avdragsrätten skulle inskränkas medan 36 procent inte tyckte att den skulle begränsas. Förslaget om en könskvotering till riksdagen, förslaget om att stoppa u-hjälpen till Vietnam och förslaget om att öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur, är andra exempel på frågor som splittrade valmanskåren i två ungefär lika stora delar.

Aven förslaget att vid arbetslöshet ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete delade väljarna i två jämnstora läger. Fyrtiofem procent tyckte att det var ett bra förslag medan 40 procent tyckte att det var dåligt. Resultatet antyder att opinionsstödet för kvinnans rätt till arbete i bristtider inte är hundraprocentigt bland väljarna. Men stödet är dock starkare än det var i slutet av 1960-talet. I 1968 års valundersökning fanns en intervjufråga med som liknade 1979 års fråga – ”*Ibland måste ju ett företag avskeda en del av arbetsstyrkan. En del anser att man i så fall först skall avskeda gifta kvinnor vars män har förvärvsarbete. Andra anser att det skulle vara felaktigt. Vad anser Ni om saken?*” Hela 62 procent av 1968 års intervju-personer ansåg att det var riktigast att avskeda gifta kvinnor först. Endast något över 30 procent av 1968 års väljare tyckte att det var en felaktig metod. Det är alltid svårt att jämföra opinionssiffror som bygger på olika intervjufrågor. Men man skulle nog i detta fall våga dra slutsatsen att kvinnans likarätt till arbete blivit mer accepterad bland människorna under sjuttioalet.

Kärnkraften var naturligtvis också ett exempel på en fråga som splittrade valmanskåren 1979. Fyrtiofem procent av intervjupersonerna tyckte att det var ett bra förslag att *inleda avvecklingen av kärnkraften snarast* medan 39 procent ansåg att det var ett dåligt förslag. Det kan alltså tyckas som om kärnkraftsmotståndarna var något fler än kärnkraftsförespråkarna vid valet 1979.

Resultaten i tabell 12.3 modifierar delvis den bilden. Där redovisas hur intervjupersonerna besvarade två andra och mer preciserade frågor om kärnkraften. Den allmänt formulerade intervjufrågan om väljarna i huvudsak är för eller emot kärnkraften ger i huvudsak samma resultat som förslagsfrågan om att inleda avvecklingen av kärnkraften snarast. Väljarkåren var jämnt splittrad men något fler personer (43 procent) uppgav att de i huvudsak var emot kärnkraften än att de var för den (38 procent).

Den mer preciserade intervjufrågan om vad väljarna mer exakt vill göra med kärnkraften ger däremot ett delvis annorlunda resultat. Majoriteten av intervjupersonerna sade sig vilja utnyttja kärnkraften (54 procent). Men de flesta ville inte bygga fler än 12 aggregat (46 procent). Det var endast 8 procent av väljarna som önskade satsa på fler än 12 kärnkraftsreaktorer. En

minoritet (40 procent) ville avstå från kärnkraften. De flesta av dem (totalt 28 procent) ville avveckla kärnkraften gradvis under en 10-årsperiod. Andelen väljare som uppgav att de ville snabbstoppa kärnkraften var 12 procent vid valet 1979.

Den här skillnaden i resultaten från olika intervjufrågor är inte överraskande. Svarsfördelningar på enskilda intervjufrågor är alltid mycket känsliga för hur frågorna formulerats. Och den skillnad mellan resultaten som kan iakttas i tabell 12.3 är av samma slag som återfanns i opinionsinstitutens kärnkraftsmätningar med liknande frågor under hösten 1979. Allmänt formulerade frågor av typen "för eller emot kärnkraften", som tex Institutet för Marknadsundersökningar (IMU) utnyttjade, eller frågor om väljarna skulle rösta med en "använda- eller en avveckla-linje i kärnkraftsomröstningen" som Sifo utnyttjade resulterade i färre kärnkraftsanhängare än vad mer preciserade intervjufrågor gjorde som tog upp frågan om hur fort avvecklingen skulle ske och frågade om hur många aggregat som skulle byggas. IMU utnyttjade tex en intervjufråga av det senare slaget hela hösten 1979 och fick fler kärnkraftsförespråkare på den frågan än när de frågade om väljarna skulle rösta för eller emot kärnkraften.

Förklaringen till detta svarsmönster var i IMUs fall precis detsamma som i vårt material. En viss del av de väljare som på den allmänt formulerade frågan svarade att de i huvudsak var emot kärnkraften angav på den specificerade frågan att de ville bygga och utnyttja 12 reaktorer men inga fler. Däremot var det mycket sällsynt att intervjupersoner som sade sig vara för att kärnkraften utnyttjades som energikälla uppgav att de ville avveckla kärnkraften på 10 år. Det fanns uppenbarligen redan vid valet 1979 en viss andel väljare som upplevde sig själva som motståndare till kärnkraften men som inte ville avveckla kärnkraften så snabbt som på 10 år utan ville bygga färdigt de planerade 12 aggregaten först.

Opinionsläget i kärnkraftsfrågan var mycket jämnare vid valet 1979 än vid valet tre år tidigare. År 1976 uppgav 46 procent av intervjupersonerna i en undersökning som statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genomförde i samarbete med Sifo att de var emot kärnkraften medan endast 28 procent sade att de var för kärnkraften. År 1979 hade, på motsvarande intervjufråga, andelen kärnkraftsmotståndare sjunkit obetydligt till 43 procent medan andelen kärnkraftsanhängare ökat kraftigt till 38 procent. Det var bland de tveksamma väljarna som kärnkraftsförespråkarna hämtade större delen av det ökade stödet. Andelen väljare utan bestämda åsikter i kärnkraftsfrågan sjönk, enligt våra resultat, från 26 procent 1976 till 19 procent 1979. Under hösten 1979 vann sedan kärnkraftsanhängarna ytterligare i allmänna opinionen. Det visar både Sifos och IMUs mätserier. När omröstningsalternativen fastställdes i december 1979 hade linje 1 och linje 2 redan från början ett kraftigt övertag bland väljarna framför linje 3.

Opinionsläget i löntagarfondsfrågan var vid valet 1979 inte lika jämnt som i

kärnkraftsfrågan. Fyrtiofem procent av väljarna tyckte att det var ett dåligt förslag att *föra över en del av företagets vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna*. Endast 32 procent ansåg att det var ett bra förslag.

Löntagarfonder styrda av fackföreningarna möttes alltså med mer kritik än med positivt stöd i valmanskåren. Meidnerfonderna, som de kallades i 1976 års valrörelse, vann aldrig någon större anhängarskara bland väljarna. Motståndarna har hela tiden – ända sedan fonderna lanserades i mitten av sjuttioalet – haft ett övertag i opinionen. De regelbundna opinionsundersökningar i löntagarfondsfrågan som Sveriges Aktiesparares Riksförbund genomfört i samarbete med Sifo och IMU alltsedan 1975 visar på en anmärkningsvärd stabilitet i opinionen. Undersökningarna har innehållit många olika frågor, och i så gott som samtliga fall har svarsfördelningarna sett likadana ut år från år. På frågan: ”*Vad skulle Ni föredra, en löntagarfond som fackföreningsrörelsen äger och disponerar kollektivt eller en löntagarfond i vilken man äger och disponerar individuella andelar?*” har tex genom åren 25 procent av de tillfrågade föredragit kollektiva fonder medan 50 procent önskat individuella andelar. Resterande 25 procent har varit tveksamma.

Inget av partierna hade inför 1979 års val bundit sig för något konkret förslag i löntagarfondsfrågan. Socialdemokraterna, som hela tiden varit pådrivande i frågan, låg lågt. Partiet diskuterade problemet internt och inväntade de utredningar som arbetade med frågan. Löntagarfondsdebatten i 1979 års valrörelse saknade därför konkretion. Det är det viktigaste skälet till att

Tabell 12.4. Väljarnas åsikter om fackligt kontrollerade löntagarfonder (procent)

Fråga: ”Det har framförts olika förslag om att införa löntagarfonder i Sverige. Ett förslag innebär att man överför en del av företagets vinster till fonder kontrollerade av de anställda genom de fackliga organisationerna. Vilken är Er inställning? Är Ni i huvudsak för eller emot att löntagarfonder av detta slag införs i Sverige eller har Ni ingen bestämd åsikt i frågan? (Om åsikt) ”Har Ni en bestämd uppfattning i den här frågan eller känner Ni Er mera tveksam?”

	<i>Andel intervjupersoner</i>
I huvudsak för att löntagarfonder av detta slag införs – bestämd uppfattning	20
I huvudsak för att löntagarfonder av detta slag införs – mera tveksam	6
I huvudsak emot att löntagarfonder av detta slag införs – mera tveksam	8
I huvudsak emot att löntagarfonder av detta slag införs – bestämd uppfattning	31
Ingen bestämd åsikt, vet inte/vill ej svara	35

Summa procent 100

Kommentar: Antal intervjupersoner är 2 673.

vi inte kunde formulera några mer preciserade intervjufrågor om löntagarfonder i 1979 års valundersökning. Den intervjufråga som vi använde är allmänt formulerad men berör den centrala frågan i löntagarfondsdebatten, åtminstone så som den fördes under 1970-talet: *”Det har framförts olika förslag om att införa löntagarfonder i Sverige. Ett förslag innebär att man överför en del av företagets vinster till fonder kontrollerade av de anställda genom de fackliga organisationerna. Vilken är Er inställning? Är Ni i huvudsak för eller emot att löntagarfonder av detta slag införs i Sverige eller har Ni ingen bestämd åsikt i frågan?”* Resultaten i tabell 12.4 visar hur svenska folket besvarade den frågan vid valet 1979.

En fjärdedel av intervjupersonerna var positiva till löntagarfonder som kontrollerades av de fackliga organisationerna. Men 39 procent var skeptiska. De var emot att fackligt kontrollerade löntagarfonder infördes i Sverige. En mycket stor andel av väljarna, 35 procent – nästan dubbelt så många som i kärnkraftsfrågan – hade inte någon bestämd uppfattning om löntagarfonderna. Att så många människor var osäkra om vad de ansåg är naturligtvis inte så konstigt. Partierna och experterna hade ju inte heller bestämt sig för vad de ville. Signalerna från opinionsbildarna var motstridiga och vaga. Resultatet blev att många väljare inte visste vad de skulle tycka.

Partipolitiserade sakfrågor på väljarnivå

I många av de undersökta sakfrågorna var åsiktsskillnaderna mycket stora mellan väljare från olika partier. Åsiktsbildningen i dessa frågor var klart partipolitiserad. Åsikterna följde i stor utsträckning partilinjer. I andra sakfrågor hade väljare från olika partier i stort sett samma uppfattningar. Skiljelinjerna i dessa frågor gick inte mellan partierna utan inom dem. Åsiktsbildningen var inte partipolitiserad.

Det är de partipolitiserade frågorna som vi är mest intresserade av. Om några sakfrågor överhuvudtaget spelade någon roll för väljarna när de valde parti 1979 är sannolikheten störst att det var de partipolitiserade frågorna som påverkade partivalet. Olika partigrupper i valmanskåren kommer att uppvisa klara åsiktsskillnader om partierna intar profilerade ståndpunkter och väljarna röstar efter sina åsikter. Frågan är alltså i vilka sakfrågor som åsiktsskillnaderna mellan partiernas väljare var stora och i vilka de var små.

En annan intressant frågeställning är hur åsiktsbildningen bland väljarna är strukturerad i de olika frågorna. I vilka sakfrågor följer tex väljarnas åsikter partipolitikens vänster-högerskala? En analys av hur väljare från skilda partier grupperade sig i olika sakfrågor säger en del om hur konfliktlinjerna i partisystemet ser ut på massnivå.

Analysen av åsiktsskillnaderna mellan partiernas väljare bygger på de sexton intervjufrågorna om inställningen till olika politiska förslag och på två

påstående frågor om synen på sociala bidrag och på statens inflytande över det privata näringslivet.

Svaren på dessa intervjufrågor har kodats på en skala från 1 till 5, där skalvärdet 1, i alla frågor utom en, definierats som den ståndpunkt som de flesta av vänsterpartiet kommunisternas väljare intog. Undantaget är pornografifrågan, där den "moralliberala" åsikten att det är ett dåligt förslag att förbjuda all pornografi kodats som 1 trots att majoriteten av kommunisternas väljare tyckte att alla former av pornografi borde förbjudas.

Resultaten i figur 12.1 visar – fråga för fråga – hur partiernas väljare grupperade sig. Siffrorna under partibeteckningarna är partigruppernas medeltal på de 18 olika sakfrågevariablerna. Medeltalen kan i teorin variera mellan 1 och 5 och skall tolkas som indikatorer på var någonstans på skalorna som partigruppernas åsiktmässiga tyngdpunkter fanns. Ett medeltal kring 3 skall inte tydas som att en partigrupp intog en uniform mittposition. Det skall snarare tolkas som att partigruppen i fråga var splittrad i två ungefär jämnstarka åsiktsläger. "Vet inte"-svar har inte kodats som en mittenposition. De har bortdefinierats från analysen. "Spelar ingen roll"-svaren har däremot inte uteslutits från medeltalsberäkningarna. De är medtagna i analysen och har tilldelats skalvärdet 3.

Partigruppernas exakta positioner på skalorna är ointressanta. Medeltalen påverkas både av hur frågorna ställts och av hur svaren kodats. Det intressanta är *jämförelsen* mellan olika partigrupper positioner. Hur partiernas väljare grupperade sig i frågorna är inte en följd av den valda mättekniken. Partigruppernas rangordningar i de olika sakfrågorna kan analyseras och resultatet säger något om partisystemets åsiktmässiga konfliktdimensioner bland väljarna. Avstånden mellan olika partigrupper medeltal kan också analyseras. De visar i vilka frågor väljare som röstade på olika partier skilde sig mest respektive minst åt.

Ett statistiskt sambandsmått – korrigerat eta i kvadrat – redovisas för varje sakfråga i figur 12.1. Det anger hur stor andel av variansen i svaren på de olika sakfrågorna som väljarnas partitillhörighet förklarade. Måttet kan variera mellan 0,0 och 1,0. Ju högre värde desto starkare statistiskt samband mellan väljarnas åsikter och deras partitillhörighet. Siffror kring 0,10–0,15, dvs 10 till 15 procents förklarad varians, tyder på svaga samband men brukar ofta betraktas som relativt höga i samhällsvetenskapliga sammanhang. En förklarad varians på 40 till 50 procent är en hög siffra och en sällsynthet när man studerar mänsklig åsiktsbildning.

I 12 av de 18 sakfrågorna i figur 12.1 grupperade sig partiernas väljare enligt något av de två vänster-högermonstren: vpk – s – c – fp – m eller vpk – s – fp – c – m. Det betyder att åsiktsbildningen på väljarnivå i 67 procent av de undersökta frågorna följde partisystemets vänster-högerordning. Vårt urval av sakfrågor är begränsat och inte slumpmässigt draget. Det är därför lite djärvt att dra slutsatsen att åsiktsbildningen i 7 av 10 politiska stridsfrågor i

Sverige brukar struktureras enligt någon form av vänster-högermonster. Men siffror kring just 70 procent har förekommit i så många tidigare undersökningar av det här slaget att det nog är dags att börja fästa avseende vid resultaten.

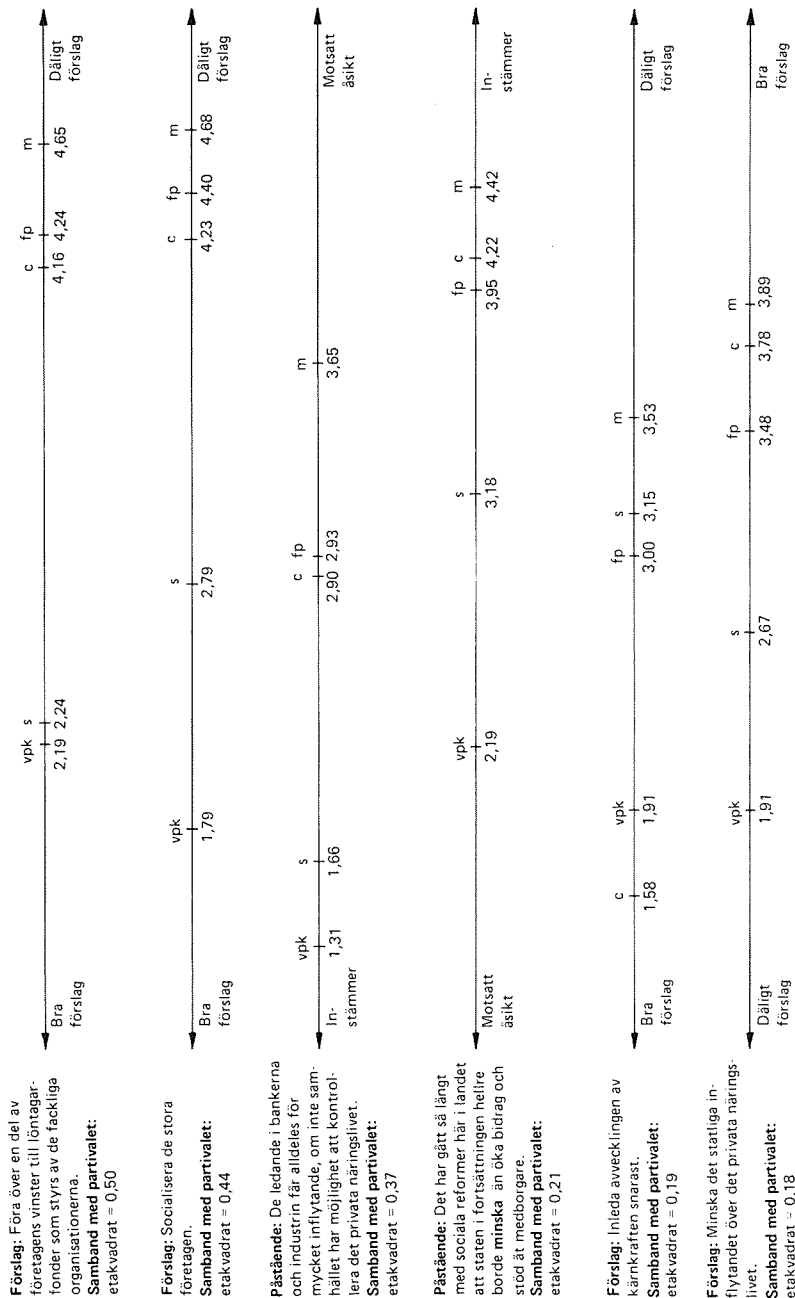
I en intervjuundersökning med riksdagsmän 1968 och 1969 var åsikterna i 19 av 28 sakfrågor (68 procent) strukturerade enligt ett vänster-högermonster. Samma sakfrågor, men inte allihop, fick också intervjupersonerna i 1968 års valundersökning uttala sig om. Vänster-högerordningen återfanns bland 15 av 20 undersökta frågor på väljarnivå (75 procent). Under samma period – slutet av 1960-talet och början av 1970-talet – grupperade sig partierna i riksdagen enligt vänster-högeruppdelningen i cirka 70 procent av röstningarna. Åsiktsbildningen i 16 av 23 sakfrågor (70 procent) som återfanns i 1976 års valundersökning följde ett vänster-högermonster.

I de flesta fall där partigrupperna var ordnade enligt vänster-högeruppdelningen befann sig centerns väljare något till vänster om folkpartiets. Det gällde i löntagarfrågan, socialiseringsfrågan, frågan om samhällets kontroll av det privata näringslivet, skattesänkingsfrågan, frågan om giftbeslutningen i skogen, frågan om villaägarnas ränteavdrag och frågan om det ekonomiska stödet till invandrarna. I de övriga fem frågorna med ett vänster-högermonster låg folkpartiets väljare i genomsnitt något till vänster om centerpartiets. Det gällde frågorna om de sociala bidragen och den statliga styrningen av det privata näringslivet, frågan om försvarsutgifternas storlek, barndagensfrågan och frågan om u-hjälpen till Vietnam.

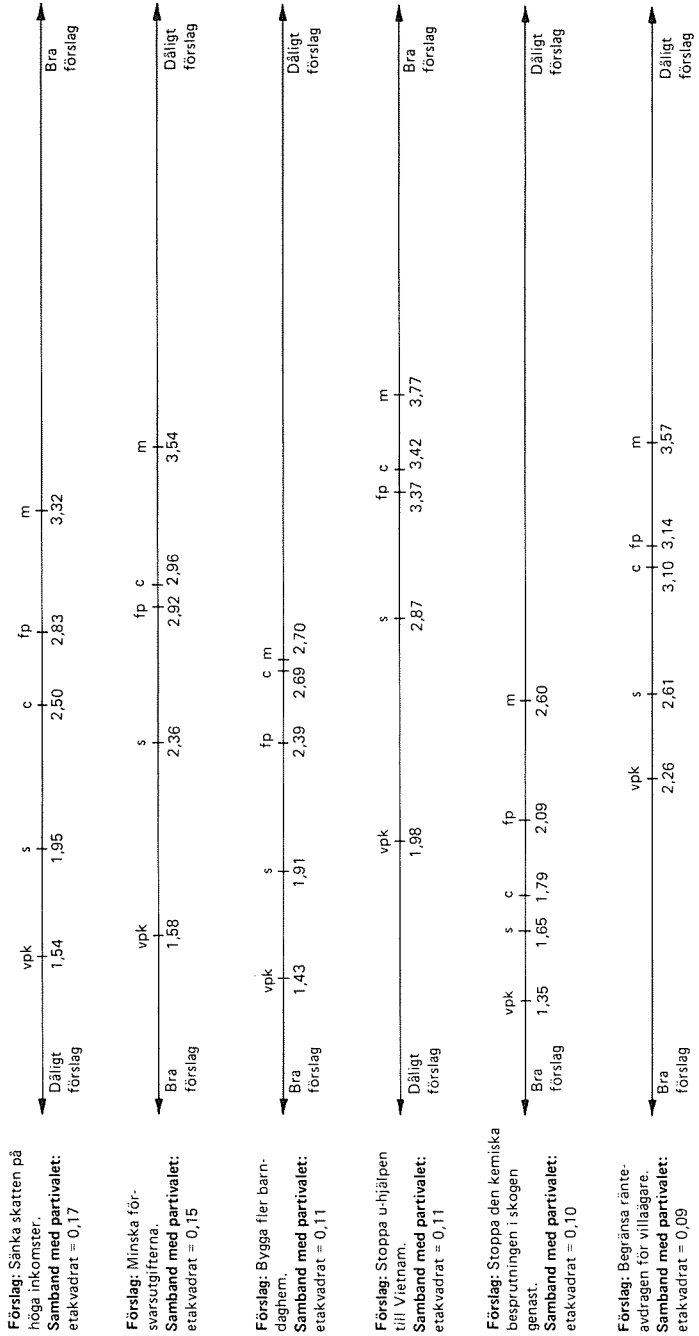
Åsiktsbildning i de övriga sex sakfrågorna avvek från vänster-högermonstret. Kärnkraftsfrågan återfanns naturligtvis i denna grupp med följande partirangordning, från mest till minst positiv till att inleda en avveckling av kärnkraften snarast: c – vpk – fp – s – m. Övriga frågor som uppvisade udda partigrupperingar bland väljarna var föga partipolitiserade. Åsiktsskillnaderna var mycket små mellan partigrupperna i dessa frågor. I tre av dem – frågan om bilismen i innerstäderna, frågan om stödet till invandrarna och frågan om män skall ges företräde till arbete framför gifta kvinnor vid arbetsbrist – hade centerns, socialdemokraternas, folkpartiets och moderaternas väljare ungefär samma åsiktsmedeltal medan vänsterpartiet kommunisternas väljare skilde ut sig. Vänsterpartiet kommunisternas väljare var i jämförelse med övriga partiets väljare mer positiva till ett ökat ekonomiskt stöd till invandrare och mindre benägna att tycka att det var ett bra förslag att vid arbetslöshet ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor. I kvoteringsfrågan var socialdemokraternas, kommunisternas och centerpartiets väljare något mer positiva till en könskvotering till riksdagen än folkpartiets och moderaternas väljare.

Pornografifrågan var den fråga som uppvisade de allra minsta åsiktsskillnaderna mellan partigrupperna. Bland riksdagspartiernas väljare var det centerpartisterna som var mest positiva till att förbjuda all pornografi. Femtiotret

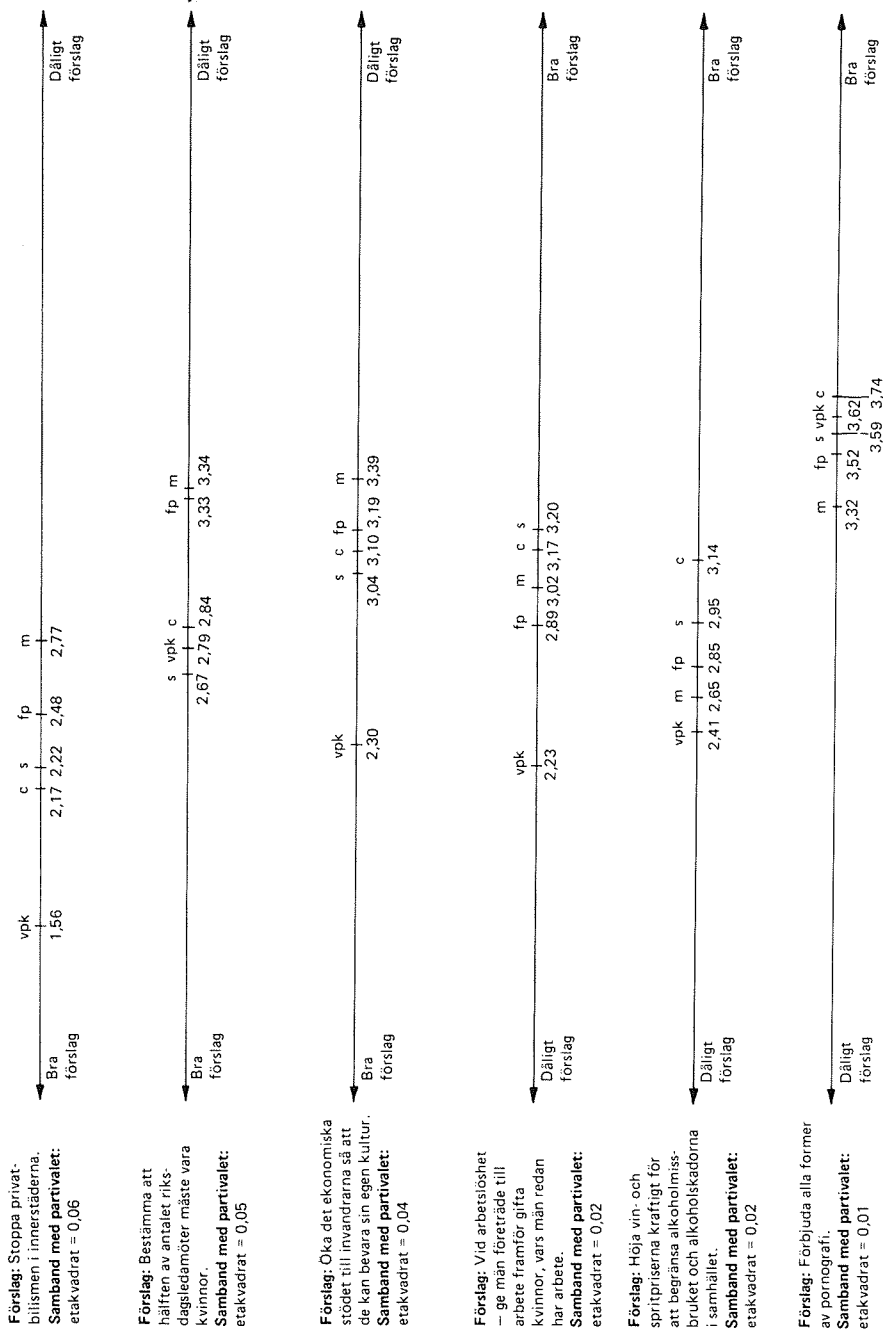
Figur 12.1. Partigrupperingar och åsiktsskillnader i olika sakfrågor mellan partiernas väljare vid valet 1979 (medeltal)

Figur 12.1 (forts) Partigrupperingar och åsiktskillnader i olika sakfrågor mellan partiernas väljare vid valet 1979 (medeltal)

Figur 12.1 (forts) Partigrupperingar och åsiktsskillnader i olika sakfrågor mellan partiernas väljare vid valet 1979 (medeltal)

Kommentar: Siffrorna är medeltal på attitydvariabler som kodats från 1 till 5. Sambandet mellan attityderna och partivalet har mätts med korregerat eta i kvadrat med partival som oberoende och attitydvariablerna som beroende variabler.

procent av dem tyckte det var ett bra förslag, som det var mycket eller ganska viktigt att genomföra. De moderata väljarna var den partigrupp som var minst intresserad av att förbjuda pornografin. Men även bland moderaterna var det fler väljare som tyckte det var ett bra förslag att förbjuda pronografin (38 procent) än som tyckte att det var ett dåligt förslag (21 procent).

Det fanns en grupp väljare som hade en egen och mycket skarp profil i pornografifrågan. Det var väljare som röstade med kristen demokratisk samling (KDS). Hela 90 procent av dem önskade förbjuda alla former av pornografi.

Samma mönster återfanns också i frågan om alkoholpriserna. De fem riksdagspartiernas väljare skilde sig föga åt åsiktsmässigt. Centerns väljare var mest intresserade av en prishöjning på alkohol för att minska missbruk och skador i samhället medan vänsterpartiet kommunisternas väljare var minst intresserade. Trettiosju procent av centerpartisterna tyckte att en höjning av alkoholpriserna var en bra idé. Motsvarande andel bland vänsterpartiet kommunisternas väljare var 19 procent. Bland väljare som röstade med KDS var det hela 73 procent som ansåg att en höjning av vin- och spritpriserna var ett bra förslag.

De frågor som var mest partipolitiserade på väljarnivå var löntagarfondsfrågan, frågan om en socialisering av stora företag och frågan om samhällets möjligheter att kontrollera det privata näringslivet. Sambandet mellan partival och åsikt är mycket starkt i dessa frågor. Partitillhörigheten förklarade inte mindre än 50 procent av variansen i väljarnas åsikter i löntagarfondsfrågan. Sambandet med partivariabeln var nästan lika starkt när det gällde socialiseringsfrågan och frågan om samhällets kontroll över näringslivet. Partitillhörighet förklarade 44 procent av variansen i intervjupersonernas åsikter om en eventuell socialisering och 37 procent av variansen i attityderna till samhällets kontroll av det privata näringslivet.

Åsiktsbildningen bland väljarna i dessa tre frågor följde vänster-höger-mönstret med centerns väljare till vänster om folkpartiets. Den viktigaste åsiktsskillnaden gick i samtliga fall mellan väljare som sympatiserade med det socialistiska blocket och väljare som stödde något borgerligt parti. Partiernas väljare var grupperade enligt vänster-högerordningen men åsiktsskillnaderna var små inom blocken. Det var den stora åsiktsklyftan mellan blocken som var det utmärkande för frågorna, speciellt för löntagarfondsfrågan.

En majoritet av vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare var positivt inställda till fackligt styrda löntagarfonder. Sextiotvå procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare och 58 procent av socialdemokraternas anhängare tyckte att det var ett bra förslag att föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna. Opinionsläget var än mer entydigt bland borgerliga sympatisörer, fast åt motsatt håll. De borgerliga väljarna ville inte ha fackligt styrda löntagarfonder. Sextiotre procent av centerpartisterna, 77 procent av folkpartisterna

och hela 89 procent av moderaterna tyckte att det var ett dåligt förslag att införa fackligt styrda löntagarfonder.

Sambandet mellan inställningen till löntagarfonder och valet av parti var alltså förhållandevis starkt bland väljarna vid 1979 års val. Men det betyder inte automatiskt att löntagarfondsfrågan också var en viktig faktor bakom många väljares partival. Som vi påpekat tidigare kan man inte utifrån enbart ett statistiskt samband mellan en åsikt och valet av parti dra slutsatsen att just den åsikten styr partivalet. Många andra krav måste också vara uppfyllda innan en sådan slutsats kan dras. Andra tänkbara förklaringsfaktorer måste tex kontrolleras innan man kan säga att en speciell åsikt, som exempelvis inställningen till fackligt styrda löntagarfonder, spelat någon roll för valet av parti.

Denna metodologiska varning är speciellt viktig när förklaringsfaktorerna är sådana saker som väljarnas attityder till löntagarfonder, socialisering och samhällets kontroll av det privata näringslivet. Vi vet från tidigare studier av åsiktsbildningen i denna typ av frågor att den hänger nära samman med en mer allmän ideologisk vänster-högerinställning. Så var också fallet bland 1979 års väljare. Det betyder att det troligen inte var väljarnas inställning till just löntagarfonder eller till en socialisering av stora företag som påverkade deras partival utan en bakomliggande ideologisk vänster-högerattityd.

Den enda fråga som uppvisade en relativt hög grad av partipolitisering på väljarnivå utan att åsiktsbildningen följde ett vänster-högermonster, var kärnkraftsfrågan. Sambandet mellan partivalet och inställningen till kärnkraften var relativt starkt. Partitillhörigheten förklarade 19 procent av variansen i väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan. Vid valet 1976 var motsvarande siffra också cirka 20 procent. Kärnkraftsfrågan kan alltså potentiellt ha spelat en lika stor roll för partivalet 1979 som 1976.

Centerns väljare var de som var mest skeptiska till kärnkraften medan moderata väljare var minst negativa. En stor majoritet av centerpartiets väljare (84 procent) och vänsterpartiet kommunisternas väljare (75 procent) önskade inleda avvecklingen av kärnkraften snarast. Folkpartiets och socialdemokraternas väljare var splittrade, men fler var emot än för en snar avveckling. Fyrtioen procent av folkpartisterna ville avveckla kärnkraften snarast medan 45 procent tyckte att det var en dålig idé. Bland socialdemokraternas väljare var motsvarande siffror 35 procent för en snar avveckling och 47 procent emot. De flesta moderata väljare var negativa till att avveckla kärnkraften snarast (59 procent). Men även bland moderaterna fanns kärnkraftsmotståndare. Tjugosju procent av moderaternas väljare 1979 ville avveckla kärnkraften snarast.

Kärnkraftsfrågan och löntagarfondsfrågan var de två sakfrågor där väljare från olika partier hade mest skilda åsikter 1979. Det framgår tydligt om man parvis jämför partigruppernas åsiktsprofiler med varandra och undersöker i vilka frågor som åsiktskillnaderna var störst respektive minst. Resultatet av

en sådan analys återfinns i tabell 12.5. Åsiktsskillnaderna mellan väljare från olika partier har mätts genom att jämföra respektive partigrupps attitydmedeltal på de 18 sakfrågevariablerna. Måttet kan variera mellan 0,00 och 4,00. Ju högre värde desto större är åsiktsskillnaden mellan två partigrupper.

Skillnaden i åsikter mellan sju olika par av väljargrupper redovisas i tabellen. De socialdemokratiska väljarnas attityder jämförs med åsikterna hos vart och ett av de fyra andra riksdagspartiernas väljargrupper. Dessutom jämförs de borgerliga väljarnas åsikter inbördes. Resultaten redovisas i rangordnad form. De sakfrågor som återfinns högst upp på de olika rangordningarna var de som uppvisade de största åsiktsskillnaderna mellan partigrupperna.

De största åsiktsskillnaderna mellan socialdemokratiska och kommunistiska väljare återfanns i kärnkraftsfrågan. Medeltalsdifferensen mellan vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare var 1,24 på kärnkraftsvariabeln. Men även en vänster-högerfråga, som den om stora företag skall socialiseras, splittrade socialdemokratiska och kommunistiska väljare på ett tydligt sätt. Attitydskillnaderna i socialiseringsfrågan var 1,00 enligt vårt mått. Socialdemokratiska väljare var inte lika intresserade av att socialisera stora företag som kommunistiska väljare.

Socialdemokratiska och kommunistiska väljare skilde sig också relativt mycket åt när det gällde synen på kvinno- eller rättvisefrågan om män skall ges företräde till arbete före gifta kvinnor när det råder brist på arbete. Attityddifferensen var 0,97 enligt vårt sätt att mäta. En majoritet av kommunisternas väljare (64 procent) tyckte att det var ett dåligt förslag att ge männen företräde. Bland de socialdemokratiska väljarna var däremot de flesta (51 procent) positiva till att ge männen företräde till arbete framför gifta kvinnor vid arbetslöshet. Det var endast 37 procent av socialdemokraternas väljare som tyckte att det var ett dåligt förslag.

Även när det gällde inställningen till socialpolitiken var skillnaden mellan socialdemokratiska och kommunistiska väljare förhållandevis stor. Åsiktsskillnaden var 0,99 när det gällde frågan om de sociala bidragen. En majoritet av socialdemokraternas väljare (53 procent) höll med om påståendet att "det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd till medborgarna". En klar majoritet av vänsterpartiet kommunisternas väljare (70 procent) tog avstånd från det.

Den relativt stora åsiktsskillnaden mellan socialdemokratiska och kommunistiska väljare när det gällde socialpolitiken och kanske också när det gällde frågan om män skall ges företräde till arbete vid arbetslöshet, måste tolkas med en viss försiktighet. Till en del kan skillnaderna ha orsakats av den frågeteknik som utnyttjats. Socialdemokraterna har en äldre och lägre utbildad väljarkår än vänsterpartiet kommunisterna. Och vi vet att speciellt äldre och lågutbildade människor har en starkare tendens än andra människor att

Tabell 12.5. Åsiktsskillnader i politiska sakfrågor mellan väljare från olika partier. Rangordning från störst till minst skillnad (differens mellan medeltal)

<i>Åsiktsskillnader mellan vpk- och s-väljare</i>		<i>Åsiktsskillnader mellan s- och c-väljare</i>	
Avveckla kärnkraften snarast	1,24	Fackligt styrda löntagarfonder	1,92
Socialisera de stora företagen	1,00	Avveckla kärnkraften snarast	1,57
Minska sociala bidrag	0,99	Socialisera de stora företagen	1,44
Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,97	Samhällets kontroll av näringslivet	1,24
U-hjälp till Vietnam	0,89	Statligt inflytande över näringslivet	1,11
Försvarsutgifterna	0,78	Minska sociala bidrag	1,04
Statligt inflytande över näringslivet	0,76	Bygg flera barndaghem	0,78
Ökat stöd till invandrare	0,74	Försvarsutgifterna	0,60
Bilismen i innerstäderna	0,66	Skattesänkning på höga inkomster	0,55
Alkoholpriserna	0,54	U-hjälp till Vietnam	0,55
Bygg flera barndaghem	0,48	Begränsa villaavdragen	0,49
Skattesänkning på höga inkomster	0,41	Alkoholpriserna	0,19
Samhällets kontroll av näringslivet	0,35	Könskvotering till riksdagen	0,17
Begränsa villaavdragen	0,35	Förbjuda pornografin	0,15
Giftbesprutningen i skogen	0,30	Giftbesprutningen i skogen	0,14
Könskvotering till riksdagen	0,12	Ökat stöd till invandrarna	0,06
Fackligt styrda löntagarfonder	0,05	Bilismen i innerstäderna	0,05
Förbjuda pornografin	0,03	Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,03
Genomsnitt 18 sakfrågor	0,59	Genomsnitt 18 sakfrågor	0,67
<i>Åsiktsskillnader mellan s- och fp-väljare</i>		<i>Åsiktsskillnader mellan s- och m-väljare</i>	
Fackligt styrda löntagarfonder	2,00	Fackligt styrda löntagarfonder	2,41
Socialisera de stora företagen	1,61	Socialisera de stora företagen	1,89
Samhällets kontroll av näringslivet	1,27	Samhällets kontroll av näringslivet	1,89
Skattesänkning på höga inkomster	0,88	Skattesänkning på höga inkomster	1,37
Statligt inflytande över näringslivet	0,81	Minska sociala bidrag	1,24
Minska sociala bidrag	0,77	Statligt inflytande över näringslivet	1,22
Könskvotering till riksdagen	0,66	Försvarsutgifterna	1,18
Försvarsutgifterna	0,56	Begränsa villaavdragen	0,96
Begränsa villaavdragen	0,53	Giftbesprutningen i skogen	0,95
U-hjälp till Vietnam	0,50	U-hjälp till Vietnam	0,90
Bygg fler barndaghem	0,48	Bygg fler barndaghem	0,79
Giftbesprutningen i skogen	0,44	Könskvotering till riksdagen	0,67
Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,31	Bilismen i innerstäderna	0,55
Bilismen i innerstäderna	0,26	Avveckla kärnkraften snarast	0,38
Ökat stöd till invandrarna	0,15	Ökat stöd till invandrarna	0,35
Avveckla kärnkraften snarast	0,15	Alkoholpriserna	0,30
Alkoholpriserna	0,10	Förbjuda pornografin	0,27
Förbjuda pornografin	0,07	Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,18
Genomsnitt 18 sakfrågor	0,64	Genomsnitt 18 sakfrågor	0,97

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i figur 12.1. Siffrorna har beräknats som skillnaden mellan partigruppernas medeltal på de olika attitydvariablerna. Differensmättet kan variera mellan 0,00 och 4,00. Ju högre värde, desto större skillnad.

Tabell 12.5 (forts) Åsiktsskillnader i politiska sakfrågor mellan väljare från olika partier. Rangordning från störst till minst skillnad (differens mellan medeltal)

<i>Åsiktsskillnader mellan c- och fp-väljare</i>		<i>Åsiktsskillnader mellan c- och m-väljare</i>	
Avveckla kärnkraften snarast	1,42	Avveckla kärnkraften snarast	1,95
Könskvotering till riksdagen	0,49	Skattesänkning på höga inkomster	0,82
Skattesänkning på höga inkomster	0,33	Giftbeslutningen i skogen	0,81
Bilismen i innerstäderna	0,31	Samhällets kontroll av näringslivet	0,65
Giftbeslutningen i skogen	0,30	Bilismen i innerstäderna	0,60
Bygg fler barndaghem	0,30	Försvarsutgifterna	0,58
Statligt inflytande över näringslivet	0,30	Könskvotering till riksdagen	0,50
Alkoholpriserna	0,29	Alkoholpriserna	0,49
Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,28	Fackligt styrda löntagarfonder	0,49
Minska sociala bidrag	0,25	Begränsa villaavdragen	0,47
Förbjuda pornografin	0,22	Socialisera de stora företagen	0,45
Socialisera de stora företagen	0,17	Förbjuda pornografin	0,42
Ökat stöd till invandrarna	0,09	U-hjälp till Vietnam	0,35
Fackligt styrda löntagarfonder	0,08	Ökat stöd till invandrarna	0,29
U-hjälp till Vietnam	0,05	Minska sociala bidrag	0,20
Försvarsutgifterna	0,04	Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,15
Begränsa villaavdragen	0,04	Statligt inflytande över näringslivet	0,11
Samhällets kontroll av näringslivet	0,03	Bygg fler barndaghem	0,01
Genomsnitt 18 sakfrågor	0,28	Genomsnitt 18 sakfrågor	0,52
<i>Åsiktsskillnader mellan fp- och m-väljare</i>			
Försvarsutgifterna	0,62		
Samhällets kontroll av näringslivet	0,62		
Avveckla kärnkraften snarast	0,53		
Giftbeslutningen i skogen	0,51		
Skattesänkning på höga inkomster	0,49		
Minska sociala bidrag	0,47		
Begränsa villaavdragen	0,43		
Fackligt styrda löntagarfonder	0,41		
Statligt inflytande över näringslivet	0,41		
U-hjälp till Vietnam	0,40		
Bygg fler barndaghem	0,31		
Bilismen i innerstäderna	0,29		
Socialisera de stora företagen	0,28		
Ökat stöd till invandrare	0,20		
Alkoholpriserna	0,20		
Förbjuda pornografin	0,20		
Avskeda kvinnor vid arbetslöshet	0,13		
Könskvoteringen till riksdagen	0,01		
Genomsnitt 18 sakfrågor	0,36		

hålla med om och instämma i olika påståenden. Men även bland yngre och högtutbildade kommunistiska och socialdemokratiska väljare återfanns skillnad i synen på de sociala bidragen, men den var mindre.

De frågor där socialdemokraternas och kommunisternas väljare hade mest likartade åsikter var frågan om giftbeslutningen i skogen, frågan om en könskvotering till riksdagen, löntagarfondsfrågan och frågan om pornografi skall förbjudas. Bortsett från löntagarfondsfrågan var alltså vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare mest ense i frågor som var föga partipolitiserade och lite uppmärksammade i den politiska debatten.

Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare i de 18 undersökta sakfrågorna var 0,59. Den skillnaden var något mindre än motsvarande genomsnittliga åsiktsskillnad mellan socialdemokratiska och folkpartistiska eller centerpartistiska väljare. Den åsiktsmässiga skillnaden mellan socialdemokraternas och centerns väljare var enligt vårt mått i genomsnitt 0,67. Motsvarande genomsnittliga åsiktsskillnad mellan socialdemokratiska och folkpartistiska väljare var något mindre, 0,64. I de sakfrågor som vi undersökte vid valet 1979 låg alltså i genomsnitt socialdemokraternas väljare åsiktsmässigt närmare vänsterpartiet kommunisternas väljare än mittenpartiernas.

Socialdemokraternas väljare skilde sig främst från folkpartiets och centerpartiets väljare i vänster-högerfrågor, som tex frågan om fackligt styrda löntagarfonder, socialiseringsfrågan och frågan om samhällets kontroll över näringslivet. Löntagarfondsfrågan var den som skilde socialdemokraterna allra mest från mittenpartiernas väljare. Åsiktsskillnaderna var 1,92 mellan socialdemokratiska och centerpartistiska väljare och 2,00 mellan socialdemokratiska och folkpartistiska väljare.

Kärnkraften var naturligtvis en fråga där socialdemokraternas och centerns väljare inte var ense. Men åsiktsskillnaden var något mindre i kärnkraftsfrågan (1,57) än i löntagarfondsfrågan (1,92). Folkpartiets och socialdemokraternas väljare var däremot överens när det gällde kärnkraften. Åsiktsskillnaden dem emellan i kärnkraftsfrågan var endast 0,15. Om man bortser från kärnkraftsfrågan låg centerns och socialdemokraternas väljare åsiktsmässigt närmare varandra än folkpartiets och socialdemokraternas väljare. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan socialdemokratiska och centerpartistiska väljare blir 0,62 om vi bortser från kärnkraftsfrågan. Motsvarande åsiktsskillnad blir större mellan socialdemokraternas och folkpartiets väljare (0,67).

Socialdemokraternas och moderaternas väljare var mest oeniga i de ideologiskt orienterade vänster-högerfrågorna. Åsiktsskillnaderna var störst i löntagarfondsfrågan (2,41), i frågan om en socialisering av de stora företagen (1,89) och i frågan om samhällets kontroll av det privata näringslivet (1,89). Även beträffande skatterna (1,37) och de sociala bidragen (1,24) hade socialdemokratiska och moderata väljare mycket olika åsikter. Det var tex endast

15 procent av socialdemokraternas väljare som tyckte att det var ett bra förslag att sänka skatten på höga inkomster. Bland moderaternas väljare var det däremot en majoritet (52 procent) som ansåg att en skattesänkning på höga inkomster var en bra idé.

Socialdemokratiska och moderata väljare var mest överens i de föga politiserade frågorna, som t ex om män skall ges företräde till arbete framför kvinnor vid arbetslöshet eller om pornografin skall förbjudas. Även när det gällde alkoholpriserna och det ekonomiska stödet till invandrarna var socialdemokraternas och moderaternas väljare relativt ense.

Kärnkraften var också en fråga där socialdemokratiska och moderata väljare hade likartade åsikter. Åsiktsskillnaden i kärnkraftsfrågan var 0,38 enligt vår mätmetod, vilket kan jämföras med den genomsnittliga skillnaden över alla 18 sakfrågorna som var 0,97 mellan socialdemokratiska och moderata väljare. Kärnkraften tillhörde ma o inte de frågor som skilde socialdemokrater och moderater mest åt på väljarnivå vid valet 1979.

Åsiktsskillnaderna mellan de borgerliga partiernas väljare var mycket små i de flesta frågor. Centerpartiets väljare var naturligtvis inte överens med folkpartiets och moderaternas väljare i kärnkraftsfrågan men i övrigt hade de borgerliga partiernas sympatisörer mycket samstämmiga uppfattningar i de flesta frågor.

Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan centerns och folkpartiets väljare var mycket liten – 0,28 om vi inkluderar kärnkraftsfrågan och 0,21 om vi bortser från den. Den fråga där centerpartister och folkpartister hade mest olika åsikter, bortsett från kärnkraftsfrågan, var i frågan om en eventuell könskvotering till riksdagen. Trettionio procent av centerns väljare var positiva till en könskvotering medan något färre folkpartister (26 procent) kunde tänka sig att bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor. Mest överens var centerns och folkpartiets väljare i några av de ideologiska vänster-högerfrågorna, exempelvis löntagarfondsfrågan (0,08), och i andra "tung" politiska frågor som t ex frågan om försvarsutgifternas storlek eller avdragsrätten för villaägare.

Åsiktsskillnaderna var något större än genomsnittet mellan centerns och folkpartiets väljare i de "nya" miljöfrågorna. När det gällde frågan om bilismen i innerstäder skall stoppas var t ex attitydskillnaden 0,31 och i fråga om giftbesprutningen i skogen var den 0,30. Centerns väljare var i jämförelse med folkpartiets något mer positiva till att begränsa bilismen i innerstäderna och till att stoppa besprutningen i skogsbruket.

Centerpartiets och moderata samlingspartiets väljare var mest oeniga – fränsett kärnkraftsfrågan naturligtvis där åsiktsskillnaden var hela 1,95 – i frågan om skatten på höga inkomster (0,82) och i frågan om giftbesprutningen i skogen (0,81). Även när det gällde frågan om bilismen i innerstäderna hade moderater och centerpartister relativt olika åsikter (0,60).

Moderata och centerpartistiska väljare hade alltså förhållandevis olika

åsiktsprofiler i miljöfrågorna. Och åsiktsskillnaderna i miljöfrågorna var större än i de ideologiska vänster-högerfrågorna. Skillnaden mellan centerpartisternas och moderaternas attitydmedeltal i socialiseringsfrågan och i löntagarfondsfrågan var tex endast 0,45 respektive 0,49.

Mest överens var centerpartiets och moderaternas väljare i barndaghemfrågan. Tillsammans med KDS-väljarna var centerpartiets och moderaternas väljare de som var mest negativa till att bygga fler barndaghem. Tjugonio procent av centerns väljare ansåg att det var ett dåligt förslag att bygga fler barndaghem. Samma åsikt hyste 30 procent av moderaternas väljare och 32 procent av KDS-väljarna.

Folkpartiets och moderata samlingspartiets väljare låg vid valet 1979 åsiktsmässigt nästan lika nära varandra som folkpartiets och centerns väljare. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan moderata och folkpartistiska väljare var 0,36 i de 18 undersökta sakfrågorna medan den var 0,28 mellan folkpartiets och centerpartiets väljare. Om vi bortser från kärnkraften förändras resultatet något. Folkpartiets väljare hamnar då mer entydigt närmare centerns väljare än moderaternas. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan folkpartiets och moderaternas väljare blir 0,35 om vi bortser från kärnkraftsfrågan. Motsvarande skillnad blir 0,21 mellan de folkpartistiska och centerpartistiska väljarna.

Försvarsutgifternas storlek var den fråga där folkpartister och moderater skilde sig mest åt bland väljarna. Åsiktsskillnaderna var 0,62 enligt vår mätning. Även de ideologiska vänster-högerfrågorna tenderade att ge upphov till attitydskillnader som var större än den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan folkpartiets och moderaternas väljare. Detsamma gäller för kärnkraftsfrågan (0,53) och frågan om giftbesprutningen i skogen (0,51).

Moderaternas och folkpartiets väljare var mest ense i de föga partipolitiserade frågorna. Samstämmigheten var störst när det gällde inställningen till invandrare, alkohol, pornografi och vissa jämställdhetsfrågor. Könskvoteringen till riksdagen var den fråga där folkpartiets och moderaternas väljare var allra mest överens. Ungefär 45 procent av både moderaternas och folkpartiets väljare var emot att bestämma att hälften av riksdagsledamöterna måste vara kvinnor. Andelen folkpartister eller moderater som var positiva till en könskvotering till riksdagen var endast 26 procent.

Högervind

Ett spöke går runt Europa – kommunismens spöke. Så poetiskt men samtidigt skräckinjagande beskrev Karl Marx och Friedrich Engels den vänstervind som blåste över Europa i slutet av 1840-talet. Citatet utgör upptakten till det Kommunistiska Manifestet som gick till tryckning några veckor före februarirevolutionen i Paris 1848.

Den högervind som många kommentatorer påstår har blåst under 1970-talet har inte beskrivits på samma lyriska sätt. Den nya konservatismens förespråkare – en Milton Friedman, en Ronald Reagan, en Margaret Thatcher eller en Franz Josef Strauss – säger inte att ett konservativt spöke vandrar omkring i världen.

Frågan är emellertid om det inte är högervinden som är spöket. Har den verkligen existerat? Eller är den bara en omskrivning av att flera konservativa partier i Europa och i Amerika, under sjuttioalets senare år, gått starkt framåt vid de politiska valen? Dessa framgångar behöver inte ha orsakats av att människorna blivit mer konservativa eller högerinriktade i traditionell mening. De konservativa partiernas röstvinster kan ha förorsakats av andra faktorer än en ideologisk högerförskjutning bland väljarna.

Högervinden är alltså inte i första hand en fråga om partival utan istället en fråga om åsikter och ideologiska ställningstaganden. En högervind på väljarnivå visar sig i förändrade ståndpunkter i olika sakfrågor och eventuellt också i förskjutningar i partisympatierna.

Analysen i detta avsnitt gäller opinionsutvecklingen bland svenska väljare under sjuttioalets. Vi har tillgång till resultaten från två åsiktsfrågor som funnits med sedan 1964. Frågorna gäller samhällets kontroll av det privata näringslivet och de sociala bidragens storlek. Åsiktsförändringarna i dessa båda frågor säger en del om hur opinionsklimatet ändrats i valmanskåren under 1960- och 1970-talen. Om en ideologisk högervridning inträffat bland svenska väljare under sjuttioalets bör den synas i detta material.

Opinionsutvecklingen mellan 1976 och 1979 kan vi följa mer i detalj. Flera av de intervjufrågor om bra eller dåliga förslag som vi använde i 1979 års valundersökning fanns också med i 1976 års studie. Vi kan jämföra resultaten och undersöka i vilken typ av frågor som opinionen förändrats mest under tre års borgerligt styre.

De två åsiktsfrågor som funnits med i valundersökningarna sedan 1964 är två påståendefrågor: ”*De ledande i bankerna och i industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet?*” och ”*Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna.*” Hur väljarna besvarat dessa båda frågor vid valen 1964, 1968, 1970, 1973, 1976 och 1979 redovisas i tabell 12.6. Resultaten i figur 12.2 och 12.3 visar hur inställningen till de sociala bidragen och till statens möjligheter att kontrollera det privata näringslivet förändrats inom partiernas väljargrupper.

Att instämma i påståendet att de ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet har vi definierat som ett vänstersvar. Den socialpolitiska intervjufrågan är vänd åt motsatt håll. Ett avståndstagande från påståendet om att det har gått så långt med sociala bidrag och reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt

Tabell 12.6. Väljarnas åsikter om sociala bidrag och om samhällets möjligheter att kontrollera det privata näringslivet 1964-1979 (procent)

Påstående	"Vänstersvar"			"Högersvar"			Övervikt "vänstersvar"		
	Instämmer mer helt	Instämmer i stort sett	Helt mot-satt åsikt	I stort sett motsatt åsikt	Helt mot-satt åsikt	Vet inte	Summa procent	Skilnad mellan andel instämmer och andel motsatt åsikt	
								mer	mindre
De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet	1964 33 1968 33 1970 30 1973 22 1976 20 1979 26	22 31 27 37 36 36	11 7 15 7 7 8	13 16 13 20 22 18	11 7 15 7 7 8	21 13 15 14 15 12	100 100 100 100 100 100	+31 +41 +29 +32 +27 +36	
	"Vänstersvar"			"Högersvar"			Övervikt "vänstersvar"		
Påstående	Helt mot-satt åsikt	I stort sett	Instämmer i stort sett	Instämmer i stort sett	Instämmer mer helt	Vet inte	Summa procent	Skilnad mellan andel motsatt åsikt och andel instämmer	
								mer	mindre
Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna	1964 17 1968 25 1970 17 1973 13 1976 11 1979 10	16 26 19 20 21 17	36 25 31 32 34 35	36 25 31 32 34 35	27 17 27 28 27 32	4 7 6 7 7 6	100 100 100 100 100 100	-30 +9 -22 -27 -29 -40	

Kommentar: Frågan om de sociala bidragen hellre borde minskas än ökas fanns också med i 1960 års valundersökning men svarsalternativen var annorlunda. Intervjupersonerna fick läsa och höra påståendet och frågades sedan "Instämmer Ni med den åsikten?" I 1964 års valundersökning var svarsalternativen inte desamma som dem som kom att användas år o m 1968. Istället för de svarsalternativ som finns i tabellen utnyttjades 1964 följande svarsalternativ: Instämmer absolut. Instämmer men inte helt och hållet, Ogillar men inte helt och hållet samt Ogillar absolut. Resultaten tycks inte ha påverkat nämnvärt av att svarsalternativen förändrades efter 1964 års studie. De resultat som återfinns i tabellen för 1970 gäller endast för halva urvalet - de som besöksintervjuades. Resultaten från andra urvalshalvan - de som telefonintervjuades - är inte helt jämförbara. Svarsalternativen i telefonstudien var något annorlunda utformade och telefonintervjuer tycks dessutom leda till att människor svarar mer kategoriskt och mindre reserverat än vid besöksintervjuer. Andelen "i stort sett"-svar var lägre i telefon- än i besöksintervjuerna.

medborgarna har därför klassificerats som ett vänstersvar. Ett enkelt mått på opinionsläget i dessa frågor är att beräkna skillnaden mellan andelen vänstersvar och andelen högersvar. Ett sådant mått kan variera mellan +100 och -100. Positiva värden (+) betyder en övervikt för vänstersvar och negativa värden (-) en övervikt för högersvar.

Väljarnas attityder till samhällets möjligheter att kontrollera det privata näringslivet har inte ändrats på något dramatiskt sätt sedan 1964. "Högervinden" har inte lett till att allt fler människor blivit negativa till att staten begränsar bankernas och industrins inflytande i samhället. I själva verket var det något fler väljare som var positiva till samhällets kontrollmöjligheter över näringslivet vid valet 1979 än vid något annat val tillfälle under sjuttioalet. Övervikten för vänstersvar var +36 år 1979. Det är en nästan lika stor övervikt för vänstersvar som under det "vänstervridna" året 1968 (+41).

Synen på samhällets inflytande över näringslivet har emellertid inte förändrats på samma sätt bland de olika partiernas väljare. De borgerliga partiernas väljare blev under sextioalets sista år mer negativa till samhällets kontroll av näringslivet. Folkpartiets väljare uppvisade t ex 1964 en övervikt för vänstersvar på +13. Vid valet 1970 hade den övervägande positiva uppfattningen om statens inflytande över näringslivet förbytt i motsatsen bland de folkpartistiska väljarna. 1970 hade högersvaren en övervikt på -12. Tendensen var densamma bland centerpartiets och moderaternas väljare.

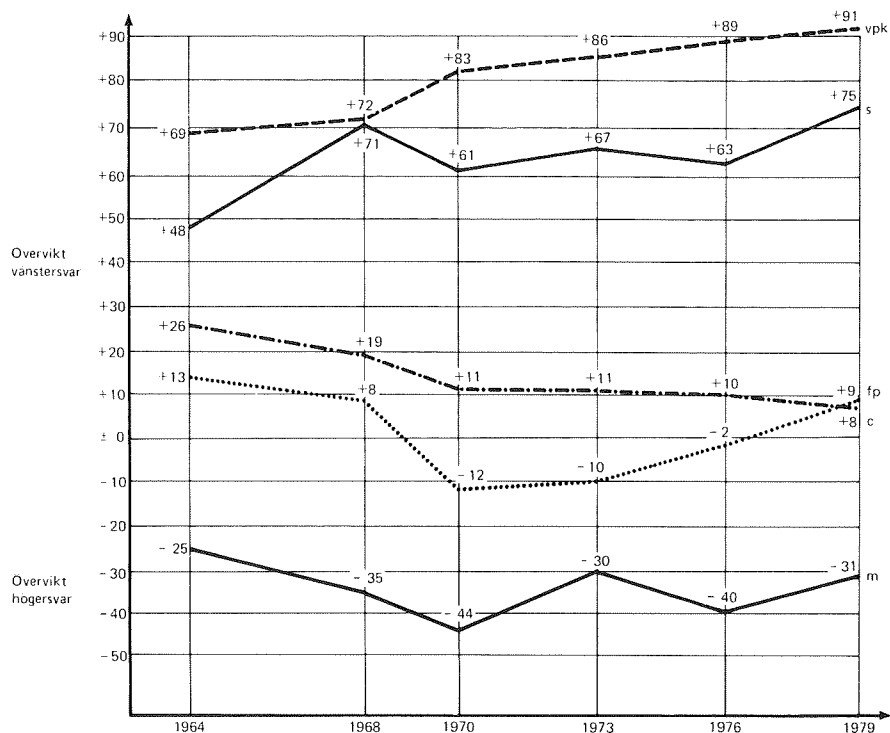
Bland socialdemokraternas och kommunisternas väljare gick däremot opinionsutvecklingen åt motsatt håll under sextioalets sista hälft. De socialistiska väljarna blev mer positiva till samhällets kontroll av näringslivet. 1968 var ett märkesår i denna process, speciellt bland de socialdemokratiska väljarna. Övervikten för vänstersvar förändrades drastiskt mellan 1964 och 1968 bland socialdemokratiska väljare, från +48 till +71. Förhållandet mellan staten och näringslivet blev 1968 en mycket starkare partipolitiserad fråga bland väljarna än vad den hade varit 1964.

Den nyvunna entusiasmen för samhällets inflytande över näringslivet svalnade något bland socialdemokraternas väljare 1970. Övervikten för vänstersvar minskade från +71 år 1968 till +61 1970. Men 1970 års val innebar inte början på en ny opinionstrend. Under sjuttioalet har socialdemokraternas väljare fortsatt att till övervägande delar vara för att staten begränsar bankernas och industrins inflytande. Och vid valet 1979 var andelen socialdemokrater som var positiva till att samhället kontrollerade näringslivet större än någonsin. Övervikten för vänstersvar var +75. Femton år tidigare hade den varit +48. Under vänstervindens år 1968 var den +71. Socialdemokratiska väljare har således inte blivit alltmer negativa till samhällets inflytande över näringslivet under sjuttioalet. De har snarare blivit mer positiva.

Samma sak kan sägas om vänsterpartiet kommunisternas väljare. Andelen kommunistiska väljare med en positiv syn på att samhället kontrollerar näringslivet har ökat i varje undersökning sedan 1964. Vid valet 1979 var

Figur 12.2. Inställningen till samhällets möjligheter att kontrollera det privata näringslivet – opinionsutvecklingen bland partiernas väljare 1964–1979.

Påstående: De ledande bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet.

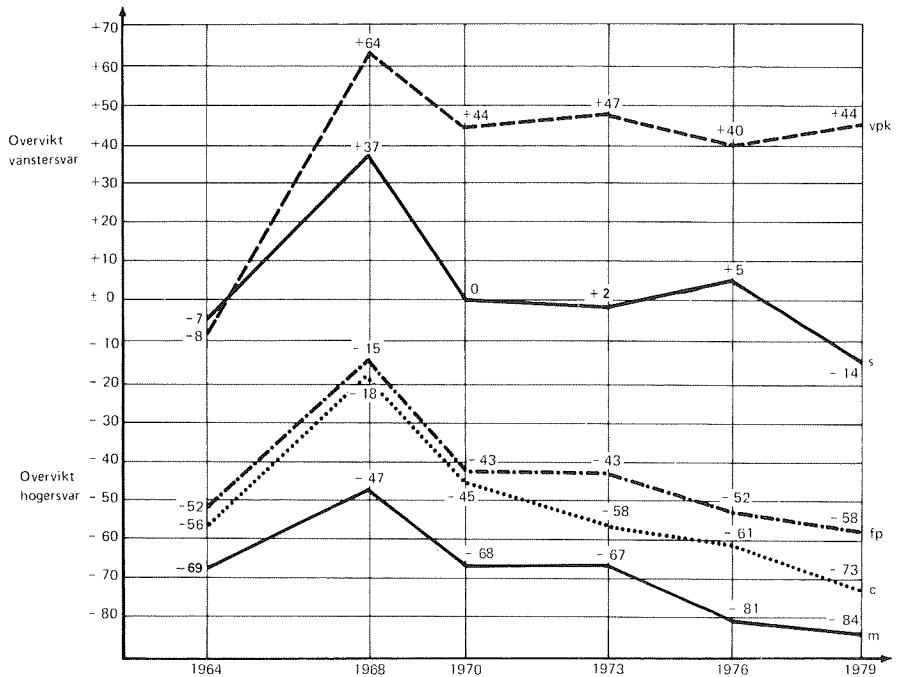
Kommentar: Resultaten är beräknade som skillnaden mellan andelen instämmer-svar (vänster) och andelen motsatt åsikt-svar (höger). Måttet kan variera mellan +100 och -100. Ju högre positivt värde (+) desto större övervikt för vänstersvar och ju högre negativt värde (-) desto större övervikt för högersvar.

övertikten för vänstersvar +91 bland vänsterpartiets kommunisternas väljare. 1964 var den +69.

Bland borgerliga väljare fortsatte inte den negativa synen på statens inflytande över näringslivet att vinna terräng under sjuttioalet. Övertikten för vänstersvar minskade visserligen något bland centerpartiets väljare, från +11 år 1970 till +8 vid valet 1979. Men bland folkpartiets och moderaternas väljare avtog den kritiska inställningen till samhällets kontroll av det privata näringslivet. Övertikten för högersvar minskade bland de folkpartistiska

Figur 12.3. Inställning till sociala bidrag – opinionsutvecklingen bland partiernas väljare 1964–1979.

Påstående: Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna.

Kommentar: Resultaten är beräknade som skillnaden mellan andelen motsatt åsikt-svar (vänster) och andelen instämmer-svar (höger). Måttet kan variera mellan +100 och -100. Ju högre positivt värde (+) desto större övervikt för vänstersvar och ju högre negativt värde (-) desto större övervikt för högersvar. Resultatet för vpk-väljarna 1970 är hämtat från telefonintervju-omgången. Resultatet från besöksintervjuerna (-1) är troligen felaktigt (ett spratt av slumpen?). Det avviker alltför mycket från övriga resultat för vpk-väljarna. Även resultatet för 1964 (-8) är underligt.

väljarna från -12 år 1970 till -2 år 1976 och förbyttes till en övervikt för vänstersvar på +9 vid valet 1979. Bland moderaternas väljare avtog den negativa synen på statens kontroll av näringslivet nästan lika mycket - från en övervikt för högersvar på -44 1970 till -40 1976 och -31 1979.

Borgerliga väljare har alltså under 1970-talet snarare blivit mindre än mer negativa till samhällets kontroll av det privata näringslivet. Och en stor del av denna opinionsförskjutning har inträffat sedan 1976. Borgerliga väljare som

sett borgerliga regeringar "socialisera" flera företag än någonsin en socialdemokratisk regering gjort har blivit mindre skeptiska till statens inflytande över näringslivet.

Sjuttioalets högervind ledde således inte till att de gamla klassiska *laissez faire*-idéerna, med en svag statsmakt som lät näringslivet sköta sig självt, vann ökat gehör bland väljarna. Istället blev tanken på att samhället måste ha möjligheter att kontrollera det privata näringslivet något mer accepterad.

Väljarnas inställning till socialpolitiken har förändrats på ett annorlunda och mer dramatiskt sätt under sextio- och sjuttioaleten. Sociala bidrag och reformer har blivit mindre populära. Sedan 1968 har opinionsövervikten för de väljare som hellre vill *minska* än öka sociala bidrag och stöd åt medborgarna ökat vid varje val. 1968 var det endast 42 procent av väljarna som ville minska de sociala bidragen. Vid valet 1979 hade den siffran stigit till 67 procent.

1968 var ett unikt år. Inställningen till sociala bidrag och reformer var då mera positiv bland alla partiets väljare än vad den var 1964 eller vad den blev under 1970-talet. 1968 fanns det en övervikt för vänstersvar (mot att minska sociala bidrag) på +9 bland väljarna. Men även om man bortser från vänsteråret 1968 och istället jämför resultaten från 1964 med resultaten från 1979 så har en negativ inställning till sociala bidrag blivit mer vanlig bland väljarna. Övervikten för högersvar (minska de sociala bidragen) var -30 1964. 1979 hade den stigit till -40.

Opinionsutvecklingen har sett likadan ut bland alla partiets väljare. Sedan 1968 har väljare i alla läger blivit mer negativa till sociala bidrag och reformer. Och förändringen har varit drastisk. En opinionsövervikt för åsikten att inte minska sociala bidrag på +37 bland socialdemokratiska väljare 1968 förvandlades till ± 0 1970 och förbyttes 1979 till en övervikt på -14 för åsikten att hellre *minska* än öka sociala bidrag. Opinionsförändringen har varit lika snabb bland borgerliga väljare. En opinionsövervikt på -18 för åsikten att sociala bidrag hellre borde minska än öka bland centerpartiets väljare 1968 blev -45 1970, -61 1976 och -73 1979.

Väljarna har alltså blivit klart mer negativa till sociala bidrag och reformer sedan sextioaletet. Om man vill definiera en positiv syn på socialpolitiken som en vänsterinställning och en negativ syn som en högeruppfattning kan man utan tvekan tala om att det blåst en högervind under 1970-talet. Den sociala bidragspolitiken, en av hörnstenarna i det svenska välfärdssamhället, har kommit att ifrågasättas alltmer bland väljarna. Och en stor del av denna opinionsförändring har inträffat sedan valet 1976.

Men frågan är hur rimligt det är att koppla ihop socialpolitik med vänsterhögerterminologi. Politiker och journalister, men också statsvetare, brukar ibland klassificera olika socialpolitiska frågor som ideologiska vänster-högerfrågor. Många av de sociala reformerna i Sverige har genomförts efter hårda partipolitiska konflikter som utkämpats enligt ett vänster-högermöns-

ter. Men det har också funnits exempel på sociala stridsfrågor där de partipolitiska konfliktlinjerna följt andra mönster. När man talar om de centrala konfliktfrågorna mellan vänster och höger i svensk politik under 1960- och 1970-talen brukar inte socialpolitiken ingå. Det problem som brukar definieras som kärnfrågan i vänster-högerkonflikten är graden av samhällsinflytande över det privata näringslivet.

På väljarnivå går inte alltid socialpolitiska åsikter hand i hand men åsikter om statens inflytande över företagsamheten. Men sambandet mellan väljarnas inställning till de sociala bidragen och deras syn på samhällets kontroll av näringslivet hade en förväntad form i 1979 års material: Människor som var emot att minska de sociala bidragen tenderade att vara positiva till att staten hade inflytande över näringslivet medan de som hellre ville minska än öka sociala bidrag och stöd åt medborgarna också tenderade att vara negativa till samhällets kontroll av näringslivet. Men sambandet var relativt svagt. Produktmomentkorrelationen var inte större än 0,30.

Det är alltså inte självklart att ta en ökad negativ inställning till sociala bidrag och reformer till intäkt för ett resonemang om högervindar. Speciellt inte om människornas åsikter inte blivit mer högerinriktade i den kanske viktigaste ideologiska vänster-högerfrågan – den som handlar om samhällets inflytande över näringslivet. Om man, som ett belägg för att det verkligen blåste en opinionsmässig högervind på sjuttioalet, hänvisar till att människorna blev alltmer negativa till socialpolitiken utnyttjar man en vid definition på vad som menas med vänster och höger. Och man tvingas förklara varför högervinden inte förändrat väljarnas inställning till de centrala vänster-högerfrågorna om samhällets kontroll över företagsamheten.

Det är aldrig bra att definiera ett begrepp för vitt. Risker är att det fångar in för mycket av verkligheten och att alla utsagor som bygger på begreppet blir innehållslösa. Högervindsbegreppet löper uppenbarligen en sådan risk. Det kan inte finnas många opinions- eller beteendeförändringar som inträffat under sjuttioalet som inte skylts på högervinden. Den sjunkande skattemoralen, den nya individualismen och inåtvändheten, nymoralismen, det minskade intresset för u-länderna, de växande fördomarna mot invandrarna – för att ta några exempel – har alla i olika sammanhang tolkats som utslag av en högervind. Och det är naturligtvis inget fel att göra så om man är villig att acceptera att det analysbegrepp man arbetar med blir alltmer vittomfattande och innehållslöst. Men, å andra sidan, det är föga fruktbart att inta någon slags puristisk hållning och slå folk på fingrarna för att de inte använder den rätta och välavgränsade statsvetenskapliga definitionen på högervinden. Någon sådan definition existerar inte och kan förmodligen inte heller konstrueras. Höger och vänster är alldeles för politiskt laddade begrepp för att låta sig fjättras av aldrig så vetenskapliga definitioner.

Resultaten i tabell 12.7 illustrerar hur svårt det är att använda högervindsbegreppet på ett rimligt sätt när man analyserar opinionsutvecklingen mellan

1976 och 1979. Väljarnas åsikter har ändrats markant i sådana frågor som, om pornografin skall förbjudas, om könskvotering skall genomföras i riksdagen eller om fler barndaghem skall byggas. Men när det gäller centrala vänster-högerfrågor, som tex om stora företag skall socialiseras eller om fackligt styrda löntagarfonder skall införas i Sverige, har opinionen inte förändrats.

Analysen i tabell 12.7 omfattar sju politiska förslag som intervjupersonerna tog ställning till både 1976 och 1979. Resultaten anger skillnaden mellan andelen väljare som tyckte att ett förslag var bra och andelen som tyckte att det var dåligt vid de båda undersökningstillfällena. En positiv opinionsövertikt visar att andelen intervjupersoner som ansåg att ett förslag var bra var större än andelen intervjupersoner som tyckte att det var ett dåligt förslag. En negativ opinionsövertikt anger att fler människor var emot ett förslag än som var för det. Förändringsmättet i tabellen visar dels åt vilket håll en eventuell opinionsförskjutning gått, dels hur omfattande den var. Ett positivt förändringsmått (+) anger att opinionsläget blivit mer fördelaktigt för ett förslag (fler anhängare och/eller färre motståndare) medan ett negativt förändringsmått (-) visar att opinionsutvecklingen gått emot ett förslag (fler motståndare och/eller färre anhängare).

Opinionsförändringen i pornografifrågan är den mest omfattande bland de frågor vi undersökt. 1976 ansåg 32 procent av intervjupersonerna att all pornografi borde förbjudas. Tre år senare hade den andelen stigit till 47 procent. Förändringen är lika drastisk i alla politiska läger. Sextioalets sexliberalism är uppenbarligen på retur över hela linjen från kommunister till moderater.

Den kraftiga opinionsförskjutningen i pornografifrågan antyder att det inte är obefogat att tala om en tilltagande moralism eller om en frambrytande nymoralism bland väljarna. Höger vinden kan naturligtvis föras in i resonemanget med det förvillar snarare än underlättar analysen. På väljarnivå är inställningen till pornografin inte relaterad till uppfattningen i vänster-högerfrågor. Produktmomentkorrelationen var tex endast 0,04 mellan väljarnas åsikter i pornografifrågan och deras syn på fackligt styrda löntagarfonder. Attityden till pornografin var heller inte relaterad till åsikterna om de sociala bidragens storlek. Korrelationen var endast 0,02.

Pornografifrågan är ett exempel på en sakfråga där väljarnas åsikter inte struktureras enligt vänster-höger mönstret. Den tillhör en annan attityddimension – en moralisk dimension – som går på tvären mot vänster-högerkonflikten.

Könskvotering till riksdagen är en annan fråga där väljarnas åsikter ändrades relativt mycket mellan 1976 och 1979. En opinionsövertikt för könskvotering på +26 1976 sjönk till +7 1979. Förändringen återfanns bland alla partiers väljare, men den var speciellt kraftig bland folktopartisterna. 1976 års folktopartistvärljare uppvisade en opinionsövertikt för könskvotering på +20.

Tabell 12.7. Åsiktsförändringar i politiska sakfrågor mellan 1976 och 1979. Skillnaden mellan andelen intervjupersoner som tycker att ett förslag är bra och andelen som tycker att det är dåligt

Förslag	Partival 1976 resp 1979						
		vpk	s	c	fp	m	Samtliga
Förbjuda alla former av pornografi	1976	± 0	+ 3	+ 3	- 9	- 8	+ 1
	1979	+36	+28	+38	+25	+16	+29
	Förändring	+36	+25	+35	+34	+24	+28
Bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor	1976	+30	+37	+26	+20	- 4	+26
	1979	+16	+20	+ 9	-18	-22	+ 7
	Förändring	-14	-17	-17	-38	-18	-19
Bygga fler barndaghem	1976	+86	+73	+41	+53	+31	+56
	1979	+85	+67	+20	+39	+22	+47
	Förändring	- 1	- 6	-21	-14	- 9	- 9
Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisatio- nerna	1976	+47	+38	-46	-52	-78	- 9
	1979	+45	+43	-54	-68	-84	-13
	Förändring	- 2	+ 5	- 8	-16	- 6	- 4
Sänka skatten på höga inkomster	1976	-77	-57	-32	-22	+19	-36
	1979	-80	-60	-30	- 8	+18	-33
	Förändring	- 3	- 3	+ 2	+14	+ 1	+ 3
Socialisera de stora företagen	1976	+72	+ 2	-66	-78	-90	-34
	1979	+66	+10	-72	-82	-94	-32
	Förändring	- 6	+ 8	- 6	- 4	- 4	+ 2
Minska försvarsutgifterna	1976	+74	+30	+ 7	+ 9	-42	+15
	1979	+80	+37	+ 2	+ 5	-35	+15
	Förändring	+ 6	+ 7	- 5	- 4	+ 7	± 0

Kommentar: Ett positivt attitydmått (+) för 1976 eller 1979 betyder att fler intervjupersoner tyckte att ett förslag var bra än som tyckte att det var dåligt. Ett negativt attitydmått (-) visar däremot att fler människor ansåg att ett förslag var dåligt än som tyckte det var bra. Ett positivt förändringsmått anger att opinionsläget i en fråga blivit mer fördelaktigt för förslaget (fler anhängare och/eller färre motståndare) medan ett negativt förändringsmått visar att opinionsutvecklingen gått emot förslaget (fler motståndare och/eller färre anhängare).

Folkpartiets väljare 1979 var däremot till övervägande delen emot en könskvotering till riksdagen (-18).

Detta resultat betyder inte nödvändigtvis att stabila folkpartiväljare ändrade uppfattning om könskvotering. Förändringen kan i princip ha uppkommit

som en effekt av t ex partibytena mellan folkpartiet och andra partier. Nästan hälften av 1976 års folkpartister röstade på andra partier 1979 och nästan hälften av 1979 års folkpartiväljare hade stött andra partier 1976. Förändringsresultaten i tabell 12.7 bygger på jämförelser mellan grupper som endast till en viss del består av samma väljare vid de båda mätillfällena. Resultaten visar därför enbart om opinionsförändringar inträffat i olika väljargrupper, men inte om de orsakats av individuella åsiktsbyten eller av andra faktorer som t ex omsättningen i valmanskåren eller partibytena mellan partierna.

De individuella åsiktsbytena kan naturligtvis analyseras för sig. Panelurvalet ger oss en möjlighet att studera opinionsförändringar på individnivå. När det gäller folkpartisterna och könskvoteringen visar panelurvalet att även stabila folkpartiväljare tenderade att bli mer negativa till en könskvotering i riksdagen. Åsiktsbyten förekom på individnivå. Och detta resultat är symptomatiskt för mönstret i panelmaterialet. De förändringssiffror som redovisas för hela valmanskåren och för olika partigrupper i tabell 12.7 har i de allra flesta fall en motsvarighet i panelurvalet. Bakom de större förändringsresultaten återfinns nästan alltid individuella åsiktsbyten med samma tendens.

En stor majoritet av väljarna tyckte både 1976 och 1979 att det borde byggas fler barndaghem. Men den positiva inställningen till en satsning på fler barndaghem har mattats något. Opinionsövertikten för att bygga fler barndaghem sjönk från +56 1976 till +47 1979. Opinionsförändringen återfanns bland alla partiernas väljare, men var mest markant bland borgerliga sympatisörer.

Det minskade intresset för att bygga fler barndaghem är egentligen inte förvånande. På väljarnivå fanns det ett samband mellan åsikterna i barndaghemsfrågan och inställningen till sociala bidrag. Produktmomentkorrelationen var 0,33 i 1979 års undersökning. Människor som var negativa till sociala bidrag tenderade också att vara emot att satsa på fler barndaghem. Motståndet mot att bygga fler barndaghem hänger därför till en del samman med den tilltagande negativa inställningen till sociala bidrag och reformer.

I de fyra övriga sakfrågorna som finns med i vår förändringsanalys – löntagarfondsfrågan, frågan om en socialisering av de stora företagen, skattefrågan och frågan om försvarsutgifternas storlek – inträffade inte några opinionsförändringar mellan 1976 och 1979. De små åsiktsförskjutningar som redovisas för dem i tabell 12.7 befinner sig samtliga inom den statistiska felmarginalen. Detta är ett mycket intressant resultat. De frågor som det gäller har alla samband med vänster-högerkonflikten i svensk politik. De partipolitiska motsättningarna i var och en av dem följer vänster-höger-mönstret. Och på väljarnivå hänger de åsiktsmässigt klart samman, speciellt löntagarfondsfrågan och socialiseringsfrågan där åsikterna struktureras av den ideologiska vänster-högerdimensionen. Men även inställningen i skatte- och försvarsfrågorna är relaterade till varandra och till åsikterna i de centrala vänster-högerfrågorna.

Sambandet mellan väljarnas uppfattningar i löntagarfondsfrågan och åsikter om en socialisering av stora företag var mycket starkt. Produktmomentkorrelationen var så hög som 0,63. Båda frågorna tillhör en och samma attityddimension på väljarnivå. Den inbördes korrelationen mellan skatte- och försvarsfrågorna var relativt låg i 1979 års material (0,18) men båda frågorna har ett samband med vänster-högerdimensionen. Korrelationen mellan väljarnas åsikter i skattefrågan och inställningen till en socialisering av stora företag var 0,33. Korrelationen mellan attityden i försvarsfrågan och åsikten i socialiseringsfrågan var av samma storleksordning. Den var 0,34.

Väljaropinionen förändrades alltså inte åt höger mellan 1976 och 1979 i sådana frågor som traditionellt brukar uppfattas som svensk politiks vänster-högerfrågor. Människorna blev inte mer skeptiska till löntagarfonder, mer negativa till en socialisering av stora företag, mer villiga att sänka skatten på höga inkomster eller mindre intresserade av att minska försvarsutgifterna.

Det var således inte i de centrala vänster-högerfrågorna som opinionssvängningarna var som störst under 1970-talets sista år. De återfanns istället i frågor som på väljarnivå var åsiktsmässigt svagt relaterade till vänster-högerdimensionen – frågor som berörde den sociala omsorgen och olika moraliska problem. Om man vill tala om en högervind så påverkade den människornas attityder till sådana saker som sociala bidrag, barndaghem och pornografi. Väljarna blev mindre positiva till att bygga fler barndaghem, mer negativa till sociala bidrag och mer positiva till att begränsa pronografin mellan 1976 och 1979.

Men väljarnas åsikter i de ideologiska vänster-högerfrågorna lyckades alltså inte den omdiskuterade högervinden förändra. Och det är naturligtvis ett bekymmersamt faktum som det är svårt att kringgå om man vill tolka de opinionsförskjutningar som inträffat som ett utslag av en högervind. Kanske vore det bättre att använda andra och mer precisa förklaringsstermer vid analysen av de opinionsförändringar som inträffat under 1970-talet och spara högervindsbegreppet till dess opinionen i de ideologiska vänster-högerfrågorna eventuellt förändras.

Politiska attityddimensioner på väljarnivå

Åsikter i olika frågor hänger ofta ihop. Människor som är positiva till att införa fackligt styrda löntagarfonder tenderar tex också att vara för ett statligt inflytande över näringslivet och emot en skattesänkning för höginkomsttagare. När man finner samband av detta slag mellan åsikter i olika sakfrågor finns det anledning att misstänka att det inte är slumpen som åstadkommit sambandsmönstret utan att det finns någon form av ideologi eller bakomliggande attityddimension som inverkat på åsiktsbildningen i de enskilda frågorna.

Samband mellan åsikter i olika frågor kan studeras med hjälp av bivariata tabeller och korrelationsanalys. Men det blir en förfärande mängd tabeller och korrelationskoefficienter som måste analyseras och överblickas om man som i vårt fall skall studera åsiktssambanden i 21 olika frågor. Antalet tabeller och koefficienter blir 210 om varje sakfråga kombineras med varje annan. Det är uppenbart att vi behöver en statistisk metod som hjälper oss att sortera alla sambanden och ta fram de åsikter som hänger ihop. Faktoranalys är en sådan teknik. Den ger som resultat ett antal faktorer som kan tolkas som mer allmänna attityddimensioner eller ideologier som strukturerat åsiktsbildningen i de olika sakfrågorna.

Resultatet av en faktoranalys med våra 21 åsiktsfrågor redovisas i tabell 12.8. Fyra olika faktorer urskiljes. De representerar fyra underliggande attityddimensioner som finns bland svenska väljare. Dimensionerna har fått följande benämningar: *Vänster-höger*, *kärnkraft*, *moral* och *social omsorg*.

Koefficienterna i tabellen kallas faktorladdningar och visar hur starkt sambandet är mellan de olika sakfrågorna och faktorerna. De kan läsas som vanliga korrelationskoefficienter. Det är med hjälp av faktorladdningarna som man kan tolka vad faktorerna står för. I tabellen har den högsta laddning varje sakfråga har med någon faktor ramats in, förutsatt att laddningen överstiger 0,40. Det ger ett mönster som underlättar tolkningen av faktorerna.

Faktorernas styrka (egenvärden) anger i vilken utsträckning som de förklarar svarsvariansen i de 21 undersökta sakfrågorna. Faktor 1 förklarar den största andelen (18 procent) och faktor 3 den minsta (7 procent). Tillsammans förklarar de fyra faktorerna 46 procent av den totala svarsvariansen. Resterande 54 procent kan ses som ett mått på den informationsförlust som blir resultatet när åsikter i 21 sakfrågor reduceras till fyra attityddimensioner.

Det antal faktorer som blir resultat av en faktoranalys bestäms inte enbart av hur åsikterna hänger samman i de frågor som undersöks. Den forskare som använder tekniken kan också påverka antalet faktorer. I vårt fall valde vi, efter att ha prövat många andra lösningar, att stanna för fyra olika faktorer. De kan alla tolkas på ett meningsfullt sätt. Och de har funnits med i tidigare studier av attityddimensioner bland svenska väljare. Fyrfaktorlösningen i tabell 12.8 skall alltså ses som en modell. Den representerar den bästa sammanfattningen av vilka mer allmänna attityddimensioner som kan ha legat bakom åsiktsbildningen i våra 21 sakfrågor.

Vi kunde naturligtvis ha tagit med fler faktorer. Men de faktorer det då hade blivit frågan om kan knappast tolkas som generella attityddimensioner. Det hade blivit faktorer där endast en enda sakfråga uppvisade höga laddningar, tex frågan om privatbilismen i innerstäderna. Och det ger inte underlag för att tala om bakomliggande attityddimensioner.

Det är möjligt att vi hade funnit fler meningsfulla attityddimensioner om 1979 års valundersökning innehållit fler åsiktsfrågor kring problem som nu är

svagt eller inte alls representerade i undersökningen. I 1976 års valstudie urskiljde tex Olof Petersson en jämlikhetsdimension, som inte återfinns i 1979 års material. Det betyder inte att en eventuell jämlikhetsdimension försvann mellan 1976 och 1979. Förklaringen till den försvunna jämlikhetsdimensionen är snarare att de åsiktsfrågor som fanns med i de båda undersökningarna endast delvis var desamma. Och i 1976 års undersökning fanns det med fler frågor som kan tolkas i jämlikhetstermer än 1979.

Det finns även andra attityddimensioner som inte återfinns i vår fyrfaktormodell men som återfunnits i tidigare faktoranalyser av svenskt åsiktsmaterial från 1960- och 1970-talen. Michael Lindén fann tex i sin stora studie med riksdagskandidater i Gävleborgs län år 1970, som omfattade nästan hundra åsiktsfrågor, en centraliserings-decentraliseringsdimension och en etablissemang-upprordsdimension. Han hittade också en mystisk epikurism-puritanismdimension, som dock vid närmare inspektion visar sig motsvara det som vi kallar moraldimensionen. Naturligtvis fann också Lindén en dominerande vänster-högerdimension. Han kallade den kapitalism-socialismdimensionen.

Det är alltså viktigt att betona att fyrfaktormodellen i tabell 12.8 enbart gäller för de åsiktsfrågor som vi har undersökt. Den utgör inte en modell som sammanfattar alla tänkbara attityddimensioner som eventuellt inverkar på åsiktsbildningen bland svenska väljare. Det är inte ens säkert att alla de viktigaste dimensionerna finns med. Men de fyra attityddimensionerna som finns med är viktiga. De återfanns också i 1976 års åsiktsmaterial men existerade naturligtvis redan tidigare. De har, fränsett kärnkraftsdimensionen som är ett mer sentida fenomen, varit med och strukturerat väljarnas åsikter i olika sakfrågor sedan åtminstone 1960-talet då Bo Särilvik och andra statsvetare började studera politisk åsiktsbildning med hjälp av faktoranalyser.

Åtta av våra åsiktsfrågor har höga faktorladdningar (över 0,40) på faktor 1. Det är dessa frågor som föranlett att faktorn tolkats som den *ideologiska vänster-högerdimensionen*. De två frågorna om löntagarfonder uppvisar de högsta laddningarna, 0,84 och 0,82. Men även socialiseringsfrågan (0,78) och frågorna om samhällets kontroll av det privata näringslivet (0,70 resp 0,57) har sina högsta laddningar på vänster-högerfaktorn. Förslagen att sänka skatten på höga inkomster (0,48) och att minska försvarsutgifterna (0,41) hör också hemma på vänster-högerdimensionen, även om faktorladdningarna är något lägre.

Den åttonde åsiktsfrågan som uppvisar en relativt hög laddning på vänster-högerfaktorn är frågan om de sociala bidragen skall minskas. Den har en laddning på 0,45 på faktor 1. Socialpolitiska frågor är åsiktsmässigt relaterade till de klassiska vänster-högerfrågorna på väljarnivå. Det visar vårt resultat och det vet vi från tidigare studier.

Frågan om de sociala bidragen uppvisar dock en högre laddning på faktor 4 (0,50) än på vänster-högerfaktorn. Och på faktor 4 laddar också sådana

Tabell 12.8. Politiska attityddimensioner bland väljarna 1979. Faktoranalys av svaren på 21 åsiktsfrågor (varimaxroterad lösning)

Sakfråga	Faktor			
	1 Vänster-höger	2 Kärnkraft	3 Moral	4 Social omsorg
1. Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna	0,84	-0,02	-0,05	0,09
2. För eller emot fackligt kontrollerade löntagarfonder	0,82	-0,04	-0,06	0,08
3. Socialisera de stora företagen	0,78	0,05	-0,05	0,10
4. De ledande i bankerna och industrin får aldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet	0,70	0,00	-0,03	0,05
5. Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	0,57	-0,05	0,05	0,21
6. Sänka skatten på höga inkomster	0,48	-0,05	0,00	-0,06
7. Minska försvarsutgifterna	0,41	0,13	0,11	0,06
8. Avveckling eller utbyggnad av kärnkraften	-0,01	0,93	-0,07	0,03
9. Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast	0,03	0,91	-0,11	0,02
10. För eller emot kärnkraft	0,01	0,90	-0,05	0,03
11. Förbjuda alla former av pornografi	-0,00	-0,04	0,76	0,06
12. Höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	-0,04	-0,13	0,72	0,05
13. Vid arbetslöshet – ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete	-0,10	0,04	0,28	0,69
14. Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	0,08	0,02	-0,41	0,59
15. Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna	0,45	0,00	-0,01	0,56
16. Bygga fler barndaghem	0,31	-0,03	0,14	0,55
17. Stoppa u-hjälpen till Vietnam	0,35	0,10	-0,03	0,41
18. Begränsa ränteavdragen för villaägare	0,24	0,02	-0,05	0,05
19. Stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast	0,28	0,30	-0,02	0,12
20. Bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor	0,17	0,09	-0,13	-0,06
21. Stoppa privatbilismen i innerstäderna	0,06	0,17	-0,13	0,07
Faktorns styrka (egenvärde):	3,81	2,69	1,44	1,72
Procent förklarad varians av den totala svarsvariansen:	18	13	7	8 = 46 procent

Kommentar: Sakfrågornas svarsalternativ har kodats från 1 till 5 på det sätt som framgår av figur 12.1. Även de tre frågor som inte finns med i figur 12.1 – för eller emot kärnkraft, avveckling eller utbyggnad av kärnkraften (se tabell 12.3) och för eller emot löntagarfonder (se tabell 12.4)

sakfrågor som barndagheimsfrågan (0,55), invandrarfrågan (0,59), frågan om u-hjälpen till Vietnam (0,41) och frågan om män skall ges företräde till arbete före kvinnor vid arbetslöshet (0,69) förhållandevis högt. Vi har därför tolkat faktor 4 som en *social omsorgs- eller rättvisedimension*. På dimensionens ena ytterkant samlas de som är för att minska sociala bidrag, motsätter sig att det byggs flera barndaghem, tycker att det är ett dåligt förslag att öka det ekonomiska stödet till invandrarna, tycker att u-hjälpen till Vietnam skall stoppas och vill ge män arbete före gifta kvinnor vid arbetsbrist. På dimensionens andra kant återfinns de som är positiva till sociala bidrag, fler barndaghem, ökat ekonomiskt stöd till invandrare, u-hjälp till Vietnam och som *inte* vill ge män företräde till arbete framför kvinnor när det blir arbetslöshet.

Faktor 2 representerar 1970-talets nya konfliktdimension i svensk politik – frågan om kärnkraftens vara eller icke vara som energikälla i Sverige. Det är endast de tre kärnkraftsfrågorna som uppvisar höga laddningar (över 0,90) på faktorn. Frågan om giftbeslutningen i skogen har visserligen också ett visst samband med faktor 2 (0,30). Men den laddar nästan lika högt på vänster-högerfaktorn (0,28). Det finns alltså inte i vårt material något underlag för att tala om en allmän ekologisk dimension eller om en miljö- och kärnkraftsdimension. Det är möjligt att en mer omfattande undersökning med fler åsiktsfrågor kring miljöfrågor och ekologiska problem skulle visa att åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan bland väljarna hör hemma på en sådan mer generell attityddimension. Men utifrån våra resultat kan ingen sådan slutsats dras. Vi döper därför faktor 2 till enbart *kärnkraftsdimensionen*.

De sakfrågor som uppvisar de högsta laddningarna på faktor 3 är frågan om vin- och spritpriserna skall höjas kraftigt för att motverka missbruk och alkoholskador (0,72) och pornografifrågan (0,76). Frågan om stödet till invandrarna har också ett visst samband med faktorn. Laddningen är -0,41, vilket betyder att människor som är positiva till ett ökat stöd till invandrare

– har kodats från 1 till 5, där 1 definierats som emot kärnkraft, för en avveckling av kärnkraften och för fackligt styrda löntagarfonder. De resultat som redovisas i tabell 12.8 är sakfrågornas faktorladdningar på de fyra första faktorerna i en faktoranalys med sju faktorer. Sakfrågornas laddningar på de tre sista faktorerna redovisas inte eftersom dessa faktorer knappast kan tolkas som självständiga attityddimensioner, som omspannar flera olika sakfrågor i svensk politik. De tre sista faktorerna är samtliga faktorer där endast en enda sakfråga uppvisar höga laddningar. Det är könskvoteringsfrågan, villaavdragsfrågan och bilismfrågan som uppvisar höga laddningar på var sin faktor. Den faktorlösning som redovisas i tabell 12.8 har varimaxroterats för att få fram ett lättolkat resultat. Olika varianter av oblika roteringar har också prövats. En moderat korrelation existerar mellan faktor 1 (vänster-höger) och faktor 4 (social omsorg). Mellan faktor 2 (kärnkraft) och faktor 3 (moral) finns också en viss korrelation fast den är svagare. Men mellan vänster-högerfaktorn och kärnkraftsfaktorn existerar inte någon korrelation. Mönstret i faktorladdningarna för olika oblika lösningar leder inte till andra faktortolkningar eller andra slutsatser än de som kan dras från den ortogonala varimaxroterade lösningen. Resultaten för frågan om giftsbeslutningen i skogen härrör från en faktoranalys byggd enbart på eftervalsurvalet. Utfallet av faktoranalysen på eftervalsmaterialet skilde sig inte på någon väsentlig punkt från de resultat som redovisats i tabell 12.8.

tenderar att ha en liberal syn på pornografi och att vara emot att höja alkoholpriserna kraftigt. Människor som vill förbjuda pornografin och höja vin- och spritpriserna rejält tenderar att vara emot ett ökat ekonomiskt stöd till invandrarna.

Vi benämner faktorn *moraldimensionen*, främst på grund av att det är pornografifrågan som laddar högst på den. Motsvarande faktor i 1976 års valundersökning kallades av Olof Petersson för sedlighetsdimensionen.

Fyra av åsiktsfrågorna uppvisar inte några högre laddningar på någon av faktorerna. Frågan om giftbesprutningen i skogen har vi redan berört. Den har ett visst samband med både vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen. Könskvoteringsfrågan och frågan om privatbilismen skall stoppas i innerstäderna hör inte hemma på någon av dimensionerna. Bilismfrågan uppvisar den högsta laddningen (0,17) på kärnkraftsdimensionen medan kvoteringsfrågan har det starkaste sambandet med vänster-högerdimensionen (0,17). Men faktorladdningar på 0,17 är naturligtvis mycket låga i sammanhanget.

Frågan om ränteavdragen för villaägare skall begränsas uppvisar också låga samband med alla fyra attityddimensionerna. Den starkaste laddningen (0,24) finns dock på vänster-högerfaktorn. Väljarnas åsikter i ränteavdragsfrågan hade alltså ett visst samband med deras vänster-högerinställning. Människor med vänsteråsikter tenderade att vara mer positiva till att begränsa villaägarnas ränteavdrag än människor med högeråsikter. Men detta samband är reellt svagt. Väljarnas vänster-högerattityder förklarade endast sex procent av variansen i deras åsikter i ränteavdragsfrågan.

Man skulle kunna tro att det ekonomiska egenintresset – dvs om man är villaägare eller inte – skulle vara en faktor som förklarar mycket av inställningen till ränteavdragen. Men så är inte fallet i någon större utsträckning. Villaägare var visserligen mer negativa till förslaget att begränsa ränteavdragen än människor som hyrde sin bostad, men skillnaden var inte speciellt stor. Fyrtioåtta procent av villaägarna tyckte att det var ett dåligt förslag att begränsa ränteavdragen medan hela 38 procent ansåg att det var ett bra förslag. Fjorton procent av villaägarna hade ingen bestämd åsikt. Motsvarande siffror bland hyresgäster var 24 procent mot en begränsning, 51 procent för och 25 procent utan en klar åsikt. En uppdelning av intervjupersonerna i villaägare och icke-villaägare förklarar endast fem procent av åsiktsvariansen i frågan om ränteavdragen.

Var och en för sig förklarar alltså inte ideologisk vänster-högeruppfattning eller ekonomiskt egenintresse väljarnas åsikter om ränteavdragen särskilt bra. Men tillsammans lyckas de bättre. Väljarnas ideologiska position och ekonomiska egenintresse påverkar åsiktsbildningen i ränteavdragsfrågan oberoende av varandra. Villaägande tenderar att göra människor mer positiva till ränteavdragen oberoende av ideologisk vänster-högerposition eller partitillhörighet. På ett motsvarande sätt tenderar högeråsikter eller borgerli-

ga partisympatier att göra väljare mer positiva till ränteavdragen oberoende av om de är villaägare eller ej. Och överlappningen mellan villaägande å ena sidan och högeråsikter eller borgerliga partisympatier å den andra är inte speciellt starkt i Sverige. Det finns både konservativa och radikala villaägare. Och det samma gäller för hyresgäster.

Tolv procent av variansen i väljarnas åsikter i ränteavdragsfrågan kan förklaras om man i en regressionsanalys tar med väljarnas partiblockstillhörighet, deras ideologiska vänster-högeruppfattning och om de äger villa eller ej som oberoende variabler. Resultaten från en sådan analys visar att ideologifaktorn har en något större självständig effekt på åsiktsbildningen i ränteavdragsfrågan än villaägarfaktorn. Partiblockstillhörigheten har en viss betydelse i sammanhanget men den är begränsad sedan vi tagit hänsyn till de båda andra variablerna. Både ekonomin och ideologin – både basen och överbyggnaden – spelar alltså en självständig roll när väljarna bildar sig uppfattningar i sådana frågor som ränteavdragen för villaägare. Det är ett tankeväckande resultat.

Fyra olika attityddimensioner på väljarnivå har urskiljts med faktoranalysens hjälp. Vi vet att de är viktiga bakomliggande faktorer som påverkar åsiktsbildningen i många konkreta sakfrågor bland svenska väljare. Frågan är hur starkt sambandet är mellan väljarnas positioner på dessa dimensioner och valet av parti. Det är ingalunda självklart att sambandet skall vara starkt för alla dimensionerna. En attityddimension kan vara betydelsefull i den meningen att den strukturerar åsiktsbildningen i många olika och kanske också viktiga frågor, utan att den för den skull behöver vara relaterad till hur människorna väljer parti. De frågor som hör hemma på dimensionen kanske är föga partipolitiserade. Eller så tycker kanske väljarna att andra frågor är viktigare när de röstar.

Ett starkt samband mellan vad väljarna anser i olika frågor – vilka positioner som de intar på olika ideologiska dimensioner – och vilka partier som de stöder kan uppkomma på två olika sätt. Man kan tala om två olika beslutsprocesser som inte är oförenliga med varandra. Den ena processen utgår ifrån att väljare är rationella varelser. De tenderar att rösta på partier som står för samma åsikter som de själva. Om partierna intar klart åtskiljande ståndpunkter i olika frågor och markerar vad de står för inför väljarna så kommer vi att få ett högt samband mellan åsikter och partival. Detta naturligtvis förutsatt att väljarna är engagerade och kunniga nog att sätta sig in i vad partierna vill.

Den andra processen är en opinionsbildningsprocess. Partiernas ställningstaganden och propaganda påverkar åsiktsbildningen bland väljarna. Partiernas opinionsbildningsarbete brukar vara speciellt framgångsrikt bland de egna väljarna. Människors lojalitet med de partier som de brukar rösta på gör att de tenderar att anamma de åsikter som det egna partiet för fram. Och det behöver naturligtvis inte ses som något irrationellt. En väljare som

använder det egna partiets ställningstagande i en fråga som ledstjärna när han skall bilda sig en egen uppfattning spar tid och energi genom att ta råd från någon som han tyckt om och litat på sedan länge. Sambandet mellan partitillhörighet och väljarnas åsikter i olika frågor blir högt om många människor på detta sätt litat på sina partier och följer deras råd när de tar ställning i olika sakfrågor.

Båda beslutsprocesserna förekommer naturligtvis, om än inte i samma utsträckning, i olika sakfrågor och i olika väljargrupper. Utifrån data från enbart en tidpunkt kan vi inte skilja processerna åt. Vi kan endast analysera graden av samband mellan partival och åsikter. Vilken process eller vilken kombination av beslutsprocesser som åstadkommit sambanden kan vi inte uttala oss säkert om.

Resultaten i figur 12.4 visar hur sambandet mellan väljarnas positioner på de fyra attityddimensionerna och deras partival såg ut 1979. Siffrorna under partibeteckningarna är väljargruppernas medeltal på de mätskalor som vi har skapat för var och en av dimensionerna. Skalorna bygger på de sakfrågor som uppvisade de högsta laddningarna på respektive dimension. De är konstruerade som additiva index som kan variera mellan 100 och 500.

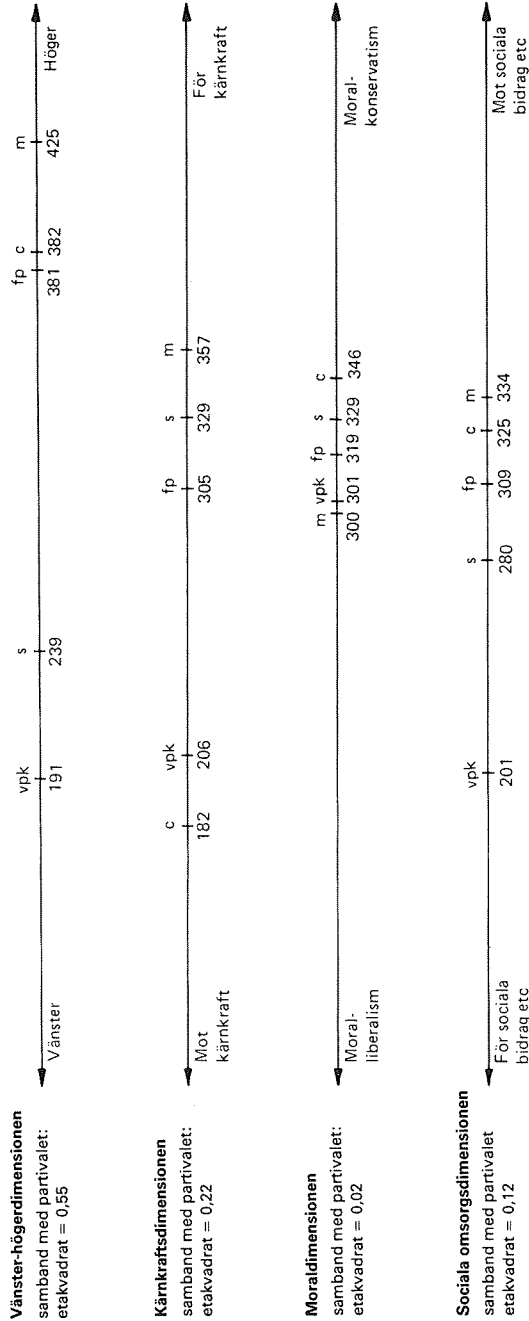
Partigruppernas positioner på dimensionerna tagna var och en för sig är ointressanta. De är en följd av den valda mättekniken. Det är jämförelsen mellan partigruppernas positioner som är det centrala. En analys av hur partiernas väljare grupperade sig på dimensionerna ger oss en bild av partisystemets konfliktlinjer på väljarnivå. Avstånden mellan partigruppernas medeltal säger någonting om graden av partipolarisering på de fyra olika dimensionerna.

Sambandet mellan väljarnas positioner på de fyra dimensionerna och partitillhörigheten har mätts med hjälp av samma sambandsmått – korrigerat eta i kvadrat – som vi använde tidigare i detta kapitel.

Att vänster-högerdimensionen verkligen är den dominerande konfliktlinjen på väljarnivå demonstreras med eftertryckt i figur 12.4. Det är framför allt i de ideologiska vänster-högerfrågorna som partiernas väljare skiljer sig åt. Partipolitiseringsgraden är mycket mindre på de andra dimensionerna. Partipolitiseringsgraden på vänster-högerdimensionen har en mycket speciell karaktär. Partiernas väljare är inte spridda jämnt utefter konfliktlinjen. De är grupperade i två distinkta läger. Vänsterpartiet kommunisternas väljare skiljer sig visserligen relativt mycket från socialdemokraternas liksom moderaternas väljare skiljer sig klart från mittenpartiernas men det är ändå den stora skillnaden mellan de socialistiska och de borgerliga väljarnas genomsnittliga positioner på dimensionen som är det utmärkande för vänster-högerkonflikten.

Sambandet mellan valet av parti och den ideologiska vänster-högerinställningen är mycket högt. Partitillhörigheten förklarar hela 55 procent av variansen i väljarnas vänster-högerposition. Ett så starkt samband mellan en

Figur 12.4 Fyra attityddimensioner på väljarnivå – partigruppernas genomsnittliga positioner vid valet 1979 (medeltal)

Kommentar: Mätskalorna bygger på de sakfrågor som uppvisade de högsta laddningarna på respektive dimension i faktoranalysen. Skalorna är konstruerade som additiva index som kan variera mellan 100 och 500. Vänster-höger-skalan bygger på de fem sakfrågor som laddade högst på faktor 1 i faktoranalysen (se tabell 12.8). Kärnkraftsskalan bygger på de tre kärnkraftsfrågor. Moralskalan är konstruerad utifrån pornografi- och alkoholfrågorna. Den sociala omsorgsdimensionen bygger på de fyra sakfrågor som uppvisade de högsta laddningarna på faktor 4 i faktoranalysen.

attityd och ett beteende är mycket sällsynt i samhällsvetenskapliga intervjustudier. De flesta multivariata modeller som finns i samhällsvetenskapen kommer oftast inte ens i närheten av trettio eller fyrtio procent förklarad varians i det som undersöks.

Och det starka sambandet mellan väljarnas vänster-högeruppfattningar och valet av parti är inte betingat av de definitioner och mätmetoder som använts. Sambandet är ingen självklarhet. Det går tex inte att jämföra med det "definitionsmissiga" sambandet mellan väljarnas partiidentifikation och valet av parti. Till skillnad från riktningssambandet i partiidentifikationen kan väljarnas vänster-högerattityder skiljas från valet av parti både teoretiskt och mätmissigt.

Vad resultatet visar är att partivalet i Sverige i ovanligt hög grad är relaterat till vilka åsikter väljarna har i ideologiska vänster-högerfrågor – eller att väljarnas vänster-högeruppfattningar i ovanligt hög grad struktureras av vilka partier de tillhör. Vi har endast iakttagit och mätt ett statistiskt samband. Det säger ingenting om de bakomliggande processerna – i vilken utsträckning väljarna valt parti efter åsikt eller åsikt efter parti.

Åsiktsskillnaderna mellan partiernas väljare är mindre på kärnkraftsdimensionen än på vänster-högerdimensionen. Men åsiktsdifferenserna på kärnkraftsdimensionen är ändå relativt stora, speciellt om man jämför med moraldimensionen där partiernas väljare skiljer sig mycket lite åt.

Kärnkraftsdimensionen utmärks, precis som vänster-högerdimensionen, av att partiernas väljare grupperade sig i två klart åtskilda läger vid valet 1979. Centerpartiets och vänsterpartiet kommunisternas väljare bildade en grupp och folkpartiets, socialdemokraternas och moderaternas väljare en annan.

Sambandet mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och valet av parti var förhållandevis högt 1979. Partivariabeln förklarade 22 procent av variansen i väljarnas kärnkraftsattityder. Det är en jämförelsevis hög siffra. Sambandet mellan kärnkraftsåsikt och partival var inte starkare vid "kärnkraftsvalet" 1976. Även då förklarade partitillhörigheten 22 procent av variansen i väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan.

Väljarnas ställningstaganden i moraliska frågor hade inget samband med hur de valde mellan de fem riksdagspartierna vid valet 1979. Partivariabeln förklarade endast två procent av variansen i väljarnas åsikter på moraldimensionen. I genomsnitt var moderata samlingspartiet och vänsterpartiet kommunisternas väljare mest moralliberala med ett medeltal på 300 respektive 301 på mätskalan. Bland *riksdagspartiernas* väljare var centerpartiets sympatisörer mest moralkonservativa med ett medelvärde på 346.

Denna åsiktsskillnad är liten, speciellt om man tar i beaktande att de väljare som röstade på KDS hade ett medeltal på 434 på moraldimensionen. På de övriga tre dimensionerna hade KDS-väljarna inte en lika klar profil. På vänster-högerdimensionen hade KDS-väljarna ett medelvärde på 339. Det

placerade KDS-väljarnas genomsnittliga position någonstans mellan de socialistiska och de borgerliga väljarnas medeltal, men dock något närmare de borgerliga väljarnas positioner. I genomsnitt intog KDS-väljarna en mittposition även på kärnkraftsdimensionen, men avståndet till centerpartiets och vänsterpartiet kommunisternas väljare var mindre än avståndet till tex folkpartiets och socialdemokraternas väljare. En majoritet av de väljare som röstade på KDS 1979 var kärnkraftsmotståndare och ville avveckla kärnkraften på 10 år. KDS-väljarnas medelvärde på kärnkraftsdimensionen var 236.

På den sociala omsorgsdimensionen var det endast vänsterpartiet kommunisternas väljare som skilde ut sig. Deras medelvärde på dimensionen var 201. Övriga partiers väljare hade ungefär samma åsiktsmedeltal – från 280 för socialdemokraternas väljare till 334 för moderaternas. KDS-väljarna hade ett medeltal på 323 på den sociala omsorgsdimensionen. I klartext betyder detta att vänsterpartiet kommunisternas väljare i jämförelse med övriga partiers väljare i genomsnitt var klart mer positiva till sociala bidrag, ökat ekonomiskt stöd till invandrare, fler barndaghem och mindre positiva till att ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vid arbetslöshet.

Eftersom det endast var vänsterpartiet kommunisternas väljare som profilerade sig på den sociala omsorgsdimensionen blev sambandet mellan åsikt och röstning relativt lågt för dimensionen. Partitillhörigheten förklarade 12 procent av variansen i väljarnas position på den sociala omsorgsdimensionen.

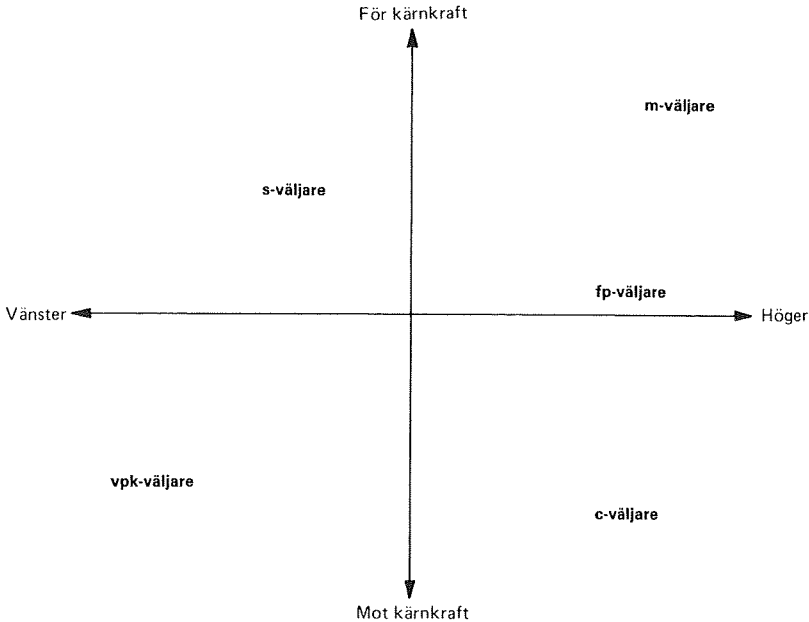
Vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen var alltså de klart dominerande konfliktlinjerna på väljarnivå vid valet 1979. Väljarnas positioner på dessa båda konfliktdimensioner hade ett mycket starkt samband med valet av parti. Väljare med skilda åsikter i vänster-högerfrågor och i kärnkraftsfrågan tenderade att rösta med olika partier. I genomsnitt intog partiernas väljare klart åtskilda positioner på den tvådimensionella konfliktkarta som kan konstrueras om vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen korsas med varandra. Det visar resultaten i figur 12.5 mycket tydligt.

Vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen har i figuren avbildats som två vinkelräta koordinataxlar. Det innebär inte någon allvarlig förenkling. Korrelationen mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras vänster-högerattityder var 0,00 i 1979 års valundersökning. Det fanns alltså inget samband mellan vad människorna tyckte om kärnkraften och vilka uppfattningar de hade i ideologiska vänster-högerfrågor. Kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanshängare fanns både bland vänsterinriktade och högerinriktade väljare 1979. Och det var ingen nyhet för just 1979 års val. Läget var detsamma 1976. Inte heller då existerade det något samband mellan kärnkraftsåsikter och vänster-högerattityder på väljarnivå.

Frånvaron av en korrelation mellan vänster-högerskalan och kärnkraftsskalan gör det legitimt att konstruera en konfliktmodell med två ortogonala (vinkelräta) dimensioner. Partiväljarnas medeltal på vänster-högerdimensionen och på kärnkraftsdimensionen har utnyttjats för att placera partigrupper-

na på kartan. Valmanskårens medelvärden på de båda dimensionerna utgör modellens mittpunkt. Koordinataxlarna har dragits genom väljarkårens medeltal på kärnkraftsskalan respektive vänster-högerskalan.

Figur 12.5. Partiväljarnas positioner i en tvådimensionell konfliktmodell (medeltal)

Kommentar: Koordinataxlarna har dragits genom hela väljarkårens medeltal på vänster-högerskalan och kärnkraftsskalan. Partigruppernas koordinater (medelvärden på vänster-högerskalan resp kärnkraftsskalan) finns redovisade i figur 12.4.

Partierna hämtar sitt väljarstöd från förhållandevis skilda regioner i modellen. Socialdemokraterna hade 1979 sin tyngdpunkt bland väljare som tenderade att ligga till vänster om mitten i svensk politik och som var positiva till att bygga ut kärnkraften. Bland väljare med dessa åsikter hade övriga partier föga att hämta.

Även vänsterpartiet kommunisterna hade 1979 ett relativt ohotat revir inom modellens ram. Partiet stöddes främst av väljare som låg långt till vänster och som tenderade att vara emot kärnkraften. Förhållandevis få svenska väljare utmärktes av denna kombination av åsikter vilket är en av orsakerna till att vänsterpartiet kommunisterna endast fick 5,6 procent av rösterna i 1979 års val.

Folkpartiet och moderaterna hade däremot inga fredade revir inom modellens ram. De kämpade om i stort sett samma väljargrupper 1979. I genomsnitt låg folkpartiets och moderaternas väljare mycket nära varandra på både kärnkraftsdimensionen och vänster-högerdimensionen. Kunskaper om vad väljarna hade för åsikter i kärnkraftsfrågan eller var de stod ideologiskt på vänster-högorskalan är m a o inte speciellt användbara om man vill förklara varför de röstade på moderaterna eller folkpartiet 1979. Både folkpartiet och moderaterna stöddes 1979 av väljare som låg till höger om mitten på vänster-högerdimensionen och som tenderade att vara för en satsning på kärnkraften. I kärnkraftsfrågan var dock folkpartiets väljare mycket splittrade, men de som ville bygga ut kärnkraften var något fler än de som var emot.

Centerpartiets väljare liknade folkpartiets och moderaternas på vänster-högerdimensionen. Centern stöddes också främst av människor som låg till höger om mitten i svensk politik. Folkpartiets och centerpartiets väljare hade nästan samma attitydmedeltal på vänster-högorskalan 1979 – 381 respektive 382 enligt vår mätning. De moderata väljarna var i genomsnitt något mer högerinriktade. Deras medelvärde var 425. Medeltalet för hela valmanskåren var 315 på vänster-högorskalan 1979.

Men centerpartiets väljare skilde sig ändå åsiktsmässigt klart från moderaternas och folkpartiets väljare vid valet 1979. Det var kärnkraftsdimensionen som åstadkom denna skillnad. Centerns väljare var till övervägande delen emot en utbyggnad av kärnkraften. Deras medelvärde på kärnkraftsskalan var 182. Medeltalet för hela väljarkåren var 296 medan folkpartiets och moderaternas väljare uppvisade medeltal på 305 respektive 357. Kärnkraften var 1979, precis som 1976, centerpartiets profilfråga i kampen om de borgerliga väljarna.

Partiväljarnas positioner i figur 12.5 visar att den klassiska tvåblocksmodellen är för enkel när det gäller att ge en bild av åsiktsmotsättningarna på väljarnivå vid 1979 års val. En fyrblockmodell med socialdemokraterna, kommunisterna, centerpartiet och folkpartiet/moderaterna i olika "block" passar bäste in på resultaten.

Åsiktsröstning

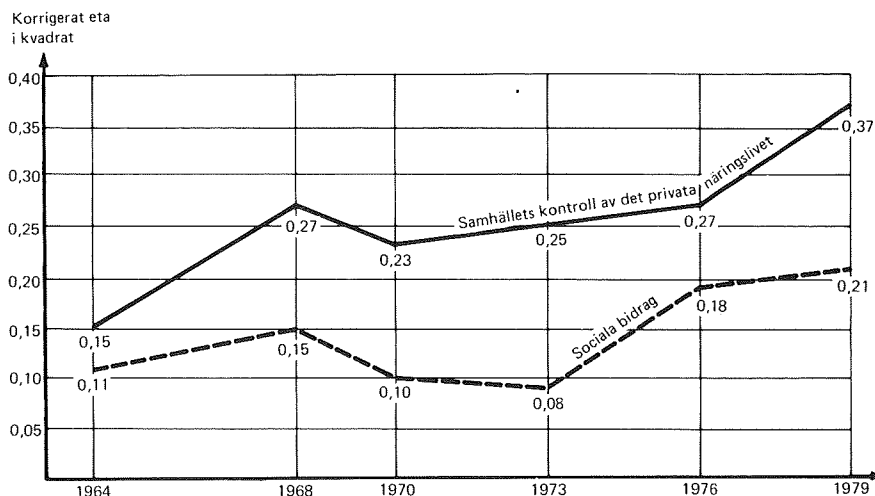
Sambandet mellan väljarnas åsikter i olika politiska sakfrågor och deras val av parti var alltså starkt vid 1979 års val. Det har resultaten i detta kapitel demonstrerat. Det var framför allt väljarnas åsikter i de ideologiskt orienterade vänster-högerfrågorna och i kärnkraftsfrågan som var starkt relaterade till partivalet.

Men det starka sambandet mellan åsikter och röstning som vi kunnat konstatera bland svenska väljare 1979 har inte alltid varit lika starkt. Det var lägre tidigare. Sambandet mellan väljarnas partival och deras åsikter i politis-

ka frågor har ökat sedan mitten av 1960-talet. Det gäller åtminstone för de ideologiskt färgade frågorna om samhällets kontroll av det privata näringslivet och om de sociala bidragens storlek.

Resultaten i figur 12.6 visar hur sambandet mellan intervjupersonernas val av parti och deras svar på de två påståendefrågorna om de sociala bidragen och om samhällets kontroll av näringslivet förändrats sedan 1964 års valundersökning. Graden av samband har som tidigare mätts med hjälp av det statistiska måttet eta i kvadrat. Det kan variera mellan 0,00 och 1,00. Ju högre värde desto starkare samband.

Figur 12.6. Sambandet mellan väljarnas partival och deras åsikter i två ideologiskt orienterade sakfrågor 1964–1979

Kommentar: Resultaten bygger på intervjupersonernas svar på två påståendefrågor som presenterats bl a i tabell 12.6. Siffrorna (korrigerat eta i kvadrat) visar hur stor andel av variansen i väljarnas åsikter i dessa två frågor som förklaras av deras partival. Endast intervjupersoner som röstat på något av riksdagspartierna har tagits med i analysen. Resultaten för år 1970 bygger enbart på besöksintervjuurvalet.

Sambandet mellan väljarnas val av parti och deras svar på våra två åsiktsfrågor var klart lägre 1964 än 1979. I 1964 års valundersökning förklarade partivalvariabeln endast 11 procent av variansen i väljarnas åsikter om de sociala bidragens storlek och 15 procent av variansen i inställningen till samhällets kontroll av det privata näringslivet. Motsvarande siffror i 1979 års undersökning var 21 procents förklarad varians för frågan om de sociala bidragen och hela 37 procents förklarad varians för frågan om samhällets kontroll över näringslivet. Åsiktskillnaderna inom partiernas väljargrupper i

dessa frågor var mycket större 1964 än 1979 samtidigt som åsiktsskillnaderna mellan partiernas väljargrupper var mindre.

”Åsiktsröstningen” i våra två ideologiskt orienterade frågor har alltså ökat mycket markant sedan mitten av 1960-talet. Men den har inte ökat vid varje val. Utvecklingen uppvisar ett intressant mönster. Åsiktsröstningen förstärktes på ett mycket märkbart sätt vid 1968 års val. Speciellt frågan om samhällets kontroll över det privata näringslivet var klart mer partipolitiserad bland väljarna 1968 än 1964. Sambandet mellan väljarnas åsikter i frågan och deras partival steg från 0,15 till 0,27 enligt vår mätning.

Men 1968 års val inledde inte någon ny trend. Det var snarare ett udda val som karaktäriserades av en opinionsmässig vänstervind och en snabbt uppblussande polarisering mellan partiernas väljare i vänster-högerfrågor. Åsiktsröstningen i våra två frågor sjönk redan vid 1970 års val och förblev på en lägre nivå än 1968 även vid 1973 års val.

Först vid 1976 års val steg ånyo sambandet mellan åsikt och röstning i våra två frågor. Och det var främst frågan om de sociala bidragens storlek som uppvisade en ökning från ett samband med partivalet på 0,08 1973 till 0,15 1976. Åsiktsröstningen blev 1976 lika hög (frågan om samhällets kontroll av näringslivet) eller högre (bidragsfrågan) än vad den hade varit 1968.

Den åsiktsmässiga polariseringen mellan partiernas väljare, speciellt mellan de socialistiska och de borgerliga väljarna, ökade ytterligare 1979. Sambandet mellan väljarnas åsikter om samhällets kontroll av det privata näringslivet och deras val av parti steg t ex från 0,27 1976 till 0,37 1979.

Den ökande åsiktsröstningen bland svenska väljare är inte unik. En liknande utvecklingstrend har också kunnat iakttas i t ex amerikanska väljarundersökningar. Två av de faktorer som ligger bakom den växande åsiktsröstningen i Sverige är den minskande klassröstningen och den ökande rörligheten i valmanskåren. Olof Petersson har med hjälp av intervju-material från valen 1960 till 1976 visat att sambandet mellan väljarnas klasstillhörighet och röstning sjunkit medan sambandet mellan åsikter och röstning ökat. Och den tilltagande rörligheten i väljarkåren har påskyndat denna utveckling. Partibytena vid valen tenderar att göra partiernas väljargrupper mer åsiktsmässigt homogena. Åsikter i politiska sakfrågor är relaterade till partibyte bland svenska väljare.

Resultaten i tabell 12.9 visar att det fanns ett klart samband mellan åsikter i olika sakfrågor och partibyte vid 1979 års val. Siffrorna i tabellen är standardiserade regressionskoefficienter grundade på en serie multipla regressionsanalyser med väljarnas positioner på de fyra attityddimensionerna – vänster-höger, kärnkraft, moral och social omsorg – som oberoende faktorer och valet mellan att byta parti eller att rösta med samma parti som 1976 som beroende variabel.

Regressionskoefficienterna kan tolkas som ett slags effektmått – ju högre positivt eller negativt värde desto högre sannolikhet att väljarnas åsikter på

en dimension spelat en roll för deras val mellan att förbli sitt gamla parti troget eller att byta till något annat specificerat parti.

Koefficienterna kan naturligtvis också tolkas som sambandsmått: Ju högre koefficienter desto mer skiljer sig partibyterna åsiktsmässigt från de väljare som inte ändrade sitt partival 1979.

Koefficienternas tecken kan läsas på följande sätt: Positiva tecken (+) visar att partibyterna, i jämförelse med dem som inte övergav sina gamla partier, tenderade att ligga till höger på vänster-högerskalan, vara för en utbyggnad av kärnkraften på kärnkraftsdimensionen, vara moralkonservativa på moraldimensionen och vara negativa till sociala bidrag och stöd till invandrare m m på den sociala omsorgsdimensionen. Negativa koefficienter (-) anger att partibyterna, jämfört med dem som inte bytte parti, tenderade att befinna sig till vänster, vara emot en kärnkraftssatsning, vara moralliberala och vara positiva till sociala bidrag m m.

Tabell 12.9. Sambandet mellan åsikter i sakfrågor och partibyte vid 1979 års val. Regressionsanalyser inom speciellt definierade väljargrupper (standardiserade regressionskoefficienter)

<i>Partibytarkategori</i>		<i>Åsiktsdimension</i>					
<i>Partival 1976</i>	<i>Partival 1979</i>	<i>Vänster-höger</i>	<i>Kärnkraft</i>	<i>Moral</i>	<i>Social omsorg</i>	<i>R²</i>	<i>Antal intervjuade</i>
c	→ m	0,09	0,41	-0,08	0,03	0,21	413
c	→ fp	-0,01	0,29	-0,06	-0,10	0,10	384
fp	→ c	-0,04	-0,37	0,03	0,03	0,15	175
fp	→ m	0,18	0,07	-0,13	0,08	0,07	217
m	→ c	-0,02	-0,30	-0,02	-0,03	0,09	309
m	→ fp	-0,10	0,02	-0,02	-0,03	0,01	305
s	→ fp	0,17	-0,01	-0,06	-0,03	0,03	956
s	→ c	0,09	-0,14	0,01	0,00	0,03	949
s	→ m	0,18	0,05	-0,02	0,03	0,04	950
c	→ s	-0,36	0,25	0,01	-0,04	0,20	371
fp	→ s	-0,43	-0,01	-0,06	0,03	0,19	176
c	→ vpk	-0,35	0,03	-0,14	-0,19	0,19	343
s	→ vpk	-0,04	-0,09	-0,03	-0,06	0,01	961
vpk	→ s	0,24	0,18	-0,09	-0,04	0,11	89

Kommentar: Resultaten bygger på en serie multipla regressionsanalyser med de fyra åsiktsdimensionerna som oberoende variabler och väljarnas val mellan att rösta på sitt gamla parti från 1976 eller byta till ett annat specificerat parti som beroende variabler. Siffrorna i tabellen är dels standardiserade regressionskoefficienter dels ett mått (R^2) som anger hur bra de fyra oberoende variablerna tillsammans förklarar variansen i den beroende variabeln. Positiva koefficienter (+) visar att partibyterna i jämförelse med dem som inte bytte parti tenderade att ligga till höger, vara för kärnkraften, vara mer moralkonservativ och vara mer negativ till sociala bidrag m m. Negativa koefficienter (-) anger att partibyterna jämfört med de stabila partiväljarna tenderade att ligga till vänster, vara mot kärnkraften, vara mer moralliberala och vara mer positiva till sociala bidrag m m. De koefficienter som anges med **feta** siffror är signifikanta på 0,05-nivån.

Det finns många metodiska problem förknippade med att arbeta med regressionstekniken på det material vi har till vårt förfogande. Den största svårigheten är det begränsade antalet intervjupersoner och därmed också det lilla antalet partibytare som ligger till grund för analyserna. I några fall har vi inte fler än 10 till 15 personer som gått från ett parti till ett annat mellan 1976 och 1979. Detta problem gör att alla tänkbara partibytarströmmar inte kan studeras – antalet bytare är i vissa fall alldeles för få. Och resultaten för de partibytarna som vi studerat blir ofta statistiskt osäkra.

Variablerna i en regressionsanalys förutsätts vara kontinuerliga och det är naturligtvis inte vår beroende variabel (partibyte eller inte). De metodiska problem detta ger upphov till påverkar dock inte de huvudsakliga slutsatser som kan dras med hjälp av resultaten i tabell 12.9. Vi har analyserat materialet med hjälp av andra tekniker utan att det föranlett några revideringar av slutsatserna. Logitanalys, som kan ge mer tillförlitliga resultat när man som i vårt fall har mycket snedfördelade beroende variabler, har vi t ex prövat. Tester med andra mer komplicerade regressionsmodeller, som tar hänsyn till olika tänkbara interaktionsfenomen mellan åsiktsvariablerna, har heller inte givit resultat som förändrar våra slutsatser. Därför redovisas endast resultaten från de mer ordinära och lättfattliga regressionsanalyserna i tabell 12.9. De koefficienter som är statistiskt signifikanta på minst 0,05-nivån har tryckts med fetare, svartare stil i tabellen. Övriga koefficienter är statistiskt sett mer osäkra.

Väljarnas vänster-högerinställningar och åsikter i kärnkraftsfrågan hade ett klart samband med partibytarna vid 1979 års val. Det är vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen som uppvisar de höga och statistiskt säkra koefficienterna i tabell 12.9. Väljarnas uppfattningar i moraliska frågor och i sociala frågor var däremot föga relaterade till partibytarna 1979. I de allra flesta fall skilde sig de väljare som övergav ett parti mycket lite från sina gamla partivänner när det gällde åsikter i moraliska eller sociala frågor. Detta resultat kan tolkas som att moraliska eller sociala sakfrågor knappast kan ha spelat någon större roll för partibytarna vid 1979 års val.

De höga koefficienterna för vänster-högerdimensionen och kärnkraftsdimensionen bevisar inte att partibytarna verkligen motiverades av sina vänster-högeråsikter eller kärnkraftsåsikter när de ändrade sitt partival 1979. Men den systematik som återfinns i resultaten stärker oss i vår uppfattning att väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar och attityder till kärnkraften spelade en viktig roll för många partibytarna vid valet 1979.

Det är bland partibytarna mellan de politiska blocken som vänster-högeråsikterna uppvisar de starkaste sambanden. De väljare som t ex gick från socialdemokraterna till något av de borgerliga partierna 1979 tenderade att ligga till höger inom socialdemokratien medan de väljare som gick den motsatta vägen, dvs från något borgerligt parti till socialdemokraterna eller till vänsterpartiet kommunisterna, tenderade att vara mer vänsterinriktade än de

borgerliga väljare som stannade kvar i det borgerliga blocket. Väljarnas vänster-högeråsikter var m a o en viktig faktor bakom partibytena över blockgränserna 1979.

Väljarnas kärnkraftsåsikter hade också ett samband med partibytena över blockgränsen 1979, men endast när det gällde byten mellan socialdemokraterna och centerpartiet. Socialdemokraternas partibytare till centerpartiet tenderade som grupp att inte bara vara relativt högerinriktade utan också att vara negativa till kärnkraften. De väljare som bytte åt andra hållet, från centern till socialdemokraterna, hade helt motsatta karaktäristika. De tenderade att ligga till vänster inom centern och var dessutom mer positiva till kärnkraften än de väljare som förblev centerpartiet troget 1979.

Kärnkraften spelade ingen roll för partibytena mellan socialdemokraterna och folkpartiet eller för bytena mellan socialdemokraterna och moderaterna. Väljarnas kärnkraftsåsikter uppvisade heller inga samband med partibytena från centerpartiet till vänsterpartiet kommunisterna. De väljare som bytte från centern till vänsterpartiet kommunisterna 1979 var inte signifikant mer negativa till kärnkraften än de väljare som stannade kvar hos centerpartiet. Däremot var de klart mer vänsterinriktade, moralliberala och mer positiva till sociala bidrag och reformer än sina gamla partivänner.

Det var bland partibyterna inom det borgerliga blocket som kärnkraftsfrågan uppvisade de starkaste sambanden. De centerpartister som gick till moderaterna eller folkpartiet 1979 var mer positiva till en kärnkraftssatsning än de trogna centerväljarna. När det gällde vänster-högeråsikter skilde de sig däremot inte speciellt mycket från de stabila centerpartisterna.

Samma mönster går igen bland de väljare som bytte till centerpartiet från moderaterna eller folkpartiet. Det var kärnkraftsåsikterna som särskilde dem från sina gamla partivänner, inte vänster-högerinställningen. De tenderade att vara kritiska till en utbyggnad av kärnkraften. Men de var inte mer vänsterorienterade än de väljare som valde att stanna hos folkpartiet eller moderaterna.

Kärnkraftsfrågan snarare än vänster-högerideologin var således en viktig faktor bakom den stora rörligheten inom det borgerliga blocket vid 1979 års val. Det var endast partibytena från folkpartiet till moderaterna som uppvisade en relativt hög koefficient (0,18) för vänster-högerdimensionen.

Partibytena mellan vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna hade ett samband med både kärnkraften och vänster-högerkonflikten. De väljare som bytte från socialdemokraterna till vänsterpartiet kommunisterna skilde sig mest från sina forna partivänner när det gällde kärnkraftsfrågan. De var mer negativa till en utbyggnad av kärnkraften än de partitrogna socialdemokraterna. Vänster-högerideologin hade ett starkare samband med partibytena för de väljare som gick motsatt väg från vänsterpartiet kommunisterna till socialdemokraterna. Partibyterna från vänsterpartiet kommunisterna till socialdemokraterna 1979 var mer högerorienterade och mer positiva

till en kärnkraftssatsning än sina gamla partikamrater i vänsterpartiet kommunisterna.

Regressionsanalyser kan vara bra om man måste sammanfatta och överblicka ett stort datamaterial. Resultaten ger en uppfattning om var och en av de oberoende faktorernas samband med det som studeras efter det att övriga faktorer i modellen kontrollerats. Men regressionskoefficienter utgör ingen lättsmält föda. De förmedlar inte alltid den känsla av förståelse och insikt som procenttal gör. Tabellanalys och procentberäkningar är mer omständliga analysmetoder än regressionsanalys och de är svårare att arbeta med om man vill konstanthålla flera olika variabler men de ger resultat som oftast är lätta att tolka och förstå. Vi har vant oss vid procenttal. Regressionskoefficienter har ännu inte blivit vardagsmat för de flesta av oss.

Procentberäkningarna i tabell 12.10 och tabell 12.11 demonstrerar på ett konkret sätt vilken roll som väljarnas vänster-högeråsikter och uppfattningar i kärnkraftsfrågan spelade för partibytena vid 1979 års val. Siffrorna visar hur väljarnas benägenhet att byta parti eller förbli sina gamla partier trogna påverkades av vilka åsikter de hade. Väljarnas vänster-högeruppfattningar har klassificerats i fem olika kategorier – *vänster*, *centrumvänster*, *centrum*, *centrumhöger* och *höger*. Indelningen bygger på intervjupersonernas värden på vårt vänster-högerindex. Kärnkraftsåsikterna har tudelats – för respektive mot kärnkraft. Klassificeringen bygger på intervjufrågan om i vilken utsträckning kärnkraften skall utnyttjas i framtiden. Intervjupersoner som ville snabbstoppa kärnkraften eller avveckla den på tio år har klassificerats som *mot kärnkraften*. De som ville bygga färdigt och utnyttja de 12 planerade reaktorerna eller som önskade bygga fler än 12 kärnkraftsaggregat har kategoriserats som *för kärnkraften*.

Resultaten visar på ett mycket klart samband mellan åsikt och partibyte både när det gäller vänster-högeruppfattningar och kärnkraftsattityder. Socialdemokraterna förlorade mycket få kärnkraftsanhängare eller väljare som hade ideologiska uppfattningar till vänster eller mot mitten av vänster-högerskalan. Endast fem procent av de väljare som 1976 hade stött partiet och som 1979 var för kärnkraften bytte till något annat parti vid valet 1979. Och de som gjorde det gick i första hand till folkpartiet eller moderaterna. Partiets vänsterflygel och socialdemokrater mot mitten av vänster-högerskalan var lika partitrogna. Endast tre till sju procent av dem lämnade partiet vid valet. Om de intog vänster- eller centervänsterpositioner tenderade de att gå till vänsterpartiet kommunisterna. Om de ideologiskt låg nära mitten på vänster-högerskalan tenderade de däremot att gå till centern eller folkpartiet.

Det var bland socialdemokrater som var motståndare till kärnkraften eller som hade centerhöger- eller högeråsikter som tendensen att lämna partiet var störst 1979. Tolv procent av de väljare som 1976 hade röstat socialdemokratiskt och som 1979 var mot kärnkraften övergav partiet vid valet. Motsvarande siffra bland kärnkraftsanhängarna var endast fem procent. De allra flesta

Tabell 12.10. Vänster-högerinsfällning och partibytten 1979 (procent)

Partival 1976	Ideologisk vänster- högerposition 1979	Partival 1979					Summa procent	Antal intervjuade	Procentuell fördelning	
		vpk	s	c	fp	m				Övriga
vpk	Vänster Centrumvänster till höger	79 77	19 23	0 0	0 0	0 0	100 100	58 31	65 35	100 %
s	Vänster Centrumvänster Centrum Centrumhöger/höger	3 3 2 1	97 94 93 79	0 0 2 4	0 2 2 8	0 0 1 8	100 100 100 100	317 347 250 111	31 34 24 11	100 %
c	Vänster/centrumvänster Centrum Centrumhöger Höger	15 1 2 0	29 12 68 3	45 68 10 63	4 10 12 11	7 6 18 22	100 100 100 100	58 137 196 149	11 25 36 28	100 %
fp	Vänster/centrumvänster Centrum Centrumhöger Höger	11 0 0 0	37 14 1 0	10 4 5 5	42 66 69 63	0 13 25 32	100 100 100 100	19 56 109 72	7 22 43 28	100 %
m	Vänster till centrum Centrumhöger Höger	4 0 0	11 1 0	4 4 2	7 3 1	71 92 97	100 100 100	28 114 183	9 35 56	100 %

Kommentar: Väljarnas vänster-högeråsikter har med utgångspunkt från vårt vänster-högerindex klassificerats i fem olika kategorier. Indexet kan variera mellan 100 och 500. Låga värden representerar vänsteråsikter. Medeltalet för hela valmanskåren 1979 var 315 på indexet. Följande gränser har satts för kategorierna: *vänster* 0 till 180 (454 intervjupersoner), *centrumvänster* 181-260 (546 personer), *centrum* 261-350 (609 personer), *centrumhöger* 351-433 (645 personer) och *höger* 434-500 (517 personer).

Tabell 12.11. Kärnkraftsåsiikt och partibyten 1979 (procent)

Partival 1976	Kärnkrafts- åsiikt 1979	Partival 1979						Summa procent	Antal intervjuade	Procentuell fördelning
		vpk	s	c	fp	m	Övriga			
vpk	Mot kärnkraft För kärnkraft	83 67	17 29	0 0	0 0	0 0	0 4	100 100	64 24	73 27 100 %
s	Mot kärnkraft För kärnkraft	5 1	88 95	4 0	2 2	0 2	1 0	100 100	284 680	29 71 100 %
c	Mot kärnkraft För kärnkraft	3 1	6 11	73 41	8 16	9 30	1 1	100 100	364 156	70 30 100 %
fp	Mot kärnkraft För kärnkraft	2 0	7 6	15 0	60 66	15 27	1 1	100 100	95 143	40 60 100 %
m	Mot kärnkraft För kärnkraft	2 0	2 1	15 0	0 2	80 97	1 0	100 100	61 243	25 75 100 %

Kommentar: Klassificeringen av kärnkraftsåsikterna bygger på en intervjufråga med fyra svarsalternativ som handlar om i vilken utsträckning kärnkraften skall utnyttjas i framtiden (se tabell 12.3). Intervjupersoner som vill snabbstoppa kärnkraften eller avveckla den på 10 år har klassificerats som *mot kärnkraften*. De som ville bygga färdigt 12 aggregat och utnyttja dem eller bygga fler än 12 aggregat har kategoriserats som *för kärnkraften*.

av de socialdemokratiska kärnkraftsmotståndarna som lämnade partiet 1979 gick till vänsterpartiet kommunisterna eller till centern.

Benägenheten att lämna socialdemokraterna var ändå starkare bland de socialdemokratiska väljare som intog ideologiska centrumhöger- eller högerpositioner. Hela 21 procent av dem övergav partiet 1979. Och så gott som samtliga gick till något borgerligt parti. Åtta procent av dem bytte tex till moderata samlingspartiet.

Tendensen att byta till socialdemokraterna 1979 var störst bland centerpartistiska och kommunistiska kärnkraftsanhängare, bland de folkpartister och centerpartister som intog vänster- eller centervänsterpositioner och bland de kommunisterna som *inte* hade vänster- utan centrumvänsteråsikter. Ungefär en tredjedel av de center- och folkpartiväljare som 1979 hade vänster- eller centrumvänsteråsikter bytte till socialdemokraterna vid valet. Tjugonio procent av vänsterpartiet kommunisternas kärnkraftsförespråkare gick till socialdemokraterna 1979.

Centerpartiet lyckades bäst med att behålla sina gamla sympatisörer bland de väljare som var motståndare till kärnkraften – 73 procent av dem förblev partiet troget – och bland väljare som ideologiskt befann sig mot mitten av vänster-högerskalan. (68 procent av dem stannade hos centern 1979). Det var bland kärnkraftsanhängarna och bland centerväljare som antingen befann sig på vänsterkanten eller på högerkanten i politiken, som partiet förlorade mest procentuellt sett. Och förlusterna var inte små. Endast 41 procent av de centerpartister som stött partiet 1976 men som var positiva till kärnkraften 1979 röstade på partiet igen. De övriga bytte till socialdemokraterna (11 procent), folkpartiet (16 procent) eller till moderaterna (30 procent).

Tendensen att hoppa av från centern var minst lika stark bland de centerpartister som 1979 intog ideologiska vänster- eller centrumvänsterpositioner. Femton procent av dem gick till vänsterpartiet kommunisterna och hela 29 procent till socialdemokraterna. Endast 45 procent av dem stannade kvar hos centern. Benägenheten att lämna centerpartiet var något lägre på högerkanten. Partiet fick behålla 63 procent av de gamla centerväljare som intog ideologiska högerpositioner 1979. De högerorienterade centerpartister som lämnade partiet gick i huvudsak till moderaterna (22 procent).

Benägenheten att byta till centerpartiet 1979 var störst bland folkpartiets och moderaternas kärnkraftsmotståndare. Femton procent av de folkpartister och moderater som 1979 var mot en kärnkraftsutbyggnad gick till centern vid valet.

Kärnkraftsåsikterna hade inget starkare samband med folkpartisternas tendens att lämna sitt parti eller stanna kvar. Men folkpartiet lyckades något bättre med att behålla kärnkraftsanhängare än kärnkraftsmotståndare vid valet. Sextiosex procent av folkpartiets kärnkraftsförespråkare förblev partiet troget 1979. Motsvarande siffra bland kärnkraftsmotståndarna var 60 procent. De kärnkraftsmotståndare som övergav folkpartiet tenderade att

oftare gå till centern (15 procent) och socialdemokraterna (7 procent) än till moderaterna (15 procent) medan de kärnkraftsanshängare som lämnade folkpartiet till övervägande delen gick till moderaterna (27 procent).

På vänster-högerdimensionen var det de folkpartister som hade centrum-högeråsikter som var mest partitrogna 1979. Sextionio procent av dem stannade kvar hos folkpartiet. De flesta som bytte gick till moderaterna (25 procent). Bland folkpartister med vänster- eller centrumvänsterståndpunkter var det endast 42 procent som ånyo röstade på partiet 1979. De övriga bytte till vänsterpartiet kommunisterna (11 procent), till socialdemokraterna (37 procent) eller till centerpartiet (10 procent). Folkpartiväljare med ideologiska högeråsikter var mer partitrogna än folkpartister med vänsterståndpunkter 1979. Sextiotre procent av väljarna på folkpartiets högerflygel stannade kvar hos partiet medan de övriga till övervägande delen gick till moderaterna (32 procent). Tendensen att byta till folkpartiet 1979 var störst bland centerns kärnkraftsanshängare, bland centerpartiets och socialdemokraternas höger- eller centrumhögerorienterade väljare och bland moderata väljare på vänsterkanten.

Moderaterna förlorade mycket få kärnkraftsanshängare eller högerinriktade väljare 1979. Nittiosju procent av de moderater som var för kärnkraften eller intog en ideologisk högerposition stannade kvar hos partiet vid valet. Det var bland motståndare till kärnkraften och bland väljare med åsikter mot mitten på vänster-högerskalan som tendensen att lämna moderaterna var störst 1979. Tjugo procent av moderaternas kärnkraftsmotståndare övergav partiet vid valet. De flesta gick till centern (15 procent). Tendensen att lämna moderaterna var än större bland partiets relativt sett mest vänsterorienterade väljare. Nästan en tredjedel (29 procent) av de moderatväljare som hade åsikter mot mitten eller till vänster om mitten på vänster-högerskalan lämnade partiet vid valet 1979.

Benägenheten att byta till moderaterna var störst bland centerpartiets och folkpartiets kärnkraftsanshängare. Trettio procent respektive 27 procent av dem bytte till moderata samlingspartiet 1979. Moderaterna utövade också en stark lockelse på de centerpartister och folkpartister som intog ideologiska högerpositioner. Tjugotvå procent av centerns högerorienterade väljare gick till moderaterna 1979. Motsvarande siffra för folkpartiets mest högerinriktade väljare var 32 procent.

Väljarnas tendens att byta parti 1979 påverkades alltså i mycket stor utsträckning av vilka uppfattningar de hade om kärnkraften och i vänster-högerfrågor. Men resultaten i tabellerna 12.10 och 12.11 ger ibland en överdrivet dramatisk bild av effekterna. Procentsiffrorna visar hur väljarnas benägenhet att byta parti påverkades av vilka åsikter de hade. Hur många väljare som berördes säger de däremot ingenting om. När man studerar siffrorna i tabellerna kan man ibland få intrycket att smärre jordskred inträffade i vissa väljargrupper vid valet 1979. Nästan 60 procent av folkpartiets

och cirka 30 procent av moderaternas vänster- eller centrumvänsterorienterade väljare lämnade tex sina partier 1979 och gick till övervägande delen till de socialistiska partierna. Det kan naturligtvis kallas ett jordskred men det omfattade endast fyra procent av folkpartiväljarna och tre procent av moderaternas väljare. Det var inte fler bland 1976 års moderater eller folkpartister som hade vänster- eller centrumvänsteråsikter 1979 och som bytte parti. Och i moderata samlingspartiets fall vägdes förlusten av centrumvänsterinriktade moderater mer än väl upp av partibytarvinster bland centrumvänsterinriktade centerpartister, socialdemokrater och folkpartister. Moderaterna vann ma o netto på partibytana även bland centrumvänsterorienterade väljare.

Om man undersöker partiernas nettovinster och nettoförluster till följd av partibytan vid valet får man följande bild av i vilka åsiktsgrupper som partierna vann respektive förlorade mest röster 1979.

Vänsterpartiet kommunisterna gjorde i huvudsak sina partibytarvinster bland kärnkraftsmotståndare och vänster- eller centrumvänsterorienterade människor. Socialdemokraterna vann netto till följd av partibytan både bland kärnkraftsanhängare och bland kärnkraftstmotståndare. Det var fler kärnkraftsmotståndare som bytte till socialdemokraterna än som bytte från partiet. Detsamma gäller för kärnkraftsanhängarna. På vänster-högerdimensionen gjorde socialdemokraterna partibytarförluster bland centrumhöger- och högerorienterade väljare men uppväggde det genom att vinna netto bland människor kring mitten eller till vänster om mitten på vänster-högerskalan.

Centerpartiet gick tillbaka och gjorde nettoförluster till följd av partibytan i samtliga åsiktsgrupper, alltså även bland kärnkraftsmotståndarna. Det var fler kärnkraftsmotståndare som lämnade centern 1979 än som nyrekryterades. Men större delen av centerns förlust inträffade bland anhängare till kärnkraften. Partiets nettoförluster till följd av partibytan bland kärnkraftsanhängarna omfattade 3,4 procent av samtliga röstande 1979. Nettoförlusten bland kärnkraftsmotståndarna var 2,5 procent.

Vi kan inte säkert veta hur stor andel av de kärnkraftsanhängare som övergav centern som gjorde det under inflytande av kärnkraftsfrågan. Vi kan inte heller fastslå om några av de kärnkraftsmotståndare som lämnade centerpartiet vid valet gjorde det på grund av kärnkraften. Om vi gör tankeexperimentet att alla kärnkraftsanhängare som övergav centern 1979 (3,5 procent av samtliga röstande) påverkats av kärnkraftsfrågan när de fattade sitt beslut och att, på motsvarande sätt, samtliga kärnkraftsmotståndare som bytte till centerpartiet (1,4 procent av samtliga röstande) gjorde det under inverkan från kärnkraften kan vi uppskatta partiets partibytarförluster på grund av kärnkraftsfrågan till 2,1 procent av samtliga röstande. Det motsvarar cirka en tredjedel av centerpartiets totala tillbakagång 1979. Siffran skall dock tolkas som en maximumuppskattning. Den sanna förlustandelen till följd av kärnkraften var troligen något lägre. Men så mycket är i alla fall helt klart – centerpartiet förlorade på kärnkraften i 1979 års val precis som partiet vann

på kärnkraften tre år tidigare vid valet 1976.

På vänster-högerdimensionen var centerpartiets nettoförluster till följd av partibytena störst bland väljare med centrumhöger- eller högeråsikter. Partiet fick också vidkännas partibytesförluster på vänsterflygeln men de omfattade inte lika många väljare.

Folkpartiet gjorde störst partibytarförluster bland kärnkraftsanhängarna. Partiet förlorade fler kärnkraftsförespråkare till moderaterna än vad det vann från centerpartiet. Samma mönster går igen i vänster-högerfrågorna. Folkpartiets nettoförluster till följd av partibytet inträffade i huvudsak bland centrumhöger- eller högerorienterade väljare. Och det berodde främst på att folkpartiet förlorade fler väljare med höger- eller centrumhögeråsikter till moderaterna än partiet vann från centern och socialdemokraterna.

Moderaternas nettovinst till följd av partibytena bland kärnkraftsanhängarna omfattade hela 3,4 procent av samtliga röstande. Hälften av denna nettovinst (1,7 procent) härrör från moderaternas partibytarvinster bland centerns kärnkraftsanhängare. Moderaternas nettovinst bland kärnkraftsanhängarna motsvarar 60 procent av partiets röstökning 1979. Bland kärnkraftsmotståndarna blev partibytesvinsten lägre (1,3 procent). På vänsterhögerdimensionen gjorde moderaterna nettovinster där centern och folkpartiet gick tillbaka, det vill säga bland väljare med centrumhöger- eller högeråsikter.

Väljarnas vänster-högerinställning och uppfattning i kärnkraftsfrågan var alltså inte bara de attityddimensioner som hade de starkaste sambanden med röstningen 1979 utan också de åsikter som var starkast relaterade till partibytena vid valet. Denna slutsats gäller även om vi i analysen inkluderar några av de sakfrågor som inte ingår i våra fyra attitydskalor men som spelade framträdande roller i 1979 års valrörelse. De frågor som är aktuella i sammanhanget är frågan om ränteavdragen för villaägare, frågan om giftbesprutningen i skogen och frågan om skatterna på höga inkomster. De förekom samtliga relativt flitigt i valdebatten inför 1979 års val.

Men någon större självständig effekt på partibytena vid valet tycks de inte ha haft, åtminstone inte giftbesprutningsfrågan eller ränteavdragsfrågan. Det visar resultaten från de regressionsanalyser som vi genomfört i olika partibytarkategorier mycket klart. Skattefrågan spelade däremot en viss roll, speciellt för partibytena från centerpartiet och folkpartiet till moderaterna. Regressionskoefficienterna för skattefrågan var relativt höga och signifikanta för både centerns och folkpartiets partibytare till moderaterna år 1979. Och det resultatet gäller även sedan väljarnas vänster-högerattityder tagits med i regressionsmodellerna. Sambandet mellan åsikterna i skattefrågan och partibytena till moderaterna bland mittenpartiernas väljare 1979 var således inget skensamband orsakat av vänster-högerinställningen. Skattefrågan hade en effekt oberoende av vänster-högerideologin. De väljare som gick från folkpartiet och centerpartiet till moderaterna var mer positiva till en sänkning av skatten på höga inkomster än de som förblev centern eller folkpartiet trogna.

Vi har i detta avsnitt talat mycket om att olika åsikter påverkade människornas benägenhet att byta parti 1979. Men strängt taget har vi inte några empiriska belägg för att det förhöll sig så. Vi har endast mätt statistiska samband mellan åsikter och partibyten. Om de aktuella åsikterna förvärvades före eller efter partibytena kan vi inte med säkerhet uttala oss om. Talet om att olika åsikter ledde till partibyten utgår ifrån en speciell modell för väljarbeteende. Och det är en modell som åtminstone i ett kort tidsperspektiv betraktar åsikter och ideologiska ställningstaganden som oberoende faktorer som påverkar partivalet. I ett längre tidsperspektiv måste vi naturligtvis ta hänsyn till att påverkan också kan gå i motsatt riktning – att partiolojaliteten strukturerar åsiktsbildningen. Vi får en dynamisk modell där åsiktsbildning, partiidentifikation och partival påverkar varandra i växelverkan.

Frågan om vad som kom först – åsikterna i de omstridda frågorna eller beslutet att byta parti – kan inte helt lösas även om vi analyserar problemet med hjälp av data från olika tidpunkter. Med paneldata kan vi studera om partibytena hade samband med åsiktsbyten eller om partibytena i första hand inträffade bland väljare som sedan länge haft åsikter som avvikit från sina partiers åsikter. När det gäller den senare typen av partibyten kan vi fastslå att åsikterna fanns där före beslutet att byta parti. Men när det gäller den första typen av partibyten är det mer problematiskt. Våra paneldata hjälper oss inte att avgöra om beslutet att byta parti fattades före eller efter åsiktsbytet.

Resultaten i tabellerna 12.12–12.15 visar att båda typerna av partibyten förekom 1979. Centerpartiet förlorade tex både sympatisörer som sedan länge varit positiva till kärnkraften och väljare som ändrat sig sedan 1976 och övergivit sitt motstånd mot kärnkraften. Socialdemokraterna tappade däremot inte speciellt mycket fler röster bland de väljare som bytt åsikt i löntagarfondsfrågan än bland dem som varit för löntagarfonder ända sedan 1976. Tendensen att lämna socialdemokraterna var starkast bland dem som redan 1976 var negativa till fackligt styrda löntagarfonder.

Panelanalyserna i tabellerna 12.12–12.15 gäller endast för väljare som röstade på socialdemokraterna eller centerpartiet 1976. Resultaten visar vilka åsikter 1976 års socialdemokrater hade om kärnkraft och löntagarfonder 1976 och 1979 och hur de röstade 1979. För centerväljarna redovisas vad de hade för åsikter om kärnkraften och skatten 1976 och 1979 och hur de röstade i valet 1979. Analyserna är endast avsedda att illustrera att partibyten ofta har ett samband med åsiktsbyten eller med gamla avvikande åsikter. Presentationen begränsas därför till de fyra fall som återfinns i tabellerna 12.12–12.15. Resultaten måste tolkas försiktigt. Antalet intervjupersoner är mycket begränsat.

Väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan hade ett starkt samband med tendensen att lämna eller inte lämna centerpartiet 1979. Benägenheten att överge centern var störst bland de väljare som hade bytt åsikt och blivit mer positiva

till kärnkraften. Den väljargruppen var liten bland centerns sympatisörer, men bland dem bytte hela 50 procent till moderaterna. Endast 34 procent stannade kvar hos centerpartiet. Tendensen att lämna centern var också stark bland de centerpartister som redan 1976 var för att kärnkraften borde användas och inte avvecklas. Fyrtiofyra procent av dem övergav partiet 1979. De allra flesta gick till moderaterna eller till folkpartiet.

Centerpartiet lyckades bäst med att behålla sina gamla sympatisörer bland de väljare som var negativa till kärnkraften både 1976 och 1979, dvs bland de stabila kärnkraftsmotståndarna. Sjuttiofem procent av dem röstade på centern även 1979. Centerpartiet lyckades också behålla en stor andel av de väljare som sedan 1976 blivit mer skeptiska till kärnkraften – som gått från åsikten att kärnkraften skall användas men inte byggas ut till åsikten att kärnkraften skall avvecklas genast eller inom högst 10 år. Sjuttiotvå procent av dessa väljare som blivit mer negativa till kärnkraften stannade kvar hos centern. Få av dem bytte till moderaterna (sex procent). De flesta som bytte gick till socialdemokraterna (tio procent) eller till folkpartiet (nio procent).

Väljarnas kärnkraftsåsikter spelade inte en lika dramatisk roll för tendensen att lämna socialdemokraterna 1979. Benägenheten att byta från socialdemokraterna var störst bland de stabila kärnkraftsmotståndarna, som redan 1976 ansåg att kärnkraften borde avvecklas, och bland de väljare som bytt åsikt från att ha varit positiva till en utbyggnad av kärnkraften till att vara positiva till en avveckling. Endast 76 procent av socialdemokraternas stabila kärnkraftsmotståndare stannade kvar i partiet. De flesta bytte till vänsterpartiet kommunisterna, till centerpartiet eller till kristen demokratisk samling. Mönstret är likartat bland de socialdemokrater som blivit kärnkraftsmotståndare sedan 1976. Sjutton procent av dem bytte till vänsterpartiet kommunisterna eller till centern. Åttiofem procent förblev socialdemokrater.

Socialdemokraterna var mest framgångsrika i att behålla sina gamla sympatisörer bland väljare som var stabila kärnkraftsanshängare eller som ändrat åsikt och blivit positiva till att utnyttja kärnkraften. Cirka 95 procent av dessa väljare stannade kvar hos socialdemokraterna vid valet. Det fåtal som lämnade partiet gick i första hand till moderaterna.

Väljarnas skatteåsikter var liksom kärnkraftsåsikterna klart kopplade till tendensen att lämna eller inte lämna centerpartiet 1979. Benägenheten att överge centern var klart störst bland de centerpartister som sedan länge ansåg att skatten på höga inkomster borde sänkas. En majoritet av dem (54 procent) lämnade partiet 1979. De flesta gick till moderaterna (29 procent) eller till folkpartiet (18 procent). Även bland de centerpartister som sedan 1976 blivit mer positivt inställda till en skattesänkning för höginkomsttagare var tendensen till byte från centern relativt stor. Fyrtioen procent av dem övergav partiet i valet. Tjugoen procent bytte till moderaterna och tio procent till folkpartiet.

Tabell 12.12. Inställning till kärnkraften 1976 och 1979 och partibyte eller inte partibyte från centerpartiet 1979 – panelanalys (procent)

Kärnkraftsåsikt 1976	Partival 1979					Summa procent	Antal intervjuade		
	Kärnkraftsåsikt 1979	vpk	s	c	fp			m	Övriga
Avveckla kärnkraften	Mot kärnkraft	1	7	75	11	5	1	100	75
Använd kärnkraften men bygg inga fler aggregat	Mot kärnkraft	2	10	72	9	6	1	100	67
Avveckla kärnkraften	För kärnkraft	0	8	34	8	50	0	100	12
Använd kärnkraften men bygg inga fler aggregat	För kärnkraft	0	4	56	13	27	0	100	45

Kommentar: Analysen omfattar enbart väljare som röstade på centerpartiet 1976.

Tabell 12.13. Inställning till kärnkraften 1976 och 1979 och partibyte eller inte partibyte från socialdemokraterna 1979 – panelanalys (procent)

Kärnkraftsåsikt 1976	Partival 1979					Summa procent	Antal intervjuade		
	Kärnkraftsåsikt 1979	vpk	s	c	fp			m	Övriga
Avveckla kärnkraften	Mot kärnkraft	8	76	4	4	4	4	100	25
Använd kärnkraften men bygg inga fler aggregat	Mot kärnkraft	3	90	3	2	0	2	100	59
Bygg ut kärnkraften	Mot kärnkraft	13	83	4	0	0	0	100	24
Avveckla kärnkraften	För kärnkraft	0	94	0	0	6	0	100	17
Använd kärnkraften men bygg inga fler aggregat	För kärnkraft	0	96	1	0	3	0	100	107
Bygg ut kärnkraften	För kärnkraft	2	93	0	2	2	1	100	174

Kommentar: Analysen omfattar enbart väljare som röstade på socialdemokraterna 1976. Intervjufrågorna om inställningen till kärnkraften är inte desamma för 1976 och 1979. 1976 års fråga gällde om kärnkraften skulle byggas ut, avvecklas eller om de aggregat som var byggda skulle behållas men inga nya byggas (se Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976*, s 94). 1979 års intervjufråga redovisas i tabell 12.3. Klassificeringen i för respektive mot kärnkraften presenteras i tabell 12.11. Svartalternativet "bygg ut kärnkraften" redovisas inte i tabell 12.12. Det var mycket få centerpartister som hade den ståndpunkten 1976.

Tabell 12.14. Inställning till skattesänkning på höga inkomster 1976 och 1979 och partibyte eller inte partibyte från centerpartiet 1979 – panelanalys (procent)

Åsikt om skatte-sänkning 1976	Partival 1979						Summa procent	Antal intervjuade	
	Åsikt om skatte-sänkning 1979	vpk	s	c	fp	m			Övriga
Sänk skatten	Sänk skatten	0	7	46	18	29	0	100	28
Sänk ej skatten	Sänk skatten	0	7	59	10	21	0	100	29
Sänk skatten	Sänk ej skatten	0	5	74	16	0	5	100	19
Sänk ej skatten	Sänk ej skatten	1	11	69	9	10	0	100	81

Kommentar: Analysen omfattar enbart väljare som röstade på centerpartiet 1976. Intervjufrågan – "Sänka skatten på höga inkomster" ingick i serien med frågor om bra och dåliga förslag (se tabell 12.1) och var formulerad på samma sätt både 1976 och 1979. De intervjupersoner som svarade "spelar ingen större roll" är ej medtagna i analysen.

Tabell 12.15. Inställning till fackligt styrda löntagarfonder 1976 och 1979 och partibyte eller inte partibyte från socialdemokraterna 1979 – panelanalys (procent)

Åsikt om löntagar-fonder 1976	Partival 1979						Summa procent	Antal intervjuade	
	Åsikt om löntagar-fonder 1979	vpk	s	c	fp	m			Övriga
För löntagarfonder	För löntagarfonder	4	95	0	0	1	0	100	202
Mot löntagarfonder	För löntagarfonder	0	86	0	14	0	0	100	28
För löntagarfonder	Mot löntagarfonder	5	90	0	0	0	5	100	21
Mot löntagarfonder	Mot löntagarfonder	3	70	3	6	18	0	100	34

Kommentar: Analysen omfattar enbart väljare som röstade på socialdemokraterna 1976. Intervjufråga – "Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna" – ingick i serien med frågor om bra och dåliga förslag och var formulerad på samma sätt både 1976 och 1979.

Tendensen att lämna centern var minst bland de centerpartister som både 1976 och 1979 var motståndare till en skattesänkning på höga inkomster och bland dem som sedan 1976 blivit negativa till att sänka skatten för höginkomsttagarna. Sextionio procent av de stabila motståndarna till en skattesänkning förblev centern troget 1979. Lika många av dem som lämnade centern gick till socialdemokraterna (11 procent) som till moderaterna (10 procent). Bland de centerväljare från 1976 som ändrat uppfattning i skattefrågan och blivit kritiska till en skattesänkning på höga inkomster var det 74 procent som röstade på centern även 1979. Mindre än en procent av dem bytte till moderaterna.

Väljarnas inställning till fackligt styrda löntagarfonder hade ett visst samband med tendensen att lämna eller inte lämna socialdemokraterna 1979. Socialdemokraterna lyckades bäst med att behålla sina gamla sympatisörer bland de väljare som både 1976 och 1979 var positiva till fackligt kontrollerade löntagarfonder. Hela 95 procent av dem stannade kvar hos partiet vid valet. Benägenheten att lämna socialdemokraterna var något större bland de sympatisörer som bytt åsikt i löntagarfondsfrågan. Mellan 86 till 90 procent av de väljare som ändrat uppfattning i fondfrågan – från en positiv till en negativ uppfattning eller från en negativ till en positiv uppfattning – stannade kvar hos socialdemokraterna.

Tendensen att lämna socialdemokraterna var inte större bland dem som blivit mer kritiska till löntagarfonder än bland dem som blivit mer positiva. Mätosäkerheten är naturligtvis stor på denna punkt. Antalet intervjupersoner är mycket litet. Men resultatet skulle kunna tolkas så att fondfrågan som sådan inte spelade någon större roll för benägenheten att överge socialdemokraterna 1979.

Tendensen att lämna partiet var mest markerad bland de socialdemokratiska sympatisörer som både 1976 och 1979 var negativa till fackligt styrda löntagarfonder. Endast 70 procent av dem röstade ånyo på socialdemokraterna 1979. Hela 18 procent gick till moderaterna. Detta resultat kan dock inte självklart tolkas som att löntagarfondsfrågan hade en effekt på partibytena från socialdemokraterna. Inställningen till löntagarfonderna är starkt kopplad till den ideologiska vänster-högeruppfattningen. De stabila motståndare till löntagarfonder som lämnade socialdemokraterna 1979 tenderade också att mer allmänt ligga till höger i partiet. Det kanske snarare var den avvikande ideologiska vänster-högerpositionen som ledde till att de övergav socialdemokraterna än åsikterna i just löntagarfondsfrågan.

V O Keys tes

Resultaten från vår partibytaranalys ger knappast något stöd åt dem som vill driva tesen att väljarna röstar slentrianmässigt och utan hänsyn till politiska ideologier och sakfrågor. Snarare ger resultaten argument åt dem som likt

den amerikanske valforskaren V O Key hävdar att väljarna inte är dumma. Den centrala tesen i den bok som Key höll på att färdigställa när han dog för ett tiotal år sedan var att väljarna inte är några dumbommar ("voters are not fools"). Han ansåg att väljarna röstade så rationellt som de alternativ de hade att välja mellan tillät. Om väljarna röstade vanemässigt och irrationellt var det politikernas fel eftersom de inte presenterade klara alternativ, hävdade Key.

Resultaten i tabell 12.9 och resultaten av panelanalyserna kan naturligtvis inte i någon strikt mening användas för att bedöma hur kloka eller rationella svenska väljare är. Men mönstret och systematiken i resultaten ger en stark antydning om att partibytten i Sverige oftast har ett samband med åsikter i de viktigaste politiska frågorna. Samtliga signifikanta koefficienter i tabell 12.9 och de flesta av dem som är statistiskt osäkra, har ett tecken som man skulle förvänta sig om väljarna bytte partier på ett rationellt sätt. Och det gäller även för moralfrågorna och de sociala omsorgsfrågorna som spelade en så blygsam roll för partibyttena 1979.

Partibytarna tenderade som grupp att ha åsikter som på de flesta attityddimensioner låg på rätt sida om de gamla partivännernas åsikter i förhållande till de nya partivännernas. Centerpartiets partibytare till moderaterna 1979 var tex mer högerinriktade, mer positiva till kärnkraften, mer moralliberala och mer negativa till sociala bidrag än de centerpartister som förblev centern trogna. Partibytarna tenderade m a o att ha åsikter som på alla fyra dimensionerna vette åt moderaternas håll. Samma sak gällde för centerpartiets partibytare till socialdemokraterna fast med delvis omvända förtecken. De var mer vänsterorienterade, mer för kärnkraften, mer moralkonservativa (koefficienten är endast 0,01) och mer positiva till sociala bidrag och reformer än de partitrogna centerväljarna. De hade således åsikter som låg åt socialdemokraternas håll på alla dimensionerna förutom på moraldimensionen. En insignifikant koefficient på 0,01 på moraldimensionen utgör dock knappast ens ett undantag.

Ett annat exempel är folkpartiets partibytare till moderaterna. De var mer högerinriktade, mer för en kärnkraftssatsning, mer moralliberala och mer skeptiska till sociala bidrag än de partitrogna folkpartisterna. Deras åsikter vette i samtliga fall åt moderaternas håll.

Det finns alltså ett mönster i resultaten som visar att när väljare byter parti tenderar de att göra det åt rätt håll åsiktmässigt. Detta resultat behöver naturligtvis inte tolkas som ett utslag av ett rationellt beteende. Det är ju inte säkert att det var väljarnas åsikter som orsakade eller motiverade partibyttena. Det kan ha varit andra faktorer som råkar samvariera med åsikterna som förorsakade det ändrade partivalet. Väljarnas eventuella rationalitet kan vi alltså inte bevisa utifrån våra resultat.

Men oavsett om vi talar om ett rationellt åsiktsröstande eller tycker oss kunna iaktta andra bakomliggande faktorer som orsaker till sambandet mel-

lan åsikter och partibyten så kvarstår faktum. Det existerar bland svenska väljare ett klart samband mellan åsikter i politiska sakfrågor och partibyten vid valen. Partibytare tenderar åsiktsmässigt att vara väljare som på de dominerande konfliktdimensionerna befinner sig en bit från mitten i sina gamla partier. Partistrateger och kampanjutformare i partierna kan alltså inte bortse från ideologierna och sakfrågorna när de bestämmer partiernas framtoning i politiken och i valrörelserna. Väljarnas inställning i olika frågor kan var avgörande för om de överger sina gamla partier eller förblir dem trogna. Och denna osäkerhet räcker för att tvinga den "rationelle" partistrategen att inte nonchalera sakfrågorna.

Det systematiska sambandet mellan åsikter och partibyten bland väljarna är således ett viktigt fenomen i svensk politik. Men man bör lägga märke till att det statistiskt sett inte är ett särskilt starkt samband. Vi kommer en bit på väg när vi försöker förklara väljarnas partibyten med hjälp av deras åsikter men mycket förblir oförklarad. Våra fyra attityddimensioner förklarade tillsammans som bäst cirka 20 procent av variansen i partibytarvariablerna. Tjugoen procent av variansen i centerpartisternas beslut att förbli centern troget eller gå till moderaterna förklarades exempelvis av deras åsikter på de fyra dimensionerna. På ett motsvarande sätt kunde 20 procent av variansen i de gamla centerväljarnas val mellan att stanna hos centerpartiet 1979 eller stödja socialdemokraterna förklaras av deras åsikter på våra fyra attityddimensioner.

Men i flera fall förklarade väljarnas åsikter inte mer än några få procent av variansen i valet mellan att byta parti eller att förbli det gamla partiet troget. Det gäller främst för partibytarna från socialdemokraterna till andra partier. Det betyder inte nödvändigtvis att socialdemokratiska partibytare är mer svårförståeliga än andra. Orsaken till de låga förklarade varianserna för de socialdemokratiska partibytarna är snarare att de, proportionellt sett, är så få i jämförelse med de trogna socialdemokraterna. Den beroende variabeln blir extremt snedfördelat vilket i praktiken gör det möjligt att uppnå höga värden för den förklarade variansen.

Fast, å andra sidan, om verkligen åsikter i olika politiska frågor var lika starkt relaterade till partibyten för alla väljare oberoende av från vilket parti de kom, skulle fler socialdemokratiska väljare byta parti vid valen. Det faktum att proportionellt sett färre socialdemokrater byter parti, även om de har de åsiktsmässiga förutsättningarna för det, än övriga partiets anhängare, visar att det också finns andra faktorer än väljarnas åsikter som påverkar tendensen att byta parti.

En sådan faktor som vi tidigare berört är graden av partiidentifikation. Socialdemokratiska väljare har i genomsnitt en mycket starkare känsla av anhängarskap med sitt parti än andra partiets väljare. Och ju starkare denna känslomässiga bindning är desto svårare är det att slita banden med sitt gamla parti, även om de egna åsikterna inte alltid stämmer överens med partiets.

Effekten av detta blir att väljarnas åsikter förklarar en begränsad del av variansen i valet mellan att byta parti eller inte byta parti. Många av de väljare som inte byter parti kommer att ha samma åsikter som de som byter.

Åsikter i politiska sakfrågor är alltså inte den enda faktor som kan påverka väljarnas beslut att byta parti eller rösta som vanligt i ett val. Men det är den kanske viktigaste faktorn eftersom den är så klart relaterad till de uppfattningar som finns om hur en politisk demokrati bör fungera. Valet av parti *bör*, oavsett om det innebär ett partibyte eller en röst på samma parti som tidigare, vara kopplat till åsikter i olika konfliktfrågor i samhället. Valresultaten skall avspegla folkviljan.

Resultaten i detta kapitel har visat att det fanns en klar sådan relation mellan åsikter och partival vid 1979 års val i Sverige. Styrkan i sambanden kan diskuteras och värderas olika men det mest väsentliga ur normativ synpunkt är att det fanns ett klart samband.

Väljarna och klassamhället

13 Socioekonomiska faktorer strukturerar partivalet

”Hur en människa tänker politiskt beror på hur hon lever socialt. Sociala omständigheter bestämmer politiska preferenser.” Så avslutade Paul Lazarsfeld och hans medarbetare ett kapitel om sociala och ekonomiska skillnader mellan republikanska och demokratiska väljare i Amerika i boken *The Peoples Choice* – en av valforskningens tidiga klassiker som publicerades för första gången 1944. Lazarsfelds slutsats var tillspetsad. Han hade inget särskilt starkt stöd för den i sina egna data från det amerikanska presidentvalet 1940. Sambandet mellan olika socioekonomiska faktorer och väljarnas röstning var visserligen starkare i USA på 1940-talet än vad det blev på 1950- och 1960-talen, men det var långt ifrån något fullständigt samband.

Lazarsfeld kanske myntade sin sentens i en omedveten polemik med sina egna tidigare tankar om vad som styrde väljarnas handlande. Han hade inlett det forskningsprojekt som resulterade i *The Peoples Choice* med en rationalistisk förklaringsmodell i bakhuvudet. Lazarsfeld hade studerat radiolyssnande och konsumentbeteende under 1930-talet och han föreställde sig väljarna som medvetna konsumenter som samlade information och vägde och tvekade mellan olika valalternativ innan de slutligen bestämde sig på valdagen. När Lazarsfeld samlat in sitt undersökningsmaterial fann han att 1940-talets amerikanske väljare var mycket mer trögrörlig och ’märkeslojal’ än vad han hade tänkt sig. De flesta väljare hade bestämt sig för hur de skulle rösta sedan länge. De påverkades föga av valkampanjens alla löften och hot. Väljarna röstade republikanskt eller demokratiskt precis som de gjort i tidigare val. Välsituerade människor tenderade att rösta republikanskt 1940 precis som de gjort 1936 medan mindre privilegierade väljare tenderade att stödja Roosevelt vid båda valtillfällena.

Paul Lazarsfeld var naturligtvis inte den förste som upptäckte att människors politiska åsikter tenderar att ha ett samband med deras sociala och ekonomiska situation. Politiska filosofer ända sedan Aristoteles har diskuterat sambandet och inom valforskningen hade de forskare som utgick ifrån valstatistik istället för intervjuundersökningar – som tex Herbert Tingsten i boken *Political Behaviour* från 1937 – sedan länge uppmärksammat sambandet.

Studier av i vilken utsträckning människors åsikter eller partival är relaterade till de sociala och ekonomiska omständigheter under vilka de lever är

alltså ett forskningsområde med gamla anor inom väljarforskningen. Och det är rätt självklart att det är på det viset. Resultatet från den här typen av forskning har ett omedelbart praktiskt intresse. Partistateger och opinionsbildare vill ha reda på vad olika enkelt identifierbara grupper i samhället har för åsikter i olika frågor och hur de röstar. Det underlättar deras arbete. Uppgifter om vad t ex industriarbetare, människor på landsbygden eller unga kvinnor tycker och tänker i olika frågor och kunskap om hur de brukar rösta är viktig information för partierna när de lägger upp taktiken för nästa valrörelse.

Men det praktiska intresset är inte det enda skälet till att studier av sambandet mellan socioekonomiska faktorer och röstning alltid intagit en prominent plats i valforskningen. Det finns ett viktigt teoretiskt skäl också. Lazarsfelds lagliknande utsaga – sociala omständigheter bestämmer politiska preferenser – kan ses som den grundläggande hypotesen i en sociologiskt eller strukturellt orienterad modell för väljarbeteende. Det teoretiska syftet med all den forskning som bedrivs kring exempelvis sambandet mellan uppväxtmiljö och röstning eller kring sambandet mellan klasstillhörighet och röstning är att undersöka i vad mån den sociologiska modellen är en riktig och användbar teori för politiskt beteende på väljarnivå.

Sambandet mellan sociala egenskaper och partival uppkommer, enligt den sociologiska modellen, som en följd av två olika men kompletterande processer. Människor från olika sociala och ekonomiska grupper förutsätts ha skilda intressen som styr deras handlande. Den första processen innebär att väljare försöker att vara rationella och om möjligt följa sitt dominerande socioekonomiska egenintresse när de röstar. Den engelske samhällsvetaren W G Runciman har sammanfattat processen på följande oproblematiske sätt:

– ”På sätt och vis är det ingenting som behöver förklaras när en gruvarbetare från södra Wales röstar med Labour eller när en direktör i General Motors röstar på republikanerna i USA. Den allra enklaste modell byggd på rationellt egenintresse räcker för att förklara dessa fall . . .”

Den andra processen är socialpsykologisk till sin natur och förutsätter inte nödvändigtvis att alla eller ens de flesta väljare medvetet röstar i enlighet med sitt egenintresse. Ett samband mellan gruppstillhörighet och partival kan uppstå ändå. Människor från olika sociala och ekonomiska grupper har inte bara skilda intressen, de tenderar också att leva i olika miljöer. Och i sådana miljöer uppstår ofta samhörighetskänslor och politiska traditioner som hjälper medlemmarna att rösta socialt eller klassmässigt ”riktigt”. Gruppstillhörigheten utövar ett tryck som gör att individerna röstar efter sitt egenintresse även om de själva kanske inte är medvetna om det. Ett sådant beslutsfattande kan kanske inte kallas rationellt ur individernas synpunkt. Men resultatet blir rationellt sett ur den sociologiska modellens synpunkt. Väljarna röstar ju ”rätt” enligt modellen. De röstar på partier som närmast företräder deras egenintressen.

Syftet med detta kapitel är att analysera sambandet mellan partival och olika socioekonomiska faktorer på väljarnivå. Resultaten kommer att ge en bild av de svenska partiernas sociala förankring bland väljarna. De kommer också att ge en uppfattning om hur relevant någon form av sociologisk eller strukturell förklaringsmodell är när man skall analysera svenskt väljarbeteende.

Tre huvudfrågeställningar står i centrum för intresset. Den första gäller i vilken utsträckning som olika faktorer som har att göra med väljarnas sociala position eller status är relaterade till valet av parti. Vi kommer att studera sådana variabler som väljarnas yrkesgrupptillhörighet, sociala rörlighet, uppväxtförhållanden, boendeförhållanden, kön och ålder. Även frågan om vilken betydelse medlemskap i olika fackföreningar har kommer att belysas i detta sammanhang. På några punkter, t ex när det gäller sambandet mellan klasstillhörighet och röstning, kommer utvecklingen att följas över tid. Vi skall fullfölja de tidsseriemätningar som Bo Särilvik och Olof Petersson påbörjat och som sträcker sig ända tillbaka till 1956 års val.

Frågeställning nummer två gäller inte i första hand partivalet utan åsiktsbildningen i olika politiska sakfrågor. Även om sambandet mellan t ex klasstillhörighet och röstning är starkt behöver inte sambandet mellan klasstillhörighet och olika åsikter eller ideologiska inställningar att vara speciellt markant. Om många väljare slentrianmässigt eller av lojalitetsskäl röstar med det parti som främst företräder den egna gruppens eller klassens intressen utan att ha anammat dess åsikter får vi ett starkt samband mellan klasstillhörighet och partival men ett svagare samband mellan åsikter och röstning.

Analysen i kapitel 12 visade att sambandet mellan åsikter och partival inte är svagt i Sverige. Det är tvärtom jämförelsevis starkt. Så om vi finner ett starkt samband mellan klasstillhörighet och röstning men ett svagt samband mellan klasstillhörighet och åsikter tyder det på att partivalet i Sverige påverkas både av väljarnas åsikter och klasstillhörighet men att dessa båda faktorer verkar delvis oberoende av varandra. Väljare röstar i så fall efter åsikter och/eller klasstillhörighet medan klasstillhörigheten spelar en förhållandevis underordnad roll när det gäller att förklara åsiktsbildningen på väljarnivå.

I kapitel 14 skall vi på ett samlat sätt analysera vilken betydelse åsikter och klasstillhörighet har för röstningen i Sverige. I detta kapitel begränsar vi oss till att studera i vilken utsträckning som olika socioekonomiska faktorer strukturerar åsiktsbildning och partival bland svenska väljare.

Den tredje huvudfrågeställningen gäller partibytana vid 1979 års val. Frågan är i vilken utsträckning som vi kan spåra ett samband mellan olika sociala bakgrundsvariabler och ett förändrat partival mellan 1976 och 1979. Ett starkt samband mellan t ex klasstillhörighet och röstning behöver inte betyda att klasstillhörigheten också hade något samband med benägenheten att byta parti 1979.

Cirka 65 procent av jordbrukarna i Sverige brukar t ex rösta med centerpartiet. Centern förlorade ungefär en fjärdedel av sina väljare 1979. Frågan är om centern också förlorade 25 procent av partiets jordbrukarväljare eller om partiet förlorade proportionellt sett fler eller färre jordbrukare. Om förlusterna bland bönderna avvek relativt mycket från den genomsnittliga förlustsiffran på 25 procent kan klasstillhörigheten ha varit en faktor som påverkade benägenheten att byta parti. Om däremot centerpartiet tappade en fjärdedel av rösterna i alla sociala grupper, alltifrån arbetare och tjänstemän till villaägare, storstadsbor och kvinnor, kan knappast *olika* socioekonomiska förhållanden ha varit någon viktig faktor bakom partiets tillbakagång. Tendensen att lämna centern var i så fall lika stark oavsett vilken social eller ekonomisk grupp som väljarna tillhörde.

Klasstillhörighet och partival 1979

Resultaten i tabellerna 13.1 och 13.2 visar hur sambandet mellan yrkesgruppstillhörighet och partival såg ut vid 1979 års val. Tabell 13.1 visar hur väljare från olika yrkesgrupper röstade medan tabell 13.2 anger hur partiernas väljarkårer var sammansatta yrkesmässigt.

Den yrkesgruppsindelning som används lanserades av Olof Petersson i 1976 års valundersökning. Åtta olika grupper urskiljes – två arbetargrupper, tre tjänstemannagrupper och en grupp vardera för småföretagare, jordbrukare och studerande. Gränsdragningen mellan arbetare och tjänstemän har gjorts med hjälp av fackförbundens organisationsområden. Yrken som organiseras fackligt av LO har i huvudsak räknats till några av arbetargrupperna medan yrken inom TCOs eller SACO/SRs områden har klassificerats till någon av de tre tjänstemannagrupperna.

Anställda arbetare inom tillverkningsindustrin, gruvindustrin och byggnadsbranschen har förts till gruppen *industriarbetare*. Gruppen *övriga arbetare* är mer heterogent sammansatt. Den består av transportarbetare, typografer, lantarbetare, skogsarbetare, vaktmästare, brevbärare, affärsbiträden, brandmän m fl yrkeskategorier.

Uppdelningen i tre tjänstemannagrupper har gjorts utifrån den arbetsdelning och ansvarsfördelning som präglar privata företag och offentliga förvaltningar. Till gruppen *lägre tjänstemän* har förts yrkesutövare som i huvudsak har verkställande befattningar som t ex kontorister, kanslibiträden, telefonister och poliskonstaplar. Yrken som innebär någon form av förmansställning, t ex verkmästare, föreståndare och arbetsledare, har klassificerats som *tjänstemän i mellanställning*. Till denna grupp har också förts lärare i det obligatoriska skolväsendet och journalister och sjuksköterskor. Gruppen *högre tjänstemän* omfattar chefer för större enheter eller avdelningar inom privata

företag och chefer för avdelningar i offentliga förvaltningar. Hit räknas även yrkesutövare med akademisk utbildning såsom läkare, veterinärer, advokater, lärare på gymnasium och universitet etc. Ett mindre antal företagsledare eller ägare av större företag har också klassificerats till gruppen högre tjänstemän. De är för få för att utgöra en egen kategori.

Alla *jordbrukare* har förts till en egen grupp. Mindre företagare utanför jordbruket som t ex affärsinnehavare, hantverkare, köpmän, ägare av företag med några få anställda har kvalificerats som *småföretagare*. Gruppen *studerande*, slutligen, omfattar studerande på både gymnasie- och universitetsnivå. Personer som just avslutat sina studier men som ännu inte har börjat arbeta har klassificerats som studerande. Praktikanter och personer som genomgår omskolning har däremot förts till sina respektive yrken.

Vi har eftersträvat att få med så många intervjupersoner som möjligt i tabellerna 13.1 och 13.2. Pensionärer har därför klassificerats till sitt tidigare yrke medan gifta eller sammanboende kvinnor som inte förvärvsarbetar förts till sin makes yrkesgrupp. Änkor har tilldelats den avlidne makens yrkesgrupp.

Sambandet mellan klasstillhörighet och partival är starkt i Sverige. Det visar resultaten i tabell 13.1. Det är endast i de övriga nordiska länderna som man kan finna ett lika klart samband mellan yrkesgruppstillhörighet och röstning. I de anglosaxiska länderna och i länderna på den europeiska kontinenten spelar klasstillhörigheten inte samma roll för partivalet. Sambandet mellan klass och parti är lägre och det beror främst på att religiösa motsättningar, språkstrider eller regionala skillnader skapat konfliktlinjer som delvis går på tvären mot klassmotsättningarna. Konfliktlinjer av detta slag, som kan konkurrera med klassmotsättningarna, finns inte på samma sätt i Sverige. Det är en viktig orsak till det klara samband mellan klasstillhörighet och partival som finns bland svenska väljare.

En klar majoritet bland arbetarna röstade på socialdemokraterna 1979. Hela 71 procent av industriarbetarna t ex röstade socialdemokratiskt. Andelen väljare i gruppen övriga arbetare som röstade på socialdemokraterna var något lägre – 62 procent. Vänsterpartiet kommunisterna fick stöd från fem procent av arbetarna. Centerpartiet var det borgerliga parti som var starkast representerat bland arbetarväljarna 1979. Men det var endast 12 procent av industriarbetarna och 15 procent av gruppen övriga arbetare som röstade med centern. Folkpartiet och moderaterna fick ännu svagare stöd bland väljarna från arbetarklassen. Det var t ex endast fem procent av industriarbetarna som röstade på folkpartiet 1979. Moderaterna lyckades heller inte vinna en högre andel än fem procent bland industriarbetarna.

Tjänstemännen var partipolitiskt mer splittrade än arbetarna. De lägre tjänstemännen och tjänstemännen i mellanställning var delade nästan jämnt mellan det socialistiska och det borgerliga blocket vid valet 1979. Men de borgerliga partierna hade ett visst övertag. Fyrtiofem procent av de lägre

Tabell 13.1. Yrkesgrupper och partival 1979 (procent)

Yrkesgrupp	Partival 1979						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare	5	71	12	5	5	2	100	516
Övriga arbetare	5	62	15	8	8	2	100	619
Lägre tjänstemän	3	42	12	16	24	3	100	232
Tjänstemän i mellanställning	8	36	15	14	25	2	100	488
Högre tjänstemän	3	20	10	20	46	1	100	300
Småföretagare	5	20	19	14	40	2	100	158
Jordbrukare	0	7	65	5	23	0	100	152
Studierande	19	25	21	7	22	6	100	97

Tabell 13.2. Partiernas väljare fördelade på olika yrkesgrupper 1979 (procent)

Yrkesgrupp	Partival 1979						Ej röstande	Samtliga Intervju-personer
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare	19	32	14	10	5	20	27	21
Övriga arbetare	22	33	22	18	10	21	33	25
Lägre tjänstemän	6	9	6	13	11	14	9	9
Tjänstemän i mellanställning	28	15	16	25	24	21	10	18
Högre tjänstemän	6	5	7	22	27	6	8	11
Småföretagare	6	3	7	8	12	6	5	6
Jordbrukare	0	1	23	2	7	0	5	6
Studierande	13	2	5	2	4	2	3	4
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	139	1147	432	282	511	51	143	2705

Kommentar: En redogörelse för yrkesgrupperingen återfinns i Sören Holmberg och Hans Nordlöf "Valundersökning 1979. Teknisk rapport" (SCB, Liber Förlag 1981). Även intervjuer-personer som ej förvärvsarbetar finns med i tabellerna 13.1 och 13.2. Pensionärer har klassificerats till sitt tidigare yrke. Gifta och sammanboende kvinnor har förts till sin makes yrkesgrupp.

tjänstemännen stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna medan 52 procent röstade med något borgerligt parti. Motsvarande siffror bland tjänstemän i mellanställning var 44 procent socialistiska röster mot 54 procent borgerliga. Moderata samlingspartiet var det starkaste borgerliga partiet bland såväl lägre tjänstemän (24 procent) som tjänstemän i mellanställning (25 procent). Vänsterpartiet kommunisterna fick jämförelsevis starkt stöd bland tjänstemän i mellanställning (8 procent).

Gruppen högre tjänstemän var inte lika partipolitiskt splittrad som övriga tjänstemannagrupper. I 1979 års val röstade de högre tjänstemännen lika

klassmässigt homogent som industriarbetarna, fast de högre tjänstemännen gav merparten av sina röster till de borgerliga partierna och inte till socialdemokraterna. Hela 76 procent av de högre tjänstemännen stödde något borgerligt parti 1979. Moderata samlingspartiet ensam fick 46 procent av de högre tjänstemännens röster. Socialdemokraterna stöddes endast av 20 procent av väljarna i den högre tjänstemannagruppen.

Småföretagare och jordbrukare var också yrkesgrupper med en mycket klar övervikt för borgerliga partisympatier. Bland småföretagarna var det 73 procent som röstade borgerligt 1979. Moderaterna fick fler småföretagarröster (40 procent) än de två mittenpartierna tillsammans (33 procent). Vid valet 1976 var situationen den omvända. Då stöddes mittenpartierna av 46 procent av småföretagarna medan moderaterna hade stöd av 25 procent. Endast 20 procent av småföretagarna röstade med socialdemokraterna 1979.

Jordbrukare är fortfarande till övervägande delen centerpartister. Sextiofem procent av jordbrukarna stödde centerpartiet 1979. Tjugotre procent av dem röstade med moderaterna. Övriga partier fick mycket få röster bland jordbrukarna.

Gruppen studerande var partipolitiskt mycket splittrad, men med en viss övervikt för de borgerliga partierna. 1979 röstade 44 procent av de studerande med det socialistiska blocket medan 50 procent stödde något borgerligt parti. Vänsterpartiet kommunisterna var nästan lika starkt bland de studerande som socialdemokraterna. Hela 19 procent av de studerande röstade med vänsterpartiet kommunisterna 1979 mot 25 procent som stödde socialdemokraterna. På den borgerliga kanten var centerpartiet (21 procent) nästan lika starkt bland de studerande som moderaterna (22 procent) medan folkpartiet endast fick 7 procent av studeranderösterna.

Partiernas väljarkårer var alltså relativt olika sammansatta. Partierna hade skilda klassmässiga profiler. Vänsterpartiet kommunisternas väljare 1979 bestod i huvudsak av arbetare (41 procent), tjänstemän i mellanställning (28 procent) och studerande (13 procent). Partiets väljare kom alltså inte till övervägande delen från arbetarklassen. En majoritet av vänsterpartiet kommunisternas väljare 1979 (59 procent) kom från grupper utanför arbetarklassen. Så sent som vid valet 1976 var läget annorlunda. Då bestod en majoritet av vänsterpartiet kommunisternas väljare av arbetare (56 procent).

Socialdemokraternas väljare kom däremot till övervägande delen från arbetarklassen. Sextiofem procent av socialdemokraternas väljare 1979 var industriarbetare eller tillhörde gruppen övriga arbetare. Mindre än 30 procent av socialdemokraternas väljare hade tjänstemannayrken. Även småföretagare (3 procent) och jordbrukare (1 procent) var svagt representerade bland socialdemokraternas väljare. Socialdemokraterna är fortfarande ett arbetarparti bland väljarna.

Centerpartiet är jordbrukarnas parti – 65 procent av jordbrukarna röstade med centern 1979 – men jordbrukarnas andel av centerpartiets väljare är inte

högre än 23 procent. Centern stöddes av fler arbetare (36 procent) och tjänstemän (30 procent) än bönder vid valet 1979. Centerpartiet var, bortsett från jordbrukarna, ungefär lika starkt företrätt i alla yrkesgrupper. Mellan 12 till 21 procent av arbetarna, tjänstemännen, småföretagarna och de studerande röstade med partiet. Inget annat parti hade ett så jämnt stöd i olika yrkesgrupper 1979. De övriga partierna hade åtminstone någon grupp där de hade en klart svagare ställning än i övriga yrkesgrupper.

Folkpartiet är i första hand ett tjänstemannaparti. Sextio procent av partiets väljare 1979 kom från tjänstemannagrupperna. Bland arbetare och jordbrukare var folkpartiet svagt företrätt. Mindre än en tredjedel (28 procent) av partiets väljare vid valet 1979 var arbetare och endast två procent var jordbrukare.

Moderata samlingspartiet är också ett tjänstemannaparti. Hela 62 procent av moderaternas väljare 1979 hade tjänstemannayrken. Men moderaterna hade till skillnad från folkpartiet också ett starkt stöd bland småföretagare och bönder. Tolv procent av moderaternas väljare 1979 var tex småföretagare. Andelen småföretagare i valmanskåren som helhet var endast sex procent.

En mer detaljerad bild av sambandet mellan yrke och partival kan vi få om yrkesgrupperna specificeras något mer. Vi kan inte uttala oss om hur enskilda yrkesgrupper röstar, som tex tandläkare, journalister eller småskollärare. Antalet intervjupersoner är för begränsat för en så detaljerad analys. Men vi kan komma något längre än yrkesanalysen i tabell 13.1 om vi inte bara undersöker väljarnas yrken utan också tar hänsyn till inom vilken yrkessektor de var verksamma.

Resultaten i tabell 13.3 visar hur arbetare, tjänstemän och småföretagare från olika yrkessektorer röstade i 1979 års val. Fem olika yrkessektorer har urskilts – jordbruk, produktion, cirkulation, reproduktion och förvaltning. Till *jordbrukssektorn* har alla i primärnäringsar förts, som tex lantbruk, skogsbruk, trädgårdsskötsel och fiske. Sektorn *tillverkning-produktion* omfattar yrken i sekundärnäringsar som industri och varuproduktion. Yrkesutövare som är verksamma i tertiärnäringsar har delats in i tre olika sektorer: *handel och samfärdsel* (cirkulation), *vård, utbildning och kultur* (reproduktion) och *förvaltning*.

Antalet intervjupersoner är mycket litet för många av grupperna i tabellen. Resultaten måste därför tolkas med försiktighet. Skillnader på fem-tio procent mellan olika yrkesgruppers röstning kan ofta vara statistiskt insignifikanta. Men några resultat är värda en kommentar även om de är statistiskt osäkra, speciellt som liknande resultat återfanns i 1976 års valundersökning.

Huvudintrycket är att yrkessektorn har en begränsad betydelse för partivalet när man har tagit hänsyn till klasstillhörigheten. Men i vissa fall spelar yrkesfaktorn en självständig roll. Ett sådant exempel är socialdemokraternas relativt svaga ställning bland jordbruksarbetarna och centerpartiets relativt

Tabell 13.3. Partival 1979 efter yrkesgrupp och yrkessektor

Yrkesgrupp och yrkessektor	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övr		
Industriarbetare	5	71	12	5	5	2	100	516
Övriga arbetare								
Jordbruk	2	56	25	10	7	0	100	57
Handel och samfärdsel	4	65	14	7	8	2	100	426
Vård, utbildning, kultur	12	46	15	12	13	2	100	104
Lägre tjänstemän								
Vård, utbildning, kultur	7	45	16	14	11	7	100	44
Förvaltning	3	41	11	18	25	2	100	158
Tjänstemän i mellanställning								
Tillverkning – produktion	4	58	13	8	17	0	100	95
Handel och samfärdsel	1	46	9	14	29	1	100	77
Vård, utbildning, kultur	13	23	16	19	25	4	100	204
Förvaltning	7	33	16	12	30	2	100	103
Högre tjänstemän								
Tillverkning – produktion	1	21	11	21	45	1	100	129
Handel och samfärdsel	0	14	12	17	57	0	100	35
Vård, utbildning, kultur	11	14	11	20	44	0	100	36
Förvaltning	2	23	10	19	44	2	100	56
Småföretagare								
Tillverkning – produktion	6	25	14	10	43	2	100	49
Handel och samfärdsel	3	19	17	17	42	2	100	95
Jordbrukare	0	7	65	5	23	0	100	152

Kommentar: Yrkessektorsindelningen är densamma som den som Olof Petersson utnyttjade i 1976 års valundersökning. Till jordbruk räknas alla yrken inom jordbruk med binäringar, som t ex skogsbruk, fiske, minkuppfödning etc. Yrken inom tillverkning, industri och hantverk har förts till sektorn tillverkning–produktion. Handel och samfärdsel omfattar yrken inom handel, transporter, samfärdsel, lager m. Yrken som sysslar med vård, utbildning och kultur har förts till en egen sektor. Förvaltningssektorn, slutligen, omfattar yrkesutövare inom tertiärnäringsarna som i huvudsak ägnar sig åt förvaltning, t ex banktjänstemän och offentliganställd förvaltningspersonal.

starka ställning. Ett annat exempel är det starka stödet för socialdemokraterna bland tjänstemän i mellanställning som är yrkesverksamma i tillverkningsindustrin (verkmästare, arbetsledare etc). Femtioåtta procent av de väljare som tillhörde denna yrkeskategori röstade med socialdemokraterna 1979. Dessa väljare representerar socialdemokraternas djupaste inbrytning i tjänstemannaleden. Och det är kanske inte så underligt eftersom de tjänstemannagrupper det här är frågan om ofta har sin verksamhet förlagd nära ”verkstadsgolvet”.

Det mest intressanta resultatet i tabell 13.3 gäller vänsterpartiet kommunisternas väljarstöd. Den tidigare analysen, som enbart byggde på väljarnas yrkesgruppstillhörighet, visade att vänsterpartiet kommunisterna hade en väljarkår med en märkligt profillös klassammansättning. Där fanns ungefär lika många arbetare som tjänstemän. Och den yrkesgrupp där partiet var relativt

starkast var ingen yrkesgrupp i egentlig mening. Det var gruppen studerande.

Sektorsanalysen visar emellertid att vänsterpartiet kommunisternas väljar-kår har en klar yrkesprofil men den har inte med klass att göra utan med yrkessektor. Partiet har ett klart starkare stöd inom vissa yrkesområden än vad det har i valmanskåren som helhet. Vänsterpartiet kommunisterna har inte sitt starkaste fäste i någon speciell klass utan i en speciell yrkessektor. Det är inom reproduktionssektorn, bland vårdpersonal, lärare, kulturarbete-re och journalister, som vänsterpartiet kommunisterna har flest sympatisö-rer. Och andelen sympatisörer är lika stort oberoende av klasstillhörighet. Vid valet 1979 röstade 11 procent av de högre tjänstemännen inom sektorn för vård, utbildning och kultur (läkare och universitetslektorer t ex) på väns-

Tabell 13.4. Statlig, kommunal eller privat anställning och partival 1979 (procent)

Anställning	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Statlig tjänst	5	45	11	10	28	1	100	230
Kommunal tjänst	10	44	15	12	16	3	100	481
Enskild tjänst	4	43	17	12	23	1	100	1067

Kommentar: Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellerna 13.4 och 13.5. Anställda av landsting har förts till kommunal tjänst. Resultaten bygger på en intervjufråga där intervjuperso-nerna själva fick ange hur de var anställda.

Tabell 13.5. Partival 1979 efter yrkesgrupp och anställning (procent)

Anställning och yrkesgrupp	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Övriga arbetare								
Statlig tjänst	6	60	17	5	12	0	100	60
Kommunal tjänst	9	59	12	8	10	2	100	191
Enskild tjänst	3	62	16	9	9	1	100	224
Lägre tjänstemän								
Statlig tjänst	3	44	10	12	29	2	100	41
Kommunal tjänst	6	44	22	9	13	6	100	64
Enskild tjänst	2	40	6	22	28	2	100	103
Tjänstemän i mellanställning								
Statlig tjänst	6	43	8	12	30	1	100	74
Kommunal tjänst	13	28	17	17	21	4	100	169
Enskild tjänst	4	36	17	14	28	1	100	151
Högre tjänstemän								
Statlig tjänst	5	18	7	10	58	2	100	40
Kommunal tjänst	11	22	11	21	35	0	100	37
Enskild tjänst	1	19	8	24	48	0	100	144

terpartiet kommunisterna. Motsvarande siffra för de väljare inom samma yrkessektor som tillhörde gruppen tjänstemän i mellanställning (sjuksköterskor, journalister m fl) eller gruppen övriga arbetare (sjukvårdsbiträden etc) var 13 respektive 12 procent. Anställda inom sektorn för vård, utbildning och kultur utgjorde 34 procent av vänsterpartiet kommunisternas väljarkår 1979. I valmanskåren som helhet omfattade de cirka femton procent.

Den yrkessektor som en väljare arbetar i har alltså i vissa fall ett klart samband med partivalet oberoende av klasstillhörigheten. Väljarnas anställning – om de arbetar i statlig, kommunal eller privat tjänst – spelar också en viss roll för valet av parti även sedan klasstillhörigheten kontrollerats. Resultaten i tabell 13.4 visar sambandet mellan partival och anställning 1979. I tabell 13.5 redovisas hur offentligt och privat anställda röstade inom olika yrkesgrupper.

Väljare som är offentligt anställda röstade inte mer socialdemokratiskt än privatanställda väljare. Vid 1979 års val fick socialdemokraterna ungefär lika mycket stöd från väljare i statlig, kommunal eller enskild tjänst. Vänsterpartiet kommunisterna är däremot något starkare bland offentligt anställda – speciellt bland människor i kommunal tjänst – än bland privatanställda. Vänsterpartiet kommunisternas starka ställning bland kommunalt anställda förklaras till en del av att partiet har en stark ställning bland människor i vårdsektorn. Moderaterna är starkast bland statligt och privat anställda väljare. Bland väljare i kommunal tjänst har däremot moderaterna ett något svagare röststöd. Högre tjänstemän i statlig tjänst är den yrkesgrupp som röstar mest moderat. Hela 58 procent av gruppen högre tjänstemän i statlig tjänst stödde moderata samlingspartiet 1979. Resultatet bygger på enbart 40 intervjupersoner och bör tolkas med viss försiktighet.

Klassröstning i olika åldersgrupper

Ålder har ett mycket svagt samband med partival i Sverige. Resultaten i tabell 13.6 visar att väljare i olika åldrar röstade på ungefär samma sätt vid valet 1979. Ålderssammansättningen på partiernas väljarkårer är därför mycket likartad. Det visar resultaten i tabell 13.7. Undantaget från denna regel är vänsterpartiet kommunisterna som under hela sjuttioalet haft ett mycket starkare stöd bland unga väljare än bland äldre. Vid 1979 års val röstade något över tio procent av de väljare som var 30 år eller yngre på vänsterpartiet kommunisterna. Bland människor över 30 år var andelen som stödde vänsterpartiet kommunisterna endast mellan två och fem procent i de olika åldersgrupperna. Vänsterpartiet kommunisterna har under 1970-talet blivit ett ungdomsparti. Över hälften (65 procent) av partiets väljare 1979 var 30 år eller yngre.

Tabell 13.6. Ålder och partival 1979 (procent)

Ålder	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
18-21	11	33	20	13	20	3	100	133
22-30	13	44	14	12	14	3	100	473
31-40	5	45	14	12	23	1	100	538
41-50	3	43	17	12	23	2	100	382
51-60	2	48	15	9	24	2	100	471
61-70	3	46	22	11	17	1	100	399
71-80	2	49	18	9	19	3	100	243

Tabell 13.7. Ålderssammansättning på partiernas väljargrupper 1979 (procent)

Ålder	Partival						Ej röstande	Samtliga intervjuade
	vpk	s	c	fp	m			
18-21	11	4	6	6	5	11	6	
22-30	45	17	15	20	12	23	18	
31-40	20	20	18	21	23	15	20	
41-50	7	14	15	15	17	14	16	
51-60	6	19	16	15	21	12	17	
61-70	7	16	20	15	13	9	14	
71-80	4	10	10	8	9	16	9	
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	
Antal intervjuade	143	1183	442	292	526	151	2905	

Socialdemokraterna och centerpartiet var något starkare bland väljare över 50 år än bland yngre väljare 1979. Folkpartiet uppvisade ett motsatt mönster. Det stöddes något mer av yngre än av äldre väljare. Moderaterna var starkast bland människor i medelåldern. Skillnaderna mellan de fyra största partiernas ålderssammansättning var emellertid mycket små 1979.

Huvudresultaten är att åldersfaktorn är relaterad till röstning endast när det gäller vänsterpartiet kommunisterna. Väljarnas ålder har mycket lite att göra med röstningen på något av de övriga riksdagspartierna. Åldersvariabeln blir intressantare när den kombineras med klasstillhörigheten. Vi får då en möjlighet att undersöka om sambandet mellan klass och parti ser likadant ut i olika åldersgrupper.

Resultaten i tabell 13.8 visar hur väljare röstade 1979 efter ålder och yrke. För att få tillräckligt många intervjupersoner i varje grupp har enbart två eller tre åldersklasser använts. I tabell 13.9 har vi gått motsatt väg och behållit den mer detaljerade åldersuppdelningen men istället slagit samman yrkesgrupperna till två klasser – arbetarklass och medelklass.

Tabell 13.8. Partival 1979 efter yrke och ålder (procent)

Yrkesgrupp och ålderskategori	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare								
18-30	12	59	11	9	7	2	100	110
31-50	3	74	12	6	4	1	100	137
51-80	3	75	12	3	5	2	100	269
Övriga arbetare								
18-30	9	54	14	11	10	2	100	178
31-50	5	61	17	8	8	1	100	202
51-80	3	68	14	7	6	2	100	239
Lägre tjänstemän								
18-30	10	45	12	12	15	6	100	68
31-50	1	39	13	19	27	1	100	110
51-80	0	42	9	15	30	4	100	54
Tjänstemän i mellanställning								
18-30	21	26	20	17	13	3	100	86
31-50	7	35	15	14	27	2	100	208
51-80	4	41	12	14	28	1	100	194
Högre tjänstemän								
18-30	11	31	8	25	25	0	100	48
31-50	2	22	9	18	48	1	100	126
51-80	0	13	13	21	51	2	100	126
Småföretagare								
18-30	6	23	13	12	45	1	100	78
51-80	4	18	25	16	35	2	100	80
Jordbrukare								
18-50	0	2	74	0	24	0	100	42
51-80	0	9	62	6	23	0	100	110

Klassröstningen är mycket starkare bland äldre än bland yngre väljare. Och det mönstret gäller inom alla yrkesgrupperna utom bland jordbrukarna. Unga bönder röstar något mer borgerligt (98 procent) än äldre bönder (91 procent). Men i de övriga yrkesgrupperna är sambandet mellan klasstillhörighet och partival svagare bland yngre väljare än bland äldre. Mönstret är speciellt tydligt bland de högre tjänstemännen. Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna fick 1979 ett mycket starkare röststöd av de yngsta högre tjänstemännen än av de äldsta. Trettioen procent av de högre tjänstemännen mellan 18 till 30 år röstade med socialdemokraterna. Bland de äldsta högre tjänstemännen (51-80 år) var det endast 13 procent som stödde socialdemokraterna. Elva procent av de yngsta högre tjänstemännen röstade på vänsterpartiet kommunisterna. Bland de högre tjänstemännen över 50 år var det färre än en procent som stödde vänsterpartiet kommunisterna.

Mönstret är helt omvänt för moderaterna. Partiet hade starkast stöd bland de äldsta högre tjänstemännen och svagast stöd bland de yngsta. Bland högre

Tabell 13.9. Partival 1979 efter klass och ålder (procent)

Klass och ålder	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Arbetarklass								
18-30	10	56	13	10	9	2	100	288
31-40	4	67	14	8	6	1	100	201
41-50	3	64	17	6	9	1	100	138
51-60	2	72	13	4	7	2	100	212
61-70	4	67	13	8	6	2	100	190
71-80	4	79	11	1	2	3	100	106
Medelklass								
18-30	13	32	17	17	18	3	100	230
31-40	5	29	15	14	36	1	100	308
41-50	3	29	18	16	32	2	100	228
51-60	2	28	17	14	37	2	100	248
61-70	2	23	32	15	27	1	100	192
71-80	2	23	24	13	36	2	100	124

Kommentar: Industrierbetare och övriga arbetare har definierats som arbetarklass. Tjänstemannagrupperna, småföretagarna och jordbrukarna har definierats som medelklass. Gruppen studerande är inte medtagen i analysen.

tjänstemän över 50 år röstade 51 procent med moderaterna 1979. Bland de yngsta högre tjänstemännen var det endast 25 procent som gav sin röst åt moderaterna.

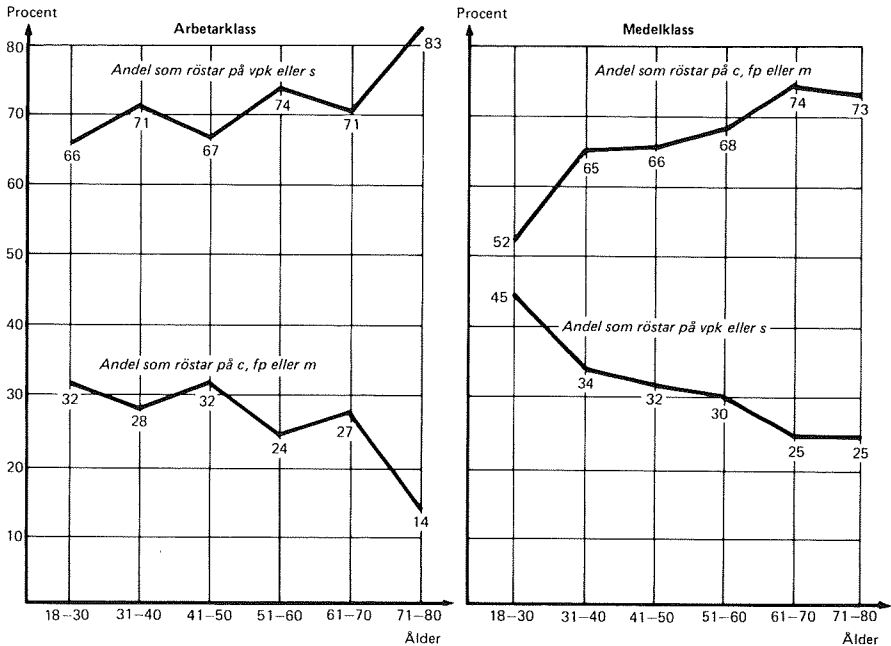
Ett motsvarande mönster, fast med omvända förtecken, kan också iaktas bland arbetarväljarna (se figur 13.1). I 1979 års val röstade hela 83 procent av de äldsta arbetarna med vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna. Endast 14 procent av dem stödde något borgerligt parti. Bland de yngsta arbetarna röstade endast 66 procent socialistiskt medan hela 32 procent röstade borgerligt.

Socialdemokraterna har ett mycket starkare stöd bland de äldsta arbetarna (79 procent 1979) än bland de yngsta (56 procent). För vänsterpartiet kommunisterna är det tvärtom. Partiet är klart starkare bland unga arbetare än bland äldre. Men det är ett mönster som inte bara återfinns bland arbetare för vänsterpartiet kommunisterna. Det återfinns även i de övriga yrkesgrupperna. Bland de äldsta väljarna i löntagargrupperna (arbetare och tjänstemän) fick vänsterpartiet kommunisterna endast mellan 0 till 4 procent av rösterna 1979. Bland de yngsta löntagarväljarna röstade mellan 9 till 21 procent på vänsterpartiet kommunisterna. Det är alltså snarare åldersvariabeln än yrkesgrupperingen som förklarar röstningen på vänsterpartiet kommunisterna 1979.

Vänsterpartiet kommunisterna tenderar att ha ett relativt starkt stöd bland unga väljare i alla yrkesgrupper och ett mycket svagt stöd bland äldre väljare. Socialdemokraterna är starkare bland yngre än äldre väljare från medelklas-

sen. Bland arbetarväjlare är det tvärtom. Socialdemokraterna har en starkare ställning bland äldre än bland yngre arbetare. De borgerliga partierna uppvisar ett liknande mönster. Det är också svagare bland de unga än bland de äldre väljarna i den "egna" klassen och starkare bland de unga än bland de äldre väljarna i motståndarsidans klass.

Figur 13.1. Klassröstning och ålder 1979 (procent)

Dessa systematiska samband tyder på att båda blocken håller på att vinna indesteg i varandras kärngrupper via de unga väljarna. Det är de socialistiska partierna som nått längst i denna process. Det visar resultaten i figur 13.1 på ett mycket tydligt sätt. Klassröstningen är mindre markerad bland väljare från medelklassen.

Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna fick 1979 stöd från en större andel av medelklassen än vad de borgerliga partierna fick från arbetarklassen. Skillnaden var speciellt markant bland de yngsta väljarna. Trettiofyra procent av de yngsta arbetarna röstade borgerligt 1979 medan hela 45 procent av de yngsta medelklassväljarna stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna.

Sambandet mellan klass och röstning var mycket svagt bland de yngsta väljarna från medelklassen 1979. Femtiotvå procent av dem röstade borgerligt medan nästan lika många (45 procent) stödde något socialistiskt parti.

Klassröstningen minskar

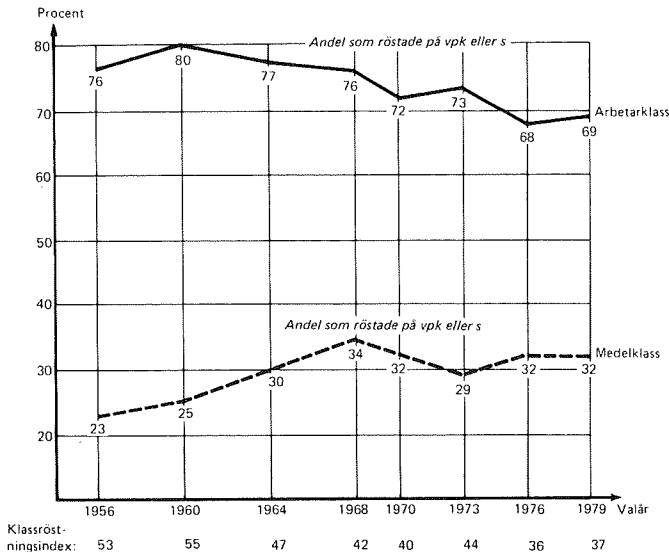
Den svaga klassröstningen bland de unga väljarna behöver inte tolkas som att sambandet mellan klass och parti håller på att luckras upp i Sverige. Unge väljare har kanske alltid röstat mindre klassmässigt än äldre väljare. Det tar tid innan människor får sådana erfarenheter att de upptäcker vilka partier som bäst tillvaratar deras ekonomiska och sociala intressen. Medelklassväljare kommer i så fall att rösta mer borgerligt ju äldre de blir medan arbetarväljare i högre grad kommer att stödja socialistiska partier. En livscykelprocess av detta slag kan verka parallellt med någon form av generations- eller periodeffekt som innebär att varje ny generation av unga väljare startar sin väljarkarriär på en annan klassröstningsnivå än tidigare generationer. Unge väljare idag kanske startar på en lägre klassröstningsnivå än vad de unga väljarna i början av 1960-talet gjorde. I så fall kommer en eventuell livscykelprocess att börja verka utifrån en lägre utgångsnivå. Och det kommer att ta längre tid att nå en hög klassröstningsnivå, om den någonsin nås.

Resultaten i tabell 13.10 ger ett underlag för en diskussion kring de här frågorna. I tabellen redovisas hur stor andel av arbetarväljare och medelklassväljare som röstade med socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna inom olika åldersgrupper vid riksdagsvalen från 1960 till 1979. Materialet kan inte utnyttjas för någon regelrätt kohortanalys. Kohorterna förändras inte bara genom att de åldras. De ändras också genom att vissa människor byter yrke och klass. Men vi kan naturligtvis studera de förändringar som inträffat, även om vi inte säkert kan fastställa vilka processer som orsakat dem.

Den viktigaste kunskap som resultaten i tabell 13.10 ger är att det inte har inträffat någon dramatisk förändring i klassröstningen under 1970-talet. Det visar också översiktsresultaten i figur 13.2. Andelen arbetare som röstat med socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna har sjunkit från 72 procent 1970 till 69 procent 1979. Det var under 1960-talet som klassröstningen sjönk mest markant i arbetarklassen. Vid valet 1960 stödde 80 procent av arbetarna socialdemokraterna eller kommunisterna. Tio år senare var den siffran nere i 72 procent.

En motsvarande utveckling kan också spåras i medelklassen. Det var framför allt under 1960-talet som de socialistiska partierna vann ett ökat intag bland medelklassväljarna. Vid valet 1956 röstade endast 23 procent av medelklassen socialistiskt. 1960 hade den siffran stigit till 25 procent, 1964 nådde den 30 procent och 1968 var den 34 procent. Under 1970-talet har

Figur 13.2 Klassröstning vid valen 1956–1979 (procent)

Tabell 13.10. Andel väljare som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna 1960–1979 efter klass och ålder (procent)

Klass och ålder vid undersökningstillfället	Valår						
	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979
Arbetarklass							
20–30	78	71	73	67	65	63	67
31–40	86	81	76	73	70	64	69
41–50	84	78	78	73	70	69	65
51–60	76	77	77	73	80	68	73
61–70	77	76	75	74	75	72	71
71–80	57	77	74	72	77	74	86
Medelklass							
20–30	33	30	44	45	39	42	47
31–40	29	35	32	32	30	32	35
41–50	24	30	32	29	27	36	32
51–60	20	29	34	32	27	26	30
61–70	22	27	30	23	27	30	25
71–80	18	22	26	26	14	17	25

Kommentar: Resultaten för åren 1956–1976 har hämtats dels från Olof Petersson och Bo Särilvik, "Valet 1973" (Allmänna valen 1973. Del 3, SCB 1975) dels från Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976*. Arbetarklass och medelklass har av jämförelseskäl definierats enligt en äldre yrkesklassificering (liknande socialgrupperingen) i figur 13.2 och tabell 13.10. Klassröstningsindexet har beräknats som andelen socialister bland arbetare minus andelen socialister bland medelklassväljarna (Alfords index).

andelen medelklassväljare som stöder socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna varit i stort sett konstant och hållit sig kring 32 procent.

Klassröstningen i Sverige har minskat om vi jämför med situationen på 1950-talet och i början av 1960-talet. Men större delen av denna minskning har alltså inte inträffat på sjuttioalet. Den inträffade redan på 1960-talet. Det visar det klassröstningsindex som återfinns i figur 13.2. Indexet har beräknats som skillnaden mellan andelen väljare som röstar med socialdemokraterna eller kommunisterna bland arbetarna och andelen väljare som stöder socialdemokraterna eller kommunisterna i medelklassen. Det kallas ibland för Alford's klassröstningsindex efter en amerikansk samhällsforskare som använde indexet i en studie av klassröstning i de anglosaxiska länderna i början av 1960-talet. Det kan variera mellan 0 och 100. Ju högre indexvärde desto starkare samband mellan klasstillhörighet och partival.

Klassröstningen sjönk från ett indexvärde på 55 år 1960 till ett värde på 40 år 1970. Under 1970-talet minskade klassröstningen mycket lite, från ett indexvärde på 40 vid valet 1970 till 36 år 1976 och 37 år 1979.

Analysen av klassröstningen i olika åldersgrupper i tabell 13.10 kastar ett visst ljus över vilka processer som åstadkommit förändringarna i klassröstningen. En viktig faktor bakom den minskade klassröstningen är en generationsförändring. Unga arbetare och medelklassväljare startade sina väljar-karriärer på en mycket högre klassröstningsnivå i början av 1960-talet än vad unga arbetare och väljare från medelklassen gjorde på 1970-talet. Sjuttioåtta procent av de yngsta arbetarväljarna röstade t ex socialistiskt 1960. Motsvarande siffra bland unga arbetare på 1970-talet har hållit sig kring 65 procent. Mönstret är detsamma i medelklassen. Vid valet 1960 röstade 33 procent av de yngsta medelklassväljarna socialistiskt. Tjugo år senare, vid valet 1979, hade den siffran stigit till 45 procent.

Någon systematisk tendens till ett ökat klassröstande över tid inom ålderskohorterna kan däremot inte spåras. Under 1960-talet förändrades snarast både arbetarkohorterna och medelklasskohorterna åt motsatt håll. Klassröstningen minskade i alla arbetarkohorter och i de flesta medelklasskohorter mellan 1960 och 1970. År 1960 röstade t ex ålderskohorten 20 till 30-åriga arbetare socialistiskt till 78 procent. Vid valet 1970 när kohorten blivit tio år äldre röstade den socialistiskt till endast 73 procent. Härav kan man dock inte dra slutsatsen att arbetare på 1960-talet blev mer borgerliga med åren. 1970 års ålderskohorter är inte desamma som 1960 års. De har inte bara åldrats. De har också förändrats genom den sociala rörligheten. Den minskade klassröstningen bland arbetare på 1960-talet kan m a o till en del ha orsakats av att vissa människor lämnade arbetarklassen och att andra från medelklassen kom till.

Klassröstningen tenderade också att minska i medelklasskohorterna mellan 1960 och 1970. Ålderskohorten 41 till 50-åriga medelklassväljare 1960 röstade exempelvis socialistiskt till 24 procent. Tio år senare stödde 32

procent av kohorten socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Samma tendens kan även spåras bland de äldre medelklasskohorterna. Man kan dock inte utifrån dessa resultat hävda att medelklassväljarna på sextioalet blev mer socialistiska när de blev äldre. Den sociala rörligheten och rekryteringen till medelklassen av människor som tidigare haft arbetaryrken är även här en faktor som påverkat kohorternas sammansättning.

Men oavsett vilka processer som verkat så kvarstår faktum. Klassröstningen minskade under 1960-talet i både medelklass- och arbetarkohorterna. Det var alltså inte enbart generationsförändringen bland de yngre väljarna som ledde till det sjunkande klassröstandet.

Under 1970-talet förändrades inte ålderskohorternas röstning på samma sätt som under 1960-talet. Klassröstningen fortsatte inte att minska systematiskt inom ålderskohorterna. Förändringsmönstret är mycket splittrat men en viss tendens till ett ökat klassröstande kan spåras i några kohorter. Ett exempel är de medelklassväljare som var 20 till 30 år gamla 1970. I valet 1970 röstade de socialistiskt till 45 procent. 1979 var det endast 35 procent inom kohorten som stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna.

Den väsentligaste slutsatsen som kan dras av våra resultat är att den trend mot ett minskat klassröstande som fanns på 1960-talet stannade upp under 1970-talet. Det starka sambandet mellan klassröstning och ålder i 1979 års valundersökning var ingen nyhet. En lägre klassröstning bland yngre väljare har funnits tidigare. Den kan alltså inte tas till intäkt för att klassröstningen kommer att sjunka ytterligare under 1980-talet.

Klassröstningen ökade något mellan 1976 och 1979. Indexvärdet steg från 36 till 37. En sådan förändring är naturligtvis inte statistiskt signifikant. Men en jämförelse av hur olika yrkesgrupper röstade 1976 och 1979 är ändå av intresse. Dels därför att de förändringsmönster som finns är mycket systematiska dels därför att resultaten är användbara vid en tolkning av 1979 års valutslag. I tabell 13.11 jämförs hur väljare från olika yrkesgrupper röstade vid valen 1976 och 1979.

Vänsterpartiet kommunisterna vann vid valet 1979 ökat stöd bland tjänstemän i mellanställning, framförallt i yrkessektorn vård, utbildning och kultur, och bland studerande. I övriga yrkesgrupper behöll vänsterpartiet kommunisterna sin väljarandel från 1976 men ökade den inte.

Socialdemokraterna gick framåt bland arbetarväljare. Andelen industriarbetare som röstade socialdemokratiskt ökade från 68 procent 1976 till 71 procent 1979. I gruppen övriga arbetare ökade andelen som stödde socialdemokraterna från 58 procent 1976 till 62 procent 1979. Bland medelklassväljare förlorade däremot socialdemokraterna väljarandelar. Andelen tjänstemän, småföretagare och jordbrukare som röstade socialdemokratiskt var något lägre 1979 än 1976. Men det var bland de studerande som socialdemo-

Tabell 13.11. Yrke och partival 1976 och 1979 (procent)

	Industriarbetare			Övriga arbetare			Lägre tjänstemän			Tjänstemän i mellanställning		
	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring
vpk	5	5	0	5	5	0	3	3	0	5	8	+3
s	68	71	+3	58	62	+4	43	42	-1	36	36	0
c	17	12	-5	22	15	-7	24	12	-12	20	15	-5
fp	5	5	0	7	8	+1	16	16	0	20	14	-6
m	3	5	+2	6	8	+2	13	24	+11	17	25	+8
Övr	2	2	0	2	2	0	1	3	+2	2	2	0
	100	100		100	100		100	100		100	100	
	Högre tjänstemän			Småföretagare			Jordbrukare			Studering		
	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring	1976	1979	Förändring
vpk	3	3	0	3	5	+2	1	0	-1	8	19	+11
s	21	20	-1	24	20	-4	9	7	-2	32	25	-7
c	18	10	-8	25	19	-6	69	65	-4	22	21	-1
fp	19	20	+1	21	14	-7	5	5	0	12	7	-5
m	39	46	+7	25	40	+15	15	23	+8	19	22	+3
Övr	0	1	+1	2	2	0	1	0	-1	7	6	-1
	100	100		100	100		100	100		100	100	

Källa: 1976 års resultat finns redovisade i Olof Petersson, "Väljaren och valet 1976".

kraterna förlorade mest 1979. Trettio två procent av de studerande röstade socialdemokratiskt 1976. År 1979 hade den siffran sjunkit till 25 procent. Förändringen bör dock tolkas med en viss försiktighet. Antalet studerande var inte fler än ett hundratal i valundersökningen 1976 respektive i valundersökningen 1979. Resultaten är därför statistiskt osäkra.

Centerpartiet förlorade röstandelar i alla yrkesgrupper men tillbakagången var störst bland tjänstemännen. Bland jordbrukarna gick partiet mindre tillbaka än i de övriga yrkesgrupperna. Vid valet 1976 röstade 69 procent av bönderna på centerpartiet. 1979 sjönk den andelen till 65 procent. Den tillbakagången – oavsett om vi talar om procentuell minskning eller förlorade procentandelar – är klart mindre än i övriga yrkesgrupper.

Bland arbetare gick centern tillbaka med fem till sju procentenheter 1979. Det motsvarar en procentuell minskning på cirka 30 procent. Centern förlorade alltså nästan en tredjedel av sitt röststöd bland arbetarväljarna 1979.

Bland tjänstemännen var tillbakagången ännu mer dramatisk. Bland lägre tjänstemän gick centern t.ex. tillbaka från 24 procent av rösterna 1976 till 12 procent 1979. Det betyder att partiet förlorade hälften av sitt väljarstöd bland lägre tjänstemän 1979. Motsvarande förlust bland tjänstemän i mellanställning var en fjärdedel (från 20 procent 1976 till 15 procent 1979) och cirka 45 procent bland de högre tjänstemännen (från 18 procent 1976 till 10 procent 1979).

Jämfört med dessa förlustsiffror är den *procentuella* tillbakagången på sex procent bland jordbrukarna (från 69 procent 1976 till 65 procent 1979) mycket liten. Det var inte centerpartiets kärngrupper som i första hand övergav partiet 1979. De väljare som lämnade partiet kom främst från grupper där centern gjorde stora, men som det visade sig, osäkra och tillfälliga vinster i början av 1970-talet. En stor del av de arbetar- och tjänstemannaväljare som övergav centerpartiet 1979 bodde i storstadsområdena och hade rekryterats till partiet först i och med valen 1973 och 1976.

Resultaten för folkpartiet uppvisar inte något klart mönster. Enligt våra siffror gick folkpartiet tillbaka mest bland tjänstemän i mellanställning, bland småföretagare och bland studerande medan partiet vann ett något ökat röststöd bland arbetare och högre tjänstemän.

Moderata samlingspartiet gick framåt i samtliga yrkesgrupper. Men det var bland medelklassväljarna som partiet gick starkast fram. Bland småföretagarna gick moderaterna t.ex. från en röstandel på 25 procent 1976 till en röstandel på 40 procent 1979. Det innebär en sextio procentig ökning. Den moderata vinden blåste ännu starkare bland lägre tjänstemän. Bland dem ökade moderaterna sin röstandel från 13 procent till 24 procent – en procentuell ökning på 85 procent. Även bland de högre tjänstemännen – partiets gamla kärngrupp – gick moderaterna klart framåt, från 39 procent 1976 till 46 procent 1979. Men den procentuella ökningen blev jämförelsevis blygsam, endast 18 procent. Det är svårt att öka lika mycket från en hög nivå som från en låg. Moderaternas resultat bland de högre tjänstemännen, och bland arbetarna, illustrerar denna gamla sanning. Räknat i procentenheter vann moderaterna inte särskilt mycket i arbetarklassen 1979. Bland industriarbetarna gick moderaterna fram från 3 procent 1976 till 5 procent 1979 och bland gruppen övriga arbetare från 6 procent till 8 procent. Men räknat procentuellt blir dessa små andelsvinster förhållandevis stora eftersom utgångsnivån var så låg. Moderaternas procentuella ökning bland industriarbetarna blev 67 procent. I gruppen övriga arbetare ökade moderaterna med 33 procent.

Den huvudsakliga orsaken till att klassröstningen ökade något 1979 var alltså att socialdemokraterna vann ökat stöd bland arbetarna men förlorade röstandelar i medelklassen. Centerpartiets förluster bland arbetarna kompenenserades inte av folkpartiets och moderaternas små röstvinster i arbetarklassen. Däremot uppvägdes centerns stora röstförluster i medelklassen mer än väl av moderaternas stora vinster.

Klassröstning bland män och kvinnor

Det är ingen skillnad mellan mäns och kvinnors röstande i Sverige. Det har varit ett ständigt återkommande resultat i de valundersökningar som gjorts sedan 1956. När det gäller partival skiljer sig män och kvinnor inte åt. På denna punkt inträffade emellertid en förändring vid valet 1979. För första gången sedan valundersökningarna inleddes kan vi iaktta en större skillnad i kvinnors och mäns röstning. Sambandet mellan kön och partival vid valet 1979 redovisas i tabell 13.12.

Tabell 13.12. Partival bland män och kvinnor 1979 (procent)

Kön	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	Övriga		
Kvinna	5	45	19	11	18	2	100	1273
Man	6	44	15	11	22	2	100	1366

Män och kvinnor skiljer sig inte åt när det gäller röstning på vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna eller folkpartiet. Det är endast centerpartiet och moderaterna som uppvisar en könsskillnad i röststödet från väljarna. Centerpartiet fick 1979 en högre röstandel bland kvinnor (19 procent) än bland män (15 procent). För moderata samlingspartiet var läget det omvända. Partiet fick 1979 mer röster från män (22 procent) än från kvinnor (18 procent). En början till denna skillnad kunde spåras redan 1976 då centerpartiet var två procent starkare bland kvinnor än bland män medan moderaterna var en procent starkare bland män än bland kvinnor. I tidigare valundersökningar från 1960- och 1970-talen har dessa könsskillnader inte återfunnits bland centerns eller moderaternas väljare.

Det är inte säkert att dessa könsförskjutningar i partisympatierna bland borgerliga väljare innebär början på en ny utvecklingstrend. Könsskillnaderna i centerpartiet och moderata samlingspartiets väljarkårer 1979 kan ha varit en tillfällighet, i huvudsak orsakad av en enda sakfråga – kärnkraften. Motståndet mot kärnkraften var 1979, precis som i folkomröstningen 1980, starkare bland kvinnor än bland män.

Om man undersöker partibytena till och från moderaterna och centern 1979 finner man att fler män än kvinnor gick till moderaterna medan det var fler kvinnor än män bland de få som lämnade moderaterna. Partibytarströmmarna till och från centerpartiet hade en omvänd könssammansättning. Det var fler män än kvinnor som övergav centern men bland de förhållandevis få väljare som bytte till centern 1979 var det fler kvinnor än män.

Vi vet från analysen i kapitel 12 att partibytena till och från centerpartiet 1979 var relaterade till väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan. Det var männi-

skor som var positiva till kärnkraften som tenderade att lämna partiet 1979.

De få väljare som centern vann 1979 tenderade att vara emot kärnkraften. Och detta gällde också de väljare som bytte från moderaterna till centern.

Kärnkraftsfrågan var utan tvekan en faktor som fick fler män än kvinnor att lämna centern 1979 och som fick fler kvinnor än män att byta till centern. För moderaterna fick kärnkraften en motsatt effekt. Fler män än kvinnor bytte till moderaterna från centern.

Kärnkraftsfrågan ledde alltså till en viss könsskillnad i partivalet inom det borgerliga blocket. Men någon skillnad mellan män och kvinnor när det gäller röstningen på socialistiska eller borgerliga partier kan inte iakttas 1979. Femtio procent av både männen och kvinnorna röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i vårt urval.

Men frågan är om klassröstningen är lika stark bland kvinnor som bland män. Det finns åtminstone två omständigheter som gör att man kan misstänka att klassröstningen är något lägre bland kvinnor än bland män. Kvinnor tenderar, för det första, att arbeta i yrken där den partipolitiska balansen mellan blocken är förhållandevis jämn. I yrkesgrupper som övriga arbetare (affärs- och sjukvårdsbiträden), lägre tjänstemän (kontorister) och tjänstemän i mellanställning (lärare, sjuksköterskor) är kvinnorna starkt företrädade. Ingen av dessa yrkesgrupper utgör något starkt fäste för det socialistiska eller det borgerliga blocket. De är partipolitiskt splittrade yrkesgrupper.

Bland partiernas klassmässiga kärngrupper är däremot kvinnorna svagare företrädade. Förhållandevis få kvinnor är tex industriarbetare, som är socialdemokraternas starkaste fäste, eller högre tjänstemän, småföretagare eller jordbrukare som är de borgerliga partiernas kärngrupper.

Ättioåtta procent av de förvärsarbetande kvinnorna i vårt urval tillhörde yrkesgrupperna övriga arbetare, lägre tjänstemän eller tjänstemän i mellanställning. Endast sex procent var industriarbetare. Resterande sex procent var högre tjänstemän, småföretagare eller jordbrukare. Motsvarande siffror bland de förvärsarbetande männen var 43 procent övriga arbetare, lägre tjänstemän eller tjänstemän i mellanställning, 25 procent industriarbetare och 32 procent högre tjänstemän, småföretagare eller jordbrukare.

Den andra omständigheten som kan minska kvinnans klassröstande är att gifta eller sammanboende kvinnor som förvärsarbetar inte bara påverkas av den egna klasstillhörigheten när de röstar utan också av sina mäns klasstillhörighet. Även gifta mäns partival påverkas av vilket yrke deras fruar har, men i mycket mindre omfattning. En av orsakerna till denna skillnad mellan gifta män och kvinnor är att det hittills varit männens yrke snarare än kvinnans som avgjort familjens klasstillhörighet. En gift kvinna som röstar som sin man röstar alltså ibland mot den klass hon själv yrkesmässigt tillhör, men det innebär ofta att hon röstar med den klass som hennes familj tillhör.

Eftersom vi i valundersökningarna utgår ifrån intervjupersonernas egna yrken när vi mäter klassröstningen kommer de gifta förvärsarbetande kvin-

nornas tendens att rösta som sina män att leda till att klassröstningen blir lägre bland kvinnor än bland män. De flesta gifta kvinnor har visserligen yrken som gör att de tillhör samma klass som sina män men tillräckligt många kvinnor är gifta med män som tillhör en annan yrkesklass än de själva för att deras tendens att rösta som sina män skall spela en roll.

Resultaten i tabell 13.13 visar för gifta förvärvsarbetsande kvinnor och män sambandet mellan egen klasstillhörighet, make/makas klasstillhörighet och partival 1979.

Tabell 13.13. Andel röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna bland gifta förvärvsarbetsande män och kvinnor efter klasstillhörighet och make/makas klasstillhörighet (procent)

Män		Egen klasstillhörighet		<i>Effekt på partivalet av egen klass</i>
		Arbetarklass	Medelklass	
Make/makas klasstillhörighet	Arbetarklass	78	36	+42
	Medelklass	74	29	+45
<i>Effekt på partivalet av make/makas klass</i>		+4	+7	
Kvinnor		Egen klasstillhörighet		<i>Effekt på partivalet av egen klass</i>
		Arbetarklass	Medelklass	
Make/makas klasstillhörighet	Arbetarklass	72	59	+13
	Medelklass	53	30	+23
<i>Effekt på partivalet av make/makas klass</i>		+19	+29	

Kommentar: Sammanboende är också medtagna i analysen. Effektmåtten är beräknade som procentdifferenser.

Män som tillhörde arbetarklassen röstade socialistiskt till 78 procent om deras fruar också var arbetare. Om deras fruar hade medelklassyrken sjönk benägenheten att rösta socialistiskt mycket litet, till 74 procent. Samma mönster går igenom bland männen från medelklassen. De röstade borgerligt till 29 procent om deras fruar också hade medelklassarbeten. Om fruarna hade arbetaryrken ökade tendensen att rösta socialistiskt något litet, till 36 procent. Makans yrke spelade alltså en mycket liten roll för männens röstande. Den egna klasstillhörigheten var mycket mer betydelsefull. Över 70 procent av de förvärvsarbetsande männen från arbetarklassen röstade socialistiskt 1979 oberoende av vad deras fruar arbetade med. Motsvarande siffra för männen från medelklassen var cirka 30 procent. Benägenheten att rösta

socialistiskt var alltså ungefär 40 procentenheter större bland män från arbetarklassen än bland män från medelklassen.

Kvinnor med arbetaryrken som var gifta med arbetare röstade 1979 socialistiskt till 72 procent. Men om de kvinnliga arbetarna var gifta med män som hade medelklassarbeten sjönk benägenheten att rösta socialistiskt relativt mycket, till 53 procent. En motsvarande tendens återfanns också, fast ändå starkare, bland de kvinnor som hade medelklassyrken. Om deras män tillhörde medelklassen röstade de endast socialistiskt till 30 procent. Om männen däremot hade ett arbetaryrke steg benägenheten att rösta socialistiskt mycket starkt, till 59 procent. Effekten av makens yrke var alltså mycket påtaglig. Men de yrkesverksamma kvinnornas partival påverkades också av den egna klasstillhörigheten. Kvinnor som var gifta med arbetare röstade socialistiskt till 72 procent om de själva tillhörde arbetarklassen. Om de själva hade ett medelklassarbete sjönk tendensen att stödja ett socialistiskt parti till 59 procent. Effekten av det egna yrket var ändå starkare bland kvinnor som var gifta med män från medelklassen. Femtiotre procent av kvinnor som var gifta med män som hade medelklassyrken men som själva var arbetare röstade socialistiskt 1979. Om de själva också hade ett medelklassarbete minskade benägenheten att rösta socialistiskt starkt, till 30 procent.

Men effekten av makens yrke var något större bland kvinnorna än effekten av den egna klasstillhörigheten. Det visar de procentdifferenser som beräknats i tabell 13.13. De kan tolkas som ett slags effektmått. Samma resultat fås om vi istället för tabellanalys utnyttjar regressionstekniken och definierar egen klasstillhörighet och make/makas klasstillhörighet som oberoende variabler och blockröstning som beroende variabel.

Sambandet mellan klass och partival är starkare bland äldre kvinnor än bland yngre. Inverkan från mannens yrke är något större bland förvärvsarbetande kvinnor över 30 år än bland yngre kvinnor. Inverkan av den egna klasstillhörigheten är också större bland äldre kvinnor än bland yngre. Men relativt sett, om vi tar hänsyn till både makens klasstillhörighet och den egna klasstillhörigheten, betyder makens yrke i jämförelse med det egna yrket mer för unga kvinnors partival än för äldre kvinnors.

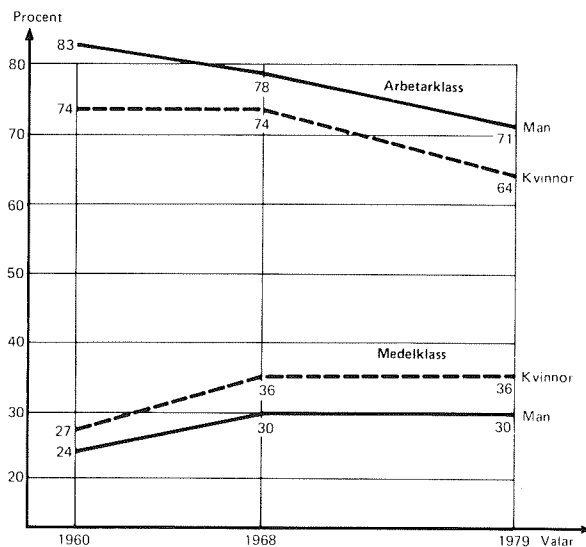
Alltfler kvinnor har blivit förvärvsarbetande i Sverige under 1960- och 1970-talen. I valundersökningarnas urval utgjorde kvinnorna 31 procent av de förvärvsarbetande 1960, 35 procent 1968 och 42 procent 1979. Kvinnornas andel av den förvärvsarbetande befolkningen har alltså ökat markant sedan början av 1960-talet. Det betyder att den minskade klassröstning som vi iakttagit i hela valmanskåren kanske bara är en följd av att alltfler kvinnor blivit yrkesverksamma. De gifta hammafruarna, som i våra mätningar av klassröstningen tilldelats sina mäns klasstillhörighet och ofta röstar som sina män, har blivit färre och ersatts av gifta förvärvsarbetande kvinnor som tilldelats en egen klasstillhörighet men som också de ofta röstar som sina män. Följden av denna förändring blir ett sjunkande klassröstande i hela

valmanskåren. Frågan är alltså om klassröstningen i Sverige sjunkit även bland förvärvsarbetande män, eller om det minskade sambandet mellan klass och parti endast är en följd av att fler kvinnor blivit yrkesverksamma.

Resultaten i tabell 13.14 och figur 13.3 visar att klassröstningen var lägre bland förvärvsarbetande kvinnor än män 1979, men också att klassröstningen minskat både bland yrkesverksamma män och yrkesverksamma kvinnor sedan 1960. Resultaten i tabell 13.14 redovisar hur män och kvinnor från olika yrkesgrupper röstade 1979. Uppgifterna i figur 13.3 visar hur förvärvsarbetande män och kvinnor från arbetarklassen respektive medelklassen röstade i valen 1960, 1968 och 1979.

Vid valet 1960 stödde 83 procent av de manliga arbetarna och 74 procent av de kvinnliga något socialistiskt parti. År 1968 hade andelen socialister sjunkit till 78 procent bland de manliga arbetarna medan den låg kvar på 74 procent bland kvinnliga arbetare. Vid valet 1979 var andelen socialister 71 procent bland män från arbetarklassen och 64 procent bland kvinnorna med arbetaryrken.

Figur 13.3. Klassröstning bland förvärvsarbetande män och kvinnor vid valet 1960, 1968 och 1979: Andel röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna (procent)

Klassröstningsindex: män	59	48	41
Klassröstningsindex: kvinnor	47	38	28

Kommentar: Klassindelningen har gjorts enligt den äldre yrkesklassificeringen. Källhänvisningar återfinns vid tabell 13.10. Kvinnornas andel av de förvärvsarbetande var i vårt material 31 procent 1960, 35 procent 1968 och 42 procent 1979.

Tabell 13.14. Yrkesgrupp och partival bland förvärvsarbetande män och kvinnor 1979 (procent)

Yrkesgrupp och kön	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare								
Män	6	69	11	5	7	2	100	256
Kvinnor	7	63	17	7	2	2	100	41
Övriga arbetare								
Män	8	62	12	10	7	1	100	182
Kvinnor	4	59	16	7	12	2	100	294
Lägre tjänstemän								
Män	4	44	2	14	34	2	100	55
Kvinnor	3	41	15	17	20	4	100	153
Tjänstemän i mellanställning								
Män	8	40	13	12	25	2	100	205
Kvinnor	9	27	17	18	26	3	100	189
Högre tjänstemän								
Män	3	20	7	22	47	1	100	190
Kvinnor	10	16	13	13	48	0	100	31
Småföretagare								
Män	5	14	18	14	49	0	100	85
Kvinnor	0	25	13	12	44	6	100	16
Jordbrukare								
Män	0	2	76	0	22	0	100	59
Kvinnor	0	0	86	0	14	0	100	14

Men samtidigt som socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna förlorade röstandelar bland manliga och kvinnliga arbetare vann de ökat stöd från både män och kvinnor med medelklassyrken. År 1960 var det endast 24 procent av männen och 27 procent av kvinnorna med medelklassyrken som stödde något socialistiskt parti. Vid valet 1968 hade dessa siffror ökat till 30 respektive 36 procent. År 1979 låg de kvar på samma nivå.

Kvinnans ökade inträde i yrkeslivet är alltså en faktor som bidragit till att klassröstningen minskat i Sverige under 1960- och 1970-talen. Förvärvsarbetande kvinnor röstar som vi sett mindre efter egen klasstillhörighet än förvärvsarbetande män. Men det är inte den enda förklaringen till det sjunkande klassröstandet. Den minskade klassröstningen bland förvärvsarbetande män kan inte förklaras enbart av att fler gifta kvinnor kommit ut i yrkeslivet. Vi måste söka andra förklaringar. En sådan tänkbar annan förklaring är den sociala rörligheten.

Social rörlighet och partival

Den sociala rörligheten har ökat i Sverige under de senaste årtiondena. Alltfler människor har blivit yrkesverksamma i andra sociala klasser än sina föräldrar. Den största delen av denna rörlighet har betingats av strukturella förändringar i yrkeslivet. Andelen bönder har t ex minskat drastiskt medan andelen tjänstemän har ökat kraftigt. Den "rena" sociala rörligheten, som finns i samhällen som inte genomgår strukturella förändringar, har däremot inte ökat. Det visar de resultat som Robert Erikson och andra sociologer kommit fram till.

Andelen människor som inte tillhör samma klass som sina föräldrar har under 1970-talet hållit sig kring 40 procent i de undersökningar som gjorts i Sverige. I vårt väljarurval från valet 1979 är det 20 procent av intervjupersonerna som varit socialt rörliga från arbetarklassen till medelklassen (uppåtriktad rörlighet) medan ungefär lika många (19 procent) varit rörliga från medelklassen till arbetarklassen (nedåtriktad rörlighet). Resterande 61 procent av väljarkåren tillhör samma klass som den som de växte upp i. De har inte bytt klasstillhörighet i jämförelse med sina föräldrar (se tabell 13.15 och tabell 13.16).

Den sociala rörligheten leder till en minskad klassröstning om väljarna inte bara påverkas av sitt eget yrke när de röstar utan också av sin uppväxtmiljö. Om arbetare som vuxit upp i jordbrukarhem tenderar att rösta centerpartistiskt och akademiker från arbetarhem tenderar att rösta socialistiskt blir effekten att klassröstningen sjunker.

Att den sociala rörligheten är en av de viktigaste faktorerna bakom den minskande klassröstningen har på senare år visats i många studier. Olof Petersson analyserade problemet i 1976 års valundersökning. Sociologen Rune Åberg har studerat sambandet mellan social rörlighet och klassröstning i en större uppsats i *Acta sociologica*. Han diskuterar bl a vilka konsekvenser som den ökande sociala rörligheten kan få i framtiden och argumenterar för att den sociala rörligheten inte nödvändigtvis behöver leda till otydliga klassgränser eller ett svagare samband mellan klass och parti i Sverige. Men den kanske mest omfattande studien kring den minskande klassröstningen i Sverige har genomförts av John Stephens, en amerikansk forskare som skrivit en doktorsavhandling om svenskt väljarbeteende. Stephens analyserar vilka effekter som olika strukturella förändringar i det svenska samhället har haft på röstningen. Han urskiljer flera olika orsaker till att klassröstningen minskat, t ex den ökade sociala rörligheten, den minskade bostadssegregationen, den ökade sekulariseringen och den ökade fackliga organiseringen av tjänstemännen.

Syftet med analyserna i detta avsnitt är att undersöka vilka effekter som väljarnas klassbakgrund i föräldrahemmet och deras erfarenheter av social rörlighet har på röstningen. Vi kommer inte bara att analysera effekterna av

Tabell 13.15. Social rörlighet mellan olika generationer (procent)

<i>Faderns yrke</i>	<i>Eget yrke</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>
	<i>Arbetare</i>	<i>Tjänstemän</i>	<i>Småföretagare</i>	<i>Jordbrukare</i>		
Arbetare	58	35	5	2	100	1141
Tjänsteman	28	65	6	1	100	501
Småföretagare	37	49	11	3	100	307
Jordbrukare	46	28	5	21	100	572
Samtliga	47	41	6	6	100	2521

<i>Faderns yrke</i>	<i>Eget yrke</i>				
	<i>Arbetare</i>	<i>Tjänsteman</i>	<i>Småföretagare</i>	<i>Jordbrukare</i>	<i>Samtliga</i>
Arbetare	56	39	39	10	45
Tjänsteman	12	31	20	5	20
Småföretagare	10	15	21	7	12
Jordbrukare	22	15	20	78	23
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	1175	1037	158	151	2521

Tabell 13.16. Socialt stabila väljare och socialt rörliga väljare mellan arbetarklassen och medelklassen (procent)

	<i>Andel väljare 1979</i>
Socialt stabila inom arbetarklassen	26
Socialt rörliga från medelklassen till arbetarklassen	20
Socialt rörliga från arbetarklassen till medelklassen	19
Socialt stabila inom medelklassen	35
Summa procent	100
Antal intervjuade	2521

Kommentar: Analysen gäller den intergenerationella rörligheten och bygger på uppgifter om det egna yrket och faderns yrke under uppväxtåren. Tjänstemän, småföretagare och jordbrukare har definierats som medelklass.

den sociala rörligheten mellan generationerna utan också vilken betydelse väljarnas egna yrkes- och klassbyten har för partivalet och för klassröstningen.

Resultaten i tabell 13.17 och 13.18 visar att väljarnas uppväxtförhållanden har ett starkt samband med deras partival. Arbetare som vuxit upp i arbetarhem röstar klart mer socialistiskt än arbetare som vuxit upp i medelklassmiljö. Åttio procent av de intervjuade personer i vår undersökning som själva var

arbetare och hade en far som också var arbetare röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna 1979. Bland arbetare som vuxit upp i medelklasshem var det endast 59 procent som stödde något socialistiskt parti.

En motsvarande tendens återfinns inom medelklassen. Väljare som tillhör medelklassen och som har vuxit upp i medelklassmiljö röstar sällan socialistiskt. Endast 24 procent av dem gjorde det 1979. Medelklassväljare som vuxit upp i ett arbetarhem har en mycket starkare benägenhet att rösta på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Vid valet 1979 röstade 48 procent av dem socialistiskt.

Klassbakgrundens betydelse framgår också mycket tydligt om man t ex detaljstuderar socialdemokraternas och centerns väljarstöd. Socialdemokraterna har inom arbetarklassen sitt starkaste stöd bland arbetare som vuxit upp i arbetarmiljö. Bland arbetare som vuxit upp i jordbrukar- eller tjänstemannahem är partiet mycket svagare. Samma mönster går igen bland tjänstemän och småföretagare. Om de kommer från arbetarmiljö har socialdemokraterna ett visst förfäste. Har de däremot vuxit upp i ett medelklasshem är sympatierna för socialdemokraterna inte lika utbredda. Fyrtiosex procent av de tjänstemän som har vuxit upp i arbetarhem röstade t ex på socialdemokraterna 1979 medan endast 24 procent av de tjänstemän som härstammade från jordbrukarhem röstade på samma sätt.

Centerpartiets väljarstöd är delvis en spegelbild av socialdemokraternas. Centern är starkast bland arbetare och tjänstemän som vuxit upp i jordbrukarfamiljer. Tjugoåtta procent av de arbetare som vuxit upp i en bondemiljö röstade på centerpartiet 1979. Motsvarande siffra för tjänstemän som kom från jordbrukarhem var 32 procent. Bland arbetare och tjänstemän som vuxit upp i arbetarhem var centerpartiet mycket svagare. Endast nio procent av socialt stabila väljare som vuxit upp i arbetarmiljö stödde centern 1979. Bland tjänstemän med arbetarbakgrund fick centerpartiet inte heller mycket röster. Det var endast åtta procent av dem som stödde centern 1979.

Analysen i tabell 13.18 visar att klassbakgrunden är nästan lika betydelsefull för partivalet som den egna klasstillhörigheten. Effektmåtten i tabellen är procentdifferenser. De visar hur mycket benägenheten att rösta socialistiskt ökar när vi t ex bland arbetare jämför dem som har vuxit upp i ett arbetarhem med dem som har vuxit upp i medelklassmiljö (+21). Effektmåtten anger hur mycket en viss faktor (egen klass, faderns klass) "påverkar" partivalet efter det att den andra faktorn konstanthållits.

Den egna klasstillhörigheten har ett starkare samband med röstningen än klassbakgrunden. Men skillnaden är inte speciellt stor. Den genomsnittliga effekten av den egna klasstillhörigheten var +34 medan den genomsnittliga effekten av uppväxtklassen var +23.

Det är alltså ingen tvekan om att den ökade sociala rörligheten är en viktig faktor bakom den minskade klassröstningen. Människor som rört sig uppåt

Tabell 13.17. Social rörlighet och partival 1979 (procent)

Faderns yrke	Eget yrke	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
		vpk	s	c	fp	m	Övr		
Arbetare	Arbetare	6	74	9	5	4	2	100	591
Tjänsteman	Arbetare	4	57	10	13	15	1	100	126
Småföretagare	Arbetare	8	57	13	10	9	3	100	102
Jordbrukare	Arbetare	2	53	28	6	8	3	100	250
Arbetare	Tjänsteman	6	46	8	15	23	2	100	372
Tjänsteman	Tjänsteman	7	21	9	18	44	1	100	297
Småföretagare	Tjänsteman	3	29	13	22	33	0	100	144
Jordbrukare	Tjänsteman	3	24	32	12	25	4	100	149
Arbetare	Småföretagare	4	29	20	11	33	3	100	55
Tjänsteman	Småföretagare	3	13	19	16	49	0	100	31
Småföretagare	Småföretagare	7	10	14	10	59	0	100	29
Jordbrukare	Småföretagare	7	19	22	22	30	0	100	27
Jordbrukare	Jordbrukare	0	8	66	3	23	0	100	117

Tabell 13.18. Andel röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna efter egen klasstillhörighet och faderns klasstillhörighet (procent)

		Egen klass		Effekt på partivalet av egen klass
		Arbetarklass	Medelklass	
Faderns klass	Arbetarklass	80	48	+32
	Medelklass	59	24	+35
Effekt på partivalet av faderns klass		+21	+24	

Kommentar: Effektmåttan är beräknade som procentdifferenser. De visar hur mycket benägenheten att rösta socialistiskt ökar när vi går från medelklassen till arbetarklassen i de olika raderna och kolumnerna. Resultaten hade blivit desamma om vi istället för faderns klass hade utnyttjat uppväxtfamiljens klass (se tabell 13.19).

eller nedåt mellan klasserna utgör väljargrupper med ett klart lägre klassröstande än de socialt stabila väljarna. De socialt uppåttrörliga väljarna röstade socialistiskt till 48 procent 1979. Bland de nedåttrörliga väljarna var andelen socialdemokrater och kommunisterna något högre, 59 procent. Det vägde alltså relativt jämnt mellan de politiska blocken bland de socialt rörliga väljarna. Bland de socialt stabila väljarna var klasspolariseringen mycket mer markerad. Åttio procent av de socialt stabila arbetarna röstade socialistiskt 1979. Bland socialt stabila väljare från medelklassen röstade endast 24 procent socialistiskt.

Klassröstningen är svagare bland yngre väljare än bland äldre. Det har vi visat tidigare. Resultaten i tabell 13.19 visar att sambandet mellan klass och parti också är mindre markerat bland unga väljare än bland äldre även sedan vi tagit hänsyn till effekten av klassbakgrunden.

Uppväxtfamiljens klasstillhörighet i tabell 13.19 grundas inte bara på faderns yrke. Hänsyn har även tagits till moderns eventuella yrkesverksamhet. I de flesta fall uppgav intervjupersonerna att deras mödrar varit hemarbetande (73 procent). Men för de övriga har vi vägt samman uppgifterna om faderns och moderns yrke när vi bestämt uppväxtfamiljens klasstillhörighet. I tabell 13.19 är endast intervjupersoner som vuxit upp i homogena arbetar- eller medelklasshem medtagna. Nio procent av intervjupersonerna hade vuxit upp i hem där föräldrarna förvärvsarbetade i olika yrkesklasser. De är uteslutna från analysen i tabell 13.19. Väljare som vuxit upp i klassmässigt splittrade hem tenderar att ha en något lägre grad av klassröstning än väljare som härstammar från hem där endast fadern förvärvsarbetade eller där båda föräldrarna var verksamma i samma yrkesklass. Moderns yrke har m a o ett visst samband med intervjupersonernas röstning utöver effekten av faderns yrke, men effekten av moderns yrke är mindre än effekten av faderns.

Effekten av den egna klasstillhörigheten på partivalet är klart mindre bland 18 till 30-åriga väljare än bland väljare som är över 30 år gamla. Resultaten visar på vissa interaktionsfenomen mellan egen klass och uppväxtklass bland de äldre väljarna men den genomsnittliga effekten av den egna klasstillhörigheten på röstningen var +15 för de yngsta väljarna, +33 för väljare som var mellan 31 till 50 år och +42 för de äldsta väljarna.

Effekten av uppväxtfamiljens klasstillhörighet uppvisar en motsatt tendens. Den var störst bland de yngsta väljarna (i genomsnitt +35), något mindre bland de väljare som var mellan 31 till 50 år (+25) och minst bland de äldsta väljarna (+18).

De här sambanden mellan ålder, social rörlighet och partival kan tyckas naturliga. Många unga väljare – och det gäller kanske framför allt unga människor från medelklassen som har arbetaryrken – har ännu inte nått den yrkesställning som de siktar på. De röstar med sin uppväxtklass eller med sin framtida klass, inte med sin nuvarande klass. Äldre väljare är fastare rotade i den klass som de tillhör och har dessutom hunnit etablera ett fastare röstningsmönster. Den partipolitiska socialiseringen i uppväxtfamiljen ligger längre tillbaka i tiden för de äldre.

En livscykeltolkning av detta slag är emellertid inte självklar. Den utgår från att inverkan från uppväxtmiljön avtar när väljarna blir äldre och ersätts med en påverkan från den egna klasstillhörigheten. Men resultaten är också förenliga med någon form av generationsmodell. Klasspolariseringen var större i samhället och i politiken när de äldsta väljarna var i tjugo-trettioårs åldern. Människor som på 1920- och 30-talen bytte klasstillhörighet i jämförelse med sina föräldrar hade kanske en högre tendens än dagens unga

Tabell 13.19. Andel röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna efter egen klasstillhörighet, familjens klasstillhörighet och ålder (procent)

		Egen klass		Effekt på partivalet av egen klass
		Arbetarklass	Medelklass	
Uppväxtfamiljens klass	18–30 år			
	Arbetarklass	80	67	+13
	Medelklass	47	31	+16
<i>Effekt på partivalet av uppväxtfamiljens klass</i>		+33	+36	
		Egen klass		Effekt på partivalet av egen klass
		Arbetarklass	Medelklass	
Uppväxtfamiljens klass	31–50 år			
	Arbetarklass	83	43	+40
	Medelklass	51	25	+26
<i>Effekt på partivalet av uppväxtfamiljens klass</i>		+32	+18	
		Egen klass		Effekt på partivalet av egen klass
		Arbetarklass	Medelklass	
Uppväxtfamiljens klass	51–80 år			
	Arbetarklass	81	47	+34
	Medelklass	69	19	+50
<i>Effekt på partivalet av uppväxtfamiljens klass</i>		+12	+26	

Kommentar: Uppväxtfamiljens klass har definierats med hjälp av uppgifter om både moderns och faderns yrken. Endast intervjupersoner som vuxit upp i homogena arbetarhem eller homogena medelklasshem är medtagna i analysen. Nio procent av intervjupersonerna hade föräldrar som yrkesarbetade i olika klasser. De är inte medtagna i tabell 13.19. Arton procent av intervjupersonerna hade vuxit upp i hem där båda föräldrarna arbetade och tillhörde samma yrkesklass. I 73 procent av fallen uppgav intervjupersonerna att modern var hemmafru. I sådana fall utnyttjade vi uppgifterna om faderns yrke för att avgöra familjens klasstillhörighet. Andelen vpk- eller s-röstande har beräknats med totala antalet röstande på de fem riksdagspartierna som procentbas. Antalet intervjupersoner som ingår i analysen är för 18- till 30-åringarna 404, för 31- till 50-åringarna 769 och för 51- till 80-åringarna 927.

väljare att också byta partisympati. Uppåtrörliga väljare kom att anamma en borgerlig partipreferens medan nedåtrörliga väljare tenderade att bli socialdemokrater eller kommunister. Den större sociala rörligheten under efterkrigstiden har, enligt denna tolkning, inte påverkat partisympatierna på detta sätt. Människor som byter klasstillhörighet byter inte partipolitisk hemvist i samma utsträckning som tidigare.

De uppåtrörliga väljarna som var över 30 år hade partisympatier som mer liknade den stabila medelklassens än den stabila arbetarklassens. Bland de nedåtrörliga väljarna över 50 år återfanns ett motsvarande mönster. Deras partival liknade mer den stabila arbetarklassens än den stabila medelklassens. Bland de yngsta väljarna var tendenserna motsatta. Uppåtrörliga väljare från arbetarklassen till medelklassen tenderade att rösta mer som den stabila arbetarklassen än som den stabila medelklassen medan de nedåtrörliga väljarna hade partisympatier som mer liknade den socialt stabila medelklassen än den socialt stabila arbetarklassen.

Sambanden mellan ålder, social rörlighet och partival i tabell 13.19 utgör alltså resultatet av flera olika processer. Det troligaste är att både livscykelprocessen och generationseffekten spelat en roll. Ett intressant resultat i tabell 13.19, som kanske snarare är en effekt av generationsskillnader än av åldrandet, är att de socialistiska partierna har en mycket starkare ställning bland de unga stabila medelklassväljarna än bland de äldre stabila medelklassväljarna. Trettioen procent av 18- till 30-åriga väljare som hade medelklassyrken, och som hade vuxit upp i medelklasshem, röstade med socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna 1979. Motsvarande siffror bland de socialt stabila medelklassväljarna mellan 30 till 50 år var 25 procent. Bland de äldsta socialt stabila medelklassväljarna röstade endast 19 procent socialistiskt 1979.

Ett motsvarande samband återfanns inte bland de socialt stabila arbetarväljarna. De borgerliga partierna var inte starkare bland yngre än bland äldre arbetare som vuxit upp i arbetarhem. Oberoende av ålder röstade cirka 80 procent av de socialt stabila arbetarna med socialdemokraterna eller kommunisterna 1979.

Den sociala rörligheten mellan generationerna är en viktig faktor bakom den minskade klassröstningen. Men människor byter inte bara klass i förhållande till sina föräldrar. De byter också ibland yrke och klass under sin egen karriär. Och denna så kallade intragenerationella rörlighet är också intressant i sammanhanget. Den kan vara en faktor som bidrar till ett minskat klassröstande. Väljare som personligen upplevt olika sociala klassers levnadsförhållanden och politiska traditioner är kanske mer splittrade i sina partisympatier än väljare som endast upplevt de villkor som den egna nuvarande klassen lever under.

Vi har en viss möjlighet att analysera dessa frågor med hjälp av material från 1979 års valundersökning. Två intervjufrågor som kan utnyttjas för att mäta den intragenerationella rörligheten fanns med i undersökningen. Samtliga förvärvsarbetande intervjupersoner fick själva ange vilken av fyra yrkesgrupper som de ansåg sig tillhöra. Yrkesgrupperna var *tjänstemän, arbetare, jordbrukare med eget jordbruk eller arrende* och *egna företagare utanför jordbruket*. Hela 87 procent av de förvärvsarbetande väljarna placerade sig i

samma yrkesgrupp som den som de tillhörde enligt vår yrkesklassificering.

Längre fram i intervjuformuläret fick sedan alla förvärvsarbetande intervjupersoner besvara följande fråga: "Har Ni någon gång bytt yrke så att Ni tidigare under någon längre tid hört till någon annan av de här yrkesgrupperna?" De yrkesgrupper som presenterades för intervjupersonerna var desamma som dem vi använde i frågan om väljarnas egen yrkesgruppstillhörighet. En fjärdedel av intervjupersonerna uppgav att de bytt yrke och att de tidigare tillhört en annan yrkesgrupp. Större delen av denna rörlighet hade ägt rum mellan arbetarklassen och medelklassen. Fjorton procent av intervjupersonerna angav att de bytt yrke från arbetare till tjänsteman, småföretagare eller jordbrukare medan sex procent sade att de bytt yrke åt motsatt håll från

Tabell 13.20. Partival 1979 efter tidigare yrke och nuvarande yrke (procent)

Tidigare yrke	Nuvarande yrke	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
		vpk	s	c	fp	m	Övr		
Arbetare	Arbetare	7	64	13	7	7	2	100	677
Tjänsteman	Arbetare	9	54	7	16	14	0	100	44
Småföretagare	Arbetare	5	36	27	23	5	4	100	22
Jordbrukare	Arbetare	5	28	48	5	14	0	100	21
Arbetare	Tjänsteman	4	43	13	15	24	1	100	184
Tjänsteman	Tjänsteman	7	30	10	17	33	3	100	516
Småföretagare	Tjänsteman	0	4	14	14	68	0	100	22
Arbetare	Småföretagare	7	16	16	12	49	0	100	43
Tjänsteman	Småföretagare	4	4	16	20	56	0	100	25
Småföretagare	Småföretagare	2	14	15	17	52	0	100	52
Arbetare	Jordbrukare	0	5	78	0	17	0	100	18
Jordbrukare	Jordbrukare	0	0	82	0	18	0	100	39

Kommentar: Analysen bygger på två intervjufrågor där intervjupersonerna själva fick ange vilken yrkesgrupp de tillhörde och om de bytt yrkesgrupp någon gång. Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellen.

Tabell 13.21. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna efter eget tidigare yrke och nuvarande yrke (procent)

Tidigare klass	Nuvarande klass	Arbetarklass		Effekt på partivalet av nuvarande klass
		Arbetarklass	Medelklass	
Arbetarklass	Arbetarklass	70	40	+30
Medelklass	Medelklass	51	30	+21
Effekt på partivalet av tidigare klass		+19	+10	

tjänsteman, småföretagare eller jordbrukare till arbetare. Fyra procent av väljarna angav att de bytt yrke inom medelklassen. Det var en större andel bland de äldre väljarna än bland de yngre som bytt yrkesgrupp någon gång under livet. Tjugoåtta procent av intervjupersonerna mellan 31 till 50 år och mellan 51 till 80 år uppgav att de bytt yrkesgrupp medan endast 13 procent av de yngsta väljarna angav att de någon gång bytt yrkesgrupp.

I tabell 13.20 redovisas sambandet mellan tidigare yrke, nuvarande yrke och partival vid 1979 års val. Effektmätningen i tabell 13.21 visar att även den intragenerationella rörligheten spelar en roll för klassröstningen. Väljare som bytt klass under sin karriär har en lägre klassröstning än väljare som varit verksamma i samma yrkesklass i hela sitt liv. Det tidigare yrket har ett samband med hur väljarna röstar. Och det sambandet kvarstår även sedan vi kontrollerat för det nuvarande yrket. Effekten på partivalet av den tidigare klasstillhörigheten var i genomsnitt +15, vilket betyder att benägenheten att rösta socialistiskt ökade med 15 procentenheter bland nuvarande arbetare och medelklassväljare om de tidigare i livet varit arbetare. Men effekten på partivalet av det nuvarande yrket var större, i genomsnitt +26. Benägenheten att rösta socialistiskt bland tidigare arbetare och väljare från medelklassen ökade alltså med 26 procentenheter om de tillhörde arbetarklassen vid valet 1979.

De uppåt rörliga väljarna från arbetarklassen till medelklassen, röstade mer likt den stabila medelklassen än den stabila arbetarklassen. Samma tendens återfinns bland de nedåt rörliga väljarna. Deras partisympatier liknade något mer den socialt stabila arbetarklassens än den socialt stabila medelklassens. Väljare som bytt yrke röstar mer likt sina nya yrkeskamrater än sina gamla.

Men frågan är hur stor del av den effekt som det tidigare yrket har på partivalet som i sin tur är en indirekt följd av det starka sambandet mellan röstning och uppväxtmiljö. Många av dem som bytt yrke och klass under sin egen karriär hade också bytt klasstillhörighet i jämförelse med sina föräldrar. Den tidigare yrkesklassen sammanföll ofta med uppväxtklassen för dem som bytt yrke. Ett relativt vanligt rörlighetsmönster, som exemplifierar detta samband, är tjänstemannen som växte upp i ett arbetarhem och som var yrkesverksam som arbetare i sin ungdom. Han har varit socialt rörlig både mellan generationerna och under sin egen karriär.

Resultaten i tabell 13.22 visar att den tidigare yrkesklassens samband med partivalet försvagas när vi också tar hänsyn till intervjupersonernas uppväxtklass, men att sambandet inte försvinner helt. Vi har genomfört en serie regressionsanalyser bland förvärvsarbetande män och kvinnor med fyra olika klassvariabler som oberoende variabler – föräldraklass, egen klass, make/makas klass och egen nuvarande klass. Partivalet – socialistiskt eller borgerligt röstande – har definierats som den beroende variabeln. De oberoende variablerna mäter väljarnas klasstillhörighet under olika skeden av livet.

Frågan är i vilken utsträckning som partivalet i Sverige är strukturerat av olika klassfaktorer och vilken effekt var och en av dem har på partivalet sedan de övriga kontrollerats. Resultaten i tabell 13.22 ger ett svar på båda dessa frågor.

Tabell 13.22. Effekten av föräldraklass, egen tidigare klass, make/makas klass och egen nuvarande klass på partivalet 1979 (standardiserade regressionskoefficienter)

Klassvariabler	Män	Kvinnor	Samtliga
Föräldraklass	0,23	0,18	0,21
Egen tidigare klass	0,14	0,01	0,09
Make/makas klass	0,04	0,19	0,09
Egen nuvarande klass	0,30	0,20	0,26
Förklarad varians (R^2)	0,24	0,18	0,21
Antal intervjuade	746	530	1276

Kommentar: Tre regressionsanalyser har genomförts – en bland förvärvsarbetsmän, en bland förvärvsarbetskvinnor och en bland samtliga förvärvsarbetsmän – med de fyra klassvariablerna (dikotomier) som oberoende variabler och med partivariabeln (dikotomi) som beroende variabel. De två koefficienterna på 0,01 och 0,04 är inte signifikanta på 0,05-nivån.

Tillsammans förklarade de fyra klassvariablerna 24 procent av variansen i männens val mellan det socialistiska och det borgerliga blocket och 18 procent av variansen i kvinnornas val. Det är förhållandevis låga siffror om vi jämför med hur stor andel av variansen i partivalet som förklaras av väljarnas ideologiska vänster-högerpositioner. Men det är en orättvis jämförelse. Klassvariablerna befinner sig, i jämförelse med åsiktsvariablerna, längre bak i den kedja av faktorer som påverkar partivalet. Klassfaktorerna är teoretiskt sett mer åtskilda från partisympatierna än sakfrågeattityderna.

Det var den egna klasstillhörigheten som hade det starkaste sambandet med valet av parti bland både kvinnor och män. Föräldraklassen hade också en betydelse för partivalet för båda könen. Men när det gäller inverkan av det tidigare yrket och maken/makans yrke skiljer sig män och kvinnor åt.

Bland kvinnorna spelade den sociala rörligheten under den egna yrkeskarriären ingen roll för partivalet. Bland männen hade däremot yrkesbyte under den egna karriären en effekt på valet av parti. Denna skillnad mellan könen förklaras till en del av att kvinnorna i vårt urval hade bytt yrkesgrupp mer sällan än männen. Endast 12 procent av kvinnorna uppgav att de hade bytt yrkesgrupp medan 28 procent av männen sade att de tidigare tillhört en annan yrkesgrupp än den som de tillhörde idag. Variablerna för nuvarande och tidigare yrken sammanfaller i stor utsträckning för kvinnorna. Det går därför inte att särskilja deras effekter på partivalet med någon större grad av säkerhet. Därtill är de för högt korrelerade med varandra.

Makans klasstillhörighet hade ett mycket svagt samband med partivalet bland männen. Koefficienten i tabell 13.22 (0,04) är inte statistiskt signifikant. Bland kvinnorna hade däremot makens yrke en klar betydelse för röstningen. Effekten på partivalet av makens klass var nästan lika stark som effekten av den egna klassen. Regressionskoefficienten var 0,20 för den egna klassen och 0,19 för makens klass.

Men huvudresultatet av analysen i tabell 13.22 är att föräldraklassen och den egna yrkestillhörigheten var de två viktigaste klassfaktorerna bakom väljarnas partival. Effekten på partivalet av uppväxtklassen var nästan lika stort (0,21) som effekten av den egna klassen (0,26). En intressant fråga är hur denna starka inverkan från föräldraklassen förmedlas. Vi vet från den politiska socialisationsforskningen att väljarnas första partisympatier i hög grad formas av föräldrarnas partipreferenser. Stabila partiväljare som inte bytt parti sedan ungdomsåren kommer i stor utsträckning att rösta på samma partier som sina föräldrar. Föräldrarnas partisympatier är därför en viktig faktor som vi måste ta hänsyn till när vi studerar hur föräldraklassens inverkan på väljarnas partival förmedlas.

Vi frågade i 1979 års valundersökning både om hur intervjupersonernas fader och moder brukade rösta under uppväxttiden. Många väljare ville eller kunde inte uppge vilka partier som föräldrarna röstade på. Trettioen procent av intervjupersonerna uppgav inte något parti för fadern. Motsvarande siffra för modern var något högre, 36 procent. Den alldeles övervägande delen av de väljare som angav någon partisympati för både fadern och modern uppgav att de röstade på samma parti. Det var inte mindre än 93 procent av de intervjupersoner som uppgav något parti för båda föräldrarna som sade att båda röstade på samma sätt. Hela 97 procent av dem angav att föräldrarna stödde samma politiska block. Man kan nog misstänka att många intervjupersoner tenderade att idyllisera de politiska förhållandena i barndoms hemmet och överdriva den politiska enigheten. Eller fanns det verkligen så få partipolitiskt splittrade hem i intervjupersonernas föräldrageneration?

I tabell 13.23 redovisas sambandet mellan väljarnas partival 1979 och deras uppgifter om faderns partisympati. När man läser resultaten bör man hålla i minnet att uppgiften om faderns partival är mycket osäker. En tredjedel av valmanskåren besvarade inte frågan. De som svarade kan ha kommit ihåg fel och/eller önsketänkt om sin faders partisympati. Människor har en tendens att projicera sina egna preferenser på andra människor som de tycker om. Somliga väljare vill gärna tro att deras föräldrar röstade på samma parti som de själva gör. Sambandet mellan väljarnas egna partipreferenser och föräldrarnas tenderar därför att bli för starkt när minnesdata används. Resultaten i tabell 13.23 visar således väljarnas bild av faderns partival. Hur sann den bilden är kan vi inte veta i de enskilda fallen. Att den kollektiva bilden inte är speciellt snedvriden framgår av partifördelningen bland fäderna. Den är mycket rimlig, om än med en viss övervikt för de socialistiska partierna.

Tabell 13.23. Väljarnas uppgift om faderns partival under uppväxtåren och eget partival 1979 (procent)

Faderns parti	Eget partival 1979					Ej röstande	Samtliga
	vpk	s	c	fp	m		
vpk	5	4	3	1	0	7	3
s	63	74	25	38	29	58	52
c	6	9	46	10	13	10	17
fp	11	7	14	33	18	13	13
m	11	5	10	15	37	9	13
Övriga	4	1	2	3	3	3	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	83	811	299	188	351	68	1765

Kommentar: Intervjufrågan om faderns parti löd: "Kommer Ni ihåg vilket parti Er far brukade rösta på under Er uppväxttid?" Trettioen procent av intervjupersonerna kunde eller ville inte uppge något parti som fadern brukade stödja.

Femtiofyra procent av de intervjupersoner som lämnade upplysningar om sitt eget och faderns partival angav samma parti. Hela 73 procent av dem röstade på samma partiblock som fadern. Om vi tar intervjupersonernas uppgifter om sina fäders yrken och partival för gott, så var den politiska rörligheten mellan generationerna mindre än den sociala. Det var fler väljare (39 procent) som hade bytt klass i förhållande till sina föräldrar än som hade bytt partiblock (27 procent).

En klar majoritet av socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare uppgav att deras fäder var socialdemokrater (74 respektive 63 procent). Mycket få vpk-väljare hade fäder som var kommunister. Det var endast fem procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare som angav att deras fäder röstade på ett kommunistiskt parti. Motsvarande andel var låg även i 1976 års valundersökning, men dock något högre. Den var 18 procent år 1976.

Majoriteten av de borgerliga väljarna hade vuxit upp i hem med borgerliga sympatier. Cirka 70 procent av moderaternas och centerpartiets väljare uppgav att deras fäder röstade borgerligt. Folkpartiets väljare hade en mer splittrad bakgrund. Femtioåtta procent av dem hade haft fäder med borgerliga sympatier medan 38 procent hade vuxit upp i socialdemokratiska hem.

Nästan hälften (47 procent) av de väljare som inte röstade i 1979 års val kunde eller ville inte säga vilket parti som deras fäder röstade på. Men en majoritet av dem som angav något parti för fadern uppgav att han var socialdemokrat eller kommunist (65 procent)

Väljarnas uppgifter om fädernas partival och yrken ger en bild av en stark klassröstning i föräldragenerationen. Hela 89 procent av de väljare som hade fäder som var arbetare uppgav att fadern röstade socialistiskt. Bland medel-

klassfäderna var klassröstningen något mindre markerad. Sjuettio procent av de intervjupersoner som vuxit upp i medelklasshem angav att fadern röstade borgerligt medan 30 procent sade att fadern stött något socialistiskt parti. Klassröstningsindexet för föräldragenerationen blir 59 utifrån dessa uppgifter. Det är en nivå som är något högre än vad den var i valmanskåren i början av 1960-talet. År 1964 uppvisade tex klassröstningsindexet ett värde på 55. Bland 1979 års väljare uppvisade indexet ett värde på 37.

Enligt väljarnas egna uppgifter fanns det alltså dels ett starkt samband mellan klass och parti i föräldragenerationen, dels ett starkt samband mellan eget partival och faderns partisympati. Frågan är om inte dessa båda samband visar hur föräldraklassens inverkan på väljarnas partival förmedlas. Föräldrarnas klasstillhörighet ger upphov till partipolitiska sympatier och till politiska miljöer som bidrar till att forma väljarnas partipreferenser under uppväxten. Om väljarna sedan inte byter parti eller partiblock längre fram i livet har föräldrarnas klasstillhörighet och partisympatier varit en viktig orsak till varför de röstar som de gör.

En intressant fråga är vad som händer med det starka sambandet mellan föräldraklass och eget partival när vi konstanthåller föräldrarnas partisympatier. Kvarstår något samband eller förmedlas all inverkan via föräldrahemmets partisympatier. Om ett samband kvarstår betyder det att föräldraklassen har en inverkan på väljarnas partival utöver den påverkan som föräldrarnas partisympatier har. Det skulle betyda att väljare som vuxit upp i tex socialdemokratiska medelklasshem skulle rösta borgerligt i högre grad än väljare som vuxit upp i socialdemokratiska arbetarhem. Om däremot sambandet mellan föräldraklass och eget partival försvinner när vi tar hänsyn till föräldrarnas partisympatier visar det att föräldraklassen endast har ett indirekt inflytande på väljarnas partival. Den spelar en stor roll för vilka partisympatier som fanns i uppväxthemmet men den har ingen direkt inverkan på väljarnas partival. Det är i så fall föräldrahemmets partisympatier som har den avgörande direkta inverkan på väljarnas partival. Väljare som vuxit upp i socialdemokratiska medelklasshem kommer då inte att rösta mindre socialdemokratiskt än väljare som vuxit upp i socialdemokratiska arbetarhem.

Den här frågeställningen kan undersökas med hjälp av tabellanalyser. Men det är en arbetsam och utrymmeskrävande metod. Det blir många fyrfältstabeller som måste redovisas och kommenteras. Och resultaten blir mycket överskådliga. Vi har istället valt att utnyttja en statistisk teknik som brukar användas när man undersöker kausala modeller. Tekniken kallas på engelska för path analysis. Det kan översättas till stiganalys. Tekniken förutsätter att man specificerar en modell som anger hur de oberoende variablerna är relaterade till varandra och till den beroende variabeln. Tänkta kausala samband i en pathmodell brukar anges med riktade pilar, som visar vad som är orsak och vad som är verkan i modellen. Regressionstekniken kan sedan användas för att mäta relationerna mellan variablerna. Styrkan i sambanden

definieras med hjälp av standardiserade regressionskoefficienter, som visar vilken effekt som en oberoende variabel har på en beroende variabel sedan vi tagit hänsyn till övriga oberoende variabler. En variabels indirekta effekter på en beroende variabel via andra variabler kan i en pathanalys särskiljas från variabelns direkta effekt. Man kan följa pilarna och multiplicera samman de standardiserade regressionskoefficienterna. På så sätt får man ett mått på styrkan hos olika "kausala flöden".

Resultaten av en pathanalys är beroende av den modell som specificerats. Tekniken förutsätter att alla relevanta oberoende faktorer är medtagna och att orsakspilarna är rätt dragna. I annat fall blir resultaten felaktiga och olika effekter kommer att över- eller underskattas.

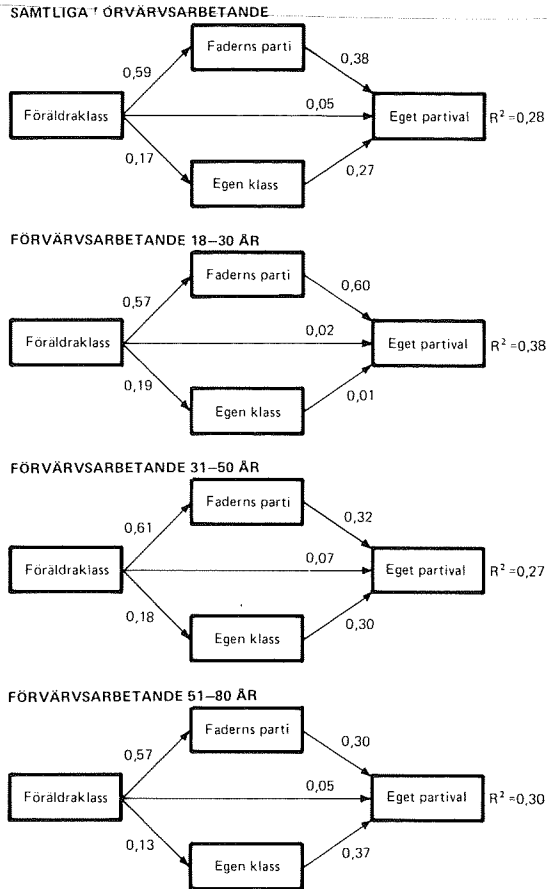
Den pathmodell som vi har konstruerat för att undersöka hur föräldraklassens inverkan på väljarnas partival förmedlas är en starkt förenklad modell med endast tre förklaringsfaktorer – föräldraklass, uppväxtfamiljens partisympati och den egna klasstillhörigheten. Vi tänker oss att klasstillhörigheten hos väljarnas föräldrar direkt påverkade den partipolitiska miljön i föräldrahemmet och väljarnas yrkesval men att föräldraklassen också har en direkt inverkan på väljarnas partival oberoende av de två andra faktorerna. Uppväxtfamiljens partisympatier och den egna klasstillhörigheten antas i modellen ha en direkt inverkan på väljarnas partival.

I figur 13.4 och tabell 13.25 redovisas resultaten från ett antal olika pathanalyser som gjorts utifrån den skisserade modellen. Analyserna har genomförts bland samtliga förvärvsarbetande väljare och inom olika åldersgrupper. Väljarnas ålder är en väsentlig faktor i sammanhanget eftersom vi vet att klassröstningen är lägre bland de yngsta väljarna. Och de teorier som finns kring politisk socialisation säger oss att inverkan från uppväxtfamiljens politiska traditioner bör vara större bland yngre väljare än bland äldre.

Pathanalyserna ger ett mycket entydigt resultat. Föräldraklassen hade inget direkt samband med väljarnas partival 1979. Ingen av de koefficienter som återfanns för de direkta orsakspilarna mellan föräldraklassen och det egna partivalet i figur 13.4 är signifikanta. Föräldraklassens inverkan på väljarnas partival var alltså i allt väsentligt indirekt och förmedlades via väljarnas egen klasstillhörighet och uppväxtfamiljens partipolitiska sympatier. Det betyder tex att arbetare som vuxit upp i socialistiska hem hade samma benägenhet att rösta socialistiskt oberoende av om föräldrarna tillhörde arbetarklassen eller medelklassen. Föräldraklassen hade ingen oberoende inverkan utöver de två andra faktorerna. Uppväxtklassens betydelse ligger i att de arbetare som vuxit upp i socialistiska hem tenderade att ha föräldrar som tillhörde arbetarklassen. Föräldraklassen påverkade uppväxtfamiljens partisympatier och väljarnas yrkesval och därmed också indirekt väljarnas partival idag.

Bland de yngsta väljarna var uppväxtfamiljens partisympatier den alldeles avgörande faktorn i modellen. Den egna klasstillhörigheten spelade ingen

Figur 13.4. Pathanalys med föräldraklass, faderns partisympati och egen klass som oberoende variabler och väljarnas partival 1979 som beroende variabel (standardiserade regressionskoefficienter)

Kommentar: Pathanalys är en statistisk teknik för kausalanalys. Pilarna i modellerna kan tolkas som "orsakspilar". De standardiserade regressionskoefficienterna är ett slags effektmått. De anger hur starkt sambandet är mellan olika variabler. Samtliga variabler är dikotomiserade till arbetarklass-medelklass respektive socialistiskt-borgerligt röstande.

Det R²-värde som anges för varje pathanalys visar hur stor andel av variansen i väljarnas blockval 1979 som kan förklaras av föräldraklassen, faderns partisympati och den egna klasstillhörigheten. Samtliga koefficienter under 0,10 är inte signifikanta på 0,05-nivån.

roll för partivalet sedan vi kontrollerat för föräldrarnas partipreferenser. Unga väljare som t ex vuxit upp i hem med borgerliga sympatier tenderade att rösta borgerligt 1979 oberoende av om de var yrkesverksamma som arbetare eller tjänstemän. Samma sak gäller för unga väljare som vuxit upp i

Tabell 13.25. Föräldraklassens direkta och indirekta effekter på väljarnas partival (beroendekoefficienter)

	18-30 år	31-50 år	51-80 år	Samtliga
Föräldraklassens direkta effekt	0,02	0,07	0,05	0,05
Föräldraklassens indirekta effekt via egen klass	0,00	0,05	0,05	0,05
Föräldraklassens indirekta effekt via faderns partisympati	0,34	0,20	0,17	0,22
Föräldraklassens totala effekt på partivalet	0,36	0,32	0,27	0,32

Kommentar: Beroendekoefficienterna har beräknats genom att i modellerna i figur 13.4 följa pilarna och multiplicera samman de standardiserade regressionskoefficienterna. Föräldraklassens indirekta effekt på partivalet via egen klass och faderns partisympati (tekniskt förmedlad via korrelationen mellan variablerna för egen klass och faderns partisympati) är försumbar vid beräkningarna av föräldraklassens totala effekter på partivalet.

socialistiska hem. De tenderade att rösta lika socialistiskt 1979 oberoende av om de tillhörde arbetarklassen eller medelklassen.

Bland väljare som var mellan 31 till 50 år gamla vägde det jämt mellan den egna klasstillhörigheten och uppväxtfamiljens partipolitiska traditioner när det gäller effekten på röstningen. Båda faktorerna uppvisar ungefär lika höga koefficienter för orsakspilarna till partivalet. Medelålders väljare som te x vuxit upp i socialistiska hem tenderade i högre grad att rösta socialistiskt 1979 om de var arbetare än om de var tjänstemän. Och tjänstemän som hade socialistiska föräldrar tenderade att rösta mer socialistiskt än tjänstemän som vuxit upp i borgerliga hem.

Bland de äldsta väljarna vägde det också jämt mellan den egna klassen och föräldrarnas partisympatier när det gäller inverkan på partivalet. Men effekten av den egna klassen var något starkare än effekten av uppväxtfamiljens partipolitiska traditioner.

Resultaten kan sammanfattas på följande sätt. Ju äldre väljarna var desto mer betydde den egna klasstillhörigheten för röstningen och desto mindre betydde föräldrarnas partipreferenser. Men oberoende av ålder förmedlades föräldraklassens största inverkan på väljarnas partival via uppväxtfamiljens politiska miljö och inte via väljarnas egen klasstillhörighet. Det visar resultaten i tabell 13.25. Det "kausala flödet" från föräldraklassen över faderns parti till eget partival var klart större i alla åldersgrupper än flödet via väljarnas egen klass. Den främsta orsaken till detta är att sambandet mellan föräldrarnas klasstillhörighet och föräldrarnas partisympatier är mycket starkare än sambandet mellan föräldrarnas klasstillhörighet och väljarnas klasstillhörighet. Den starka klassröstningen i föräldragenerationen ledde till att

det förstnämnda sambandet blev relativt högt medan den stora sociala rörligheten mellan generationerna gjorde att det andra sambandet blev svagare.

Väljarnas klasserfarenheter från barndomshemmet spelar alltså en viktig roll för deras nuvarande röstning. Väljarnas partival bestäms till en inte oväsentlig del av de sociala och ekonomiska villkor som deras föräldrar levde under och inte av de villkor de själva lever under. En följd av detta blir en minskad klassröstning. Många socialt rörliga människor röstar med sin uppväxtklass snarare än med sin egen klass. Vår analys har visat att den politiska socialiseringen i uppväxtfamiljen är en mycket väsentlig faktor i denna process. Den framgångsrika partipolitiska präglingen i föräldrahemmen gör att gårdagens klassröstning delvis fortplantas på bekostnad av dagens klassröstning. Orsakerna till att det har blivit så här skall emellertid inte enbart sökas i sociala och ekonomiska förhållanden. Även politiska faktorer spelar in. Det är kanske möjligt att hävda att de sociala och ekonomiska skillnaderna mellan olika yrkesgrupper minskat under de senaste årtiondena och att det är en förklaring till att klassröstningen minskat. Men vi måste också ta hänsyn till partiernas handlande. Dagens partier kanske inte för en lika utpräglad klasspolitik som gårdagens. Och då är det inte lätt för väljarna att klassrösta.

Fackföreningstillhörighet

Sambandet mellan facklig tillhörighet och röstning är intressant av flera skäl. Överensstämmelsen mellan klasstillhörighet och fackligt medlemskap är stor i Sverige. Arbetare är organiserade i LO och de flesta tjänstemän är med i TCO eller SACO/SR. En stor del av jordbrukarna är med i LRF. Lantbrukarnas riksförbund (LRF) är naturligtvis inte en facklig organisation i egentlig mening, men den fungerar som böndernas intresseorganisation.

En analys av hur medlemmar i olika fackliga organisationer röstade 1979 och av hur LO- och TCO-medlemmars partival förändrats under sjuttioalet ger därför en ytterligare belysning åt fenomenet med den minskade klassröstningen. En speciellt intressant fråga i sammanhanget är vilket samband som finns mellan partisympatier och facklig organisering. Röstar fackligt oorganiserade arbetare borgerligt i högre grad än LO-anslutna arbetare? Och hur röstar de fackligt oorganiserade tjänstemännen? Har de samma partispreferenser som de TCO- eller SACO/SR-anslutna tjänstemännen eller tenderar de att vara mer socialistiska eller mer borgerliga i sina partisympatier. Om fackligt oorganiserade arbetare och tjänstemän tenderar att ha partisympatier som avviker från de fackligt anslutna arbetarnas och tjänstemännens så är den fackliga organiseringen en faktor som påverkar klassröstningen vid valen. Nivån på klassröstningen blir exempelvis lägre om fackligt oorganiserade arbetare tenderar att rösta borgerligt.

Resultaten i tabell 13.26 visar hur medlemmar i LO, TCO, SACO/SR och LRF röstade vid valet 1979. LO- och TCO-medlemmarnas röstning i valen mellan 1968 och 1979 redovisas i tabellerna 13.27 och 13.28.

En klar majoritet (68 procent) av LO-medlemmarna röstade på socialdemokraterna 1979. Det betydde en liten uppgång jämfört med valet 1976, då 66 procent av LOs medlemmar stödde socialdemokraterna. Trenden för socialdemokraterna har annars under 1970-talet varit vikande bland LO-

Tabell 13.26. Facklig organisationstillhörighet och partival 1979 (procent)

Facklig organisation	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
LO	6	68	10	7	7	2	100	679
TCO	6	37	14	14	27	2	100	478
SACO/SR	10	13	9	17	49	2	100	92
LRF	0	0	74	0	26	0	100	61

Kommentar: Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellen.

Tabell 13.27. LO-medlemmars partival 1968–1979 (procent)

Valår	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
1968	2	81	8	5	2	2	100	655
1970	6	75	11	3	1	4	100	908
1973	6	71	16	4	1	2	100	555
1976	5	66	17	7	3	2	100	633
1979	6	68	10	7	7	2	100	679

Tabell 13.28. TCO-medlemmars partival 1968–1979 (procent)

Valår	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
1968	1	47	14	22	13	3	100	321
1970	3	38	21	24	10	4	100	485
1973	3	35	33	12	14	3	100	321
1976	3	41	21	17	17	1	100	413
1979	6	37	14	14	27	2	100	478

Kommentar: I tabellerna 13.27 och 13.28 ingår endast förvärvsarbetande. *Källor:* 1968 – Bo Särilvik, "Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective", i Richard Rose (ed), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook* (The Free Press, New York 1974), 1970 – Bo Särilvik, "Valet 1970" (Allmänna valen 1973, SOS del 3, SCB), 1973 – Olof Petersson och Bo Särilvik, "Valet 1973" (Allmänna valen 1973, SOS del 3, SCB) 1976 – Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976*.

medlemmarna. År 1968 röstade 81 procent av medlemmarna i LO socialdemokratiskt. År 1970 sjönk den andelen till 75 procent och vid valet 1973 var den 71 procent.

Andelen LO-medlemmar som röstar borgerligt har ökat sedan sextiotalets slut. Vid valen 1968 och 1970 röstade 15 procent av medlemmarna i LO på något borgerligt parti. Vid valen 1973 och 1976 ökade den andelen till 21 procent respektive 27 procent. Det var främst centerpartiet som gjorde inbryningar bland de LO-an slutna arbetarna. 1979 röstade 24 procent av LOs medlemmar på något borgerligt parti. Centerpartiet gick tillbaka från 17 procent av LO-rösterna 1976 till endast 10 procent 1979.

En knapp majoritet (54 procent) av TCOs medlemmar röstade borgerligt 1979. Moderata samlingspartiet blev det största borgerliga partiet bland TCO-medlemmarna med 27 procent av rösterna. Moderaterna blev 1979 nästan lika starkt bland TCO-medlemmarna som centerpartiet och folkpartiet tillsammans. Mittenpartierna fick 28 procent av TCO-medlemmarnas röster 1979. Moderaterna har gått starkt framåt bland TCO-medlemmarna under sjuttioalet. Partiet har nästan tredubblat sin röstandel bland tjänstemännen i TCO sedan valet 1970.

Socialdemokraternas ställning bland TCOs medlemmar försvagades något 1979. Partiet fick 37 procent av TCO-medlemmarnas röster. Vid valet 1976 stöddes socialdemokraterna av 41 procent av TCOs medlemmar. Men jämfört med valen 1970 och 1973 har socialdemokraternas förankring bland TCO-medlemmarna inte försvagats. Socialdemokraternas ställning bland TCOs medlemmar har varit i stort sett stabil under sjuttioalet. Partiet har stötts av mellan 35 till 41 procent av TCO-medlemmarna i valen under 1970-talet.

Vänsterpartiet kommunisterna fick nästan lika många röster av medlemmarna i SACO/SR som socialdemokraterna 1979. Tio procent av SACOs medlemmar stödde vänsterpartiet kommunisterna medan 13 procent röstade socialdemokratiskt. Moderaternas ställning bland SACO-medlemmarna är mycket stark. Hela 49 procent av SACOs medlemmar stödde moderaterna 1979. Tre år tidigare hade enbart 29 procent av SACO-medlemmarna röstat på moderaterna. En stor del av denna ökning skedde på centerpartiets bekostnad. Centern gick bland SACO-medlemmarna tillbaka från 27 procent 1976 till endast 9 procent 1979.

Fackligt oorganiserade arbetare röstade klart mer borgerligt än LO-an slutna arbetare vid valet 1979. Det framgår mycket klart av resultaten i tabell 13.29. En majoritet (57 procent) av de oorganiserade industriarbetarna röstade med något borgerligt parti. Endast 20 procent av de LO-an slutna industriarbetarna röstade på samma sätt.

De oorganiserade arbetarna är alltså en väljargrupp som sänker klassröstningsnivån i Sverige. Och det är inte frågan om någon liten försumbar grupp. Tjugotvå procent av arbetarna i 1979 års valundersökning *uppgav* att de inte

Tabell 13.29. Partival 1979 efter yrkesgrupp och fackföreningstillhörighet (procent)

Yrkesgrupp och fackföreningsstillhörighet	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare								
Medlem i LO	7	72	10	6	4	1	100	259
Oorganiserad	3	37	31	6	20	3	100	35
Övriga arbetare								
Medlem i LO	5	68	11	6	9	1	100	324
Oorganiserad	6	44	21	13	13	3	100	125
Lägre tjänstemän								
Medlem i TCO	2	52	11	12	21	2	100	108
Oorganiserad	4	2ä	14	24	36	2	100	55
Tjänstemän i mellanställning								
Medlem i TCO	9	34	17	13	25	2	100	245
Oorganiserad	4	21	13	25	30	7	100	53
Högre tjänstemän								
Medlem i TCO	4	26	10	21	37	2	100	102
Medl i SACO/SR	8	16	6	17	53	0	100	51
Oorganiserad	0	8	6	28	58	0	100	51

Kommentar: Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellen.

var medlemmar i någon fackförening. Det är bland dessa arbetare som de borgerliga partierna har sitt starkaste fäste i arbetarklassen.

De socialistiska partierna tar inte igen vad de förlorar bland de oorganiserade arbetarna bland de oorganiserade tjänstemännen. Tjänstemän utan fackligt medlemskap tenderar tvärtom att ha än mer borgerliga partisympatier än fackligt organiserade tjänstemän. Oorganiserade tjänstemän bidrar således till att hålla uppe klassröstningsnivån i Sverige. Inte heller de oorganiserade tjänstemännen är någon liten grupp. Nitton procent av de lägre tjänstemännen och tjänstemännen i mellanställning i vårt urval uppgav att de inte var medlemmar i någon facklig organisation.

Ungefär hälften av de fackligt oorganiserade arbetarna och tjänstemännen hade enbart deltidsjobb och nästan samtliga deltidsarbetande var kvinnor. Men den borgerliga tendensen bland de oorganiserade var inte någonting som speciellt utmärkte deltidsarbetande eller kvinnor. Resultaten i tabell 13.30 visar att den återfanns bland såväl heltidsarbetande män och kvinnor som hos deltidsarbetande.

En majoritet av både de heltidsarbetande manliga arbetarna (51 procent) och de heltidsanställda kvinnliga arbetarna (62 procent) som uppgav att de inte var med i någon fackförening, röstade borgerligt vid valet 1979. Bland de deltidsarbetande arbetare som inte var med i någon facklig organisation vägde det ungefär lika jämnt mellan de politiska blocken. Femtio procent av

Tabell 13.30. Partival 1979 bland arbetare och tjänstemän efter fackligt medlemskap och arbetstid (procent)

	Partival		Summa procent	Antal intervjuade	Andel som upp- gav sig vara oorganiserade
	vpk eller s	c, fp eller m			
<i>Arbetare</i>					
Heltid	79	19	100	335	
Oorganiserad	49	51	100	55	13 %
Heltid	75	24	100	99	
kvinnor	33	62	100	21	21 %
Oorganiserad	69	29	100	143	
Deltid	50	47	100	76	35 %
Oorganiserad					
<i>Tjänstemän</i>					
Heltid	49	50	100	142	
Medlem i TCO	32	59	100	34	15 %
Oorganiserad	46	53	100	127	
Heltid	35	65	100	20	13 %
kvinnor	44	52	100	82	
Oorganiserad	15	81	100	54	32 %

Kommentar: Endast arbetare, lägre tjänstemän och tjänstemän i mellanställning är medtagna i tabellen. Andelen oorganiserade har beräknats för samtliga förvärvsarbetsande inom respektive grupp och inkluderar också intervjupersoner som inte talade om hur de röstade 1979.

dem röstade på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna medan 47 procent stödde något borgerligt parti. Bland de LO-anslutna arbetarna var andelen som röstade borgerligt mycket lägre – 19 procent bland heltidsarbetande män, 24 procent bland heltidsarbetande kvinnor och 29 procent bland deltidsarbetande.

Mönstret är det samma bland tjänstemännen. TCO-anslutna lägre tjänstemän och tjänstemän i mellanställning röstade socialistiskt till cirka 45 procent 1979 oavsett om de var män eller kvinnor, eller om de arbetade heltid eller deltid. (De högre tjänstemännen är inte medtagna i analysen i tabell 13.30.) Bland de fackligt oorganiserade tjänstemännen var stödet till vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna mycket svagare. Trettiotvå procent av de heltidsanställda manliga tjänstemännen utan facklig anslutning röstade socialistiskt 1979. Motsvarande andel var 35 procent bland de heltidsarbetande kvinnliga tjänstemännen utan medlemskap i någon fackförening. Bland de deltidsarbetande tjänstemännen som inte var anslutna till någon facklig organisation röstade endast 15 procent på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna 1979.

Den borgerliga tendensen bland de oorganiserade arbetarna och tjänstemännen kan tolkas på två olika sätt. Man kan se den som ett utslag av att dessa väljare inte i samma grad som de fackanslutna väljarna fått ta del av den information, samhörighetskänsla och gruppåverkan som finns inom LO och TCO. Enligt detta synsätt skulle oorganiserade arbetare med borgerliga partisympatier så småningom omvändas till socialdemokraterna om LO lyckades organisera dem.

Men den borgerliga tendensen bland de fackligt oorganiserade väljarna kan också ses som en effekt av att många av dem valt att stå utanför facket – eller valt att *uppgå* för intervjuarna att de inte är med i facket – därför att de har borgerliga partisympatier och kanske uppfattar LO och TCO som socialdemokratiska organisationer. Om LO och TCO lyckades organisera dessa väljare är det inte säkert att de för den skull ger upp sina borgerliga sympatier.

Boendeform och bostadsort

Hur väljarna bor och var de bor är två faktorer som är relaterade till hur de röstar. Villaägare röstar i Sverige borgerligt i högre grad än hyresgäster. Människor på landsbygden är oftare centerpartister än människor i storstäderna. Socialdemokraterna är starkast i mindre samhällen och städer. På landsbygden och i storstäderna är partiet svagare. Moderata samlingspartiet har en stark ställning bland storstadsväljarna.

Det finns också regionala skillnader i partiernas väljarstöd som har gamla anor i Sverige. Kommunisternas starkaste fäste har t ex alltid varit Norrbot-

tens län. Socialdemokraterna har traditionellt fått mest stöd i norrlandslänen och i Bergslagen. De borgerliga partierna har sedan länge ett starkt stöd i Västsverige. Moderaterna har alltid varit relativt svaga i Norrland.

De regionala röstvariationerna i Sverige är ett förhållandevis väl utforskat område. Herbert Tingsten berörde problemet redan på 1930-talet. Carl-Gunnar Janssons bok *Mandattilldelning och regional röstfördelning* från tidigt sextiotalet är ett grundläggande arbete på området. Forskningstraditionen har på 1970-talet fortsatt av Leif Lewin i boken *The Swedish Electorate 1889–1968* och av Göran Gustafsson i hans avhandling *Partistyrka och partistyrkeförskjutningar*. Lars Ricknells avhandling i statsvetenskap, *Politiska regioner* från år 1976, är också ett exempel på det stora intresse som forskningsområdet har rönt.

Den centrala frågan är varför människor på landsbygden och i städerna och i skilda delar av landet röstar så olika. Beror det på att näringsstrukturen, och därmed också klassfördelningen, skiljer sig åt mellan glesbygdskommuner och storstäder och mellan t ex Norrland och Västsverige eller finns det några ”rena” regionala effekter på röstningen? Är Norrland ”rött” därför att det bor relativt många arbetare och få tjänstemän norr om Dalälven? Är Västsverige borgerligt därför att det finns många jordbrukare och fiskare och få arbetare i Halland, Bohuslän och Västergötland? Är Stockholm ett starkt fäste för moderaterna på grund av den höga tjänstemannatätheten i huvudstaden? Eller finns det någon självständig inverkan på röstningen från olika regionala faktorer? Svaret på dessa frågor är enligt forskningen på området att en stor del av de regionala röstvariationer som återfinns i Sverige kan föras tillbaka på de skillnader som finns i ekonomisk struktur mellan olika delar av landet och mellan landsbygd och större tätorter. Socialdemokraternas starka ställning i Norrland beror till en del på att där bor många arbetare. Centerpartiets höga röstandelar i Halland och i Skaraborg och på landsbygden i hela Sverige hänger delvis samman med jordbruksnäringen. Men skillnaderna i näringsstruktur och klassammansättning kan inte förklara hela den regionala röstvariationen. Sambanden kvarstår, om än på lägre nivå, även sedan klassfaktorn kontrollerats. Var väljarna bor någonstans har ett samband med röstningen oberoende av yrke och social ställning. Politiska traditioner och den partipolitiska präglingen mellan generationerna gör att gamla röstningsmönster fortplantas i olika landsdelar och samhällen delvis oberoende av näringsstruktur och klassammansättning. Väljarna påverkas av den miljö som de lever i utöver vad man skulle förvänta sig utifrån enbart individuella faktorer. Omgivningens struktur har en effekt på väljarbeteendet. Redan Herbert Tingsten iakttog denna effekt i 1930-talets valstatistik. Han kallade den för den sociala gravitationslagen – ”... arbetare röstar mer konsistent socialistiskt i arbetardistrikt än i medelklassdistrikt”.

I detta avsnitt skall inte hela detta problemkomplex undersökas. Vi begränsar analysen till två konkreta frågeområden – sambandet mellan boende-

form och röstning och sambandet mellan bostadsort och röstning. Villaägare tenderar att rösta borgerligt men frågan är om det är villaägandet som sådant som leder till borgerliga sympatier eller om det är andra faktorer som spelar in. De flesta villaägare tillhör medelklassen. Sambandet mellan villaägande och borgerliga partisympatier kan vara ett skensamband. Klasstillhörigheten måste konstanthållas innan man kan uttala sig om någon eventuell villaägar-effekt på partivalet.

Ett liknande konstanthållningsproblem stöter vi på när det gäller inverkan på röstningen av faktorer som har att göra med var någonstans väljarna bor. Centerpartiet är starkt på landsbygden. Beror det på att de flesta jordbrukare bor på landet eller är centerpartiet också starkt bland övriga väljargrupper som bor på landsbygden? Om centern inte är starkare bland arbetare, tjänstemän och småföretagare på landsbygden än bland motsvarande grupper i städerna så kan man inte tala om någon självständig effekt på partivalet av landsbygdsfaktorn. Centerpartiets styrka på landsbygden beror i så fall enbart på att partiet har ett starkt stöd av en speciell yrkesgrupp, jordbrukarna, som bor på landsbygden till nästan hundra procent.

Ett motsvarande resonemang kan föras om t ex moderaternas stöd i storstäderna. Är moderaterna starkare bland arbetare och tjänstemän i Stockholm, Göteborg och Malmö än bland arbetare och tjänstemän i mindre tätorter och städer? Om inte kan vi knappast tala om en speciell storstadseffekt på röstningen som gynnar moderaterna.

Resultaten i tabellerna 13.31 och 13.32 visar sambanden mellan boendeform och röstningen vid 1979 års val. Fyra olika boendeformer urskiljes – *lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden, villa eller radhus i småhusområde, lägenhet i flerfamiljshus i höghusområde* och *lägenhet i flerfamiljshus (ej höghus)*. Intervjuarna avgjorde hur intervjupersonernas bostad skulle klassificeras utan att tillfråga dem. Ägandeformen – om intervjupersonerna ägde eller hyrde sina bostäder – frågade vi däremot om.

Väljare som bodde på en lantgård eller i en ensamliggande villa på landsbygden röstade övervägande borgerligt 1979. Andelen som röstade på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna var endast 34 procent. Och det spelade ingen roll om väljarna ägde sin gård eller villa eller om de hyrde. Den borgerliga övervikten var ungefär lika stor oberoende av ägandeformen.

Bland väljare som bodde i villa eller radhus spelade däremot ägandeformen en roll för partivalet. En majoritet av villaägarna (54 procent) röstade på något borgerligt parti 1979 medan en majoritet av dem som hyrde sitt radhus eller hyrde rum eller lägenhet i en villa (60 procent) istället stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. De väljare som bodde i villa eller radhus utan att äga bostaden liknade i sitt röstande mer hyresgästerna i flerfamiljshusen än villaägarna. Sextioen procent av de väljare som bodde i hyreslägenheter stödde vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokra-

Tabell 13.31. Partival och boendeform (procent)

Boendeform/ ägandeform	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden								
äger	3	32	40	6	18	1	100	323
hyr	2	30	42	8	16	2	100	77
Villa eller radhus								
äger	3	42	15	14	25	1	100	966
hyr	10	50	13	9	15	3	100	112
Lägenhet i höghus								
äger	6	64	3	11	15	1	100	66
hyr	7	54	8	13	16	2	100	247
Lägenhet (ej höghus)								
äger	4	51	10	14	20	1	100	201
hyr	11	50	13	8	16	2	100	571

Tabell 13.32. Partiernas väljare fördelade efter boendeform (procent)

Boendeform/ägandeform	Partival					Ej röstande	Samtliga
	vpk	s	c	fp	m		
Lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden							
äger	7	9	30	7	11	9	12
hyr	1	2	7	2	2	3	3
Villa eller radhus							
äger	19	35	33	47	48	17	37
hyr	8	5	3	4	3	6	4
Lägenhet i höghus							
äger	3	3	0	2	2	3	3
hyr	12	12	5	11	8	19	10
Lägenhet (ej höghus)							
äger	5	9	5	10	8	8	8
hyr	45	25	17	17	18	35	23
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	140	1148	432	282	512	144	2824
Andel som äger sin bostad	34	56	68	66	69	37	60
Andel som hyr sin bostad	66	44	32	34	31	63	40
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Analysen bygger på en klassificering av intervjupersonernas bostad som intervjuarna gjorde enligt följande schema: Intervjupersonen bor i: (1) lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden, (2) villa eller radhus i småhusområde, (3) lägenhet i flerfamiljshus i höghusområde, (4) lägenhet i flerfamiljshus (ej höghusområde). Ägandeformen (hyr eller äger bostaden) frågade vi intervjupersonerna om. Bostadsrätt och insatslägenhet har räknats till kategorin "äger bostaden".

terna 1979. Om de bodde i höghus eller ej spelade ingen roll. Övervikten för de socialistiska partierna var lika stark i båda fallen.

Väljare som ägde sina lägenheter röstade inte borgerligt i lika hög grad som villaägare. De liknade mer hyresgästerna än villaägarna i sitt partival. Bland den lilla gruppen lägenhetsägare i höghusområden hade t o m socialdemokraterna sitt starkaste fäste. Hela 64 procent av de väljare som ägde en lägenhet i ett höghusområde stödde socialdemokraterna 1979. I denna grupp återfinns de som har bostadsrätt genom HSB eller Riksbyggen.

Väljare som ägde sina lägenheter, men som inte bodde i något höghusområde, tenderade att rösta något mer borgerligt än hyresgästerna men inte lika borgerligt som villaägarna. Femtiofem procent av dem stödde vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna 1979.

En majoritet av vänsterpartiet kommunisternas väljare hyrde sina bostäder (66 procent). Den sammansättningen på väljarkåren var partiet ensamt om. En majoritet av de övriga partiernas väljare ägde sina bostäder. Femtiosex procent av socialdemokraternas väljare 1979 var villaägare eller ägare av lägenheter. De flesta av dem var villaägare (totalt 44 procent inklusive ägare av lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden). En mycket klar majoritet av de borgerliga partiernas väljare (mellan 66 och 69 procent) ägde sina bostäder. Och villaägarna utgjorde majoriteten bland såväl centerns som folkpartiets och moderaternas väljare. Sextiotre procent av centerpartiets väljare, 54 procent av folkpartiets och 59 procent av moderaternas var villaägare eller ägare till lantgård 1979.

Om man jämför hur villa- och radhusägare i småhusområden röstar med hur hyresgäster i flerfamiljshus röstar – det är om de två gruppernas partisympatier som debatten främst rört sig – finner man att skillnaden var relativt stor 1979. Endast fyrtyotvå procent av villaägarna i vårt urval stödde tex socialdemokraterna jämfört med 51 procent bland hyresgästerna – en skillnad på 9 procentenheter. Tar vi med vänsterpartiet kommunisterna i beräkningen och talar om det socialistiska blocket blir skillnaden ändå större; fyrtyofem procents röster på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna bland villaägarna mot 61 procent bland hyresgästerna – en skillnad på hela 16 procentenheter. Vänsterpartiet kommunisterna var mycket starkare bland hyresgästerna (10 procent av rösterna) 1979 än bland villaägarna (3 procent av rösterna).

Vänsterpartiet kommunisternas väljarkår var mycket ung 1979. Något över hälften av partiets väljare var under 30 år och mycket få bland dem var villa- eller radhusägare. Det starka sambandet mellan boendeform/ägandeform och sympatier för vänsterpartiet kommunisterna är alltså delvis en följd av partiets sneda åldersfördelning. Någon tillförlitlig analys av sambandet mellan olika boendeformer och vänsterpartiet kommunisternas styrka går inte att genomföra inom skilda åldersgrupper. Det finns för få villaägare bland de yngsta väljarna och för få kommunister bland de äldsta väljarna. Åldersfak-

torn kan inte i vårt begränsade urval konstanthållas och särskiljas från faktorn boendeform/äganform.

Moderata samlingspartiet var markant starkare bland villaägare (25 procent) än bland hyresgäster (16 procent) 1979. Även centerpartiet och folkpartiet fick en något större röstandel bland villa- och radhusägare i småhusområden än bland hyresgäster i flerfamiljshus. Centern stöddes av 15 procent av villaägarna jämfört med 11 procent av hyresgästerna. Motsvarande siffror för folkpartiet var 14 procent bland villaägarna och 10 procent bland hyresgästerna.

Villa- och radhusägare i småhusområden hade alltså en klar tendens att rösta mer borgerligt, framför allt mer moderat, än hyresgäster vid valet 1979. Tendensen bland villaägarna att rösta borgerligt var inte starkare i storstäderna än i landet som helhet. Däremot var villaägarnas tendens att rösta mer moderat än hyresgästerna klart mer markerad i Stockholm, Göteborg och Malmö än i landet som helhet. Resultaten i tabell 13.33 redovisar hur väljare med olika boendeformer röstade i storstäderna 1979.

Tabell 13.33. Partival och boendeform bland väljare i Stockholm, Göteborg och Malmö (procent)

Boendeform/ äganform	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Villa eller radhus ägar	3	31	7	16	43	0	100	104
Lägenhet i höghus ägar	6	60	0	11	20	3	100	35
hyr	8	44	6	15	24	3	100	110
Lägenhet (ej höghus) ägar	4	48	11	14	23	0	100	44
hyr	14	35	9	12	28	2	100	139

Socialdemokraterna fick 31 procent av rösterna bland villa- och radhusägarna i storstäderna mot 39 procent bland hyresgästerna i flerfamiljshusen – en skillnad på 8 procentenheter. Motsvarande skillnad i landet som helhet var 9 procentenheter. Moderaterna stöddes av 43 procent av villaägarna i storstäderna jämfört med endast 26 procent bland hyresgästerna i storstäderna – en skillnad på 17 procentenheter. I hela landet var motsvarande skillnad för moderaterna endast 9 procentenheter.

Villaägande har alltså ett klart samband med partivalet i Sverige. Frågan är dock hur mycket av det sambandet som kvarstår sedan vi tagit hänsyn till vilka yrkesgrupper som väljarna tillhör. Röstade tex industriarbetare som var villaägare mer borgerligt 1979 än industriarbetare som bodde i lägenhet? Svaren på dessa frågor återfinns i tabell 13.34. Två olika väljargrupper

urskiljes – ägare av villor eller radhus (inklusive ägare av ensamliggande villor på landsbygden) och hyresgäster (inklusive dem med bostadsrätt eller insatslägenhet). Jordbrukare och studerande samt de som hyr radhus eller hyr rum eller lägenhet i villa är inte medtagna i analysen.

Resultaten visar mycket klart att det även inom olika yrkesgrupper fanns ett samband mellan hur väljarna bodde och hur de röstade vid 1979 års val. Socialdemokratiska partiet fick i genomsnitt sex procent mindre röster bland arbetare och tjänstemän som var villaägare än bland arbetare och tjänstemän som bodde i lägenhet. Men bland industriarbetarna var skillnaden i andelen socialdemokrater liten mellan hyresgäster och villaägare, endast två procent i vårt material. Och om vi utesluter de arbetare som ägde ensamliggande villor på landsbygden och enbart tar med de arbetare som ägde villa eller radhus i småhusområde försvinner skillnaden helt och förbyts i sin motsats. Sjuttiofyra procent av de industriarbetare som ägde villa eller radhus i småhusområde röstade på socialdemokraterna 1979. Bland industriarbetare som bodde i lägenhet var det 72 procent som stödde socialdemokraterna.

Vänsterpartiet kommunisterna fick precis som socialdemokraterna överlag mer stöd bland arbetare och tjänstemän som bodde i flerfamiljshus än bland löntagare som var villa- eller radhusägare. I genomsnitt fick vänsterpartiet

Tabell 13.34. Partival 1979 efter yrke och boendeform (procent)

Yrke och boendeform/ ägandeform	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare								
äger villa eller radhus	3	70	15	5	4	3	100	242
äger eller hyr lägenhet	8	72	7	5	7	1	100	241
Övriga arbetare								
äger villa eller radhus	3	53	24	8	10	2	100	262
äger eller hyr lägenhet	6	70	7	9	6	2	100	297
Lägre tjänstemän								
äger villa eller radhus	1	41	14	19	24	1	100	119
äger eller hyr lägenhet	6	43	10	11	25	5	100	104
Tjänstemän i mellanställning								
äger villa eller radhus	4	35	15	14	30	2	100	260
äger eller hyr lägenhet	13	38	14	14	20	1	100	200
Högre tjänstemän								
äger villa eller radhus	1	16	11	21	50	1	100	174
äger eller hyr lägenhet	6	24	9	20	39	2	100	109
Småföretagare								
äger villa eller radhus	2	21	18	15	42	1	100	91
äger eller hyr lägenhet	7	20	15	15	39	4	100	54

Kommentar: Intervjupersoner som hyr i radhus eller i villa är ej medtagna i tabellen. Intervjupersoner som äger ensamliggande villa på landsbygden har klassificerats som ägare av villa eller radhus i tabellen. Jordbrukare och studerande är inte medtagna i analysen.

kommunisterna fem procentenheter mer röster bland arbetare och tjänstemän i hyreshus än bland arbetare och tjänstemän som var villaägare.

Centerpartiet fick klart mer röster bland villaägande arbetare än bland arbetare som bodde i lägenheter. Det resultatet gäller även om vi utesluter arbetare som ägde ensamliggande villor på landsbygden och enbart tar med arbetare som ägde villa eller radhus i småhusområden. Bland villaägande tjänstemän erhöll däremot centern endast några få procent mer röster än bland tjänstemän som var hyresgäster. Folkpartiet var i stort sett lika starkt i de olika yrkesgrupperna oberoende av om väljarna var hyresgäster eller villaägare.

Moderaterna fick mer stöd bland högre tjänstemän och tjänstemän i mellanställning som var villaägare (38 procent) än bland högre tjänstemän och tjänstemän i mellanställning som bodde i lägenhet (27 procent). Bland arbetare och lägre tjänstemän erhöll moderaterna lika mycket röster oberoende av om de var villaägare eller hyresgäster.

Villaägande är en faktor som ökar benägenheten att rösta borgerligt i Sverige. Tendensen återfinns i alla yrkesgrupper. Men boendeformen är ingen speciellt viktig förklaring till röstningen.

Den självständiga effekten av villaägande på röstningen, efter det att yrkestillhörigheten kontrollerats, är inte större än några få procents ökad sannolikhet för att rösta borgerligt. I jämförelse med de samband med partivalet som vi tidigare iakttagit för olika faktorer knutna till den sociala rörligheten, uppväxtfamiljens partisympatier eller fackligt medlemskap är sambandet mellan *hur* väljarna bor och hur de röstar förhållandevis svagt.

Sambandet mellan *var* väljarna bor någonstans – på landsbygden, i en tätort eller i en storstad – och hur de röstar är däremot relativt starkt i Sverige. Resultaten i tabellerna 13.35 och 13.36 visar att partierna 1979 fortfarande hade klart olika förankring bland väljare på landsbygden och bland väljare i städerna. Intervjupersonerna har i tabellerna klassificerats i fyra olika grupper beroende på var de bodde någonstans – på *ren landsbygd*, i ett *samhälle*, i en *stad (men ej storstad)* eller i en *storstad* (Stockholm, Göteborg eller Malmö). Intervjuarna gjorde kategoriseringen vid intervjutillfället i de tillfrågades hem.

Vänsterpartiet kommunisterna, folkpartiet och moderaterna tenderar att vara stads- eller storstadspartier. De har ett mycket starkare stöd bland människor i tätorterna och i Stockholm, Göteborg och Malmö än bland människor på landsbygden. Moderaterna fick tex i vårt urval endast stöd av 16 procent av väljarna på landsbygden medan 29 procent av storstadsborna röstade med partiet. Vänsterpartiet kommunisterna erhöll åtta procent av de intervjuade storstadsväljarnas röster mot endast två procent bland landsbygdsväljarna. En klar majoritet av vänsterpartiet kommunisternas (67 procent), folkpartiets (63 procent) och moderaternas väljare (62 procent) bodde

Tabell 13.35. Partival 1979 och bostadsort (procent)

Bostadsort	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Ren landsbygd	2	6	38	6	16	2	100	450
Samhälle	5	49	16	11	17	2	100	694
Stad, men ej storstad	6	47	12	13	20	2	100	919
Storstad	8	40	7	14	29	2	100	451

Tabell 13.36. Partiernas väljare fördelade efter bostadsort (procent)

Bostadsort	Partival					Ej röstande	Samtliga	
	vpk	s	c	fp	m			
Ren landsbygd		7	14	40	10	14	11	17
Samhälle		26	31	26	27	24	26	28
Stad, men ej storstad		40	39	26	41	36	42	37
Storstad		27	16	8	22	26	21	18
Summa procent		100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade		138	1113	428	279	506	135	2744

Kommentar: Klassifikationen av var intervjupersonerna bodde någonstans gjordes av intervjuarna. Stockholm, Göteborg och Malmö har definierats som storstäder.

i Stockholm, Göteborg och Malmö eller i någon annan stad.

Centerpartiet har en helt motsatt profil på sin väljarkår. Det är bland landsbygdens folk och bland människorna i de mindre samhällena som centern är starkast. Trettioåtta procent av de väljare som bodde på ren landsbygd 1979 stödde partiet. Tre år tidigare vid valet 1976, röstade hela 44 procent av landsbygdsväljarna på centerpartiet. I städerna, framför allt i storstäderna, är centern mycket svagare. Det var endast sju procent av storstadsborna i vårt urval som stödde centerpartiet i 1979 års val. Bland övriga stadsbor var partiet något framgångsrikare. Tolv procent av dem röstade centerpartistiskt. En majoritet av centrens väljare (66 procent) 1979 bodde på ren landsbygd eller i samhällen. De var inte stadsbor.

Socialdemokraterna är det svenska parti som uppvisar minst skillnader när det gäller var väljarna bor någonstans. Partiet är starkast i mindre samhällen (49 procent av rösterna) och bland stadsbor utanför storstäderna (47 procent). På ren landsbygd (36 procent) och i Stockholm, Göteborg och Malmö (40 procent) är socialdemokraterna något svagare.

Sambandet mellan partisympati och var väljarna bor någonstans är till stor del en följd av att klassammansättningen är så olika på landsbygden, i mindre tätorter och i storstäderna. Men sambandet mellan bostadsort och röstning försvinner inte helt när klassfaktorn kontrolleras. Industrierbetare röstar t ex

inte på samma sätt oavsett om de bor på landsbygden eller i en storstad. Inte heller de övriga yrkesgrupperna röstar på samma sätt oavsett var de bor någonstans. Det skulle de göra om sambandet mellan partival och bostadsort enbart var ett skensamband orsakat av att människor på landsbygden, i mindre samhällen och i storstäderna tenderade att ha olika yrken.

Det finns alltså ett visst samband mellan partival och bostadsort i Sverige även sedan vi har tagit hänsyn till klasstillhörigheten. Industriarbetare på landsbygden röstade t ex centerpartistiskt till 25 procent 1979. Bland industriarbetarna i storstäderna var det endast 10 procent som stödde centern. Tjänstemän på landsbygden och i mindre samhällen gav moderaterna ett svagare röststöd än tjänstemännen i storstäderna (se tabell 13.37).

Men sambandets styrka skall inte överdrivas. Bostadsorten har ett starkt samband med röstning på centerpartiet. Sambandet mellan bostadsort och

Tabell 13.37. Partival 1979 efter yrkesgrupper och bostadsort (procent)

Yrkesgrupp och bostadsort	Partival						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Industriarbetare								
Landsbygd	3	61	25	3	5	3	100	106
Samhälle	6	74	12	4	3	1	100	161
Stad	6	72	5	8	7	2	100	190
Storstad	4	74	10	4	6	2	100	49
Övriga arbetare								
Landsbygd	2	55	29	5	9	0	100	107
Samhälle	4	62	16	8	7	3	100	183
Stad	6	64	11	10	7	2	100	201
Storstad	9	59	9	10	11	2	100	110
Lägre tjänstemän								
Landsbygd, samhälle	4	42	16	21	16	1	100	81
Stad	3	45	12	10	25	5	100	80
Storstad	4	39	5	15	34	3	100	67
Tjänstemän i mellanställning								
Landsbygd	4	26	26	10	33	1	100	51
Samhälle	9	34	14	19	23	1	100	123
Stad	8	37	16	13	22	4	100	205
Storstad	9	37	8	13	32	1	100	99
Högre tjänstemän								
Landsbygd, samhälle	2	23	19	16	40	0	100	89
Stad	2	23	9	22	44	0	100	126
Storstad	5	11	5	23	54	2	100	82
Småföretagare								
Landsbygd, samhälle	4	25	21	7	42	1	100	75
Stad, storstad	5	16	15	21	42	1	100	75

röstning är mycket mindre för de övriga partierna. Benägenheten att rösta på centern är klart större bland väljare inom alla yrkesgrupper som bor på ren landsbygd.

Tendensen att rösta på centern bland arbetare och tjänstemän är ungefär lika stor oavsett om de bor i mindre samhällen, i städer eller i Stockholm Göteborg eller Malmö. Det är landsbygdensborna – en relativt liten väljargrupp – som avviker från de många väljarna i tätorterna, städerna och storstäderna genom sin starkare sympati för centerpartiet.

Bortsett från den rena landsbygden så har bostadsorten inte något speciellt starkt samband med röstningen på något av de övriga partierna efter det att klasstillhörigheten kontrollerats. Arbetare och tjänstemän tenderade i stort sett att rösta på samma sätt 1979 oavsett om de bodde i samhällen, städer eller i Stockholm, Göteborg eller Malmö.

Var väljarna bor någonstans spelar alltså en viss roll för partivalet även sedan yrkesfaktorn kontrollerats. Men betydelsen är begränsad. Man kan möjligen tala om en speciell landsbygdseffekt på röstningen men knappast om någon mer allmän effekt av bostadsorten.

En intressant fråga är om denna landsbygdseffekt även kan spåras bland de människor som vuxit upp på landsbygden men flyttat till något samhälle eller till en stad. Spelar uppväxtfamiljens bostadsort någon roll för partivalet precis som uppväxtfamiljens klasstillhörighet gör det?

Vi frågade intervjupersonerna var de växte upp. Svartalternativen var desamma som dem vi utnyttjade för att klassificera de tillfrågades nuvarande bostadsort.

Landsbygdens avfolkning under de senaste decennierna syns tydligt i vårt material. Strax över 40 procent av intervjupersonerna hade vuxit upp på ren landsbygd men det var endast cirka en tredjedel av dem som fortfarande bodde kvar där. De flesta hade flyttat till mindre samhällen eller städer. Majoriteten av intervjupersonerna (52 procent) bodde 1979 inte i samma typ av bostadsort som under uppväxtåren. Den geografiska rörligheten bland våra intervjupersoner har alltså varit mer omfattande än den sociala.

Resultaten i den första kolumnen i tabell 13.38 visar på ett mycket starkt samband mellan väljarnas stöd till centerpartiet och var de växte upp någonstans. Och det sambandet är inget skensamband orsakat av intervjupersonernas nuvarande bostadsort. Resultaten i tabell 13.38 har beräknats med hänsyn tagen till var väljarna bodde vid intervjutillfället.

Landsbygdseffekten syns mycket tydligt i resultaten. Väljare som vuxit upp på landsbygden hade en klart högre benägenhet att rösta på centern, oavsett var de själva bodde någonstans, än väljare som vuxit upp i städer eller i storstäder. Människor som hade bott i mindre samhällen när de var unga hade också en tendens att stödja centern, oavsett nuvarande bostadsort. Men den tendensen var inte lika stark som tendensen till centerröstning bland dem som vuxit upp på landsbygden.

Det tycks alltså som om uppväxtårens bostadsort har en klar effekt på benägenheten att rösta centerpartistiskt. Men en sådan slutsats är för tidigt dragen. En stor del av centerväljarna på landsbygden är jordbrukare och en stor del av de människor som flyttat från landsbygden till tätorterna har vuxit upp i bondehem. Det som tycks vara en landsbygdseffekt och en effekt av geografisk rörlighet kan i själva verket vara en effekt av social rörlighet och jordbruksanknytning. Effekten av den sociala rörligheten måste separeras från effekten av den geografiska rörligheten innan vi kan uttala oss om en eventuell landsbygdseffekt på centerpartiets väljarstöd.

Tabell 13.38. Andel centerpartister efter nuvarande bostadsort och bostadsort under uppväxtåren bland samtliga väljare och bland väljare utan jordbrukarbakgrund (procent)

<i>Uppväxtårens bostadsort</i>	<i>Nuvarande bostadsort</i>	<i>Samtliga väljare</i>	<i>Väljare utan jordbrukarbakgrund</i>
Landsbygd	Landsbygd	42	21
Samhälle	Landsbygd	20	16
Stad, storstad	Landsbygd	17	14
Landsbygd	Samhälle	23	15
Samhälle	Samhälle	13	12
Stad	Samhälle	5	5
Storstad	Samhälle	4	4
Landsbygd	Stad	16	9
Samhälle	Stad	14	13
Stad	Stad	10	9
Storstad	Stad	7	7
Landsbygd, samhälle	Storstad	10	5
Stad	Storstad	3	3
Storstad	Storstad	5	5

Kommentar: Intervjupersoner utan jordbrukarbakgrund har definierats som personer som *inte* är jordbrukare och *inte* har en far som är jordbrukare. I Olof Petersson, *Väljarna och valet 1976* återfinns en motsvarande analys utifrån data från 1976 års valundersökning.

Resultaten i den andra kolumnen i tabell 13.38 visar för gruppen *väljare utan jordbrukarbakgrund* sambandet mellan centersympati och var någonstans som de har vuxit upp. Intervjupersoner som själva var jordbrukare eller hade vuxit upp i ett jordbrukarhem har uteslutits från analysen. Väljarnas nuvarande bostadsort har konstanthållits vid beräkningen av resultaten. De samband som återfinns i tabellens andra kolumn kan alltså inte vara en följd av att väljarna är jordbrukare eller har haft en far som var jordbrukare. Inverkan från jordbrukarfaktorn är eliminerad.

Effekten på partivalet av en uppväxt på landsbygden eller en uppväxt i ett mindre samhälle försvinner inte helt när jordbrukarfaktorn kontrolleras.

Men den reduceras högst betydligt. Bland väljare utan jordbrukarbakgrund i storstäderna och i städerna fanns det 1979 inget samband mellan centerröstande och uppväxtort. Stadsbor som vuxit upp på landsbygden men inte i jordbrukarhem, hade inte någon större tendens att stödja centern än andra storstadsväljare som vuxit upp i städer eller i Stockholm, Göteborg och Malmö. Någon kvardröjande effekt av ungdomsårens landsbygdserfarenhet som gynnade centerpartiet existerade alltså inte bland väljare utan jordbrukarbakgrund i städer och storstäder 1979.

Bland väljare på landsbygden och i mindre samhällen utan jordbrukarerfarenheter återfanns däremot en viss effekt på partivalet av var någonstans de hade vuxit upp. En landsbygdseffekt som gynnade centerpartiet existerade bland dessa väljare. Ju starkare landsbygdsanknytning en väljare haft under uppväxtåren desto större var benägenheten att rösta på centern 1979.

Var någonstans väljarna bor och var någonstans de växte upp är alltså inte oväsentligt för hur de röstar. Men en stor del av sambandet mellan bostadsort och röstning är en följd av att näringsstruktur och klassammansättning är mycket olika på landsbygden och i städerna. En viss landsbygdseffekt på partivalet oberoende av yrkesfaktorerna finns dock i Sverige. Det är en effekt som gynnar centerpartiet. Väljarnas nuvarande bostadsort och i viss mån också bostadsorten under uppväxten har ett samband med sympatier för centerpartiet. Anknytning till landsbygden ökar benägenheten att stödja centern även bland människor som inte är jordbrukare eller som inte har vuxit upp i jordbrukarhem. Effekten på partivalet av en uppväxt på landsbygden är dock i huvudsak begränsad till väljare som fortfarande bor på landsbygden eller som bor i mindre samhällen. Bland stadsbor spelar det ingen roll var uppväxthemmet fanns. Andelen centerröster är densamma oberoende av var väljarna växte upp någonstans.

Politiska åsikters socioekonomiska förankring

Paul Lazarsfelds tes att "sociala förhållanden avgör politiska preferenser" får ett visst stöd i svenska data. Det har de tidigare analyserna visat. Valet av parti i Sverige är relaterat till de sociala och ekonomiska villkor under vilka människorna lever. Sambandet mellan skilda socioekonomiska faktorer och partivalet är relativt starkt. Med hjälp av en rad olika variabler som mäter nuvarande och tidigare klasstillhörighet kan man förklara cirka 25 procent av variansen i väljarnas val av ett borgerligt eller ett socialistiskt parti.

I det här avsnittet skall vi undersöka en annan hypotes i Lazarsfelds sociologiska modell. Inledningen på hans tes löd så här: "En person tänker politiskt som han är socialt." Lazarsfeld menade att människors sociala och

ekonomiska omständigheter påverkade vad de tyckte och tänkte i olika politiska sakfrågor. Industrierbetare och högre tjänstemän, unga och gamla, villaägare och hyresgäster tenderar att anamma olika åsikter därför att de lever under olika sociala och ekonomiska villkor.

Ett samband av detta slag existerar naturligtvis. Det har opinionsundersökningar från hela västvärlden visat i snart femtio år. Men opinionsstudierna har också visat att sambanden mellan åsikter och socioekonomiska faktorer ofta är förhållandevis svaga. Kunskap om människors ålder, vilket yrke de har, var de bor någonstans eller vilket kön de tillhör är oftast inte särskilt användbar om man skall gissa vad de tycker i politiska frågor. Olika socioekonomiska faktorer spelar en roll för åsiktsbildningen på väljarnivå men rollen kan ofta vara mycket begränsad.

Resultaten i tabell 13.39 visar i vilken utsträckning som väljarnas åsikter i olika politiska sakfrågor strukturerades av ett antal socioekonomiska variabler vid valet 1979. Analysen bygger på en serie envägs variansanalyser med ett antal attitydmått som beroende variabler och sju olika bakgrundsfaktorer som oberoende variabler. Siffrorna i tabellen anger hur stor andel av variansen i var och en av attitydvariablerna som de olika bakgrundsvariablerna förklarade. Andelen förklarad varians har mätts med det statistiska måttet korregerat eta i kvadrat. Sambandet mellan partitillhörigheten och åsikterna i de olika sakfrågorna har tagits med i tabellen för jämförelsens skull.

Tabell 13.39. Sambandet mellan olika politiska åsikter och ett antal socioekonomiska variabler (korregerat eta i kvadrat)

Socioekonomisk variabel	<i>Attityddimensioner – politiska åsikter</i>					
	<i>Vänster-höger</i>	<i>Kärnkraft</i>	<i>Moral</i>	<i>Social omsorg</i>	<i>Skattefrågan</i>	<i>Villaavdragen</i>
Yrkesgrupp	0,12	0,04	0,03	0,04	0,05	0,02
Kön	0,00	0,09	0,04	0,00	0,00	0,00
Ålder	0,01	0,02	0,12	0,06	0,00	0,02
Utbildning	0,02	0,01	0,07	0,07	0,03	0,01
Bostadsort	0,01	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00
Boendeform/ägarform	0,02	0,03	0,01	0,02	0,01	0,05
Partitillhörighet	0,55	0,22	0,02	0,12	0,17	0,09

Kommentar: Resultaten bygger på en serie envägs variansanalyser med attitydvariablerna som beroende variabler och de socioekonomiska variablerna som oberoende. Yrkesgrupp består av åtta grupper, ålder av förstagångsväljarna plus sex tioårsintervall, utbildning av sex kategorier, bostadsort av fyra ortsgrupper, boendeform/ägarform av åtta kategorier. Koefficienterna i tabellen är korregerade eta i kvadrat. De kan variera mellan 0,00 och 1,00. Ju högre värde desto starkare samband. Koefficienterna på 0,05 eller högre har tryckts med svartare, fetare stil. Attityddimensionerna presenteras i kapitel 12. Skattefrågan (sänka skatten på höga inkomster) och villaavdragen (ränteavdragen för villaägare) presenteras också i kapitel 12. Partivariabeln (fem partier) är medtagen för jämförelsens skull.

Sambanden mellan bakgrundsvariablerna och åsiktsmåten är i de flesta fall mycket blygsamma. Det är endast tre koefficienter som håller sig kring 0,10 (10 procent förklarad varians). De övriga uppvisar lägre värden, ofta i närheten av 0,00. De tre starkaste sambanden i tabellen återfinns mellan yrkesgruppstillhörighet och vänster-högeråsikt (0,12), mellan könstillhörighet och kärnkraftsåsikt (0,09) och mellan ålder och inställning i moralfrågor (0,12).

Vid sidan av dessa förhållandevis klara samband finns ytterligare några där andelen förklarad varians är fem till sju procent. Det gäller yrkesgruppstillhörighet och inställning till en skattesänkning på höga inkomster, utbildningsnivå och åsikter i moralfrågor och i sociala omsorgsfrågor, ålder och åsikter i sociala omsorgsfrågor samt boendeform och attityd till ränteavdragen för villaägare.

Socioekonomiska faktorer hade alltså ett visst samband med väljarnas åsikter i olika sakfrågor vid valet 1979. Åsiktsbildningen strukturerades till viss del av de sociala och ekonomiska förhållanden som människorna levde under. Men resultaten i tabell 13.39 visar också att sambanden oftast var mycket svaga. Det är svårt att utifrån dessa resultat instämma i Lazarsfelds påstående att en person tänker politiskt som han är socialt. Till en mindre del är det naturligtvis sant men det måste finnas många andra faktorer som är minst lika viktiga eller viktigare för åsiktsbildningen i politiska frågor än de sociala omständigheter under vilka väljarna lever. Det visar våra låga värden för den förklarade variansen.

Resultaten i tabell 13.39 bygger på bivariata sambandsanalyser med en oberoende och en beroende variabel. Men även om vi tar med samtliga socioekonomiska variabler som oberoende variabler i multivariata analyser svarar de fortfarande inte för högre andelar av svarsvariansen i våra åsiktsmått än maximalt 10–15 procent. De bakgrundsvariabler som har högst bivariata samband med de olika attityderna är också de variabler som uppvisar starkast samband i de multivariata analyserna.

Väljarnas vänster-högerattityder strukturerades främst av yrkestillhörigheten men i mycket ringa grad av sådana faktorer som ålder, könstillhörighet eller var väljarna bodde någonstans. Arbetare, framförallt industriarbetare, tenderade att ligga mest till vänster medan jordbrukare och småföretagare var mest till höger (se tabell 13.40). Tjänstemannagrupperna befann sig åsiktsmässigt däremellan. Väljarnas boendeform hade också ett visst samband med vänster-högeråsikterna även sedan övriga faktorer kontrollerats. Villaägare tenderade, både bland arbetare och tjänstemän, att ligga något till höger om hyresgäster.

Den enda bakgrundsvariabel som hade ett starkt samband med kärnkraftsåsikterna var könstillhörigheten. Kvinnor var mer skeptiska till kärnkraften än män. Inställningen till moralfrågorna påverkades däremot av flera olika faktorer oberoende av varandra. Såväl ålder som utbildningsnivå och köns-

tillhörighet hade en självständig inverkan på åsikterna i moralfrågorna. Det var unga och högre utbildade människor som tenderade att vara mest moral-liberala. Män var något mer moralliberala än kvinnor. Även åsikterna om sociala bidrag, invandrare, barndaghem m m (social omsorg) hade ett samband med fler än en bakgrundsvariabel. Både ålder och utbildningsnivå hade en självständig effekt på väljarnas inställning till social omsorg. Låg utbildning och hög ålder var förknippat med en mer negativ syn på ökat ekonomiskt stöd till invandrare och sociala bidrag.

Skattefrågan och frågan om ränteavdragen för villaägare var inte speciellt starkt relaterade till någon bakgrundsvariabel. Den enda socioekonomiska faktor som hade något samband med väljarnas inställning till en skattesänkning på höga inkomster var yrkestillhörigheten. Arbetare var mest skeptiska till att sänka skatten för höginkomsttagarna medan högre tjänstemän var mest positiva. Åsikterna i villaavdragsfrågan påverkades i viss mån av hur väljarna bodde och om de ägde eller hyrde sina bostäder, men någon annan bakgrundsvariabel var inte relaterad till attitydbildningen i frågan. Villaägare tenderade att vara mest negativa till att begränsa ränteavdragen medan de väljare som bodde i lägenheter var mer positiva. Men sambandet var svagt. Boendeformen förklarade endast fem procent av variansen i inställningen till ränteavdragen.

I tabell 13.40 dokumenteras vilka åsikter som olika väljargrupper hade i de olika sakfrågorna vid valet 1979. Siffrorna i tabellen är medeltal på de olika attitydvariablerna. Medelvärdena kan variera mellan 100 och 500. Låga värden betyder vänster, mot kärnkraft, moralliberal, för sociala bidrag, mot skattesänkning på höga inkomster och positiv till en begränsning av ränteavdragen för villaägarna. Höga värden står för högeråsikter, för kärnkraft, moralkonservativ, negativ till sociala bidrag, positiv till en skattesänkning på höga inkomster och negativ till att begränsa ränteavdragen för villaägare.

Väljarnas sympatier för olika partier är en viktig faktor för åsiktsbildningen i politiska sakfrågor. Människor tenderar att anamma de åsikter som deras egna partier för fram. En viktig fråga blir då i vad mån de resultat som vi kan iaktta i tabellerna 13.39 och 13.40 endast är en avspiegling av att olika grupper har skilda partisympatier eller om de olika bakgrundsvariablerna verkligen har en självständig inverkan på åsiktsbildningen utöver partifaktorn. Frågan är alltså om det kvarstår något samband mellan de olika socioekonomiska faktorerna och attitydvariablerna efter det att partifaktorn kontrollerats. I vilken utstäckning existerade det något samband mellan social position och politiska åsikter inom de olika partiernas väljargrupper?

Resultaten i tabellerna 13.41–13.44 besvarar den frågan. Analysen är begränsad till de fyra bakgrundvariabler och åsikter som uppvisade de starkaste sambanden i tabell 13.39, dvs yrkesgrupp och vänster-högeråsikt, kön och kärnkraftsattityd, ålder och moralinställning samt utbildningsnivå och åsiikt om social omsorg. Övriga samband mellan åsikter och bakgrundsfakto-

Tabell 13.40. Socioekonomiska omständigheter och politiska åsikter (medeltal)

Socioekonomiska omständigheter	Attityddimensioner – politiska åsikter					
	Vänsterhöger	Kärnkraft	Moral	Social omsorg	Skattefrågor	Villaavdragen
Yrkesgrupp						
Industriarbetare	268	331	328	299	194	268
Övriga arbetare	288	279	336	303	226	281
Lägre tjänstemän	318	291	322	287	252	277
Tjänstemän i mellanställning	327	296	309	279	251	299
Högre tjänstemän	369	347	302	296	301	332
Småföretagare	376	295	333	331	278	337
Jordbrukare	393	232	388	356	245	302
Studerande	306	271	285	254	232	281
Kön						
Män	317	334	304	300	232	300
Kvinnor	315	255	347	296	250	283
Ålder						
18–21	313	265	267	271	253	283
22–30	292	269	288	261	236	289
31–40	316	297	296	289	244	302
41–50	335	318	322	310	260	306
51–60	326	315	343	314	242	283
61–70	315	297	372	319	231	290
71–80	318	292	396	327	227	280
Utbildning						
Folkskola	299	291	362	322	215	277
Yrkesskola	302	321	324	298	222	274
Grundskola/realskola	320	286	302	299	257	296
Gymnasium 2-årigt	323	288	293	277	259	293
Gymnasium 3 el. 4-årigt	351	327	295	293	261	317
Universitet	340	295	298	247	272	325
Bostadsort						
Ren landsbygd	336	259	348	329	242	301
Samhälle	303	299	322	299	239	302
Stad	311	304	321	295	238	288
Storstad	323	307	305	282	244	279
Boendeform/ägarform						
Hyr lantgård/ensamligg. villa	356	237	321	333	234	284
Äger lantgård/ensamligg. villa	338	259	361	323	246	305
Hyr villa eller radhus	310	267	315	279	259	276
Äger villa eller radhus	328	316	318	303	254	329
Hyr lägenhet i höghus	296	305	314	289	224	260
Äger lägenhet i höghus	304	333	317	288	230	233
Hyr lägenhet (ej höghus)	293	283	320	283	229	259
Äger lägenhet (ej höghus)	314	310	335	291	224	262

Kommentar: Siffrorna i tabellen är medeltal på attitydskalor som kan variera mellan 100 och 500. Ju lägre värde desto mer vänster, mot kärnkraften, moralliberal, för sociala bidrag, mot skattesänkning på höga inkomster och positiv till att begränsa ränteavdragen för villaägare. Ju högre värde desto mer höger, för kärnkraften, moralkonservativ, mot sociala bidrag, för skattesänkning på höga inkomster och negativ till att begränsa ränteavdragen för villaägare.

rer i tabell 13.39 är förhållandevis ointressanta; dels för att de uppvisar så låga förklarade varianser, dels för att sambanden inom partierna i så gott som samtliga fall också var låga.

Tabell 13.41. Sambandet mellan yrkesgrupp och vänster-högeråsikter inom partiernas väljargrupper (medeltal)

<i>Yrkesgrupp</i>	<i>Partival</i>					<i>Samtliga</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	
Industriarbetare	206	230	371	380	405	268
Övriga arbetare	192	244	374	366	411	288
Lägre tjänstemän	185	240	383	362	417	318
Tjänstemän i mellanställning	180	236	377	395	425	327
Högre tjänstemän	160	241	374	387	430	369
Småföretagare	176	278	416	400	431	376
Jordbrukare	–	307	394	367	431	393
Studerande	188	235	362	368	447	306
Korrigerat eta i kvadrat:	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,12

Tabell 13.42. Sambandet mellan kön och inställning i kärnkraftsfrågan inom partiernas väljargrupper (medeltal)

<i>Kön</i>	<i>Partival</i>					<i>Samtliga</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	
Män	238	366	205	355	387	334
Kvinnor	159	290	161	250	314	255
Korrigerat eta i kvadrat:	0,09	0,09	0,06	0,16	0,09	0,09

Tabell 13.43. Sambandet mellan ålder och åsikter i moralfrågan inom partiernas väljargrupper (medeltal)

<i>Ålder</i>	<i>Partival</i>					<i>Samtliga</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	
18–21	261	265	296	268	237	267
22–30	305	298	293	257	248	288
31–40	274	298	316	305	270	296
41–50	355	320	345	322	292	322
51–60	294	343	351	356	325	343
61–70	325	370	389	382	356	372
71–80	375	397	422	362	374	396
Korrigerat eta i kvadrat:	0,04	0,11	0,13	0,13	0,14	0,12

Tabell 13.44 Sambandet mellan utbildning och åsikter i sociala omsorgs- och rättvisefrågor inom partiernas väljargrupper (medeltal)

Utbildning	Partival					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
Folkskola	271	302	345	348	371	322
Yrkesskola	245	271	339	336	351	298
Grundskola/realskola	191	271	329	319	351	299
Gymnasium 2-årigt	202	251	306	290	317	277
Gymnasium 3 eller 4-årigt	191	256	278	312	330	293
Universitet	150	198	260	248	299	247
Korrigerat eta i kvadrat:	0,17	0,09	0,09	0,16	0,10	0,07

Kommentar: Ju lägre medeltal desto mer vänster, mot kärnkraften, moralliberal och positiv till sociala bidrag. Ju högre medeltal desto mer höger, för kärnkraften, moralkonservativ och negativ till sociala bidrag. Sambandsmättet korrigerat eta i kvadrat anger hur starkt sambandet var mellan de olika bakgrunds- och attitydvariablerna inom partigrupperna och totalt bland samtliga intervjuade.

Sambanden mellan kön och kärnkraftsåsikt, mellan ålder och inställning i moralfrågor och mellan utbildningsnivå och åsikt om social omsorg kvarstår oförändrade även sedan partitillhörigheten konstanthållits. Och sambanden ser likadana ut inom vart och ett av partierna som i totalurvalet. Kvinnor i alla partier var klart mer negativa till kärnkraften än män vid valet 1979. Yngre väljare i samtliga partier var mer moralliberala än äldre. Högre utbildade människor var i alla politiska läger mer positiva till sociala bidrag, ökat stöd till invandrare, mer barndaghem m m än lägre utbildade människor.

Väljarnas kön, ålder och utbildning uppvisade alltså i dessa fall ett självständigt samband med åsiktsbildningen utöver partifaktorn. När det gäller kärnkraften strukturerades väljarnas åsikter både av partitillhörigheten och könsfaktorn. Samma sak gäller för åsikterna i de sociala frågorna. Både partitillhörighet och utbildningsnivå spelade en roll för åsiktsbildningen. Inställningen till moralfrågorna strukturerades däremot inte av partifaktorn. Väljare i olika partier skilde sig föga åt när det gällde synen på moralfrågorna. Här betydde ålder (och kön och utbildning) mer än partitillhörighet för åsiktsbildningen.

Sambandet mellan yrke och vänster-högeråsikt har en helt annan karaktär. I totalurvalet är det förhållandevis starkt. Yrkestillhörigheten förklarade 12 procent av variansen i väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar 1979. Men när partifaktorn kontrolleras försvinner nästan hela detta samband. Väljarna inom de olika partierna hade ungefär samma vänster-högeråsikter oavsett klasstillhörighet. Åsiktsskillnaderna mellan olika yrkesgrupper var överlag mycket små inom samtliga partier.

De skillnader som fanns tenderade dock att följa samma mönster som i totalurvalet. I alla partier, utom i vänsterpartiet kommunisterna, tenderade arbetarväljarna att ligga mest till vänster och småföretagarna och jordbrukarna mest till höger medan tjänstemännen i genomsnitt befann sig någonstans däremellan. Bland vänsterpartiet kommunisternas väljare stod tjänstemännen något mer till vänster än arbetarna. Gruppen studerande tenderade i genomsnitt att ligga något till vänster i samtliga partier utom i moderata samlingspartiet där den låg klart till höger.

Yrkestillhörigheten hade alltså ett visst, mycket svagt, samband med väljarnas vänster-högeråsikter efter det att partifaktorn kontrollerats. Men huvudresultatet är att de svenska partiernas väljare i ideologiska vänster-högerfrågor är mycket lite splittrade inom partierna utefter klass- eller yrkesmässiga skiljelinjer. Om man tolkar resultatet ur ett *renodlat* opinionsbildningsperspektiv så har partierna varit mycket framgångsrika i att få sina anhängare från olika sociala grupper att anamma samma ideologiska uppfattningar. Sett ur detta perspektiv – dvs att människor snarare väljer åsikt efter parti än parti efter åsikt – är det partiernas opinionsbildningsarbete som format anhängarnas uppfattningar. Yrkestillhörigheten spelar i detta sammanhang en underordnad roll. Det är partitillhörigheten snarare än klasstillhörigheten som avgör vilka ideologiska ståndpunkter som väljarna kommer att inta. Väljarnas yrken har en mycket liten direkt effekt på åsikterna i vänster-högerfrågor utöver den indirekta effekt som går via partitillhörigheten. Resultaten i tabell 13.41 är inte oförenliga med en sådan tolkning. Men de bevisar inte att den är riktig. Utifrån enbart tvärsnittsdata från en enda tidpunkt kan vi inte avgöra vad som påverkat vad. I verkligheten finns naturligtvis både en opinionsbildningsprocess med partierna i huvudrollen som opinionspåverkare och en rationell partivalsprocess där människorna väljer parti efter åsikter och klassintressen.

Men oavsett om vi väljer att betona opinionsbildningsperspektivet eller ett rationellt partivalsperspektiv när vi tolkar sambandet mellan åsikt och parti så visar resultaten i detta avsnitt att olika socioekonomiska faktorer har ett relativt svagt samband med åsiktskomponenten i denna relation. Väljarnas åsikter i politiska sakfrågor struktureras i förhållandevis liten utsträckning av de sociala och ekonomiska villkor under vilka de lever. Det är inte så enkelt att väljarna tänker politiskt som de är socialt. Lazarsfelds tes är alldeles för kategorisk, åtminstone för svenska förhållanden.

Socioekonomiska faktorer och partibyten

Andelen väljare som bytte parti mellan 1976 och 1979 var 18 procent. De flesta av dem bytte mellan de borgerliga partierna. Det var endast två procent av väljarna 1979 som bytte parti mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna. Andelen väljare som bytte parti över block-

gränsen mellan det socialistiska och det borgerliga lägret var 5 procent. Resultaten i tabell 13.45 visar hur benägenheten att byta parti varierade mellan olika socioekonomiska grupper 1979. Väljarnas ålder, utbildning, yrke och bostadsort var faktorer som hade ett samband med tendensen att byta parti. Yngre väljare bytte oftare parti än äldre, högutbildade väljare bytte parti mer än lågutbildade, tjänstemän och småföretagare var partibytare i högre grad än arbetare och jordbrukare, människor i tätorter bytte oftare parti än människor på landsbygden. Men skillnaderna mellan de olika grupperna är oftast inte speciellt stora. I de flesta fall håller sig andelen partibytare mellan 15 och 21 procent.

Men några grupper med klart lägre eller högre partibytartendens fanns. En fjärdedel av de yngsta väljarna (21 till 30 år) bytte t ex parti 1979 medan de äldsta väljarna (71 till 80 år) var mycket mer trogna sina gamla partier. Endast 9 procent av dem röstade på olika partier 1976 och 1979. Universitetsutbildade väljare var en grupp som hade en hög andel partibytare (24 procent). Detsamma gäller för småföretagare (22 procent) medan jordbrukarna (10 procent) och industriarbetarna (15 procent) hade en relativt sett låg andel partibytare.

Hur väljarna bodde, dvs om de var villaägare eller hyresgäster, var en faktor som inte hade någon betydelse för benägenheten att byta parti. Detsamma gäller för könstillhörigheten. Villaägare och hyresgäster, män och kvinnor – de bytte parti i ungefär samma utsträckning 1979.

Den sociala rörligheten var däremot en faktor som hade ett visst samband med tendensen att byta parti. Väljare som bytt klasstillhörighet i jämförelse med sina föräldrar eller bytt klasstillhörighet under den egna karriären tenderade att vara partibytare i högre utsträckning än väljare som alltid tillhört arbetarklassen eller medelklassen. Men skillnaderna är små, framförallt mellan de socialt uppåt- eller nedåtrörliga väljarna och de stabila medelklassväljarna. Det är de stabila arbetarväljarna som utmärker sig genom sin förhållandevis låga benägenhet att byta parti.

Väljare som tillhörde klassmässigt splittrade familjer – där man och hustru var yrkesverksamma i olika klasser – hade också en något högre benägenhet att vara partibytare än genomsnittet. Tjugotre procent av de väljare som hade en make/maka som inte arbetade i samma klass som de själva röstade på olika partier 1976 och 1979.

Socioekonomiska faktorer var alltså i viss mån relaterade till partibytarna 1979. Resultaten i tabellerna 13.46 till 13.49 demonstrerar det på ett mer detaljerat sätt. Det var inte enbart benägenheten att byta parti som hade ett visst samband med olika bakgrundsvariabler. Även partibytets karaktär – från vilket parti bytet skedde och till vilket parti väljarna gick – hade ett klart samband med olika socioekonomiska faktorer. Unga människor och högre tjänstemän som röstat socialdemokratiskt 1976 hade en högre benägenhet än andra socialdemokrater att lämna partiet 1979, men de tenderade att gå åt

Tabell 13.45. Socioekonomiska faktorer och partibyten (procent)

<i>Socioekonomisk grupp</i>	<i>Andel partibytare (%)</i>	<i>Antal intervju-personer (procentbas)</i>
Yrkesgrupp		
Industriarbetare	15	463
Övriga arbetare	17	539
Lägre tjänstemän	22	212
Tjänstemän i mellanställning	20	460
Högre tjänstemän	20	283
Småföretagare	22	146
Jordbrukare	10	148
Studera	24	46
Ålder		
21-30	25	434
31-40	23	513
41-50	17	359
51-60	18	448
61-70	10	381
71-80	9	230
Kön		
Män	19	1232
Kvinnor	18	1133
Utbildning		
Folkskola/yrkesskola	15	1154
Grundskola/realskola	20	692
Gymnasium	24	435
Universitet	24	289
Bostadsort		
Landsbygd	13	407
Samhälle	20	633
Stad	19	810
Storstad	20	403
Boendeform/ägarform		
Villaägare (exkl jordbrukare)	19	1139
Hyresgäster	18	1014
<i>Social rörlighet mellan generationerna</i>		
Stabil arbetarklass	13	537
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	20	426
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	20	422
Stabil medelklass	19	767
Social rörlighet inom egen generation (endast förvärvsarbete)		
Stabil arbetarklass	17	579
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	22	230
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	31	78
Stabil medelklass	22	636
Egna familjens klasstillhörighet (endast förvärvsarbete)		
Både man och hustru yrkesverksamma i arbetarklassen	17	324
Man och hustru yrkesverksamma i olika klasser	23	395
Både man och hustru yrkesverksamma i medelklassen	22	556
Samtliga väljare	18	2365

Kommentar: Endast intervju-personer som röstade både 1976 och 1979 är medtagna i analysen.

olika håll. De högre tjänstemännen som lämnade socialdemokraterna 1979 bytte framförallt till folkpartiet eller moderaterna medan unga väljare som bytte från socialdemokraterna främst gick till vänsterpartiet kommunisterna.

Ett liknande mönster kan iakttas för de arbetare och tjänstemän som övergav centerpartiet. Tjänstemännen gick till den alldeles övervägande delen till moderaterna eller folkpartiet medan arbetarna ungefär lika ofta bytte till socialdemokraterna som till folkpartiet eller moderaterna.

Resultaten i tabellerna 13.46 till 13.49 visar inom olika socioekonomiska grupper hur 1976 års socialdemokrater, centerpartister, folkpartister och moderater röstade 1979. Procentberäkningarna anger i vilka grupper partierna relativt sett förlorade mest röster och i vilka grupper som de lyckades behålla sina gamla sympatisörer bäst. Om man tex studerar s-kolumnen i tabell 13.46 framgår det i vilka grupper som socialdemokraterna lyckades bäst respektive sämst med att behålla sina väljare från 1976. Siffrorna visar också i vilka grupper som de olika partierna vann relativt sett mest partibytare från varandra. Resultaten för tex m-kolumnerna i tabellerna 13.46 till 13.48 anger i vilka socioekonomiska grupper som benägenheten var störst att gå från socialdemokraterna, centerpartiet eller folkpartiet till moderaterna vid valet 1979.

Nittiotre procent av de väljare som stödde socialdemokraterna 1976, och som också röstade 1979, förblev partiet troget. Det var inga större skillnader mellan olika grupper när det gällde benägenheten att lämna partiet 1979. Andelen socialdemokrater som stannade kvar i partiet höll sig i de flesta fall mellan 90 och 96 procent i de olika socioekonomiska grupperna. De väljarkategorier som hade den största tendensen att upprepa sin socialdemokratiska röst från 1976 även 1979 var arbetare, lågt utbildade människor, äldre personer och människor som varit socialt stabila i arbetarklassen. Störst benägenhet att byta från socialdemokraterna hade högre tjänstemän, småföretagare, väljare under 30 år, högt utbildade personer och människor som varit socialt rörliga eller socialt stabila i medelklassen.

Var socialdemokraterna bodde någonstans, och hur de bodde, spelade däremot ingen roll för tendensen att överge partiet 1979. Socialdemokratiska villaägare och hyresgäster eller socialdemokratiska landsbygdabor och storsadsbor hade ungefär samma benägenhet att lämna partiet vid 1979 års val. Men de som lämnade partiet gick inte åt samma håll. De socialdemokratiska villaägare som övergav partiet 1979 tenderade tex att byta till ett borgerligt parti medan de socialdemokratiska hyresgäster som lämnade partiet ofta gick till vänsterpartiet kommunisterna.

Könstillhörigheten är en annan faktor som inte hade något speciellt samband med benägenheten att lämna socialdemokraterna 1979. En något högre andel av kvinnorna (94 procent) än av männen (92 procent) förblev partiet troget. Men den skillnaden är liten och inte statistiskt säker.

Socialdemokraterna vann relativt sett mest röster från de borgerliga par-

Tabell 13.46. Partibyten från socialdemokraterna i olika socioekonomiska grupper (procent)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland s-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Yrkesgrupp								
Industriarbetare	2	95	1	1	0	1	100	332
Övriga arbetare	2	96	1	0	0	1	100	328
Lägre tjänstemän	1	91	2	4	2	0	100	93
Tjänstemän i mellanställning	4	92	1	3	0	0	100	169
Högre tjänstemän	0	88	2	5	5	0	100	57
Småföretagare/jordbrukare	2	83	2	4	9	0	100	46
(Studerande)	13	87	0	0	0	0	100	15
Ålder								
21-30	7	87	2	3	1	0	100	198
31-40	2	93	1	2	2	0	100	223
41-50	1	93	2	3	1	0	100	155
51-60	2	95	0	1	2	0	100	209
61-70	0	96	1	2	1	0	100	178
71-80	0	96	2	0	1	1	100	110
Kön								
Män	3	92	1	2	2	0	100	563
Kvinnor	2	94	2	2	0	0	100	510
Utbildning								
Folkskola/yrkesskola	1	95	1	2	1	0	100	651
Grundskola/realskola	3	93	1	3	0	0	100	189
Gymnasium	7	86	1	2	3	1	100	150
Universitet	4	87	2	2	5	0	100	53

Tabell 13.46. Partibyten från socialdemokraterna i olika socioekonomiska grupper (procent, forts)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland s-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Bostadsort								
Landsbygd	1	93	2	3	0	1	100	146
Samhälle	3	92	2	2	1	0	100	316
Stad	2	94	0	2	2	0	100	381
Storstad	3	93	0	2	2	0	100	168
Boendeform/ägandeform								
Villägare (exkl jordbrukare)	1	93	2	3	1	0	100	484
Hysesgäster	3	94	1	1	1	0	100	549
Social rörlighet mellan generationerna								
Stabil arbetarklass	2	96	1	1	0	0	100	399
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	3	89	0	5	3	0	100	198
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	3	94	1	1	0	1	100	234
Stabil medelklass	2	90	3	2	3	0	100	149
Social rörlighet inom egen generation (endast förvärvsarbete)								
Stabil arbetarklass	3	95	1	1	0	0	100	381
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	3	89	1	5	2	0	100	86
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	12	82	0	0	6	0	100	33
Stabil medelklass	2	87	3	4	4	0	100	166
Egna familjens klass tillhörighet (endast förvärvsarbete)								
Både man och hustru yrkesverksamma i arbetarklassen	1	96	1	1	0	1	100	221
Man och hustru yrkesverksamma i olika klasser	3	89	1	4	3	0	100	200
Både man och hustru yrkesverksamma i medelklassen	1	89	2	4	4	0	100	139
Samtliga socialdemokratiska väljare 1976	3	93	1	2	1	0	100	1073

Kommentar: Resultaten i tabellerna 13.46 till 13.49 omfattar endast de intervjupersoner som röstade i både 1976 och 1979 års val.

Tabell 13.47. Partibyten från centerpartiet i olika socioekonomiska grupper (procent)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland c-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Yrkesgrupp								
Industriarbetare	1	15	60	13	8	3	100	75
Övriga arbetare	1	17	62	9	11	0	100	120
Lägre tjänstemän	10	5	46	15	21	3	100	39
Tjänstemän i mellanställning	5	3	53	12	25	2	100	103
Högre tjänstemän	0	3	50	19	26	2	100	58
Småföretagare	0	3	68	11	16	2	100	37
Jordbrukare	0	1	90	2	7	0	100	105
(Studera)	25	25	50	0	0	0	100	8
Ålder								
21-30	7	11	49	19	13	1	100	104
31-40	2	9	54	12	22	1	100	129
41-50	1	5	66	14	13	1	100	85
51-60	2	11	61	5	18	3	100	105
61-70	0	2	82	5	10	1	100	91
71-80	0	5	84	2	9	0	100	559
Kön								
Män	3	7	60	11	18	1	100	275
Kvinnor	1	8	67	9	13	2	100	284
Utbildning								
Folkskola/yrkesskola	1	9	71	7	11	1	100	290
Grundskola/real skola	2	8	63	12	15	0	100	104
Gymnasium	5	3	54	16	18	4	100	95
Universitet	7	9	41	13	30	0	100	56
Bostadsort								
Landsbygd	1	2	84	3	10	0	100	174
Samhälle	1	11	58	12	16	2	100	150
Stad	4	8	54	16	16	2	100	158
Storstad	5	11	43	11	28	2	100	56

Tabell 13.47. Partibyten från centerpartiet i olika socioekonomiska grupper (procent, forts)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland c-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Boendeform/ägandeform								
Villaägare (exkl jordbrukare)	1	9	60	12	17	1	100	282
Hyresgäster	6	11	51	13	17	2	100	159
Social rörlighet mellan generationerna								
Stabil arbetarklass	3	21	57	10	6	3	100	67
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	5	3	56	10	22	4	100	86
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	0	11	65	11	12	1	100	119
Stabil medelklass	2	3	66	10	18	1	100	244
Social rörlighet inom egen generation (endast förvärsarbetande)								
Stabil arbetarklass	5	12	64	9	9	1	100	106
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	2	2	64	12	19	1	100	67
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	0	14	55	21	10	0	100	29
Stabil medelklass	1	3	55	14	25	2	100	160
Egna familjens klassstillhörighet (endast förvärsarbetande)								
Både man och hustru yrkesverksamma i arbetarklassen	1	19	57	11	11	1	100	67
Man och hustru yrkesverksamma i olika klasser	2	5	62	16	15	0	100	107
Både man och hustru yrkesverksamma i medelklassen	1	2	57	14	24	2	100	132
Samtliga centerpartistiska väljare 1976	2	8	63	10	15	2	100	559

Tabell 13.48. Partibyten från folkpartiet i olika socioekonomiska grupper (procent)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland fp-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Yrkesgrupp								
Industriarbetare	0	28	6	44	17	5	100	18
Övriga arbetare	3	13	3	59	20	2	100	39
Lägre tjänstemän	0	3	8	64	25	0	100	36
Tjänstemän i mellanställning	1	5	9	68	17	0	100	65
Högre tjänstemän	0	1	0	73	26	0	100	62
Småföretagare/jordbrukare	0	3	7	60	30	0	100	30
(Studerande)	0	0	17	66	17	0	100	6
Ålder								
21-30	3	9	11	66	9	2	100	35
31-40	1	8	4	51	36	0	100	76
41-50	0	5	7	61	27	0	100	41
51-60	0	9	0	64	27	0	100	44
61-70	0	0	9	84	7	0	100	43
71-80	0	8	0	80	8	4	100	25
Kön								
Män	1	5	3	66	25	0	100	130
Kvinnor	1	7	7	64	19	2	100	134
Utbildning								
Folkskola/yrkesskola	0	10	6	65	18	1	100	93
Grundskola/realskola	0	5	8	64	21	2	100	39
Gymnasium	2	3	6	66	23	0	100	65
Universitet	2	5	2	64	27	0	100	58

Tabell 13.48. Partibytten från folkpartiet i olika socioekonomiska grupper (procent, forts)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland fp-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Bostadsort								
Landsbygd	0	5	10	75	10	0	100	20
Samhälle	2	6	6	63	23	0	100	65
Stad	1	10	6	62	19	2	100	106
Storstad	0	0	3	65	32	0	100	63
Boendeform/ägarform								
Villaägare (exkl jordbrukare)	1	6	5	65	22	1	100	139
Hyresgäster	0	6	6	64	23	1	100	110
Social rörlighet mellan generationerna								
Stabil arbetarklass	3	17	3	54	20	3	100	30
Uppåttrörlig från arbetarklass till medelklass	0	1	3	67	29	0	100	63
Nedåttrörlig från medelklass till arbetarklass	0	19	4	54	19	4	100	26
Stabil medelklass	1	4	6	70	19	0	100	120
Social rörlighet inom egen generation (endast förvärvsarbete)								
Stabil arbetarklass	3	13	3	47	31	3	100	32
Rörlig mellan arbetarklass och medelklass	0	7	5	60	28	0	100	42
Stabil medelklass	1	4	4	66	25	0	100	103
Egna familjens klassfällhörighet (endast förvärvsarbete)								
Både man och hustru yrkesverksamma i arbetarklassen	0	9	0	64	27	0	100	11
Man och hustru yrkesverksamma i olika klasser	0	12	9	47	32	0	100	34
Både man och hustru yrkesverksamma i medelklassen	1	4	6	64	25	0	100	107
Samtliga folkpartistiska väljare 1976	1	6	5	65	22	1	100	264

Tabell 13.49. Partibytten från moderaterna i olika socioekonomiska grupper (procent)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland m-väljare 1976						Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	Övriga		
Yrkesgrupp								
Industriarbetare	0	0	13	7	80	0	100	15
Övriga arbetare	0	5	9	14	68	4	100	22
Lägre tjänstemän	0	3	0	0	97	0	100	34
Tjänstemän i mellanställning	0	0	3	4	93	0	100	85
Högre tjänstemän	0	1	1	0	98	0	100	96
Småföretagare	0	0	0	0	100	0	100	39
Jordbrukare	0	0	7	0	93	0	100	27
(Studerande)	14	14	0	0	72	0	100	7
Ålder								
21-30	2	2	9	2	85	0	100	46
31-40	0	2	2	5	91	0	100	60
41-50	0	1	2	3	94	0	100	65
51-60	0	0	1	2	97	0	100	73
61-70	0	2	3	2	91	2	100	55
71-80	0	0	3	0	97	0	100	38
Kön								
Män	0	1	4	1	94	0	100	192
Kvinnor	0	1	2	4	92	1	100	145
Utbildning								
Folkskola/yrkesskola	0	3	7	1	89	0	100	73
Grundskola/realskola	0	0	2	0	97	1	100	75
Gymnasium	1	2	2	3	92	0	100	91
Universitet	0	0	2	4	94	0	100	87

Tabell 13.49. Partibyten från moderaterna i olika socioekonomiska grupper (procent, forts)

Socioekonomiska grupper	Partival 1979 bland m-väljare 1976					Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m		
Bostadsort							
Landsbygd	0	0	9	4	87	100	54
Samhälle	0	2	3	0	94	100	68
Stad	0	2	2	2	94	100	114
Storstad	0	1	1	4	94	100	84
Boendeform/ägarform							
Villaägare (exkl jordbrukare)	0	0	3	2	95	100	183
Hysesgäster	1	2	3	3	91	100	117
Social rörlighet mellan generationerna							
Stabil arbetarklass	0	8	8	15	69	100	13
Uppåt rörlig från arbetarklass till medelklass	0	0	2	0	98	100	55
Nedåt rörlig från medelklass till arbetarklass	0	0	15	10	70	100	20
Stabil medelklass	0	1	2	1	96	100	212
Social rörlighet inom egen generation (endast förvärvsarbete)							
Stabil arbetarklass	0	0	10	14	71	100	21
Rörlig mellan arbetarklass och medelklass	0	3	0	0	97	100	37
Stabil medelklass	0	1	2	1	96	100	165
Egna familjens klasstillhörighet (endast förvärvsarbete)							
Både man och hustru yrkesverksamma i arbetarklassen	0	11	0	0	88	100	9
Man och hustru yrkesverksamma i olika klasser	0	3	0	9	88	100	34
Både man och hustru yrkesverksamma i medelklassen	0	1	1	2	96	100	141
Samtliga moderata väljare 1976	0	1	3	3	93	100	337

tierna och från vänsterpartiet kommunisterna i samma socioekonomiska grupper som de där partiet bäst lyckades behålla sina egna gamla väljare från 1976. Det var bland arbetare (framförallt bland socialt stabila arbetare) och lägre utbildade människor som partiet, relativt sett, rekryterade flest nya röster. Bland tjänstemän och småföretagare vann partiet däremot få nya anhängare.

Partibytena 1979 tenderade må o att göra socialdemokratiska partiet mer klassmässigt homogent. Det var främst medelklassväljare som lämnade partiet medan det framförallt var arbetare som nyrekryterades.

Centerpartiets förluster 1979 kan lokaliseras väl i tabell 13.47. Partiet gick andelsmässigt mest tillbaka bland tjänstemän, yngre väljare, högt utbildade människor, storstadsbor, hyresgäster och bland män. Centerpartiet förlorade relativt sett minst bland jordbrukare, äldre väljare, lågt utbildade människor och bland landsbygdsbor. Det var alltså inte centerns gamla kärngrupper som i första hand svek partiet 1979. Det var istället sjuttioalets nya väljargrupper i centerpartiet som främst lämnade partiet.

Folkpartiet lyckades bäst med att behålla sina gamla väljare bland tjänstemännen och bland de äldre väljarna. Mellan 64 och 73 procent av folkpartiets tjänstemannaväljare från år 1976 stannade kvar hos partiet även 1979. Bland arbetarna förmådde partiet endast behålla något över hälften av sina sympatisörer från 1976. Det gick något bättre bland småföretagarna. Sextio procent av de mindre företagare som stödde folkpartiet 1976 röstade fortfarande på partiet 1979.

Benägenheten att lämna folkpartiet hade inget samband med sådana faktorer som kön, utbildningsnivå eller hur och var väljarna bodde (landsbygdsbor var dock något mer trogna partiet än människorna i tätorterna). Män eller kvinnor, villaägare eller hyresgäster, hög- eller lågutbildade – om de röstat på folkpartiet 1976 så förblev ungefär 65 procent av dem partiet troget 1979.

Folkpartistiska män som lämnade partiet tenderade att gå till moderaterna medan folkpartistiska kvinnor som övergav partiet oftare gick till centern eller socialdemokraterna.

Folkpartiets nytillskott kom främst från centerpartiet. Det var relativt sett främst bland tjänstemän, yngre väljare, högt utbildade människor och i tätorterna som folkpartiet vann röster från centern. Från moderaterna fick folkpartiet få partibytare. Benägenheten att gå från moderaterna till folkpartiet var störst bland de moderata arbetarna.

Moderata samlingspartiet var lika framgångsrikt som socialdemokraterna i att behålla gamla sympatisörer vid valet 1979. Nittiotre procent av de väljare som röstade moderat 1976 och som deltog i valet 1979, upprepade sitt stöd till partiet. Partitrohetsgraden var hög men den varierade något mellan olika socioekonomiska kategorier. Den väljargrupp som uppvisade den största tendensen att lämna partiet var arbetarna. Cirka 25 till 30 procent av moderaternas arbetarväljare från 1976 (speciellt socialt stabila arbetare) övergav partiet

1979. De gick i första hand till folkpartiet eller centern, sällan till socialdemokraterna. Även bland yngre väljare och bland människor på landsbygden fanns en högre benägenhet att lämna moderaterna än genomsnittligt. De moderater som hade minst tendens att gå från partiet 1979 tillhörde högre tjänstemannagrupper eller småföretagargruppen.

Moderaternas vinster från centern var procentuellt sett störst bland tjänstemännen, bland de högutbildade, i storstäderna och bland männen. Moderaterna vann däremot inte andelsmässigt fler villaägare än hyresgäster från centerpartiet. Från folkpartiet rekryterade moderaterna i första hand småföretagare, medelålders människor, män, högutbildade personer och storstadsbor. Bland folkpartiets villaägare vann moderaterna relativt sett inte fler röster än vad partiet i genomsnitt vann från folkpartiet. Moderaternas nytillskott från socialdemokraterna bestod främst av högre tjänstemän och småföretagare.

Det brukar ibland hävdas att valvinden i Sverige ofta har samma riktning och ungefär samma styrka i olika sociala grupper och i olika delar av landet. Det är en och samma nationella trend som slår igenom i alla landsdelar och i alla klasser. Om det vore så skulle olika socioekonomiska faktorer vara förhållandevis ointressanta som förklaringar till förskjutningar i väljarnas partival. Förändringarna har i så fall samma karaktär oberoende av om väljarna är arbetare eller tjänstemän, män eller kvinnor eller om de bor på landsbygden eller i storstäderna. Andra förklaringar måste då tillgripas för att tolka vad som har legat bakom de nationella trenderna, t ex förklaringar av politiskt slag.

Graden av historisk sanning i påståendet kan diskuteras, framförallt när det gäller valvindens jämna styrka men också när det gäller dess ensartade riktning. Det finns många exempel från 1970-talet på att rikstrenden i valresultaten inte avspeglat sig i alla valkretsar eller i alla socioekonomiska grupper. Vid valen 1973, 1976 och 1979 har t ex socialdemokraternas valresultat i Göteborg gått tväremot den nationella valvinden. År 1973 och 1976 gick socialdemokraterna framåt i Göteborg men bakåt i hela riket. Vid valet 1979 vann socialdemokraterna röstandelar i landet som helhet men gick tillbaka i Göteborg. Ett annat exempel är centerpartiets stöd i arbetarklassen. Vid valet 1976 förlorade centern väljarandelar i valmanskåren som helhet men bland arbetare ökade partiet sitt röststöd.

1979 års valvind hade samma riktning i alla socioekonomiska grupper i den meningen att centerpartiet förlorade i alla undersökta grupper medan vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna gick framåt i samtliga grupper. För dessa partier kan man alltså tala om nationella trender. Men socialdemokraterna vann inte ökat stöd i alla grupper och folkpartiet förlorade inte i alla grupper. Och styrkan i förskjutningarna varierade mycket mellan olika socioekonomiska grupper och i olika delar av landet. Valvinden 1979 hade också delvis olika riktning i skilda samhällsklasser och i olika åldersgrupper.

Tabell 13.50. Partiernas nettovinster eller nettoförluster i olika socioekonomiska grupper till följd av partibyten mellan valet 1976 och 1979 (procent av samtliga röstande 1979)

<i>Socioekonomiska grupper</i>	<i>Parti</i>				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
<i>Yrkesgrupp</i>					
Arbetare	+0,2	+1,0	-2,4	+0,2	+0,9
Tjänstemän	+0,4	-0,3	-3,1	-0,3	+3,2
Småföretagare/jordbrukare	+0,0	-0,2	-0,7	-0,2	+1,0
<i>Ålder</i>					
21-30	+0,6	-0,1	-1,7	+0,6	+0,4
31-50	+0,3	+0,1	-2,9	-0,5	+2,9
51-80	±0,0	+0,5	-1,9	-0,2	+1,8
<i>Kön</i>					
Män	+0,6	-0,0	-3,6	+0,0	+3,1
Kvinnor	+0,3	+0,5	-2,9	-0,1	+2,0
<i>Bostadsort</i>					
Landsbygd	+0,1	-0,1	-0,7	+0,3	+0,5
Samhälle	+0,3	±0,0	-2,0	±0,0	+1,5
Stad	+0,3	+0,6	-2,6	-0,1	+1,8
Storstad	+0,2	-0,0	-1,2	-0,3	+1,3
<i>Boendeform/lägningsform</i>					
Villaägare (exkl jordbrukare)	+0,2	+0,4	-3,4	+0,1	+2,9
Hyresgäster	+0,7	+0,1	-2,6	-0,3	+1,9
Partiernas totala nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytena 1979	+0,9	+0,5	-6,5	-0,1	+5,1

Kommentar: Samtliga röstande med partiuppgift vid valet 1979 utgör procentbasen i tabellen (2 598 intervjupersoner). Procentandelarna kan inte summeras över de olika socioekonomiska variablerna. De kan endast summeras inom var och en av variablerna.

Resultaten i tabell 13.50 demonstrerar detta på ett tydligt sätt. Siffrorna i tabellen anger partiernas procentuella nettovinster eller nettoförluster i olika socioekonomiska grupper till följd av partibytena vid 1979 års val. Procentberäkningen har gjorts med samtliga röstande 1979 som bas. Resultaten visar vilka effekter partibytesvinster respektive partibytesförluster i olika grupper fick på valresultatet 1979.

Vänsterpartiet kommunisternas nettovinster på grund av partibyten 1979 gjordes främst bland tjänstemän (+0,4 procentenheter), bland unga väljare (+0,6), bland män (+0,6) och bland hyresgäster (+0,7). Grupperna överlappar delvis varandra. Vinstandelarna kan därför inte summeras. Socialdemokraterna gjorde sin största partibytarvinst bland arbetare (+1 procentenhet). Men hälften av denna vinst försvann genom nettoförluster bland tjänstemännen (-0,3) och småföretagarna (-0,2). Valvinden hade för socialdemokra-

terna olika riktning bland arbetare och tjänstemän. En positiv trend i arbetarklassen motsvarades av en negativ trend i medelklassen.

Socialdemokraterna fick vidkännas partibyrförluster bland de yngsta väljarna. Bland de äldsta väljarna gjorde däremot partiet en klar nettovinst till följd av partibytena. Tre andra grupper där socialdemokraterna vann på partibytena var bland kvinnorna (+0,5), bland stadsbor utanför storstäderna (+0,5) och bland villaägarna (+0,4). På landsbygden, i storstäderna och bland männen förlorade partiet dock något litet på partibytena 1979. Bland hyresgästerna gjorde socialdemokraterna en nettovinst (+0,1), men den var obetydlig.

Centerpartiet gjorde störst nettoförluster till följd av partibyten bland tjänstemän (-3,1), bland medelålders människor (-2,9), bland män (-3,6), bland stadsbor utanför storstäderna (-2,6) och bland villaägare (-3,4).

Folkpartiet vann netto på partibytena bland arbetare, bland unga väljare, bland villaägare och på landsbygden. Partiets nettoförluster inregistrerades främst bland tjänstemän, småföretagare, storstadsbor och bland väljare över 30 år. Folkpartiet gjorde också nettobyrförluster bland hyresgäster och bland kvinnor.

Moderaterna gjorde sina största nettovinster bland tjänstemän (+3,2), bland medelålders väljare (+2,9), bland män (+3,1) och bland villaägare (+2,9). Relativt sett vann partiet också stort bland de mindre företagarna. De minsta nettovinsterna på partibytena gjorde moderaterna - både absolut och relativt sett - bland arbetare (+0,9), bland unga väljare (+0,4) och på landsbygden (+0,5).

1979 års valvind blåste alltså delvis i olika riktning i skilda sociala grupper och styrkan varierade mellan grupperna. Bakom de nationella trenderna dolde sig ma o flera motstridiga tendenser i olika grupper. Valresultatet kan därför inte förklaras enbart i politiska eller ideologiska termer. Man måste också inkludera olika socioekonomiska faktorer i förklaringarna annars kan vi inte förstå varför trenderna såg så olika ut i skilda grupper.

Den sociologiska modellen

Sambandet mellan olika socioekonomiska faktorer och valet av parti är relativt starkt i Sverige. Nivån på klassröstningen är bland de högsta i västvärlden. Den har sjunkit något under de senaste decennierna. Det kan till viss del förklaras av den omfattande sociala rörligheten i Sverige under efterkrigstiden. Egen yrkestillhörighet och klassbakgrund i föräldrahemmet spelar en viktig roll för valet av parti bland svenska väljare. Den sociologiska modellen är alltså fortfarande ett relevant analysredskap vid studiet av svenskt väljarbeteende.

Men frågan är om inte dess relevans har minskat något under de senaste årtiondena. Partiernas sociala förankring i olika klasser och grupper har försvagats. Vänsterpartiet kommunisterna hämtar inte längre en majoritet av sina väljare från arbetarklassen. Partiet har istället tenderat att bli ett ungdomsparti med stöd främst i reproduktionssektorn, bland vårdpersonal, lärare, kulturarbetare och journalister. Socialdemokraterna har vunnit ökat stöd bland tjänstemännen men förlorat röster i arbetarklassen. I 1979 års val gick partiet dock ånyo framåt bland arbetarväljarna. Centerpartiet har i jämförelse med det gamla bondeförbundet lyckats vinna isteg bland stadsväljarna samtidigt som partiets ställning bland jordbrukarna *inte* försvagats. Centerpartiets förankring i bondeklassen har alltså inte blivit svagare under 1960- och 1970-talen. Den har snarare förstärkts. Jordbrukarnas "klassröstning" på centerpartiet har inte minskat. Folkpartiet och moderaterna har fått ett något ökat röststöd bland arbetare samtidigt som de i jämförelse med 1950-talet förlorat röster bland de högre tjänstemännen.

Den ökade politiska rörligheten kan endast delvis förklaras av sociala och ekonomiska faktorer och social rörlighet. Större delen av partibytena i Sverige sker mellan de borgerliga partierna. Och socialt stabila medelklassväljare byter nästan lika ofta parti som socialt rörliga väljare. Orsakerna till den stadigt ökande rörligheten inom det borgerliga blocket måste sökas i politiska förhållanden snarare än i socioekonomiska.

Åsiktsröstningen har ökat och tilltron till politikerna har minskat. Kärnkraftsfrågan har skapat en ny konfliktdimension som går på tvären mot vänster-höger motsättningen. Och kärnkraften spelade en roll för många partibyten både vid 1976 och 1979 års val, inte minst bland borgerliga väljare.

På 1950-talet när den politiska rörligheten och åsiktsröstningen var låg och klassröstningen hög var det kanske berättigat att se väljarnas politiska beteende som en avspeglning av deras sociala och ekonomiska levnadsvillkor. Den sociologiska modellen passade för femtiotalets partitrogna och klassbundna valmanskår. Modellen är naturligtvis inte irrelevant idag med den passar sämre för 1970-talets väljare än för 1950-talets. Den ökade åsiktsröstningen och rörligheten mellan partierna kräver politiska förklaringar. De socioekonomiska förklaringarna räcker inte till.

Svenska väljare

14 Valet av parti

En valutgång och väljarnas beteende på valdagen kan förklaras på många olika sätt. Den typ av analys som är vanligast inom den politiska journalistiken tar fasta på kortsiktiga faktorer och händelser som är unika för varje val. Det har t ex sagts att om president Carter hade lyckats få hem gisslan från Iran före valet 1980, så kanske han hade besegrat Reagan. Socialdemokratin och Tage Erlanders stora segerval år 1968 berodde på att ryssarna marscherade in i Tjeckoslovakien mitt under valspurten. De borgerliga partierna vann regeringsmakten 1976 tack vare centerns kärnkraftsutspel. Det var Thorbjörn Fälldins löfte att avveckla kärnkraften som fällde regeringen Palme. Richard Nixons skäggstubb i den första TV-debatten med John Kennedy förstörde hans segerchanser i 1960 års amerikanska presidentval.

Enskilda händelser eller sakfrågor rycks loss ur sina sammanhang och utpekas som avgörande faktorer för att valen gick som de gick. Väljarna betraktas som lättvindiga rön som vajar för alla debattvindar och händelsernas gång. Ett illa dolt väljarförakt återfinns ibland bakom analyser av detta slag. Det kan inte ha varit många journalistiska kommentatorer som ansåg att de för egen del påverkades av Nixons orakade kind eller Kennedys ungdomliga hårsvall vid presidentvalet 1960. De ansåg förmodligen att de stod över sådana trivialiteter. Det är endast "massan" som tar intryck av sådana oväsentligheter.

Svagheten med denna typ av analys ligger dock inte så mycket i valet av påverkansfaktorer – de kan ofta vara rimliga – som i koncentrationen på någon eller några få dagsaktuella förhållanden. Strukturella faktorer och långsiktiga trender tappas bort. Väljare är inga lättpåverkade varelser. Det finns mycket mer struktur och stabilitet i människors politiska åsikter och beteenden än vad det ibland verkar på tidningarnas ledarsidor eller i de politiska strategernas valanalyser. Väljarnas handlande på valdagen är ofta väl förankrat i ideologiska ställningstaganden och i bedömningar som inte är produkter av aktuella händelser eller utspel. Det har resultaten i flera av de tidigare kapitlen visat och det kommer analysresultaten i detta sammanfattande kapitel ytterligare att understryka.

Tre frågeställningar kommer att studeras. De har alla beröring med det överordnade teoretiska perspektiv som styrt framställningen hittills. Väljarna är inte dumma. De förtjänar att tas på allvar. De är varken viljelösa offer för annonsbyråernas skraddarsydda kampanjbudskap eller för partiernas utspel och välrakade valkandidater. De är inte heller strukturernas fångar. Väljarnas handlande kan inte förklaras enbart utifrån de villkor under vilka de

lever. Människornas egna åsikter och verklighetsuppfattningar måste tas med i analyserna. En tolkning av en valutgång eller en förklaring av väljarnas handlande som inte tar hänsyn till människornas *åsikter* i olika stridsfrågor eller till hur de *bedömer* partiernas politik blir ofullständig och riskerar att säga mer om de förhoppningar eller fixa idéer som finns hos dem som analyserar än om vad som verkligen har hänt bland väljarna.

Den första frågeställningen gäller sambandet mellan valet av parti och väljarnas bedömningar av partiernas goda och dåliga sidor. I kapitel 4 visade vi att människorna utnyttjade ett fåtal bedömningskriterier när de värderade partiernas insatser. De bedömde partiernas sakfrågeståndpunkter, partiernas ideologiska positioner eller målsättningar, partiernas trovärdighet, partiernas politik visavi olika klasser och grupper i samhället, partiernas regeringsduglighet och samarbete med andra partier samt partiernas ledande politiker, främst partiledarna. Frågan är vilka av dessa bedömningar som är starkast relaterade till valet av de olika partierna. I vilka avseenden skilde sig t ex de socialdemokratiska väljarnas bedömning av socialdemokraternas politik från de bedömningar av partiets insatser som de väljare gjorde som inte röstade socialdemokratiskt? De bedömningskillnader som vi kan iakttä säger en del om vilka faktorer som kan ha fått vissa väljare att rösta socialdemokratiskt och fått andra att *inte* rösta socialdemokratiskt. Vi kommer också att utnyttja intervjupersonernas bedömningar av partiernas starka och svaga sidor för att analysera partibytena vid valet. Hur värderade t ex de väljare som bytte från centern till moderaterna centerpartiets respektive moderata samlingspartiets politik på olika områden? Vilka olika slags bedömningar var starkast relaterade till partibytet – kritik av centerns kärnkraftspolitik, uppskattning av moderaternas skattepolitik eller kanske missnöje med Thorbjörn Fälldin och uppskattning av Gösta Bohman?

Väljarnas bedömningar av partiernas insatser görs inte slumpmässigt. De är förankrade i de åsikter och ideologiska inställningar som väljarna har. De är också relaterade till de sociala och ekonomiska omständigheter under vilka människorna lever. Frågeställning nummer två och tre berör dessa relationer.

Frågeställning nummer två gäller sambandet mellan väljarnas åsikter och deras bedömningar av partiernas politik. De går inte alltid hand i hand. Samspelet mellan hur väljarna bedömer partiernas insatser i olika frågor och vad de själva har för åsikter i frågorna är komplicerat. Det är inte så enkelt så att åsikterna automatiskt färgar av sig på bedömningarna. De flesta av centerpartiets kärnkraftsanhängare var t ex inte negativa till partiets energi- och kärnkraftspolitik 1979. De flesta var tvärtom positiva. Bedömningarna påverkas inte bara av vilka åsikter som väljarna har utan också av vilka partier som de sympatiserar med.

En annan viktig faktor som inverkar på partivärderingarna är hur väljarna uppfattar partiernas politik i de olika frågorna. Människor har en stark

tendens att önsketänka och försöka harmonisera sina åsikter med det egna partiets. Väljarna har m a o en tendens att tro att deras partier har samma åsikter som de själva. Väljarnas perceptioner av partiernas ståndpunkter är inte alltid riktiga, vilket gör att sambandet mellan bedömning och åsikt kan variera. Men även om en väljare har en helt "korrekt" perception av ett partis ståndpunkt i en sakfråga behöver han inte bedöma partiets politik i frågan som dålig, om den inte överensstämmer med vad han själv tycker, eller bedöma politiken som bra om den sammanfaller med hans egna åsikter. En positiv eller negativ bedömning av ett partis politik i en sakfråga kan grundas på andra omständigheter än på vilken ståndpunkt partiet intar. Hur politiken bedrivs, och inte bara vilken politik som förs, är ett exempel på en faktor som också kan inverka på väljarnas bedömningar.

Vi kommer att illustrera det komplicerade sambandet mellan väljarnas röstning, deras åsikter och perceptioner av partiståndpunkter och deras bedömningar av partiernas politik med hjälp av data som gäller kärnkraften och vänster-högerkonflikten.

Den tredje frågeställningen gäller i vilken utsträckning som vi kan förklara valet av parti i Sverige med hjälp av samtliga de tre typer av påverkansfaktorer – *sociala och ekonomiska levnadsvillkor, åsikter i olika sakfrågor och bedömningar av partiernas politik* – som analyserats i de tidigare kapitlen. Frågan är t ex vilken betydelse som väljarnas socioekonomiska omständigheter, ideologiska vänster-högeruppfattningar och värderingar av partiernas politik i vänster-högerfrågor har för deras val av ett socialistiskt eller ett borgerligt parti. Analysen koncentreras till valet av partiblock och på den betydelse som vänster-högerideologin, klassfaktorerna och den partipolitiska präglingen i föräldrahemmet har som förklaringsfaktorer. Den analysmodell som vi kommer att utnyttja har valet av partiblock som beroende variabel och föräldraklassen, den egna klasstillhörigheten, uppväxtfamiljens partisympati, väljarnas vänster-högeravstånd till partierna och väljarnas bedömningar av partiernas vänster-högerpolitik som oberoende variabler. Pathanalys kommer att användas för att illustrera de direkta och indirekta samband som finns mellan dessa orsaksfaktorer och röstningen.

Väljarnas bedömningar av partiernas politik påverkar röstningen

Analysen av intervjupersonernas bedömningar av partiernas starka och svaga sidor i kapitel 4 visade att väljare från olika partier i mångt och mycket var överens om vad de uppskattade mest respektive ogillade mest i de olika partiernas politik. Men det fanns naturligtvis gradskillnader och i några frågor skilde sig väljarnas partibedömningar klart åt, beroende på vilka partier som de sympatiserade med.

Frågan är om denna typ av material kan användas för att studera vilka faktorer som påverkat valet av parti. Får man en rimlig bild av vilka sakfrågor och andra omständigheter som spelat en roll för väljarnas handlande om man analyserar sambandet mellan hur de röstar och hur de bedömer partiernas positiva och negativa sidor? Svaret på den frågan är obetingat ja. Väljarnas värderingar av partiernas politik på olika områden har ett starkt och systematiskt samband med röstningen. Benägenheten att rösta eller inte rösta på t ex socialdemokraterna eller på moderaterna 1979 var klart relaterat till vissa bestämda bedömningar av respektive partis politik – bedömningar som främst hade att göra med partiernas vänster-högerpositioner, partiernas politik visavi olika klasser i samhället eller partiernas skattepolitik. Andra typer av bedömningar var i mycket mindre grad, eller inte alls, kopplade till tendensen att stödja eller inte stödja socialdemokraterna eller moderaterna vid valet 1979.

Vi har genomfört en serie regressionsanalyser för att undersöka vilka olika bedömningar av partiernas politik som var starkast relaterade till valet av de olika partierna 1979. En analys per parti har utförts. De beroende variablerna har definierats som röstning med ett visst parti (socialdemokraterna t ex) eller röstning med något av de övriga partierna. Som oberoende faktor har en mängd olika bedömningsvariabler, konstruerade utifrån de öppna intervjufrågorna om partiernas goda och dåliga sidor, använts. Bedömningsvariablerna anger om intervjupersonerna bedömde partiernas politik positivt, negativt eller varken positivt eller negativt, när det gäller olika sakfrågor, förtroende, partisamarbete, klasspolitik, ideologi eller partiledarnas insatser.

Vi skall inte redovisa regressionsresultaten i detalj. Resultaten kan sammanfattas utan siffror och koefficienter på ett kortfattat sätt. Det var endast några få bedömningar som hade ett klart samband med valet att rösta med eller att inte rösta med de olika partierna.

Den faktor som var starkast relaterad till röstning eller inte röstning på vänsterpartiet kommunisterna var bedömningen av partiets vänster-högerposition och i viss mån också värderingen av partiets kärnkraftspolitik. Bedömningen av vänsterpartiet kommunisternas klasspolitik eller insatser i andra sakfrågor eller uppskattning eller kritik av Lars Werner hade ett mycket svagare samband, eller inget samband alls, med tendensen att stödja eller inte stödja vänsterpartiet kommunisterna. Det var väljarnas bedömningar av vänsterpartiet kommunisternas ideologiska vänster-högerposition som i första hand spelade en roll för deras partival.

Väljarnas uppskattning eller ogillande av partiernas vänster-högerpositioner var också starkt relaterat till valet mellan att rösta eller att inte rösta på socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna. Valet mellan att rösta eller att inte rösta på centerpartiet var däremot föga kopplat till olika värderingar av centerns ideologiska vänster-högerposition. Det var två andra sakfrågor som betydde mest för om väljarna stödde centern eller inte. Väljarnas

bedömningar av centerpartiets kärnkraftspolitik och centerpartiets jordbruks- och regionalpolitik var de två faktorer som betydde mest för benägenheten att rösta eller inte rösta på centern 1979. Värderingen av centerns insatser på andra sakområden, liksom bedömningen av Thorbjörn Fälldins insatser eller bedömningen av partiet ur förtroende- eller tillförlitlighetssynpunkt, var jämförelsevis svagt relaterade till röstningen på centern.

Den faktor som, förutom bedömningen av vänster-högerpositionen, var starkast relaterad till tendensen att rösta eller inte rösta på socialdemokraterna 1979 var värderingen av partiets politik gentemot olika grupper och klasser i samhället. Positiva bedömningar av socialdemokraternas klasspolitik ("gynnar arbetare, lågavlönade, mindre privilegierade människor") hade ett klart samband med socialdemokratisk röstning medan negativa värderingar ("gör för lite för arbetarna, missgynnar företagare och tjänstemän") ökade benägenheten att inte stödja socialdemokraterna.

Väljarnas värderingar av socialdemokraternas vänster-högerposition och partiets politik gentemot olika klasser i samhället var de två faktorer som hade starkast effekt på valet mellan att rösta eller inte rösta på socialdemokraterna 1979. Men det fanns också några andra bedömningar som spelade en roll för tendensen att rösta eller inte rösta socialdemokratiskt. Väljarnas värderingar av socialdemokraternas sysselsättnings- och socialpolitik, liksom bedömningen av partiets inställning i löntagarfondsfrågan, var faktorer som hade en viss betydelse för benägenheten att stödja eller inte stödja socialdemokraterna. Bedömningen av partiets kärnkraftspolitik spelade däremot en mindre roll. Om väljarna var kritiska eller inte till socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik spelade ingen större roll för deras partival.

Två ytterligare faktorer som hade ett visst samband med röstningen på socialdemokraterna var värderingen av Olof Palme som partiledare och bedömningen av partiet på förtroendedimensionen. Sambanden är inte starka men de visar att benägenheten att stödja eller inte stödja socialdemokraterna var relaterad till bedömningen av Olof Palme och de andra ledande socialdemokratiska politikerna och till värderingen av partiet ur tillförlitlighetssynpunkt. Det var inte många väljare som på de öppna intervjufrågorna uppgav att de ogillade Olof Palme (fem procent av intervjupersonerna). Men de flesta som gjorde det röstade borgerligt medan majoriteten av de väljare (en procent) som sade att de uppskattade Olof Palme röstade socialdemokratiskt.

Väljarnas bedömning av folkpartiets vänster-högerposition var den faktor som hade det klaraste sambandet med röstning eller inte röstning på folkpartiet. Två andra faktorer som också var relaterade till stödet för folkpartiet var bedömningen av partiets politik när det gäller jämställdhet mellan könen och värderingen av partiets regeringsinsats och samarbete med andra partier. Väljare som bedömde folkpartiets samarbetspolitik och regeringsinsatser positivt, tenderade att rösta folkpartistiskt i högre grad än väljare som hade

en negativ bedömning av partiets insatser på detta område. Det fanns alltså en viss självständig effekt av värderingen av folkpartiets regeringsinsats och samarbete med andra partier på benägenheten att rösta eller inte rösta folktoppartistiskt 1979.

Bedömningen av moderaternas skattepolitik var den faktor som hade det starkaste sambandet med tendens att rösta eller inte rösta på moderata samlingspartiet 1979. Värderingen av moderaternas ideologiska vänster-högerposition och av partiets ställningstagande för individualism och mot kollektivism var andra faktorer som var kopplade till valet eller inte valet av moderaterna. Bedömningen av partiets utbildningspolitik och ekonomiska politik var också relaterad till benägenheten att stödja eller inte stödja moderaterna 1979. Övriga bedömningar av moderaternas politik i olika sakfrågor, i kärnkraftsfrågan t ex eller när det gäller sakområden som lag och ordning eller socialpolitik, hade ett mycket svagare samband med tendensen att rösta eller att inte rösta med moderaterna. Värderingen av moderaternas politik visavi olika klasser i samhället, liksom bedömningen av partiet på förtroendedimensionen, hade däremot ett visst samband med huruvida väljarna röstade på moderaterna eller inte. De väljare som t ex var kritiska mot moderaterna för att de stödde de rika och privilegierade i samhället hade en klar tendens att inte stödja partiet vid valet.

Bedömningen av Gösta Bohman som partiledare hade ett svagt och statistiskt insignifikant samband med tendensen att rösta eller att inte rösta moderat 1979. Det var fem procent av intervjupersonerna som på den öppna frågan uppgav att de gillade Gösta Bohman eller andra ledande moderatpolitiker, medan två procent framförde kritik. Benägenheten att stödja moderaterna var naturligtvis större bland de väljare som uppskattade Gösta Bohman – 30 procent av dem stödde moderaterna – än bland dem som var negativa. Endast 13 procent av Bohmans kritiker röstade moderat 1979. Men större delen av denna skillnad försvinner alltså när vi kontrollerar för väljarnas bedömningar av andra saker, som t ex skatter, utbildning och vänster-högerideologi. De väljare som var positiva till Gösta Bohman tenderade också att vara positiva till exempelvis moderaternas skattepolitik, medan de som ogillade Gösta Bohman tenderade att också vara negativa till partiets skattepolitik. Den självständiga effekten av bedömningen av Gösta Bohman på benägenheten att rösta eller att inte rösta på moderaterna 1979 blev därför begränsad.

De faktorer som var starkast relaterade till valet av de olika partierna 1979 var alltså väljarnas bedömningar av partiernas ideologiska vänster-högerpositioner (vpk, s, fp och m), partiernas politik gentemot olika klasser (s och m), partiernas kärnkraftspolitik (vpk och c) och partiernas skattepolitik (s, fp och m). Väljarnas värderingar av partiernas politik i övriga sakfrågor var jämförelsevis mindre betydelsefulla. Detsamma kan sägas om väljarnas bedöm-

ningar av partiledarna, partiernas samarbetspolitik och partiernas tillförlitlighet. Väljarnas bedömningar av partiernas ideologiska vänster-högerpositioner och värderingar av partiernas ståndpunkter i ett antal aktuella stridsfrågor var de faktorer som, tillsammans med värderingen av partiernas förhållande till olika klasser i samhället, bäst förklarade valet av parti 1979.

Den här bilden av att det främst var väljarnas bedömningar av partiernas klasspolitik och deras värderingar av partiernas ståndpunkter när det gällde vänster-höger ideologi, kärnkraft och skatter som spelade en roll för partivalet, förstärks när man studerar vilka bedömningar som i första hand var förenade med beslutet att byta parti 1979.

I tabell 14.1 redovisas resultaten från ett antal regressionsanalyser som genomförts i sex speciellt definierade väljargrupper. De beroende variablerna har definierats som valet mellan att rösta på samma parti 1979 som 1976 eller att byta till något annat specificerat parti. Som oberoende variabler har utnyttjats ett tjugofemtal olika bedömningsvariabler som konstruerats utifrån materialet från de öppna intervjufrågorna om partiernas positiva och negativa sidor. De sakfrågor och andra förhållanden som intervjupersonerna oftast hänvisade till, när de bedömde de olika partierna, har tagits med i analyserna. Väljarnas betygsättning av både det parti som de röstade på 1976 och det parti som de stödde 1979 har inkluderats i regressionsmodellerna. Därigenom kan vi studera vad partibytarna ogillade mest hos sina gamla partier och vad de gillade mest hos sina nya partier.

Koefficienterna i tabell 14.1 är standardiserade regressionskoefficienter. Negativa koefficienter (-) betyder att de väljare som lämnade ett parti, var mer kritiska/mindre positiva till det gamla partiets politik än de väljare som valde att stanna kvar. Positiva koefficienter (+) visar att partibytarna bedömt det nya partiets politik mer positivt/mindre negativt än de väljare som stannade kvar hos det gamla partiet från 1976. Endast de bedömningsvariabler som var statistiskt signifikanta på 0,05-nivån redovisas i tabellen.

Analyserna omfattar sex partibytargrupper – centerpartiets partibrytare till folkpartiet, till moderaterna och till socialdemokraterna, folkpartiets partibrytare till moderaterna och socialdemokraternas partibrytare till folkpartiet och till vänsterpartiet kommunisterna. Resultaten visar vilka bedömningar av partiernas politik som skilde dessa partibrytare från de väljare som valde att inte lämna sina gamla partier vid valet 1979.

De väljare som övergav centerpartiet för folkpartiet, moderaterna eller socialdemokraterna hade i första hand en mer negativ syn på centerns kärnkraftspolitik än de väljare som förblev centern troget. Även centerns jordbruks- och regionalpolitik värderades mer negativt (mindre positivt) av dem som lämnade partiet än av dem som stannade kvar. Benägenheten att gå från centerpartiet till folkpartiet var större bland centerpartister som var kritiska mot Thorbjörn Fälldin än bland dem som var positiva till Fälldin eller inte yttrade sig om partiledaren. För partibytarna från centern till moderaterna

Tabell 14.1. Bedömning av partiernas goda och dåliga sidor och partityte 1979 (standardiserade regressionskoefficienter)

<i>c 76 → m 79</i>		<i>c 76 → fp 79</i>	
c: Energi och kärnkraft	-0,13	c: Energi och kärnkraft	-0,25
c: Jordbruk	-0,11	c: Personfaktorer – Thorbjörn	
c: Miljö	-0,10	Fälldin	-0,21
m: Skatter	+0,24	c: Jordbruk	-0,19
m: Klasspolitik	+0,14	fp: Klasspolitik	+0,11
m: Förtroende	+0,13		
m: Individualism	+0,12	Förklarad varians (R^2)	0,18
m: Utbildning	+0,11		
Förklarad varians (R^2)	0,23		
<i>c 76 → s 79</i>		<i>fp 76 → m 79</i>	
c: Jordbruk	-0,15	fp: Partisamarbete	-0,21
c: Energi och kärnkraft	-0,15	m: Klasspolitik	+0,21
c: Sysselsättning	-0,11	m: Skatter	+0,20
s: Sysselsättning	+0,17	m: Vänster-högerposition	+0,13
s: Klasspolitik	+0,16		
s: Vänster-högerposition	+0,15	Förklarad varians (R^2)	0,24
s: Personfaktorer – Olof Palme	+0,11		
Förklarad varians (R^2)	0,20		
<i>s 76 → fp 79</i>		<i>s 76 → vpk 79</i>	
s: Löntagarfonder	-0,12	s: Förtroende	-0,15
s: Vänster-högerposition	-0,09	s: Vänster-högerposition	-0,13
s: Personfaktorer – Olof Palme	-0,08	s: Energi och kärnkraft	-0,08
fp: Vänster-högerposition	+0,11	vpk: Jämlikhet	+0,13
fp: Skatter	+0,08	vpk: Vänster-högerposition	+0,10
fp: Jämställdhet mellan könen	+0,07	vpk: Sysselsättning	+0,07
Förklarad varians (R^2)	0,08	Förklarad varians (R^2)	0,09

Kommentar: Resultaten bygger på en serie regressionsanalyser inom sex speciellt definierade väljargrupper. Valet mellan att förbli 1976 års parti troget eller byta till något specificerat annat parti har utgjort de beroende variablerna. Som oberoende variabler har i varje analys utnyttjats ett 25-tal variabler, konstruerade utifrån materialet från de öppna partifrågorna om goda och dåliga sidor hos partierna. De sakfrågor och andra ting väljarna oftast hänvisade till, när de bedömde de olika partierna, har tagits med i analyserna. Väljarnas bedömningar av både det gamla partiet (1976 års) och det nya (1979 års) har inkluderats i analyserna. De oberoende variablerna har kodats: 1 (partiets politik bra), 3 (intervjupersonen uttalar sig ej om partiets politik), 5 (partiets politik dålig). Negativa koefficienter (-) betyder att de väljare som lämnade ett parti är mer kritiska/mindre positiva till det gamla partiets politik än de väljare som valde att inte byta parti. Positiva koefficienter (+) visar att partitytarna bedömt det nya partiets politik mer positivt/mindre kritiskt än de väljare som stannade kvar hos det gamla partiet. Endast de bedömningsvariabler som var signifikanta på 0,05-nivån redovisas i tabell 14.1.

eller från centern till socialdemokraterna hade dock inställningen till Thorbjörn Fälldin ingen självständig effekt.

Den faktor som hade det starkaste sambandet med partibytena från centern till moderaterna var bedömningen av moderaternas skattepolitik. En tredjedel av de centerpartister som värderade moderaternas skattepolitik positivt bytte till moderata samlingspartiet. Bland de centerpartister som bedömde moderaternas politik i skattefrågor negativt, var det färre än en procent som gick till moderaterna. Även moderaternas klasspolitik, tillförlitlighet, utbildningspolitik och positiva hållning till individualism och negativa hållning till kollektivism var saker som centerpartiets partibytare till moderaterna uppskattade mer än de centerpartister som stannade kvar hos centern.

Centerpartiets kärnkraftspolitik var den faktor som i första hand tenderade att stöta bort de centerpartister som gick till moderaterna medan moderaternas skattepolitik var den faktor som i första hand drog dem till moderata samlingspartiet.

De centerpartister som gick till socialdemokraterna hade en mer positiv bedömning av socialdemokraternas politik än de som förblev centerpartiet trogna, främst när det gällde socialdemokraternas sysselsättningspolitik, politik gentemot arbetare och sämre lottade människor och partiets ideologiska vänster-högerposition. De hade också en mer positiv (mindre negativ) syn på Olof Palme än de centerpartister som röstade på centern både 1976 och 1979.

Folkpartiets partibytare till moderaterna utmärktes i första hand av en mer negativ syn på folkpartiets regeringsinsatser och samarbetspolitik och en mer positiv syn på moderaternas skattepolitik än de folkpartister som stannade kvar hos partiet. De var också mindre kritiska/mer positiva till moderaternas klasspolitik och mer sympatiskt inställda till moderaternas vänster-högerposition än de folkpartiväljare som inte bytte till moderata samlingspartiet. Bedömningarna av folkpartiets och moderaternas kärnkraftspolitik eller värderingarna av Ola Ullsten och Gösta Bohman hade inga samband med tendensen att gå från folkpartiet till moderaterna 1979.

De väljare som lämnade socialdemokraterna och gick till folkpartiet 1979 var, i jämförelse med de väljare som stannade kvar hos socialdemokraterna, i första hand mer kritiska till socialdemokraternas politik i löntagarfondsfrågan, negativa till partiets vänster-högerposition och mindre sympatiskt inställda till Olof Palme. Hos folkpartiet uppskattade de, jämfört med dem som inte lämnade socialdemokraterna, främst vänster-högerpositionen, skattepolitiken och jämställdhetspolitiken. Benägenheten att lämna socialdemokraterna till förmån för folkpartiet var alltså starkast kopplad till ideologiska bedömningar av socialdemokraternas och folkpartiets vänster-högerpositioner och till negativa bedömningar av socialdemokraternas löntagarfondspolitik.

Socialdemokraternas förluster till vänsterpartiet kommunisterna 1979 hade också ett samband med väljarnas bedömningar av partiernas vänster-höger-

positioner. De väljare som övergav socialdemokraterna och gick till vänsterpartiet kommunisterna tenderade att vara mer kritiska till socialdemokraternas ideologiska position och mer positiva till vänsterpartiet kommunisternas än de socialdemokrater som förblev socialdemokraterna trogna vid valet. Även värderingen av socialdemokraterna på förtroendedimensionen och bedömningen av partiets kärnkraftspolitik hade ett samband med partibytena från socialdemokraterna till vänsterpartiet kommunisterna 1979.

Det är endast ett fåtal sakfrågor och andra förhållanden som finns med som påverkansfaktorer i tabell 14.1. I teorin kunde många fler ha funnits med. Varje regressionsanalys omfattade ett 25-tal olika bedömningsvariabler. Resultaten visar att ett begränsat antal bedömningar av partiernas politik hade ett samband med tendensen att byta eller att inte byta parti 1979. De viktigaste faktorerna var bedömningen av *partiernas vänster-högerpositioner* ($c \rightarrow s$, $fp \rightarrow m$, $s \rightarrow fp$ och $s \rightarrow vpk$), *partiernas skattepolitik* ($c \rightarrow m$, $fp \rightarrow m$ och $s \rightarrow fp$), *partiernas politik gentemot olika klasser* ($c \rightarrow fp$, $c \rightarrow s$ och $fp \rightarrow m$) och *partiernas kärnkraftspolitik* ($c \rightarrow m$, $c \rightarrow fp$, $c \rightarrow s$ och $s \rightarrow vpk$).

Bedömningarna är förankrade i åsikter

Människornas bedömningar av partiernas politik i olika frågor hänger inte i tomma luften. De är förankrade i de åsikter som väljarna har i de relevanta sakfrågorna. Sambanden mellan åsikt och bedömning är ofta starka, men de är naturligtvis sällan hundra procentiga. Vad väljarna har för ståndpunkter i en sakfråga är inte den enda faktor som påverkar värderingen av de olika partiernas politik i frågan. Väljarnas partisympatier och uppfattningar om vad partierna står för är andra faktorer som också inverkar på bedömningarna av partiernas politik.

Väljarnas värderingar av centerpartiets och socialdemokraternas kärnkraftspolitik kan utnyttjas som åskådningsexempel. Resultaten i tabell 14.2 visar att sambandet mellan människornas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras värdering av centerpartiets respektive socialdemokraternas kärnkraftspolitik var starkt 1979, men att det inte hade samma form och styrka i alla partigrupper. Partisympatierna spelade en roll för bedömningarna utöver åsiktsfaktorn.

Analysen i tabell 14.2 är gjord utifrån ett bestämt perspektiv – att väljarnas partisympatier är en oberoende faktor som påverkar hur de bedömer partiernas politik. Det är inte det enda tänkbara perspektivet. Vi vet att det över tid finns en växelverkan mellan bedömning och partisympati. Bedömningarna påverkar också partisympatierna. Partibytaranalysen i tabell 14.1 utgick t ex ifrån att väljarnas värderingar av partiernas goda och dåliga sidor var en

faktor som inverkar på partisympatierna och därmed också på partivalet 1979.

Tabell 14.2. Väljarnas bedömningar av centerpartiets och socialdemokraternas kärnkraftspolitik efter partitillhörighet och åsikt i kärnkraftsfrågan (procent)

Parti-tillhörighet	Kärnkrafts-åsikt	Bedömning av centerpartiets energi- och kärnkraftspolitik			Summa procent	Antal intervjuade
		Bra politik	Varken bra eller dålig	Dålig politik		
vpk	Mot kärnkraft	60	28	12	100	100
	För kärnkraft	9	44	47	100	32
s	Mot kärnkraft	56	35	9	100	312
	För kärnkraft	14	39	47	100	703
c	Mot kärnkraft	88	11	1	100	319
	För kärnkraft	66	25	9	100	76
fp	Mot kärnkraft	72	19	9	100	103
	För kärnkraft	22	33	45	100	151
m	Mot kärnkraft	79	18	3	100	108
	För kärnkraft	16	29	55	100	357
Samtliga	Mot kärnkraft	71	24	5	100	1073
	För kärnkraft	19	36	45	100	1425

Parti-tillhörighet	Kärnkrafts-åsikt	Bedömning av socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik			Summa procent	Antal intervjuade
		Bra politik	Varken bra eller dålig	Dålig politik		
vpk	Mot kärnkraft	9	40	51	100	100
	För kärnkraft	38	56	6	100	32
s	Mot kärnkraft	19	57	24	100	312
	För kärnkraft	50	45	5	100	703
c	Mot kärnkraft	3	44	53	100	318
	För kärnkraft	3	55	42	100	76
fp	Mot kärnkraft	5	44	51	100	103
	För kärnkraft	21	63	16	100	151
m	Mot kärnkraft	2	56	42	100	108
	För kärnkraft	19	62	19	100	357
Samtliga	Mot kärnkraft	8	52	40	100	1073
	För kärnkraft	35	53	12	100	1424

Kommentar: Definitionen av kärnkraftsåsikterna (mot respektive för) framgår av kommentaren under tabell 12.11. Väljarnas bedömning av centrens och socialdemokraternas kärnkraftspolitik bygger på utvärderingsfrågorna (se tabell 5.1).

Bedömningarna av centerpartiets och socialdemokraternas kärnkraftspolitik bygger på resultaten från de utvärderingsfrågor som presenterades i kapitel 5. Intervjupersonerna frågades om vilket eller vilka partier som hade en bra respektive en dålig politik i olika frågor, däribland kärnkraften.

En majoritet (71 procent) av de väljare som var för att snabbstoppa kärnkraften eller för att avveckla den på högst 10 år tyckte att centerns kärnkraftspolitik var bra. Det var endast fem procent av dem som ansåg att centerpartiets energi- och kärnkraftspolitik var dålig. Bland väljare som ville bygga färdigt de 12 planerade aggregaten eller som ville bygga fler än 12 aggregat var centerns energipolitik mindre populär. Fyrtiofem procent av dem tyckte att centerpartiets kärnkraftspolitik var dålig, 36 procent tyckte att den varken var bra eller dålig, medan 19 procent ansåg att den var bra.

Bedömningarna av centerns energi- och kärnkraftspolitik var färgade av väljarnas partisympatier. Borgerliga kärnkraftsmotståndare var mycket mer positiva till centerpartiets kärnkraftspolitik än socialistiska kärnkraftsmotståndare.

Åttioåtta procent av centerns kärnkraftsmotståndare, 72 procent av folkpartiets och 79 procent av moderaternas ansåg att centerpartiets energipolitik var bra. Bland socialdemokraternas kärnkraftsmotståndare var det endast 56 procent som tyckte att centerpartiets kärnkraftspolitik var bra.

Bland folkpartister, socialdemokrater, kommunister eller moderater, som ville bygga 12 eller fler aggregat, var mellan 45 och 55 procent kritiska till centerpartiets kärnkraftspolitik, medan mellan 9 och 22 procent var positiva. Motsvarande siffror var helt omvända bland de centerväljare som ville bygga ut kärnkraften. Endast nio procent av dem ansåg att centerpartiets energi- och kärnkraftspolitik var dålig, medan hela 66 procent hävdade att den var bra. En majoritet av de centerpartister som inte hade samma uppfattning som partiet i kärnkraftsfrågan hade alltså trots det en positiv bedömning av partiets energi- och kärnkraftspolitik.

Även bedömningen av socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik strukturerades i huvudsak av de åsikter som väljarna hade i kärnkraftsfrågan, men också av partisympatierna. Mellan 42 och 53 procent av moderaternas, folkpartiets, vänsterpartiet kommunisternas och centerpartiets kärnkraftsmotståndare var negativa till socialdemokraternas kärnkraftspolitik. Det var endast mellan 2 och 9 procent av dem som ansåg att socialdemokraternas politik i energi- och kärnkraftsfrågor var bra. Socialdemokratiska kärnkraftsmotståndare tenderade däremot att ha en mer välvillig syn på partiets energipolitik – nitton procent tyckte att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var bra, medan 24 procent tyckte att den var dålig.

Socialdemokraternas energipolitik fick en mer positiv bedömning bland kärnkraftsanhängarna. Femtio procent av socialdemokraternas kärnkraftsförespråkare ansåg att partiets kärnkraftspolitik var bra, medan endast fem procent tyckte att den var dålig. Motsvarande siffror bland vänsterpartiet

kommunisternas kärnkraftsanhängare var 38 procent respektive sex procent.

Bland borgerliga kärnkraftsanhängare tenderade däremot socialdemokraternas kärnkraftspolitik att värderas mera negativt. Folkpartiets och moderaternas kärnkraftsförespråkare tyckte lika ofta att socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik var bra, som de tyckte att den var dålig. Tjugoen procent av folkpartiets kärnkraftsanhängare ansåg att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var bra medan 16 procent tyckte att den var dålig. Motsvarande siffror bland moderaternas kärnkraftsanhängare var 19 procent som tyckte socialdemokraternas energipolitik var bra och 19 procent som tyckte att den var dålig.

En faktor som, förutom partisympatierna, förklarar att väljarnas bedömningar av partiernas politik inte alltid överensstämmer med de åsikter som de har, är hur de uppfattar partiernas ståndpunkter. En socialdemokratisk kärnkraftsmotståndare kan t ex uppfatta att socialdemokratiska partiet också är mot kärnkraften och i så fall är det inte så underligt om han också tycker att partiets energipolitik är bra.

Sambandet mellan vilka åsikter som väljare har i en sakfråga och hur de uppfattar det egna partiets ståndpunkt i samma fråga är oftast starkt. Det beror på flera olika omständigheter. Väljare tenderar att anamma de åsikter som de uppfattar att det egna partiet står för. Partiernas opinionsbildning är en faktor som bidrar till det starka sambandet mellan väljarnas åsikter och perceptioner av det egna partiets ståndpunkt. En annan faktor är att väljare tenderar att rösta på partier som de tycker står dem nära i olika sakfrågor.

Rationella väljare stöder partier som de uppfattar har samma åsikter som de själva. En tredje faktor är att människor har en tendens att tro att det parti som de röstar på har samma åsikter som de själva i de flesta frågor. Väljarnas perceptioner av det egna partiets ståndpunkter snedvrids därför att människor har en benägenhet att försöka harmonisera den egna åsikten med det egna partiets ståndpunkt.

Dessa tre processer – partiernas opinionsbildning, väljarnas rationella partival och människornas tendens att önsketänka – verkar i samma riktning. De åstadkommer ett starkt samband mellan vad väljarna tycker i olika frågor och hur de uppfattar de egna partiernas positioner.

Resultaten i tabell 14.3 visar sambandet mellan de åsikter som socialdemokraternas väljare hade i kärnkraftsfrågan och hur de uppfattade partiets position. Centerväljarna har inte tagits med i denna analys. Det var mycket få centerpartister, som uppfattade att centern ville bygga ut kärnkraften. Partiets profil i kärnkraftsfrågan var alltför skarp och välkänd för att kunna missuppfattas. Centerpartiets kärnkraftsanhängare kunde inte önsketänka om partiets position. De visste och erkände att partiet inte intog samma position som de själva. Att de flesta av dem ändå tyckte att centerns energi- och kärnkraftspolitik var bra berodde alltså inte på önsketänkande om partiets position.

Procentberäkningarna i tabellen har gjorts på tre olika sätt. Dels vågrätt för att illustrera förekomsten av perceptiva snedvridningar, dvs att väljare tenderar att tro att det egna partiet har samma åsikt som de själva, dels

Tabell 14.3. Sambandet mellan kärnkraftsåsikt och uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftsståndpunkt bland socialdemokratiska väljare 1979 (procent)

Tolkning 1: perceptiv snedvridning – åsikterna påverkar uppfattningen om partiets ståndpunkt

		<i>Uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftsståndpunkt</i>		S:a procent	Antal intervjuade
		s för snabbstopp eller avveckling på 10 år	s för utbyggnad av 12 eller fler aggregat		
<i>Egen åsikt i kärnkraftsfrågan</i>	För snabbstopp eller avveckling på 10 år	33	67	100	234
	För utbyggnad av 12 eller fler aggregat	8	92	100	602

Tolkning 2: socialdemokratisk opinionsbildning – uppfattningen om partiets ståndpunkt påverkar åsikterna

		<i>Uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftsståndpunkt</i>	
		s för snabbstopp eller avveckling på 10 år	s för utbyggnad av 12 eller fler aggregat
<i>Egen åsikt i kärnkraftsfrågan</i>	För snabbstopp eller avveckling på 10 år	61	22
	För utbyggnad av 12 eller fler aggregat	39	78
	Summa procent	100	100
	Antal intervjuade	128	708

		<i>Uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftsståndpunkt</i>		S:a procent
		s för snabbstopp eller avveckling på 10 år	s för utbyggnad av 12 eller fler aggregat	
<i>Egen åsikt i kärnkraftsfrågan</i>	För snabbstopp eller avveckling på 10 år	9	19	28
	För utbyggnad av 12 eller fler aggregat	6	66	72
		15	85	100 %

Kommentar: Endast socialdemokratiska väljare som hade en åsikt i kärnkraftsfrågan och som dessutom hade en uppfattning om vilken ståndpunkt socialdemokratiska partiet intog i kärnkraftsfrågan är medtagna i analysen.

lodrätt för att visa i vilken utsträckning som socialdemokratiska partiet lyckades få sina sympatisörer att inta samma ståndpunkt som den de uppfattade att partiet intog, dels totalt med samtliga socialdemokratiska väljare som procentbas för att demonstrera hur intervjupersonerna var fördelade över de fyra kategorierna i tabellen.

En klar majoritet av socialdemokraternas egna väljare (75 procent) hade samma åsikt i kärnkraftsfrågan som den de trodde att partiet hade. Sextiosex procent var positiva till att bygga 12 eller fler aggregat och uppfattade att partiet också ville bygga minst 12 aggregat. Nio procent ville snabbstoppa kärnkraften eller avveckla den på 10 år och trodde att partiet hade samma ståndpunkt.

Andelen väljare som på detta sätt hade samma åsikt i kärnkraftsfrågan som den de uppfattade att deras eget parti hade, var minst lika stor bland de övriga partiernas väljare. Åttio procent av moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare, 81 procent av centerpartiets och 72 procent av folkpartiets väljare hade kärnkraftsåsikter som överensstämde med den som de trodde att det egna partiet stod för.

Om vi betraktar sambandet mellan åsiktsbildning och perception av partiståndpunkt som i huvudsak orsakats av en opinionsbildningsprocess, så visar resultaten att en klar majoritet av socialdemokraternas väljare anammat den kärnkraftsåsikt som de uppfattade att partiet intog. Sjuttioåtta procent av de socialdemokratiska väljare som tyckte att partiet var för en utbyggnad av 12 eller fler aggregat, hade själva intagit samma ståndpunkt. Bland de socialdemokratiska sympatisörer som trodde att partiet ville avveckla kärnkraften genast eller på 10 år var det hela 61 procent som intog samma uppfattning.

Tendensen att anamma den kärnkraftsåsikt som uppfattades som det egna partiets var inte någonting som speciellt återfanns bland socialdemokratiska väljare. Motsvarande tendens fanns också bland övriga partiets sympatisörer. Få moderata väljare (fem procent) uppfattade tex att moderata samlingspartiet var mot en kärnkraftsutbyggnad men bland dem var det inte mindre än 60 procent som själva intog samma ståndpunkt. Det var fler folkpartister som trodde att folkpartiet var mot kärnkraften (20 procent). Bland dem var det hela 65 procent som själva var negativa till kärnkraften. Folkpartister som uppfattade att partiet var för en utbyggnad av minst 12 aggregat var till övervägande delen själva för en kärnkraftsutbyggnad (74 procent).

Sambandet mellan åsiktsbildning och uppfattning om partiståndpunkt kan också ses ur ett annat perspektiv. Det kan ha orsakats av en perceptionsprocess, där väljarna tenderar att önsketänka och tro att det egna partiet har samma åsikt som de själva. Resultaten i tabell 14.3 ger också ett visst stöd åt en sådan tolkning. Trettiotre procent av de socialdemokratiska väljare som ville avveckla kärnkraften genast eller på 10 år trodde att partiet hade samma ståndpunkt. Bland de socialdemokrater som ville bygga ut kärnkraften, var

det endast åtta procent som trodde att partiet ville avveckla kärnkraften på 10 år eller snabbare. De socialdemokratiska kärnkraftsmotståndarna var inte ensamma om att önsketänka om sitt partis kärnkraftspolitik. Bland folkpartiets kärnkraftsmotståndare var det 38 procent som hävdade att folkpartiet var för att avveckla kärnkraften genast eller på 10 år. Det var endast 10 procent av folkpartiets kärnkraftsanhängare, som trodde att partiet var positivt till en så snabb kärnkraftsavveckling.

Väljarnas tendens att tro att det egna partiet har samma åsikter som de själva är en viktig stabiliserande faktor i ett partisystem. Perceptionsprocessen hjälper väljarna att harmonisera bilden av det egna partiets politik med de egna åsikterna. På så sätt minskas incitamenten till partibyten eller röstskolk. De perceptiva snedvridningarna gör att väljare inte alltid upptäcker att de röstar fel – att de kanske borde byta parti. Samspelet mellan åsiktsbildning och perception av partiståndpunkter är alltså ett viktigt fenomen som spelar en stor roll för hur väljarna bedömer partiernas politik i olika frågor och för hur de röstar.

Resultaten i tabell 14.4 visar att väljarnas värdering av socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik inte bara berodde på vilket parti som de sympatiserade med och vad de själva tyckte i kärnkraftsfrågan, utan också på hur de uppfattade socialdemokraternas ståndpunkt i kärnkraftsfrågan. Bedömningen av socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik har i tabell 14.4 mätts med ett balansmått, som anger om den övervägande delen av intervjupersonerna tyckte att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var bra (+) eller dålig (-).

Socialdemokraternas energipolitik bedömdes mest positivt bland väljare som var för att bygga 12 eller fler kärnkraftsaggregat och som uppfattade att socialdemokraterna också var för att bygga minst 12 aggregat. Fyrtiofem procent av dessa väljare ansåg att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var bra. Endast tio procent av dem tyckte att den var dålig. Bland väljare som var för en utbyggnad av minst 12 aggregat, och som uppfattade att socialdemokraternas kärnkraftspolitik också syftade till att bygga minst 12 reaktorer, fick socialdemokraternas energipolitik inte bara övervägande positiva omdömen från socialdemokratiska väljare utan också från väljare som sympatiserade med vänsterpartiet kommunisterna, moderaterna och folkpartiet. Bland centerpartister som önskade bygga ut kärnkraften, och som uppfattade att det också var socialdemokraternas linje, fick dock socialdemokratiska partiets kärnkraftspolitik till övervägande delen negativ kritik. Femtiotre procent av dem ansåg att socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik var dålig. Dessa centerväljare tycker man kanske borde varit mer positiva till socialdemokraternas kärnkraftspolitik. Men de var ungefär lika negativa till socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik som de centerpartister som ville avveckla kärnkraften. Sextiotre procent av de centerväljare som var för ett snabbstopp eller en avveckling av kärnkraften på 10 år, och som

Tabell 14.4. Bedömning av socialdemokraternas kärnkraftspolitik efter egen kärnkraftsåsikt, uppfattning av vilken ståndpunkt socialdemokraterna intar i kärnkraftsfrågan och partitillhörighet (procent och balansmått)

Egen kärnkraftsåsikt	För snabbstopp eller avveckling på 10 år											
	s för snabbstopp eller avveckling på 10 år				s för utbyggnad av 12 eller fler aggregat				Samtliga			
Uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftspolitik	vpk	s	c	fp	m	Samtliga	vpk	s	c	fp	m	Samtliga
Partitillhörighet 1979												
Bedömning av socialdemokraternas energi och kärnkraftspolitik (balansmått)	0	+29	-31	+6	+7	+11	-54	-29	-62	-65	-48	-50
Antal intervjupersoner	17	77	26	15	14	150	69	152	202	66	64	572
Egen kärnkraftsåsikt												
För utbyggnad av 12 eller fler aggregat												
Uppfattning om socialdemokraternas kärnkraftspolitik	s för snabbstopp eller avveckling på 10 år				s för utbyggnad av 12 eller fler aggregat				Samtliga			
Partitillhörighet 1979	vpk	s	c	fp	m	Samtliga	vpk	s	c	fp	m	Samtliga
Bedömning av socialdemokraternas energi och kärnkraftspolitik (balansmått)	0	+27	-30	-8	-11	0	+48	+54	-53	+15	+13	+35
Antal intervjupersoner	4	47	10	26	63	151	21	537	47	93	192	898

Kommentar: Balansmålet är beräknat som skillnaden mellan andelen intervjupersoner som tycker socialdemokraternas kärnkraftspolitik är bra minus andelen som tycker den är dålig. Ett positivt balansmått (+) visar att andelen "bra-svar" överväger medan ett negativt balansmått (-) anger att andelen "dålig-svar" överväger.

uppfattade att socialdemokraterna siktade på en utbyggnad av minst 12 aggregat, ansåg att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var dålig. Centerväljare 1979 var till övervägande delen negativa till socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik, oberoende av vad de hade för åsikt i kärnkraftsfrågan och oberoende av hur de uppfattade socialdemokraternas ståndpunkt.

För övriga partigrupper visar dock resultaten i tabell 14.4 att bedömningarna påverkades av såväl de egna åsikterna som av uppfattningen av vad socialdemokraterna stod för.

Bland vissa kärnkraftsmotståndare fick socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik mer beröm än kritik, nämligen bland de kärnkraftsmotståndare som uppfattade att socialdemokraterna ville snabbstoppa kärnkraften eller avveckla den på högst 10 år. Tjugonio procent av dessa väljare ansåg att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var bra medan endast 18 procent tyckte att den var dålig. Balansmättet blev +11. Detta övervägande positiva betyg fick socialdemokraternas energipolitik inte endast av de egna kärnkraftsmotståndarna utan också av moderata och folkpartistiska kärnkraftsmotståndare som uppfattade att socialdemokraterna ville avveckla kärnkraften på högst 10 år. Det var inte speciellt många väljare som var för en avveckling av kärnkraften genast eller inom 10 år *och* som trodde att socialdemokraterna hade samma åsikt. Men de var heller inte en liten försumbar grupp. Den omfattade cirka sex procent av väljarna 1979. Dessa väljare hade missuppfattat socialdemokraternas ståndpunkt i kärnkraftsfrågan vilket bidrog till att de, till övervägande delen, bedömde socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik positivt.

Majoriteten av kärnkraftsmotståndarna uppfattade dock inte socialdemokraterna som ett parti som strävade efter att avveckla kärnkraften. De uppfattade att socialdemokraterna ville bygga 12 eller fler reaktorer, och bland dessa kärnkraftsmotståndare fick inte socialdemokraternas energipolitik en övervägande positiv bedömning. De allra flesta av dem tyckte tvärtom att socialdemokraternas energipolitik var dålig. Femtio procent av de väljare som ville avveckla kärnkraften på högst 10 år och som uppfattade att socialdemokraterna siktade på en utbyggnad av kärnkraften, ansåg att socialdemokraternas kärnkraftspolitik var dålig. Det var endast fyra procent av dem som tyckte att socialdemokraternas energipolitik var bra. Den övervägande negativa kritiken återfanns i alla partigrupper, alltså även bland socialdemokraternas egna kärnkraftsmotståndare.

Socialdemokraternas energipolitik bedömdes mest positivt bland väljare som trodde sig ha samma åsikt som socialdemokraterna i kärnkraftsfrågan. Bedömningen av socialdemokraternas kärnkraftspolitik var mer negativ bland väljare som uppfattade att de inte hade samma kärnkraftsåsikt som socialdemokraterna. Både åsikt och perception av partiståndpunkt spelade alltså en roll för värderingen av socialdemokraternas kärnkraftspolitik. Väl-

jare som upplevde en åsiktsöverensstämmelse mellan den egna inställningen och socialdemokraternas ståndpunkt tenderade att bedöma partiets politik positivt.

Men en upplevelse av åsiktsöverensstämmelse är naturligtvis inte den enda faktor som avgör hur väljarna bedömer partiernas politik i olika sakfrågor. Väljarnas partisympatier spelar också en roll. Väljare tenderar att vara mer positiva till det egna partiets sakfrågepolitik, oavsett vad de själva tycker i frågorna och oavsett hur de uppfattar det egna partiets ståndpunkter.

En annan omständighet som också bidrar till att vi inte får ett hundraprocentigt samband mellan upplevd åsiktsöverensstämmelse och positiva bedömningar av partiernas politik, är att det finns en skillnad mellan partiståndpunkt och förd politik i en fråga. Socialdemokraternas kärnkraftspolitik omfattar mer än enbart ståndpunkten att bygga färdigt de 12 planerade kärnkraftsaggregaten. Och vi bad intervjupersonerna bedöma socialdemokraternas energi- och kärnkraftspolitik och inte partiets kärnkraftsståndpunkt. En väljare kan alltså ha samma åsikt som socialdemokraterna i kärnkraftsfrågan, och vara medveten om att han har samma åsikt, men ändå anse att den politik som socialdemokraterna för i energi- och kärnkraftsfrågor är dålig.

De resultat som återfinns i tabell 14.4 gäller enbart för väljarnas bedömningar av socialdemokraternas kärnkraftspolitik. Motsvarande resultat för väljarnas bedömningar av de övriga partiernas energipolitik ger emellertid inte upphov till andra slutsatser än dem som vi redan har kunnat dra. Folkpartiets kärnkraftspolitik fick tex övervägande positiva omdömen av de kärnkraftsanshängare som uppfattade att folkpartiet var för att bygga 12 eller fler reaktorer (balansmätt +23) men också av de kärnkraftsmotståndare som trodde att folkpartiet ville avveckla kärnkraften genast eller inom högst 10 år (balansmätt +5). Bland kärnkraftsmotståndare som uppfattade att folkpartiet var positivt till att bygga färdigt de 12 planerade aggregaten övervägde dock en kritisk bedömning av folkpartiets energipolitik (balansmätt -30). Väljare som upplever en åsiktsöverensstämmelse mellan sig själva och ett parti i en sakfråga, tenderar att bedöma partiets politik positivt i frågan. Bedömningar av partiernas politik är förankrade i de åsikter och uppfattningar om partiernas ståndpunkter som väljarna har.

Avstånds- och bedömningsmodellen

År 1957 publicerade den amerikanske forskaren Anthony Downs boken *An Economic Theory of Democracy*. Den har blivit en ung klassiker inom statsvetenskapen och den viktigaste inspirationskällan för all forskning kring så kallade spatiala modeller för väljarbeteende och partiers handlande.

Downs kallade sin modell för en ekonomisk demokratiteori, därför att han antog att både väljare och partier vägde de "kostnader" och "intäkter" som var förenade med de alternativ som de hade att välja mellan och sedan valde det alternativ som gav den största nettointäkten. En ekonomisk eller rationell beslutsfattare strävar efter att maximera nettointäkten (nyttan). Varje beslutsfattare kan i teorin beräkna kostnader och intäkter för alla tänkbara beslut. Men kostnaderna eller intäkterna är inga objektiva storheter. De bestäms subjektivt av varje beslutsfattare. Och de behöver inte nödvändigtvis gälla materiella förhållanden. Det finns också andra kostnader och intäkter som kan vara relevanta för en beslutsfattare.

När Anthony Downs applicerade dessa idéer på politik tänkte han sig att väljare och partier, innan de fattar ett beslut, gör en slags kostnads- och intäktsanalys för de alternativ som existerar och väljer det som gynnar dem mest eller missgynnar dem minst. Olika politiska beslut och handlingsalternativ kan potentiellt få negativa eller positiva effekter för väljare och partier. Downs utgick från att väljare och partier värderar dessa effekter och stödjer det alternativ som de subjektivt upplever maximerar deras egen nytta. Översatt till det språkbruk som används inom forskningen kring spatiala modeller betyder det att väljare jämför partiernas program och löften och röstar på det parti som ligger dem närmast i den eller de sakfrågor som de tycker är viktigast för dem. Detta är ett av grundantagandena i alla spatiala modeller för väljarbeteende. Ju mindre åsiktsavstånd en väljare uppfattar mellan sig själv och ett parti i en fråga, desto större sannolikhet att han röstar på partiet.

Vi skall i detta sammanhang inte konstruera eller testa någon spatial modell. Men vårt material om väljarnas åsikter, uppfattningar om partiernas ståndpunkter och bedömningar av partiernas sakfrågepolitik kan användas för att illustrera hur pass användbara tankarna på en "rationell" åsiktsröstande väljare är när man skall förklara väljarbeteende i Sverige.

Den modell vi skall arbeta med kan kallas *Avstånds- och Bedömningsmodellen (AB-modellen)*. A betecknar det *avstånd* som väljarna uppfattar finns mellan deras egna åsikter och de olika partiernas ståndpunkter. B står för väljarnas *bedömningar* av partiernas politik i olika sakfrågor. Modellen är konstruerad för att analysera valet av parti. Vi tänker oss att både väljarnas åsiktsavstånd till partierna och deras värderingar av partiernas politik har en direkt, och av varandra delvis oberoende, effekt på röstningen. Väljare tenderar att stödja partier som de uppfattar har samma åsikter som de själva. Väljare tenderar också att rösta på partier, som de bedömer har en bra politik i olika frågor. Väljarnas åsiktsavstånd till partierna har naturligtvis ett samband med hur de bedömer partiernas politik. I AB-modellen utgår vi från att den huvudsakliga påverkan på kort sikt går från upplevt åsiktsavstånd till bedömning. Väljare som uppfattar att deras åsikter stämmer bra överens med ett visst partis ståndpunkter, tenderar att bedöma det partiets politik positivt i de relevanta frågorna medan väljare som ser ett stort åsiktsavstånd

mellan sig själva och ett parti har en benägenhet att värdera det partiets politik negativt. Men ståndpunkter eller åsikter i olika frågor är inte detsamma som förd politik. En väljare kan därför göra en positiv bedömning av ett partis politik i en viss fråga utan att uppfatta någon nära åsiktsgemenskap med partiet i just den frågan. Bedömningar och upplevda åsiktsavstånd kan påverka väljarnas partival oberoende av varandra.

Avståndsvariablerna består av två komponenter. Dels väljarnas egna åsikter i olika frågor, dels deras uppfattningar om vad partierna står för i dessa frågor. Det betyder att en väljare både måste ha en egen åsikt *och* en uppfattning om partiernas ståndpunkter för att få ett värde på avståndsvariablerna och tas med i analyserna. Väljare som antingen inte har några egna uppfattningar i en sakfråga eller som inte vet vilka åsikter som partierna har i frågan kan inte ha påverkats av den när de valde parti. AB-modellen gäller alltså enbart för de väljare som både har egna åsikter i sakfrågorna och som har någon uppfattning om vilka positioner som partierna intar i frågorna.

AB-modellens användbarhet demonstreras i figur 14.1. Två olika pathanalyser har genomförts. En med röstning eller inte röstning på socialdemokraterna som beroende variabel och en med röstning eller inte röstning på centerpartiet som beroende variabel. De oberoende variablerna är dels väljarnas åsiktsavstånd till socialdemokraterna respektive centerpartiet i kärnkraftsfrågan och på vänster-högerskalan, dels väljarnas bedömningar av socialdemokraternas respektive centerpartiets vänster-högerposition och kärnkraftspolitik.

Variabeln för väljarnas åsiktsavstånd till partierna på vänster-högerskalan har konstruerats med utgångspunkt från hur intervjupersonerna placerade sig själva och partierna på en vänster-högerskala från 0 till 10. Variabeln för åsiktsavstånden i kärnkraftsfrågan bygger på väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras uppfattningar om partiernas ståndpunkter. Avstånden har mätts på en skala med fyra värden: 1 = snabbstopp, 2 = avveckling inom 10 år, 4 = bygg 12 aggregat men inga fler och 5 = bygg fler än 12 aggregat. Bedömningarna av partiernas kärnkraftspolitik grundas på utvärderingsfrågorna om vilka partier som har en bra eller en dålig politik i energi- och kärnkraftsfrågorna. Variabeln för väljarnas värdering av partiernas vänster-högerpositioner har konstruerats som ett index som visar om väljarna bedömer partiernas politik som bra eller dålig när det gäller sådana frågor som löntagarfonder, statens inflytande över näringslivet och marknadsekonomi eller när det gäller ideologiska frågor som socialism, liberalism och konservatism. Underlaget för variabeln har hämtats dels från de öppna partifrågorna, dels från utvärderingsfrågorna om vilka partier som har en bra eller dålig politik i olika frågor.

Siffrorna i figuren är standardiserade regressionskoefficienter. Den kan tolkas på följande sätt: Beträffande *avståndsvariablerna* – ju högre koefficienter desto större tendens att väljare med korta åsiktsavstånd till ett parti

bedömt dess politik som bra respektive röstat på partiet, beträffande *bedömningsvariablerna* – ju högre koefficienter desto större tendens att väljare med en positiv bedömning av ett partis politik också röstat på partiet.

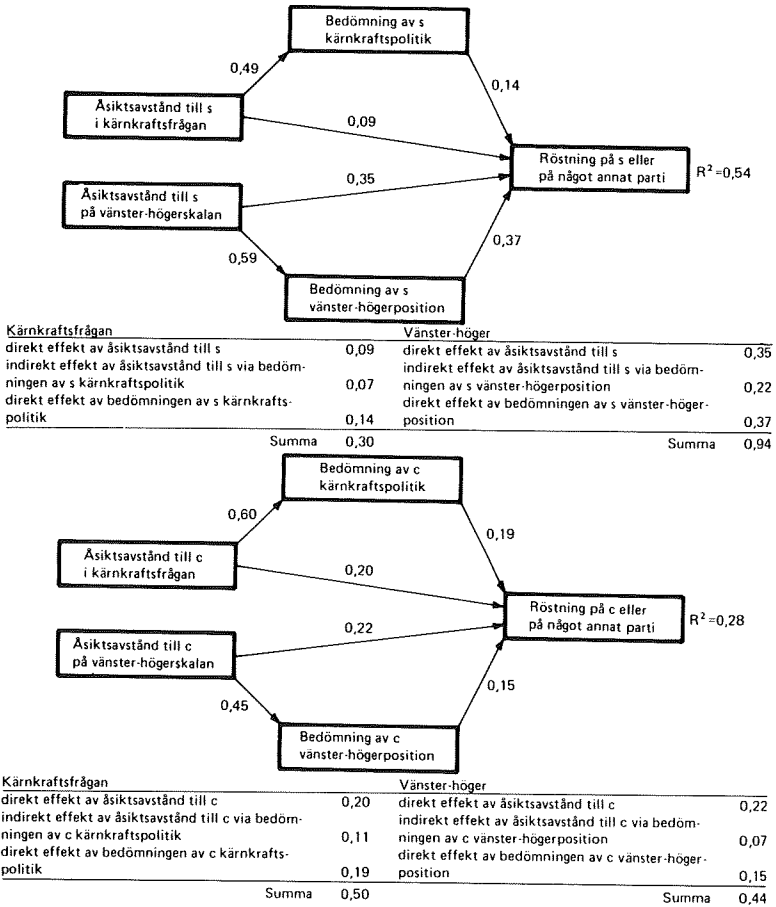
Pathmodellerna i figur 14.1 är naturligtvis mycket förenklade. Dels omfattar de endast två åsiktsfaktorer som oberoende variabler – kärnkraften och vänster-högerinställningen, dels har vi endast tagit med väljarnas åsiktsavstånd och bedömningar av socialdemokraterna respektive centerpartiet. Det är röstningen på dessa partier som vi vill analysera. Modellerna skulle bli teoretiskt mer fullständiga om vi också som oberoende variabler inkluderade väljarnas bedömningar och åsiktsavstånd till de övriga partierna. Att inte rösta på t ex socialdemokraterna behöver inte vara förknippat med en negativ bedömning av socialdemokraternas politik eller ett stort åsiktsavstånd till socialdemokraterna. Det kan i stället vara orsakat av en positiv bedömning av något annat parti eller av ett kort åsiktsavstånd till något annat parti.

Men pathmodellerna skulle bli helt oöverskådliga och mycket svåra att tolka om vi tog med ytterligare sexton oberoende variabler. Det pedagogiska värdet som modellerna i figur 14.1 har skulle gå förlorat. Den egentliga orsaken till att vi tvingas arbeta med sådana modeller som i figur 14.1, är naturligtvis att vi i Sverige har ett flerpartisystem. Om vi delar upp partierna i två grupper, t ex socialdemokrater och övriga, blir med nödvändighet gruppen övriga heterogent sammansatt. Vi vet vad en socialdemokratisk röst är medan en icke-socialdemokratisk röst kan betyda en kommunistisk eller en moderat röst. Det vore lättare om Sverige hade ett två-partisystem. Då skulle det vara enklare att definiera en lättförståelig beroende variabel i multivariata modeller.

Men analyserna i figur 14.1 är naturligtvis intressanta trots alla dessa problem. De visar att AB-modellen är mycket framgångsrik när det gäller att förklara röstning eller inte röstning på socialdemokraterna, trots att vi endast tagit med väljarnas bedömningar och åsiktsavstånd till socialdemokraterna som oberoende variabler. Hela 54 procent av variansen i den beroende variabeln förklaras. Med hjälp av enbart kunskaper om väljarnas bedömningar av socialdemokraternas kärnkraftspolitik och vänster-högerposition och deras upplevda åsiktsavstånd till socialdemokraterna på vänster-högerdimensionen och i kärnkraftsfrågan kan vi alltså förutse rätt väl om de kommer att rösta på socialdemokraterna eller på något annat parti. Det var åsiktsavstånden på vänster-högerskalan och värderingarna av socialdemokraternas vänster-högerposition som betydde mest för om väljarna skulle rösta på socialdemokraterna eller inte (sammanlagd effekt 0,94). Åsiktsavstånden i kärnkraftsfrågan och bedömningarna av partiets energi- och kärnkraftspolitik spelade en mindre roll (sammanlagd effekt 0,30).

Väljarnas åsiktsavstånd till socialdemokraterna på vänster-högerdimensionen hade en stark direkt effekt på röstningen (0,35). Väljare med korta åsiktsavstånd till socialdemokraterna tenderade att rösta socialdemokratiskt

Figur 14.1. AB-modellen – Åsiktsavstånd till partierna och bedömningar av deras politik som förklaringsfaktorer till partivalet – pathmodeller med röstning på socialdemokraterna respektive centerpartiet som beroende variabler (standardiserade regressionskoefficienter)

Kommentar: Väljarnas åsiktsavstånd till partierna på vänster-högreskalan bygger på hur de placerade sig själva och de olika partierna på en vänster-högreskala från 0 till 10. Åsiktsavstånden i kärnkraftsfrågan bygger på väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras perceptioner av partiernas positioner. Kärnkraftsvariabeln har kodats 1 = snabbstopp, 2 = avveckling inom 10 år, 4 = bygg 12 aggregat men inga fler, 5 = bygg fler än 12 aggregat. Väljarnas bedömningar av partiernas kärnkraftspolitik grundas på utvärderingsfrågorna om vilka partier som har en bra och dålig politik i energi- och kärnkraftsfrågor. Variabeln för bedömningarna av partiernas vänster-högerpositioner bygger dels på material från de öppna partifrågorna, dels på material från utvärderingsfrågorna om vilka partier som har en bra eller dålig politik i skilda frågor. Variabeln har konstruerats som ett index som visar om väljarna bedömer partiernas politik, när det gäller löntagarfonder, marknadsekonomi, privat företagsamhet, statligt inflytande över näringslivet, socialism, liberalism, konservatism, som bra eller dålig. Siffrorna i figuren är standardiserade regressionskoefficienter. De kan tolkas på följande sätt: *Avståndsvariablerna* – ju högre koefficienter, desto större tendens att väljare med korta åsiktsavstånd till ett parti bedömer dess politik positivt respektive röstar på partiet. *Bedömningsvariablerna* – ju högre koefficienter, desto större tendens att väljare med positiva bedömningar av ett partis politik röstar på partiet. Korrelationerna mellan väljarnas åsiktsavstånd till s respektive c i kärnkraftsfrågan och korrelationerna mellan åsiktsavstånd till s respektive c på vänster-högreskalan var överlag låga. Detsamma gäller för bedömningsvariablerna.

oberoende av hur de bedömde partiets vänster-högerposition. Men det upplevda vänster-högeravståndet till socialdemokraterna hade också en stark indirekt effekt på partivalet via bedömningsvariabeln. Intervjupersoner som hade ett kort vänster-högeravstånd till socialdemokraterna hade en mycket större tendens att bedöma partiets vänster-högerposition positivt/mindre negativt än väljare som upplevde ett långt vänster-högeravstånd till partiet. Effektmåttet blev hela 0,59. Och eftersom väljarnas bedömningar av socialdemokraternas vänster-högerposition i sin tur hade en stark direkt effekt på röstningen (0,37) så blev också den indirekta effekten av väljarnas vänster-högeravstånd till socialdemokraterna, via deras bedömningar av socialdemokraternas vänster-högerposition, stark på partivalet ($0,59 \times 0,37 = 0,22$).

AB-modellen är mindre framgångsrik, när det gäller att förklara röstning eller inte röstning på centerpartiet. Andelen förklarad varians är 28 procent, vilket naturligtvis är en låg siffra jämfört med motsvarande siffra för analysen av röstningen eller icke röstningen på socialdemokraterna (54 procent). Men det är en hög andel förklarad varians om vi betänker att den beroende variabeln är mycket snett fördelad. Det var mindre än en femtedel av väljarna som röstade på centerpartiet 1979. Den jämförelsevis låga förklarade variansen för analysen av röstningen på centerpartiet betyder att relativt många väljare upplevde ett lika kort åsiktsavstånd till centern, när det gällde kärnkraften eller vänster-högerideologin, som centerpartiets egna väljare gjorde utan att för den skull rösta på partiet.

Väljarnas åsiktsavstånd till centerpartiet, när det gällde kärnkraften och deras bedömning av partiets energi- och kärnkraftspolitik, betydde något mer för om de skulle rösta på partiet eller inte (sammanlagd effekt 0,50) än det upplevda vänster-högeravståndet och bedömning av centerns vänster-högerposition (sammanlagd effekt 0,44).

AB-modellens användbarhet demonstreras emellertid bäst genom att analysera partibytena 1979. Vi kan definiera den beroende variabeln som valet mellan att rösta på samma parti 1979 som 1976 eller byte till något annat specificerat parti. Därigenom har vi en beroende variabel som representerar den valsituation som många partibytare, och kanske också en del av de stabila väljarna, måste ha stått inför på valdagen 1979 – partibyte eller röstning på samma parti som 1976. Som oberoende variabler utnyttjar vi väljarnas bedömningar och åsiktsavstånd till båda de gamla partierna, som partibytarna övergav, och till de nya partierna som partibytarna gick till.

Resultaten från fyra olika partibytaranalyser, som genomförts enligt dessa riktlinjer, redovisas i tabell 14.5. Vi har utfört en serie regressionsanalyser med bedömningsvariabler och variabler för åsiktsavstånd som oberoende variabler och väljarnas val mellan att stanna hos sitt gamla parti från 1976 eller byta till något annat parti som beroende variabel. Siffrorna i tabellen är standardiserade regressionskoefficienter. Med pathanalysens språkbruk representerar de direkta effekter. De oberoende variabelernas indirekta effek-

ter på partivalet redovisas inte i tabell 14.5. Men enligt AB-modellen finns det naturligtvis sådana. Åsiktsavstånden har vid sidan av de direkta effekter som redovisas i tabellen, också starka indirekta effekter på röstningen via bedömningsvariablerna.

Regressionskoefficienternas tecken kan tolkas på följande sätt: Positiva koefficienter (+) för bedömningsvariablerna betyder att partibytarbenägenheten ökade ju mer väljarna bedömde det nya partiets politik som bra. Negativa koefficienter (–) för bedömningsvariablerna anger att tendensen att byta parti ökade ju mer väljarna värderade det gamla partiets politik negativt. Positiva koefficienter (+) för avståndsvariablerna visar att partibytarbenägenheten ökade ju kortare avstånd väljarna upplevde till det nya partiet. Negativa koefficienter (–) för avståndsvariablerna betyder att benägenheten att byta parti ökade ju längre avstånd väljarna upplevde till de gamla partierna från 1976. Asteriskerna (*) betecknar koefficienter som inte är statistiskt signifikanta på 0,05-nivån.

Fyra partibytargrupper ingår i analysen. De är partibytare från centerpartiet till moderaterna, partibytare från centern till folkpartiet, partibytare från centerpartiet till socialdemokraterna och partibytare från folkpartiet till moderaterna. Dessa fyra partibytarkategorier var de antalsmässigt största vid valet 1979.

Det mest remarkabla med resultaten i tabell 14.5 är hur väl AB-modellen passar till data. Andelen förklarad varians är mycket hög i samtliga analyser. Hela 46 procent av varians i de gamla centerpartisternas val mellan att rösta på centern eller på socialdemokraterna 1979 förklaras t ex av centerväljarnas åsiktsavstånd till centerpartiet och till socialdemokraterna och bedömningen av partiernas politik när det gäller kärnkraft och vänster-högerposition. Tendensen att lämna centern och gå till socialdemokraterna var starkast bland gamla centerpartister som bedömde centerns kärnkraftspolitik negativt/mindre positivt (0,25), upplevde ett relativt långt vänster-högeravstånd till centern (–0,27) eller ett jämförelsevis kort vänster-högeravstånd till socialdemokraterna (+0,12) och som bedömde socialdemokraternas vänster-högerposition positivt/mindre negativt (+0,24). Både kärnkraften och vänster-högerideologin spelade alltså en roll för benägenheten att gå från centern till socialdemokraterna. Och väljarnas bedömningar av partiernas politik hade en självständig betydelse vid sidan av avstånds faktorerna.

Det är värt att notera att centerpartisternas vänster-högeravstånd till både centern och socialdemokraterna hade en självständig effekt på röstningen oberoende av varandra. Benägenheten att lämna centerpartiet och gå till socialdemokraterna var större ju längre åsiktsavstånd väljarna upplevde till centern på vänster-högerdimensionen oberoende av hur de uppfattade avståndet till socialdemokraterna. Det samma gäller åsiktsavståndet till socialdemokraterna. Tendensen att överge centerpartiet och byta till socialdemokraterna var större ju kortare vänster-högeravstånd väljarna upplevde till

Tabell 14.5. AB-modellen och partibyten 1979. Regressionsanalyser i speciellt definierade väljargrupper (standardiserade regressionskoefficienter)

<i>c 76 → m 79</i>		<i>c 76 → fp 79</i>	
Bedömning: kärnkraft (m)	*	Bedömning: kärnkraft (fp)	0,16
Åsiktsavstånd: kärnkraft (m)	*	Åsiktsavstånd: kärnkraft (fp)	0,15
Bedömning: kärnkraft (c)	*	Bedömning: kärnkraft (c)	-0,22
Åsiktsavstånd: kärnkraft (c)	-0,19	Åsiktsavstånd: kärnkraft (c)	*
Bedömning: vänster-höger (m)	0,22	Bedömning: vänster-höger (fp)	*
Åsiktsavstånd: vänster-höger (m)	0,20	Åsiktsavstånd: vänster-höger (fp)	0,16
Bedömning: vänster-höger (c)	-0,17	Bedömning: vänster-höger (c)	-0,16
Åsiktsavstånd: vänster-höger (c)	-0,18	Åsiktsavstånd: vänster-höger (c)	-0,14
Andel förklarad varians (R^2) = 0,37		Andel förklarad varians (R^2) = 0,26	
<i>c 76 → s 79</i>		<i>fp 76 → m 79</i>	
Bedömning: kärnkraft (s)	0,14	Bedömning: kärnkraft (m)	*
Åsiktsavstånd: kärnkraft (s)	*	Åsiktsavstånd: kärnkraft (m)	*
Bedömning: kärnkraft (c)	-0,25	Bedömning: kärnkraft (fp)	*
Åsiktsavstånd: kärnkraft (c)	*	Åsiktsavstånd: kärnkraft (fp)	*
Bedömning: vänster-höger (s)	0,24	Bedömning: vänster-höger (m)	0,28
Åsiktsavstånd: vänster-höger (s)	0,12	Åsiktsavstånd: vänster-höger (m)	0,29
Bedömning: vänster-höger (c)	*	Bedömning: vänster-höger (fp)	*
Åsiktsavstånd: vänster-höger (c)	-0,27	Åsiktsavstånd: vänster-höger (fp)	-0,26
Andel förklarad varians (R^2) = 0,46		Andel förklarad varians (R^2) = 0,36	

Kommentar: Resultaten bygger på en serie multipla regressionsanalyser med bedömningsvariablerna och variablerna för åsiktsavstånden som oberoende variabler och väljarnas val mellan att rösta på samma sätt 1979 som 1976 eller byta till något annat specificerat parti som beroende variabler. Positiva koefficienter (+) för bedömningsvariablerna visar att partibyterna i jämförelse med dem som inte byter parti tenderade att värdera det nya partiets politik mer positivt. Negativa koefficienter (-) för bedömningsvariablerna anger att partibyterna var mer kritiska mot sitt gamla partis politik än de som valde att inte byta parti. Positiva koefficienter (+) för avståndsvariablerna visar att partibyterna tenderade att uppfatta ett kortare åsiktsavstånd till det nya partiet än de som inte bytte parti. Negativa koefficienter (-) för avståndsvariablerna anger att partibyterna uppfattade ett lägre åsiktsavstånd till det gamla partiet än de som förblev det gamla partiet troget gjorde. Koefficienterna skall, i pathanalytiska termer och enligt AB-modellen, tolkas som direkta effekter. Åsiktsavstånden har vid sidan av de direkta effekter som framgår av resultaten i tabell 14.5 också starka indirekta effekter på partivalet via bedömningsvariablerna. Avstånds- och bedömningsvariablerna är ofta högt inbördes korrelerade. Deras effekter på partivalet kan därför ibland vara svåra att särskilja från varandra på ett statistiskt säkert sätt. Asteriskerna (*) betecknar koefficienter som inte är signifikanta på 0,05-nivån.

socialdemokraterna oberoende av åsiktsavståndet till centern. Trettionio procent av partibyterna från centern till socialdemokraterna placerade sig själva närmast socialdemokraterna på vänster-högerskalan. De upplevde ett kortare vänster-högeravstånd till socialdemokraterna än till centerpartiet.

Ytterligare 15 procent av partibyterna till socialdemokraterna från centern upplevde ett lika långt åsiktsavstånd till socialdemokraterna som till centerpartiet på vänster-högerskalan. Bland stabila centerväljare var det endast tre procent som placerade sig själva närmast socialdemokraterna på vänster-högerskalan och fyra procent som satte socialdemokraterna och centerpartiet på ett lika långt avstånd från den egna positionen. Totalt sett var det endast sex procent av de gamla centerpartisterna som upplevde ett kortare avstånd till socialdemokraterna på vänster-högerskalan än till centern. Bland dem bytte dock hela 61 procent till socialdemokraterna 1979.

AB-modellen lyckades också förklara en stor del av variansen i de övriga partibyteranalyserna. Trettiosju procent av variansen i de gamla centerväljarnas val mellan att förbli centern troget eller att gå till moderaterna och 36 procent av variansen i de gamla folkpartisternas val mellan att också 1979 stödja folkpartiet eller att byta till moderaterna förklaras av väljarnas parti-bedomningar och åsiktsavstånd när det gäller vänster-högerideologi och kärnkraft. Även partibytena från centerpartiet till folkpartiet kunde förklaras till en förvånansvärt stor del av AB-modellen (26 procent). Partibyten mellan mittenpartierna brukar alltid vara svårförklarade. Centerpartiet och folkpartiet ligger varandra så nära i många avseenden att det är lätt att byta mellan dem.

Benägenheten att lämna centerpartiet och byta till moderaterna var störst bland de gamla centerpartister som upplevde ett långt åsiktsavstånd till centern i kärnkraftsfrågan, bedömde moderaternas vänster-högerposition som bra eller som uppfattade att vänster-högeravståndet till moderaterna var kort. Centerväljarnas tendens att byta till folkpartiet 1979 påverkades också av både kärnkraften och vänster-högerideologin. Men i jämförelse med partibytena från centerpartiet till moderaterna spelade vänster-högerideologin en mindre roll och kärnkraften en större roll för partibytena från centern till folkpartiet.

Folkpartisternas benägenhet att byta till moderaterna 1979 hade ingenting att göra med kärnkraftsfrågan. Men vänster-högerideologin spelade en roll. Tendensen att överge folkpartiet och gå till moderaterna var störst bland de gamla folkpartister som bedömde moderaternas vänster-högerposition positivt, upplevde ett kort åsiktsavstånd till moderaterna på vänster-högerdimensionen eller ett långt till folkpartiet. Åtta procent av de väljare som stött folkpartiet 1976 upplevde moderaterna som närmaste parti på vänster-högerskalan 1979. Bland dessa väljare bytte inte mindre än 89 procent till moderaterna vid valet. Det var endast en procent av de stabila folkpartisterna som hade moderaterna som närmaste parti på vänster-högerskalan. Men bland de folkpartister som bytte till moderaterna var det 29 procent som placerade moderaterna närmast den egna vänster-högerpositionen.

AB-modellen är enkel. Den tar endast hänsyn till två olika faktorer – vilka åsiktsavstånd som väljarna upplever till partierna i skilda sakfrågor och hur

väljarna bedömer partiernas politik i dessa frågor. Men den är effektiv. En stor del av väljarnas partival 1979, och partibyten sedan valet 1976, kunde "förklaras" av hur de bedömde partiernas kärnkraftspolitik och vänster-högerpositioner och hur de uppfattade åsiktsavstånden till partierna på kärnkraftsdimensionen och på vänster-högerdimensionen.

Klassröstning och åsiktsröstning

Väljarnas bedömningar av partiernas politik i vänster-högerfrågor, eller uppfattningar om vilket eller vilka partier som ligger dem närmast på vänster-högerskalan, har ett samband med vilken samhällsklass de tillhör. Arbetare tenderar att ha en mer positiv/mindre negativ värdering av de socialistiska partiernas politik, när det gäller vänster-högerfrågor, än tjänstemän och företagare. Arbetarväljare uppfattar också oftare ett kortare vänster-högeravstånd till socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna än vad väljare från medelklassen gör. Situationen är omvänd när det gäller bedömningen av de borgerliga partiernas vänster-högerpositioner eller när det gäller åsiktsavstånden till de borgerliga partierna på vänster-högerskalan. Tjänstemän och företagare tycker oftare än arbetare att något borgerligt partis politik är bra när det gäller sådana frågor som löntagarfonder, statens inflytande över näringslivet, socialism kontra liberalism eller marknadsekonomins framtid. Väljare från medelklassen uppfattar oftast något borgerligt parti som närmaste parti på vänster-högerskalan.

De sociala och ekonomiska villkor som svenska väljare lever under spelar alltså en roll för hur de värderar partiernas politik i ideologiska vänster-högerfrågor. Väljarnas bedömningar av partiernas vänster-högerpositioner och deras uppfattningar om åsiktsavstånden till partierna på vänster-högerskalan är förankrade i socioekonomiska faktorer.

Korrelationen mellan väljarnas klasstillhörighet (dikotomi) och en variabel som visar om de bedömde något socialistiskt partis politik eller något borgerligt partis politik mest positivt/minst negativt i vänster-högerfrågor var 0,33 i 1979 års valundersökning. Korrelationen mellan klasstillhörigheten och en variabel som anger om väljarna uppfattade sig ligga närmast något socialistiskt eller något borgerligt parti på vänster-högerskalan var något lägre. Den var 0,30.

Analysen med AB-modellen visade att det existerade ett mycket starkt samband mellan väljarnas bedömningar av partiernas sakfrågepolitik, vilka åsiktsavstånd de uppfattade till partierna, och hur de röstade. I kapitel 13 visade vi att olika socioekonomiska faktorer strukturerade partivalet i Sverige. Väljarnas egen klasstillhörighet och deras klassbakgrund under uppväxtåren var omständigheter som var klart relaterade till valet av parti. Men uppväxtfamiljens klasstillhörighet hade ingen direkt inverkan på röstningen.

Effekten av klasserfarenheterna i barndomshemmet förmedlades till största delen via de politiska traditioner och sympatier som fanns i föräldrahemmet. Korrelationsanalysen i detta avsnitt har demonstrerat att väljarnas klasstillhörighet också har ett samband med hur de bedömer partiernas vänster-högerpositioner och hur de uppfattar avstånden till partierna på vänster-högerskalan.

Frågan är hur alla dessa variabler är kopplade till varandra och hur långt vi kan komma i förklaringen av partivalet om vi tar med dem alla i en samlad modell. Kan vi t ex spåra någon direkt effekt av den egna klasstillhörigheten eller uppväxtfamiljens partisympatier på röstningen efter det att väljarnas partibedömningar och upplevda åsiktsavstånd till partierna kontrollerats? Eller är det så att större delen av den påverkan som väljarnas klasstillhörighet och föräldrahemmets politiska traditioner har på partivalet är indirekt och sker via väljarnas åsikter och uppfattningar om partiernas ståndpunkter och via väljarnas bedömningar av partiernas politik? Är m a o AB-modellens faktorer förmedlande länkar mellan väljarnas klasserfarenheter och röstningen.

Den modell som vi skall arbeta med för att undersöka dessa frågor har fem olika oberoende variabler och valet av ett socialistiskt eller ett borgerligt parti som beroende variabel. Två olika typer av förklaringsfaktorer återfinns i modellen, dels *politiska* som har att göra med hur väljarna bedömer partiernas politik och hur de uppfattar åsiktsavstånden till partierna, dels *strukturella* som egen klasstillhörighet, klassbakgrund i föräldrahemmet och uppväxtfamiljens partisympatier. Vi tänker oss att de strukturella variablerna är betingande faktorer som dels påverkar väljarnas politiska uppfattningar, och därmed också indirekt röstningen, dels påverkar partivalet direkt oberoende av partibedömningar och åsiktsavstånd. Väljare kan rösta på partier av lojalitet eller av gammal vana utan att uppfatta någon större ideologisk åsiktsgemenskap med dem.

Orsakspilarna mellan de politiska variablerna och röstningen har vi specificerat i enlighet med AB-modellen. Partivalet påverkas både av väljarnas bedömningar av partiernas politik och av de åsiktsavstånd som väljarna uppfattar till partierna. Människor som tycker sig ha samma åsikt som ett parti i en sakfråga tenderar att bedöma partiets politik som bra i frågan. Väljarnas upplevelse av åsiktsavstånden till partierna påverkar deras bedömningar av partiernas politik.

Modellen finns återgiven i form av ett pathdiagram i figur 14.2. Siffrorna i figuren är standardiserade regressionskoefficienter. De kan tolkas som effektmått. Ju högre koefficient desto större effekt. Varje orsakspil i figuren har utmärkts med en koefficient som anger graden av direkteffekt mellan de relevanta variablerna.

Analysen gäller blockröstningen i Sverige. Frågan är i vilken utsträckning som vi kan förklara valet mellan ett socialistiskt och ett borgerligt parti med

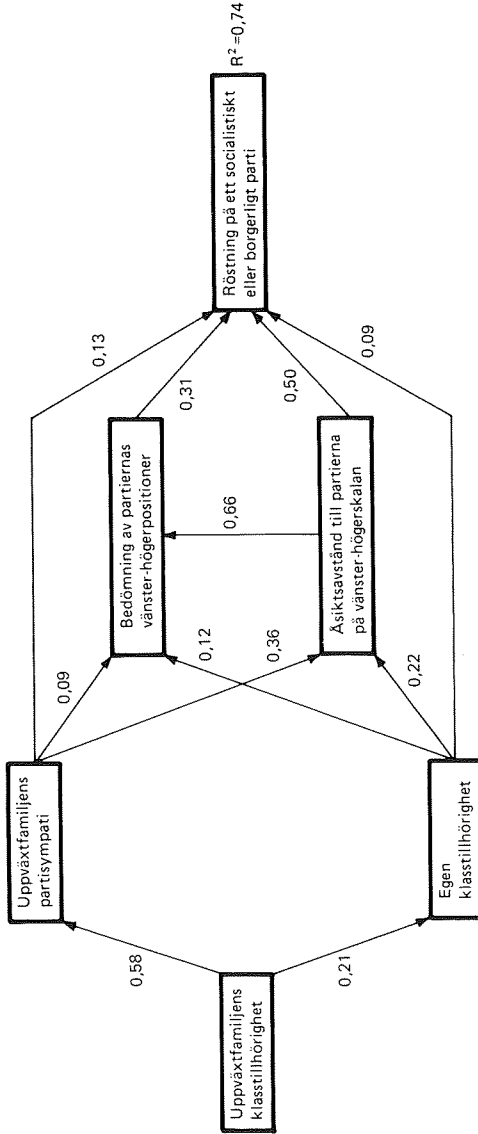
hjälp av ideologiska vänster-högerfaktorer och socioekonomiska strukturfaktorer. Variablerna i figur 14.2 har definierats på följande sätt. Variabeln för väljarnas bedömning av partiernas vänster-högerpositioner bygger dels på material från utvärderingsfrågorna om vilka partier som hade en bra eller dålig politik i olika frågor, dels på material från de öppna intervjufrågorna om partiernas starka och svaga sidor. Ett antal additiva index har konstruerats som visar om intervjupersonerna bedömde något socialistiskt partis politik eller något borgerligt partis politik mest positivt/minst negativt när det gällde ideologiska frågor, som statens inflytande över näringslivet, socialism, liberalism eller konservatism eller mer konkreta sakfrågor som t ex löntagarfonder. Bedömningsvariabeln har med utgångspunkt från resultaten på de additiva indexen kodats på följande sätt: 1 = något socialistiskt partis vänster-högerposition bedömdes mest positivt, 3 = något socialistiskt och något borgerligt partis vänster-högerposition bedömdes båda mest positivt, 5 = något borgerligt partis vänster-högerposition bedömdes mest positivt. Fyrtioen procent av väljarna värderade något borgerligt partis vänster-högerpolitik mest positivt medan 34 procent var mest positiva till något socialistiskt partis ideologiska position. Resterande 25 procent var lika positiva till ett borgerligt och ett socialistiskt partis vänster-högerposition.

Variabeln för väljarnas ideologiska vänster-högeravstånd till partierna bygger på hur intervjupersonerna placerade sig själva och partierna på vänster-högerskalan. Den har kodats (1) om något socialistiskt parti placerades som närmaste parti på vänster-högerskalan, (3) om både ett socialistiskt och ett borgerligt parti placerades närmast den egna positionen på skalan och (5) om något borgerligt parti placerades som närmaste parti. En majoritet av väljarna (53 procent) placerade något borgerligt parti som närmaste parti på vänster-högerskalan. Trettiosju procent hade ett socialistiskt parti som närmaste parti, medan 10 procent av väljarna hade både ett borgerligt och ett socialistiskt parti som närmaste parti på skalan.

Klassvariablerna har diktomiserats (arbetarklass – medelklass) liksom röstningsvariablerna (socialistisk respektive borgerlig röstning). Variabeln för uppväxtfamiljens partisympati bygger på uppgifter från intervjupersonerna och gäller faderns röstning under väljarnas uppväxtår. För de intervjupersoner som inte kunde uppge hur deras fäder röstade, men som anger hur deras mödrar röstade, har vi utnyttjat uppgifterna om mödrarnas röstning. Det spelar ingen större roll om vi bygger variabeln på uppgifterna om fädernas eller mödrarnas röstning. Hela 97 procent av de intervjupersoner som uppgav något parti för både fadern och modern påstod att föräldrarna röstade på partier från samma partiblock.

Det är viktigt att betona att vi inte har tillgång till några "objektiva" uppgifter om hur intervjupersonernas föräldrar röstade. Vi har endast tillgång till intervjupersonernas egna uppgifter om föräldrarnas partisympatier och sådana uppgifter brukar alltid ge ett överdrivet starkt intryck av sam-

Figur 14.2. En modell för valet av ett socialistiskt eller ett borgerligt parti i Sverige – pathmodell (standardiserade regressionskoefficienter)

Kommentar: Väljarnas *bedömningar av partiernas vänster-högerpositioner* bygger på material från utvärderingsfrågorna om vilka partier som hade en bra eller dålig politik i olika frågor och på material från de öppna partifrågorna. Ett antal additiva index har konstruerats som visar om väljarna bedömde något socialistiskt partis politik eller något borgerligt partis politik mest positivt/minst negativt när det gällde frågor som löntagarfonder, statens inflytande över näringslivet, socialism, liberalism, konservatism, marknadsekonomi m m. Bedömningsvariabeln har med utgångspunkt från de olika indexen kodats: 1 = något socialistiskt partis vänster-högerposition bedömdes mest positivt, 3 = något socialistiskt och något borgerligt partis vänster-högerposition bedömdes båda mest positivt, 5 = något borgerligt partis vänster-högerposition bedömdes mest positivt. Variabeln för *åsiktsavståndet till partierna på vänster-högerskalan* har konstruerats på ett liknande sätt. Den har kodats enligt följande: 1 = något socialistiskt parti var närmaste parti på vänster-högerskalan, 3 = lika långt avstånd till något socialistiskt och något borgerligt parti på faderns vänster-högerskalan, 5 = något borgerligt parti var närmaste parti på vänster-högerskalan. *Uppväxtfamiljens partisympati* bygger på faderns röstning (eller på moderns om intervjupersonerna inte kunde uppge faderns) och är kodad 1 = arbetare och 2 = medelklass. *Egen klassstillhörighet* har kodats på samma sätt. *Väljarnas röstning* har kodats 1 = socialistiskt och 2 = borgerligt. Analysen omfattar 1 667 intervjupersoner. Samtliga koefficienter i figur 14.2 är signifikanta på 0,05-nivån.

stämmighet mellan generationerna när det gäller partival. Somliga väljare önsketänker och vill gärna tro att föräldrarna röstade på samma partier som de själva gör i dag. De koefficienter, som finns för orsakspilarna från uppväxtfamiljens partisympti i figur 14.2, är därför snarast något för höga än för låga jämfört med de koefficienter som vi skulle haft om vi hade haft tillgång till objektiv information om föräldrarnas röstning.

En mycket hög andel av variansen i väljarnas val mellan ett socialistiskt och ett borgerligt parti förklaras av modellen i figur 14.2. Hela 74 procent av variansen i väljarnas blockval 1979 kan förklaras av deras bedömningar av bästa parti i vänster-högerfrågor, uppfattning om närmaste parti på vänster-högerskalan, egen klasstillhörighet och partisympti i uppväxtfamiljen. Större delen av detta ovanligt starka samband svarade de politiska faktorerna för. En pathmodell med enbart väljarnas uppfattning om närmaste parti på vänster-högerskalan och deras bedömning av vilket parti som hade den bästa politiken i vänster-högerfrågan förklarar 71 procent av variansen i väljarnas blockröstning. Sambandet mellan vänster-högerideologi och val av ett socialistiskt eller ett borgerligt parti är mycket starkt i Sverige.

De strukturella faktorerna hade en direkt inverkan på röstningen även sedan de politiska faktorerna konstanthållits. Koefficienten för den direkta orsakspilen från väljarnas klasstillhörighet till blockvalet var 0,09. Motsvarande koefficient för den direkta effekten på röstningen av uppväxtfamiljens partisympti var 0,13. Koefficienterna för bedömningsvariabelns och avståndsvariabelns direkta effekter på valet av ett socialistiskt eller ett borgerligt parti var klart högre, 0,31 respektive 0,50.

Den huvudsakliga effekten av strukturfaktorerna på röstningen kanaliseras emellertid via de politiska variablerna, framför allt via väljarnas uppfattningar om vänster-högeravstånden till partierna. Tjugoen procent av variansen i intervjupersonernas uppfattning om närmaste parti på vänster-högerskalan förklarades av den egna klasstillhörigheten och partisymptierna i barndomshemmet. Och klasstillhörigheten och uppväxtfamiljens partisymptier hade båda en effekt som var oberoende av varandra. Arbetare och/eller väljare som vuxit upp i socialistiska hem hade en mycket starkare tendens att uppfatta något socialistiskt parti som närmaste parti på vänster-högerskalan än medelklassväljare eller väljare med borgerliga föräldrar.

Föräldragenerationens klasstillhörighet hade inget direkt samband med partivalet. Det visade vi redan i kapitel 13. Effekten av uppväxtfamiljens klasstillhörighet på partivalet förmedlas via föräldrarnas partisymptier eller via den egna klasstillhörigheten.

Pathmodellen i figur 14.2 är inte en opinionsbildningsmodell. Det går inga orsakspilar från partitillhörigheten till bedömnings- och avståndsvariablerna. Den är snarare en rationell modell som betraktar väljarnas uppfattningar om åsiktsavstånden till partierna och deras bedömningar av partiernas politik som väsentliga förklaringsfaktorer till partivalet. Resultaten visar att vi kan

förklara en mycket stor del av valet mellan ett socialistiskt och ett borgerligt parti i Sverige om vi tolkar data ur ett rationellt åsiktsröstningsperspektiv. Men resultaten bevisar inte att ett sådant perspektiv rymmer en större del av sanningen om samspelet mellan åsikter, bedömningar och partisympatier än det motsatta perspektivet som betonar partiernas opinionsbildningsroll. Analysen i figur 14.2 är alltså inget test av den rationella modellen. Snarare är det så att vi använder den rationella modellen för att tolka data. Och tolkade på detta sätt visar resultaten på en hög grad av åsiktsröstning i Sverige. Resultaten visar också att större delen av klassröstningen samtidigt är en åsiktsröstning. Effekten av den egna klasstillhörigheten och klassbakgrunden i föräldrahemmet på röstningen kanaliseras till stor del via bedömningar av partiernas vänster-högerpositioner eller via väljarnas uppfattningar om åsiktsavstånd till partierna på vänster-högerskalan. Arbetare och tjänstemän tenderar att värdera partiernas vänster-högerideologier olika och de upplever olika vänster-högeravstånd till partierna, vilket leder till att de tenderar att rösta på olika partiblock. Klassröstning är således inte detsamma som omedvetet vaneröstande.

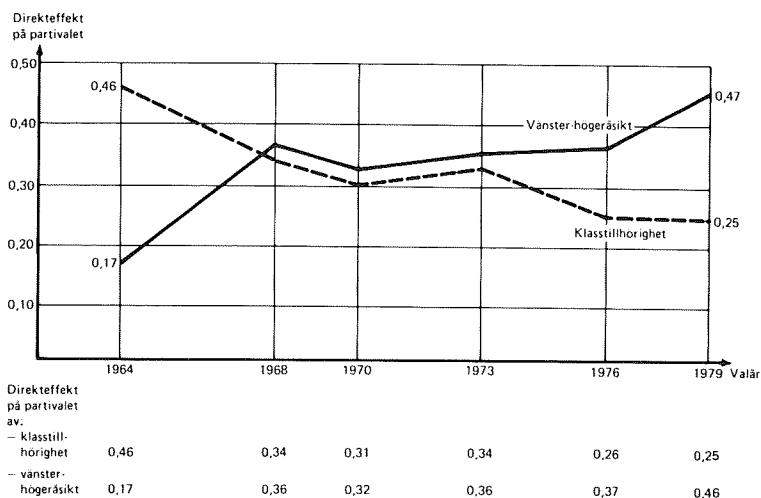
När vi hittills har talat om att åsiktsröstningen ökat och att klassröstningen har minskat i Sverige, har vi menat att sambandet mellan klasstillhörighet och partival blivit svagare under 1960-talen medan sambandet mellan olika politiska åsikter och partivalet blivit starkare. Vi har talat om bivariata samband. Men det intressanta är naturligtvis vilka effekter som åsiktsfaktorn har på partivalet efter det att klassfaktorn kontrollerats, respektive vilka effekter klassfaktorn har på röstningen oberoende av åsiktsfaktorn. Resultaten i figur 14.2 visade att den egna klasstillhörigheten hade en viss självständig effekt på partivalet även sedan väljarnas partibedömningar och uppfattningar om vänster-högeravstånd till partierna kontrollerats. Var den direkta effekten av klasstillhörigheten större på partivalet tidigare?

Frågan är alltså om klasstillhörighetens direkta effekt på partivalet har minskat oberoende av väljarnas vänster-högeråsikter under de senaste decennierna och om åsiktsfaktorns direkta effekt på röstningen har ökat oberoende av väljarnas klasstillhörighet. Vi skall besvara den frågeställningen med hjälp av en analysmodell som Olof Petersson lanserade i sin bok *Väljarna och valet 1976*. Han definierade en regressionsmodell med blockröstning som beroende variabel och klasstillhörighet (dikotomi) och vänster-högeråsiikt (dikotomi) som oberoende variabler och applicerade den på material från alla valundersökningar sedan 1960. I figur 14.3 och i tabellerna 14.6 och 14.7 har vi fullföljt Olof Peterssons tidsserie.

Väljarnas vänster-högeråsikter har mätts med hjälp av svaren på en påståendefråga om statens möjligheter att kontrollera det privata näringslivet: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet". Instämmande svar har kodats som vänstersvar medan avståndstagande svar klassifi-

cerats som högersvar. Frågan var en av de som uppvisade högst laddningar på vänster-högerfaktorn i vår faktoranalys i kapitel 12. Den har funnits med i valundersökningarna sedan år 1960. Men först 1964 fick frågan sina nuvarande svarsalternativ. Resultaten från år 1960 är därför inte direkt jämförbara med resultaten från de senare undersökningarna.

Figur 14.3. Klassröstning och åsiktsröstning 1964–1979 (standardiserade regressionskoefficienter)

Procentberäkningarna i tabell 14.6 visar att andelen arbetarklass och andelen medelklass ändrats mycket lite i valmanskåren sedan 1964. Det samma gäller för andelen väljare med vänsteråsikter respektive andelen väljare med högeråsikter. Att det finns en övervikt för väljare med vänsteråsikter har att göra med hur frågan är formulerad. Det betyder inte att fler människor har en ideologisk vänsteruppfattning än en ideologisk högeruppfattning. Klassernas eller ideologiernas styrkeförhållanden har alltså inte förändrats på något mer markerat sätt under de två senaste decennierna. Klassernas och ideologiernas samband med partivalet har däremot förändrats mycket påtagligt.

Vänster-högeråsikternas självständiga effekt på partivalet har ökat klart sedan 1964 medan klasstillhörighetens direkta effekt minskat lika klart. Klasstillhörigheten har naturligtvis också en indirekt effekt på röstningen via väljarnas vänster-högeråsikter. Och den indirekta effekten har inte minskat – eller ökat – sedan 1964. Korrelationen mellan väljarnas klasstillhörighet och deras vänster-högeråsikter har hela tiden hållit sig kring 0,30.

Ökningar i åsiktsröstning inträffade speciellt vid två val – 1968 och 1979. Klassröstningen minskade mest mellan 1964 och 1968. Under 1970-talet har

Tabell 14.6 Klasstillhörighet och vänster-högeråsiikt 1964–1979 (procent)

<i>Klasstillhörighet och vänster-högeråsiikt</i>	1964	1968	1970	1973	1976	1979
Arbetarklass med vänsteråsiikter	41	43	39	40	39	40
Arbetarklass med högeråsiikter	10	8	13	10	10	9
Medelklass med vänsteråsiikter	28	30	25	29	28	30
Medelklass med högeråsiikter	21	19	23	21	23	21
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	1924	2253	1973	1798	2023	2039

Tabell 14.7. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna efter klasstillhörighet och vänster-högeråsiikt 1964–1979 (procent)

<i>Klasstillhörighet och vänster-högeråsiikt</i>	1964	1968	1970	1973	1976	1979
Arbetarklass med vänsteråsiikter	80	83	78	81	75	80
Arbetarklass med högeråsiikter	69	43	48	38	42	24
Medelklass med vänsteråsiikter	38	49	50	45	52	54
Medelklass med högeråsiikter	14	8	13	8	9	5

Kommentar: Resultaten bygger på en analysmodell som lanserades av Olof Petersson i *Väljarna och valet 1976*. Resultaten för åren 1964–1976 har hämtats från Olof Peterssons bok. Väljarnas vänster-högeråsiikter har mätts med hjälp av svaren på följande påståendefråga: ”De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet”. Instämmande svar har kodats som vänsteråsiikt medan avståndstagande svar kodats som högeråsiikt. Intervjufrågan fanns också med i 1960 års valundersökning men med något annorlunda svarsalternativ än i de senare valundersökningarna. Resultaten för 1960 är därför inte direkt jämförbara med resultaten för valåren 1964 till 1979 och redovisas därför inte här. Regressionsanalyserna i figur 14.3 har partiblock som beroende variabel och klasstillhörighet (arbetarklass – medelklass) och åsiikt (vänsteråsiikt-högeråsiikt) som oberoende variabler.

klasstillhörighetens direkta effekt på blockröstningen oberoende av väljarnas vänster-högeråsiikter minskat i långsammare takt.

Utvecklingen illustreras på ett mycket tydligt sätt av procentsiffrorna i tabell 14.7. År 1964 röstade en majoritet av arbetarväljare med högeråsiikter på socialdemokraterna eller kommunisterna (69 procent). De röstade efter klass, inte efter ideologisk uppfattning. Vid valet 1979 röstade endast 24 procent av arbetare med högeråsiikter socialistiskt. Majoriteten (76 procent) röstade nu efter sin ideologiska åsiikt och stödde något borgerligt parti. En motsvarande förändring kan också spåras i medelklassen om än inte lika dramatisk. Vid valet 1964 röstade 62 procent av medelklassväljare med vänsteråsiikter på något borgerligt parti. År 1979 röstade en majoritet av medelklassväljare med vänsteråsiikter (54 procent) på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Den ideologiska röstningen har ökat på bekostnad av klassröstningen även bland tjänstemännen.

Det är värt att notera att en klar majoritet av väljarkåren alltid har uppvisat en överensstämmelse mellan klasstillhörighet och vänster-högeråsiikt. Andelen arbetare med vänsteråsiikter och andelen medelklassväljare med högeråsiikter var 62 procent 1964 och 61 procent 1979. Bland dessa väljare sammanfaller åsiiktröstning och klassröstning om arbetarna röstar socialistiskt och medelklassväljarna borgerligt.

Cirka 80 procent av arbetare med vänsteråsiikter har i varje valundersökning sedan 1964 röstat socialistiskt. Bland medelklassväljare med högeråsiikter har cirka 90 procent stött något borgerligt parti. Bland dessa väljare, som representerar majoriteten av valmanskåren, har inte klassröstningen minskat eller åsiiktröstningen ökat under de senaste decennierna. Klass- och åsiiktröstningen har bland dem förblivit lika hög som den var i början av 1960-talet. Åsiiktröstning och klassröstning har alltså alltid varit hög bland svenska väljare som har ideologiska vänster-högeråsiikter som överensstämmer med klasstillhörigheten. Det är bland väljare som *inte* har ideologiska uppfattningar som stämmer överens med klasstillhörigheten som klassröstningen har minskat och åsiiktröstningen ökat. Väljare som 1964 var utsatta för korstryck från sin klasstillhörighet och från sin ideologiska uppfattning när de skulle rösta – som upplevde att klassen drog åt ett håll och ideologin åt ett annat – tenderade att följa sin klass. Motsvarande väljare 1979 gjorde tvärtom. De tenderade att följa sin ideologi.

Underskatta inte väljarna

Det är inte mer än femton år sedan som Herbert Tingsten liknade de politiska valen vid folkräkningar. I *Från idéer till idyll* skrev han år 1966: "Valen är snarast att likna vid en folkräkning, och man uppger sin partifärg med samma slöa tillmötesgående som då det gäller att deklarerat ålder, yrke och civilstånd". Tingsten hade inga höga tankar om genomsnittsväljaren: "Han röstar på förtroende, inte på insikt, på partiet, inte på idén... och hyser en befogad misstro till den egna förmågan att bedöma sakfrågorna".

Herbert Tingsten var inte ensam om att ha en dålig tilltro till den vanlige väljaren på 1950- och 1960-talen. Han delade den uppfattningen med många politiker, journalister och forskare. Rörligheten i väljarkåren var liten. De flesta väljare röstade på samma parti i val efter val. Dåtidens mest inflytelserika bok om väljarbeteende – Angus Campbell, Warren Miller, Philip Converse och Donald Stokes *The American Voter* – tenderade att avbilda väljarna som opolitiska varelser, som brydde sig föga om sakfrågor eller ideologier. Sina partisympatier fick väljarna genom den präglings som de utsattes för av omgivningen under uppväxtåren. Om de bytte parti i vuxen ålder berodde det främst på att de påverkats av valkandidaternas utstrålning eller allmänna

duglighet. Michiganforskarnas bild av "den amerikanske väljaren" var föga smickrande. Han eller hon var varken speciellt upplyst eller rationell.

Men härav drog inte Angus Campbell och hans medarbetare slutsatsen att väljarna egentligen inte var demokratin vuxna. Den slutsatsen drogs i stället i en annan inflytelserik amerikansk bok om väljarbeteende – i Bernard Berelson, Paul Lazarsfeld och William McPhees bok *Voting* från 1948. Berelson och hans medförfattare hävdade att väljarna inte uppfyllde de krav på kunskap, engagemang och rationalitet som krävs av dem i en demokrati. "Om demokratin enbart berodde på de enskilda väljarnas kvalifikationer är det underligt att demokratin lyckats överleva genom århundradena", påstod Berelson, Lazarsfeld och McPhee. Orsaken till att demokratin trots allt överlevt finner de inte på väljarnivån. Den finner Berelson och hans medförfattare på en högre nivå. De formulerar sin upptäckt på följande sätt: "Where the rational citizen seems to abdicate, nevertheless angels seem to tread".

Det är inte lika lätt att omyndigförklara väljarna i dag, varken i USA eller i Sverige. Rörligheten i valmanskåren har ökat. Nya forskningsresultat har visat att väljarna inte är så okunniga och opolitiska som de framställs i *The American Voter*. Åsiktsröstningen har ökat bland väljarna. Och den var nog högre på 1940- och 1950-talen än vad som framgick av dåtidens väljarstudier. Intervjufrågorna och mätmetoderna var inte alltid de bästa för tjuo-trettio år sedan.

Men politikens villkor och väljarna har naturligtvis förändrats sedan femtiotalet. Den stabilitet i valresultaten som Herbert Tingsten såg som ett utslag av "den allmänna belåtenheten" har minskat. Flera svenska partier har under 1970-talet inregistrerat sina största valsegrar eller största valförluster någonsin. Antalet partibytare har ökat stadigt och alltfler väljare bestämmer sitt partival under valrörelserna. Valkampanjernas betydelse har ökat. Sjuttioalets val har främst vunnits eller förlorats bland partibytarna. Variationer i det individuella valdeltagandet har betytt mindre. På 1950-talet betydde de mobiliserade och de demobiliserade väljarna mer för valutslagen.

Den ökade rörligheten i valmanskåren har ackompanjerats av en ökad åsiktsröstning. Sambandet mellan åsikt och partival har blivit mer markerat under 1970-talet. Och det gäller framför allt sambandet mellan väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter och röstningen. En rationell väljarmodell, som enbart tar hänsyn till ideologiska vänster-högerfaktorer, "förklarar" en mycket stor del av väljarnas partival 1979. Sjuttioen procent av variansen i väljarnas val mellan ett socialistiskt och ett borgerligt parti kunde förklaras med hjälp av hur de bedömde partiernas vänster-högerpolitik och hur de uppfattade åsiktsavstånden till partierna på vänster-högerskalan.

Sambandet mellan klass och parti har traditionellt varit ett av de bärande elementen i det svenska politiska systemet. Men klassröstningen har minskat under 1960- och 1970-talen, delvis som en följd av den ökande åsiktsröstning-

en. Väljare som i dag har vänster-högeråsikter som inte stämmer överens med klasstillhörigheten tenderar att rösta med sin ideologi snarare än med sin klass. På 1950-talet gjorde motsvarande väljare tvärtom. Då tenderade de att rösta klassmässigt och inte ideologiskt.

Klasstillhörighetens direkta och självständiga effekt på partivalet har minskat. Det betyder emellertid inte att klassfaktorn håller på att spela ut sin roll som förklaringsvariabel till röstningen i Sverige. Klasstillhörigheten har fortfarande en stark indirekt effekt på partivalet via väljarnas uppfattningar om vänster-högeravstånden till partierna. Arbetare tenderar att uppfatta något socialistiskt parti som närmaste parti på vänster-högerskalan medan tjänstemän oftast uppfattar något borgerligt parti som närmast. Större delen av klassröstningen i Sverige är alltså förankrad i värderingar av partiernas vänster-högerpolitik. Väljare som "klassröstar" är oftast subjektivt rationella. De röstar på partier som de uppfattar ligger dem åsiktsmässigt närmast på vänster-högerskalan.

Det svenska partisystemet har varit mycket stabilt under de senaste femtio åren. Vårt fempartisystem har visat sig vara mycket seglivat. Storleksförhållandena mellan partierna har visserligen skiftat något genom åren, framför allt inom det borgerliga blocket, men alla fem partierna har lyckats hålla sig kvar i riksdagen och inget nytt parti har lyckats få fotfäste i riksdagshuset. Den minskande klassröstningen och den ökande åsiktsröstningen behöver inte innebära ett hot mot partisystemets stabilitet. På sikt kan den ökande åsiktsröstningen leda till att vi får partier som är mer åsiktsmässigt homogena. Och ett partisystem som består av ideologiskt homogena partier, i stället för klassmässigt homogena partier, behöver inte vara mer instabilt än det nuvarande partisystemet.

Det finns andra utvecklingstendenser som är mer oroande för de fem riksdagspartierna. En sådan tendens är den ökande misstron mot partier och politiker. En annan är väljarnas minskade känsla av anhängarskap med partierna. En majoritet av de svenska väljarna kände sig fortfarande som anhängare av något parti 1979, men andelen har sjunkit långsamt under sjuttioåret. De etablerade partierna har under de senaste tio åren tårt på sitt förtroendekapital bland väljarna. Några garantier för att partisystemet kommer att förbli stabilt också under 1980-talet finns inte. Med en alltmer åsiktsröstande valmanskår som börjat tappa förtroendet för de gamla partierna kan förändringar inträffa mycket snabbt.

Käll- och litteraturförteckning

Kapitel 1. Varför röstar väljarna som de gör?

- Borre, O, Nielsen, H J, Sauerberg, S och Worre, T *Vaelgerne i 70'erne*. Akademisk Forlag, 1976
- Burdick, E och Brodbeck, A (eds), *American Voting Behavior*. The Free Press, Glencoe 1959
- Campbell, A, Converse, P, Miller, W och Stokes, D, *The American Voter*. John Wiley & Sons, New York 1960
- Campbell, A, Gurin, G och Miller, W, *The Voter Decides*. Row, Peterson & Co, Evanston 1954
- Campbell, A och Kahn, R, *The People Elect a President*. Survey Research Center, University of Michigan, 1952
- Campbell, B, *The American Electorate. Attitudes and Action*. Holt, Rinehart and Winston, New York 1979
- Croner, F, *Gallup eller opinionsundersökningarnas problem*. Natur och kultur, Stockholm 1943
- Eberle, F, *Theorien des Wählerverhaltens and empirische Wahlsoziologie, Politische Vierteljahresschrift*, Vol 21, 1980
- Erlander, T, 1940-1949. Tidens förlag, Stockholm 1973
- Gallup, G, *The Pulse of Democracy*. Simon & Schuster, New York 1940
- Holmberg, S och Petersson, O, *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsundersökningar*. Liber, Stockholm 1980
- Håstad, E (red), "*Gallup*" och den svenska väljarkåren. Hugo Gebers förlag, Uppsala 1950
- Key, Jr V O, *The Responsible Electorate*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1966
- Lazarsfeld, P, Berelson, B och Gaudet, H, *The Peoples Choice*. Columbia University Press, paperback, New York 1969
- Niemi, R och Weisberg, H, *Controversies in American Voting Behavior*. W. H. Freeman and Company, San Francisco 1976
- Petersson, O och Särilvik, B, Valet 1973, *Allmänna valen 1973 (SOS)* Stockholm 1975
- Petersson, O *Väljarna och valet 1976*, Valundersökningar, Rapport 2, SCB, Liber, Stockholm 1977
- Roll, C och Cantril, A, *Polls. Their Use and Misuse in Politics*. Basic Books, New York 1972
- Steeh, C, Trends in Nonresponse Rates 1952-1979, *Public Opinion Quarterly*, vol 45, 1981
- Särilvik, B, Intervjuundersökningen, *Riksdagsmannavalet 1959-1960 del 2 (SOS)*. Stockholm 1961
- Särilvik, B, Intervjuundersökningen, *Riksdagsvalet 1961-1964, II (SOS)*. Stockholm 1965
- Särilvik, B, Intervjuundersökning rörande valet till andra kammaren 1968, *Riksdagsmannavalet 1965-1968, Del 2 (SOS)*. Stockholm 1970
- Särilvik, B, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*, SOU 1959:10
- Särilvik, B, Valet 1970, *Allmänna valen 1970, Del 3 (SOS)*. Stockholm 1973
- Valen, H, *Valg og politikk - et samfund i endring*. NKS-forlaget, Oslo 1981

- Westerståhl, J och Särilvik, B, Svensk valrörelse 1954. Två lokala studier. Arbetsrapport I, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (stencil) 1955
- Westerståhl, J och Särilvik, B, Svensk valrörelse 1956. Arbetsrapport I. Intervjuundersökningen. Statsvetenskapliga institutionen Göteborg (stencil)

Kapitel 2. Valutgången 1979

- Allmänna valen 1976, Del 1-3 (SOS). Stockholm 1978
- Allmänna valen 1979, Del 1-2 (SOS). Stockholm 1980
- Borre, O, Ustabilitet ved parlamentevalg i fire nordiske lande 1950-77, i Pedersen, M (red), *Dansk politik i 1970'erne*. Samfundsvideenskabeligt forlag 1979
- Clausen, A, Response Validity: Vote Report, *Public Opinion Quarterly*, Vol 32, 1968
- Hadenius, S, Molin, B och Wieslander, H, *Sverige efter 1900*. Aldus/Bonniers, Stockholm 1977
- Niemi, R, Katz, R och Newman, D, Reconstructing Past Partisanship: The Failure of the Party Identification Recall Questions. *American Journal of Political Science*, Vol 24, 1980
- Powers, E, Willis, G och Keith, P, Congruence between Panel and Recall Data in Longitudinal Research, *Public Opinion Quarterly* vol 32, 1978
- Sollander, S, Statistiska centralbyråns partisymptiundersökning november 1979. Pressmeddelande, 1979-12-18 (stencil)
- Sollander, S, SCBs metodundersökning i samband med valet 1979. SCB, 1979-12-06 (stencil)
- Särilvik, Bengt, Stabila väljare och partibytare, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1975
- Särilvik, B, Politisk rörlighet och stabilitet i valmanskåren, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1964
- Särilvik, B, Voting Behavior in Shifting 'Election Winds': An Overview of the Swedish Elections 1964-1968, *Scandinavian Political Studies*, vol 5 1970. Universitetsforlaget, Oslo
- Traugott, M och Katosh, J, Response Validity in Surveys of Voting Behavior, *Public Opinion Quarterly*, vol 43, 1979
- Valen, H, The Storting Election of 1977: Realignment or Return to Normalcy? *Scandinavian Political Studies*, vol 1, 1978

Kapitel 3. 1979 års valfrågor

- Bernow, R och Österman, T, Väljarnas upplevelse av vilka frågor som var viktigast i riksdagsvalet 1979. Forskningsgruppen för samhälls- och informationsstudier (stencil), nov 1979
- Holmberg, S, Westerståhl, J och Branzén, K, *Väljarna och kärnkraften*. Liber, Stockholm 1977
- Isberg, M, Wettergren A, Wibble, J och Wittrock, B, *Partierna inför väljarna. Svensk valpropaganda 1960-1966*. Allmänna förlaget, Stockholm 1974
- Langlet, P och Wärneryd, B, *Att fråga. Om frågekonstruktion vid intervju- och enkätundersökningar*. Liber, Stockholm 1980
- Svenska Dagbladet, Arbetet, Göteborgs-Posten, Dagens Nyheter och Sydsvenska Dagbladet* under sista månaden före valet 1979

Kapitel 4. Partiernas profiler och kapitel 5. Väljarna bedömer partiernas politik i olika sakfrågor

- Ascher, H, *Presidential Elections and American Politics*. The Dorsey Press, Homewood, Illinois 1980

- Ben-Sira, Z, The Image of Political Parties and the Structure of a Political Map, *European Journal of Political Research*. Vol 6, 1978
- Converse, P, The Stability of Belief Systems in Mass Publics, i Apter, D (ed) *Ideology and Discontent*. The Free Press, New York 1964
- Field, J och Anderson, R, Ideology and the Public's Conceptualization of the 1964 Election, *Public Opinion Quarterly*, Vol 33, 1969
- Flanigan, W och Zingale, N, *Political Behavior of the American Electorate*. Allyn and Bacon, Inc., Boston 1979
- Ingelhart, R, *The Silent Revolution*. Princeton University Press, Princeton 1977
- Matthews, D och Prothro, J, *Negroes and the New Southern Politics*. Harcourt, Brace and World, Inc, New York 1966
- Nie, N, Verba, S och Petrocik, J, *The Changing American Voter*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1976
- Pomper, G, *Voter's Choice*. Harper & Row, New York 1975
- Stimson, J, Belief Systems: Constraint, Complexity, and the 1972 Election, *American Journal of Political Science*, vol 19, 1975
- Valen, H och Katz, D, *Political Parties in Norway*. Universitetsforlaget, Oslo 1964

Kapitel 6. Sambandet mellan klass och parti som väljarna ser det

- Bulmer, M (ed), *Working-Class Images of Society*. London 1975
- Goldthorpe, J, Lockwood, D, Bechhofer, F och Platt, J. *The Affluent Worker: In the Class Structure*, sv översättning *Arbetaren i överflödssamhället. I klasstrukturen*. Aldus/Bonniers, Stockholm 1971
- Scase, R, *Social Democracy in Capitalist Society*. Rowman and Littlefield, London 1977
- Segerstedt, T och Lundqvist, A, *Människan i industrisamhället*, Studieförbundet näringsliv och samhälle, Stockholm 1955

Kapitel 7. Partiledarnas popularitet

- Butler, D och Stokes, D, *Political Change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice*. St Martin's Press, New York 1969
- Christiansson, A, Partisypatiernas fördelning och partiledarnas popularitet, PUB Pressmeddelande (stencil), maj 1980
- Converse, P och Dupeux, G, De Gaulle and Eisenhower: The Public Image of the Victorious General, i Campbell, A et al. *Elections and Political Order*. John Wiley and Sons, Inc, New York 1966
- Förtroendet för partiledarna, Sifo pressmeddelande (stencil), september 1980
- Jaffré, J, The French Electorate in March 1978 i Penniman, H (ed) *The French National Assembly Elections of 1978*. American Enterprise Institute, Washington 1980
- Kernell, S, Explaining presidential popularity, *American Political Science Review*, vol 72, 1978
- Kinder, D, Presidents, Prosperity and Public Opinion, *Public Opinion Quarterly*, vol 45, 1981
- Kritzer, H och Eubank, R, Presidential Coattails Revisited: Partisanship and Incumbency Effects, *American Journal of Political Science*, vol 23, 1979
- Lasswell, H, *Power and Personality*. W W Norton and Co, Inc
- Lau, R, Sears, D och Centers, K, The "Positivity Bias" in Evaluations of Public Figures: Evidence against Instrument Artifacts, *Public Opinion Quarterly*, vol 43, 1979

- Meszaros, W, Popular Evaluation of German Chancellors, 1950–66: An Investigation of the Chancellor Effect, *British Journal of Political Science*, vol 7, 1977
- Mueller, J, *War, Presidents, and Public Opinion*. John Wiley and Sons. New York 1973
- Stokes, D, Some Dynamic Elements of Contests for the Presidency, *American Political Science Review*, vol 60, 1966
- Weisberg, H och Rusk, J, Dimensions of Candidate Evaluation, *American Political Science Review*, vol 64, 1970

Kapitel 8. Väljarna uttalar sig i regeringsfrågan

- Boalt, G och Hultgren, S, *I svenskarnas ögon*. LTs förlag, Stockholm 1980
- Jonung, L och Wadensjö, E, The Effects of Unemployment, Inflation and Real Income Growth on Government Popularity in Sweden, *The Scandinavian Journal of Economics*, vol 81, 1979
- Stokes, D och Miller, W, Party Government and the Saliency of Congress, *Public Opinion Quarterly*, vol 26, 1962
- de Swaan, A, *Coalition Theories and Cabinet Formations*. Elsevier, Amsterdam 1973
- Särilvik, B, Recent Electoral Trends in Sweden, i Cerny, K (ed), *Scandinavia at the Polls*. America Enterprise Institute, Washington 1977
- Särilvik, B och Petersson, O, *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973*, Valundersökningar, Rapport 1, SCB, LiberFörlag, Stockholm 1965

Kapitel 9. Förtroendet för politiker och partier minskar

- Baloyra, E, Criticism, Cynism and Political Evaluation: A Venezulean Example, *American Political Science Review*, vol 73, 1979
- Bernow, R och Österman, T, Efter regeringskrisen 1978, Forskningsgruppen för samhälls- och informationsstudier, våren 1979 (stencil)
- Borre, O, Indikatorer for vaelgeradfaerdens utveckling, i Borre, O et al. *Folketingsvalget 1977*. Akademisk forlag 1979
- Caddell, P, Trapped in a Downward Spiral, *Public Opinion*, 1979
- Citrin, J, The Political Relevance of Trust in Government, *American Political Science Review*, vol 68, 1974
- Confidence Rollercoaster, Surveys by Louis Harris 1966–1978, Opinion Roundup, *Public Opinion*, 1979
- Gamson, W, *Power and Discontent*. Dorsey Press, Homewood, Illinois 1968
- In whom do we trust?, Gallup survey, Polls Digest, *British Public Opinion*, 1980
- Mill, J S, *Considerations on Representative Government*, Henry Regnery Company, paperback, Chicago 1962
- Miller, A, Political Issues and Trust in Government, 1964–1970, *American Political Science Review*, vol 68, 1974
- Miller, W, Misreading the Public Pulse, *Public Opinion*, 1979
- Nielsen, H J, *Politiske holdinger og Fremskridtsstemme*, Forlaget politiske studier, Köpenhamn 1979
- Nielsen, H J, Size and Evaluation of Government: Danish Attitudes towards Politics at Multiple Levels of Government, *European Journal of Political Research*, vol 9, 1981
- Törnqvist, K, Opinion 80, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (stencil), Stockholm 1980
- Wickman, J, *Fremskridtspartiet. Hvem hvorfor?* Akademisk forlag 1977
- Österman, T, *Förtroendet för politiker*, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm 1981

Kapitel 10. Partiidentifikation

- Abramson, P, Developing Party Identification: A Further Examination of Life-Cycle, Generational, and Period Effects, *American Journal of Political Science*, vol 23, 1979
- Abramsson, P, Generational Change and the Decline of Party Identification in America: 1952–1974, *American Political Science Review*, vol 70, 1976
- Allerbeck, K, Political Generations: Some Reflections on the Concept and its Application to the German Case, *European Journal of Political Research*, vol 5, 1977
- Borre, O och Katz, D, Party Identification and Its Motivational Base in a Multiparty System, *Scandinavian Political Studies*, vol 8, 1973
- Budge, I, Crewe, I och Farlie, D, (eds), *Party Identification and Beyond*. John Wiley & Sons, London 1976
- Carlsson, G och Karlsson, K, Age, Cohorts and the Generation of Generations, *American Sociological Review*, vol 35, 1970
- Converse, P, *The Dynamics of Party Support. Cohort Analyzing Party Identification*. Sage Publications, Beverly Hills 1976
- Crewe, I, Särllvik, B och Alt, J, Partisan Dealignment in Britain 1964–1974, *British Journal of Political Science*, vol 7, 1977
- Crittenden, J, Aging and Party Affiliation, *Public Opinion Quarterly*, vol 26, 1962
- Glenn, N och Hefner, T, Further Evidence on Aging and Party Identification, *Public Opinion Quarterly*, vol 39, 1972
- Jennings, K och Niemi, R, Continuity and Change in Political Orientations: A Longitudinal Study of Two Generations, *American Political Science Review*, vol 69, 1975
- Särllvik, B, Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System, diss, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (stencil) 1970
- Thomassen, J, Party Identification as a Cross-National Concept: Its Meaning in the Netherlands, i Budge, I, Crewe, I och Farlie, D, (eds), *Party Identification and Beyond*. John Wiley & Sons, London 1976

Kapitel 11. Väljarnas syn på konfliktstrukturen i partisystemet

- Allardt, E och Littunen, Y (eds), *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Westermarck Society, Helsingfors 1964
- Alt, J, Särllvik, B och Crewe, I, Individual Differences Scaling and Group Attitude Structures: British Party Imagery in 1974, *Quality and Quantity* vol 10, 1976
- Berglund, S och Lindström, U, *The Scandinavian Party Systems*. Studentlitteratur, Lund 1978
- Converse, P, The Problem of Party Distances in Models of Voting Change, i Jennings, K och Ziegler, H (eds) *The Electoral Process*. Prentice Hall, Englewood Cliffs 1966
- Converse, P och Pierce, R, Basic Cleavages in French Politics and the Disorders of May and June 1968, i Rose, R (ed), *Political Behavior in Western Societies*. John Wiley & Sons, New York 1973
- Converse, P och Valen, H, Dimensions of Cleavage and Perceived Party Distances in Norwegian Voting, *Scandinavian Political Studies*, vol 6, 1971
- Coombs, C, *A Theory of Data*. John Wiley & Sons, New York 1967
- Ekehammar, B och Sidanius, J, Political Perception and Political Preference: An Exploratory Study of Swedish Political Parties, *Scandinavian Journal of Psychology*, vol 18, 1977
- Holmberg, S, Partipolitiska konfliktdimensioner i riksdagen, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1975

- Klingemann, H, Measuring Ideological Conceptualizations, i Barnes, S och Kaase, M (eds), *Political Action. Massparticipation in Five Western Democracies*. Sage Publications, Beverly Hills 1979
- Kornberg, A, Mishler, W och Smith, J, Political Elite and Mass Perceptions of Party Locations in Issue Space: Some Tests of Two Positions, *British Journal of Political Science*, vol 5, 1975
- Norpoth, H, The Parties Come to Order: Dimensions of Preferential Choice in the West German Electorate, 1961–1976, *American Political Science Review*, vol 73, 1979
- Rusk, J och Borre, O, The Changing Party Space in Danish Voter Perceptions, 1971–73, *European Journal of Political Research*, vol 2, 1974
- Stokes, D E, Spatial Models of Party Competition, *American Political Science Review*, vol 57, 1963
- Särilvik, B, Mapping the Party Space: Distances, Evaluations, and Ideological Perspectives. Paper prepared for the Edinburgh IPSA Congress 1976 (stencil)
- Särilvik, B, Partibytten som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet, *Sociologisk forskning*, 1968
- Valen, H, National Conflict Structure and Foreign Politics: The Impact of the EEC Issue on Perceived Cleavages in Norwegian Politics, *European Journal of Political Research*, vol 4, 1976

Kapitel 12. Åsiktsröstningen ökar

- Berglund, S, *Paradoxes of Political Parties: Rational Choice and Beyond*. CWK Gleerup, Lund 1980
- Carmines, E och Stimson, J, The Two Faces of Issue Voting, *American Political Science Review*, vol 74, 1980
- Fackets fonder, Sifo pressmeddelande (stencil) september 1978
- Gergils, H, Svenska folket och meidnerfonderna, *Aktiespararnas skriftserie*, Nr 3, 1976
- Holmberg, S, Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik, *Statsvetenskaplig tidskrift* 1978
- Holmberg, S, 'Riksdagen representerar svenska folket'. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Studentlitteratur, Lund 1974
- Husbands, C, Contemporary Right-Wing Extremism in Western European Democracies: A Review Article, *European Journal of Political Research*, vol 9, 1981
- Key, Jr, V O, *Public Opinion and American Democracy*. Alfred Knopf, New York 1967
- Lewin, L, *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*. Almqvist och Wiksell, Stockholm 1970
- Lindén, M, Political Dimensions and Models of Political Party Sympathy: Empirical Studies of Swedish Attitude Data, *European Journal of Political Research*, vol 4, 1976
- Lindén, M, Political Dimensions and Relative Party Positions: A Factor Analytical Study of Swedish Attitude Data, *Scandinavian Journal of Psychology*, vol 16 1975
- Lindén, M, Some Cognitive Models of Political Party Sympathy based on Swedish Attitude Data, *Scandinavian Journal of Psychology*, vol 16, 1975
- Margolis, M, From Confusion to Confusion: Issues and the American Voter (1956–1972), *American Political Science Review*, vol 70, 1976
- Martinussen, W och Valen, H, Makt og moral, Verdipåvirkning og gruppeidentifikasjon i utvikling av folkemeningen om abort, *Tidskrift for samfunnsforskning*, vol 17, 1976

- Marx, K och Engels, F, *Det kommunistiska partiets manifest* (svensk översättning)
- Miller, A, Miller, W och Raine, A, A Majority Party in Disarray: Policy Polarization in the 1972 Election, *American Political Science Review*, vol 70, 1976
- Pomper, G, From Confusion to Clarity: Issues and American Voters, 1956-1968. *American Political Science Review*, vol 66, 1972
- Petersson, O, Change and Unreability, *Quality and Quantity*, vol 8, 1974
- Petersson, O och Valen, H, Political Cleavages in Sweden and Norway, *Scandinavian Political Studies*, vol 2, 1979
- Strömberg, L, Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna, diss, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (stencil) 1974
- Rokkan, S, *Citizens Elections Parties*. Universitetsforlaget, Oslo 1970
- Särilvik, B, Skiljelinjer i valmanskåren, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1965
- Valen, H och Martinussen, W, *Velgere og politiska frontlinjer*. Gyldendal, Oslo 1972
- Vedung, E, Kärnkraften ger ny blockbildning i politiken, *Tvärnsnitt* 1979
- Worre, T, Partisystemets ideologiske dimensioner, i Borre, O et al, *Vælgere i 70'erne*. Akademisk forlag 1976
- Zetterberg, H, Miljömedvetande och politik, *Sociologisk forskning*, vol 16, 1979

Kapitel 13. Socioekonomiska faktorer strukturerar partivalet

- Alford, R, *Party and Society. The Anglo-American Democracies*. Rand McNally, Chicago 1963
- Allardt, E, Theories about stratification i Jackson, J (ed), *Social Stratification*. Cambridge University Press, 1968
- Allerbeck, K, Kaase, M och Klingmann, H, Politische Ideologie, Politische Beteiligung und Politische Sozialisation, *Politische Vierteljahresschrift*, vol 21 1980
- Carlsson, G, *Social Mobility and Class Structure*. Gleerups, Lund 1958
- Carlsson, G, Partiförskjutningar som tillväxtprocesser, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1963
- Dalton, R, Reassessing Parental Socialization: Indicator Unreliability versus Generational Transfer, *American Political Science Review*, vol 74 1980
- Dahrendorf, R, *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Routledge & Kegan Paul, London 1969
- Elvander, N, *Skandinavisk arbetarrörelse*. LiberFörlag, Stockholm 1980
- Erikson, R, Att byta samhällsklass. *Tiden* 1980
- Erikson, R, *Uppväxtförhållanden och social rörlighet*. Allmänna förlaget 1971
- Franklin, M N och Mughan, A, The Decline of Class Voting in Britain, *American Political Science Review*, vol 72, 1978
- Georgsson, Å, Den unge väljaren och politiken, lic avh, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (stencil) 1973
- Gustafsson, G, *Partistyrka och partistyrkeförskjutningar*. Studentlitteratur, Lund 1974
- Göransson, A, *Den könsliga arbetsdelningen och dess strategiska konsekvenser*, Sociologisk forskning, vol 15, 1978
- Holmberg, S och Nordlöf, H, *Valundersökning 1979. Teknisk rapport*, SCB, LiberFörlag, Stockholm 1981
- Jansson, C-G (red), *Det differentierade samhället*. Prisma, Stockholm 1969
- Jansson, C-G, *Mandatittdelning och regional röstfördelning*, Esselte, Stockholm 1963
- Jennings, K, Allerbeck, K och Rosenmayr, L, Generations and Families, i Barnes, S och Kaase, M, (eds) *Political Action*. Sage Publications, Beverly Hills 1979
- Korpi, W, *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen*. Prisma, Stockholm 1978
- Korpi, W, Vad hotar arbetarrörelsen, *Tiden* 1977

- Korpi, W, Some Problems in the Measurement of Class Voting, *American Journal of Sociology*, vol 78, 1972
- Lewin, L, Jansson, B och Sörbom, D, *The Swedish Electorate 1887-1968*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1972
- Lindhagen, J, Ären vi förlorade, *Tiden* 1976
- Marsch, O, Political Socialization and Intergenerational Stability in Political Attitudes, *British Journal of Political Science*, vol 5, 1975
- Oscarsson, V, Politiskt deltagande, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 1976
- von Otter, C, Arbetarnas fackliga organisationsgrad, *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, Nr 4, 1973
- Pestoff, V, *Voluntary Associations and Nordic Party Systems*, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholm 1977
- Petersson, O, 1976 års val. Forum för samhällsdebatt, 1976
- Rallings, C och Andeweg, R, The Changing Class Structure and Political Behavior – A Comparative Analysis of Lower Middle-Class Politics in Britain and the Netherlands, *European Journal of Political Research*, vol 7, 1979
- Ricknell, L, Politiska regioner, diss, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå (stencil) 1976
- Rokkan, S, Norway: Geography, Religion and Social Class, i Lipset, S M och Rokkan, S, *Party Systems and Voter Alignments*, New York 1967
- Runciman, W, *Social Science and Political Theory*, Cambridge 1963
- Sidanius, J och Ekehammar, B, Political Socialization: A Multivariate Analysis of Swedish Political Attitude and Preference Data, *European Journal of Social Psychology*, vol 9, 1979
- Stacey, B, Inter-Generation Mobility and Voting, *Public Opinion Quarterly*, vol 30 1966
- Stephens, J D, *The Consequences of Social Structural Change for the Development of Socialism in Sweden*. Yale University, 1976
- Särilvik, B, Socioeconomic Determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate, *Comparative Political Studies*, vol 2, 1969
- Särilvik, B, Socioeconomic Position, Religious Behavior, and Voting, *Quality and Quantity*, vol 4, 1970
- Särilvik, B, Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective, i Rose, R (ed), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. The Free Press, New York 1974
- Söderfeldt, B, Att mäta klasserna i Sverige, *Hälften för kritiska studier*, 1980
- Therborn, G, Om klasserna i Sverige, *Zenit*, 1971
- Thorburn, P, Political Generations: The Case of Class and Party in Britain, *European Journal of Political Research*, vol 5, 1977
- Tingsten, H, *Political Behavior. Studies in Election Statistics*. P S King & Son, Stockholm 1937
- Westholm, A, Det politiska förtroendekapitalet, *Tiden*, 1980
- Worre, T, Class Parties and Class Voting in the Scandinavian Countries, *Scandinavian Political Studies*, vol 3, 1980
- Åberg, R, Social Mobility and Class Structuration, *Acta Sociologica*, vol 22, 1979

Kapitel 14. Valet av parti

- Anckar, O, *Den mångtydiga empirin. Synpunkter på väljarrationalitetens problematik*. Medelanden från statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Åbo 1976
- Berelson, B, Lazarsfeld, P och McPhee, W, *Voting. A Study of Opinionformation in a Presidential Campaign*. University of Chicago Press, Chicago 1968

- Bishop, G, Tuchfarber, A och Oldendick, R, Change in the Structure of American Political Attitudes: The Nogging Question of Question Wording, *American Journal of Political Science*, vol 22, 1978
- Budge, I, och Farlie, D, *Voting and Party Competition*. John Wiley & Sons, London 1977
- Downs, A, *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row, New York 1957
- Goldberg, A, Discerning a Causal Pattern among Data on Voting Behavior, *American Political Science Review*, vol 60, 1966
- Hibbs, Jr, D och Madsen, H J, The Impact of Economic Performance on Electoral Support in Sweden, 1967–1978, *Scandinavian Political Studies*, vol 4, 1981
- Jackson, J, Issues, Party Choices, and Presidential Votes, *American Journal of Political Science*, vol 19, 1975
- Levitin, T och Miller, W, Ideological Interpretations of Presidential Elections, *American Political Science Review*, vol 73, 1979
- Markus, G och Converse, P, A Dynamic Simultaneous Equation Model of Electoral Choice, *American Political Science Review*, vol 73, 1979
- Meier, K, Rationality and Voting: A Downsian Analysis of the 1972 Election, *Western Political Quarterly*, vol 33, 1980
- Page, B, *Choices and Echos in Presidential Elections: Rational Man and Electoral Democracy*. University of Chicago Press, Chicago 1978
- RePass, D, Issue Salience and Party Choice, *American Political Science Review*, vol 65, 1971
- Riker, W och Ordeshook, P, A Theory of the Calculus of Voting, *American Political Science Review*, vol 62, 1968
- Robertson, D, *A Theory of Party Competition*. John Wiley & Sons, London, 1976
- Shaffer, W, *Computer Simulations of Voter Behavior*. Oxford University Press, New York 1972
- Shapiro, M, Rational Political Man: A Synthesis of Economic and Social-Psychological Perspectives, *American Political Science Review*, vol 63, 1979
- Sullivan, J, Pierson, J och Marcus, G, Ideological Constructs in the Mass Public. A Methodological Critique and Some New Findings, *American Journal of Political Science*, vol 22, 1978
- Tingsten, H, *Från idéer till idyll, Den lyckliga demokratin*. P A Norstedt & Söner, Stockholm 1966

Register

- Abramson, Paul 184
Acta Sociologica 322
Alford, R 312
Alfords klassröstningsindex 312 ff, 333 ff
Alkoholpolitiken 230 ff, 241, 263 ff
Alt, James 176
An Economic Theory of Democracy 399 ff, 402 ff, 405 ff
Andersson, Sten 60, 64
Andrapreferens, partier 195, 207 ff
Arbetare, arbetarklassen 12, 17, 33, 82 ff, 89, 113 ff, 166, 298, 306 ff
Arbetare, arbetarklassen 322 ff, 338 ff, 344, 408 ff, 415 ff, 418
Arbetslöshet, se sysselsättning
Are-bolagen 14
Aristoteles 295
Arvsskatter 192
ATP 193
Attityddimension, se åsiktsdimension
Avstånds- och bedömningsmodellen (AB-modellen) 399 ff, 402 ff, 405 ff
- Balansmätt 101, 108 ff, 117 ff, 398
Barnomsorg (barndaghem) 68, 100 ff, 230 ff, 382, 386, 389
Bedömning av partierna 19 f, 71 ff, 99 ff, 103, 111, 189, 226, 382 ff, 390 ff, 397 ff, 400 ff, 413 ff
Bedömningskriterier 73 ff, 96 ff, 382
Bedömningsskala för partiernas insatser som regerings- och oppositionspartier 152 f
Bedömningsskala för partier och partiledare 128, 131, 147
Berelson, Bernard 12, 15 f, 417
Bergslagen 344
Besöksintervjuer 20 ff
Blomqvist, Sven 14
Boendeform 343 ff, 356 ff
Bohman, Gösta 59 f, 78, 125 f, 131 ff, 382, 386, 389
Bohuslän 344
Bondeförbundet 113
Borre, Ole 159
Bortfall 21 ff
Borås 15
Bostadsort 343 ff, 350 ff, 356 ff
Bostadspolitik 60
Bostadsegregering 322
Brevenkät 22, 49
Butler, David 138, 197
Bönder 72, 85, 113 ff, 298 ff, 322 ff, 338, 344
- Caddell, Patrick 161, 174
Campbell, Angus 13, 17, 176, 416 f
Carter, Jimmy 161 f, 381
Centerpartiet 23, 26 f, 30 f, 34 f, 40 ff, 47, 53 ff, 59 ff, 62 ff, 72 ff, 84 ff, 101 ff, 116 ff, 125 ff, 146 ff, 168 ff, 182 ff, 193 ff, 251 ff, 274 ff, 284 ff, 298 ff, 332 ff, 343 ff, 366 ff, 384 ff, 403
Centralisering – decentralisering 193, 261
Cirkulationssektorn 302 ff
Citrin, Jack 162, 173
Columbia University 12
Converse, Philip 184, 197, 416
Coombs, Clyde 195 f, 213 f
Crewe, Ivor 176
- Dagens Nyheter* 13
Danmark 36, 38, 159
Deltidsarbete 341 ff
Demobilisering 33 ff, 57 f, 417
Demokratisk teori 18 f
Det kommunistiska manifestet 248
Dewey, Thomas E. 13
Dimensionsanalys 192 ff, 210 f, 225, 259 ff
Down, Anthony 399 f
- Egen klass 324 ff, 335 ff
Egen nuvarande klass 329 ff, 383, 410 f
Egen tidigare klass 329 ff
Egenvärde 260 ff
Egna familjens klasstillhörighet 364 ff
Eire County, Ohio 12 f, 15 f
Ekologi 72 f, 193, 263
Ekonomisk politik 63, 82 ff, 95, 386
Ekonomisk demokratiteori 400
Endimensionellt 193 ff
Engels, Friedrich 248
England 32, 138, 176, 197
Epikurism – puritanismdimension 261
Erikson, Robert 322
Erlander, Tage 14, 125, 139, 381
Eta i kvadrat 236
Etablissemang – upprorsdimension 261
- Fackföreningstillhörighet 338 ff
Facklig organisering 322, 338 ff
Faderns klass 324 ff
Faderns röstning 332 ff, 335 ff, 410 ff
Faktoranalys 225, 260 ff
Faktorladdning 260 ff
Familjepolitik 61 ff, 67, 95
Folkomröstning 11, 15, 62, 205
Folkpartiet 27, 30, 34, 40 ff, 47 ff, 53 ff, 59 ff,

- 62 ff, 73 ff, 86 ff, 105 ff, 115 ff, 125 ff,
146 ff, 168 ff, 182 ff, 193 ff, 251 ff, 278 ff,
298 ff, 332 ff, 343 ff, 366 ff, 384 ff
- Folkviljan 71, 223 f, 291
Fribrev åt småhusägare 60
Fribytare 187 f
Friedman, Milton 249
Från idéer till idyll 418
Fälldin, Thorbjörn 78, 86, 125 ff, 131 ff,
146 f, 381 f, 385, 387 f
Föga uppmärksammade frågor 79 ff
Företagare, se småföretagare
Förklarad varians 236, 260, 272 ff, 290, 355,
387 ff, 404 ff, 417
Förstagångsväljare 21, 28 ff, 35, 46 f, 51 f,
182
Försvarsutgifter 225, 247, 256 ff, 261 ff
Förtroendekris 161
Förtroende för politiker och partier 19, 31 f,
74 ff, 76 ff, 97 f, 107, 125, 158 ff, 175 f,
182, 223, 377, 385 ff, 418
Förvaltning 302 ff
Förvärsarbete, kvinnor 319 ff
Föräldrahemmet 322 ff, 333 ff, 383, 416
Föräldraklass 330 ff, 335 ff, 383
- Gallup, George 11 ff
Gallupinstitutet, England 160
Gamson, William 161
Gaudet, Hazel 12, 15 f
General Motors 296
Generationsmodellen 178, 182 ff, 326 ff
Generation 16, 344
Giftbesprutning i skogen 60 f, 64, 85, 225 ff,
263 ff, 283
Glistrup, Mogens 159
Gurin, Gerald 13
Gustafsson, Göran 344
Gävleborgs län 261
Göteborg 15, 345, 348 ff
- Hagman, Rolf 15
Halland 344
Handel och samfärdsl 302 ff
Harris, Louis 159
Harrisburg 205
Heckscher, Gunnar 165
Hedlund, Gunnar 125
Heltidsarbete 341 ff
Holland 176, 197
Holmberg, Yngve 139
HSB 347
Hultgren, Sten 14
Hundradagens programmet 60
Hyresgäster 20, 264 f, 343 ff, 346 ff
Håstad, Elis 14
Högerpartiet 113, 197
Högervind 225, 248 ff
- Höghus 345 ff
Högre tjänstemän 33, 160, 298 ff, 340 ff
- Ideologi 20, 63 ff, 67 f, 72 ff, 76 ff, 225,
249 ff, 297, 382
IMU (Institutet för marknadsundersökningar)
233 ff
Individualism 73, 89 f, 255, 386 ff
Inflation 174
Ingulfson, Hans 15
Inkomst 14
Innehållsanalys 15
Institute for Social Research 13
Intervjuarbetet 21 f, 49, 65
Intrageationell rörlighet 328 ff
Invandrare, stöd till 232 ff, 263
Iowa 11
- Jansson, Carl-Gunnar 344
Jennings, Kent 184 f
Johnson, Lyndon 161
Jordbrukare, se bönder
Jordbrukspolitik 76 ff, 85 ff, 385 f
Jordbrukssektorn 302 ff
Jämlikhet 63, 73, 82 ff, 261
Jämställdhet 87, 100 ff, 248
Järnvägsnedläggelser 232
- Kahn, Robert 13
Kapitalism 90, 193
Kapitalism – socialismdimension 261
Katoliker, USA 16
Kausala flöden 335 ff
KDS (Kristen demokratisk samling) 241 ff,
248, 268 f
Kennedy, John 381
Key, V O 18, 288 f
Klassbakgrund 320 ff, 323 ff, 412 ff
Klassmässigt egenintresse 122 ff
Klasspartier 114 ff, 118 ff
Klasspolarisering 122, 325 ff
Klasspolitik 72, 74 ff, 90 ff, 98, 107, 384 ff
Klassprofil 114 ff
Klassröstning 20, 113 f, 273, 305 ff, 309 ff,
320 ff, 333 ff, 352 ff, 408 ff, 414 f, 417 f
Klasstillhörighet 12, 97, 114, 124, 296 f,
298 ff, 322 ff, 383, 408 ff, 414 ff
Klingemann, Hans 196
Kohortanalys 184 ff, 309 ff
Kollektivism 73, 90, 389
Kommunal tjänst 304 ff
Konfliktstruktur (konfliktlinjer) i partisyste-
met 67, 107, 192 ff, 213 ff, 217 ff
Konservatism 65, 73
Konsumentbeteende 16
Konsumentmodellen 16, 295
Korporativism 73

- Kvinnor 23, 298, 316 ff, 330 ff, 341 ff
 Kärnkraften, kärnkraftsfrågan, kärnkraftsdimensionen 20, 59 ff, 67, 76 ff, 86 ff, 94 ff, 100 ff, 193 ff, 223 ff, 230 ff, 242 ff, 260 ff, 263 ff, 267 ff, 273 ff, 279 ff, 284 ff, 316 f, 356 ff, 381, 384 ff, 390 ff, 401 ff
 Kön 14, 20, 166, 297, 316 ff, 330 ff, 356 ff

 Labour Party, England 139, 296
 Lag och ordning 91
 Laissez-faire 254
 Landon, Alf 11 f
 Landsbygd – stadmodell 196, 218
 Landsbygdsbor 343 ff, 350 ff
 Landsbygdsparti 113
 Landsbygdseffekten 352 ff
 Lazarsfeld, Paul 12, 15 f, 20, 295 f, 355, 417
 Lewin, Leif 344
 Liberalism 65, 73
 Lindén, Michael 261
Literary Digest 11 f
 Livscykelmodell 178, 182 ff, 309 ff, 326 ff
 LO 298, 338 ff
 Logitanalys 275
 LRF 338 ff
 Lägre tjänstemän 113, 298 ff, 343 ff
 Löntagarfonder 63, 67, 82, 95, 100 ff, 193, 224 f, 230 ff, 234, 241, 256 ff, 261 ff, 284 ff, 389

 Make/makas klasstillhörighet 317 ff, 330 ff
 Malmö 345, 348 ff
Mandatfördelning och regional röstfördelning 344
 Marginalväljare 139
 Marknadsekonomi 63, 71, 75, 90
 Marx, Karl 248
 Massmedia 13, 15, 17 f, 59 ff, 97, 148, 161 f, 173 f, 230
 Matematisk kombinatorik 200 f
 Medelklass 12, 306 ff, 322 ff
 Mellanvalsbytare 51 f
 Michigan, University of 13, 17, 158
 Michiganmodellen 17 f, 176
 Miljöpolitik 60, 63 ff, 72, 76 ff, 85 ff, 193, 263 ff
 Mill, John Stuart 165
 Miller, Arthur 159, 161
 Miller, Warren 13, 17, 176, 416
 Minnesfel 32, 38 f, 332
 Misstro, se förtroende för politiker och partier
 Mobilisering 33 ff, 41, 57 f, 417
 Moderaterna 24, 27, 29 ff, 33 ff, 40 ff, 46 ff, 53 ff, 62 ff, 73 ff, 88 ff, 100 ff, 115 ff, 125 ff, 150 ff, 168 ff, 181 ff, 193 ff, 224 ff, 251 ff, 274 ff, 298 ff, 332 ff, 343 ff, 366 ff, 384 ff
 Moderns röstning 332 ff
 Momsen på maten 102

 Moral 73
 Moraldimension 260 ff, 267 ff, 274 ff, 356 ff
 Moralism 225, 255

 New deal 12
 New York 12
 Nielsen, Hans Jörgen 159
 Niemi, Richard 184 f
 Nixon, Richard 158, 161, 176, 381
 Nolltillväxt 73 f
 Norge 36
 Norrbotten 343
 Norrland 344
 Nymoralism, se moralism

 Offentlig tjänst 304 ff
 Omtvistade frågor 79 ff, 86 ff

 Palme, Olof 26, 60, 64, 78, 125 ff, 131 ff, 381, 385, 389
 Panelstudie 13, 15, 20 ff, 39, 45, 49, 139, 172, 176 f, 190, 284 ff, 289
 Partiaktiva 187 f
 Partianhängare, se partiidentifikation
 Partibild 72 ff, 97, 100 ff
 Partibytten, 15 f, 28, 36 ff, 44 ff, 51 ff, 143 f, 190, 226, 273 ff, 277 ff, 284 ff, 288 ff, 297, 362 ff, 375, 382, 387 ff, 405 ff, 417
 Partiidentifikation 17 ff, 98, 126 f, 175 ff, 223, 268, 290 f, 418
 Partiledare 19, 45, 50, 58, 72, 74 ff, 78 ff, 98, 107, 125 ff, 138 ff
 Partiledareffekt på partivalet 138 ff
 Partipolitisering 224 f, 235 ff, 246 ff, 251, 266 f, 273
 Partiprofil 58, 62, 71 ff, 79 ff, 100 ff, 113 ff, 117 ff
 Partirangordningar 192 ff, 214 ff
 Partisamarbete 74 ff, 98, 385
 Partistrategi 36, 42, 96, 290, 296
Partistyrka och partistyrkeförskjutningar 344
 Partisimpatimätningar 14, 46
 Partival 15 ff, 45 ff, 61 ff, 97 f, 114, 122 ff, 139, 156 ff, 176, 225, 242, 265, 295 ff, 324 ff, 356 ff, 381 ff, 410 ff
 Party image 72
 Passiva 187 f
 Path analysis (pathanalys) 334 ff, 401 ff, 409 ff
 Pearsons r 197
 Pensioner 63 ff, 68, 82 ff
 Perception av partiståndpunkter 20, 192 ff, 223 f, 225 f, 382 f, 393 ff
 Perceptionsprocess 157, 332, 393 f
 Perceptiv snedvridning 332, 393 f
 Periodeffekter 184 f
 Personfaktorer 71, 74 ff, 125 ff
 Petersson, Olof 37, 161 f, 187, 199, 227, 230, 261, 264, 272, 297 f, 322, 413

- Political Behaviour* 295
Political Change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice 138 f
 Politikerförakt, se förtroende för politiker och partier
 Politisk alienation 166
 Politisk misstro, se förtroende för politiker och partier
 Politisk socialisation 334 ff
Politiska regioner 344
 Popularitetsmätningar 125 ff
 Pornografi 229 ff, 256 ff, 263 ff
 Potemkinkuliss 223
 Preferensordningar av partier 192 ff, 213 ff, 216
 Presidentval, USA 11 ff, 138, 148
 Privat tjänst 304 ff
 Privatbilsbil i storstäder 230 ff, 247, 264
 Profilfrågor 72 ff, 100 ff
 Protestanter, USA 16 f
 Provval 11 f
 Påståendefrågor 160 ff

 Radhus 345 ff
 Radiotjänst 15
 Rangordningsanalys 193 ff
 Rationell förklaringsmodell 16, 18, 20, 288 ff, 296, 393, 399 ff, 412 ff, 417 f
 Reagan, Ronald 176, 249, 381
 Regerings- och oppositionspartier 152 f
 Regeringsfrågan 74 ff, 87 ff, 98, 146 ff, 385 f
 Regionala skillnader 343 ff
 Regionalpolitik 76 ff, 85 ff, 385
 Regressionsanalys 142 ff, 157, 273 ff, 315, 330 ff, 356 ff, 384 ff, 413 ff
 Religion 16, 73
 Reproduktionssektorn 302 ff
 Republik i Sverige 231 f
 Republikanerna, USA 11 ff, 17, 295 f
 Ricknell, Lars 344
 Riksbyggen 347
 Roosevelt, Franklin D 11 f
 Runciman, W G 296
 Råniteavdrag för villaägare 60, 64, 230 ff, 264 f, 283, 356 ff
 Rätt till arbete för kvinnor 232 ff, 243
 Rörlighet 13, 33, 36 ff, 46, 191, 273, 417 f
 Röstkolkare, se valdeltagande

 Saco/SR 298, 338 ff
 Samhällsklass 113 ff, 297 ff
 Samlevnadsfrågor 225
 Sedlighetsdimension 264
 Sekularisering 322
 Shahen av Iran 60
 Sifo 22, 46, 65, 125 f, 148, 233 f
 Skaraborg 344

 Skattefrågan 20, 63 ff, 89 ff, 100 ff, 227 ff, 261 ff, 283 ff, 356 ff, 382
 Småföretagare 33, 75 f, 83 ff, 115 ff, 299 ff, 322 ff
 Småpartier 174
 Småskalig produktion 74
 Social omsorgsdimension 260 ff, 263, 267 ff, 274 ff, 356 ff
 Social rörlighet 297, 313, 322 ff, 362 ff
 Social Science Research Council, USA 13
 Sociala bakgrundsvariabler och partival 297 ff
 Sociala gravitationslagen 344
 Socialdemokraterna 14, 23 f, 26 f, 29 ff, 33 ff, 40 ff, 46 ff, 53 ff, 59 ff, 62 ff, 71 ff, 82 ff, 100 ff, 114 ff, 125 ff, 146 ff, 168 ff, 181 ff, 193 ff, 224 ff, 251 ff, 274 ff, 284 ff, 298 ff, 332 ff, 343 ff, 366 ff, 382 ff, 403 ff
 Socialgrupp 14
 Socialisera de stora företagen 231 ff, 242, 256 ff, 261 ff
 Socialism 65, 73, 75, 81, 90, 193
 Socialpolitik, sociala bidrag 63, 67, 82 ff, 243 ff, 249 ff, 261 ff, 272 ff
 Socialpsykologisk förklaringsmodell 17 f, 20
 Socialt stabila väljare 322 ff
 Socioekonomiska faktorer 16 ff, 20, 161, 165 ff, 295 ff, 355 ff, 362 ff, 383, 410 ff
 Socioekonomisk status 16, 297
 Sociologiska strukturfaktorer 16, 296 f
 Sociologisk förklaringsmodell 16 f, 20, 296, 376 f
 Spatials modeller 399 f
 Stabila partiväljare 51 f
 Stadsbor 343 ff, 350 ff
 Stagflation 161
 Standardiserade regressionskoefficienter 274 ff, 330 ff, 335 ff, 387 ff, 401 ff, 409 ff
 Statens inflytande över näringslivet 63 ff, 67, 90, 100 ff, 225, 249 ff, 261 ff, 272 ff, 413 ff
 Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd 15
 Statistiska centralbyrån (SCB) 15, 21, 24, 32, 65
 Statistisk säkerhet 24 f, 29, 31, 275
 Statlig tjänst 304 ff
 Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg 15, 65, 233
 Statsvetenskapliga institutionen, Stockholm 14
 Stephens, John 322
 Stiganalys, se pathanalys
 Stockholm 344 f, 348 ff
 Stockholms högskola 14
 Stokes, Donald 138, 197, 416
 Storbritannien, se England
 Storföretagare 115 ff
 Storstadsbor 343 ff, 350 ff
 Strauss, Franz Josef 249

- Sträng, Gunnar 60
 Studentrevolten 185
 Studerande 113, 299 ff
 Svarsvägran 21 f
 Svenska Gallupinstitutet AB 13 ff
 Sveriges aktiesparares riksförbund 234
 Sysselsättningspolitik 59, 61 ff, 82 ff, 100 ff,
 174, 389
 Särilvik, Bo 15, 28, 176, 261, 297
- TCO 298, 338 ff
 Thatcher, Margaret 249
The American Voter 17 f, 76, 184, 416 f
The People's Choice 16, 20, 295
The People Elect a President 13
The Responsible Electorate 18
The Swedish Electorate 1889–1968 344
The Voter Decides 13
 Thomassen, Jacques 176
 Tidpunkt för röstningsbeslut 44 ff
 Tidsandan 162, 173 f
 Tillverkning – produktion 302 ff
 Tingsten, Herbert 295, 344, 416 f
 Tjeckoslovakien 383
 Tjänstemän 113 ff, 298 ff, 322 ff, 338 ff,
 414 ff
 Tjänstemän i mellanställning 298 ff
 Trepartisymptisörer 51 f
 Truman, Harry 13
 TV-aktuellt 165
 Tvåblocksmodellen 149 ff, 271
 Tvådimensionell konfliktmodell 270
- U-hjälp till Vietnam 225, 230, 263
 U-hjälp 193
 Ullsten, Ola 59, 64, 78, 87, 125 ff, 131 ff, 146,
 389
 Unfoldning analysis (utvikiningsanalys) 195,
 213 ff
 Ungdomsgarantin 64
 Uppväxtfamiljen 326 ff, 353 ff, 410 ff
 Uppväxtförhållanden 97, 296, 322 ff, 416
 Uppväxtklasser, se Klassbakgrund
 Urval 12, 15, 20 ff, 24
 USA 11 ff, 15, 18, 21, 32, 71, 76, 138, 148,
 158 ff, 174, 184, 196 f, 223, 249, 295, 417
 Utbildningsfrågor 61, 65, 82 ff, 100 ff, 386
 Utbildning 20, 33, 356 ff
- Vacklande partiväljare 51 f
 Valdeltagande 14, 16, 23, 28, 31 ff, 57 f,
 169 f, 174
 Valfrågor 59 ff
 Valprognos 11, 14
 Valpropaganda 15
 Valrörelse 13, 17, 28, 44 ff, 49 ff, 54 ff, 59 ff,
 67, 83, 96, 230, 290, 417
 Valrörelsebytare 51 f
 Valskolkare, se valdeltagande
- Valundersökning, Sverige 14 f, 20 ff, 65
 Vaneröstare 187 f
 Vi 13
 Vietnamkriget 161, 185
 Villaaägare 20, 264 f, 298, 343 ff, 346 ff
 Voteringar i riksdagen 192, 237
Voting 417
 Vård, utbildning och kultur 302 ff
 Väljarbarometer 46
Väljarna och valet 1976 187, 413
 Vänster-höger (-konflikt, -frågor, -dimen-
 sion, -ideologi) 20, 63 ff, 68, 73 ff, 83 ff,
 90 ff, 100 ff, 189 f, 192 ff, 203 ff, 223 ff,
 235 ff, 249 ff, 260 ff, 267 ff, 273 ff, 278 ff,
 356 ff, 378, 383 ff, 401 ff, 413 ff, 417 f
 Vänsterpartiet kommunisterna 24, 26 f, 29 ff,
 34, 40 ff, 47 f, 53 ff, 62 ff, 73 ff, 80 ff,
 102 ff, 115 ff, 125 ff, 154 ff, 169 ff, 193 ff,
 224 ff, 251 ff, 274 ff, 298 ff, 332 ff, 343 ff,
 366 ff, 376
 Vänstervind 248 f, 251
 Västergötland 344
 Västsverige 344
 Västtyskland 31, 197
- Wales 296
 Washington 13, 198
 Watergate 158
 Werner, Lars 78, 82, 125 ff, 131 ff, 384
 Westerståhl, Jörgen 14 f
 Wigforss, Ernst 192
 Wilson, Harold 139
 Wilson, Woodrow 11
- Yrkesgruppstillhörighet 20, 114, 166, 297 ff,
 321 ff, 348 ff, 356 ff
 Yrkessektorer 302 ff
 Yule's q 167, 172
- Zeitgeist 162
- Åberg, Rune 322
 Ålder 14, 20, 166 ff, 182 ff, 297, 305 ff, 335 ff,
 356 ff
 Åldringsvård 61
 Åsikter i sakfrågor 13 f, 16 ff, 72 ff, 223 ff,
 355 ff, 382 ff
 Åsiktsavstånd 19 f, 383, 400 ff
 Åsiktsbildning 227 ff
 Åsiktsbyten 15, 249 ff, 257 ff, 284 ff
 Åsiktsdimension 225, 259 ff
 Åsiktsröstning 18 f, 225 f, 271 ff, 378, 409 ff,
 414 f, 417 f
 Åsiktsskillnader mellan partiernas väljare
 243 ff
- Öppna intervjufrågor 61 ff, 72 ff, 97, 99 ff,
 114 f, 383 ff
 Österrike 31, 197
 Övriga arbetare 298 ff